โปรดแก้คำผิด ใน ปรมัตถสภาวธรรม

(การนับบรรทัด ให้นับลงมาตั้งแต่บรรทัดบนสุด คือบรรทัดของเลขหน้า, ถ้ามี (จล) ให้นับขึ้นมาจากล่าง, เพื่อประหยัดเวลา)

หน้า	*บรรทัด*	*คำที่ผิด*	*แก้เป็น*
๗	๑๑	เป็นธาตุ มตฺ	เป็น ธาตุมตฺ
๙	๗	นาติ	นาธิ
๙	๘, ๙	ตีติ	ติ
๑๐	๔ แล้วก็ไม่พยาบาท ; ไม่เบียดเบียน ; คือไม่พยาบาท ; ไม่เบียดเบียน ;	ธาตุ	แล้วก็อัพ์ยาปาทธาตุ แล้วอวิหิงสาธาตุ คือ ธาตุเหล่า
๑๐	๙	ธาตุเลว	– ธาตุเลว
๑๑	๕ (จล)	ปณีตธาตุ ธาตุ	ปณีตธาตุ – ธาตุ
๑๔	๑ (จล)	ธาตุ ทรงไว้	: ธาตุทรงไว้
๑๗	๘ (จล)	– เจน	เจน
๒๔	๖ (จล)	เรียก	ที่เรียก
๒๗	๘	เปรียบเหมือน	เปรียบจิตเหมือน
๒๗	๔ (จล)	นิพพาน	นิพพานธาตุ
๒๘	๔	รูป	รูป-
๕๑	๙	เวกขณ์ ;	เวกขณ์ ;*
๕๑	(ใต้บรรทัดสุด ขีดเส้นใต้แล้วเขียนฟุ๊ตโน๊ตว่า)* ดูบทสวดมนต์แปล ธาตุบั่จจเวกขณปาฐะ ซึ่งได้นำมาใส่ไว้ในตอนท้ายแห่งหนังสือ เล่มนี้ ที่หน้า ๔๔๙.		

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๖๐	๕	โดรเจน	โดรเจนและอ๊อกซิเจน ;
๖๑	๓ (จล)	ดับได้คือ	ดับสิ่งอื่นได้คือ
๖๒	๑๐	กฎ ออกมาแห่ง	กฎออกมา แห่ง
๖๓	๗	คือมัน	คือเมื่อมัน
๖๔	๓	ตามใน	ตาม, ใน
๖๙	๘ (จล)	ทางหู	ทางหู ฯลฯ
๗๑	๗	มาว่า.	มา ว่า
๗๑	๙ (จล)	ลม.	ลม ;
๗๔	๕	ธาต	ธาตุ
๗๗	๘	ทนตา	ทนต้า ตา
๗๗	๖ (จล)	๒	๒ เป็น
๘๒	๔	สัญญาเจ	สัญเจ
๘๓	๘ (จล)	เวทนา	เวทนา ฯลฯ
๘๙	๑๓	อีก ;	อีก
๘๙	๑๔	บ้าง มัน	บ้าง. มัน
๙๑	๓	วิญญาณ	แล้วก็วิญญาณ
๙๑	๑๐ (จล)	อายตนะ	ตามจำนวนอายตนะ
๙๔	๘	อย่างหนึ่ง	อย่างหนึ่ง.
๙๗	๓	อุบ	อุปา
๑๐๒	๘ (จล)	รู้ ได้	รู้ได้
๑๐๔	๓	ทาง	ทางแห่ง
๑๑๐	๙	ธรรม ตา/ธรรม.	ธรรม : ตา/ธรรม ;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้า	*บรรทัด*	*คำที่ผิด*	*แก้เป็น*
๑๑๐	๑๐	; รู้สึก/ธรรม	– รู้สึก/ธรรม ;
๑๑๐	๑๑	บ้าง.	บ้าง
๑๑๕	๗ (จล)	เพื่อมา	มันมา
๑๑๖	๒ (จล)	อวชชา	อวิชชา
๑๑๗	๑๑	ก็เวทนา	ก็ เวทนา
๑๑๙	๕	ว่า สังขาร	ว่าสังขาร
๑๑๙	๖ (จล)	ธาตุที่จะ	ธาตุ ที่จะ
๑๒๐ – ๑๒๓	พยาบาท (มากแห่ง)		พยาบาท
๑๒๐	๕ (จล)	หนึ่ง.	หนึ่ง :
๑๒๓	๕, ๙, ๒๐	อัพยา	อัพ์ยา
๑๒๔	๘	ฌานที่	– ฌานที่
๑๒๖	๔	ไม่งาม	ธาตุไม่งาม
๑๒๗	๗	เป็นธรรม	เป็น
๑๒๙	๑๐ (จล)	ปณีตำ	ปณีตำ ... ฯลฯ ...
๑๒๙	๑ (จล)	สำหรับใจสัมผัส	, สำหรับใจสัมผัส.
๑๒๙	๒ (จล)	จะต้อง	ที่จะต้อง
๑๒๙	๓ (จล)	นี้มี พวก/เป็นธัมมารมณ์	นี้ มีพวก/เป็นธัมมารมณ์,
๑๒๙	๖ (จล)	มโนธาตุ	มโนวิญญาณ
๑๓๐	๑๓	ธาตุเกิดขึ้น	ธาตุ เกิดขึ้น
๑๔๑	๖ (จล)	ธาตุ คือ	– ธาตุคือ
๑๔๑	๕ (จล)	ธาตุที่	– ธาตุที่

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๔๓	๓ (จล)	ธาตุวิญ	– ธาตุวิญ
๑๔๓	๒ (จล)	;แล้วสามอย่างนี้	(ขีดออก)
๑๔๕	๕ (จล)	คร่าว ๆ.	คร่าว ๆ
๑๔๕	๒ (จล)	สัญญาว่า	– สัญญาว่า
๑๔๕	๑ (จล)	ความ	– ความ
๑๔๖	๕	รู้สึกต่ย	– รู้สึกต่อ
๑๔๘	๙	ผัสสชา	ผัสสชา –
๑๔๘	ล่างสุด	รูป สัง	รูปสัง
๑๔๙	๙	มีระยะ	มี ๙ ระยะ
๑๕๑	๕	ความหมาย	ความหมายในทางกาม
๑๕๒	๑๓	สน้ัน/สะชา	สะน้ัน/สชา
๑๕๓	๒	แสวง	– แสวง
๑๕๕	๙	กามธาตุปรุงเป็นภพสามก็ได้ ธาตุทั้งสามปรุงภพทั้งสาม	
๑๕๕	๑ (จล)	กามหรือรูป	หลงในกามหรือในรูป
๑๕๕	๓ (จล)	ๆ;	ๆ
๑๕๕	๘ (จล)	เป็นเอรูป	เจาะรูป
๑๕๘	๑๑	รูปภพ	– รูปภพ
๑๖๐	๙	อัพยา	อัพยา
๑๖๑	๑๑	ข้อนี้	ข้อที่
๑๖๒	๒ (จล)	สวดธรรม	สวดธรรม*
๑๖๒	ให้ขีดเส้น (ขีดเส้นเชิงอรรถ แล้วเขียนเชิงอรรถว่า)* บทสวดนี้ ให้นำมาใส่ไว้ในตอนท้ายแห่งหนังสือเล่มนี้แล้ว ที่หน้า ๔๕๕.		

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๘๖	๕ (จล)	สงบ	คือสงบ
๑๙๑	๗	นอกแผ่นดิน	นอก แผ่นดิน
๑๙๑	๒ (จล)	ปฐวี	ปฐวี –
๑๙๓	๖	ธาตุ. ใน	ธาตุ ที่
๑๙๓	๑๒	แปลว่าขยะ เรียกว่าสิ้น	เรียกว่า ขยะ แปลว่า สิ้น
๑๙๔	๑๐ (จล)	เจตโสย	เจตโส ก
๑๙๕	๔ (จล)	ยา ว	ยา;
๑๙๕	๖ (จล)	ฐาน	ฐาน –
๑๙๗	ล่างสุด	มั่น ยึด	มั่นถือ
๒๑๖	๑๑	หรืออทุกขมสุขธาตุ	(หรืออทุกขมสุขธาตุ)
๒๓๐	๗	ยตะ	ยตนะ
๒๕๓	๒	คโม ความ	คโม – ความ
๒๙๖	๔	น้	น้ :–
๒๖๔	๔ (จล)	ฉผสฺสา	ฉ ผสฺสา
๒๖๔	๖ (จล)	หู.	หู ฯลฯ.
๒๖๔	๗ (จล)	หรือจะเรียกว่านรกอยู่ที่ตา	นี่จะเรียกว่านรกอยู่ที่ตา;
๒๗๓	๒ (จล)	ได้.	ได้;
๒๗๓	๓ (จล)	ซึ่ง	: เป็น
๒๗๔	๒, ๗	ชา	ชา –
๒๗๕	๑๓	ทำให้,	ทำให้
๒๗๗	๑๐ (จล)	มีเนื้อ	มีเนื้อตัวที่
๒๗๘	๘ (จล)	ไรใน	ไร ; ใน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๒๘๐	๓ (จล)	ทสุ	ทส
๒๘๑	๑๑ (จล)	จากผัสสะ ·	จากผัสสะ :–
๒๘๒	๑๑	แปลว่าเสน่ห์	คือมีเสน่ห์. เสน่ห์
๒๘๔	๑๐ (จล)	ลายตนะใน	อายตนะภายใน
๒๘๖	๑๔	ที่สุด	ในที่สุด
๒๘๗	๒	พวก มิจฉาทิฏฐิคือมันผิด	๒ พวก คือมิจฉาทิฏฐิ –
๒๘๗	๓	ดวาม	– ดวาม
๒๘๙	๘	ผัสสะเสียง	ผัสสะต่อเสียง
๒๘๙	๑๑	ตามนั้น,/ในใจ.	ตามนั้น./ในใจ,
๒๙๐	๖	จะได้ไม่	จะไม่
๒๙๐	๗	จะเกิดกิเลส	จะหลั่งกิเลสออกมาหรือ เกิดกิเลส
๒๙๑	๒ (จล)	หรือจะ	ก็เพื่อจะ
๓๐๑	๓	กรรมดี.	: กรรมดี
๓๐๖	สุดท้าย	เกิดวิญญาณขันธ์ อันดับสุดท้ายก็	เกิดวิญญาณขันธ์ อันดับสุดท้าย ก็
๓๐๗	๑๐	ในวัดนี้	ในวัด นี้
๓๐๘	๔ (จล)	ของรูปขันธ์	ของรูปธรรม
๓๐๙	๕ (จล)	รูปธรรม	รูปธาตุ
๓๑๐	๕ (จล)	ถ้าสำคัญละก็ผิด ถ้ารู้	ถ้า "สำคัญ" ละก็ผิด ถ้า "รู้"
๓๑๑	๑๓	เราจะ	เราก็

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้า	*บรรทัด*	*คำที่ผิด*	*แก้เป็น*
๓๑๒	๔ – ๕	เรารู้สึกเต็มที่อย่างนี้เราก็	เมื่อเรามีความรู้สึกเต็มที่, อย่างนี้เราก็
๓๑๒	๑๔	ทีนี้	ทีนี้ ถ้าจะพูดว่า
๓๑๓	๒ (จล)	มโนธาตุ	(ขีดออก)
๓๑๖	๙	ว่าเวทนา	ว่าเวทนา –
๓๑๖	๔ (จล)	ฉ ธาตุโย	ฉธาตุโร
๓๑๘	๑๑	ยं กิญฺจิ	ยงฺกิญฺจิ
๓๑๘	๙ (จล)	ใกล้ ไกล	ในภายใน ในภายนอก
๓๑๘	๙ (จล)	ละเอียด.	เลว ประณีต มีในที่ไกล หรือมีในที่ใกล้
๓๑๙	๒	เป็นที่	– เป็นที่
๓๒๐	๑๐	มีสัญ	เป็นสัญ
๓๒๐	๑๐	มีฉัน	ที่มีฉัน
๓๒๑	๒ (จล)	สหารจิต	สมันนาหารจิต
๓๒๒	๒ – ๓ (จล)	นขันธ์ (๕ แห่ง)	นักขันธ์
๓๒๓	๕	ยัง	ยา
๓๒๓	๙	ขัน	ขันธ์
๓๒๓	๓ (จล)	จขันธ์	จักขันธ์
๓๒๔	๓	นขันธ์	จักขันธ์
๓๒๔	๔	นขันธ์	นักขันธ์
๓๒๕	๔ (จล)	สายติฏฺ	สาย ติฏฺ
๓๒๕	๘ (จล)	ตं มีอชฺโฌสาย –	ติ มิ อชฺโฌสาย

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้า	*บรรทัด*	*คำที่ผิด*	*แก้เป็น*
๓๒๕	๙ (จล)	ทัย ตั้ง	ทัย – ตั้ง
๓๒๘	๓	ยำ กิญฺจิ	ยงฺกิญฺจิ
๓๒๙	๕	สมฺ	สมฺ
๓๓๖	๙ (จล)	ภาราหเว	ภารา หเว
๓๓๙	๒ (จล)	.	:
๓๓๙	๗	รูปอารมณ์	รูปายตนะ
๓๔๐	๒ (จล)	สัญญา	สัญญา –
๓๔๐	๓	ของอะไร	เป็น
๓๔๐	๔	อะไร	หรือ
๓๔๓	๗	แล้ว เห็น	แล้วเห็น
๓๔๓	๑ (จล)	รู้นี้	รู้เรื่องนี้
๓๕๐	๗	ลงไป.	ลงไป,
๓๕๐	๑๔	มีบ้าย	มีทาง
๓๕๐	๒ (จล)	ผสฺส ปจฺ	ผสฺสปจฺ
๓๕๐	๖ (จล)	ขุญจ	ขุญฺจ
๓๕๑	๕	ณโสก	ณำ โสก
๓๕๔	๑ (จล)	ใน	นอก
๓๕๔	๒ (จล)	นอก (คำสุดบรรทัด)	ใน
๓๕๔	๓ (จล)	ที่เหตุ	เหตุ
๓๕๕	๗	ก็เพราะ	แล้วก็เพราะ
๓๕๗	๘ (จล)	จากรูป,	จากรูป
๓๕๘	๑๐	ฉผสฺสา (๒ แห่ง)	ฉ ผสฺสา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้า	*บรรทัด*	*คำที่ผิด*	*แก้เป็น*
๓๕๘	๑๔	สัคค	สัคคะ
๓๗๔	๓	ตะก๊	ตะก๊[๑]
๓๗๔	๕	"ทั้งปวง"	"ทั้งปวง"[๒]
๓๗๔		ใต้บรรทัดสุด (ขีดเส้นใต้ แล้วเขียนฟุตโน้ตว่า) ๑, ๒ ดูพระบาลีปรมัตถสภาวธรรม พร้อมทั้งคำแปล ซึ่งได้นำมาใส่ไว้ข้างท้ายแห่งหนังสือเล่มนี้ ที่หน้า ๔๓๕ เป็นต้นไป.	
๔๐๓	ล่างสุด	แล้ว;	แล้ว (ดูที่หน้า ๔๔๑-๓);
๔๓๒	๕	ตา	: ตา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปรมัตถสภาวธรรม

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปรมัตถสภาวธรรม

คำบรรยายธรรม ประจำวันเสาร์ ปี พ.ศ.๒๕๑๖
ในสวนโมกขพลาราม ไชยา
พ.ศ. ๒๕๑๖

ของ

พุทธทาสภิกขุ

จัดพิมพ์ด้วยทุนบริจาค ทาง “สวนอุศมมูลนิธิ” เป็นอันดับสองแห่งทุนนี้
เป็นการพิมพ์ครั้งแรก อันดับที่ ๑๔ ก บนพื้นแถบสีแดง
ของหนังสือชุด ธรรมโฆษณ์ จำนวน ๑,๕๐๐ ฉบับ
๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๘
(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน , สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คำอนุโมทนา

หนังสือเล่มนี้ ประสงค์ความสำเร็จ ในการจัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา ในลักษณะเช่นนี้ได้ ด้วยทุนรอน และเรี่ยวแรง ของชาวคณะสวนอุศมมลนี้; เป็นการร่วมมือ ร่วมแรงกัน กับชาวมิตรสหาย ชาวคณะสวนอุศมมลนี้ ซึ่งมีจุดหมายร่วมกัน ในการส่งเสริมการศึกษา และการปฏิบัติธรรม. ข้าพเจ้า ขออนุโมทนา ในเกียรติคุณความดี ของท่านทั้งหลาย ทั้งในนามของชาวคณะธรรมทาน, ในนามของสำนักสวนโมกขพลาราม และของส่วนตัวข้าพเจ้าเอง ด้วย.

คำว่า "อุศม" เป็นคำที่มีความหมายควรแก่การอนุโมทนา; เพราะอย่างน้อย ก็มีความหมายเป็น ๒ อย่าง คือเป็น โอกาสที่แสงสว่างแห่งชีวิต ของคนและสัตว์ให้ยังคงอยู่; อีกอย่างหนึ่ง หมายถึง คุณความดีงามอันสูงสุด, แล้วแต่จะมองกันว่า เป็นคำที่ออกมาจากศัพท์อะไรได้ บ้าง. แต่ในที่สุด ก็ไม่พ้นไปจากความหมายแห่งคำว่า "ธรรม" ซึ่งเป็นความหมายรวม ของสิ่งที่แสงสว่างชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ ทั้งในทางฝ่ายกาย และฝ่ายวิญญาณ ด้วยกัน.

ธรรมะนั้น มีไว้เพื่อศึกษาและปฏิบัติ กัน สำหรับดับความทุกข์อันเกิดขึ้น ชนิดที่ดับไม่ได้ ด้วยทรัพย์ ด้วยอำนาจวาสนา ด้วยเสียงสรรเสริญ ด้วยความช่วยเหลือของมิตรสหาย แม้ด้วยปัญญาความรู้ที่แล่นไปสุดเหวี่ยงในโลกแห่งปุคคลบัญญัติ รวมกันทั้งหมด, หรือแม้จะดูกันอีกกี่ทฤษฎีก็ตาม ก็จะกล่าวได้ว่า ธรรมะนั้น จะทำให้เกิดชนิดที่เรียกว่า ธรรมดาสามัญ คือ ชีวิตที่อยู่เหนือปัญหา หรือภาระทั้งปวง อย่างไม่น่าเชื่อ; ดังนั้น ความจะมีอยู่ว่า ชาวคณะสวนอุศมมลนี้ ได้ร่วมกันทำหน้าที่ ให้เกิด "โอกาส" ซึ่งแสงสว่างชีวิตมนุษย์เรา ในความหมายทางวิญญาณ, หรือ spiritual sense, กล่าวคือ ความหมายในทางธรรมะนั่นเอง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

บัดนี้ เป็นที่ปรากฏชัดแจ้งแล้วว่า สังขารหลัก คือความชั่ว; สังขารกลาง คือความฝืดฝืนคลาดเคลื่อน; สังขารปลาย คือความขัดเขิน; สังขารประณีต คือความเนา; และ สังขารที่ทำให้เบา คือความปล่อยวาง; สังขารเป็นแสงสว่าง คือคุณวิปัสสนา; สังขารปรารภนา คือนิพพานสุขสุด; สังขารหมดทุกข์ คือการทำกิเลสตาย; สังขารลึกลับ คือตัวอวิชชา; ปรมัตถธรรมในพระพุทธศาสนา จะช่วยแก้ปัญหาอันเนื่องด้วยสังขารเหล่านี้.

ปรมัตถธรรม ในสายตาชาวโลก แม้ว่าหายนอกจะดูเงียบเหงาไม่โลดโผนเต่าก็ยังจะเป็น "โลกุตร" ที่จะหล่อเลี้ยงชีวิตในโลกอย่างยิ่ง โดยนัยที่กล่าวแล้วข้างต้นนั่นเอง. ถ้าปราศจากธรรมะแล้ว คนเราก็คือ "ทรากศพ" ที่ตัวแข็งเป็นซากแม้ว่าจะเป็นอยู่อย่างโลดโผนทะโมนโหนเหน่ก็เลื่อมใสในสายตาแห่งคนที่ไร้ธรรมะด้วยกัน. ธรรมะเท่านั้น ที่จะหล่อหลอมคนธรรมดาสามัญ ให้กลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ : ปราศจากธรรมะแล้ว คนก็เป็นเพียงสัตว์ชนิดหนึ่ง เหมือนสัตว์ทั้งหลายทั่วไป, หาใช่มนุษย์ไม่. ขอให้ธรรมะที่เป็นนฤถกุณฑธรรม ในลักษณะเช่นนี้ จงแพร่หลายกว้างขวางคุ้มครองโลกอย่างทั่วถึงทุกอิริยาบถ ในกาลทุกเมื่อเถิด.

ตลอดปุโยทนา ต่อท่านทั้งหลาย ที่ช่วยร่วมมือกันขวนขวาย ทุกคน ทุกอย่าง ทุกทาง และทุกเวลา ในการเผยแพร่ธรรม ชนิดที่จะช่วยให้เพื่อนมนุษย์ทั้งมวล ได้ลอยหลังลอยคอเหนือแก่งแห่งนรกวัฏฏะในโลกยุคปัจจุบัน อันไม่มี "โลกุตร" เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตอย่างมนุษย์โดยเฉพาะเลย; นอกจากจะมีแต่โลกียะโดยถ่ายเดียว ซึ่งหาบเอาแต่ทุกข์ทั้งหลายโหลเหนั้น อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เท่านั้นเอง.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

ในกฐินสามัคคี ๒๕๑๑
พลตลอดนิตยกาลในโลกแห่งกลียุค,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คำปรารภ

การสร้างหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา

การจัดพิมพ์หนังสือ ชุดธรรมโฆษณ์ อันดับที่ ๑๔ ก. บนพื้นแถบสีแดง เล่มนี้มีชื่อว่า ปรมัตถสภาวธรรม. สวนอุศมมูลนิธิ จัดทำขึ้นเป็นอันดับที่ ๒. ต่อจากธรรมปาฏิโมกข์ โดยได้รับฉันทานุมัติของท่านอาจารย์ “พุทธทาสภิกขุ” ให้ใช้เงินบริจาคเป็นทุน ของสามอุบาสิกา คือ อุบาสิกา *ประกอบ โปษยนันทน์, ประดับ โปษยนันทน์* และอุบาสิกา *ประยูร เศวตเศรนี* ร่วมกันถวายแด่ท่านอาจารย์ เพื่อจัดพิมพ์คำบรรยาย “ชุดธรรมโฆษณ์” เรื่องใดเรื่องหนึ่งตามประสงค์ของท่าน โดยขอตั้งชื่อทุนนี้ว่า “**ทุน ประกอบ – ประดับ - ประยูร**” อุทิศส่วนกุศลถึง พระพรหมปริญญา (โกย โปษยานันทน์) กับ พระอโศกมนตรี (เรียม เศวตเศรณี)

การดำเนินงานจัดพิมพ์, แจกจ่าย, หรือจำหน่าย, คงจัดทำตามความมุ่งหมายและหลักการปฏิบัติทุกประการ ของธรรมทานมูลนิธิ ทั้งนี้ เพื่อช่วยแบ่งเบางานของธรรมทานมูลนิธิ และช่วยรวบรวมคำบรรยายขององค์บรรยายไว้ให้ครบถ้วน สะดวกแก่การค้นคว้า และเผยแพร่ไปให้ทันแก่เวลา ที่มีอยู่น้อย สำหรับงานอันมีอยู่เป็นจำนวนมาก.

หากท่านผู้ใดศรัทธาจะบริจาคเงินสมทบทุน ร่วมกับ สวนอุศมมูลนิธิ และธรรมทานมูลนิธิ เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวมาแล้วนั้นอีก ก็ดี หรือหากมีเงินรายได้พิเศษใดๆ จากการรับบริจาค ก็ดี, จากการจำหน่ายหนังสือนี้ “ในราคาที่เอากุศลเป็นกำไร” บ้างก็ดี, สวนอุศมมูลนิธิ จะได้นำเงินนั้นรวมสมทบทุนไว้เพื่อจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ในอันดับอื่นอีกต่อไป

สวนอุศมมูลนิธิ

๗๗ สุขุมวิท ซอย ๑๐๓

กรุงเทพ ฯ ๑๑.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สารบาญ
ปรมัตถสภาวธรรม

๑.ข้อควรทราบก่อน เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ”	หน้า	
๒.ข้อควรทราบก่อน เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” (ต่อ)	”	๔๑
๓.ธาตุเกี่ยวข้องกัน จนถึงความดับทุกข์	”	๖๗
๔.ความเนื่องกันระหว่างกลุ่มธาตุ	”	๑๐๑
๕.ลักษณะอาการที่ธาตุปรุงแต่งสิ่งทั้งปวง	”	๑๓๓
๖.หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ”	”	๑๖๓
๗.พระอรหันต์ กับสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ-อายตนะ-ขันธ์	”	๑๙๗
๘.ธาตุที่อยู่ในรูปอายตนะ	”	๒๒๙
๙.ความสำคัญของการสัมผัสทางอายตนะ	”	๒๖๓
๑๐.อายตนสัมผัส ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ขันธ์	”	๒๙๗
๑๑.อาการที่เกิดได้และเกิดไม่ได้แห่งปัญจุปาทานักขันธ์ โดยวิธีปห่งปฏิจจสมุปบาท	”	๓๒๙
๑๒.ภาวะพื้นฐาน ของสิ่งที่เรียกว่า “คน”	”	๓๖๑
๑๓.ประโยชน์แห่งการเข้าถึง ปรมัตถสภาวธรรม	”	๓๘๙
พระบาลีปรมัตถสภาวธรรม	”	๔๓๕
บทสวดมนต์แปล ธาตุปัจจเวกขณปาฐะ	”	๔๕๕

โปรดดูสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สารบาญละเอียด
ปรมัตถสภาวธรรม

๑.ข้อควรทราบก่อน เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ

การบรรยายธรรมะนี้ เป็นงานประจำวันเสาร์แรกของปี ๒๕๑๖ .... ๑
เหตุผลที่บรรยายเพราะ ข้อ ๑.ใคร่ทำให้ธรรมะเป็นเครื่องช่วยต้านทานมิคสัญญี ๒
ข้อ ๒.ปรับปรุงสมรรถภาพของพุทธบริษัททั้งปริยัติ ทั้งปฏิบัติ ๓
ข้อ ๓.ปริยัติธรรมยังไม่เพียงพอในความละเอียด,ต้องช่วยเผยแผ่ ๓
ข้อ ๔.พุทธบริษัทต้องทำการเผยแผ่ธรรมะ เป็นงานประจำ ๔
ข้อ ๕.ปริยัติธรรมเป็นรากแก้ว จึงจำเป็นต้องมีปริยัติอันถูกต้อง ๔
เลือกพูดเรื่องธาตุก่อน เพราะธาตุเป็นทุกสิ่ง ทั้งในและนอกกาย ๕
“ธาตุ” เป็นปัจจัยในขั้นรากฐานของทุกสิ่ง มนุษย์ควรรู้จัก ๖
ศึกษาเรื่องธาตุให้เข้าใจ แล้วจะเห็นจริงในเรื่องอนัตตา, สุญญตา ๗
พูดอย่างสั้นมีธาตุ : สัพพสังขาร กับอมต หรือรูป, อรูป, นิโรธเท่านั้น ๘
การคบหาก็คบกันตามธาตุ : เลวกับเลว, ดีกับดี ๙
ในบาลีแบ่งธาตุอีกอย่างเป็น หีนะ มัชฌิม ปณีต-เลว กลาง ประณีต ก็มี ๑๐
มนุษย์ สัตว์ เทวดา แม้จะเลือกคู่ ก็เลือกกันตามธาตุที่ถูกกัน ๑๑
สิ่งที่เรียกว่าธาตุ นี้เป็นเรื่องสำคัญ ที่ควรจะต้องศึกษา ๑๒
ธาตุ แปลว่าทรงไว้ : ทรงอยู่ได้ไม่สลายไป, มีลักษณะกำหนดได้ ๑๓
ธาตุ มาจาราชาศัพท์ ธ-ร คือทรงตัวเอง, ทรงสิ่งอื่น, ถูกสิ่งอื่นทรง ๑๔
คำว่า “ธรรม” นี้ก็มาจาก ธ-า-ตุ คือสิ่งที่ทรงผู้ปฏิบัติไว้ ๑๕

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุ ในภาษาอังกฤษ ภาษาละติน ก็มีความหมายตรงกันว่า “ทรงอยู่” ๑๖
ธาตุ ในภาษาทางวัตถุ เขาเล็งถึงตัวธาตุ ที่เป็นวัตถุโดยตรง ๑๗
ในพุทธศาสนาต้องการพูดถึงธาตุทางนามธรรม คือ คุณสมบัติของวัตถุ ๑๘
วัตถุธาตุทุกชนิดมีคุณสมบัติที่ทรงไว้ในตัวมัน ๑๙
ในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมี ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ผสมกันอยู่ตามมากน้อย ๒๐
ธาตุที่เป็นตัวเองโดยเด็ดขาด เรียกว่า อสังขตะ, ที่อาศัยกันเรียก สังขตะ ๒๑
พึงศึกษาให้เข้าใจว่า ธาตุคืออะไร มาจากอะไร เป็นสังขตะ หรืออสังขตะ ๒๒
ธาตุมีเพื่อประโยชน์อะไร ก็เพื่อมนุษย์จะต้องชนะให้ได้ จึงต้องศึกษามัน ๒๓
จะเอาชนะได้ โดยมีสัมมาทิฏฐิ : อย่าไปยึดมั่นถือมั่นจนตกเป็นทาสของธาตุ ๒๔
ดูให้ดีให้รู้ว่า ธาตุข้างนอกกระทบกับข้างใน เกิดธาตุที่ ๓ มีอวิชชาด้วยก็เป็นทุกข์ ๒๕
ธาตุแท้ๆ เป็นคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งที่แสดงออกมาจากทางวัตถุนั้น ๒๖
พวกนามธาตุมีจิตเป็นที่แสดงออก, นิพพานธาตุแสดงออกทางธัมมารมณ์ ๒๗
ธาตุแบ่งเป็นกลุ่มได้ ๓ : รูป อรูป นิโรธ ๒๘
ธาตุฝ่ายสังขตะจะปรากฏต่อเมื่อมีเหตุ ปัจจัย และโอกาสปรุงแต่ง ๒๙
รูป หรือ อรูปธาตุปรากฏ ต้องมีปัจจัย โอกาส และการปรุงแต่ง ๓๐
เมื่อสิ้นโลภะ โทสะ โมหะ แล้ว อสังขตธาตุจะปรากฏ ๓๑
ทุกสิ่งเป็นธาตุ จะแสดงคุณค่าออกมา เมื่อถึงโอกาสได้ปัจจัยและปรุงแต่ง ๓๒
คนยุคปัจจุบันรู้แต่เรื่องวัตถุธาตุ ไม่รู้จักธาตุทางนามธรรม ๓๓
พุทธบริษัทควรต้องรู้จักทั้งวัตถุธาตุ รูปธาตุ อรูป และนิโรธธาตุ ๓๔
ธาตุมิใช่มีเพียงวัตถุ ยังมีธาตุ มโน วิญญาณ จิต นำสุข ทุกข์มาให้อีก ๓๕
พุทธบริษัทจะต้องศึกษาเรื่องธาตุให้ละเอียดทั้งวัตถุธาตุ และนามธาตุ ๓๖
ดูธาตุให้รู้จัก แม้มีที่เส้นผมว่ามีธาตุอะไร เพื่อเกิดความไม่ยึดมั่นฯ ๓๗
คน กับ ธาตุ เป็นอย่างเดียวกัน มีส่วนประกอบต่างๆ เช่นเดียวกับรถยนต์ ๓๘
รู้หลักทั่วๆ ไปเกี่ยวกับ “ธาตุ” ไว้ก่อน เมื่อฟังต่อไปจะเข้าใจได้ง่าย ๓๙

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๒.ข้อควรทราบก่อน เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” (ต่อ)

ขอให้ท่านทำความเข้าใจเกี่ยวกับธาตุโดยทั่วๆ ไปก่อน ๔๑
ทุกสิ่งเป็นธาตุ และ “ธาตุ” ไม่ใช่ตัวตน มีคำสอนดังเรื่องธาตุปัจจเวกขณ์ ๔๒
ทุกสิ่งเป็นสักว่า ธาตุ หรือ ธรรมชาติ หรือเป็นธรรมล้วนๆ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ๔๓
แต่ละธาตุยังประกอบด้วยธาตุอื่นอีก, ถ้าไปยึดมั่นเป็นตัวตน ก็มีความทุกข์ ๔๔
คนประกอกด้วยธาตุ ๕ : รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๔๕
รูปธาตุประกอบด้วย ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไป เป็นพื้นฐานที่จะเป็นขันธ์ต่อไป ๔๖
ธาตุทั้ง ๕ จะทำหน้าที่เป็นขันธ์ ต่อเมื่อสัมผัสกับสิ่งภายนอก ๔๗
พอธาตุข้างในกระทบกับข้างนอก วิญญาณธาตุทำหน้าที่ ธาตุ ๕ ก็เป็นขันธ์ ๕ ขึ้น๔๘
เมื่อธาตุทำหน้าที่เป็นขันธ์ยังไม่ทุกข์ ต่อมีอวิชชาเข้าผสมปรุงเป็นอุปาทานจึงทุกข์๔๙
เรื่องดับทุกข์จะต้องรู้จักธาตุทั้ง ๕ และสำเหนียกไว้ว่า ทุกสิ่งสักว่าเป็นธาตุ ๕๐
พึงพิจารณาทุกสิ่งสักว่าธาตุตามบทสวดมนต์ “ธาตุปัจจเวกขณปาฐะ” ๕๑
พิจารณาให้เห็นคุณลักษณะของธาตุ ๔ มีอยู่ในรูปธาตุ ๕๒
รูปธาตุ กับ นามธาตุ พบกันจะปรุงแต่งเป็นธาตุอื่นๆ อีก ๕๓
ปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์จะมีแก่คนมีชีวิต มีธาตุรู้สึกคิดนึกได้ ๕๔
ความสัมพันธ์ของธาตุมาปรุงแต่งกันต้องมีแน่นอน “คน” จึงเกิดขึ้น ๕๕
ถ้าไม่รู้จักโทษของอวิชชาธาตุ เผลอสติ อวิชชาผสม เป็นอกุศล ก็เป็นทุกข์ ๕๖
ถ้าเผลอขาดสติประมาท อวิชชาก็เข้าผสมทันที ๕๗
เราควบคุมกิเลสไม่ได้ ก็เพราะไม่รู้จักธาตุหมดทุกธาตุ ๕๘
ธาตุมีชื่อเรียกต่างๆ กันทั้งฝ่ายสังขตะและอสังขตะ แยกออกไปเป็นอันมาก ๕๙
การผสมระหว่างธาตุ ฝ่ายวัตถุก็ยังยักย้ายเปลี่ยนไปได้มาก ๖๐
ธาตุปรุงแต่งทั้งหลายมีการเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป ไหลเวียนอยู่เสมอ ๖๑
การเกิดขึ้น-ตั้งอยู่แห่งธาตุนั้น ก็คือ เกิดขึ้น-ตั้งอยู่แห่งทุกข์ ๖๒

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

"เกิดขึ้น" หมายถึงเกิดทางนามธรรม ไม่ใช่เกิดทางวัตถุ ๖๓
ภาษาธาตุ มีการเกิด-ดับ หรือตายอยู่วันละหลายๆ หน, ขณะดับเป็นนิโรธธาตุ ๖๔
ถ้าพบกันกับนิโรธธาตุจะหยุดการปรุงแต่ง กรณีนั้น ๆ ก็ดับขณะนั้น ๖๕
ให้รู้สึกว่าเป็นสักว่าธาตุ จะเป็นอานิสงส์ให้ถึงนิโรธธาตุ ทุกข์ดับได้ ๖๖

๓.ธาตุเกี่ยวข้องกัน จนถึงความดับทุกข์

เรื่องธาตุเป็นรากฐานของทุกเรื่อง แต่ไม่ใคร่เข้าใจจึงไม่สนใจ ๖๗
การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ก็ควรต้องศึกษาลึกถึงรากฐานคือเรื่องธาตุ ๖๘
ความทุกข์เกิดขึ้นได้เพราะยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่รู้ว่าเป็นเพียงธาตุ ๖๙
เรียนพุทธศาสนาก็ให้รู้ว่า ทุกอย่างสักว่าเป็นธาตุ จะได้ไม่ยึด ไม่ทุกข์ ๗๐
คนประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ เป็นพื้นฐาน สัมพันธ์กันปรุงเป็นนั่นเป็นนี่ ๗๑
ทุกธาตุอาศัยกันและกันเป็นฐานที่ตั้ง มีธาตุที่สำคัญคือ วิญญาณธาตุ ๗๒
ธาตุทั้งหมดมีการปรุงแต่งเรียกสังขตะ, ที่ไม่มีการปรุงแต่งเรียกอสังขตะ ๗๓
ประเภทสังขตะแบ่งได้ ๒ พวก: ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นรูป, เวทนา-วิญญาณเป็นอรูป ๗๔
รูปธาตุแยกได้เป็นคู่ๆเช่น ตา-รูป,หู-เสียง,จมูก-กลิ่น,ลิ้น-รส,กาย-สัมผัส ๗๕
แต่ละธาตุที่กายมีประสาทให้เกิดความรู้สึก แล้วทำตามหน้าที่ของมัน ๗๖
ตัวอย่าง จักขุกับกับรูปธาตุทำหน้าที่กระทบกัน เป็นจักขุ กับรูปอายตนะขึ้น ๗๗
อายตนะคู่หนึ่งทำหน้าที่แล้ว จะเกิดวิญญาณธาตุ, ๓ อย่างนี้พบกันเรียกผัสสะ ๗๘
ผัสสะเกิดทำให้เวทนาธาตุที่มีอยู่กลายเป็นเวทนา สัญญา สังขารขันธ์ ๗๙
ความคิดนึกเกิดเป็นสาย นับแต่มี สัญญา-สัญญเจตนา-ตัณหา-วิตก-วิจาร ๘๐
ขันธ์ ๕ พอมีอวิชชาธาตุปรุงกลายเป็นอุปาทานขันธ์ แล้วมีทุกข์ ๘๑
ธาตุทั้งปวงปรุงแต่งกันทำให้เกิดทุกข์, วิญญาณช่วยทำหน้าที่หลายตอน ๘๒
ธาตุฝ่ายสังขตะจะปรุงแต่งเรื่อย จะดับต่อเมื่อพบนิโรธธาตุ ๘๓

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทางที่จะให้นิโรธธาตุมาดับทุกข์ ต้องเจริญภาวนาให้เกิดปัญญา ๘๔
นิโรธธาตุเมื่อถึงขั้นสูงสุดเรียกว่านิพพานธาตุ เกิดได้ด้วยเจริญวิปัสสนา ๘๕
ต้องรู้สึกอยู่เสมอว่า “ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ” ทั้งเห็นด้วยตา และไม่เห็น ๘๖
ทุกธาตุมีอยู่ตามธรรมชาติ จะแสดงตัวเมื่อได้ปัจจัยปรุงแต่ง ๘๗
ความทุกข์ก็เป็นธาตุเพราะเป็นเวทนา ซึ่งเป็นธาตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ๘๘
ความทุกข์เกิดขึ้นเป็นเวทนาธาตุ เมื่อดับลงเป็นนิโรธธาตุ หรือนิพพานธาตุ ๘๙
ทุกธาตุจะเกิดขึ้นในเมื่อได้ทำหน้าที่ของธาตุนั้นๆ ๙๐
ธาตุในและนอกกับวิญญาณพบกันทำให้มี ๑๘ ธาตุ อยู่เป็นประจำชีวิต ๙๑
สัญญาเป็นความจำหมาย พอสำคัญว่าเป็นอะไร นี่เป็นสัญญาขันธ์ ๙๒
“ความสำคัญ” นี้เป็นตัวการให้เกิด สุภสัญญา-อัตตสัญญา-สำคัญว่าเป็น ฯลฯ ๙๓
สัญญาของคนจะผิดอยู่มากคือ เห็นตรงกันข้ามกับที่เป็นจริง เป็นสัญญาวิปลาส ๙๔
คนธรรมดายึดมั่นมาก จึงมีทุกข์มาก ถ้ามีแต่สติปัญญาจะไม่ทุกข์ ๙๕
ยิ่งเรียนมากยิ่งห้นหลังให้ศาสนา ไม่เห็นว่าทุกอย่างสักว่าเป็นธาตุจึงมีทุกข์ ๙๖
ธาตุตามธรรมชาติเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ ๙๗
ธาตุที่ปรุงผิดทาง อวิชชาแทรก จะทำให้เกิดวัฏฏสงสาร ๙๘
ให้รู้จักธาตุทั้งหลายแล้วควบคุมให้อยู่ในทางไม่ทุกข์ ทุกข์จะดับได้ ๙๙
จำเป็นหลักไว้ว่า ธาตุปรุงแต่งไปมาก ไปยึดมั่นเข้าจะเป็นตัวทุกข์ ๑๐๐

๔.ความเนื่องกันระหว่างกลุ่มธาตุ

รู้เรื่องธาตุมุ่งหมายให้ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดเป็นตัวตน-ของตน ๑๐๑
ให้มีสติสัมปชัญญะ รู้สึกตัวอยู่ทุกเวลาว่า “ไม่มีอะไรที่ไม่เรียกว่าธาตุ” ๑๐๒
มีความฉลาดรู้ในธาตุ และทำในใจให้แยบคาย นี้จะเป็นการตั้งอยู่แห่งพุทธศาสนา ๑๐๓
พระพุทธเจ้าตรัสยืนยัน ที่เป็นสัมพุทธะ เพราะรู้เรื่องธาตุด้วย ๑๐๔

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้าเข้าใจเรื่องธาตุไม่ถูกตรง ทำให้ยึดมั่น ฯ ไม่ช่วยให้เกิดความสงบ ๑๐๕
“เป็นสักว่าธาตุ” ถ้าเข้าใจผิดจะเป็นมิจฉาทิฏฐิ ทำอะไรตามกิเลส ๑๐๖
“ธาตุเท่านั้น” ถ้าเข้าใจผิดจะเป็นอันตรายขนาดไม่รับผิดชอบใด ๆ ก็ได้ ๑๐๗
ที่พูดเรื่อง “ธาตุเท่านั้น” มุ่งหมายไม่ให้ยึด ฯ เพื่อไม่เกิดกิเลส ๑๐๘
รู้เรื่องธาตุให้ถูกต้องว่า ประกอบเป็นนรก-สวรรค์ก็ได้ ในจิตใจ ๑๐๙
เรื่องข้างในใจนั้นตั้งต้นจากข้างนอก แล้วเกิดวิญญาณ ฯลฯ สังขาร ไม่มีดีเลย ๑๑๐
การปรุงแต่งของธาตุ สร้างนรกหรือสวรรค์ขึ้นในจิตใจเอง ๑๑๑
เดือดร้อนเป็นนรก, พอใจเป็นสวรรค์ ไปรวมอยู่ที่เวทนาธาตุ ๑๑๒
การเห็นรูปด้วยตาบางทีสุข บางทีทุกข์ ซึ่งล้วนมีธาตุต่าง ๆ ผสมกันมาก ๑๑๓
ตากับรูปกับวิญญาณธาตุ ทำให้เกิดผัสสะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเวทนาธาตุ ๑๑๔
ผัสสะที่เนื่องกับวิญญาณธาตุเป็นสังขารธาตุ, อีกส่วนหนึ่งเป็นเวทนาธาตุ ๑๑๕
ในขณะแห่งผัสสะ ถ้าวิชชา หรืออวิชชาเข้าผสม ผัสสะก็เป็นไปตามที่ผสม ๑๑๖
เวทนาเป็นธาตุหนึ่ง ยังไม่แสดงตัวจนกว่าจะมีสัมผัสระหว่างธาตุนอกในกับวิญญาณ๑๑๗
เวทนาเกิดแล้ว เกิด “ความสำคัญว่า” ธาตุ สัญญาจึงปรากฏ ๑๑๘
ในขณะแห่งสังขารธาตุเกิด, ผสมอวิชชา จะเกิดธาตุกุศล อกุศลก็ได้ ๑๑๙
อกุศลธาตุก็แจกออกเป็นธาตุ กาม พยาบาท วิหิงสา ๑๒๐
กามธาตุส่งให้เกิด กามสัญญา ฯลฯ-กามปริฬาหะ, ร้อนเป็นนรก ๑๒๑
พยาบาท และวิหิงสา เป็นอกุศลทำให้เป็น นรก เปรต เดรัจฉาน อสุรกาย ๑๒๒
ฝ่ายกุศลธาตุ ตรงกันข้ามกับอกุศล มีผลเป็นสวรรค์ ๑๒๓
ถ้ารู้จักผสมธาตุให้ถูกต้อง จะได้สวรรค์ที่นี่และเดี๋ยวนี้ ๑๒๔
เมื่อเกิดความยึดถือแล้วต้องเป็นทุกข์ เพราะมีอวิชชาทำให้ยึดมั่น ๑๒๕
ฉลาด โง่ มืด บอด ไม่งาม ก็เป็นธาตุที่เนื่องอยู่กับรูป ๑๒๖
ธัมมารมณ์-รู้สึกด้วยใจยังแยกเป็นธาตุเวทนา สัญญา หรือเป็นขันธ์ ๑๒๗

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สังขารธาตุ หรือสังขารขันธ์ อยู่ในฐานะเป็นธรรมธาตุ ให้เกิดมโนวิญญาณ ๑๒๘
เอาภาวะของรูป หรืออสังขตธาตุมาเป็นอารมณ์ของมโน ก็ได้ ๑๒๙
ธาตุมีอยู่ทั้งในฐานะเป็นเหตุและเป็นผล สับเปลี่ยนกันก็มี ๑๓๐
การรู้จักธาตุ ก็เพื่อให้เห็นสุญญตา-ความไม่มีตัวตน ๑๓๑
ถ้าเห็น “ธาตุเท่านั้น” อย่างถูกต้องแล้ว จะไม่ยึดมั่นจนเกิดกิเลส ๑๓๒

๕.ลักษณะอาการที่ธาตุปรุงแต่งสิ่งทั้งปวง

ให้อดทนศึกษาเรื่องธาตุ เพราะเป็นรากฐานของทุกอย่าง ๑๓๓
พิจารณาให้เห็นว่า ธาตุเป็นส่วนย่อยๆ ที่ประกอบกันเป็นสิ่งใดๆ ๑๓๔
ความปรากฏของธาตุนี่แหละคือความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ๑๓๕
ธาตุ ทุกข์ ปรากฏแล้ว ก็มีความตั้งอยู่แห่งโรค คือทุกข์ ๑๓๖
ธาตุปรุงแต่งเป็นสัตว์ บุคคล จนเกิดความรู้สึกทุกข์ นี้ควรศึกษาให้รู้ไว้ ๑๓๗
ธาตุในตัวคนที่ปรุงแต่งไม่หยุด นี้พึงศึกษาให้รู้จัก ๑๓๘
นามธาตุ ที่เป็นธาตุแก้ง่วงนอนได้ ก็มี เช่น อารัมภธาตุ ๑๓๙
ธาตุแก้ง่วงนอน กำจัดถีนมิทธะได้ มีอยู่ในอังคุตตรนิกาย ๑๔๐
สังขตธาตุปรุงแต่งกันเรื่อย แต่อสังขตธาตุ ไม่ปรุงและหยุดปรุง ๑๔๑
ธาตุหมวดเกี่ยวกับตา-ใจ ๖ หมวดๆ ละ ๓ ธาตุ มี ๑๘ ธาตุ ๑๔๒
กิริยาของธาตุปรุงแต่งเป็นไปตามหลักของปฏิจจสมุปบาท ๑๔๓
การสัมผัส เวทนา ตัณหา หรือขันธ์ ๕ ล้วน เป็นธาตุ จับกลุ่มเป็นอุปาทานขันธ์ ๑๔๔
เมื่อจิตถูกปรุงแต่งอยู่ด้วยกามธาตุ เรียกว่าอยู่ในกามภพ ๑๔๕
การปรุงแต่งจากรูปธาตุสัมพันธ์กันอย่างย่อ ๆ สืบไป ๖ ระยะ ๑๔๖
ถ้าปรุงอย่างละเอียด จะเคลื่อนไหวไปถึง ๙ ระยะ ๑๔๗
จากรูปเป็นสัญญา-ครุ่นคิด-สัมผัส-เวทนา-พอใจ-เร่าร้อน-แสวงหา-ได้ผล ๑๔๘

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พิจารณาอีกวิธีหนึ่ง ธาตุที่สัมพันธ์กันอยู่จะมี กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ๑๔๙
คนธรรมดาบางเวลาก็เกี่ยวกับกามธาตุ หรือรูปธาตุ อรูปธาตุบ้าง ๑๕๐
กามธาตุมีอยู่ทั่วไป เมื่อโอกาสมีก็แสดงตัวในจิตของมนุษย์ ๑๕๑
การแสดงตัวของกามธาตุ ก็มีอาการปรุงทำนองเดียวกับรูปธาตุ ๑๕๒
ครั้นได้กามลาภะก็เป็นเหตุให้ได้อื่นเป็น : ตัณหา-อุปทาน-กามภพ ๑๕๓
ธาตุตามธรรมชาติถูกเอามากระทำให้ได้เป็นวัตถุของสัญญา จึงมีความหมาย ๑๕๔
กามธาตุให้ผลเป็นกามภพ รูปภพ อรูปภพ ก็ได้ ๑๕๕
มนุษย์ทุกระดับจิตใจมีธาตุที่มุ่งจะได้กามธาตุเป็นอารมณ์ทั้งนั้น ๑๕๖
มนุษย์ เทวดา มารก็ต้องการกามธาตุมาปรุงแต่งบริโภคกาม ๑๕๗
ถ้าเป็นพรหมไม่ชอบกาม ไปเอารูปธาตุ อรูปธาตุมาปรุงภพก็ได้ ๑๕๘
ทั้งกามภพ รูปภพ อรูปภพ ล้วนยังเป็นอุปธิ แบกไว้เพื่อทุกข์ ๑๕๙
คน เป็นกลุ่มของธาตุ ๖ พอมีอวิชชาก็ไปทำสิ่งที่ไม่น่าทำ ๑๖๐
การศึกษาตัวพุทธศาสนาไม่ใช่ท่องจำ ต้องรู้จักการปรุงแต่งของธาตุ ๑๖๑
ให้พยายามมีความฉลาดในธาตุ, ฉลาดทำในใจเกี่ยวกับธาตุ จะไม่ผิดทาง ๑๖๒

๖.หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ”

ที่บรรยายมาแล้ว ต้องการให้รู้จักว่า ธาตุคืออะไร ปรุงแต่งกันอย่างไร ๑๖๓
ครั้งนี้ให้รู้จักหลักปฏิบัติเกี่ยวกับธาตุให้ถูกต้อง ๑๖๔
พุทธบริษัทควรจะรู้จักปรมัตถสภาวธรรมตามสมควร ๑๖๕
ปรมัตถสภาวะมีอยู่ในทุกสิ่งทั้งวัตถุ กาย จิต ๑๖๖
แม้กฎเกณฑ์ตัวธรรมชาติ ก็เป็นปรมัตถ์ เรียกว่า ธรรมธาตุ ๑๖๗
ร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๔ หรือ ๖ ก็มีคุณสมบัติเป็นปรมัตถ์ ๑๖๘
ต้องรู้จักคุณลักษณะของของแต่ละธาตุ เช่น อาโป มีลักษณะเกาะกุม ๑๖๙

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

วาโยธาตุ ระเหย เคลื่อนที่ได้, อากาสธาตุ ทำให้มีที่ว่าง ๑๗๐
ต้องรู้จักธาตุที่ประกอบขึ้นมาเป็นคนๆ หนึ่ง เพื่อแก้ปัญหาเรื่องทุกข์ ๑๗๑
เพราะจะแก้ปัญหาเรื่องทุกข์ จึงจำเป็นต้องรู้ว่าธาตุคืออะไร ๑๗๒
ต้องรู้จักธาตุเท่าที่จำเป็นต้องรู้คือฝ่ายกระทำ กับถูกกระทำ ๑๗๓
ฝ่ายกระทำเป็นฝ่ายแรกที่ไปสัมผัสกับธาตุฝ่ายตรงกันข้าม ๑๗๔
ธาตุไหนก็ตามปรุงแต่งแล้ว มีอวิชชา ตัณหา อุปทาน ก็ไปสู่ทุกข์ทั้งนั้น ๑๗๕
นอกจากนิพพานธาตุแล้ว ทุกธาตุเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ๑๗๖
เมื่อเป็นเรื่องยึดมั่นถือมั่นแล้ว จะต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น ๑๗๗
การปฏิบัติเกี่ยวกับธาตุ ต้องไม่ยึดมั่นในธาตุนั้นๆ ๑๗๘
ต้องมองลงไปให้เห็นชัดว่าเป็นอย่างไรจึงยึดมั่นไม่ได้ ๑๗๙
จงมองให้เห็นความจริงว่า ทุกสิ่งเป็นสักว่าธาตุไปหมด ๑๘๐
เมื่อใดเข้าไปยึดถือในธาตุใดแล้ว ก็เท่ากับธาตุนั้นเกิดขึ้นแล้ว ๑๘๑
ระยะแรกต้องรู้จักละกามธาตุว่ามันเผาลน ผูกพัน ครอบงำอย่างไร ๑๘๒
ระยะต่อมาไปพอใจในรูปธาตุต่างๆ ซึ่งก็เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ๑๘๓
พ้นเรื่องรูปธาตุไปติดอรูปธาตุ หนักเข้า ก็ดับไม่เหลือ ไม่ได้ ๑๘๔
ถ้ารอบรู้ธาตุกาม รูป อรูป แล้ว นิโรธธาตุจะแสดงตัวเอง ๑๘๕
ต้องถอนจิตออกมาเสียจากธาตุปรุงแต่ง น้อมจิตไปยังอมตธาตุ ๑๘๖
บรรดาอุปธิคือของหนัก ต้องสลัดปล่อยไป ๑๘๗
แม้บุญ กุศล ความดี ต้องรู้จักในลักษณะที่ไม่กลายเป็นอุปธิ ๑๘๘
ถอยจากความไม่ยึดถือ แล้วหันไปหาธาตุที่ดับความยึดถือ ๑๘๙
ทำอานาปานสติโดยกำหนดว่า “เป็นธาตุตามธรรมชาติ” ไม่ใช่เรา-ของเรา ๑๙๐
เมื่ออยู่ตามธรรมดา ก็ทำความรู้สึกให้จิตใจเป็นเหมือนธาตุทั้ง ๖ .... ๑๙๑
ผู้ปฏิบัติถูกต้องย่อมมองเห็นความไม่มีสาระของทุกภาวะตลอดจนธาตุ ๑๙๒
พิจารณาจนเห็นอนัตตา แล้วสลัดคืนได้, สิ้นความยึดมั่นถือมั่น ๑๙๓

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

"สลัดคืน" คือคืนให้ธรรมชาติ อันเป็นเจ้าของเดิม ๑๙๔
เมื่อเห็นอยู่รู้อยู่ จิตก็พ้นอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นธาตุ ๑๙๕
สรุปว่าต้องดูความเป็นธาตุ ว่าเป็นไปตามปัจจัย ไม่ใช่สัตว์บุคคล ๑๙๖

๗.พระอรหันต์ กับ สิ่งที่เรียกว่า ธาตุ-อายตนะ-ขันธ์

การบรรยายวันนี้พ้องวันมาฆบูชา จึงพูดเนื่องกันกับวันนี้ ๑๙๗
ให้สังเกตว่า เรายึดมั่นถือมั่นต่อเมื่อเราโง่ มิใช่ยึดตลอดเวลา ๑๙๘
ถ้ายึดมั่นขึ้นทีไร ก็เป็นทุกข์ เหมือนตกนรกทั้งเป็น ๑๙๙
ถ้าไม่ยึดมั่นก็ไม่มีความทุกข์เลย นี้เป็นกฎธรรมดา ๒๐๐
ทำการงานใดๆ ให้ทำตามหน้าที่ ทำด้วยสติปัญญา ไม่ยึดมั่นก็ไม่ทุกข์ ๒๐๑
เราชินกันแต่จะยึดมั่น เพราะอบรมแวดล้อมอย่างเป็นตัวตน - ของตน ๒๐๒
ความยึดมั่นในธาตุทำให้จิตรู้สึกเป็นนรก หรือสวรรค์ก็ได้ ๒๐๓
การบรรยายวันนี้จะดูธาตุเกี่ยวกับพระอรหันต์ ๒๐๔
พระอรหันต์ทั้งหลายท่านรอบรู้ในสังขตธาตุ ว่าเป็นสักว่าธาตุ ๒๐๕
ท่านมีสติตลอดกาลต่อธาตุในระดับที่เป็นอายตนะ ๒๐๖
ท่านไม่มีความยึดมั่น, ไม่มีอวิชชา, มีแต่ทุกข์ตามธรรมชาติ ๒๐๗
คนธรรมดาจะเจ็บป่วย ๒ ชั้นทั้งกายใจ, ผู้สิ้นอาสวะเจ็บชั้นเดียว ๒๐๘
พระอรหันต์มีแต่ทุกข์กาย และไม่มีความยึดมั่นในทุกข์นั้น ๒๐๙
แม้อสังขตธาตุ-ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง พระอรหันต์ก็มิได้ยึดมั่น ๒๑๐
ธาตุที่ทำให้เป็นพระอรหันต์นัยที่ ๑. อรหันต์ วิมุตติ, หรือนิสสรณะ ๒๑๑
นัยที่ ๒. เรียกนิจจธาตุ อิสสรธาตุ หรือ อมุสาธาตุ ๒๑๒
นัยที่ ๓. เรียกนิพพานธาตุ นิโรธธาตุ สันติธาตุ เขมธาตุ ทีปธาตุ ๒๑๓
นัยที่ ๔. ชื่อ สุญญตา อมต อนันต โลกุตตร ปฏินิสสัคค อนุตตร ๒๑๔

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระอรหันต์ไม่มีอุปาทาน เพราสิ้นอาสวะแล้ว ๒๑๕
บุญ บาป สุข ทุกข์ ฯลฯ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นแก่พระอรหันต์ ๒๑๖
พระอรหันต์ไม่มีอวิชชา จึงอยู่เหนือสุข เหนือทุกข์ ๒๑๗
สภาวธรรมของพระอรหันต์ กล่าวได้เพียงเป็นคำสมมติมีหลายคำ ๒๑๘
ภาวะของความเป็นพระอรหันต์มีคำเดียวว่า “ว่าง” หรือพูดว่าอะไรไม่ได้ ๒๑๙
การจะสอนเรื่องความเป็นอรหันต์ก็ได้แต่บอกวิธีประพฤติปฏิบัติ ๒๒๐
อุปมาเหมือนเสียงของมือที่ตบข้างเดียว เพราะเป็นเสียงสงบ ๒๒๑
อยากรู้ภาวะของพระอรหันต์ต้องหัดคิดอย่าง “ตบมือข้างเดียว” ๒๒๒
การพูดเรื่องปรมัตถสภาวธรรม นี้มุ่งจะให้รู้เรื่องที่ลึกเห็นยาก ๒๒๓
รู้เรื่องธาตุ ก็คือที่ตัวตน และสิ่งแวดล้อมซึ่งประกอบด้วยอวิชชา ๒๒๔
มองเห็นโดยความเป็นธาตุ เพื่อถึงความว่าง และไม่เป็นทุกข์ ๒๒๕
ขอให้มีความรู้ในธาตุทั้งปวง และมีสติเกี่ยวข้องกับธาตุ ๒๒๖
ไม่มีอะไรเหนือความสามารถของผู้ตั้งใจจริง, นิพพานก็ไม่เหลือวิสัย ๒๒๗

๘.ธาตุที่อยู่ในรูปอายตนะ

ครั้งนี้จะพูดกันถึงธาตุที่เปลี่ยนรูปมาเป็นอายตนะ ๒๒๙
ยกตัวอย่าง ตากับรูปอาศัยกัน ทำหน้าที่เห็น, ตากลายเป็นจักขุอายตนะ ๒๓๐
ถ้าเห็นปรมัตถสภาวธรรม ต้องเห็นลึกว่า “ตัวกู” คือธาตุประชุมกันอยู่ ๒๓๑
ลักษณะของปรมัตถ์ก็คือให้เห็นจริงลึกลงไปจนทำให้ไม่ยึดมั่น ๒๓๒
ต้องพยายามเห็นแจ้งจนวางเฉยได้ในสิ่งที่เข้ามากระทบ ๒๓๓
ให้ทุกคนพยายามที่จะรู้ ทั้งภาษาคน ภาษาธรรม และปรมัตถ์ให้ถูกต้อง ๒๓๔
ถ้ารู้จริงย่อมมีผลเป็นความหลุดพ้นจากความยึดมั่น ฯ ๒๓๕
คนยังไม่หลุดพ้นจากความมืด, ปรุงแต่งและผูกพัน, ก็ยังมีทุกข์ ๒๓๖

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จะหลุดออกจากการผูกพัน ต้องรู้แจ้งในปรมัตถสภาวธรรม ๒๓๗
ธาตุเดิมเมื่อมาอยู่ในรูป ลักษณะ หน้าที่ ของอายตนะ จึงได้ชื่อเป็นอายตนะ ๒๓๘
อายตนะใช้ได้ทั้งวัตถุและนามธรรม หมายถึงสิ่งที่รู้สึกได้ ๒๓๙
ความทุกข์เป็นตัวเรื่อง บ่อเกิดของมันคือ อายตนะ ๖ .... ๒๔๐
พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สมุทร” ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๒๔๑
อายตนะนอก-ในทำหน้าที่ปรุงแต่ง จึงเป็นสมุทรขึ้นมา ๒๔๒
กามคุณ ๕ เกิดขึ้นมา ก็เพราะอายตนะเป็นบ่อเกิดแห่งเรื่อง ๒๔๓
เพราะมีอายตนะมีการสัมผัส จึงเกิดนามธรรมทั้งหลาย ๒๔๔
เพราะมีอายตนะสัมผัสจึงเกิดเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๒๔๕
อายตนะมีได้ทั้งสังขตะ, อสังขตะซึ่งได้แก่นิพพาน ๒๔๖
ธาตุฝ่ายนิพพานเป็นอสังขตะ, ฝ่ายสังขารเป็นสังขตะ ๒๔๗
ธาตุเมื่อเป็นอายตนะหมายถึงมันทำหน้าที่รับการเกี่ยวพัน ๒๔๘
มีหน้าที่ของอายตนะที่ไหน เมื่อไร เมื่อนั้นมีได้ทั้งนรกหรือสวรรค์ ๒๔๙
นรกหรือสวรรค์เกิดได้ในลักษณะอุปปาติกะผลุงขึ้นมาเลย ๒๕๐
การบรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็ต้องอาศัยความเป็นไปทางอายตนะ ๒๕๑
ไม่ต้องการทุกข์ ต้องมีสติควบคุมอายตนะนั้นเสีย ๒๕๒
“ดับอายตนะ” คือ ใช้วิชชา-ปัญญาเห็นแจ้ง ไม่ยึดมั่นในสิ่งใด ๒๕๓
เมื่อฆ่าอายตนะพวกสังขตะได้ อสังขตะจะปรากฏ ๒๕๔
ให้พิจารณาเห็นอายตนะนี้น่ากลัวเหมือนภัยในมหาสมุทร ๒๕๕
ต้องมีสติหยุด “อายตนะเวคะ” คือกำลังของการปรุงแต่งของอายตนะเสียให้ได้ ๒๕๖
ประโยชน์จากการรู้ปรมัตถสภาวธรรม จะเข้าสู่สังขตธาตุได้ ๒๕๗
ทบทวนให้รู้ว่ามองดูนรกสวรรค์ที่อายตนะ อย่ารอดูที่โลกอื่นเลย ๒๕๘
เราเป็นทาสของธาตุ เพราะมีอวิชชาหลงรสเสน่ห์ของอายตนะ ๒๕๙

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

โลกเป็นทาสของอายตนะมากขึ้น เพราะไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรม ๒๖๐
ธาตุเปลี่ยนรูปมาเป็นอายตนะ นี่ยิ่งเป็นพิษแก่เรายิ่งขึ้น ๒๖๑

๙.ความสำคัญของการสัมผัสทางอายตนะ

ปรมัตถสภาวธรรมเป็นเรื่องซ้ำซากไม่ชวนฟัง, ต้องทนฟังเป็นธรรมดา ๒๖๓
เรารู้เรื่องปรมัตถ์อย่างที่พระพุทธเจ้า รู้จักได้ เห็นได้ ๒๖๔
ที่อายตนะ ๖ นี่แหละ มีสภาพเป็นนรกบ้าง สวรรค์บ้าง ๒๖๕
ต้องรู้จักธาตุดังที่ว่า เหลียวไปทางไหนรู้สึกชัดว่า “สักว่าธาตุ” ๒๖๖
ธาตุสังขตะ ปรุงแต่งขึ้นเป็นวิญญาณธาตุเนื่องกันไปจนเป็นอื่นๆ ๒๖๗
ต่อมาเปลี่ยนหน้าที่เป็นอายตนะ จะเป็นที่ของการสัมผัสต่อไป ๒๖๘
ตา+รูป+จักขุวิญญาณ นี้เป็นผัสสะ; จะปรุงต่อไปตามลำดับ ๒๖๙
ไม่มีอะไรสำคัญร้ายกาจ ยิ่งไปกว่า เรื่องผัสสะ ๒๗๐
ความประจวบกัน ดังตา-รูป-จักขุวิญญาณ นี้ต้องจำให้แม่น ๒๗๑
ผัสสะคือการกระทบมี ๓ ๑.ปกติสัมผัส คือสัมผัสตามธรรมชาติ
๒.อวิชชาสัมผัส มีความโง่ ไม่มีสติสัมปชัญญะควบคุมจิต ๒๗๒
๓.มีสติสัมปชัญญะ มีความรู้ สัมผัสด้วยวิชชา ๒๗๓
การสัมผัสด้วยวิชชาเป็นลักษณะของพระอริยเจ้า ๒๗๔
อวิชชาสัมผัสเป็นอันตราย ทำให้รัก กลัว เกลียด ๒๗๕
ถ้าขาดสัมผัสแล้ว “โลก” ไม่มีความหมาย ๒๗๖
“โลก” ได้แก่สัตว์โลก และสัตว์โลกคือโลกของกิเลส ๒๗๗
อีกอย่างหนึ่งสังขารโลกคือ การปรุงแต่งไม่รู้หยุด ๒๗๘
สังขารโลกฝ่ายจิตปรุงด้วยอวิชชา ปราศจากสติ ไปสุดที่ทุกข์ ๒๗๙
โลกทั้ง ๓ ประเภทมีขึ้นได้ด้วยอำนาจของผัสสะ ๒๘๐

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พิจารณาโลกแยกตามที่พระพุทธเจ้าตรัส เรื่องที่ ๑. คือ กา-มะ ๒๘๑
กามคุณ ๕ ท่านตรัสเรียกว่าโลก ในอริยวินัยนี้เกิดจากผัสสะ ๒๘๒
เรื่องที่ ๒. กรรมคือการกระทำด้วยเจตนา ก็มาจากผัสสะ ๒๘๓
กรรมทั้งหลายมาจากผัสสะ ไม่มีผัสสะก็ไม่มีเจตนาทำกรรม ๒๘๔
เรื่องที่ ๓-๔ เวทนา-สัญญา ก็มีมูลมาจากผัสสะ ๒๘๕
เรื่องที่ ๕. ทิฏฐิ-ความเห็น ความเชื่อ มาจากผัสสะ ๒๘๖
ถ้าผัสสะประกอบด้วยวิชชาเป็นสัมมา, ประกอบด้วยอวิชชาก็เป็นมิจฉา ๒๘๗
เรื่องที่ ๖. กิเลสที่เกิดเป็นโลภะ โทสะ โมหะ ก็มาจากผัสสะ ๒๘๘
โลภะ โทสะ โมหะ มีลักษณะเนื่องกันคือ ดึงเข้ามา, ผลักไป, สงสัยลังเลอยู่ ๒๘๙
เรื่องที่ ๗. อาสวะ อนุสัย คือความเคยชินของกิเลสก็มาจากผัสสะ ๒๙๐
เรื่องที่ ๘. ทุกข์ทั้งหลายโดยแท้จริง มาจากผัสสะ ๒๙๑
ทุกอย่างไปรวมจุดที่ผัสสะ เกิดเป็นปัญหาไม่พึงปรารถนาก็มีมาก ๒๙๒
ผัสสะในแง่ดีนั้น เป็นสัมมาทิฏฐิ เพราะมีวิชชาสัมผัส ๒๙๓
ถ้าจิตสัมผัสต่อความว่างจากกิเลสได้ก็เรียกว่า สุญญตาสัมผัส ๒๙๔
ถ้าไม่มีสัมผัสเสียอย่างเดียว ก็เท่ากับไม่มีอะไรในจักรวาล ๒๙๕

๑๐.อายตนสัมผัส ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ขันธ์

การบรรยายเรื่องนี้ทำความเข้าใจกันในเรื่องธาตุ อายตนะ และขันธ์ ๒๙๗
เพื่อกันความสับสน ให้รู้จักธาตุว่า ตั้งอยู่เป็นพื้นฐาน :- ๒๙๘
ธาตุ อายตนะ ขันธ์ มีชื่ออย่างเดียวกัน สับสนกันอยู่ :-
ธาตุ -สิ่งที่มีรูป, มีอาการแตกทำลาย,
อายตนะ -ธาตุมาสัมผัสกับคู่ของมัน,
ขันธ์ -ทำหน้าที่ปรุงกันขึ้นมาเป็นส่วนสำคัญ ๒๙๙

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปัญหายุ่งยากอยู่ที่ อายตนะนอกในกระทบกันเกิดวิญญาณธาตุ ๓๐๐
แล้วเกิดผัสสะ เกิดเจตนาที่เป็นตัวกรรม และอื่นๆ ตามลำดับ ๓๐๑
ผัสสะทำให้เกิดขันธ์ พอไปยึดมั่น ขันธ์ก็เป็นอุปาทานขันธ์ ๓๐๒
ขันธ์คือกลุ่มของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นของลมๆ แล้งๆ ยิ่งกว่าอายตนะ ๓๐๓
ขันธ์นี่หลอกลวงเรามาก “เรา” คือจิตที่โง่ไปสำคัญขันธ์เป็นตัวตน ๓๐๔
ผัสสะทำให้เกิดเวทนาและอื่นๆ ตอนที่เป็นขันธ์นี้ปรุงกันหลายซ้อน ๓๐๕
เมื่ออายตนะ ๒ ฝ่ายพบกัน แล้วทำหน้าที่เต็มตั้งแต่ รูป-วิญญาณ ๓๐๖
ขันธ์ ๕ เขาเรียงไว้เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้ถูกต้องแล้ว ๓๐๗
แต่ละขันธ์เกิดทยอยกัน ปรุงแต่งไปเรื่อย ไม่เกิดพร้อมกัน ๓๐๘
ขันธ์จะได้ชื่ออย่างนั้นๆ ต่อเมื่อมันทำหน้าที่ของขันธ์นั้นๆ ๓๐๙
เป็นขันธ์แล้ว ถ้ายึดมั่นก็เป็นทุกข์ ไม่ยึดมั่นก็ไม่เป็นทุกข์ ๓๑๐
ในบางขณะขันธ์ไม่ทำหน้าที่เช่นหลับอยู่ ขณะนั้นยังไม่เป็นขันธ์ ๓๑๑
ธาตุ ๖ มีตลอดเวลานี้ถูก แต่มีขันธ์ ๕ ตลอดเวลา นี้เป็นไปไม่ได้ ๓๑๒
เมื่อธาตุทำหน้าที่เป็นอายตนะ ก็ทำทีละอย่าง เพราะผัสสะมีทีละอย่าง ๓๑๓
ขันธ์ ๕ มีเมื่อธาตุปรุงกันตามหน้าที่ พออวิชชาผสมจึงเป็นอุปาทาน ๓๑๔
ขันธ์ ๕ ยังไม่ทุกข์ ต่อเป็นอุปาทานขันธ์จึงเป็นทุกข์ ๓๑๕
รู้จักขันธ์ให้ชัดใจว่า เกิดเมื่อทำหน้าที่สมบูรณ์ทีละขันธ์ ๓๑๖
เพื่อความเข้าใจถูก ต้องรู้ว่าเมื่อไรเกิดอายตนะ ขันธ์ อุปาทานขันธ์ ๓๑๗
เมื่อเป็นอุปาทานขันธ์ สังเกตได้ว่าเป็นไปกับด้วยอาสวะกิเลส ๓๑๘
เช่น ๑.ปัญจุปาทานขันธ์มีลักษณะประกอบด้วยสักกายทิฏฐิถึง ๒๐ อย่าง ๓๑๙
๒. ในบาลีบางแห่งระบุว่ามีฉันทะเป็นมูล ก็เป็นอุปาทานขันธ์ ๓๒๐
๓. บางแห่งว่าขันธ์เป็นอุปาทาน เพราะสัมผัสด้วยอวิชชา ๓๒๑
๔. ถ้าสังเกตที่เขียนเช่น รูปูปาทานักขันโธ นี่ขันธ์ถูกยึดด้วยอุปาทานแล้ว ๓๒๒

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๕. ถ้าขันธ์ไหนรู้สึกว่าหนัก นั่นคืออุปาทานขันธ์ ๓๒๓
ตัวอย่างเช่นเห็นลูกหลานน่าเอ็นดู, รูปนั้นก็เป็นอุปาทานักขันธ์แล้ว ๓๒๔
ในกรณีที่จิตประกอบด้วยอวิชชา ขณะนั้นสมุทัยได้ตั้งขึ้นแล้ว ๓๒๕
๗. ทุกข์เกิดขึ้นเพราะขันธ์ใด ขันธ์นั้นนับเป็นปัญจุปาทานักขันธ์ ๓๒๖
ตัวอย่างวันหนึ่งๆ จะถูกศรอยู่เรื่อย ถ้ามีอุปาทานเมื่อไรก็เป็นทุกข์ ๓๒๗
ที่แน่นอนที่สุดคือ ขันธ์ไหนเป็นทุกข์ ขันธ์นั้นเป็นปัญจุปาทานักขันธ์ ๓๒๘

๑๑.อาการที่เกิดได้ และเกิดไม่ได้ แห่ง ปัญจุปาทานักขันธ์ โดยวิธีแห่งปฏิจจสมุปบาท

การบรรยายครั้งนี้เกี่ยวกับธาตุ ฯลฯ กระทั่งถึงทุกข์ละเอียดขึ้น ๓๒๙
ต้องรู้จักตัวเองกับความทุกข์ ว่าต่างกันอย่างไรเสียก่อน ๓๓๐
ปัญหายุ่งยากมาจากคำว่า “ตัวตน” นี้มีในขั้นศีลธรรม ไม่มีในขั้นปรมัตถ์ ๓๓๑
ตัวตนมีเฉพาะเวลาที่คิดว่าเป็นตัวตน นอกนั้นไม่มี ๓๓๒
ความทุกข์มีความหมายกว้างที่สุด คือ น่าเกลียด ๓๓๓
อุปาทานขันธ์เป็นทุกข์ หมายถึงต้องทนทรมานอย่างใดอย่างหนึ่ง ๓๓๔
ขันธ์เฉยๆ ไม่เที่ยง เป็นเพียงน่าเกลียด พอมีอุปาทานก็เป็น ๒ น่าเกลียด ๓๓๕
ถ้าไม่ยึดถือจะเป็นขันธ์เฉยๆ ถ้ายึดถือจะเป็นอุปาทานและทุกข์ ๓๓๖
ต้องรู้เป็นหลักว่าขันธ์อุปาทานขันธ์ มิใช่สิ่งเดียวกัน ๓๓๗
เมื่อใดเป็นกลุ่มธาตุ ขณะนั้นแทบจะไม่มีความรู้สึกนึกคิดอะไร ๓๓๘
เมื่อเป็นอายตนะ ก็ก่อเกิดการกระทบ จนปรุงต่อไป ๓๓๙
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เกิดขึ้นตามลำดับจากการปรุง ๓๔๐
การคิดใดๆ ถ้าไม่มุ่งมาถึงเป็นตัวเรา-ของเรา ก็ไม่ใช่อุปาทานักขันธ์ ๓๔๑
เมื่อใดมีฉันทราคะในขันธ์ ขันธ์นั้นก็เป็นอุปาทานักขันธ์ ๓๔๒

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อวิชชามีอยู่ทุกหนทุกแห่ง พร้อมที่จะเข้าผสมไปในผัสสะ ๓๔๓
อวิชชาจะเข้าผสมได้เมื่อมีโอกาส เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ ๓๔๔
เมื่อขันธ์เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ จะเกิดอวิชชาสัมผัสเต็มที่ เป็นอุปาทานักขันธ์ ๓๔๕
เมื่อคิดไปตามความรู้สึกยังไม่เป็นอุปาทานักขันธ์ ไม่ทุกข์ ๓๔๖
ถ้ามีทุกข์ขึ้นมา ควรศึกษาค้นว่าเป็นปัญจุปทานักขันธ์อย่างไร ๓๔๗
สิ่งต่างๆ เป็นไปตามอำนาจของจิต+อวิชชา+สัมผัส ๓๔๘
ต้องพยายามรู้จักตัวเรา โดยศึกษาจากข้างในเริ่มแต่ธาตุ ฯลฯ ๓๔๙
การป้องกันมิให้เกิดอวิชชาสัมผัส ต้องมีสติสัมปชัญญะนำวิชชามาทันท่วงที ๓๕๐
ถ้าไม่มีสติสัมปชัญญะ อวิชชาได้โอกาส ก็เป็นอวิชชาสัมผัส ๓๕๑
ต้องศึกษาจนเข้าใจ และรู้จักควบคุมการกระทบ รู้ทัน ว่าผิดหรือถูก ๓๕๒
การเกิดกิเลสจนทุกข์ก็เพราะยังไม่มีสติสัมปชัญญะขนวิชชามาทัน ๓๕๓
การทำให้กาย วาจา มีสีลขันธ์เป็นพื้นฐาน จะมีสมาธิ ปัญญาขันธ์ได้ง่าย ๓๕๔
พิจารณาธาตุรูป นอกกับในพบกันเป็นรูปขันธ์ แล้วปรุงต่อไปเป็นนามขันธ์ ๓๕๕
วิญญาณขันธ์มีนามรูปเป็นปัจจัย นี้เข้าใจยาก ต้องค่อยๆ ศึกษา ๓๕๖
“วิญญาณ” ไม่ใช่สิงเข้าร่าง แต่หมายถึงมีเหตุปัจจัย ทำให้เกิดธาตุนี้ขึ้น ๓๕๗
ถ้ารู้จัก “วิญญาณ” ดังกล่าวมา เราจะควบคุมไม่ให้ปฏิสนธิเป็นอุปาทานได้ ๓๕๘
อุปาทานักขันธ์ จะเกิดหรือไม่เกิด ต้องดูตามกรรมวิธีของปฏิจจสมุปบาท ๓๕๙
ให้มีสติสัมปชัญญะ เป็นวิชชาสัมผัส นี้เป็นวิปัสสนาที่ต้องทำตลอดเวลา ๓๖๐

๑๒.ภาวะพื้นฐาน ของสิ่งที่เรียกว่า “คน”

การบรรยายปรมัตถ์สภาวธรรม มุ่งหมายให้พุทธบริษัทเห็นธรรมชาติ ๓๖๑
ที่เราดับทุกข์ไม่ได้ เพราะไม่รู้พอสมควร ที่จะดับทุกข์ได้ ๓๖๒
รูปธรรมมิใช่เป็นเพียงเรื่องตื้นๆ มีส่วนเป็นปรมัตถ์เหมือนกัน ๓๖๓

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในร่างกายก็ยังมีส่วนเป็นปรมัตถ์มาก แต่มีปัญหาทางจิตใจ จงดูส่วนนี้	๓๖๔
ปรมัตถสภาวธรรมส่วนจิตมีผลเป็นสมาธิ และปัญญา	๓๖๕
ปรมัตถสภาวธรรมมีมาก แต่รู้เพียงเท่าที่จำเป็นจะดับทุกข์ได้ก็พอ	๓๖๖
ไม่ใคร่มีผู้ทนศึกษาเรื่องธาตุ ขันธ์ ทั้งที่เป็นเรื่องเดียวที่จะเอาตัวรอด	๓๖๗
ถ้าคิดว่าดับทุกข์ได้ด้วยเรื่องปรมัตถสภาวธรรม คงจะสนใจกันบ้าง	๓๖๘
เรื่องของคน นี้ควรต้องศึกษากันอย่างละเอียดลออ	๓๖๙
“คน” บางเวลาเป็นธาตุ, เป็นอายตนะ, ขันธ์, มีกิเลส เป็นทุกข์	๓๗๐
เปรียบส่วนประกอบของคนกับรถยนต์จะมีสภาพคล้ายกัน	๓๗๑
ทุกคนมักไม่สนใจตัวเอง ไปสนใจแต่เรื่องให้เกิดทุกข์	๓๗๒
ปรมัตถสภาวธรรมจริงนั้นเป็นวิชชาที่จะช่วยแก้โง่	๓๗๓
พระพุทธเจ้าตรัสเรียก “สิ่งทั้งปวง” ในชื่ออาตนะ ๖ คู่	๓๗๔
ตรัสเรียก รูป เสียงฯ ที่น่าปรารถนานั้นว่า “สมุทร”	๓๗๕
ตรัสว่า อย่ามีตัวตนอะไรกันนัก ให้มีแต่ความรู้สึกเป็นธาตุฯ	๓๗๖
เพราะ “มี” ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จึงมีทุกข์ ปล่อยวางเสียทุกข์ไม่มี	๓๗๗
จะตกนรกขึ้นสวรรค์ ก็อยู่ที่อายตนะ ๖	๓๗๘
ถ้าจิตทำไว้ดี อะไรๆ ก็จะเป็นที่ถูกใจไปได้	๓๗๙
รู้ตามที่เป็นจริงเสียว่า อายตนะ ๒ ฝ่ายเป็นเหตุ, ไม่ยึดถือก็ไม่ตกสมุทร	๓๘๐
คน ยังไม่เป็นอิสระต้องอบรมจนมีความรู้ ไม่ตกสมุทร	๓๘๑
ถ้าจิตมิได้รู้สึกอะไร ก็เท่ากับว่า ไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ	๓๘๒
ปุถุชนทั่วไปตกอยู่ในกามาวจรมากที่สุดกว่าพวกอื่น	๓๘๓
เราพยายามรู้ปรมัตถ์เพื่อถอนตนออกจากวัฏฏะ, ขึ้นบกไปทีละชั้น	๓๘๔
ถ้าทำให้ขันธ์ไม่ปรุงเป็นอุปาทาน ก็หยุดทุกข์ได้	๓๘๕
จะทำลายทุกข์ได้ก็ต้องอยู่ให้ถูกต้องตามมรรคมีองค์ ๘	๓๘๖

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ให้รู้จักพื้นฐานของ “คน” แล้วมองดูจนเกิดญาณทัสสนะรู้ทั้งส่วนกาย ใจ ๓๘๗
รู้จัก “คน” ในวาระ สถานะต่างๆ กัน แล้วเข้าใจปรมัตถฯ ดีขึ้น ๓๘๘

๑๓.ประโยชน์แห่งการเข้าถึง ปรมัตถสภาวธรรม

การบรรยายปรมัตถสภาวธรรม จะทำสิ่งที่ทอดทิ้งให้เป็นประโยชน์ ๓๘๙
แต่ต้องทำเอามายัดเยียดให้คนรับเอาไป ๓๙๐
โลกจะฉิบหายเพราะไม่สนใจปรมัตถสภาวธรรม ๓๙๑
ธาตุทำหน้าที่เป็นอายตนะ เป็นขันธ์อยู่ประจำวัน ต้องรู้และจำ ๓๙๒
คนไม่สนใจเรื่องธาตุ เพราะไม่รู้ว่าจะดับทุกข์ได้โดยวิธีนี้ ๓๙๓
ถ้าอุปาทานขันธ์เกิดได้ ทุกข์ก็เกิดขึ้นมา พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นเรื่องสำคัญ ๓๙๔
อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ เป็นตัวทุกข์เพราะยึดมั่นถือมั่น ๓๙๕
พระองค์ไม่ทรงสอนเรื่องอื่นนอกจากทุกข์กับดับทุกข์ ๓๙๖
ในร่างกายมีโลกฯ..จนความดับสนิทของโลก นี้คือตัวปรมัตถธรรม ๓๙๗
ปัญหาการศึกษาพุทธศาสนามัก “ฟังไม่ศัพท์จับไปกระเดียด” ๓๙๘
ที่เข้าใจผิดกัน เช่นเรื่องกรรม สอนกันว่าให้ผลทันทีชาตินี้ชาติหน้า ๓๙๙
แต่ขั้นปรมัตถ์ถือว่าขณะจิตต่อมาจากการทำกรรมก็ได้ผลไปตามนั้น ๔๐๐
ขณะที่ทำผิดทางอายตนะย่อมเกิดนรก ทำถูกก็เกิดสวรรค์ ทันที ๔๐๑
นรก สวรรค์ ไม่ใช่เรื่องนอกเหนือ แต่เป็นวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้า ๔๐๒
วิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้าพิสูจน์ให้เห็นได้ ๔๐๓
ประโยชน์ของการถึงปรมัตถ์มี ๓. ๑.รอบรู้ปริยัติถูกตามเป็นจริง ๔๐๔
๒.การปฏิบัติจะทำไปได้ไม่ผิด ๓.รับผลได้ไม่มีทุกข์เลย ๔๐๕
เมื่อรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว ไม่ยึดมั่น ทำให้หายโง่ ๔๐๖
รู้ปรมัตถ์แล้ว ทำให้หายตื่น หายหลง รู้จักสิ่งที่ควรหยุด ๔๐๗
มนุษย์ต้องเกี่ยวด้วยเรื่องกาย จิต วิญญาณให้ถูกต้องจะดับทุกข์ได้ ๔๐๘

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความรู้ของทั้ง ๓ เรื่องข้างต้น เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม=เป็นอย่างนั้นเอง ๔๐๙
ความรู้ปรมัตถ์ตรงตามจุดหมายที่แท้จริงของสิ่งมีชีวิต ๔๑๐
พอรู้เรื่องปรมัตถ์จะเข้าถึงอสังขตะ ไม่เกิดตัวกู-ของกู ๔๑๑
เดี๋ยวนี้มนุษย์จิตใจไม่สูง มุ่งไปหาความทุกข์ยาก ยิ่งขึ้นทุกที ๔๑๒
ถ้ารู้ปรมัตถสภาวธรรมจะสามารถจัดให้ตัวมีความต้องการน้อย ๔๑๓
พระพุทธเจ้าตรัสว่า คิดว่า “ตัวกู” ทีหนึ่ง นี่เท่ากับชาติหนึ่ง ๔๑๔
รู้ปรมัตถสภาวธรรมจะช่วยให้ไม่มีทุกข์ ในกรณีของสิ่งที่เป็นคู่ ๔๑๕
ทรงหวังให้ทุกคนถึงโลกุตตระโดยอาศัยปรมัตถสภาวธรรม ๔๑๖
เรามีความทุกข์เพราะโง่ไปยึดมั่นอะไรเข้า ๔๑๗
ที่ว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” นี้พูดเพื่อศีลธรรม ปรมัตถ์ไม่พูดว่าสุข ๔๑๘
มีอะไรก็ได้ แต่ถ้าไปยึดมั่นเข้าแล้ว มันจะกัดเอาทันที ๔๑๙
เพราะไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรมจึงสลัดความทุกข์ออกไปไม่ได้ ๔๒๐
พึงมีสติสัมปชัญญะในการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ของเวทนา สัญญา และวิตก ๔๒๑
ถ้าควบคุมเวทนา สัญญา วิตก ไม่ได้ ก็ไม่มีสติสัมปชัญญะ ๔๒๒
ศีลธรรมแก้ปัญหาทางจิตไม่ได้ ต้องอาศัยปรมัตถสภาวธรรม ๔๒๓
คนในโลกศีลธรรมไม่ดี เพราะมีศรัทธาในพระรัตนตรัยไม่ถูก ๔๒๔
คนเห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้น เพราะหลงวัตถุเนื้อหนัง ๔๒๕
คนหลงเป็นทาสเนื้อหนังเพราะโง่ ไม่สนใจปรมัตถฯและประมาทมานาน ๔๒๖
ถ้ารู้จักปรมัตถฯ จิตจะเป็นอิสระ มีเมตตา ไม่เห็นแก่ตัว ๔๒๗
โลกต้องการเมตตาสามัคคีธรรม แต่มีไม่ได้ เพราะมีปรมัตถ์แต่ทางวัตถุ ๔๒๘
ทุกศาสนายิ่งเลอะเทอะเพราะไปเอาสมมติธรรมมาแทนปรมัตถ์ ๔๒๙
ถ้าทุกข์ศาสนาร่วมมือกันมีปรมัตถ์ตรงกัน คือไม่เห็นแก่ตัว จะช่วยได้ ๔๓๐

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่าติดอยู่ในศาสนาสมมุติ เข้าถึงปรมัตถ์แล้ว ทุกศาสนาจะแก้ทุกข์ได้ ๔๓๑
คนรู้จักแต่รสอร่อยของกิเลส ไม่รู้จักอร่อยแท้จริง ที่ธรรมะมอบให้ ๔๓๒
ขอให้ตื่นจากหลับคืออวิชชา รู้สิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง; จบคำบรรยายเท่านี้ ๔๓๓
พระบาลีปรมัตถสภาวธรรม ๔๓๕-๔๔๘
ธาตุปัจจเวกขณปาฐะ ๔๔๙-๔๕๔
บทสวดมนต์แปล ธัมมปหังสนปาฐะ ๔๕๕-๔๕๗

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปรมัตถสภาวธรรม

๑

๖ มกราคม ๒๕๑๖

ข้อควรทราบก่อน เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายธรรมะประจำวันเสาร์ได้เวียนมาถึงเข้าอีกในรอบปีใหม่นี้ ซึ่งจะมีทุกวันเสาร์เรื่อยๆ ไป จนกว่าจะถึงฤดูฝน, รวมเวลาที่บรรยายนี้ ๙ เดือน ต่อปีหนึ่ง; เว้นไว้ ๓ เดือนฤดูฝน. วันนี้เป็นวันตั้งต้นวันเสาร์แรกของปีใหม่ ๒๕๑๖ นี้ เป็นสิ่งที่เราได้ทำกันมาเป็นประจำ

ทำไมจึงมีการบรรยายประจำวันเสาร์ในทำนองนี้?

ขอบอกกล่าวแก่ผู้ที่ยังไม่ทราบอีกครั้งหนึ่ง, และขอย้ำความเข้าใจแก่ผู้ที่ทราบอยู่แล้วอีกครั้งหนึ่ง; เพื่อจะได้ทำในใจให้ถูกต้อง, แล้วก็มีการกระทำที่มันมี

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความหมาย, ไม่ใช่ทำเป็นพิธีรีตอง. เวลานาตั้งปีอาจจะลืมเลือนไปบ้าง; ก็ต้องฟื้นความจำกันใหม่ ว่า**ทำไมจึงมีการบรรยายวันเสาร์ ทำนองนี้** เราอาจจะมองดูเห็นเหตุผลที่จะเป็นคำตอบได้มากมายหลายสถานทีเดียว.

ข้อที่ ๑ จะพูดอย่างหยาบคายที่สุด ก็จะพูดว่า **โลกกำลังจะฉิบหาย** คือยุคที่เรียกว่า สัตถันตรกัปป์ : **ความนิยมยินดีในการใช้อาวุธฆ่ากันอย่างมิคสัญญีนี่แหละ มันกำลังมา**, ที่จะมาถึงอย่างที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์; และเราก็เห็นๆกันอยู่ว่า ถ้าจะปล่อยกันไปในรูปนี้ มันก็ต้องถึงแน่ๆ. เพราะฉะนั้นจะต้องช่วยกันต้านทานตามแต่ที่จะต้านทานได้; แม้จะเป็นการต้านทานอย่างช่วยกันตีป๋องตีแป๋ง ช่วยพระจันทร์ที่ถูกราหูจับ; อย่างนี้มันก็ยังดีกว่าจะไม่ทำอะไรเสียเลย. ถ้าจะเปรียบกันแล้วเราทำอย่างนี้ มันอาจจะถูกหัวเราะเยาะ ว่ามันมีค่าเท่ากับติ๊ปิ๊บตีกระป๋อง ช่วยพระจันทร์ในวันจันทรคราส ซึ่งเป็นเพียงพิธีรีตอง; แม้อย่างนี้ก็ยังพอใจ เพราะว่าเราได้มีความรู้สึก มีความคิดความนึก ความพยายาม ที่จะทำหน้าที่ของเรา : กล่าวคือ **ธรรมะนี้เป็นเครื่องช่วยต้านทานความฉิบหายของโลก**.

เราจะ**ใช้ธรรมะเป็นเครื่องต้านทาน** มันก็**ต้องทำให้ธรรมะนี้เป็นที่ปรากฏออกไป**, ให้เป็นที่รู้กันทั่วๆ ไปมากขึ้น ก็จะมีส่วนช่วยให้โลกนี้ ลืมหูลืมตาขึ้นมาบ้าง; หรือว่าถ้าบังเอิญเป็นไปได้มากๆ มันก็จะหมุนกลับได้. ดังนั้นเรามีสติปัญญา มีความสามารถเท่าไร เราก็ทำกันเท่านั้น : อย่างทำกันที่นี่, มีผู้ฟังเท่านี้, และยังจะเผยแพร่เป็นลายลักษณ์อักษรต่อไปอีก, มันก็คงจะมีผลบ้าง; แม้อย่างน้อย ก็ทำให้ผู้อื่นเกิดความสนใจ, ไม่ดูดาย. ถึงจะเรียกว่า ช่วยกันตีประป๋องกระแป๋งช่วยพระจันทร์ในทำนองนั้น ก็ยังเป็นที่น่าพอใจ; หรือมีเหตุผลอยู่. แปลว่า ไม่ดูดาย ไม่เฉยเมยในสิ่งที่เป็นความทุกข์ร้อนของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน. นี้เป็นข้อหนึ่ง ที่เราจัดการบรรยายธรรมะ ในวันเสาร์ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่ออยู่เป็นหลักฐานต่อไปอีก.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ข้อที่ ๒. มองดูอีกทางหนึ่ง ฝ่ายภายในของพวกพุทธบริษัทเรา; มันก็เป็นการ**ปรับปรุงพวกพุทธบริษัทเรา ให้มีสมรรถภาพเพิ่มขึ้น**. ท่านทั้งหลายอย่าได้อวดดี **ทั้งในฝ่ายปริยัติ**และ**ปฏิบัติ**; ในฝ่ายปริยัติก็ยังมืดมัว ยังสลัวอยู่มาก, ในฝ่ายปฏิบัติ ก็ยังโลเลเหลาะแหละอยู่มาก; นี่เรียกว่าไม่มีสมรรถภาพ ทั้งในฝ่ายปริยัติและฝ่ายปฏิบัติ. เราจะต้องปรับปรุงพุทธบริษัทเราให้มีสมรรถภาพเพิ่มขึ้นในข้อนี้; ดังนั้นจึงได้พยายาม ให้มีการบรรยายในวันเสาร์ เช่นนี้ ด้วยการเลือกเอา ในสิ่งที่เห็นว่ายังไม่เคยฟังบ้าง, หรือว่าได้ฟังแล้วเข้าใจผิดๆ กันอยู่บ้าง, เอามาบรรยาย**เป็นการเพิ่มความรู้**บ้าง, **เป็นการชำระสะสางความรู้**ที่มีอยู่แล้วบ้าง, ให้มันสำเร็จประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. อันนี้ก็เป็นเหตุผลอันหนึ่ง ที่ทำให้เรามีการบรรยายวันเสาร์ในทำนองนี้.

ข้อที่ ๓. ถ้าจะดูอีกทีหนึ่ง **มันเป็นหน้าที่**ของพุทธบริษัท ที่**ต้องทำการเผยแผ่ธรรมะอยู่เป็นงานประจำ**. ลองไปคิดดูเถิดว่า ความเป็นพุทธบริษัทนี้ นอกจากจะปฏิบัติส่วนตนแล้ว ก็ยังมีหน้าที่ ที่จะต้องช่วยกันเผยแผ่ธรรมะหรือพระพุทธศาสนา; เพราะว่า ข้อนี้ก็เป็นพุทธประสงค์อย่างยิ่งด้วยเหมือนกัน. พระองค์ทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา ในทันทีที่อาจจะส่งได้ แล้วก็ส่งไปเรื่อยๆ : ให้ไปแสดงธรรม, ให้ไปประกาศพรหมจรรย์ มีความไพเราะทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง เบื้องปลาย, ให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์. นี้เป็นเหมือนกับคำสั่ง หรือคำขอร้องหรือคำอ้อนวอนของพระพุทธเจ้า. ฟังดูตามสำนวนนี้แล้ว มีลักษณะเป็นได้ ทั้งคำอ้อนวอน และคำสั่งพร้อมกันไป.

ข้อที่ ๔. ปริยัติธรรมยังไม่เพียงพอในความถูกต้อง ในความละเอียดลออ; เรายังต้องช่วยกันในข้อนี้ให้การเผยแผ่นี้มีความถูกต้องมากพอ, และมีความละเอียดลออมากพอ ที่จะเข้าใจและปฏิบัติได้จริง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้าจะ**สรุป**อีกทีหนึ่งก็อาจจะกล่าวได้ว่า**ความก้าวหน้า**ในกิจการทางพระพุทธศาสนานี้ ก็**อยู่ที่การเผยแผ่**, การบรรยายธรรมก็เป็นหัวใจของความก้าวหน้าในการเผยแผ่, หรืออาจจะเรียกว่า เป็นหัวใจของปริยัติ ซึ่งคนโบราณเขาถือกัน. สำหรับสมัยนี้แล้ว **ปริยัตินั้นเป็นรากแก้วของศาสนา**; เพราะว่า เมื่อไม่มีพระพุทธเจ้าแล้ว ไม่รู้จะไปถามใครที่ไหน.

ข้อที่ ๕. เราหวังอยู่แต่ปริยัติอันถูกต้อง อย่างที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเมื่อจะปรินิพพานนั้นว่า : *"ธรรมะที่แสดงแล้ว วินัยที่บัญญัติแล้ว จักอยู่เป็นศาสดาของพวกเธอ หลังแต่กาลล่วงลับไปแล้วแห่งเรา".* เราจึงได้ถือกันเป็นหลักว่า **ปริยัติธรรมนี้จะเป็นรากแก้ว**, หรือความคงอยู่ของพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบันนี้ ฉะนั้น **จึงต้องมีปริยัติที่ถูกต้อง** และก็ต้องละเอียดลออเพียงพอด้วย; เพียงเท่านี้ มันก็เป็นเหตุผลที่เพียงพอ สำหรับพวกเราที่จะเหน็ดเหนื่อย ที่จะหมดเปลือง สำหรับการเผยแผ่แม้แต่ด้วยการบรรยายประจำวันเสาร์ อย่างวันนี้.

ทำไมจึงพูดเรื่องธาตุ และเรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม

เรื่องที่อยากจะบอกต่อไปก็คือว่า ในภาคมาฆบูชา ๓ เดือน คือเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม นี้ จะได้บรรยายโดยหัวข้อใหญ่ เรียกว่า **ปรมัตถสภาวธรรม ที่เกี่ยวกับธาตุ**. ทำไมจึงเรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม? นี้เป็นภาษาบาลี ฟังไม่ค่อยจะรู้เรื่อง. ถ้าเป็นภาษาไทย ก็จะมีใจความว่า : พูดถึงเรื่อง สภาวธรรมที่มีอรรถอันลึกซึ้ง. **สภาวธรรม** ก็คือ *ธรรมที่มันเป็นไปเอง* เป็นอยู่เอง, เป็นธรรมทั้งปวงที่เป็นเองไปตามธรรมชาติ; **ปรมัตถ** แปลว่า *มีอรรถอันซึ้ง*. คำว่า **ปรมัตถสภาวธรรม** ก็คือ **เรื่องของธรรมชาติที่มีความหมายอันลึกซึ้ง**. นี่คือความหมายของคำ ที่เอามาใช้เป็นชื่อของการบรรยายในรอบนี้; และในรอบ ๓ เดือน, มาฆบูชานี้จะได้กล่าวปรมัตถสภาวธรรม ในส่วนที่เรียกว่า ธาตุ, ธา-ตุ หรือ ธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทำไมจึงเลือกเอาเรื่องสิ่งที่เรียกว่า "ธาตุ" มาพูดก่อนเรื่องอื่น? ถ้าท่านทั้งหลายสังเกตดูสักเล็กน้อย ก็จะเข้าใจได้ ว่าทำไมจึงเลือกเอาเรื่องธาตุมาพูดก่อนเรื่องอื่น. คำตอบในข้อนี้มีได้หลายแง่หลายกระแส; นับตั้งแต่ว่า :

สิ่งที่เรียกว่า **ธาตุ** นั้นแหละ **มันคือทุกสิ่ง**; ที่กำลังเป็นตัวเราอยู่ในกายเรา, หมายความว่าภายในเรา **ภายในตัวเรา**นี้ **ก็คือสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ**; และ**ทุกสิ่งที่อยู่ภายนอก**เรา ที่แวดล้อมเราอยู่ **ก็เรียกว่าธาตุ**อีกนั่นเอง. ที่เป็น**ภายในตัวเรา ก็เรียกว่า ธาตุ** อันเป็นภายใน : มีจักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ มโนธาตุ, ธาตุคือตา ธาตุคือหู ธาตุคือจมูก ธาตุคือลิ้น ธาตุคือกาย ธาตุคือใจ; คือ **อายตนะ ๖** นั่นเอง. แต่เมื่อมัน**ยังไม่ทำหน้าที่เป็นอายตนะนั้น** ๆ; **เราเรียกว่าธาตุ**; ต่อเมื่อมันทำหน้าที่รับอารมณ์จึงจะเรียกว่าอายตนะ, แต่เมื่อมันอยู่ตามธรรมชาติเรียกว่า ธาตุ.

ภายในเราก็มีธาตุ ๖ : คือ ธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุใจ. **ภายนอกตัวเราก็มีธาตุ ๖ ซึ่งมันคู่กัน** : คือรูปธาตุ สัททธาตุ คันธธาตุ รสธาตุ โผฏฐัพพธาตุ ธัมมธาตุ, คือธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส ธาตุโผฏฐัพพะ ธาตุธัมมารมณ์ มันอยู่ข้างนอก แล้วมันก็จะเข้าสัมผัสกับธาตุข้างใน; ถ้ามันยังไม่ถูกสัมผัส, มันมีอยู่ ก็เรียกว่าธาตุ; **ถ้ามีการสัมผัสเกี่ยวข้องกันจึงจะเรียกว่าอายตนะภายนอก**.

ธาตุภายใน ที่เป็นตัวเรา กับ**ธาตุภายนอก** มีการ**สัมผัสกัน ก็มีผลแห่งการสัมผัส**, มีกิริยาอาการแห่งการสัมผัส; ผลเหล่านั้น**ก็เรียกว่า ธาตุ** คือมันเกิดเป็น *ความทุกข์ ความสุข* เป็น*เวทนา สัญญา สังขาร* อะไรก็เรียกว่าธาตุ, จะเป็นความเป็น *ความตาย* นี้ก็เรียกว่าธาตุ. ผลอันใด ที่มันเกิดขึ้นจากการกระทบกันระหว่างธาตุภายใน กับธาตุภายนอก นั้นก็คือธาตุที่เป็นผล.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พึงเห็นได้เสียทีหนึ่งก่อนว่า สิ่งที่เรียกว่า**ธาตุนั้นมันคือตัวเรา**, คือ**สิ่งที่ครอบงำตัวเรา**, คือสิ่งที่เป็นปัญหาทุกอย่างที่มันเกี่ยวกับตัวเรา. ถ้าเราไม่สนใจกับสิ่งเหล่านี้ เราก็เป็นคนโง่เต็มที; ไปสนใจแต่เรื่องเงิน เรื่องทอง เรื่องข้าว เรื่องของ เรื่องลูก เรื่องผัว ก็โง่ไป, เพราะว่านั้นก็**เป็นเพียงสักว่าธาตุ**; แต่มันเป็นธาตุที่ยั่วให้เกิดการเกี่ยวข้อง หรือยึดมั่นถือมั่นมากกว่า. แต่แล้วมันก็ยังเป็นธาตุตามธรรมดา ซึ่งเราจะได้กล่าวกันโดยละเอียดในการบรรยายข้างหน้า.

ถ้าจะพูดอีกทีหนึ่ง คำว่า "**ธาตุ**" นั้น ขอให้จำไว้เป็นประโยคสั้นๆ ว่า: **คือปัจจัยในขั้นรากฐานของสิ่งทุกสิ่ง** มันเป็นมูล หรือเป็นเหตุ หรือเป็นปัจจัย เรียกว่าเป็นปัจจัยก็แล้วกัน; ในชั้นที่เป็นรากฐานลึกสุดของสิ่งทุกสิ่ง หมายความว่าสิ่งทุกสิ่งมันตั้งรากฐานอยู่บนสิ่งที่เรียกว่าธาตุ. ธาตุหลายๆ ธาตุประกอบกันขึ้นหลายๆ ซับหลายๆ ซ้อน ก็มาเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นมา; แต่ว่า **ธาตุที่แท้จริงนั่นคือสิ่งแรกที่สุด** ที่เป็นปัจจัยในชั้นแรกที่สุด เป็นชั้นรากฐานที่สุดของสิ่งทุกสิ่ง ไม่ว่าทางรูปธรรม และทางนามธรรม. นี้ก็เรียกว่า มันมีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่มนุษย์จะต้องรู้จักต้นเหตุ, มูลเหตุอะไรของทุกสิ่ง, จึงจะแก้ปัญหาของสิ่งเหล่านั้นได้.

สิ่งที่ไม่มีชีวิต ก็เป็นธาตุ, มีชีวิต ก็เป็นธาตุ, เป็นวัตถุมีแต่รูป ก็เป็นธาตุ, เป็นจิตเป็นใจก็เรียกว่า ธาต, แม้ที่สุดแต่พระ**นิพพานก็เรียกว่าธาตุ** คือนิพพานธาตุ. สิ่งเหล่านี้มีอยู่ในส่วนลึกตามธรรมชาติ จึงเรียกว่า **สภาวธรรม**; แต่เมื่อมีเหตุปัจจัยโอกาสเหมาะสม ก็จะแสดงตัวออกมา. ที่พูดอย่างนี้ก็เรียกว่าพูดตามภาษาธรรม หรือภาษาสภาวธรรม; เช่นว่านิพพานธาตุ ความดับสนิทแห่งความทุกข์นี้ เดี๋ยวนี้ไม่ปรากฏ; ต่อเมื่อใด มีการประพฤติกระทำถูกต้อง เป็นปัจจัยและมีโอกาส มันก็ปรากฏ. อย่างนี้ท่านก็เรียกว่า เป็น ธาตุ, นิพพานนั้นเป็นธาตุ ที่มีอยู่ตามสภาพตามธรรมชาติ สามารถทำให้ปรากฏออกออกมาอย่างนี้; แม้นิพพานก็ถูกจัดว่า เป็น ธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ จะดูกันอีกมุมหนึ่ง การ**พูดกันเรื่องธาตุ**. บรรยายเรื่องธาตุให้เข้าใจแจ่มแจ้งนี้, มัน**ตรงกับจุดประสงค์**อันเป็นความมุ่งหมาย**ของพระพุทธศาสนา**.

พระพุทธศาสนาต้องการจะให้ทุกคน ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดโดยความเป็น ตัวกู ของกู, ให้มองเห็นตามที่เป็นจริงว่า มันเป็นแต่สักว่าธาตุ; คือ *ธาตุมตฺตโก -สักแต่ว่าธาตุ หรือธาตุมตฺตํ เอว-มันเป็นสักแต่ว่า ธาตุเท่านั้นเอง.*

ถ้ามองเห็นข้อนี้ มันไม่มีทางจะเกิดกิเลส ไม่มีทางจะเกิดความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีทางที่จะเป็นทุกข์; ฉะนั้นการที่**บรรยายเรื่องธาตุ ให้มองเห็นความจริง**ข้อนี้จึง**เป็นสิ่งที่สำคัญ**ที่ควรกระทำอย่างยิ่ง ที่ทำให้เห็นเรื่องอนัตตา เรื่องสุญญตา ว่าเป็น*ธาตุ มตฺตโก-*สักว่าธาตุ *นิสฺสตฺโต-*ไม่ใช่สัตว์, *นิชฺชีโว-*ไม่ใช่ชีวะ, *สุญฺโญ-*ว่างเปล่าจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน.

ถ้าเรามา**ศึกษาเรื่องธาตุจนเข้าใจ**กันดีแล้ว **ก็จะมองเห็นความจริง** ข้อนี้คือ**เรื่องอนัตตา**, หรือ**เรื่องสุญญตา**; *เหตุผลเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว สำหรับที่จะตอบว่า ทำไมจึงเอาเรื่องธาตุนี้ มาพูดกันก่อน* เป็นจุดตั้งต้น, เป็นเหมือนชนวนที่จะตั้งต้น ไปยังเรื่องทั้งหลายอื่น ที่เกี่ยวเนื่องกันเป็นลำดับไป. ดังนั้นในระยะแรกๆ ของการบรรยายนี้ เราจะต้องพูดกันเรื่องธาตุ.

ความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” ที่ต้องสนใจ

สำหรับวันนี้จะบรรยายแต่เพียงโดยหัวข้อว่า : “**เรื่องที่ควรทราบก่อน**” **เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ**; เพราะยังไม่สามารถจะพูดถึงเรื่องตัวธาตุโดยตรง อย่างละเอียด เป็นธาตุๆ ไปได้; จะต้องพูดถึงเรื่องที่ควรทราบก่อนเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มันคล้ายกับว่าเรามองดูคร่าวๆ ทั่วไปให้รู้ที่เราเรียกกันว่า *back ground* :ภูมิหลัง ของสิ่งที่เรียกว่าธาตุ; ทั้งภูมิหน้าภูมิหลัง เท่าที่เกี่ยวกับมนุษย์เรานี้แหละ เพื่อให้เกิดความสนใจกันเสียก่อน.

วันนี้ แม้ว่าจะพูดเรื่องธาตุ แต่ก็พูดได้เพียงว่า "**เรื่องที่ควรทราบก่อน**" **เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ**; ไม่สามารถจะบรรยายเรื่องธาตุโดยตรงโดยละเอียด ทีละธาตุ ทีละธาตุได้ ซึ่งจะต้องบรรยายกันหลายคราว จึงจะจบเรื่องธาตุ ซึ่งมีอยู่มากมายเหลือเกิน; เพราะมันเป็นเรื่องครอบหมดไม่ยกเว้นอะไร

อย่างเช่น สิ่งทุกสิ่งที่มีในฝ่ายโลกเรานี้ ก็เรียกว่า *สพฺพสงฺขารธาตุ-ธาตุคือสังขารทั้งปวงนี้* ก็พรรณนากันไม่ไหวแล้ว มันมาก มันเป็นทุกสิ่ง; แล้วที่ตรงกันข้ามก็คือ *อมตธาตุ* ซึ่งหมายถึงนิพพาน ก็เลยหมด เลยไม่มีอะไรเหลือ ที่จะไม่เรียกว่าธาตุหรือไม่เกี่ยวกับธาตุ. ในที่บางแห่ง ท่านแบ่งไว้เป็น *รูปธาตุ อรูปธาตุ* แล้วก็ *นิโรธธาตุ*, เพียง ๓ ชื่อ เท่านั้นแหละ มันก็หมด คือว่าหมดเลย หมดทั้งจักรวาล และหมดทุกฝ่ายด้วย.

รูปธาตุ ก็คือ ธาตุที่มีรูปร่าง, **อรูปธาตุ** ก็คือธาตุที่ไม่รูป ไม่มีร่าง คือเป็นนามหรือเป็นจิต, **นิโรธธาตุ** ก็คือธาตุเป็นที่ดับของสิ่งทั้งสองข้างต้น ก็คือนิพพาน. พูดเพียง ๓ คำเท่านี้ มันหมดไม่มีอะไรเหลือ; เราจะบรรยายกันในเวลาครั้งเดียว สองครั้ง มันทำไม่ได้, มันก้ต้องเอาไว้พูดกันไปทีละอย่างละอย่างตามลำดับ.

อิทธิพล หรือ ค่าของธาตุ เกี่ยวกับมนุษย์

สำหรับ**เรื่องที่ควรทราบก่อน** เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุนี้ มันก็มีมากเหมือนกัน ถ้าจะพูดกันให้หมดแล้วก็พูดไม่จบได้ ในการบรรยายคราวเดียว; แต่จะลองพยายาม เท่าที่ว่าจะให้เกิดความสนใจเป็นพิเศษกันในสิ่งที่เรียกว่าธาตุนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สัตว์ทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมกันตามธาตุ

ตัวอย่างอันที่หนึ่ง พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : *ธาตุโส ว ภิกฺขเว สตฺตา สํสนฺทนฺติ สเมนฺติ -ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ย่อมคบหาสมาคมกันตามธาตุ.* ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าสัตว์ทั้งหลายจะ*คบหาสมาคมกันแต่ตามธาตุ : ธาตุโส*-โดยธาตุ, *ว*-เท่านั้น, *ธาตุโส ว*- โดยธาตุหรือตามธาตุเท่านั้น. สัตว์ที่มีจิตใจเลวก็จะคบหาสมาคมกัน แต่สัตว์ที่มีจิตใจเลว *-หีนาธิมุตฺติกา หีนาธิมุตฺติเกหิ สทฺธึ สํสนฺทนฺติ สเมนฺตีติ;* แล้วสัตว์ที่มีจิตใจดี ก็จะคบสมาคมกันแต่พวกสัตว์ที่มีจิตใจดี เป็นบาลีว่า *-กลฺยาณาธิมุตฺติกา กลฺยาณาธิมุตฺติเกหิ สทฺธึ สํสนฺทนฺติ สเมนฺตีติ* ก็ได้ความว่าคนที่คบหาสมาคมกันนี้ คบกันตามธาตุ. นี้เราอาจจะไม่นึก หรือไม่เคยสังเกต หรือไม่เคยใช้คำๆ นี้.

ที่ว่า**คบหาสมาคมกันตามธาตุนี่** ใน*บาลีสังยุตตนิกาย* ระบุไว้**สองอย่าง**: คือ**ธาตุเลว** กับ**ธาตุดี**. พวกธาตุเลวมันก็คบกันแต่พวกธาตุเลว พวกธาตุดีก็คบกันแต่พวกธาตุดี; ใช้คำว่า *หีนะ* แปลว่า *เลว; กัลยาณะ* แปลว่า *ดี*. นี้ย่อมมองเห็นกันได้แล้วว่า คนดีจะคบกันแต่พวกคนดี, คนเลวคบกันแต่พวกคนเลว; เพราะมันมีอะไรตรงกัน; แม้ว่าคนเลวมันจะคิดว่า เลวนั้นคือดี. มันก็มีความเห็นตรงกันว่าเลวนั้นแหละคือดี; มันก็คบกันได้ตามเลว; และโดยคิดว่าดี.

ถ้าจะถือตามบาลีแห่งอื่น เช่น*บาลีทีฆนิกาย* ก็แบ่งธาตุออกไปเป็น **อย่างละ ๓** : เป็น**ฝ่ายอกุศล**ก่อน; อกุศล คือ **กามธาตุ พยาบาท วิหิงสาธาตุ** นี้ธาตุอกุศล : ความรู้สึกนึกคิด หรือสันดานอะไรก็ตามที่มันหมกมุ่นในกาม, หมกมุ่นในความพยาบาท, หมกมุ่นในความเบียดเบียน; นี้เป็นอกุศลธาตุ. พวกที่มีอกุศลธาตุมันก็พอใจแต่จะคบพวกที่มีอกุศลธาตุด้วยกัน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ส่วน**กุศลธาตุนั้น** ท่านระบุเป็น **เนกขัมมธาตุ อัพยาปาทธาตุ อวิหิงสาธาตุ**. เนกขัมมธาตุ คือ ไม่ติดอยู่ในกาม หลีกออกจากกาม ไม่เป็นผู้ลุ่มหลงในกาม; แล้วก็ไม่พยาบาท; ไม่เบียดเบียน; ธาตุนี้เรียกว่า กุศลธาตุ. พวกที่มีกุศลธาตุ ก็พอใจคบกันแต่พวกที่มีกุศลธาตุด้วยกัน; ยกมาให้เป็นตัวอย่างเท่านั้น ไม่อาจจะอธิบายโดยละเอียด เฉพาะธาตุนั้นๆ ได้.

ธาตุอีกหมวดหนึ่งในที่มาเดียวกันนั้น แบ่งไว้ง่ายเหลือเกินว่า **หีนธาตุ**-ธาตุเลว **มัชฌิมธาตุ**-ธาตุขนาดกลาง **ปณีตธาตุ**-ธาตุอันละเอียดประณีต. **หีนธาตุ** ธาตุเลวนั้นได้แก่ : กามธาตุ คือมีสันดานที่หมกมุ่นอยู่ในกาม, **มัชฌิมธาตุ**นั้นคือรูปธาตุไม่เกี่ยวกับกาม หมกมุ่นอยู่ในรูปที่บริสุทธิ์, **ปณีตธาตุ**-ธาตุอันละเอียดได้แก่ อรูปธาตุ ไม่เกี่ยวกับกาม ไม่เกี่ยวกับรูป ไปหมกมุ่นอยู่ในอรูปอันละเอียด; แต่นี้ยังไม่ถึงนิพพาน เพราะที่ว่าเป็นอย่างเลว อย่างกลาง อย่างประณีต. นี้เป็นเรื่องฝ่ายโลกๆยังไม่ถึงนิพพาน; เพราะว่าถ้าบรรลุนิพพานแล้ว ไม่ต้องพูดกันถึงเรื่องการคบหาสมาคม มันอยู่เหนืออะไรทั้งหมด.

คบก็คบกันตามธาตุ สัตว์ก็คบกันตามธาตุ

ที่นี้ อยากจะพูดแต่ว่า **คนมีธาตุเลว** หมกมุ่นอยู่ในกามนี้ มัน**ก็คบกันแต่คนที่มีธาตุเลวด้วยกัน** คนที่มีธาตุขนาดกลางคือรูปธาตุนี้ ก็คบหาสมาคมกันแล้วแต่พวกที่พอใจในรูปธาตุ; เช่นฤาษีชีไพร ตั้งหน้าตั้งตาเจริญสมาธิ พอใจอยู่ในความสุขอันเกิดแต่รูปสมาบัติ. คนพวกนี้ก็พอใจจะคบกันแต่คนพวกเดียว จะมาคบกับชาวบ้านที่หมกมุ่นอยู่ในกามได้อย่างไร. เราจะเห็นได้ทันที ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชัดเจนว่า : **สัตว์ทั้งหลายจะคบหาสมาคมกันแต่โดยธาตุเท่านั้น**.

ฝ่ายคนที่ไปไกล ถึงขนาดเป็นพวกที่ได้ อรูปสมาบัติ ก็มีลักษณะคล้ายจะดูหมิ่นคนต่ำๆ, ไม่อยากจะมาสนทนาคบหากันกับคนต่ำๆ. พวกอรูปสมาบัติก็คบหาสมาคมกันแต่พวกที่อยู่ในชั้นสูง มีจิตใจสูง พอใจในอรูปสมาบัติด้วยกัน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่เห็นได้ชัดว่า มนุษย์ย่อมชอบคบกันแต่ผู้ที่มีธาตุอย่างเดียวกัน; แม้เป็นเทวดาก็ตาม เป็นเทวดาชั้นไหน มีกามธาตุชั้นไหน เทวดาที่มีกามธาตุชั้นนั้น ก็คลุกคลีกันแต่กับเทวดาในกามธาตุชั้นนั้น; ถ้ามันมี. หรือถ้าว่า เป็นพรหม, ในพรหมโลกที่มีพรหมเหล่านั้น พรหมก็จะคบหาสมาคมกันแต่ตามธาตุหรือตามภูมิตามชั้น.

เดี๋ยวนี้ เราเอาจิตใจที่มีความรู้สึกจริงๆกันอยู่, ที่เห็นๆกันอยู่นี้แหละเป็นหลัก : คนที่มัวเมาในกาม ก็ย่อมคบคนที่มัวเมาในกาม, คนที่พอใจในรูปสุขความสุขอันเกิดแต่รูปอันบริสุทธิ์ ก็ย่อมพอใจ จะคบกันแต่คนที่มีจิตใจอย่างนั้น.

ทีนี้ แม้ไม่ต้องพูดถึงคนแล้ว แม้แต่**สัตว์เดรัจฉาน มันก็ยังคบกันตามธาตุ**, มันจับคู่กันตามธาตุ. แม้แต่นกหนูอย่างนี้ มันก็เลือกคู่แต่ที่มันถูกอารมณ์ของมัน, มันพอใจของมัน; ถ้าดูผิดท่าผิดทาง แล้วมันไม่เล่นด้วย. หรือว่ามันจะต้องเหมือนมันพอใจของมัน; ถ้าดูผิดทางแล้วมันไม่เล่นด้วย. หรือว่ามันจะต้องเหมือนกันอย่างน้อย เช่นว่า ควายก็เข้าฝูงควาย, วัวก็เข้าฝูงวัว, ม้าก็เข้าฝูงม้า; มันจะไปกันตามธาตุอย่างนี้. แม้มันจะคบหากันจะจับคู่กันมันก็ทำไปตามธาตุแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน.

จะดูให้ละเอียด ให้ใกล้เข้ามาว่า คนเรานี่แหละ, ที่เป็นผัวเมีย รักกันปานจะกลืนกันนั้น ก็เพราะมันถูกกันโดยธาตุ อย่างพระพุทธเจ้าตรัส. **ถ้าผัวเมียคู่ไหนธาตุไม่ถูกันเลย มันต้องอย่ากันแน่**, หรือถ้าขนากพอทนได้ มันก็มีส่วนที่เรียกว่ามีธาตุตรงกันบ้าง มันจึงทนกันอยู่ได้.

หีนธาตุ-ธาตุหยาบ ธาตุเลว ธาตุไพร่; คิดดูซิ กับปณีตธาตุ ธาตุประณีตดี ธาตุผู้ดี. ธาตุไพร่มันก็ยากจะคบกับธาตุผู้ดี, ธาตุผู้ดีก็ยากที่จะคบกันได้กับธาตุไพร่; เพราะอันหนึ่งเป็นหีนธาตุ อีกอันหนึ่งเป็นปณีตธาตุ. ถึงแม้ว่าเป็นธาตุชื่อเดียวกัน แต่ถ้าต่างระดับกันนัก คือเลวมากเกินไป มันก็คบกับพวกที่เลวน้อยไม่ได้ มันต้องมีอะไรพอดีๆ กัน จึงจะคบกันได้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แม้ที่สุดแต่ว่า**ศิษย์กับอาจารย์** บางทีไม่อยากจะสนใจกันและกัน เพราะว่ามันมีธาตุไม่ตรงกัน; เท่าที่เห็นมาบางสำนักนี้ จะเอาศิษย์ไปฝาก ต้องดูเดือนดูวันดูปี ตามโหราศาสตร์ ว่าธาตุมันพอจะไปกันได้ไหม? ถ้าดูแล้ว ตัวเลขมันบอกว่าพอจะไปกันได้จึงจะรับไว้อย่างนี้ก็มี. นี่ก็เรียกว่ากลัวมากหรือว่าเชื่อถืออย่างนี้มาก.

บ่าวกับนาย ก็เหมือนกันแหละ ถ้าธาตุไม่กินกันแล้วมันอยู่กันไม่ได้ คนหนึ่งเป็นนาย คนหนึ่งเป็นบ่าว มันก็ยังรับใช้กันยาก; ถ้าว่าธาตุอะไรบางอย่างมันไม่กินกัน. **เพื่อนกับเพื่อน** นี้ยิ่งชัดมากทีเดียว; ถ้ามันมีอะไรที่ไม่ตรงกันแล้วจะเป็นเพื่อนกันไม่ได้.

แม้แต่ว่า**พ่อแม่กับลูก** : พ่อแม่ฝ่ายหนึ่งกับลูกฝ่ายหนึ่ง; ถ้ามีธาตุอะไรไกลกันเหลือเกินแล้วมันก็ไม่รัก หรือไม่รักมาก. มันสำคัญอยู่ที่ว่ามีธาตุตรงกันนั่นแหละจึงจะมีความรักมาก; ไม่ใช่เพียงแต่ว่าคลอดออกมาเองแล้วก็จะรัก. มันก็คงจะรักกันบ้างในส่วนนั้น; แต่มันจะเท่ากันไม่ได้. ถ้าลูกคนไหนมีธาตุตรงกันกับพ่อแม่พ่อแม่จะรักมาก, ลูกคนไหนมันดื้อกระด้าง มันเกเร พ่อแม่ก็รักน้อย, หรือบางทีอาจจะไม่รักเลย.

นี้คือเหตุผลที่เป็นตัวอย่างที่ว่า แม้การสังคมมันก็เป็นไปตามธาตุ, โดยส่วนปัจเจกชน ส่วนคนหนึ่งๆ มันก็เป็นไปตามธาตุ ประกอบอยู่ด้วยธาตุ. พอจะไปสังคมกันอีก มันก็ยังต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั่นเอง; ดังนั้น ควรจะยุติกันได้ทีหนึ่งแล้วว่า สิ่งที่เรียกว่าธาตุนี้เป็นเรื่องสำคัญ เป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะศึกษา.

คำว่า ธาตุ ในทางพุทธศาสนา

เอาละทีนี้จะได้พูดกันต่อไปถึงคำว่า *“ธาตุ”;* สำหรับคำนี้ เมื่อเป็นที่คุ้นหูแก่เรา ก็เรียกว่า ธาตุนั้น ธาตุนี้ กันอยู่มากแล้ว; แต่ก็ได้แต่พูดไปตามๆ กัน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หรือเท่าที่เขาพูดกันอยู่ ที่ลึกซึ้งกว่านั้นยังไม่รู้. เดี๋ยวนี้เราต้องการจะพูดธรรมะในทางพุทธศาสนา ต้องการจะพูดอย่างละเอียดลออ ก็ต้องพูดกันมากหน่อย แม้แต่สำหรับคำว่า ***"ธาตุ"*** เพียงคำเดียว.

ขอให้ตั้งใจฟังให้เข้าใจ คำว่าธาตุ. ถ้าคำอธิบายอันใดเป็นส่วนเกินสำหรับคนธรรมดาสามัญ ก็ต้องเห็นใจบ้าง เพราะคนที่อยากจะรู้อย่างละเอียดลอออย่างทั่วถึง นั้นก็มีอยู่; มันไม่เกินสำหรับผู้ที่มีสติปัญญา สามารถจะรู้ให้ละเอียดลออ เพราะฉะนั้น อาตมาจะ**ขอโอกาสพูดถึงคำว่าธาตุนี้อย่างละเอียดลออสักหน่อย** เพื่อเป็นการพูดคราวเดียวเสร็จไปเลย ไม่ต้องพูดถึงอีก.

คำว่า ธาตุ; ธอ ธง สระ อา ตอ เต่า สระ อุ, ในบาลีออกเสียงว่า ธา-ตุ, ภาษาไทยว่าธาตุ. คำๆ นี้ *เป็นคำที่ตรงกันทั้งบาลีและสันสกฤต;* ฉะนั้นจึงพูดถึงนัยะแห่งภาษาบาลีและสันสกฤต ก่อน.

คำว่า ธา-ตุ หรือ ธาตุนี้ มาจากธาตุศัพท์หรือรากศัพท์ ว่า ธร คือ ธอ ธง รอ เรือ. ธร ธาตุ มีความหมายว่า *ธารเณ* คือ *ทรงไว้;* มีความหมายว่า *อวิทฺธสเน* คือ *ไม่สลายไป;* มีความหมายว่า *อวตฺถาเน* คือการ *กำหนดได้* ทั้ง ๓ ความหมายนี้เนื่องกัน : ถ้ามัน **ทรงตัวอยู่ได้** มันจึงจะ **ไม่สลาย**; เมื่อมันทรงตัวอยู่อย่างไม่สลาย มันจึงเป็นสิ่งที่**กำหนดได้** ว่าอะไรเป็นอะไร. รวมความทั้ง ๓ ความหมาย มันก็เป็นคำว่า ธาตุ : คือสิ่งที่ทรงตัวอยู่ได้ไม่สลายไป, มีลักษณะที่อาจจะกำหนดได้ว่า เป็นอย่างนั้นอย่างนี้.

ถ้าจะตอบให้ **สั้นที่สุด** คำว่า **ธาตุ** ธาตุนี้ "**แปลว่า ทรงไว้**"; แต่ถึงอย่างนั้น มันก็แยกความหมายออกไปได้หลายอย่าง : **ทรงตัวเอง**ไว้ก็มี ก็เรียกว่า ธาตุ,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แล้วก็**ทรงสิ่งอื่น**ไว้ก็มี, และก็**ถูกสิ่งอื่นทรง**ไว้อีกทีหนึ่งก็มี. คำว่า “ทรง” เพียงคำเดียว มันทรงตัวเองก็ได้ ทรงสิ่งอื่นก็ได้ และถูกสิ่งอื่นทรงไว้ก็ได้; ดังคำบาลีว่า *นิพฺพานํ นิจฺจํ ธรติ* -พระนิพพานอันเป็นของเที่ยงย่อมทรงอยู่; แปลว่านิพพานนั้นทรงอยู่; นิพพานนั้นเป็นธาตุอันหนึ่งทรงตัวเองอยู่ แต่ถ้าพูดว่า *ธาเรติ สตฺถุ สาสนํ-ย่อมทรงไว้ซึ่งศาสนาของพระศาสดา* อย่างนี้. นี้มันทรงสิ่งอื่นอยู่ มันมีผู้ใดผู้หนึ่งทรงสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่; สาวกย่อมทรงไว้ ซึ่งศาสนาของพระศาสดา คือย่อมดำรงศาสนาของพระศาสดาให้ยังคงอยู่. คำว่า **ทรง** ในรูปนี้ มันหมายถึงทรงสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้.

ทีนี้ **อันสิ่งใดสิ่งหนึ่งทรงไว้ หรือทรงอยู่** เช่น ภูเขา เรียกว่า : *ภูธโร* -อันแผ่นดินทรงไว้ *ภูธร* แปลว่า อันแผ่นดินทรงไว้, ศัพท์เดิมหมายถึงภูเขา จะหมายถึงพระราชา หมายถึงอะไรก็ได้แล้วแต่มันจะเล็งถึงอะไร แต่ต้องมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดทรงไว้ เช่น พระราชานี้ต้องมีราษฎรทรงไว้, หรือพระเจ้าอย่างนี้เรียกว่า ภูธร ก็ได้ แต่ต้องมีสาวกหรือผู้นับถือทรงไว้. คำแรกทีเดียว *ภูธร, ภูธโร* นี้ แปลว่าภูเขา : *ภู* แปลว่า *แผ่นดิน, ธร ทรงไว้, ภูธระ อันแผ่นดินทรงไว้.* นี้ หมายถึงภูเขา, แต่แรกทีเดียวเขาให้หมายถึงภูเขามากกว่าอย่างอื่น.

ยกตัวอย่างทางธรรม ทางภาษามาให้ฟัง คงจะลำบากสำหรับผู้ที่ไม่สนใจ. แต่ขอให้จับใจความให้ได้ว่า “**คำว่า ธาตุ นี้ มาจากรากศัพท์ว่า ทรง**” *ทรงตัวเอง* ก็ได้, *ทรงสิ่งอื่น* ก็ได้, *ถูกสิ่งอื่นทรงไว้* ก็ได้, เรียกว่าธาตุทั้งนั้น. ธาตุจึงมีมาก มีครบทุกอย่าง ทุกสิ่ง ทุกอย่าง เรียกว่า ธาตุ.

ทีนี้จะ**ต้องไม่ลืม**ก็คือว่า**ธาตุ** กับคำว่า**ธรรมะ**นี้ **มูลธาตุเป็นธาตุเดียวกัน** ธาตุ ทรงไว้ ทรงสิ่งอื่น หรือถูกสิ่งอื่นทรงก็ตาม.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คำว่า ธาตุ หรือ ธรรม ตามภาษาบาลี

คำว่า **ธรรม** ที่เราเรียกกันว่า พระธรรมนี้ก็**มาจากธาตุ** ที่ว่าทรงเหมือนกัน, ธรรมะคือ สิ่งที่ทรงตัวไว้หรือว่า สิ่งที่ทรงผู้ปฏิบัติไว้ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว อย่างนี้เป็นต้น. ธา-ตุ กับ ธมฺม นั้น เป็นธาตุเดียวกัน คือธาตุทรงด้วยกัน. *ธาร* ที่มาในหมวด จุ ธาตุนี้ แจกได้รูปเป็น *ธมฺม*, ธร ธาตุที่มาในหมวด ภู ธาตุแจกรูปได้เป็น ธาตุ. นี่มันยุ่งทางไวยากรณ์ ไม่ต้องพูดก็ได้; เอาความหมายว่า:- **ธาตุ**ก็ดี **ธรรมะ**นี้ก็ดี **มีคำแปล**ว่า **ทรง**, *ทรงตัวเองด้วย, ทรงสิ่งอื่นด้วย ถูกสิ่งอื่นทรงไว้ด้วย* นี้เป็นภาษาบาลี มองดูสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ตามหลักเกณฑ์แห่งภาษาบาลีจะได้ความอย่างนี้: ว่ามันเป็นสิ่งที่มีอยู่, หรือทรงอยู่โดยตัวมันเอง แล้วมันก็ทรงสิ่งอื่นด้วยก็ได้, หรือว่ามันถูกสิ่งอื่นทรงด้วยก็ได้, เป็น ๓ ความหมายอยู่ดังนี้.

คำว่า ธาตุ ตามความหมายภาษาอังกฤษ

ถ้าสำหรับภาษาอังกฤษ แปลคำว่าธาตุ **ธา-ตุ** นี้ **เป็นภาษาอังกฤษ**ว่า *element* แปลว่าส่วนที่เป็นรากฐาน. ถ้าจะให้คำนิยามให้มันชัดๆ ต้องพูดว่า *"ส่วนประกอบ, ส่วนสุดท้ายที่เป็นขั้นรากฐาน ที่ถูกต้องและจำเป็น เพื่อประกอบเป็นสิ่งสมบูรณ์ขึ้นมาสิ่งหนึ่งๆ".* ความหมายของคำว่า *element* ในภาษาอังกฤษ คือ ส่วนประกอบส่วนสุดท้าย; หมายความว่าเราแยก ส่วนประกอบ แยกออกไป จนแยกออกไปไม่ได้อีก.

ส่วนประกอบส่วนสุดท้าย ที่เป็นขั้นรากฐาน ที่ถูกต้อง; หมายความว่าถูกต้องสำหรับจะเป็นอย่างนั้น, **ที่จำเป็น**ที่จะเป็นอย่างนั้น, เพื่อประกอบ**ให้เป็นสิ่งสมบูรณ์ขึ้นมา**สักสิ่งหนึ่ง. นี้ก็หมายความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งสำเร็จรูปมาได้แล้วนี้แหละจะต้องประกอบอยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่าธาตุ หรือ *element* เป็นส่วนสุดชั้นล่าง ขั้นพื้นฐาน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่ถูกต้อง และจำเป็น ให้คำนิยามสั้นๆ ว่า *Ultimate constituent of a whole*-ส่วนประกอบที่จำเป็นอย่างเด็ดขาด สำหรับสิ่งทั้งหมด เรียกว่า *element* หรือตรงกับคำว่าธาตุ.

ถ้าเราดู เราก็จะเห็นว่า เป็นความถูกต้องอย่างนั้น, มีความหมายถูกต้องอย่างนั้น. สิ่งใดสิ่งหนึ่งแยกออกไปเป็นส่วนๆ, แยกออกไปอีกเป็นส่วนๆ จึงถึงส่วนสุดท้าย; แต่ละส่วนละส่วน ที่จำเป็นจะต้องมี, จะต้องมีอย่างถูกต้อง, สำหรับจะประกอบกันขึ้นมาเป็นสิ่งนี้.

ยกตัวอย่างเช่น คนๆ หนึ่ง แยกออกไปดู มันก็จะเป็นธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุอากาส ธาตุวิญญาณ; ก็เลยถือว่าส่วนนั้นแต่ละส่วนละส่วนนั้นคือส่วนประกอบชั้นสุดท้าย ในขั้นลึกที่เป็นรากฐานที่จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมี; และจะต้องมีอย่างถูกต้อง; แล้วคนๆ หนึ่งจึงจะมีขึ้นมาได้. ภาษาบาลีมีอยู่เป็นหลักเดิมอย่างนี้, ถ่ายออกไปเป็นภาษาอื่นโดยความหมายเดิม. ในภาษาอังกฤษ ผู้รู้ภาษาก็ใช้คำว่า *element* คือรากฐานเบื้องต้น ที่ถูกต้อง และจำเป็น สำหรับสิ่งสมบูรณ์สิ่งหนึ่ง.

คำว่าธาตุ ตามความหมายในภาษาละติน

มีนักศึกษาบางคน ที่คงแก่เรียนเขาสอบสวนแล้ว; เขาบอกว่า คำว่า ธา-ตุ นี้ มันตรงกับภาษาละตินว่า *conditor,* คำ *conditor* นี้ ตรงกับคำว่า “ธร ธาตุ” ในภาษาบาลี. คำนี้แปลว่า *เนื่องกันอยู่ และทรงกันไว้;* แสดงความหมายเด่นขึ้นไปอีก ว่ามันแยกกันไม่ได้, มันต้องเนื่องกันอยู่ มันเนื่องกันอยู่ผูกพันกันอยู่, มันจึงทรงตัวกันไว้ได้. อย่างว่าคนเรานี้ประกอบด้วยธาตุ ๖; ธาตุทั้ง ๖ ต้องเนื่องๆ กันอยู่ ต้องสัมพันธ์กันอยู่. ถ้ามันเกิดแยกกัน มันก็สลาย, มันต้องเนื่องกันอยู่ มันจึงจะทรงตัวไว้ได้ ก็เป็นความหมายว่ามันทรงไว้นั่นเอง, คือ “**ทรงอยู่**” นั่นเอง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่เรียกว่า “ธาตุ” ตามตัวหนังสือ ตามความหมาย ตามตัวหนังสือของภาษาต่างๆ, ขืนพูดไปมันก็ไม่รู้จักจบจักสิ้น. แต่สรุปความได้ว่า ทุกชาติทุกภาษา จะมีความหมายที่ตรงกัน สำหรับคำๆ หนึ่ง คือคำว่า **ธาตุ** ซึ่งส่วนประกอบ, ส่วนรากฐานที่สุดของสิ่งทั้งปวง; มีด้วยกันทุกชาติ ทุกภาษา ทุกลัทธิ ทุกศาสนา มันต้องมีสิ่งๆ นี้. พูดไปทางภาษามันก็เป็นเรื่องเวียนหัว แต่เมื่อถือเอาความหมายมันก็ยิ่งได้ชัดเจนขึ้น ว่าถ้ามีสิ่งที่ทรงตัวเองได้ และสัมพันธ์กันอยู่ ก็ทรงหมู่หรือทรงกลุ่มนั้นไว้ได้ นี่ก็คือคำว่าธาตุ.

ธาตุในภาษาวัตถุ

ถ้าว่าจะดูสิ่งที่เรียกว่าธาตุให้ชัดเจนอีก ก็จะต้องดูกันในแง่ที่ว่า เป็นภาษาวัตถุหรือว่าเป็นภาษานามธรรม; **ถ้าเป็นภาษาวัตถุ** มันก็**หมายถึงตัววัตถุ** *อย่างภาษาเคมี* หรือแม้แต่*ภาษาฟิสิคส์*. คำว่า *element* หรือธาตุ มันหมายถึงวัตถุ, หมายถึงตัววัตถุ. พวกที่เรียนวิทยาศาสตร์มาแล้ว ก็จะรู้ว่าเคมีนี้แหละเขาเล็งถึงตัวธาตุต่างๆ ที่เป็นธาตุแท้ เช่น ไฮโดร-เจน ไนโตรเจน อะไรทำนองนี้. มันก็เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นวัตถุแล้วก็ไม่มีอะไรปน เรียกว่าธาตุแท้หนึ่งๆ ซึ่งเดี๋ยวนี้เขาว่ามีตั้ง ๑๐๘ : ธาตุทางเคมี ธาตุแท้หลายๆ ธาตุมาผสมกันเข้า จนกระทั่งสำเร็จเป็นวัตถุนี้, เป็นยาขนานนั้น เป็นยาขนานนี้ อันนี้มันเป็นวัตถุธาตุ. **พุทธศาสนาไม่ได้พูดถึงสิ่งนี้**; อย่าเข้าใจว่าพุทธศาสนามุ่งจะพูดถึงวัตถุธาตุอย่างนี้ นั้นเป็นเรื่องทางวัตถุทางชาวบ้านที่เขาค้นพบ เขาปรับปรุง เขาอะไรต่ออะไรกันไป แต่ก็เรียกว่าธาตุได้อยู่นั่นเอง.

ถ้าพูดทางฟิสิคส์ แม้แต่ *แสงสว่าง* ก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง, *เสียง*ที่ได้ยินก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง, *ความร้อน*ก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง; เพราะมันระบุอยู่แล้วว่า : มัน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มีรูปธาตุ นั่นแหละคือแสง มีสัททธาตุนั่นแหละคือเสียง, มีเตโชธาตุเป็นต้น นั่นแหละความร้อน. วัตถุล้วนๆ ก็เป็นธาตุ แล้วยังจะหมายถึงตัววัตถุก็ได้, ตัวกิริยาอาการแห่งวัตถุก็ได้, ตัวปฏิกิริยาอาการที่เกิดขึ้นก็ได้, เรียกว่าธาตุทั้งนั้น จึงเป็นรูปธาตุได้ทั้งนั้น. อย่างน้อยที่สุดก็เพราะมันแสดงให้เห็นได้ สัมผัสได้ ทางตา ทางหู ทางลิ้น ทางกาย นี้ก็เรียกว่าวัตถุธาตุ. พุทธศาสนาไม่ต้องการจะสอน ไม่ต้องการจะพูดถึง, ถ้าพูดถึงก็พูดถึงในฐานะไว้เป็นธาตุทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

ธาตุในภาษานามธรรม

ใน**ทางพุทธศาสนา ต้องการจะพูดถึงธาตุ ในภาษานามธรรม** ไม่ใช่ภาษาวัตถุ, เป็นภาษาจิตใจ; แม้จะเรียกว่ารูปธาตุก็หมายถึงนามธรรม คือ**คุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุ** :

ธาตุดิน, ปฐวีธาตุ วัตถุนี้มีลักษณะแข็ง คำว่าแข็งคือมันไม่ยอมให้สิ่งอื่นมากินเนื้อที่ของมัน. มันกินเนื้อที่อยู่เรื่อย, ของแข็งมันกินเนื้อที่, มีความหมายสำคัญว่ามันกินเนื้อที่ นั่นแหละคือของแข็ง. **ของแข็ง เรียกว่าธาตุดิน แต่มิได้หมายถึงตัวดิน; หมายถึงคุณสมบัติที่มีอยู่ในดิน** เป็นต้น ที่มันเป็นของแข็ง และกินเนื้อที่. ต้องพูดว่าความที่มันแข็ง และกินเนื้อที่ นั่นแหละคือธาตุดิน; มิได้เล็งถึงตัวดิน. เข้าใจกันเสียอย่างนี้ก่อนว่า **พุทธศาสนาไม่ได้เรียกดินว่าธาตุดิน; แต่เรียกคุณสมบัติที่มีอยู่ในธาตุดินนั้นว่าดิน.**

ทีนี้ มาถึงธาตุน้ำ **อาโปธาตุ** นี้ มิได้เล็งถึงน้ำ แต่**เล็งถึงคุณสมบัติของน้ำ** คืออ่อนตัวได้; แต่เกาะกุมกันอยู่ มันจึงไหลไปได้ มันเกาะกันอยู่ มันดึงกันไว้ มันจึงไหลไปได้. มันกุมเกาะกันอยู่ มันหมายความว่ามันจะรวมกันอยู่ มันไม่ยอมแยกกัน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จนกว่าจะมีเหตุสุดวิสัย, อาการนี้เรียกว่าธาตุน้ำ; แต่มิได้หมายถึงตัวน้ำ. คุณสมบัติอันนั้นเรียกว่าธาตุน้ำ

ธาตุไฟก็เหมือนกัน หมายถึง**คุณสมบัติที่ร้อนที่เผาไหม้,** ที่ทำให้สิ่งอื่นไหม้ไปได้ นี้แหละธาตุไฟ; แต่มิได้หมายถึงตัวเปลวไฟ.

ธาตุลม ก็หมายถึง**คุณสมบัติ ที่มันระเหยได้ เคลื่อนได้ ลอยได้** นี่แหละธาตุลม; แต่มิได้หมายถึงตัวลม; หมายถึงคุณสมบัติที่เป็นอย่างนั้นๆ.

การพูดถึงคุณสมบัติอย่างนี้เรียกว่าพูดถูกกว่าหรือพูดสูงกว่า คือไม่ได้หมายถึงตัววัตถุ แต่หมายถึงคุณสมบัติในวัตถุ; เช่นว่า **ดิน**ก้อนหนึ่ง ส่วนที่มันเป็นของแข็งกินเนื้อที่นั้น เป็นคุณสมบัติของ**ธาตุดิน;** ที่ในดินไม่ว่าดินชนิดไหน มันมีน้ำ มันมี**ความชื้น** รวมอยู่ในนั้นด้วย, และดินไม่ว่าดินชนิดไหนมันมี**ธาตุไฟ** มีอุณหภูมิระดับใดระดับหนึ่งรวมอยู่ด้วย, แล้วดินไม่ว่าดินชนิดไหนมันก็**มีแก๊ส** ซึ่งกำลังระเหยอยู่ตลอดเวลา.

ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเราหยิบดินมาก้อนหนึ่งแล้วบอกว่านี้ธาตุดิน อย่างนี้มันไม่ถูก; เพราะในดินก้อนหนึ่งมีธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมด้วย. แต่ถ้าระบุว่าธาตุดินนั้นคือคุณสมบัติ หรืออำนาจ หรืออะไรก็ตาม ที่มันกินเนื้อที่ เป็นของแข็ง, ของแข็งที่กินเนื้อที่; นั่นแหละคือธาตุดิน. ฉะนั้น ในน้ำก็มีธาตุดิน เพราะว่าน้ำก็มีของแข็งที่ละเอียด ที่มันกินเนื้อที่; ในน้ำก็มีธาตุไฟ เราะว่าน้ำก็มีอุณหภูมิระดับใดระดับหนึ่ง; ในน้ำก็มีธาตุลม เพราะว่ามีคุณสมบัติที่กำลังระเหยอยู่ตลอดเวลา.

คุณสมบัติ ที่ทรงไว้ในตัวมัน และทรงสิ่งอื่นไว้ ในฐานะเป็นรูปธาตุ

ขอให้เข้าใจกันเสียใหม่ว่า คำว่า **ธาตุในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้เล็งถึงตัววัตถุ;** แม้จะเรียกว่ารูปธาตุ ธาตุที่มีรูป ก็เถอะ ไม่ได้เล็งถึงเนื้อวัตถุนั้นๆ;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แต่เล็งถึงคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุนั้นๆ. วัตถุบางอย่าง ส่วนมากมีครบทั้งสี่ธาตุ อย่างก้อนหินอย่างนี้ มันก็มีธาตุดินเป็นส่วนใหญ่. จะเห็นได้ง่าย แต่มันก็มีธาตุน้ำ มีธาตุไฟ ธาตุลม อะไรอยู่ในก้อนหินนั้นด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้น เราจะต้องระบุไปที่คุณสมบัติของมัน แล้วก็เรียกว่าธาตุนั้นๆ.

ทีนี้อยากจะพูดกันเสียเลยว่า *ที่สอนกันอยู่ในโรงเรียนนักธรรมนั้น ใช้คำผิด* เช่น : จะพูดว่า ปฐวีธาตุ, ธาตุดิน มีลักษณะแค่นแข็ง มีอยู่ในกายนี้ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น นี้เรียกว่าธาตุดิน. ได้แต่ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เรียกว่าธาตุดินนี้ อย่างนี้พูดชนิดที่ไม่เป็น *logic,* มันเป็น *ill-logical* คือว่ามันขัดต่อเหตุผล; เพราะว่า**ในผม เส้นหนึ่งนั้น** ส่วนที่**เป็นธาตุดิน**คือแข็งนั้นก็มี, ในผมเส้นหนึ่งนั้น**มีน้ำ**, มีน้ำมัน, เส้นผมก็**มีอุณหภูมิคือธาตุไฟ** ระดับใดระดับหนึ่ง, ผมก็มี**ส่วนที่จะระเหยเป็นแก๊ส** หายไปอยู่ตลอดเวลา; ดังนั้นในเส้นผมเส้นหนึ่งมีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม. ในขนเส้นหนึ่งในส่วนอื่นๆ ก็เหมือนกัน ในเล็บ ฟัน ในหนัง ก็เหมือนกัน ถ้าพูดว่าธาตุดินได้แก่ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง นี้ไม่ถูก.

ควรจะพูดเสียใหม่ว่าธาตุดิน ในร่างกายเรานี้ **จะสังเกตเห็นได้ง่าย ที่** *"ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง"* อย่างนี้ ไม่มีทางค้าน. ปฐวีธาตุ-ธาตุดิน เป็นของแข็งในร่างกายนี้จะสังเกตเห็นได้ที่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เพราะเอาสิ่งที่มันมีลักษณะแข็งเห็นได้ง่ายมาเป็นตัวอย่า แต่ต้องไม่ใช้คำว่า "ได้แก่" เพราะเราเคยสังเกตเห็นได้แต่ที่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เราก็เอาแต่ส่วนเหล่านี้ เพราะมันแข็ง เห็นง่าย.

อาโปธาตุ **ธาตุน้ำ** เป็นของเหลว, ไหลได้. ในร่างกายเรานี้**เห็นได้ง่าย**ที่เลือด หนอง น้ำลาย น้ำมูก น้ำตา อย่างนี้ได้. แต่ถ้าจะพูดว่า อาโปธาตุ ธาตุน้ำได้แก่ เลือด หนอง น้ำมูก น้ำตา; นี้มันผิดไปแล้ว เพราะในเลือด ในหนอง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

น้ำมูก น้ำตา นั้น มันมีธาตุดินอยู่ด้วย, มีธาตุไฟอยู่ด้วย, มีธาตุลมอยู่ด้วย. ควรจะไป**พูดกันเสียใหม่ให้ใช้คำว่า "เห็นได้ง่ายในร่างกายนี้ก็ได้แก่"** ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง, ได้แก่ น้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำมูก น้ำหนอง ก็เพราะว่าส่วนที่มันเห็นได้ง่ายเท่านั้นเอง.

นี้คือรูปธาตุในทางพุทธศาสนา ไม่ใช่วัตถุธาตุ; วัตถุธาตุเป็นภาษาชาวบ้าน ภาษานักวิทยาศาสตร์ และปัจจุบันที่เป็นชาวบ้าน; เขาเรียกว่าวัตถุธาตุ หมายถึง ไฮโดรเจน ออกซิเจน ธาตุเหล็ก ธาตุทองธาตุกำมะถัน คาร์บอน เป็นส่วนมาก.

ธาตุหนึ่งๆ ในภาษานักวิทยาศาสตร์นั้นเป็นวัตถุธาตุ แต่ในทางธรรมะ**ในทางศาสนา**จะเรียกเสียว่า**รูปธาตุ** แล้วไม่ได้หมายถึงสิ่งเหล่านั้น; แต่**หมายถึงคุณสมบัติ** หรือค่า หรือ**อำนาจ**อะไรก็แล้วแต่ **ที่มีอยู่ในสิ่งเหล่านั้น**, ที่มีอยู่ในธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ อะไรอย่างนี้, หรือแม้มีอยู่ในธาตุต่างๆตามภาษาปัจจุบันนี้. **รูปธาตุ** มีคุณสมบัติอย่างนี้ **มันทรงตัวเองไว้ได้**;ดังนั้น จึงเรียกว่าธาตุ, รูปธาตุ ที่มีคุณลักษณะอย่างนี้ **มันทรงดำรงสิ่งอื่นไว้ด้วยก็ได้** นั่นก็คงเรียกว่าธาตุ.

ธาตุที่มีความเป็นตัวเองโดยเด็ดขาด เรียกว่า อสังขตธาตุ

ถ้าว่ามันเป็นตัวมันเองโดยเด็ดขาด ไม่มีอะไรมากระทำแก่มันได้; นี้ก็เลยเรียกเป็นพวกที่ตรงกันข้ามอีกพวกหนึ่ง ก็เรียกว่า อสังขตธาตุ. ในเมื่อเรียกสิ่งนอกนั้นว่า**สังขตธาตุ** เราก็เรียกสิ่งที่ตรงกันข้ามนี้ว่า **อสังขตธาตุ**, หรือ**สุญญธาตุ**-ความว่าง, หรือ **นิพพานธาตุ นิโรธธาตุ** ก็แล้วแต่; มีความหมายในทางนามธรรมทั้งนั้น. สิ่งที่เรียกว่า*ธาตุในพุทธศาสนา* มิได้หมายเอาก้อนเนื้อ หรือวัตถุนั้นเป็นตัวธาตุ; แต่*หมายเอาคุณสมบัติ*, และยังหมายเอาคุณสมบัติที่ถูกยึดถือว่า เป็นตัวกู-ของกู นั้นเป็นส่วนสำคัญ; มันยิ่งเป็นนามธาตุมากขึ้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขอให้ศึกษาไว้เรื่อยๆ เกี่ยวกับคำว่า “ธาตุ” โดยละเอียดลออให้เข้าใจอย่างนี้:-

ข้อที่ ๑ ความหมายของคำว่า “ธาตุ” คืออะไร?

สรุปความทั้งที่ว่ามันจะเป็นความหมายทางตัวหนังสือก็ดี, จะเป็นตัวหนังสือก็ดี, จะเป็นความหมายของตัวหนังสือ ของคำพูดก็ดี; มันหมายถึงสิ่งที่มัน*ทรงตัวเองไว้ได้, และทรงสิ่งอื่นไว้ด้วย, หรือถูกสิ่งอื่นทรงด้วย. นี้คือความหมายของคำว่า ธาตุ* อยู่ในรูปที่เป็นวัตถุก็ได้, ในคุณสมบัติที่อยู่ในวัตถุก็ได้, เป็นนามธรรมก็ได้;สูงสุดอยู่เพียงนิพพาน คือเป็นอสังขตธาตุที่แท้จริง ไม่หลอกลวง และทรงตัวเองโดยไม่มีสิ่งใดมาช่วยทรง. นี้คือ*คำอธิบายของคำว่า ธาตุ มันคืออะไร;* แล้วก็ดูว่ามันจะเป็นอย่างไร เป็นส่วนใหญ่ คือลักษณะของมัน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จะเป็นอสังขตธาตุ หรือสังขตธาตุก็ตามใจ ยังคงเป็นอนัตตา. เราจะศึกษากันให้รู้ว่าธาตุนี้คืออะไร? คืออย่างนี้เป็นข้อที่ ๑

ข้อที่ ๒ ธาตุมาจากอะไร?

ธาตุนี้มันมาจากอะไร? ถ้าเป็น**สังขตธาตุ** คือธาตุที่มันมีปัจจัยปรุงแต่งมันก็**มาจากปัจจัยบวกกับวิวัฒนาการ**ตามกฎแห่งอนิจจัง มันก็มีเหตุมีปัจจัย มันบวกกันกับวิวัฒนาการ; คือปัจจัยนั้นมิได้อยู่นิ่ง มันเปลี่ยนแปลง. ความเปลี่ยนแปลงนั้นมันต้องบวกกัน เท่ากับกฎแห่งการเปลี่ยนแปลง เช่นกฎแห่งอนิจจัง เป็นต้น. นี้มันเป็นต้นตอที่มา ของธาตุทั้งหลาย ที่เป็นสังขตธาตุ : มีเหตุปัจจัยของมัน, แล้วก็มีการวิวัฒนาการ, แล้วก็มีกฎแห่งวิวัฒนาการ เช่นกฎอนิจจัง เป็นต้น; รวมกันได้แล้วมันจึงจะปรากฏเป็นธาตุประเภทสังขตะ อย่างใดอย่างหนึ่งออกมา. แต่ที่มันเป็นประเภท**อสังขตธาตุ นี้ไม่ต้องมีเหตุ ไม่ต้องมีปัจจัย**; นั่นแหละ คือความหมายที่แท้จริง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ของคำว่าธาตุ คือทรงตัวอยู่ได้เอง แล้วก็เป็นนิรันดร เป็นอนันตกาล ไม่เกี่ยวกับเวลา. แต่ถ้ามันเป็น**สังขตธาตุ** มัน**ต้องเกี่ยวกับปัจจัย เกี่ยวกับเวลา** แล้วก็ชั่วเวลา ระยะเวลา ไม่เป็นนิรันดร.

ถ้าใครจะถามว่า **ธาตุมาจากอะไร?** เราก็ตอบเขาได้เลยว่า **ถ้าเป็นสังขตธาตุ ก็มาจากปัจจัยนั้นๆ. ถ้าเป็นอสังขตธาตุ มันเป็นอยู่ในตัวมันเอง โดยไม่ต้องมาจากอะไร**.โดยอย่าลืมเสียว่าได้บอกแล้วแต่ทีแรกว่า ความหมายของคำว่า *"ธาตุ"* นี้ แปลว่า *ทรงไว้ : ทรงตัวเอง*ก็ได้ โดยไม่ต้องมีอะไรมาช่วย คือ*พวกอสังขตธาตุ*. ที่ว่า *ทรงสิ่งอื่นไว้ หรือถูกสิ่งอื่นทรงนี้ คือพวกสังขตธาตุ*.

ข้อที่ ๓ ธาตุมี เพื่อประโยชน์อะไร?

ตามหลัก *logic* เราจะพูดว่ามัน**เพื่อประโยชน์อะไรกัน**ธาตุทั้งหลายนี้? ตอบได้ว่า มีไว้เพื่อให้มนุษย์เอาชนะให้ได้ **ให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ มนุษย์จะต้องชนะธาตุทั้งหลาย**, ถ้ามนุษย์พ่ายแพ้แก่ธาตุทั้งหลาย เป็นบ่าว เป็นทาส เป็นขี้ข้าของธาตุทั้งหลายแล้ว มนุษย์ก็ไม่เป็นมนุษย์ ไม่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้.

ขอให้ยอมรับว่า **ธาตุ**ทั้งหลายนี้มัน**มีไว้เพื่อให้มนุษย์เอาชนะให้ได้**, หรือชนะได้แม้มันเป็นสังขตธาตุ อย่าไปหลงไปโง่กับมัน; หรือมันเป็นอสังขตธาตุ เช่น นิพพาน เป็นต้น ก็ต้องเอามาให้ได้ ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. ดังนั้นเราจึงถือว่า ธาตุทั้งหลายมีไว้เพื่อให้มนุษย์ชนะ, และให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้. นี้เราควรจะคิดดูสักหน่อย ว่าเรากำลังพ่ายแพ้หรือเรากำลังชนะ หรือว่าเรากำลังได้อะไร ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. ดู**ยังจะเหลว**อยู่ทั้งนั้น **ยังจะไม่ได้อะไร** ก็ได้ **จึงต้องศึกษามัน** ให้รู้จักมัน เอาชนะมันให้ได้; เพราะว่าธาตุ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทั้งหลาย มีมาเพื่อให้มนุษย์เอาชนะให้ได้ มนุษย์จะได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ ไม่เสียชาติเกิดมาเป็นมนุษย์ นั่นเอง.

ข้อที่ ๔ ธาตุนี้เอาชนะมันได้โดยวิธีใด?

พูดอย่าง *logie* **ข้อที่ ๔** นี้ก็อยากจะพูดเสียเลย ว่า**โดยวิธีใด** จะได้มาโดยวิธีใด? ก็ตอบว่า **โดยสัมมาทิฏฐิ**, มีสัมมาทิฏฐิเท่านั้นแหละพอ; เพราะว่า **สัมมาทิฏฐิจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง** คือมันรู้ว่า ธาตุนี้คืออะไร, ธาตุนี้มาจากอะไร, ธาตุนี้เพื่อประโยชน์อะไร. สัมมาทิฏฐิมันรู้ มันเห็น มันเข้าใจ อย่างถูกต้อง แล้วมันยังรู้ว่าควรทำอย่างไร มันก็ทำ เท่านั้นแหละ; ฉะนั้นเราจึงใช้สัมมาทิฏฐินี้แหละให้เป็นเครื่องบันดาล ให้ชนะสิ่งทั้งปวง ให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่ควรจะได้. พูดอย่างตรงไปตรงมา ก็ว่าอย่าไปยึดมั่นถือมั่น “**อย่าไปยึดมั่นถือมั่นจนตกไปเป็นทาสของธาตุ** นั๊ะโว้ย” .

คำว่าเป็นทาสของธาตุนี้ฟังให้ดี; เป็นทาสก็คือเป็นขี้ข้าของธาตุทั้ง**หลาย**. **สัมมาทิฏฐิจะช่วยให้ ไม่ไปยึดมั่นถือมั่น นั่นนี่ จนตกไปเป็นทาสของธาตุทั้งหลาย**; เช่นตกไปเป็นทาสของกามธาตุ ก็ไปบ้ากามอยู่อย่างนี้; เรียกว่า มันยึดมั่นถือมั่น, ตกไปเป็น**ทาสของธาตุ** ที่เรียกว่ากามธาตุ. หรือแม้แต่ฤาษีมุนี บางพวกก็ตกไปเป็นทาสของรูปธาตุ หลงใหลในความสุขเกิดแต่รูป เรียกว่า “*จำศีลกินวาตา เป็นผาสุกทุกคืนวัน* ” นี้ก็เพราะว่าหลงใหลเหมือนกัน. แม้จะไปในชั้นอรูป มันก็อย่างเดียวกันนั้นแหละ; ถ้านิพพานไม่ได้ มันก็ยังใช้ไม่ได้ เพราะมันต้องไปจนถึงนิพพาน.

สัมมาทิฏฐิจะช่วยให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดจากการมีธาตุ

เราจะ**ต้องมีสัมมาทิฏฐิ**รู้ว่า *: ธาตุคืออะไร? มาจากอะไร? เพื่อประโยชน์อะไร? แล้วก็โดยวิธีใด?* จึงจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับจาก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การที่มันมีธาตุอยู่ในโลกนี้. เมื่อดูให้ดีแล้วก็จับใจความให้ได้ว่า; ในตัวเราก็คือธาตุ, นอกตัวเราก็คือธาตุ, แล้วมาพบกัน เกิดปฏิกิริยามีผลอะไรขึ้นมา นั้นมันก็คือธาตุ, เช่น เวทนาธาตุ เป็นต้น; มันหลีกไม่พ้น. เนื้อตัวของเราเป็นธาตุภายใน; ของต่างๆ อยู่ข้างนอกเป็นธาตุภายนอก พอมาสัมพันธ์กระทบกันเข้า มาสัมผัสกันเข้า มันก็มีการปรุงแต่ง ก็เกิดธาตุที่สาม : เช่นเวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ เป็นต้น. ถ้าอวิชชาธาตุ เข้ามาครอบงำด้วยก็เป็นทุกข์; แต่ถ้าวิชชาธาตุเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยก็ไม่เป็นทุกข์.

มันยังมี**วิชชาธาตุ**-*ธาตุวิชชา,* **อวิชชาธาตุ**-*ธาตุอวิชชา,* อยู่เป็นสองแผนก. ถ้าพูดว่า **สัมมาทิฏฐิก็ต้องหมายถึงมีวิชชาธาตุ**; เพราะฉะนั้นอวิชชาธาตุเข้าไม่จุ, เข้าไม่จุในสัมมาทิฏฐิ. เดี๋ยวนี้เรามีสัมมาทิฏฐิ ความรู้ก็ดำเนินไปๆ จนกระทั่งเอาชนะธาตุทั้งหลายได้ **ชนะธาตุสุดท้ายก็คือชนะนิพพานธาตุ** ทำนิพพานธาตุให้ปรากฏแก่เรา **ก็ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้**.

นี้แหละ**ปัญหาที่เราจะต้องสะสาง หรือแก้ไข เกี่ยวกับธาตุ**; ก็คือให้รู้กันเสียให้แน่นอนว่า *: ธาตุนั้นคืออะไร? ธาตุนั้นมาจากไหน? ธาตุนั้นเพื่อประโยชน์อันใด?* แล้วก็*ธาตุนั้นจะสำเร็จได้โดยวิธีใด?* ก็เรียกว่ามีความรู้พอสมควรแล้วเกี่ยวกับธาตุ. ถ้ารู้เท่านี้ก็พอแล้ว มันก็**โดยนัยอันเดียวกับการรู้อริยสัจจ์**. อริยสัจจ์ทั้ง ๔ เราต้องรู้ คืออะไร? มาจากอะไร? เพื่อประโยชน์อะไร? แล้วก็โดยวิธีใด? ถ้ารู้และปฏิบัติได้ตามที่รู้นี้ ก็เป็นอันว่า หมดปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์.

ธาตุแท้ๆ นั้นมันคืออะไร

ทีนี้ จะได้พูดกันต่อไปตามลำดับ อยากจะพูดเน้นถึงตัวสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นให้ชัดยิ่งขึ้นไปอีก โดยจะตั้งหัวข้อว่า **ตัวธาตุแท้ๆ นั้นมันคืออะไร**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จะพูดกันตามหลักธรรมในฝ่ายพุทธศาสนา แล้วจะไม่พูดถึงเรื่องชาวบ้าน ไม่พูดถึงเรื่องของฝรั่งมังค่าที่หมายถึงวัตถุทั้งนั้น. ถ้าเมื่อถามว่า**ตัวธาตุแท้ๆ นั้นมันคืออะไร** ก็ต้องบอกว่า **คุณสมบัติหนึ่งๆ**, หรือว่า ค่า, คุณค่าอย่างหนึ่งๆ, ที่แสดงออกมาจากวัตถุหนึ่งๆ. ไม่ใช่วัตถุ ไม่ใช่เนื้อวัตถุนั้น; แต่ว่าเป็น**คุณค่า**อย่างใดอย่างหนึ่งที่มัน**แสดงออกมาจากวัตุนั้น**; **นั่นแหละคือธาตุ**.

ถ้าเอาธาตุอย่างธรรมดาสามัญมา **ก็ต้องรู้**ให้ได้ว่า เช่นว่า ธาตุอ๊อกซิเจนมี**คุณค่า**อย่างไร, ไฮโดรเจนมี**คุณค่า**อย่างไร, คาร์บอนมี**คุณค่า**อย่างไร หรือธาตุพวกประเภทโลหะมี**คุณค่า**อย่างไร, ธาตุประเภทอโลหะมี**คุณค่า**อย่างไร? **คุณค่านั้นๆคือตัวธาตุ**; มิได้หมายถึงตัววัตถุ **คุณค่า**ทางธรรมต่างกันอย่างนี้ไม่ใช่อย่างชาวบ้าน; มันเป็นคุณค่าอันหนึ่งที่มีอยู่ในวัตถุหนึ่งๆ, คิดดูเถิดว่ามันมีปรากฏการณ์ หรือมีวัตถุนั้นๆ แหละเป็นเครื่องแสดง.

คุณค่าทั้งหลายเป็นนามธรรม; ทีนี้มันไม่รู้ว่าจะแสดงออกมาทางไหน มันก็ต้อง**แสดงมาทางวัตถุนั้น**; **คือทางปรากฏการณ์**ที่เราเห็นได้จากวัตถุนั้นๆเช่น:-

ความร้อนเป็นคุณสมบัติอันหนึ่ง เป็นนามธรรม มันแสดงออกมาทางไม้ฟืนหรือถ่านไฟ, หรือปรากฏการณ์ที่ไฟกำลังลุกอยู่ที่ไม้ฟืนหรือถ่านไฟ; ไม้ฟืนหรือถ่านไฟ หรือแม้แต่เปลวไฟก็ยังมิใช่ธาตุไฟโดยตรง. **ธาตุไฟโดยตรง**ก็คือ**คุณสมบัติ**ที่เผาไหม้สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้, ทั้งที่มันไม่ต้องแสดงเปลวไฟ, ทั้งที่มันไม่ต้องการถ่านและฟืน, มันก็ร้อนได้และเผาได้; จึงต้องกล่าวว่ามันมีปรากฏการณ์.

วัตถุมี**คุณค่าที่แสดงออกมาทางปรากฏการณ์**ของวัตถุนั้นๆ; เช่นวัตถุใดที่เรียกว่าธาตุนี้แหละ; มันก็มีคุณสมบัติแข็ง อย่างธาตุดิน, คุณสมบัติเหลวอย่าง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุน้ำ, คุณสมบัติไหม้เผาอย่างธาตุไฟ, คุณสมบัติลอยระเหยอย่างธาตุลม; นี้เป็นรูปธาตุ.

การแสดงออกของนามธาตุ

ถ้าว่ามันเป็น**นามธาตุ** มัน**มีจิตเป็นที่แสดงออก**; ส่วนว่า**รูปธาตุ** ธาตุไฟอย่างนี้ มัน**มีคุณสมบัติ**ของไม้ฟืน มีถ่าน มีเปลวโพลงๆเป็นเครื่องแสดงออก. แต่ถ้าเป็นนามธาตุเช่นความรู้สึกความคิดความนึก ความจำ สติปัญญา อย่างนี้เป็นนามธาตุ; นี้เรียกว่ามันมีสิ่งที่เรียกว่า **จิตเป็นที่แสดงออก**. ถ้าจะเปรียบ ก็เปรียบเหมือนไม้ฟืนหรือถ่านไฟ ให้สิ่งที่เรียกว่านามธาตุในรูปของสติปัญญา ความคิด ความนึก ความจำอะไร แสดงออกมา; สิ่งทั้งหลายทั้งหมดนี้เป็นเรื่องธาตุที่มีเหตุมีปัจจัย.

การแสดงออก ของนิพพานธาตุ

ถ้าเป็น**นิพพานธาตุ ตัวแท้**ของนิพพานธาตุ **มิได้ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย**; มันก็เลยต้องมีการแสดงออกอีกแบบหนึ่ง คือทางธัมมารมณ์อันเป็นสิ่งที่รู้ได้ทางจิต รู้ได้แต่เพียงปรากฏการณ์หรือปฏิกิริยาที่แสดงออกมา. **ตัวธาตุนิพพานแท้ๆ** ไม่มีทางจะทราบได้ **ไม่มีทางจะสัมผัสได้**; แต่ว่าปฏิกิริยาที่สิ่งนั้นกระทำแก่จิตนี้ **เมื่อจิต**มัน**หลุดพ้น**จากเครื่องผูกมัดแล้ว สิ่งนั้น**สัมผัสกับจิต**แล้ว มีความรู้สึกได้ทางจิตนั้น; มันก็ให้ความ**รู้สึกที่ไม่มีความทุกข์เลย**. นี้เรียกว่านิพพานธาตุแสดงออกมาทางจิต; แต่ว่าจิตนั้นก็ไม่ใช่นิพพาน หรือว่าความรู้สึกนั้นปรากฏการณ์นั้นก็ไม่ใช่นิพพานธาตุ. แต่หากว่ามันมาจากนิพพานธาตุที่มันแสดงออกมาทางจิต, หรือทางปรากฏการณ์ทางจิต.

พูดไปเท่าไรก็ต้อง**สรุปความ**ได้แต่เพียงแค่นี้ว่า : **ตัวธาตุแท้ๆ** นั้น มันมี**คุณสมบัติ**อันหนึ่ง แสดงมาทาง*วัตถุ* บ้าง *ทางจิต* บ้าง แล้วแต่ว่ามันเป็นธาตุชนิดไหน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุ แบ่งกลุ่มได้เป็น ๓

ความหมายของคำว่า “**ธาตุ**” ถ้าจะจำแนกให้มันเป็นเค้าๆ, ก็จำแนกอย่างพระท่านสวดเมื่อตะกี้นี้ว่า : ธาตุมีอยู่ ๓ ธาตุ ๑. **รูปธาตุ** ธาตุที่ทำให้ปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นมา. ๒.**อรูปธาตุ** ธาตุที่ทำให้ปรากฏเป็นอรูปธรรมขึ้นมา. ๓.**นิโรธธาตุ** ธาตุที่ทำให้ปรากฏความดับแห่งธาตุทั้งหลายทั้งปวงขึ้นมา. มีอยู่ ๓ ธาตุเท่านั้น.

ธาตุที่ ๑ รูปธาตุ นี้เราคุ้นเคยกันมาก ทั้งในแง่ของวัตถุ และทั้งในแง่ของคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุนั้น; นี้เรียกว่ารูปธาตุหรือสังขตธาตุ, หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่ารูปธรรมก็ได้. เมื่อตะกี้นี้ได้บอกแล้วว่า คำว่า ธาตุ,ธา-ตุ กับคำว่า *รูปธรรม*, พูดว่า*รูปธรรมก็คือรูปธาตุ*. แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดกันด้วยคำว่า ธาตุ, พูดด้วยคำว่ารูปธาตุ. ธาตุที่ ๑ คือรูปธาตุ ที่ทำให้เกิด รูปธรรมทั้งหลาย.

ธาตุที่ ๒ เรียกว่า **อรูปธาตุ ที่ทำให้เกิดอรูปธรรมทั้งหลาย. ธาตุนี้เรียกว่า สังขตธาตุ**.

ธาตุที่ ๓ เรียกว่า **นิโรธธาตุ** หรืออสังขตธาตุ คือ**ธาตุที่จะเป็นที่ดับเสียทั้งแก่รูปธรรม** และ**อรูปธรรม**. ธาตุมีเท่านี้ ไม่มีมากไปกว่านี้; ตั้งแต่ขี้ฝุ่นเม็ดหนึ่ง สูงขึ้นไปจนถึงเทวดา พระเจ้า จนกระทั่งถึงนิพพาน รวมได้เป็น สามอย่างเท่านั้นเอง คือ**รูป อรูป** และ**นิโรธ**.

การปรากฏแห่งธาตุอันเป็นนามธรรมจะปรากฏอย่างไร

ทีนี้ จะดูกันในแง่ที่ว่ามันจะปรากฏอย่างไร? เพราะสิ่งที่เรียกว่า ธาตุนั้นมิใช่ตัววัตถุ; ในทางธรรมะในทางศาสนาถือว่าคุณสมบัติแห่งวัตถุ แห่งสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้น มันเป็นนามธรรม; แล้วมันจะปรากฏอย่างไร?

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การปรากฏแห่งธาตุ ที่เป็นสังขตะ คือมีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่งนี้ มันปรากฏได้ต่อ**เมื่อมีเหตุ มีปัจจัย**, แล้วก็มี**โอกาสแห่งการปรุงแต่ง**. ถ้ามีแต่ปัจจัยไม่มีโอกาส มันไม่มีทางจะปรุงแต่งได้; ต้องมีปัจจัยด้วย และมีโอกาสที่จะทำการปรุงแต่งนั้นด้วย. เหมือนว่าเรามีดินเหนียว มันเป็นหม้อไม่ได้; มันก็ต้องมีโอกาสหรือสามารถ ที่จะปั้นดินเหนียวให้กลายเป็นหม้อได้. บรรดาธาตุทั้งหลายที่เป็นสังขตะคือต้องอาศัยปัจจัยปรุงแต่งแล้ว, มันต้องมีปัจจัยด้วย, แล้วก็ต้องมีโอกาสแห่งการปรุงแต่งนั้นด้วย.

การปรากฏของกามธาตุ

ยกตัวอย่างเช่น **กามธาตุ** คือธาตุอันหนึ่ง ซึ่งถ้าแสดงออกมาแล้ว ก็ทำให้เกิดความรู้สึกทางกามระหว่างเพศ. นี้เรียกว่า กามธาตุ ต้อง**มีปัจจัย**แห่งกามธาตุ เช่นเพศตรงกันข้าม พร้อมอยู่, แล้ว**ต้องมีโอกาส**แห่งการสัมผัสทางอายตนะ ระหว่างสิ่งทั้งสองนั้น, แล้วก็ด้วยอำนาจของอวิชชา; นั้นแหละเรียกว่าโอกาส, แล้วก็มีการปรุงแต่งไปตามกฎเกณฑ์ของปฏิจจสมุปบาท; กามธาตุก็สำเร็จประโยชน์ตามความหมายของกามธาตุ : มีการบริโภคกาม หรือว่ามีปฏิกิริยา มีวิบากอะไรเกิดขึ้นมาจากกามนั้นๆ.

นี่ส่วนที่เป็นกามธาตุ ต้องมีเหตุปัจจัยของกามธาตุ เช่นเพศตรงกันข้าม ต้องมีโอกาสแห่งการสัมผัสทางอายตนะ เพราะความโง่; แล้วต้องมีการปรุงแต่งไปตามลำดับในลักษณะปฏิจจสมุปบาท เช่น ***กระทบ เกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน*** อย่างนี้เป็นต้น เรียกว่าสมบูรณ์; นี้เป็นส่วนกามธาตุ.

การปรากฏของรูปธาตุ

ในส่วน**รูปธาตุ** หรืออรูปธาตุ ก็เหมือนกันอีก; แต่มันไม่เกี่ยวกับกามธาตุหรือเรื่องระหว่างเพศ. มันไม่ต้องมีกามตัณหา สำหรับรูปธาตุ; แต่มันก็ต้องมี

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ภวตัณหา หรือวิภวตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแต่ว่าจะไปพอใจในรูปล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับกาม; หรือเกลียดกาม เช่นรูปฌาน และอรูปฌานอย่างนี้ มันก็ต้องมีภวตัณหา, หรือมีวิภวตัณหา คือความรัก หรือความเกลียดสิ่งตรงข้าม ด้วยความโง่ ความหลงในสิ่งนั้น. เหมือนว่าคนเราจะไปหลงนกเขา หลงปลากัด หลงต้นบอน หลงอะไรที่เป็นวัตถุล้วนๆ; นี้มันก็ต้องมีตัณหาชนิดหนึ่ง แม้ไม่ใช่กามตัณหา. **นี้เป็นเรื่องของรูปธาตุ** ที่มันจะแสดงตัวออกมา จะต้องมีปัจจัยนั้นๆ.

หรือว่า จะยกตัวอย่างด้วยเรื่อง เล่นต้นบอน หรือเล่นเครื่องแก้วเจียระไนอย่างนี้ มันก็ต้องมีวัตถุนั้นเป็นอารมณ์, ก็ต้องมีโอกาสที่จะได้สัมผัส ที่จะได้เกี่ยวข้อง, แล้วก็มีการปรุงแต่งในจิตใจ จนกระทั่งเกิดความรักความหลง, รูปธาตุจึงจะแสดงตัวออกมา.

การปรากฏของอรูปธาตุ

จะยกตัวอย่าง เรื่องเกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งบ้า ซึ่งหลงใหลกันนัก ซึ่งเป็นของไม่มีรูป มันก็**ต้องมีเหตุปัจจัย** แม้ไม่มีรูป; ก็เอานามธรรมที่นึกเห็นมาเป็นปัจจัย และมี**โอกาส**ที่จะได้รับ ได้รู้สึก ว่ามีเกียรติอะไรอย่างนี้ มันต้องมี; มันก็ต้องปรุงแต่งไปตามกฎเกณฑ์ของปฏิจจสมุปบาท จึงเกิดตัณหา อุปาทาน. **นี้เรียกว่าอรูปธาตุ** มันแสดงออกมาแล้ว หรือมันทำพิษแล้ว.

ดังที่กล่าวมาแล้ว จะเรียกว่า*กามธาตุ* หรือ*รูปธาตุ อรูปธาตุ* อย่างใดอย่างไหนก็ตามเถอะ การที่จะปรากฏออกมานี้ มันจะต้องมีลักษณะอย่างเดียวกัน : คือ**ต้องมีปัจจัย** แล้วก็**มีโอกาส** แล้วก็**มีการปรุงแต่งตามกฎเกณฑ์**. สามคำนี้จะต้องจำไว้ให้ดี จะต้องมี**ปัจจัย** ต้องมี**โอกาส** แล้วต้อง**มีการปรุงแต่งตามกฎเกณฑ์**; สิ่งที่เรียกว่ากาม ว่ารูป ว่าอรูป จะเกิดขึ้น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี้ฝ่ายสังขตธาตุ มันเป็นอย่างนี้; ยกเว้นแต่ฝ่ายอสังขตธาตุ คือพระนิพพาน หรือนิโรธธาตุ ซึ่งไม่ต้องเป็นอย่างนี้.

การปรากฏของฝ่ายอสังขตธาตุ

ทีนี้ สำหรับฝ่ายอสังขตธาตุ ที่จะปรากฏออกมาได้จะเป็นอย่างไร? เพราะว่าพระนิพพานไม่มีปัจจัย, พระนิพพานไม่อยู่ใต้อำนาจปัจจัย. มันก็ต้องโอนมาเป็นเรื่องของฝ่ายสังขตธาตุ โอนมาเป็นเรื่องของจิต, มันเป็นเรื่องของจิตที่เป็นฝ่ายสังขตธาตุ; ไม่ใช่เรื่องของนิพพานซึ่งเป็นอสังขตธาตุ. แต่ว่า**เราจะสามารถได้รับประโยชน์จากพระนิพพาน** ด้วยการที่เรา**อบรมจิตให้ดี ให้ถูกต้อง** ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า *กิเลสและอาสวะทั้งหลาย มันจะสิ้นไปได้อย่างไร?*

เมื่อกิเลสและอาสวะทั้งหลายออกไป มันก็นิพพานนั่นแหละ, หรืออย่างน้อยก็รสของพระนิพพาน คือความไม่มีทุกข์เลย นั่นแหละ ก็ปรากฏแก่จิต. มันทำได้เพียงเท่านี้; เพราะว่า กายและจิต นี้มันเป็นสังขตธาตุ. แต่สามารถจะปรับปรุงให้ได้รับประโยชน์ ได้รับผลจากธาตุ ที่เป็นอสังขตธาตุ; ไม่ใช่ความหมดกิเลสโดยตรงจะเป็นตัวธาตุ. มันมีอะไรอีกอันหนึ่ง ซึ่งซ่อนอยู่หลังนั้น ซึ่งอยู่หลังนั้นไปอีกทีหนึ่ง ; คือ ว่า**เมื่อหมดกิเลส ธาตุนี้จึงจะปรากฏ** แต่เวลาพูดก็พูดไม่ได้อย่างนั้น; ก็ต้องพูดเอาว่า ความที่สิ้นโลภะ โทสะ โมหะ นั้นเป็นอสังขตธาตุ. นี่คำอธิบายในบาลี พบอย่างนี้; แม้ไม่ใช่พุทธภาษิตก็พบอย่างนี้; เพราะว่าเราไม่สามารถจะพูดอย่างอื่นได้.

ที่แท้ควรจะพูดว่าภาวะอะไรอันหนึ่ง ซึ่งปรากฏออกมา **เมื่อสิ้นโลภะ โทสะ โมหะ แล้วนั่นแหละ เป็นอสังขตธาตุ**; แต่ไม่เห็นท่านพูดอย่างนี้ ท่านพูดว่า สิ้นโลภะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ นั้นเป็นอสังขตธาตุ มันก็ต้อง**เอาความที่**,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หรือลักษณะ หรือภาวะ **หรืออะไร** ที่สิ้นโลภะ โทสะ โมหะ นั่นแหละ เป็นอสังขตธาตุ; นี่การปรากฏแห่งธาตุเป็นอย่างนี้ ทั้งฝ่ายสังขตะและฝ่ายอสังขตะ.

ทุกสิ่งเป็นธาตุ

สรุปสั้นๆ ข้อความนี้ ก็จะได้ว่า **ทุกสิ่งเป็นธาตุ**; นี่แหละข้อแรก. จะต้องมองให้เห็น ให้เข้าใจชัดเลย ไม่ต้องเชื่อใคร ว่าทุกสิ่งไม่ว่าอะไร สังขตะหรืออสังขตะ หรืออะไรก็ตาม เป็นธาตุ; แต่ว่าธาตุนั้นๆ ไม่อาจจะแสดงคุณหรือค่าหรือคุณสมบัติออกมาจนกว่าจะถึงโอกาส. หมายความว่าธาตุนั้นๆ จะเป็นสังขตธาตุหรืออสังขตธาตุก็ตาม แต่ยังไม่แสดงคุณค่า หรือคุณสมบัติออกมาจนกว่าจะถึงโอกาส; เมื่อมันได้ปัจจัยเฉพาะ ได้โอกาสแห่งการปรุงแต่ง ปรับปรุงถูกต้อง มันจึงจะแสดงคุณค่าอันแท้จริงออกมา.

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ก็เหมือนกัน โอกาสเหมาะ มันจึง**แสดงคุณค่านั้นออกมาได้**; **ไม่ใช่ตัววัตถุนั้นๆ**. ถึงแม้แต่นิพพานธาตุก็เหมือนกัน ต้องมีการปรับปรุง กาย วาจา ใจ ครบถ้วนถูกต้องพร้อมแล้ว มันจึงจะแหวกออกมาให้ “เห็น”; อย่างที่นิพพานธาตุแสดงออกมาเป็นความสุข นั้นไม่ใช่ตัวนิพพาน; มันเป็นเพียงปฏิกิริยาที่ออกมา จากการที่จิตสัมผัสกับนิพพานธาตุ หรือคุณค่าของนิพพานธาตุ. ผลคือ**ความสุข**นั้น มันก็**เป็นธาตุ** เรียกว่า เวทนาธาตุ.

เรื่องที่เกี่ยวกับพระนิพพานนี้ ขอให้ไปศึกษาเรื่องนิพพานธาตุสองอย่าง : *สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ, อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ.* อันสูงสุด เรียกว่า**อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ** ได้แก่ *: “ภิกษุนั้นมี ราคะ โทสะ โมหะ สิ้นแล้ว, มีอาสวะสิ้นแล้ว, มีกิจควรทำ ทำเสร็จแล้ว, เวทนาทั้งหลายของเธอนั้น จักเป็นของเย็น”* ; นี่คือลักษณะของอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ **มีความเย็นอะไรอันหนึ่งแสดงออกมาใน**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เวทนาทั้งหลาย คือไม่มีเวทนาที่เป็นของร้อนอีกต่อไป. นี้เรียกว่าการปรากฏแห่งธาตุทั้งที่เป็นสังขตะและเป็นอสังขตะ.

การเปรียบเทียบ ระหว่างธาตุกับคน

ชั่วเวลาที่เหลืออยู่เล็กน้อยนี้ จะพูดเพื่อความเข้าใจชัดขึ้น โดยการ**เปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่เรียกว่าธาตุ กับสิ่งที่เรียกว่าคน**.

เดี๋ยวนี้เราจะมองโลกในปัจจุบันกันก่อน เพื่อให้รู้จักคำว่า *"คน"* ในโลกปัจจุบันนี้. เราจะได้รู้ว่า *คน* ในโลกปัจจุบันนี้ มันเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุในลักษณะอย่างไร; แล้วเราจะรู้จักได้เองว่า **คนคืออะไร**, **ธาตุคืออะไร**, เพราะคนในโลกปัจจุบันนี้ เราก็เคยวิจารณ์กันมามากแล้ว ว่ามันเป็นยุคอะไรก็ไม่รู้ ไม่อยากจะเรียก. มันเป็น**ยุคปัจจุบันนี้** ที่คน**หลงใหลกันแต่วัตถุ**. คนหลงใหลกันแต่วัตถุ, รู้จักกันแต่วัตถุ; รู้จักแต่เนื้อหนัง รู้จักแต่ความสุขทางเนื้อหนัง; ไม่รู้จักนามธรรม จิตใจ วิญญาณ ธรรมะ พระเจ้า นี้ไม่รู้, ไม่เอาใจใส่ สลัดทิ้งไปเสีย; ไม่มีพระเจ้า พระเจ้าตายแล้ว ศาสนาไม่จำเป็น ธรรมะไม่มีประโยชน์ ซื้อของกินไม่ได้อย่างนี้ เป็นต้น : คนโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ เขารู้เรื่องแต่ฝ่ายวัตถุธาตุ ที่เป็นตัววัตถุ.

คนสมัยปัจจุบันสามารถเอาวัตถุ เอาตัววัตถุมาประดิษฐ์ เป็นอุปกรณ์สำหรับให้ความสุข สนุกสนานทางเนื้อหนังกันถึงที่สุด, หรือว่าเพื่อจะใช้สอยสะดวกอย่างใดอย่างหนึ่งจนถึงที่สุด. แต่ว่าทั้งหมดนั้นเป็นไปเพื่อความสุขทางเนื้อหนังกันทั้งนั้น คือเพื่อกามธาตุทั้งนั้น; แม้ว่าจะมีวิชาไปโลกพระจันทร์ไปอะไรได้ แต่ผลมุ่งหมายปลายทางมันก็เพื่อเนื้อหนัง, เพื่อความสุขทางเนื้อหนัง เพื่อกามธาตุทั้งนั้น, เขาจึง**รู้แต่ฝ่ายวัตถุธาตุ** แล้วก็**เพื่อส่งเสริมกิเลสแระเภทตัวกู-ของกู** ให้มากขึ้นๆ. เราเลย**เรียกพวกนี้ว่า**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พวกวัตถุนิยม, เป็นไปแต่เรื่องวัตถุ, วัตถุธาตุ. มันต่างจากพวกพุทธบริษัทที่แท้จริง; พุทธบริษัทที่แท้จริงจะรู้แต่อย่างนั้น จะทำอย่างนั้นไม่ได้.

พุทธบริษัทจะต้องรู้ทั้งวัตถุธาตุ กระทั่งนิโรธธาตุ

พุทธบริษัทนี่จะต้องรู้ทั้งวัตถุธาตุ ทั้ง**รูปธาตุ** ทั้ง**อรูปธาตุ** กระทั่งทั้ง**นิโรธธาตุ**; ในเมื่อคนธรรมดาสามัญในโลกนี้ รู้จักกันแต่เรื่องวัตถุธาตุ เรื่องกามธาตุ. พุทธบริษัทจะต้องรู้หมด: เรื่องกามธาตุ เรื่องรูปธาตุ เรื่องวัตถุธาตุ อรูปธาตุ ก็รู้แล้วต้องรู้นิพพานธาตุด้วย จึงจะเรียกว่าเป็นพุทธบริษัท; ต้องมีความรู้ที่จะ**ขจัดตัวกูของกูออกเสีย**. ขจัดธาตุที่เป็นปัจจัยแห่งความทุกข์ออกเสีย, แล้วก็ปรับปรุงธาตุที่เป็นปัจจัยแห่งความดับทุกข์ ให้มันเจริญ ก้าวหน้า.

สรุปแล้วพุทธบริษัทต้องไปจบที่นิพพาน; ดังนั้นพวกเราพุทธบริษัทจึงพูดกันแต่เรื่องนิพพานอยู่เป็นประจำ ในเมื่อพวกอื่นเขาพูดกันแต่เรื่องวัตถุ และความสุขทางเนื้อหนังเท่านั้นเอง. พวกที่**รู้จักแต่วัตถุ** มันก็กลาย**เป็นวัตถุนิยม**; พวกพุทธบริษัทรู้หมด ก็กลายเป็นพวก**รู้ความจริงเป็นสัจจนิยม** ธรรมนิยม อะไรไป.

พวกวัตถุนิยมรู้แต่วัตถุ; เขาเลยถือว่า ไม่มีธาตุอื่นแล้ว มีแต่ธาตุวัตถุนั่นแหละ, ธาตุอื่นจากวัตถุไม่มี. ถ้าไปถามเขาว่า แล้วจิตใจของคนเราที่คิดนึกได้นี้มันเป็นอะไร มันเป็นธาตุอะไร? เขาบอกว่ามันเป็นผลิตภัณฑ์ของวัตถุ, เนื้อหนังร่างกายเป็นวัตถุ. พอมีอะไรมากระทำให้เกิดปฏิกิริยา มันก็เป็นปฏิกิริยา ออกมาเป็นจิตเป็นใจ เป็นความรู้สึกนึกคิด; ธาตุที่แท้จริงสำหรับเป็นจิตเป็นใจ นั้นไม่มี เป็นเพียงปฏิกิริยาจากวัตถุ. เช่นเดียวกับว่า พอมันเกิดการถูหรือการหมุนวัตถุ กระแสไฟฟ้าก็เกิดขึ้น อย่างนี้เป็นต้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ยกตัวอย่างง่ายๆ เอาวัตถุสองอย่าง มีศักดิ์ต่างกันมาถู เกิดกระแสไฟฟ้าขึ้น หรือทำเป็นขดลวดไดนาโมให้หมุน ปฏิกิริยาก็ออกมาเป็นกระแสไฟฟ้า; เขาเห็นว่ามีแต่วัตถุธาตุอันแท้จริง นอกนั้นไม่ใช่ ไม่มี; ดังนั้นที่เรียกว่าจิตวิญญาณอะไรนี้เป็นเพียงปฏิกิริยาออกมาจากวัตถุ. เขาจึงสรุปความว่า : เพราะฉะนั้นจิตใจนี้อยู่ภายใต้อำนาจวัตถุ; เมื่อจิตใจอยู่ใต้อำนาจวัตถุ เราก็ไม่ต้องไปสนใจกับจิตใจ, เราสนใจแต่เรื่องวัตถุ แล้ววัตถุก็จะสร้างจิตใจไปตามที่เราต้องการ.

นี้ เรียกว่าวัตถุนิยม ซึ่งจะต้องรู้ไว้ อย่าให้ไปเข้าพวกเขาโดยไม่ทันรู้ตัว เดี๋ยวนี้โลกมันกำลังถูกครอบงำด้วยวัตถุธาตุมากขึ้น.

พุทธบริษัท ต้องรู้สูงถึง นิพพาน

พวกพุทธบริษัทเห็นตรงกันข้าม ว่า มันมีธาตุประเภทนามธาตุ วิญญาณ-ธาตุ มโนธาตุ อะไร ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้, แล้วยังแถมมีอสังขตธาตุ คือไกลลิบไปถึงสูงสุดเป็น นิพพานโน้น. แต่ในระดับทั่วไปนี้ถือว่ามีมโนธาตุ วิญญาณธาตุ จิตธาตุ อะไรนี้แหละเป็นตัวสำคัญ,เป็นตัวประธาน ซึ่งมีอำนาจนำ หรือบังคับวัตถุ. มันกลับตาลปัตรกันอย่างสิ้นเชิง ในเมื่อฝ่ายนี้ถือว่า จิตนี้มันเป็นธาตุ เป็นตัวเองอย่างหนึ่ง แล้วนำหรือบังคับวัตถุทั้งหลาย, บังคับรูปธรรมทั้งหลาย; ดังนั้น **สุข หรือทุกข์ขึ้นอยู่กับมโนธาตุ มิได้ขึ้นอยู่กับวัตถุเลย**. นี้แหละถ้าว่าคนเขารู้เรื่องนี้กันแล้ว ก็ไม่เกิดวัตถุนิยม ก็ไม่เกิดคอมมูนิสต์ ไม่เกิดนายทุน กรรมกรขึ้นมาได้.

เขาไปหลง**บูชาวัตถุนิยม**; **มันก็เกิดคอมมูนิสต์** ซึ่งเป็น *dialectic materialism* คือเป็นวัตถุนิยมที่สามารถแสดงให้เห็นแจ่มแจ้งได้ด้วยเหตุผล ก็เรียกว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

dialectic materialism ซึ่งกำลังเป็นปัญหายุ่งยากลำบากเหลือประมาณ ในโลกเวลานี้. เพราะว่าไปเอาวัตถุเป็นหลัก; ไม่ได้เอาจิตใจเป็นหลัก จึงไม่ยอมเสียสละวัตถุ, ยอมตายเพื่อวัตถุ; ก็เลยได้ฆ่ากันเพราะวัตถุ.

พวกพุทธบริษัท มีความรู้เรื่องธาตุ; นี้หมายความว่า เป็นพุทธบริษัทจริงๆ ไม่ใช่พุทธบริษัทเก๊. ต้องมีความรู้เรื่องธาตุ รู้วัตถุธาตุ รู้รูปธาตุ รู้อรูปธาตุ รู้นิโรธธาตุ, หรือสรุปความสั้นๆ ก็ว่า รู้ทั้ง สังขตธาตุ และอสังขตธาตุ; นี้แหละจึงจะเป็นพุทธาบริษัท.

ทีนี้ก็เหลือแต่ว่า **เราจะทำไปตามวิถีทางของเราอย่างไร?** คือหมายความว่า เราไม่ไปตามก้นฝรั่งแล้ว; **เราจะไปตามวิถีทางของพุทธบริษัท : ก็ต้องศึกษาเรื่องธาตุ** อย่างที่ว่ามาแล้ว ให้ละเอียดลออให้ยิ่งขึ้นไป, ให้รู้ว่า เรื่องธาตุอย่างชาวบ้านเป็นวัตถุ นั้นอย่างหนึ่ง, เรื่องธาตุอย่างทางธรรมะอย่างพุทธบริษัทนี้อย่างหนึ่ง. แต่เรื่องธาตุนี้ก็มีกฎเกณฑ์บางอย่าง ที่ยังคล้ายๆ กันอยู่มาก ทั้งฝ่ายวัตถุและฝ่ายนามธรรม.

เปรียบเทียบ ธาตุ ฝ่ายวิทยาศาสตร์ กับฝ่ายธรรม

จะพูดกันด้วย**ธาตุทางวิทยาศาสตร์** : เรื่องธาตุแท้; ธาตุที่เดี๋ยวนี้เขาพบกันว่ามีตั้ง ๑๐๘ อย่างแล้วกระมัง. ส่วนหนึ่งเป็นอโลหะ, ส่วนหนึ่งเป็นโลหะ. ส่วนใดมีคาร์บอนมากเรียกว่า organic นี้มันก็เป็นที่ตั้งแห่งชีวิต, เป็นที่ตั้งแห่งธาตุ จิตตธาตุเป็นชีวิต. อีกพวกหนึ่ง เป็นอโลหะ เป็น inorganic เป็นอโลหะ นี่ก็ไกลจากการที่จะเป็นชีวิต; แต่แล้วมันก็ยังต้องปนกันผสมปนเปกัน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่างเช่นในเส้นผมของเราเส้นเดียว มันก็มีธาตุนับไม่ไหว, ในผมเส้นเดียวมีธาตุนับไม่ไหว; แต่ครูนักธรรมในโรงเรียนจะสอนลูกศิษย์ว่า ในผมเส้นหนึ่งก็เป็นเพียงธาตุดินเพียงพาตุเดียว. อย่างนี้มันน่าหัวเราะ เพราะในผมเส้นหนึ่งของคนเราที่ยังเป็น ๆ อยู่; ถ้าพูดทางฝ่ายวัตถุธาตุ เท่านั้นแหละ ผมเส้นหนึ่งมันก็มีธาตุคาร์บอน มีธาตุกำมะถัน มีธาตุเหล็ก มีธาตุอะไรอีกหลายธาตุ ประกอบๆ กันขึ้นมาเป็นผมเส้นหนึ่ง; นี้แหละฝ่ายวัตถุธาตุ.

ทีนี้ **ธาตุฝ่ายทางธรรม ฝ่ายรูปธาตุ** มันก็มีคุณสมบัติแห่งธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่ในผมเส้นเดียวนั้น : ความที่มันแข็งเป็นธาตุดิน, ความที่มันมีน้ำปนอยู่เป็นธาตุน้ำ, ความที่มันอุณหภูมิปนอยู่เป็นธาตุไฟ, ความที่มันระเหยได้เป็นธาตุลม. ทีนี้ข้อที่มันเป็นผมเส้นหนึ่ง นี้มันต้องเป็นสังขตธาตุ คือมีเหตุปัจจัยมีโอกาสปรุงแต่ง มันจึงมาอยู่ในรูปของเส้นผมอย่างนี้; แต่ถ้ามองดูอีกอันหนึ่งมันก็เป็นรูปธาตุ; เพราะมันมีสิ่งแสดงออกให้เห็นได้ทางตา จึงได้เรียกว่ารูปธาตุ. โอ๊ย, เยอะแยะไปเลย ในผมเส้นเดียวนั้นมีธาตุตั้งยี่สิบ สามสิบอย่าง. นี้เรียกว่า วิถีทาง **พุทธบริษัท มองดูธาตุอย่างนี้ เพื่อจะเกิดความไม่ยึดมั่นถือมั่น**.

ทุกสิ่ง มีแต่ กลุ่ม แห่งธาตุ

ดังนั้น เราดูให้ครบว่า ธาตุทั้งหลายที่ประกอบกันขึ้นเป็นผมเส้นหนึ่ง เป็นเล็บ เป็นฟัน เป็นเนื้อ เป็นหนัง เป็นเอ็ด เป็นกระดูก นั้นแหละ มันคือธาตุแท้ ๆ รวมกัน ครบหมดแล้ว. ทำไมเราไปเรียกมันว่าคน? ก็ลองตั้งปัญหาถามดูว่า : อันไหนเป็นคน? อันไหนเป็นธาตุ? หรือว่าสิ่งที่เรียกว่าธาตุ กับสิ่งที่เรียกว่าคน นั้นมันต่างกันอย่างไร?

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เราจะพบกฎเกณฑ์อันหนึ่งซึ่งเขาเรียกว่า : ถ้าพูดกันตามความจริง คือ ปรมัตถ์ นี่อย่างหนึ่ง, ถ้าพูดตามสมมติ ตามที่คนรู้สึกด้วยอวิชชาของตัวเองนี้ก็ไปอีกอย่างหนึ่ง. ถ้า**รู้สึกด้วยอวิชชา**ด้วยการอบรมกันมา อย่างอวิชชากันแต่อ้อนแต่ออกมัน**ก็พูดว่าคน**. แต่ถ้า**ศึกษาอย่างละเอียด ตามวิถีทางของพระอริยเจ้า** ก็บอกว่า **กลุ่มแห่งธาตุ มิใช่คน**, กลุ่มแห่งธาตุแล้วก็มิใช่คน. คนหนึ่งพูดว่าคน แล้วก็ไม่พยายามที่จะรู้เรื่องธาตุ หรือไม่เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าธาตุ. สิ่งที่เรียกว่า**คน** กับสิ่งที่เรียกว่า**ธาตุที่แท้มันสิ่งเดียวกัน**; แต่ถูกมองในลักษณะตรงกันข้ามเสียเลย. คนก็ไปอย่าง ธาตุก็ไปอย่าง แต่ที่แท้มันสิ่งเดียวกัน.

นี่**พุทธบริษัท** จะ**ต้องเข้าใจ**สิ่งที่เรียกว่า**คน** กับสิ่งที่เรียกว่า**ธาตุนี้ให้ถูกต้อง**; แล้วก็จะได้รับประโยชน์จากการที่เป็นพุทธบริษัท, หรือว่าเป็นคนที่ไม่มีความทุกข์นั่นแหละ. ถ้ามิฉะนั้นแล้วต้องปล่อยไปตามธรรมดาสามัญ : ต้องเป็นคนมีความทุกข์ แล้วก็ตายไป โดยไม่มีความหมาย ไม่มีค่าอะไร ในการที่เกิดมาทีหนึ่ง. ถ้าจะให้คนมีค่าเป็นมนุษย์ จะให้สูงสุดหรืออะไรขึ้นมา, รู้จักแก้ปัญหาต่างๆ ได้, **ก็ต้องรู้จักธาตุ แทนที่จะรู้จักคน**. เหมือนคนชาวบ้านรู้จักรถยนต์ ก็รู้จักคันหนึ่งเท่านั้น. แต่พวกนายช่าง พวก technician ทั้งหลาย เขาไม่ได้รู้จักรถยนต์หนึ่งคัน, เขารู้จักอะไรทุกชิ้นที่ประกอบกันขึ้นเป็นรถยนต์ แล้วยังรู้อะไรมากไปกว่านั้นอีก. นี่แหละสายตามันต่างกันอย่างนี้.

ขอให้พุทธบริษัทเรามีสายตาแบบที่เห็นเป็นธาตุ อย่าเห็นเป็นคน. คนทั่วไปเขาเห็นเป็นคน ตามความรู้สึกของเขา ก็ตามใจเขา แต่เราจะเห็นเป็นธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี้คือ**ความรู้** รู้เรื่องที่ควรทราบก่อน **เป็นหลักทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ** ที่อาตมาได้เอามาบรรยายเป็นวันแรก เป็นครั้งแรก; เรียกว่า เรื่องที่ควรรู้คร่าว ๆ ทั่ว ๆ ไปก่อน เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ; แล้ววันหลังก็จะได้พูดถึงตัวธาตุโดยเฉพาะ เป็นพวก ๆ เป็นหมู่ ๆ เป็นชั้น ไป เป็นลำดับ จะเข้าใจได้ง่าย. เชื่อว่าท่านทั้งหลาย คงจะมีความสนใจในสิ่งที่เรียกว่าธาตุขึ้นมาพอ สมควรแล้ว.

โอกาสวันนี้ก็หมดแล้ว คือเวลาหมดแล้ว, จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้ก่อน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ข้อควรทราบก่อน เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” (ต่อ)

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง *ปรมัตถสภาธรรม* เป็น**ครั้งที่ ๒** นี้ก็ยัง**เป็นเรื่องเกี่ยวกับธาตุต่อไป**ตามเดิม เพราะว่ายังไม่จบ. แม้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับธาตุ ก็ยังไม่ได้กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ โดยเฉพาะ; ได้กล่าวถึงแต่เรื่องที่ควรทราบก่อนทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุเท่านั้น; ทั้งนี้ ก็เพื่อจะให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ ได้ โดยสะดวก โดยง่าย หรือโดยชัดเจนทีหลัง. ฉะนั้น จึง**ขอให้ตั้งใจทำความเข้าใจ** เกี่ยวกับเรื่องควรทราบก่อนทั่ว ๆ ไป **เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในครั้งที่แล้วมา ก็ได้พูดโดยใจความที่สรุปได้ว่า **ธาตุ คือทุกสิ่งที่กำลังเป็นตัวเราในภายใน และเป็นทุกสิ่งภายนอกตัวเรา**; ธาตุจะเป็นทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกันระหว่างภายนอกและภายในตัวเรา จึงเป็นอันว่า **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่สิ่งที่เรียกว่า "ธาตุ"**. แต่แล้วเราก็ไปเข้าใจ เป็นตัวตนบุคคลไปเสีย ไม่เข้าใจว่าเป็นแต่เพียงสักว่าธาตุโดยแท้จริง; เช่นนี้เรียกว่า ยึดถือเอาธาตุแท้ ๆ ตามธรรมชาตินี้ว่า เป็นตัวเป็นตน. ดังนั้น เมื่อคน**จะเข้ามาบวชในพุทธศาสนา จึงสอนกันเป็นเรื่องแรก ให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า "ธาตุ"** ว่าไม่ใช่ตัวตน.

พอคนเข้าวัดวันแรก ก็ให้เรียนเรื่องธาตุ หรือธาตุปัจจเวกขณ์ มีบทท่องว่า *ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ ยทิทํ จีวรํ ตทุปภุญฺชโก จ ปุคฺคโล ธาตุ-มตฺตโก,* อธิบายเป็น *นิสฺสตฺโต นิชฺชีโว สุญฺโญ ฯลฯ* นี่คือเรื่องที่บอกให้รู้ว่า **จีวรหรือคนที่ใช้สอยจีวรนั้นก็ตาม เป็นสักแต่ว่าธาตุ** มิใช่สัตว์ หรือบุคคล ซึ่งจะถือว่าเป็นการ**ว่างจากบุคคล** เรียกว่าธาตุ. **ในข้ออาหาร**ก็เหมือนกัน : **อาหาร**ก็ดี **ผู้กิน** อาหารก็ดี **เป็นสักแต่ว่าธาตุ**, เป็นไปตามธรรมชาติ **ว่างเปล่าจากบุคคล**. **ที่อยู่อาศัย** และ**ผู้ที่เข้าไปอยู่อาศัยก็เป็นสักว่าธาตุ** ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ไม่ใช่สัตว์บุคคล **ว่างจากสัตว์บุคคล**. แม้แต่**ยาแก้ไข้และคนเป็นไข้บริโภคยาเข้าไป** ทั้งสองอย่างนี้ก็ไม่ใช่สัตว์หรือบุคคล หรือตัวตนอะไร **เป็นสักแต่ว่าธาตุ**.

ทุกสิ่งเป็นสักว่า ธาตุ

ขอให้ถือว่านี่เป็น**หัวใจของพุทธศาสนา** ที่แสดงให้เห็นว่า **ทุกสิ่งเป็นสักว่าธาตุ**; ทั้งนี้ก็เพื่อไม่ให้ไปหลงสำคัญผิดว่า เป็นสัตว์เป็นบุคคล. ถ้าเกิดเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา : เป็นเราพวกหนึ่ง เป็นเขาพวกหนึ่ง เป็นของเราอย่างหนึ่ง เป็นของเขา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่างหนึ่ง; อย่างนี้เรียกว่ามืดมนเต็มที ที่ไม่เห็นว่า *"เป็นสักแต่ว่าธาตุ"* ไปเห็นเป็นตัวตน. อย่างนี้ก็มีเรื่องธาตุนี้เรื่องเดียวที่เป็นหัวใจของธรรมะในพุทธศาสนา.

ถ้ายังเห็นว่า**เป็นธาตุอยู่ ไม่ยึดมั่น**ว่าเป็นตัวตน **ก็ไม่เห็นแก่ตน** และไม่มีของตน; แล้วก็จะไม่เกิดกิเลส และไม่เกิดทุกข์. พอเห็นว่าเป็นบุคคล : สำคัญไปว่าร่างกายนี้ จิตใจนี้เป็นบุคคล เป็นตัวเป็นตน; ฝ่ายนี้เป็นเราขึ้นมา ฝ่ายโน้นก็เป็นเขาขึ้นมา; เป็นของเราของเขาขึ้นมา. **ความเห็นแก่ตนของแต่ละฝ่ายทำให้เกิดเบียดเบียนกันก็ได้**; แม้ฝ่ายเดียวก็ยังเป็นทุกข์ เป็นร้อน เพราะกิเลสที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นแต่ตนนั้นก็ได้. ขอให้เข้าใจเรื่องเป็นพื้นฐานทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ อย่างนี้ก่อน.

ทีนี้ก็**มีปัญหาที่เราจะดูกันต่อไป ว่าทั้งหมดนี้ มันเป็นสักว่าธาตุอย่างไร?** เรื่องนี้ต้องขออภัย *ขอโอกาสที่จะพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ* ทำให้บางคนเบื่อทนไม่ค่อยจะได้ ในเมื่อพูดกันซ้ำ ๆ ซาก ๆ *เรื่องมิใช่ตัวมิใช่ตน.*

เรื่องมิใช่ตัวมิใช่ตน นี้อธิบายได้หลายอย่าง : อธิบาย*เป็นสักว่าธาตุ*ก็ได้ *เป็นธรรมชาติ*ก็ได้ *เป็นธรรมล้วน ๆ* ก็ได้ อะไรก็ได้; แต่**ในที่นี้เราจะอธิบายว่าเป็นธาตุ คือเป็นสักว่าธาตุ** ไม่ใช่สัตว์บุคคล.

มนุษย์รู้เรื่องธาตุมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล

ขอให้นึกถึงคำว่า *"โลกธาตุ", หมื่นโลกธาตุ ในบางครั้งก็หวั่นไหว.* โลกธาตุคือธาตุที่ประกอบกันเป็นโลกนี้ กล่าวไว้ว่ามีตั้งหมื่นโลกธาตุ; จะจริงหรือไม่จริงก็สุดแท้. ในที่นี้ขอแต่เพียงว่า**มนุษย์ก็รู้เรื่องธาตุ**อยู่ไม่น้อย **ถึงกับบัญญัติกันแล้วก่อนพระพุทธเจ้าเกิด ว่ามีโลกธาตุตั้งหมื่นโลกธาตุ**. ถ้ามีอะไรพิเศษรุนแรงก็ไหว หวั่นไหวไป กระทั่งหมื่นโลกธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เราได้ยินบาลีธัมมจักกัปปวัตตนสูตรตอนท้ายว่า *หมื่นโลกธาตุหวั่นไหว เพราะการประกาศธรรมจักรของพระพุทธเจ้านั่นแหละ* ค่อยรู้กันต่อไปว่า **โลกธาตุอันแท้จริงนั้นคืออะไร?**

ธาตุ คือสิ่งที่เป็นพื้นฐานที่สุด

เดี๋ยวนี้จะดูกันเกี่ยวกับเรื่องเบื้องต้นนี้ก่อน : สำหรับสิ่งที่เรียกว่า "**ธาตุ**" นั้นก็ได้อธิบายแล้ว ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา; **ตามความหมายทางตัวหนังสือ**นี้ก็คือ **สิ่งที่เป็นรากฐาน** ชั้นพื้นฐานที่สุด สำหรับที่จะประกอบกันขึ้น เป็นสิ่งต่าง ๆ ต่อมา. สิ่ง ๆ หนึ่งต้องประกอบอยู่ด้วยส่วนหลายส่วน, แต่ละส่วนเป็นธาตุทั้งนั้น อย่างนี้เป็นต้น. คำว่า "**ธาตุ**" จึงเป็นคำที่เล็งถึง *สิ่งซึ่งอยู่ในชั้นรากฐานชั้นต้นที่สุด* และ**เป็นหน่วยย่อย** หน่วยหนึ่ง **ที่จะประกอบกันขึ้น เป็นหน่วยใหญ่**ทั้งหมด คือทั้งหมดของหน่วยใหญ่ประกอบอยู่ด้วยธาตุหนึ่ง ๆ.

ทีนี้ **ธาตุหนึ่ง ๆ** ก็ยัง**ประกอบกันขึ้น เป็นธาตุอื่นได้หลาย ๆ ธาตุ** จนกระทั่งเกิดเป็นธาตุจิต ธาตุใจขึ้นมา แล้ว**ไปยึดมั่นถือมั่น** "**ธาตุ**" นั้นเอง ว่า**เป็นตัวเป็นตน** มันก็เกิดเป็นความคิดขึ้นว่าเป็นตัวเป็นตนโดยสำคัญผิด **แล้วก็มีความทุกข์**.

มนุษย์มีความทุกข์ เพราะไม่รู้เรื่องธาตุ

ในที่นี้จะพูดต่อไปถึงสิ่งที่เราเรียกกัน ว่าคน ว่าสัตว์ คือ **สิ่งที่มีชีวิตนี้ประกอบอยู่ด้วยธาตุอย่างไร**. บางส่วนของเรื่องนี้ก็ได้กล่าวไปแล้วในการบรรยายครั้งก่อน. ในครั้งนี้ก็จะกล่าวเพื่อสรุปความบางส่วนนั้น ให้มาอยู่ในที่เดียวกัน.

ปัญหาเรื่องความทุกข์นี้ มัน**มีแต่แก่สิ่งมีชีวิต** หรือสัตว์ที่มีชีวิต; ถ้าไม่มีชีวิตแล้วก็ไม่มีปัญหาอะไร ที่จะพูดกันถึงความทุกข์. เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงสิ่งที่มีชีวิต

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

โดยเฉพาะก็คือมนุษย์หรือคน ที่กำลังมีความทุกข์ก็เพราะไม่รู้เรื่องธาตุ **ไปยึดถือกลุ่มแห่งธาตุว่าเป็นตัวตนเข้า**.

สิ่งมีชีวิตชั้นมนุษย์ ประกอบด้วยธาตุ ๕ อย่าง

สำหรับคน ๆ หนึ่ง ๆ มีหลักที่จะแบ่งออกได้ **เป็น ๕ ส่วน** สำหรับการศึกษาเรื่องนี้. ในพระบาลีที่จะไม่ค่อยพบเห็นกันนัก มีอยู่แห่งหนึ่ง คือพวกขันธสังยุตต์ สังยุตตนิกาย นี้ชี้ระบุไว้ว่า **สิ่งที่จะประกอบกันขึ้นเป็นคนหนึ่ง ๆ นั้นประกอบด้วยธาตุ ๕** : *รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุวิญญาณธาตุ*, **ที่เราเคยเรียกกันว่าขันธ์ ๕** ; รู้จักเรียกกันแต่ว่าขันธ์ ๕. ส่วนธาตุ ๕ ที่มีชื่ออย่างเดียวกับขันธ์ ๕ นี้ ไม่ค่อยรู้จัก ไม่ค่อยได้พูดกัน; ฉะนั้นขอให้รู้เสียว่า **เมื่อมันยังไม่เป็นขันธ์ ก็เรียกว่าธาตุ** เช่น รูปธาตุ.

คุณสมบัติของรูปธาตุแบ่งย่อยออกไปได้อีก

เมื่อยัง**ไม่ประกอบขึ้นเป็นขันธ์**อยู่ตามธรรมชาติแท้ ๆ ก็**เรียกว่ารูปธาตุ** คือธาตุที่เป็นวัตถุ,ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติของวัตถุ และเล็งถึงคุณสมบัติของวัตถุนั้น ๆ ก็เรียกว่ารูปธาตุ. นี้ยังจะอยู่ในลักษณะที่อาจแบ่งย่อยออกไปว่า เป็น*ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ.*

ธาตุที่มีลักษณะหรือคุณสมบัติ **แข็ง กินเนื้อที่** นี้ก็เรียก **ปฐวีธาตุ**-ธาตุดิน. ธาตุที่มีคุณสมบัติ**ไหลได้** แต่ก็ยังเกาะกุมกันอยู่ มันจึงพากันไหลไปได้; อย่างนี้ก็เรียกว่า **อาโปธาตุ** หรือธาตุน้ำ. ธาตุที่มีคุณสมบัติร้อน หรือ**ตัวคุณสมบัติร้อน** ที่มีอยู่ในวัตถุใดก็ตาม นี้ก็เรียกว่า **เตโชธาตุ** คือธาตุไฟ ธาตุความร้อน. ส่วนที่มัน**ระเหยลอยไปได้** กระจายตัวเรื่อย ก็เรียกว่า **วาโยธาตุ** คือธาตุลม. ทั้งหมดนี้มิได้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หมายความถึงตัววัตถุ หรือลักษณะวัตถุข้างนอก; แต่หมายถึงคุณสมบัติในธาตุนั้นเสมอไป.

ยก**ตัวอย่าง**ให้ฟังง่าย ๆ เช่นว่า **เราหายใจออกมา**; ลมหายใจนี้ ถูกหายใจออกมา เป็นลมหายใจ. **ในลมหายใจนั้น มีส่วนที่เป็นธาตุดิน** คือส่วนที่เป็น อณู น้อย ๆ ที่มันแข็งหรือมันกินเนื้อที่ แต่ละเอียดดูไม่ค่อยเห็น; อย่างนี้ก็เรียกว่าธาตุดิน มันจะออกมากับลมหายใจนั้น. และ**มีธาตุน้ำ** อาโปธาตุ ก็ออกมากับลมหายใจนั้น เพราะมันมีส่วนที่เป็นน้ำ; ในลมหลายใจมีส่วนที่เป็นน้ำ ซึ่งน้อยมากหรือละเอียดมาก. และลมหายใจนี้ก็ยังอุ่น; หมายความว่า ยังร้อยอยู่ระดับหนึ่ง **มีธาตุไฟ** เตโชธาตุ อยู่ระดับหนึ่ง ติดออกมากับลมหายใจ. และลมหายใจนี้ก็เป็นวาโยธาตุ คือ**มีธาตุลม**อยู่ในตัวแล้ว มีส่วนที่มันระเหยกระจายตัวออกลอยได้นี้ก็เป็นธาตุลม. แม้แต่ในลมหายใจก็มีครบทั้ง ๔ ธาตุดังกล่าวมา.

ทีนี้ **ตัวอย่างในของที่หยาบ**ลงไปอีก เช่น **ในเลือด** ก็มีส่วนที่เป็น**ธาตุดิน**, **ธาตุน้ำ**, **ธาตุไฟ** คือความร้อน, และ**ธาตุลม** คือสิ่งที่ระเหยเป็นไอไปได้. แม้**ในเนื้อก้อนหนึ่ง** เชือดออกมาจากคน นี้ก็มีทั้ง**ธาตุดิน** คือส่วนที่เป็นของแข็งกินเนื้อที่, **ธาตุน้ำ** คือมีน้ำอยู่ในเนื้อนั้น, มี**ธาตุไฟ** คือความอบอุ่น ความร้อนระดับใดระดับหนึ่ง อยู่ในเนื้อก้อนนั้น, ก็**มีธาตุลม** คือส่วนที่จะระเหยลอยไปได้. ก็เรียกได้ว่ามีทั้ง ๔ ธาตุ; นี้คือ**ธาตุทั้ง ๔ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นรูปธาตุ เป็นพื้นฐาน มีอยู่สำหรับที่จะเป็นรูปขันธ์ในเมื่อถึงโอกาส**.

มีรูปธาตุแล้วยังมีธาตุอื่นสำหรับประกอบเป็นขันธ์ตามโอกาส

ธาตุที่จะทำความรู้สึก ก็เรียกว่า **เวทนาธาตุ** ที่ยังไม่ทันจะทำหน้าที่เป็นเวทนา; แต่มีไว้สำหรับที่จะปรากฏตัวออกมาเป็นเวทนา สำหรับเป็นเวทนาขันธ์ ในเมื่อถึงโอกาส.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สัญญาธาตุ ธาตุที่ทำให้จำได้ นี่ก็คือธาตชนิดหนึ่ง ซึ่งยังไม่ทำหน้าที่เป็นสัญญาขันธ์ กว่าจะถึงโอกาส ที่จะเป็นสัญญาขันธ์.

สังขารธาตุก็เหมือนกัน ธาตุที่เป็นธาตุแห่งความคิด เรียกว่าสังขารธาตุ, ซึ่งจะเป็นสังขารขันธ์ เมื่อถึงโอกาส.

ธาตุที่เป็น**วิญญาณธาตุ** คือธาตุรู้ ซึ่งจะเป็นวิญญาณขันธ์ เมื่อถึงโอกาส.

ธาตุทั้ง ๕ เหล่านี้ เมื่อยังไม่ถึงโอกาสยังไม่เป็นขันธ์ห้าได้ ก็ยังเป็นธาตุทั้งห้าอยู่นั่นแหละ : **รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ**.

ธาตุทั้งหลายเกี่ยวข้องกันอย่างไร.

บางคนจะไม่เข้าใจเรื่องของพุทธศาสนา ในข้อที่ว่าธาตุนั้นคืออะไร ถ้าเป็นทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ทางวัตถุ พูดว่า "**ธาตุ**" ก็เล็งถึงวัตถุธาตที่แท้; **ส่วนพระพุทธศาสนานี้เล็งถึงคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง** ซึ่งแท้เหมือนกัน **ซึ่งอยู่ในวัตถุธาตุนั้น ๆ**. เมื่อใด**ธาตุทั้ง ๕** มีรูปธาตุเป็นต้นนี้ **จะทำหน้าที่เป็นขันธ์, มันทำต่อเมื่อสัมผัสกันกับสิ่งภายนอก**; เช่นว่า วิญญาณธาตุ **ข้างใน** ที่ทำหน้าที่ทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น, และก็ได้**สัมผัสกับสิ่งภายนอก** คือรูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น. หมายความว่า วิญญาณธาตุ จะทหน้าที่วิญญาณขันธ์ต่อเมื่อายตนะข้างในสัมผัสกับอายตนะข้างนอก.

สิ่งที่มีชื่อว่า อายตนะข้างใน กับข้างนอก ก็เป็นรูปธาตุด้วย

ธาตุข้างนอกกับข้างในกระทบกันตามหน้าที่ จะประกอบเป็นอื่น ๆ ขึ้นต่อไป ท่านจึงเรียก อายตนะภายในว่า *จักษุ* ก็เป็นธาตุ *ตา* ก็เป็นธาตุ *หู* ก็เป็นธาตุ ฯลฯ คือ**เป็นธาตุ**ข้างในชนิดหนึ่ง **ซึ่งทำหน้าที่ตามหน้าที่ของอวัยวะนั้น**. ทีนี้ รูป เสียง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

กลิ่น รส ฯลฯ ข้างนอกก็เป็นรูปธาตุ : ธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส; **เป็นธาตุข้างนอกมีสำหรับจะทำนหน้าที่เป็นอารมณ์** หรือเป็นวัตถุสำหรับสัมผัสของธาตุข้างใน. แสดงให้เห็นว่า อ**ายตนะ**ทั้ง ๖ **ข้างในก็เป็นธาตุ ๖** อยู่, **อายตนะข้างนอกทั้ง ๖ ก็เป็นธาตุ ๖** อยู่.

เมื่อไรได้อาศัยกัน : จักษุธาตุ อาศัยกับรูปธาตุ **วิญญาณธาตุ** ก็เกิดขึ้น**แล้วทำหน้าที่**; นี่มันจะ**เกิดวิญญาณขันธ์**ขึ้นมา. วิญญาณธาตุเป็นวิญญาขันธ์ได้ก็ต่อเมื่อทำหน้าที่; ถ้าอยู่เฉย ๆ เราเรียกว่าธาตุ คือไม่ได้ทำหน้าที่อะไรของตนเลย.

ธาตุต่าง ๆ เมื่อทำหน้าที่จึงเกิดอาการขันธ์โดยลำดับ

ทุกสิ่งที่เรียกว่า **เป็นธาตุมีรออยู่เป็นพื้นฐาน พอทำหน้าที่ ก็กลายเป็นขันธ์** : พอมี**ตาเห็นรูป วิญญาณธาตุเกิดเป็นวิญญาขันธ์**, ร่างกายนี้ก็กลาย**เป็นรูปขันธ์**ขึ้นมาประกอบกัน. เพราะว่าตาก็เป็นรูปอันหนึ่ง ก็อาศัยวิญญาณธาตุทางตา และประกอบเข้ากับรูป**ธาตุ**ข้างนอก ก็เกิดเป็นความเห็นทางตา และสัญญาธาตุที่ยังเป็นสัญญาธาตุ จะลุกขึ้นมากลายเป็นสัญญาขันธ์ ทำหน้าที่รู้สึกได้ว่า มันรูปอะไรด้วยความจำหรือด้วยความรู้สึกอะไรก็ตาม สัญญาธาตุเลยกลาย**เป็นสัญญาขันธ์**.

ทีนี้ **รู้สึกได้**ว่า มันเป็นของเย็น ของร้อน ของอะไรก็แล้วแต่ว่า จะเห็นได้, สวยหรือไม่สวยอย่างนี้ และเรียกว่า **เวทนาธาตุก็กลายเป็นเวทนาขันธ์**ขึ้นมา. ถ้ามีความคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้นเกิดขึ้น **สังขารธาตุก็กลายเป็นสังขารขันธ์**ขึ้นมา.

สรุปความว่า **ธาตุทั้ง ๕** ซึ่ง**มีพร้อมอยู่เสมอ** คือรูปธาต เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุนี้ เดี๋ยวนี้ก็ได้**กลายเป็นขันธ์ทั้ง ๕** ขึ้นมา **ในชั่วขณะ**ที่ตา เป็นต้น **กระทบรูปข้างนอก** เป็นต้น **และมีการปรุงแต่ง**กันขึ้นเป็นขันธ์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทั้ง ๕ ชั่วเวลานี้เท่านั้น. ถ้าไม่ทำหน้าที่อย่างนี้ ก็กลายเป็นธาตุตามเดิม, อยู่เป็นธาตุไปตามเดิม. ฉะนั้น เราจึงได้**หมวดแรก** เป็นรูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ ๕ ธาตุ; **พอทำหน้าที่ ก็จะกลายเป็นขันธ์** : รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาขันธ์ ๕ ขันธ์ขึ้นมา.

ตอนที่เป็นขันธ์นี้ยังไม่ถือว่าเป็นทุกข์; **จะเป็นทุกข์** ต้องเป็น**ในกรณีที่มีอวิชชา**-ความหลง ความไม่รู้จริงเข้าไปผสมด้วย. เมื่อมีอวิชชาความคิดอันเป็นสังขารขันธ์ก็เกิดคิดปรุงแต่งเป็นอุปาทาน ยึดมั่นว่า เราเห็นแล้ว, เราเห็น, เราเห็นสวย, เราอยากจะได้; มันก็เลยกลายเป็น : *รูปูปาทานักขันธ์-รูปขันธ์ที่ถูกยึดมั่นด้วยอุปาทาน, เวทนูปาทานนักขันธ์-เวทนาขันธ์ ที่ถูกยึดมั่นโดยอุปาทาน,*สัญญาขันธ์กลายเป็น *สัญญูปาทานักขันธ์ - สัญญาขันธ์ ซึ่งถูกยึดมั่นโดยอปาทาน,* แม้แต่สังขารขันธ์ ก็กลายเป็น*สังขารูปาทานักขันธ์,* วิญญาณกลายเป็น*วิญญาณูปาทานักขันธ์.*

ธาตุปรุงเป็นเรื่องอื่น ๆ ได้อีก ๓ ชุด

เมื่อธาตุทำหน้าที่ต่าง ๆ นี้ ก็เลยได้ปัญจุปาทานักขันธ์ ๕ คือขันธ์ที่มีอุปาทาน ๕ ขึ้นมา;ซึ่งกล่าวได้เป็น ๓ ชุด : **ชุดแรก**เป็นเพียง**ธาตุ ๕**, **ชุดที่ ๒** เป็นเพียง **ขันธ์ ๕**, **ชุดที่ ๓** เป็น**อุปาทานขันธ์ ๕** เป็นขันธ์ที่มีอุปาทาน.

เมื่อยังเป็นธาตุ : รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ ฯลฯ **ดูเหมือนกับว่ามันยังนอนอยู่นิ่ง ๆตามธรรมชาติ** พร้อมอยู่ตามธรรมชาติ, หรือว่าเมื่อมีเหตุปัจจัย ก็เป็นสักว่าธาตุอยู่อย่างนั้นแหละ ไม่ปรุงอะไรก่อน; จะกว่าจะทำหน้าที่อายตนะธรรมข้างนอก ข้างใน ธาตุข้างนอกกับธาตุข้างใน ในรูปของอายตนะ ๖ **เกิดสัมผัส**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

กันเข้า ก็กลายสภาพ จากธาตุเป็นขันธ์ขึ้นมา **เป็นรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาขันธ์**.

ถ้าโง่ด้วยอวิชชา ก็กลายเป็น อุปาทานนักขันธ์ขึ้นมา : **รูป**ที่ถูกยึดมั่นถือมั่นว่า **กูหรือของกู**ก็ได้. **เวทนา**จะถูกยึดมั่นว่า**กูหรือของกู**ก็ได้. **สัญญา**นี่ก็ไม่ใช่เล่น สำคัญนักคือรู้สึกนึกคิดอะไรได้นี้ จำอะไรได้นี้; ยึดว่ากูนี่ ถ้าไม่มีกูทำไมจะจำได้ รูสึกได้ จึงยึดสัญญา**ว่ากู ว่าของกู** อะไรกันขึ้นมา. **สังขาร**เป็นตัวผู้คิด นี้ก็ยิ่งไปใหญ่เลย มันคิดได้นี่ ทำไมจะว่าไม่ใช่ตัวตน; มันก็**เป็นกูคิด**อยู่นี่ ก็เกิดสังขารที่เป็น สังขารูปทานนักขันธ์ ขึ้นมา ใน**วิญญาณที่รู้แจ้ง** ทางตาเป็นต้น รวมทั้งทางหู ทางอื่นด้วย; นี่ก็ควร**จะเป็นตัวกู**อีกเหมือนกัน กูเห็นนี่.

ขอให้**จำ ๓ ชุดนี้ไว้ให้ดี ๆ** ว่าที่เป็นเพียง**สักว่าธาตุ** ตามธรรมชาตินั้นเดี๋ยวนี้ได้**กลายเป็นขันธ์** และจากนั้นก็จะ**กลายเป็นอุปาทานนักขันธ์**.

รู้จักธาตุทั้ง ๕ ไว้เพื่อศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดับทุกข์

ธาตุใหญ่ ๆ ที่จะเป็นปัญหา สำหรับการศึกษา**เกี่ยวกับเรื่องทุกข์** เรื่องดับทุกข์ นี้จะ**ต้องถือเอา ๕ ธาตุ นี้แหละเป็นหลัก** : *รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ* ก่อน; แล้วมันก็อยู่ตามหน้าที่เช่นว่า วิญญาณธาตุก็จะทำหน้าที่เป็นวิญญาณขันธ์ โดยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนี้แหละ. หรือว่า **รูปข้างนอก** เสียงข้างนอก กลิ่นข้างนอกที่มัน**เป็นเพียงสักว่าธาตุ** มันก็**จะเข้ามาสัมผัสกับข้างใน** และก็**ปรุงให้เป็นสัมผัสเป็นวิญญาณ เกิดเวทนา**อะไรได้.

พึงสำเหนียกว่าทุกอย่างเป็นเพียงสักว่า “ธาตุ”

นี่แหละขอให้มองดูว่า **โดยหลักส่วนใหญ่นั้น มันก็เป็นเพียงสักว่าธาตุ** ไปทั้งนั้น; พูดอย่างธรรมดาสามัญ ก็ว่า **กาย**นี่มันก็**เป็นรูปธาตุ** ที่ประกอบอยู่ด้วย

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ อะไร ๆ อีกหลาย ๆ ธาตุ. **ความรู้สึกนึกคิด**ของเราก็**เป็นธาตุทางฝ่ายนามธรรม**ทางจิต ซึ่งมันมีความสามารถ มีคุณสมบัติของมันอย่างนั้นเอง, ตามประสาของสิ่ง*ที่เป็นนามธาตุ* หรือจิตตธาตุ *หรือวิญญาณธาตุ*ก็ตาม; ไม่อย่างนั้นก็ไม่เรียกว่า จิตตธาตุ หรือนามธาตุ. ยิ่งเป็น**ความคิด นึก รู้สึก ความจำ ความเห็นแจ้ง** ทางตา หู จมูก ก็**เรียกว่าธาตุทั้งนั้น**เลย **ไม่มีอะไร ที่จะไม่ถูกเรียกว่าเป็นธาตุ**.

หมั่นพิจารณาให้รู้จักธาตุ เหมือนดังภิกษุสวดปัจจเวกขณ์

ขอให้พิจารณาดูอยู่เสมอ ที่เรียกว่า *ธาตุปัจจเวกขณ์;* โดยเฉพาะ ภิกษุ สามเณร ที่**พิจารณาว่า** *จีวรและผู้ใช้สอยจีวร* **เป็นสักว่าธาตุ** *ไม่ใช่ตัวตน. อาหารบิณฑบาตและผู้บริโภค* ก็**เป็นสักว่าธาตุ** *ไม่ใช่ตัวตน. ที่อยู่อาศัยและผู้อยู่อาศัย* ก็**สักว่าธาตุ** ไม่ใช่ตัวตน. *หยูกยาและคนเจ็บไข้ที่กินเข้าไป* หลาย ๆ อย่าง ก็**สักว่า ธาตุ** ไม่ใช่ตัวตน.

ทีนี้ไม่เฉพาะแต่ภิกษุ สามเณร แม้แต่**ชาวบ้าน** ก็ต้องมี *เครื่องนุ่งห่ม มีอาหาร มีที่อยู่อาศัย* เมื่อ*มีการเจ็บไข้ต้องใช้หยูกยา* ก็**ให้รู้แต่ว่า เป็นเพียงสักว่าธาตุ เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัยของธรรมชาติ** ก็**ไม่มีตัว ที่จะเป็นตัวกู-ของกู** แล้วก็จะไม่เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลงไปได้. ฉะนั้น การพิจารณาเห็นเป็นสักว่าธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคล นี้เป็นหลักธรรมชั้นสูงสุดในพุทธศาสนา; แต่เรื่องเช่นนี้ไม่น่าสนใจหรืออย่างไร จึงไม่ค่อยมีใครสนใจกัน.

เรื่องธาตุเป็นเรื่องไม่สนุกสนานที่จะไปสนใจ เพราะไปสนุกสนานที่จะมีตัวกู-ของกู ยึดมั่นถือมั่น สนุกสนานไปด้วยกิเลส ก็เลยไม่สนใจที่จะพิจารณาเรื่องธาตุ; เรื่องธาตุก็เลยเป็นหมัน ไม่เป็นประโยชน์อะไร แม้แก่พุทธบริษัทตามสมควรที่จะเป็น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่นี้มันยิ่งกว่านั้นก็คือว่า ถ้าใครเกิดอยากจะสนใจขึ้นมาบ้าง ก็ไม่รู้จะสนใจอย่างไร, ไม่รู้จะไปเรียนที่ไหน, ธาตุมีลักษณะอย่างไรก็ไม่ทราบ, และก็ยังจะพูดกันมาบางอย่างผิดพลาด ไม่ตรงตามที่พระพุทธเจาตรัสไว้ก็มี เป็นเสียอย่างนี้.

ถ้าพูดดังเช่นว่า ปฐวีธาตุ ชี้ไปที่ดิน, อาโปธาตุ ชี้ไปที่น้ำ, อย่างนี้มันลวก ๆ หรือว่ามันคร่าว ๆ เกินไป. **ต้องดูให้รู้** ว่าแม้แต่ในดินมันก็มีธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม, แม้แต่ในน้ำ มันก็มีธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม; แม้แต่ในลมมันก็มีธาตุดิน ธาตุไฟและธาตุน้ำ อย่างนี้เป็นต้น; อย่างที่ยกตัวอย่างให้ดูแล้ว เราหายใจออกมาครั้งหนึ่ง ก็ยังประกอบด้วยธาตุทุกธาตุ.

พิจารณาดูส่วนประกอบของสิ่งที่มีชีวิต จะเห็นคุณลักษณะของธาตุ

เราดูคนต้องดูให้หมด : ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อเอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก กระทั่งตับ ไต ไส้ พุง อะไรต่าง ๆ **แต่ละส่วน ๆ จะประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔**. ที่เป็นของเหลว เช่น น้ำเลือด น้ำหนอง น้ำตา น้ำมูก น้ำลาย น้ำเหงื่อ **อะไรก็ตาม ก็ล้วนแต่ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ ทั้งนั้น**, หรือแม้แต่ว่า ความอุ่นที่เป็นธาตุไฟนี้ มันก็มีธาตุทั้ง ๔ อยู่ได้; **ไม่มีอะไรที่จะขาดจากธาตุทั้ง ๔** แล้วมันจะทรงอยู่ได้. ให้เราพิจารณาอย่างนี้ ให้ถูกยิ่งขึ้นกว่าเดิม; แม้ผมเส้นหนึ่งก็ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔. พิจารณาอย่างนี้ซึ่งไม่คอ่ยจะได้คิดกันนัก ให้เห็นชัดว่าธาตุทั้ง ๔ เป็นรากฐานของทุกสิ่ง ที่มีรูปมีร่างเสียก่อน.

พิจารณาอีกวิธีหนึ่งจะเห็นธาตุในส่วนที่เป็นนามกับรูป

ยังมี**รูปธาตุ** ชนิดที่ว่า**ดูเห็นไม่ได้ด้วยตา** แต่รู้สึกได้โดยความรู้สึกทางอื่นก็มี มันก็ยังมีอีกหลายธาตุ. เราจับกลุ่มให้เป็นธาตุไปเสียเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่ง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรียกว่า**รูป** : เป็นของมีรูปร่าง, สัมผัสได้ โดย ตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้. อีกส่วนหนึ่งเป็น**นาม** เป็นจิต, สัมผัสไม่ได้โดยตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยตรง; แต่สัมผัสด้วยจิต คือมโนธาตุ หรือจิตตธาตุ :สิ่งใดที่รู้ได้ด้วยจิต ด้วยมโนธาตุ สิ่งนั้นเรียกว่า ธรรม หรือธัมมารมณ์.

ธาตุรูปกับธาตุนามทำหน้าที่แล้วปรุงเป็นธาตุอื่นอีก

ตาคู่กับรูป หูคู่กับเสียง จมูกคู่กับกลิ่น, ลิ้นคู่กับรส *กายคู่กับสิ่งที่มาสัมผัสผิวหนัง มโน* - ใจ *คู่กับสิ่งที่มารู้สึกได้ทางจิตใจ*; สองฝ่าย ๆ ละ ๖ ก็เป็น ๑๒ เรียกว่าเป็นธาตุ ก็เป็น ๑๒ ธาตุ. ๖คู่อย่างนี้ก็เป็นการแบ่งเสียทีหนึ่งว่า **ธาตุข้างใน** ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และ**ธาตุข้างนอก** รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์; พอมาพบกันเข้าก็ปรุงแต่งเป็นพวกมโนธาตุ วิญญาณธาตุอะไรขึ้นมา, กระทั่งเป็นเวทนาบ้าง เป็นสัญญาบ้าง เป็นสังขารบ้าง เป็นวิญญาณเองบ้าง.

ไม่มีอะไรเลยที่จะไม่เกี่ยวกับธาตุ; แม้แต่แสงสว่างที่เราเห็นได้ด้วยตา, แสงแดดที่มากระทบตา ก็เป็นธาตุชนิดหนึ่งที่ต้องสมทบเอาไว้ในรูปธาตุ ที่จะเห็นได้ด้วยจักษุ. นี่เรียกว่าแม้สิ่งที่ไม่ได้มาเกี่ยวข้องกับคนที่มีชีวิตอยู่โดยตรง, แม้เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต, เป็นวัตถุก็ล้วนแต่เป็นธาตุ, และเป็นธาตุที่เห็นง่าย ที่เรียกว่ามันยังไม่มีค่าอะไรทางความรู้สึก เช่น เป็นไม้ เป็นดิน เป็นหิน เป็นภูเขา อะไรพวกนี้ มันก็ยังเป็นธาตุ; แต่ธาตุวัตถุนั้น ๆ ไม่มีความหมาย ไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับความทุกข์หรือดับทุกข์.

คนมีปัญหา เรื่องดับทุกข์
จึงต้องพิจารณาธาตุที่เกี่ยวกับจิตก่อน

เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันเกี่ยวกับส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจก่อน *สิ่งที่มีจิตใจและมีความรู้สึก จึงจะมีปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์ หรือดับทุกข์.* เหมือนดังบาลีที่พระสวด

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เมื่อกี้นี้ว่า : **สำหรับสัตว์ซึ่งมีความรู้สึก***ต่อเวทนาอยู่ เราตถาคตจึงจะบัญญัติทุกข์เป็นอย่างนี้ ๆ, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้ ๆ, ความดับทุกข์เป็นอย่างนี้ ๆ, ทางให้ถึงความดับทุกข์เป็นอย่างนี้ ๆ.* แปลว่าเรื่องนี้พูดกันได้กับสิ่งที่มีชีวิต ซึ่งมีความรู้สึกเกี่ยวกับเวทนาอยู่; ถ้าไม่รู้สึกก็พูดไม่รู้เรื่อง. เป็นอันว่าเรื่องนี้เป็นเรื่อง**จะพูดสำหรับคนที่มีชีวิต รู้สึกคิดนึกได้**.

สิ่งมีชีวิตที่เป็น**สัตว์**นั้น **ก็มีธาตุในลักษณะเดียวกับคน** แต่มันยังไม่ได้เป็นปัญหา. ให้รู้ไว้ว่าสัตว์ก็มีเรื่องหลักเกณฑ์อย่างสิ่งที่มีชีวิต และเป็นธาตุเหมือน ๆ กัน แต่ยังไม่เป็นปัญหา เพราะยังไม่ใช่คน ที่จะเกิดความรู้สึกอย่างคน; เว้นไว้แต่จะศึกษาให้มากออกไป. เรารู้ว่าสัตว์เหมือนกันกับคน แต่มันอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า ยังอ่อนกว่า ยังดิบ ๆ อยู่ ไม่รุ่งเรือง ไม่รู้สึกเหมือนกับคน.

สิ่งมีชีวิตที่เป็น**ต้นไม้** ที่เราถือว่าไม่มีวิญญาณมาแต่เดิมนั้น ถ้าดูให้ดีมันก็มีความรู้สึก มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย; แต่ว่ามันยังต่ำมาก มันยังไม่แสดงชัด. คนเราเลยไปถือว่าไม่มีวิญญาณ ไม่มีอะไร; ที่แท้มันก็มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน ที่จะมีความรู้สึก แม้กระทั่งว่า ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อจะให้รอดอยู่.

ทุกสิ่งเป็นธาตุ แต่ระวังจะสับสนที่คำพูด

ทีนี้ **ดูต่อไปอีกหน่อย**หนึ่งว่า **สิ่งที่จะทำให้สับสน ฟังไม่ค่อยรู้เรื่อง** เข้าใจไม่ได้ทันที ในขณะที่ได้ยิน นี้ก็ยังมีอยู่. นี้คือ**คำพูดที่ไม่ค่อยจะแน่นอน** : บางที*ในพระพุทธภาษิตนั่นเอง* ตรัสเรียกสิ่งที่เป็นธาตุนั้น ธาตุนี้; แต่ไม่ได้ตรัสใช้คำว่าธาตุ; เช่นคำว่า *รูป อรูป นิโรธ* นี้บ้าง. ที่ตรัสถึงธาตุ หมายถึงที่เป็นธาตุ **โดยไม่ได้ตรัสว่า รูปธาตุ อรูปธาตุ นิโรธธาตุ ก็มี**; แต่ที่**แท้ก็คือธาตุ** เป็นรูปธาตุ อรูปธาตุ นิโรธาตุ. เมื่ออ่านแต่หนังสือก็ไม่รู้เรื่องอย่างนี้, ไม่รู้จริงข้อนี้, แล้วก็จะสับสนไปหมด ว่านี้เป็นอะไร เป็นธาตุหรือไม่?

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

บางทีเราพูดกันว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ เราไม่ถือว่า เป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ก็มี; แต่มันก็หมายถึงธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม. เพราะถึงแม้จะหมายถึงดิน น้ำ ไฟ ลม หรือเป็นสิ่งปรากฏอยู่ อย่างนี้ก็หมายถึงส่วนที่เป็นธาตุมีคุณสมบัติที่เป็นธาตุ รวมกันในสิ่งนั้นนั่นแหละ. ขอให้ทราบไว้ด้วยว่าคำว่า "**ธาตุ**" นี้ **บางทีก็พูดถึง ต่อท้ายชื่อนั้น ๆ**, บางทีก็ไม่พูดถึงคำว่าธาตุ; อย่างไรก็ดีขอให้เข้าใจว่า ทุกสิ่งเป็นธาตุหนึ่ง ๆ.

ทีนี้ยัง**มีธาตุที่เจือกัน** จะบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์, เป็นธาตุเดียว หรือหลายธาตุเจือกันก็มี.**ธาตุบริสุทธิ์** ในที่นี้เราจะให้คำว่า **ไม่มีธาตุอื่นเจือ**, ยังไม่มีธาตุอื่นเจือ; เป็นวัตถุธาตุล้วน ๆ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ยังไม่มีธาตุอื่นเจือ. ธาตุบริสุทธิ์นั้น ๆ เมื่อไม่มีสิ่งอื่นเจือ นี้หมายความว่า ไม่มีการปรุงแต่ง เป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมา. ฉะนั้นในการที่ **ธาตุจะเจือกัน จะสัมพันธ์กัน จะปรุงแต่งกัน เป็นของที่ต้องมีแน่นอน**; ไม่อย่างนั้นเรื่องก็คงไม่มี แม้กระทั่งชีวิตมันก็จะไม่เกิด อย่างนี้เป็นต้น. อย่างหลักในพระพุทธภาษิต ที่พระสวดเป็นบทแรก ดังได้บรรยายไปแล้วในคราวก่อนนั้นแหละ.

ธาตุต่าง ๆ ย่อมเจือและปรุงแต่งเป็นอย่างอื่นอีกมาก

โดยส่วนใหญ่แล้วคน ๆ หนึ่งประกอบด้วยธาตุ ๖ คือ*ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ;* นี่ดูกันแต่หยาบ ๆ คือมีตั้งแต่ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุอากาส ธาตุวิญญาณ ในหนึ่งคนก็มีธาตุ ๖. **ถ้าธาตุนั้น ๆ แยกกันอยู่** แต่ละอัน แต่ละธาตุ ๆ **คนก็เกิดขึ้นไม่ได้**, สิ่งที่เรียกว่าคนก็เกิดขึ้นไม่ได้. แต่เมื่อธาตุมารวมกัน ทำหน้าที่ด้วยกัน ก็จะเกิดคน, เกิดสิ่งที่เรียกว่า "คน" ขึ้นมา; **ครั้นแยก**เป็นธาตุ **ก็กลายเป็นธาตุ**แต่ละอย่างไป, ถ้าทำหน้าที่ร่วมกันก็เป็นของใหม่ขึ้นมาสิ่งหนึ่ง ซึ่งสมมติเรียกว่าคน หรือว่าสัตว์ก็แล้วแต่จะเรียก.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่จะเห็นว่าแม้แต่เรียกว่า**ธาตุหนึ่ง**แล้ว **ก็ยังประกอบด้วยส่วนอื่นอีกหลายธาตุ**, และมันยังมีการแบ่งออกเป็น*กุศลธาตุ อกุศลธาตุ คือ ธาตุที่ดี ธาตุที่ไม่ดี* อย่างนั้น อย่างนี้ ยังมีอีก.

ธาตุที่เจืออยู่ด้วยอวิชชาธาตุก็มีอยู่

นี่คงจะแปลกสำหรับคนทั่วไป **ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า** : *อวิชชาธาตุก็มีอยู่, ใจก็มีอยู่, ธัมมารมณ์ทั้งหลายที่ใจจะรู้สึกก็มีอยู่.* นี่แสดงว่าอวิชชาธาตุก็มีอยู่ คำพูดนี้เป็นพระพุทธภาษิต ที่เป็นหลักโดยตรง และสำคัญที่ควรจะทราบ.

ทีนี้พระพุทธเจ้าท่านมองไป **ในทางที่จะเกิดกุศล**ขึ้นมา ก็มา**ตรัสเทศน์ให้ฟังว่า** : **ใจ**หรือ**มโน**นี้ก็มีอยู่ธาตุหนึ่ง เรียกว่า **มโนธาตุ**, **สิ่งต่าง ๆ ที่ใจจะรู้สึกได้** ก็มีอยู่เรียกว่าธัมมารมณ์หรือ**ธัมมธาตุ**, และยังแถมมีสิ่งที่ ๓ คือ**อวิชชาธาตุ**. *ถ้าอวิชชาธาตุเข้ามาปนเข้ากับใจ และธัมมารมณ์แล้ว* ความรู้สึกนึกคิดที่เป็นอกุศล, เป็นอวิชชาโดยตรงนี้ ก็เกิดขึ้น; เพราะมันเป็นอวิชชา มันไม่รู้. ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า **อวิชชาธาตุ**นั้น เป็นสิ่งที่**มีอยู่ตามธรรมชาติ** เหมือนกับธาตุอื่น ๆเหมือนกัน, และก็พร้อมทีจะพลัดเข้ามาปรุงอยู่ในจิตใจ ในเมื่อได้โอกาส.

ถ้า**สัตว์**นั้น ๆ **ไม่เคยรู้จักโทษของอวิชชามาก่อน** ไม่เคยถูกมาก่อน ยังเผลอสติอยู่ อวิชชาธาตุก็จะเข้าผสมเข้าไปในขณะที่ปรุงแต่ง : เช่น ตาเห็นรูป เป็นต้น, จะมีการปรุงแต่งทางจิต แล้วก็เผลอสติ เป็นช่องให้อวิชชาธาตุเข้าไปผสมกันพอดี ทำให้เป็นอกุศลและเป็นทุกข์.

ขอให้รู้จักระวัง**อวิชชาธาตุ คล้ายกับว่าผีปีศาจ**อันหนึ่ง **ซึ่งมีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง**; เผลอไม่ได้, ไม่มีสติ ไม่มีความรู้ ไม่มีปัญญา เป็นไม่ได้;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้าเผลอ อวิชชาธาตุจะเข้ามาผสมความคิด หรือการกระทำอันนั้น ให้มันเกิดทุกข์ขึ้นมาจนได้. **ยกตัวอย่าง**เช่น เด็กเล็ก ๆ เกิดขึ้นมาใหม่ **ไม่รู้เรื่องอะไร** ไม่รู้จักอะไร ก็เรียกว่า **ยังไม่มีวิชชา**; พอพบเห็นไฟเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ก็เอามือไปขยำไฟดู ไปจับไฟดูเด็กก็มีความรู้เกิดขึ้นมาทันที. ทีแรก**ไม่มีความรู้ มีแต่อวิชชา** : ลูกตาเห็นไฟ มโนธาตุที่จะทำให้สักแต่ว่ามองเห็นก็มี, ธัมมารมณ์ก็มี, ก็ไปจับเอาไฟเข้า เพราะมันมีอวิชชา ไม่รู้ เข้ามาช่วยด้วย.

ทีนี้ **พอถูกไฟ**เข้าทีหนึ่ง**มือพองก็เกิดวิชชา**ขึ้นมา เป็นความรู้ว่า สิ่งชนิดนี้มันร้อน หรือมันเป็นอย่างนี้, จะเรียกว่ามันเป็นอะไรก็ไม่รู้; แล้ว**สัญญา**มัน**ก็ช่วยจำไว้**. ครั้งที่สองพอมาเห็นไฟอย่างนี้ก็ไม่จับแล้ว นี่ก็คือมันไม่มีโอกาส แห่งอวิชชาชนิดนั้นแล้ว. **เมื่อมีวิชชา**เข้ามาแทนแล้ว **ก็มีปัญญา มีความรู้ มีสัญญา มีความจำ** ว่าอย่างนี้ไปจับเข้าไม่ได้. แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน ทีแรกก็ยังเป็นอย่างที่ไม่รู้อะไร; อย่าว่าแต่คน ซึ่งเด็ก ๆ ยังไม่มีความรู้ในเรื่องอะไร; ก็ทำไปโดยอวิชชาเกี่ยวกับเรื่องนั้น. พอถูกเข้าเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ทำให้ค่อย ๆ จำได้ และก็รู้เองที่เป็นความเจ็บความปวดก็ค่อย ๆ รู้จัก และไม่ทำอีกต่อไป.

ถ้าเผลอ อวิชชาธาตุจะเข้าผสมปรุงแต่งจิตทันที

อวิชชาจะเข้าผสมหรือไม่, นี้มันเหลืออยู่แต่ว่า **จะเผลอหรือไม่เผลอ**; ถ้าเผลอเป็นเรื่องของไม่มีสติ เป็นเรื่องประมาท เป็นเรื่องไม่มีสติ: เช่นทั้งที่รู้อยู่ว่าร้อนก็ยังเผลอไปจับเข้า นี่เป็นเรื่องขาดสติ.

ตัวอย่างดังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า **อวิชชาธาตุนี่พร้อมเสมอที่จะผสมเข้าไปในการปรุงแต่งทางจิตไม่ว่าในกรณีใด** ตั้งแต่ลูกทารกเด็ก ๆ ขึ้นมา เป็นเด็กเดินได้ เป็นวัยรุ่น เป็นหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน คนแก่ คนเฒ่า คนแก่; ล้วนแต่มีอวิชชา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ซึ่งพร้อมที่จะเข้าไปผสมโรง แทรกแซงในทุกกรณี. ต่อเมื่อเจ็บปวดเป็นทุกข์ขึ้นมาทีหนึ่ง ก็จะรู้จักเข็ดหลาบ คอยระวังไว้; ไม่เผลอก็แล้วไป ถ้าเผลอก็มาอีกสักสองสามหน แล้วก็ไม่เผลออีกในเรื่องนั้น.

ทีนี้ ยังมีปัญหาเหลือในเรื่อง**ธาตุที่ปรุงเป็นกิเลส ซึ่งระวังยาก เข้าในยาก**.

ไฟคือกิเลสนี่เราจับกันแล้วจับกันอีก; กิเลสไม่เหมือนอย่างถ่านไฟแดง ๆ ซึ่งเหยียบทีหนึ่งแล้วก็ไม่เหยียบอีก. เรื่องทางกายทางวัตถุนั้นเห็นง่าย; แต่เรื่องทางจิตในนี้เห็นยาก เพราะจิตมีความไว ควบคุมยาก และเป็นเรื่องลึกซึ้งขึ้นไปทุกที, ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปทุกที. เรื่องง่าย ๆ ต่ำ ๆ เราค่อย ๆ รู้โดยลำดับ แล้วฉลาดเข้าไปทุกที; ค้นไป ๆ ๆ เมื่อค้นเข้าไป ติดในชั้นลึก ๆ จึงจะรู้ว่าเข้าใจยาก ดังเช่นว่า :

ทำไมเราจึงควบคุม *ความโลภ ความรัก* ความอะไร**ไม่ได้? ทำไมควบคุม***ความโกรธ* หรือบันดาลโทสะก็**ไม่ได้**, กระทั่งว่า **ทำไมควบคุม***ความโง่* **ก็ไม่ได้?** นี่เป็นปัญหายากอย่างนี้; ก็เพราะว่ามัน**มีธาตุชนิดที่ละเอียด ๆ ไปตามลำดับ** ; แม้แต่ความโง่ ก็ยังมีอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด.

ปัญหาที่ควบคุมกิเลสไม่ได้ เพราะรู้จักธาตุไม่เพียงพอ

นี่เป็นปัญหาที่คนเราจัก**ต้องรู้ ว่าสิ่งที่ เรียกว่าธาตุ - ธาตุนั้นมันมีอยู่หลายชั้น** มีอยู่หลายอย่าง, พร้อมกันนั้นยังเจือปนกันให้ยุ่งไปหมด แทบจะสางไม่ออกว่า มันเป็นเรื่องของธาตุอะไร. ทีนี้ดูให้ดีว่า **ยังมีความยากลำบากที่ทำให้เข้าใจเรื่องธาตุนี้ไม่ได้**อยู่อีกหลายอย่าง; สำหรับพุทธบริษัทเรานี่แหละ ก็นับว่ายังไม่เคยได้ยิน ชื่อธาตุบางธาตุ ที่มีอยู่ แม้ในพระไตปิฎก. พูดอย่างนี้ไม่ใช่จะตำหนิติเตียน หรือว่าจะโยนความผิดไปให้ใคร; แต่ปรากฏชัดอยู่ว่า แม้**พุทธบริษัท**เรานี่**ก็ไม่รู้จักธาตุทุกธาตุ** ไม่เคยได้ยินเรื่องธาตุบางธาตุ แม้ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ต้องศึกษาชื่อของธาตุที่ควรรู้ไว้บ้าง

ธาตุมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น *สังขตธาตุ อสังขตธาตุ* ก็ยังยากที่จะรู้. *รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ* ก็ยังยากที่จะได้ยิน. ธาตุที่ลึกยิ่งไปกว่านั้นอีก เช่น*กุศลธาตุ อกุศลธาตุ* ก็ไม่เคยรู้; เพราะเคยได้ยินแต่กุศลธรรม อกุศลธรรม; ไม่เคยได้ยินว่ากุศลธาตุ อกุศลธาตุ. แม้ธาตุที่จริงเป็น*สัจจธาตุ อมุสาธาตุ* นี้ก็จะไม่เคยได้ยิน คือธาตุที่ไม่เคยโกหก ซึ่งหมายถึง*อสังขตะ* หมายถึงนิพพานเท่านั้นแหละที่จะเป็น*อมุสาธาตุ*, ธาตุนอกนั้นเป็น*มุสาธาตุ* ซึ่งหลอกลวงเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยงไม่แน่นอน.

เราอาจพูดได้ แม้ว่า *ธาตุอบาย ธาตุสวรรค์* หรือ *ธาตุสัตว์เดรัจฉาน*; พูดได้อย่างนี้เพราะว่ามีธาตุชนิดหนึ่ง หรือสิ่งหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความหมายเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเป็นสัตว์มนุษย์ หรือเป็นอบาย หรือเป็นสวรรค์ขึ้นมา. นี่ก็คือพวกกุศล พวกอกุศล พวกสังขตะ พวกอสังขตะ **ความสุข ความทุกข์เหล่านี้ก็เป็นธาตุ คือเป็นเวทนาธาตุ**.

ทีนี้ธาตุหนึ่ง ๆ มีอยู่อย่างแท้จริง; นี้ก็ยังไม่เคยเรียกว่าธาตุ แต่ไปเรียกเสียอย่างอื่นอย่างนี้มันก็ยิ่งเข้าในยาก; เพราะว่าในธาตุหนึ่ง ๆ ในทางวัตถุธรรมดาแท้ ๆ นี้ก็ยังเรียกชื่อได้หลายอย่าง ผู้ที่เรียนวิทยาศาสตร์แล้วเขาจะยิ่งรู้. ผู้ที่เรียนวิทยาศาสตร์อย่างปัจจุบันทางวัตถุนี้จะรู้ดังเช่น : **ธาตุถ่าน** ที่เรียกว่าคาร์บอนเป็นธาตุหนึ่งแน่ **เป็นธาตุแท้**ธาตุหนึ่งแน่; แต่ถ้ามัน**อยู่ในลักษณะที่หลวม ๆ** มันก็**เป็นถ่านไฟ สำหรับติดไฟหุงข้าว** หรือว่าติดไฟเพื่ออะไรก็ได้. แต่ว่าถ้ามัน**อัดตัวกันแน่นถึงที่สุด**กลับ**เรียกว่าเพชร**; คิดดู ถ้ายังไม่รู้ก็รู้เสีย ว่าสิ่งที่เรียกว่า**เพชร** ซึ่งแพงนัก **ที่จริงก็คือถ่านไฟ** แต่ว่าอัดกันแน่น จนแปรสภาพเป็นอย่างนั้น. นี่ถ้าไม่เคยเรียนวิทยาศาสตร์ก็ไม่เชื่อ และก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไรกัน; เพียงแต่บอกให้รู้ว่า ถ่านไฟก็คือ คาร์บอนบริสุทธิ์;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เพชรนั้นก็คือ คาร์บอนหรือธาตุถ่านที่บริสุทธิ์ อย่างนี้เป็นต้น; เท่านี้ก็ทำให้งงหรือว่ามันหลอก หรือ**เป็นอวิชชา หนักมาก**อยู่แล้ว. เคยถามพวกที่เขาเรียนวิทยาศาสตร์เขาก็บอกว่ามันน่าหัวเราะอย่างนี้แหละ.

น้ำตาลที่เรากินอยู่นี้ **ก็คือคาร์บอน ผสมกันไฮโดรเจน ลูกกลม ๆ เหม็น ๆ** ใส่ตู้หนังสือกันมด นั่นก็คือ **คาร์บอนผสมกับไฮโดรเจน** มันเป็นไฮโดรเจน กับคาร์บอนด้วยกันทั้งนั้น. อันหนึ่งอยู่ในสภาพ เป็นน้ำตาล กินได้ อันหนึ่งอยู่ในสภาพที่เป็นก้อนขาวๆกลมๆ ใส่ตู้ยากันแมลง เหม็น กินไม่ลง

เรื่องของธาตุนี้ให้ถือว่า **การผสมระหว่างธาตุ** นี่**ยักย้ายไปได้**, และแม้แต่ธาตุเดียว ถ้าอยู่ในสภาพไม่เหมือนกัน เช่นแน่น เช่นหลวม เช่นร้อน เช่นเย็น ก็กลับเป็นคนละอย่าง ที่ให้คุณสมบัติต่างกัน นี่มันแล้วแต่ว่ากำลังอยู่ในสภาพอย่างไรในเวลาอย่างไร, คือมันมีเหตุผล ที่ทำให้เป็นอย่างไร มีอะไรเปลี่ยนแปลงออกไปก็เลย**ทำให้ภาษาที่พูดนั้นสับสน**.

เดี๋ยวนี้เราจะ**ศึกษาให้เข้าใจเรื่องธาตุ** ก็ต้องรู้ เช่น : พวกหนึ่งมีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม. พวกหนึ่งมีธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุใจ. พวกหนึ่งมีธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส ยังมีธาตุที่จะกล่าวแยกได้อีกเช่น : **สี**เขียว สีแดง นี้ก็**เป็นธาตุสี**, **เสียง** เสียงนก เสียงกา เสียงอะไร มันก็**เป็นธาตุเสียง**, **กลิ่น**ต่างๆ ก็**เป็นธาตุกลิ่น** ซึ่งมีบาลีเรียกชัดๆ ทั้งนั้น. **รส**เปรี้ยว รสเค็ม รสหวานที่ถูกกับลิ้นนี่ **ก็เรียกว่าธาตุ** : ธาตุเค็ม ธาตุเปรี้ยว ธาตุอะไร. แม้**สิ่งที่มาถูกผิวหนัง** เป็นร้อน เป็นเย็น เป็นแข็ง เป็นนิ่มนวลอะไรพวกนี้ ก็เป็นสภาวะที่**เรียกว่าธาตุ**อย่างหนึ่งๆ, ก็เป็นอันว่า ไม่มีอะไรเลย ที่ไม่ใช่ธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ลองคิดดูอะไรบ้างที่จะไม่ใช่ธาตุ : **ขี้ฝุ่น**ตามพื้นดิน **ก็เรียกว่าธาตุ**ชนิดหนึ่ง, แล้วมันก็ปรุงแต่งเป็นนั่นเป็นนี่ได้ กระทั่ง**ดอกไม้ใบไม้**ที่เห็น ๆ นี่ มันก็ **มีธาตุอยู่หลายธาตุ** : มีธาตุดิน ธาตุน้ำธาตุไฟ ธาตุลม, กระทั่งธาตุสี ที่ว่าเป็นอยู่ในรูปธาตุ; ทุกอย่างไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ ที่กล่าวมานี้คือความมุ่งหมายที่จะบอกว่า **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ** การที่จะสรุปก็สรุปได้เป็นหมวด ๆ แล้วแต่เราจะมีความมุ่งหมายอย่างไรกันแน่; แต่ที่สรุปนั่น ก็สรุปไปตามลักษณะอาการก็มี, ตามหน้าที่การงานก็มี ตามปัจจัยที่ปรุงแต่ก็มี.

ธาตุที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ก็หมายความว่า **มีหลายส่วน ปรุงกันเข้า**; ซึ่งเรียกว่าธาตุที่มีการปรุง มีเหตุปัจจัยปรุง. **ถ้าไม่มีการปรุงก็เรียกว่า ธาตุแท้ ไม่มีปัจจัยปรุง**; *บาลีเรียกว่า "สังขตะ" กับ "อสังขตะ"*.

อสังขตธาตุนั้น **บางทีก็เรียกว่า นิพพาน หรือนิโรธ, นิโรธธาตุ นิพพานธาตุก็มี**. นี่จะเข้าใจไว้ก่อนก็ได้ และได้เคยพูดมาแล้วหลายหนแล้ว ว่าแม้แต่นิพพานนี่ก็เป็นธาตุ : *ธาตุเป็นที่ดับแห่งธาตุอื่น* เรียกว่า *สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ;* มีอยู่ ๒ นิพพาน. **ธาตุนิพพาน** บางทีก็เรียกว่า **ธาตุ-นิโรธ**; ธาตุนิโรธก็เป็นที่ดับแห่งธาตุทั้งหลายที่มันปรุงแต่ง.

ธาตุปรุงแต่งทั้งหลายต้องมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป. ที่ดับไปก็คือ เ มี อถึงกันเข้ากับนิโรธธาตุ; ดังนั้น **ความทุกข์ จึงเป็นสิ่งที่ดับได้**. อย่าได้กลัว อย่าได้เข้าใจ ลังเลอะไรเลยกับความทุกข์; **ความทุกข์** ก็**เป็นธาตุ**อันหนึ่ง เป็น**สังขตธาตุ** มาในรูปของเวทนาธาตุ. เมื่อเป็น**สังขตธาตุ**ก็เป็นสิ่งที่**ดับได้**, สิ่งที่ดับได้คือ นิโรธธาตุ. นิโรธธาตุนั้นจะออกมา โดยอำนาจของปัญญาของความรู้ ข้อไหนก็สุดแท้แต่; ถ้าออกมาได้ ก็เป็นที่ดับของธาตุที่มีการปรุงแต่ง มีเหตุปัจจัย ให้ไหลให้เวียน อย่างนี้เป็นต้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นิโรธาตุเป็นที่ดับแห่งทุกข์ทั้งหมด ธาตุอะไรที่จะปรุงแต่งให้เป็นความทุกข์ละก็ นิโรธธาตุก็สามารถดับได้ เป็นการดับทุกข์ด้วย.

พิจารณากันให้เข้าใจถึงสิ่งที่เข้าใจยาก คือการเกิดของธาตุ

เวลาเหลือเล็กน้อย ก็อยากจะพูดถึง**สิ่งที่เข้าใจได้ยาก**ต่อไปอีก ว่าพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้นั้น บางทีเราเข้าใจไม่ได้ ในข้อที่ว่า *"เมื่อใดธาตุปรากฏขึ้น ปรากฏออกมา, เมื่อนั้น คือการปรากฏออกแห่งความทุกข์"*; นี่ฟังดูให้ดี พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เหมือนกับบทสวดที่พระสวดเมื่อตะกี้นี้. **การเกิดขึ้น การตั้งอยู่**, หรือการบังเกิด การปรากฏออกมา **แห่งธาตุทั้งหลายแม้ธาตุหนึ่ง ๆนั้นก็คือ การเกิดขึ้น การตั้งอยู่ การปรากฏ ออกมาแห่งทุกข์**. ถ้าฟังไม่ดีจะเข้าใจว่า ตัวธาตุนั้นเป็นตัวทุกข์อยู่แล้ว.

แม้ว่าพระพุทธเจ้า ท่านจะตรัสว่า "**ปรากฏขึ้น บังเกิดขึ้น**" นี่**หมายความว่า ธาตุทำหน้าที่ของมันเสมอไป**; เบญขขันธ์นี้ถ้าไม่ทำหน้าที่ ก็ยังไม่เรียกว่ามีเบญจขันธ์. ที่เราเข้าใจกันว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เรามีอยู่ตลอดเวลานั้น เราเข้าใจผิด; **ที่แท้เป็นแต่ รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ** เท่านั้นแหละที่พอพูดได้ว่า มีอยู่ตลอดเวลา.

ทำไม**พระพุทธเจ้าไม่ตรัสว่า มันเกิดขึ้น?** ก็เพราะมันยังไม่ทำหน้าที่. ถ้ามัน "**ทำหน้าที่ในลักษณะแห่งขันธ์** หรืออุปาทานขันธ์" **นั่นแหละคือเกิด**ขึ้นจริง, เรียกว่าได้เกิดขึ้นจริง และก็เป็นทุกข์; ทำนองเดียวกับธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ๔ อย่าง ง่าย ๆ นี้. ถ้าพูดกันอย่างหลักธรรมแล้ว ก็ถือว่า **ธาตุนั้น ๆ ยังไม่ได้เกิดขึ้น เพราะ**ไม่ได้เกิดหน้าที่ **ไม่ได้ทำหน้าที่**; ไม่ได้เกิดขึ้น เป็นไปตามความหมายว่า มันมีคุณสมบัติอย่างไร มีหน้าที่อย่างไร. ต่อเมื่อ**ได้ทำหน้าที่นั้น** มีคุณ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สมบัติอย่างนั้น; เมื่อนั้น**จึงจะเรียกว่าได้เกิดขึ้น**. แต่ถ้าอย่างอยู่ตามธรรมดาสามัญอย่างนี้เหมือนกับว่าธรรมชาติ ที่ยังอยู่ตามธรรมชาติอย่างนี้; ยังไม่ได้เกิดขึ้น.

ธรรมชาติที่เป็น**ธาตุใด**ก็ดีอย่างหนึ่ง ๆ จะ**เกิดขึ้น ต่อเมื่อเกิดทำหน้าที่** แสดงหน้าที่ แสดงคุณสมบัติ แสดงผล หรือแสดงปฏิกิริยาอะไรออกมาแล้ว; อย่างนี้จึงเรียกว่า สิ่งนั้นได้เกิดขึ้น. พูดว่าธาตุดินได้เกิดขึ้น ธาตุน้ำได้เกิดขึ้น ธาตุไฟได้เกิดขึ้น ธาตุลมได้เกิดขึ้น; อย่างนี้ก็พูดได้ คือมันได้เกิดขึ้นทำหน้าที่เป็นร่างกายนี้ สำหรับจะเป็นที่รองรับวิญญาณธาตุ สำหรับทำหน้าที่ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย; ดังนั้น ทางธรรมจึงพูดได้ดังเช่นว่า เรา**เห็นรูป**ด้วยตาครั้งหนึ่ง **เกิดจักขุวิญญาณสัมผัส** จนกระทั่ง**มีความคิดเกี่ยวกับเรื่อง**นี้แล้ว นั่นแหละจึงจะเรียกว่า *ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อะไรก็เกิดขึ้นพร้อมกันเลย.* เมื่อก่อนนี้ไม่ได้เกิด คือไม่ได้ช่วยกันทำหน้าที่ทั้งหมด.

คำว่า "เกิดขึ้น" ของพระพุทธเจ้า ส่วนมากเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น **เกิดขึ้นโดยหน้าที่ เกิดขึ้นทางนามธรรม** ที่ไม่ได้มองเห็นตัว; **ไม่ใช่เกิดอย่างวัตถุ** หรือเกิดคลอดออกมาจากพ่อแม่ ทางวัตถุอย่างนี้. เกิดอย่างที่เกิดทางวัตถุนี้ ไม่มีปัญหาอะไร เกิดทีเดียวก็เลิกกันและก็หมดกันแล้ว.

ส่วน**การเกิดทางนามธรรม**อย่างนี้**เกิดอยู่เรื่อย ๆ** ไป : เช่นเกิด*เป็นตัวกู* ขึ้นมา เรียกว่า*เป็นอวิชชา เป็นอุปาทาน*ขึ้นมา. เมื่อตาเห็นรูป ก็ต้องได้จักษุธาตุ รูปธาตุ เวทนาธาตุ เอามารวมกันเข้า มีความรู้สึกครบ ๕ อย่าง, และยึดมั่นด้วยธาตุกิเลส อวิชชาธาตุ ธาตุตัวกู; ขณะนั้นมันจะมีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ลุกขึ้นมาใหม่ เกิดขึ้นมาใหม่.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้า**พูดว่าเกิดอยู่ตลอดเวลา นี่ก็พูดอย่างภาษาธา**ตุ ที่ไม่มีความรู้สึก เป็นธาตุดิน ธาตุก้อนหิน อะไรก็ตาม ในความหมายที่เกี่ยวกับความทุกข์แล้ว จะต้องหมายถึง**เมื่อทำหน้าที่อยู่**; พอทำหน้าที่เสร็จแล้ว มันก็ดับลงไปอีก. นี่เป็นเหตุให้พูดว่าแม้แต่คนเรานี้ **เกิดตาย-เกิดตายอยู่วันละหลาย ๆ หน** : อุปาทานหรืออวิชชา เกิดขึ้นว่าตัวกูทีหนึ่ง ของกูทีหนึ่ง เกิดทีหนึ่งเดี๋ยวก็ดับไปอีก. **ธาตุแต่ละธาตุ** : รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ **เดี๋ยวก็เกิดขึ้น เดี๋ยวก็ดับไป** อยู่ในรูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ ฯลฯ. แม้แต่ในรูปธาตุ เมื่อแจกออกเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมแล้ว; ก็ยังถือว่า แม้แต่ธาตุดินก็เพิ่มเกิด ชั่วขณะที่มันไปทำงานร่วมกันกับขันธ์ทั้ง ๕ เหมือนกัน, ธาตุน้ำก็เพิ่งเกิด, ธาตุไฟก็เพิ่งเกิด, ธาตุลมก็เพิ่งเกิด.

นี่แหละคือ**ข้อที่เข้าใจยาก** จะเข้าในพุทธภาษิตยากอยู่ที่ตรงนี้ ถ้าไม่เข้าใจที่ตรงนี้ก็เป็นอันไม่ต้องเข้าใจเลย. ทำไมไม่เข้าใจ? ก็เพราะว่ามัน**ไม่เข้าใจที่ตรงนี้ตรงเมื่อเกิดหรือตั้งอยู่หรือปรากฏออก**; ตรงนี้ไม่เข้าใจ ก็**เลยไม่เข้าใจว่านิโรธนิโรธคือดับลงนี้ก็มี**.

ทุกคราวที่มีความดับลงด้วยเหตุผลอะไรก็ตามแต่ มัน**ก็เป็นนิโรธของธาตุที่ปรุงกันชั่วคราว ๆ**; มิใช่ดับกิเลสโดยตรงโดยถาวร. นิโรธนี้จึงดับทุกข์ชั่วคราวชั่วขณะ : เกิดตัวกูขึ้นมา ร้อนเป็นไฟ ขณะหนึ่งไม่กี่นาที บางทีไม่ถึงชั่วโมง ก็ดับเย็นลงไป, เป็นนิโรธชั่วขณะ นิโรธชั่วคราว; แต่ถึงอย่างไรก็ดี เราก็ต้องเรียกว่านิโรธ. นิโรธธาตุเข้ามา กิเลสคือความร้อนนี้จึงดับลงได้ชั่วขณะ ๆ. **การเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นแห่งธาตุ การดับลงก็ดับลงแห่งธาตุ** และ**สิ่งที่มีมาทำการช่วยดับลงนี้ก็เป็นธาตุ**. นี่คือเรื่องที่ต้องเข้าใจก่อน. ขอให้ท่านทั้งหลายทุก ๆ คนเข้าใจเรื่องทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องธาตุไว้ในลักษณะอย่างนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สรุปความว่า **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ** ข้างในเราทั้งหมดนี่ก็เป็นธาตุ, นอกเราทั้งหมดก็เป็นธาตุ, ข้างใน ข้างนอก ทั้งหมดมาพบกันปรุงแต่ง อะไรเกิดขึ้นใหม่ ๆ เป็นรูปก็ดี เป็นความคิดทางนามก็ดี ก็เป็นธาตุ; ดังนั้น จึงเป็นอันว่าหมดกันเลย ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นธาตุ ที่เกี่ยวกับคนนี้. ให้พิจารณา**มองเห็นสิ่งเหล่านี้โดยความเป็นธาตุ มิใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา**; อย่างนี้เรียกว่าเห็นเป็นธาตุ **เมื่อเห็นเป็นธาตุก็ไม่เห็นเป็นอัตตา** คือ**เห็นเป็นอนัตตา** หรือเรียกอีกทีหนึ่งซึ่งคนกลัวมากก็เรียกว่า**สุญญตา** คือ**ว่าง** : ว่างจากตัว ว่างจากตน ซึ่งไม่มีใครชอบ.

ทีนี้ **แม้แต่สุญญตาหรือความว่างก็เป็นธาตุ** เป็นธาตุพวกนิโรธธาตุ พวกอสังขตธาตุ. ความว่าง-สุญญตานี่ก็ยังเป็นธาตุอยู่นั่นแหละ ไม่ใช่อะไร; หลับตามองให้เห็น พิจารณาอยู่บ่อย ๆ, **หลับตามองให้เห็น ว่ามิใช่อะไรอื่นนอกจากธาตุ**.

ธาตุที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ก็แต่งกันไปแต่งกันมา เป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมา; ในเมื่อ**ธาตุหนึ่งไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย, ก็ไม่ปรุงแต่ง** ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ไหลเวียน. ส่วนที่ปรุงแต่งไปนั่นแหละ **ถ้าได้มาพบกันเข้ากับนิโรธธาตุแล้ว จะหยุดปรุงแต่ง**; **ดับไปในกรณีนั้น ๆ**. ถ้าเป็นเรื่องกิเลส เรื่องความทุกข์ ก็ต้องเป็นนิโรธชนิดที่จะต้องดับกันให้ถาวร คือต้องสร้าง วิชชา ปัญญา แสงสว่าง ในเรื่องธาตุ นี้มาให้ถึงที่สุด ให้สูงสุดถึงที่สุด ที่เรียกว่า ญาณ : มรรคญาณ ผลญาณ อะไรทำนองนี้ จึงจะดับหรือหยุดเรื่องความทุกข์ เรื่องกิเลสนี้ได้.

สำหรับ**ผู้ที่จะปฏิบัติในชีวิตประจำวัน** ศึกษาเรื่องธาตุให้เข้าใจก็**เพื่อป้องกันอย่าได้ไปหลงใหล** เรื่องที่ทำให้รัก และที่ทำให้เกลียด ให้โกรธ; ซึ่งมีอยู่ ๒ ข้าง ๒ ฝ่ายเท่านั้น : เรื่องหนึ่งมันทำให้รัก ให้ต้องการ ยึดมั่น ถือมั่น ในทางที่จะรักจะต้องการ, อีกทางหนึ่งมาทำให้โกรธ ให้เกลียด ยึดมั่นถือมั่นในทางที่จะเกลียด จะโกรธจะทำลาย; เช่นนี้ เดี๋ยวก็ขึ้น เดี๋ยวก็ลง, เดี๋ยวขึ้นเดี๋ยวลง อยู่อย่างเป็นบ้าในโลกนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความรู้สึกในจิตใจ **ก็ให้รู้สึกว่าเป็น สักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น** เมื่อรู้สึก *"สักว่าเป็นธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น"* ก็คงจะไม่หลงรักเกินไป ไม่หลงเกลียดเกินไป, แล้วก็ค่อยซาลง ๆ จนไม่รักไม่โกรธ อย่างนี้ เป็นต้น. นี่**เป็นความมุ่งหมาย**เป็นอานิสงส์**ของการที่จะทำให้ถึงนิโรธธาตุ** หรือ**ความดับลง สนิท แห่งความทุกข์ทั้งปวง**.

ข้อสุดท้ายนี้ คือข้อที่แสดงให้เห็นว่า **สิ่งที่เราเข้าใจไม่ได้ว่า เป็นธาตุก็เพราะมีอะไรบางอย่างเป็นเหตุ** เช่นว่าภาษาบ้านนอก แสดงออกมาไม่ตรงตามที่ควรจะเรียกบ้าง, แม้แต่พระพุทธภาษิตได้ตรัสไว้โดยภาษาธรรมโดยเฉพาะ. เรามาพูดกันอย่างภาษาคน ตีความหมายอย่างภาษาคน อย่างเช่นคำว่า "เกิด" ในภาษาคนใช้ไม่ได้ในตอน "เกิด" ในภาษาธรรม ก็เวียนหัว.

เอาละ พอกันที สำหรับวันนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุเกี่ยวข้องกันจนถึงความดับทุกข์

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

ในการบรรยายเรื่องปรมัตถสภาวธรรม เป็น**ครั้งที่ ๓ นี้ จักได้กล่าวด้วยเรื่องธาตุให้ชัดเจนยิ่ง ๆ ขึ้นไป**. เรื่องที่เกี่ยวกับธาตุ เป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง ซึ่งเรียกว่า เป็นเรื่องรากฐานของทุกเรื่อง แต่เราก็ไม่ค่อยจะเข้าใจกันอย่างนั้น จึงไม่ได้สนใจ; ดังนั้นจึงต้องใช้เวลาหรือความพยายามอย่างมาก ในการที่จะให้เข้าใจเรื่องนี้ให้จนได้. มันเป็นเรื่องที่ชวนเบื่อ ชวนให้ง่วงนอน สำหรับผู้ที่ไม่อยากจะศึกษาโดยลึกซึ้ง; **แต่เราก็ไม่มีทางหลีกเลี่ยงที่จะไม่พูดกันถึงเรื่องนี้** ซึ่งท่านทั้งหลายก็ทราบดีอยู่แล้วว่า **ความมุ่งหมายของการบรรยายประจำวันเสาร์นี้ ก็ปรารภเหตุส่วนใหญ่ คือ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ต้องการที่จะทำการศึกษาของพุทธบริษัทให้มั่นคง ให้ถึงที่สุด ให้เป็นที่เข้าใจกันอย่างทั่วถึง.

ที่แล้วมา ไม่เรียกว่า เป็นที่เข้าใจกันอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องธาตุนี้ นี้เรียกว่าพุทธบริษัท ยังไม่ใช่พุทธบริษัทก็ได้ เพราะยังไม่ได้รู้จริงตามความหมายของคำว่า “พุทธ”. **พุทธ**ก็รู้กันอยู่แล้วว่า แปลว่า **รู้**; เมื่อถามว่าเรื่องอะไรที่จะต้องรู้? มันก็มีเป็นลำดับ ๆ ไป ตั้งแต่เรื่องง่าย ๆ ผิวเผินที่สุด จนถึงเรื่องที่ลึกที่สุดที่จะทำให้ดับทุกข์ทั้งปวงได้.

เรื่องที่จะทำให้ดับทุกข์ทั้งปวงได้โดยสิ้นเชิงนั้น ก็คือ ต้องรู้เรื่องธาตุโดยตรง

แม้ว่าในที่อื่นจะได้กล่าวว่า ทุกข์เกิดมาจากตัณหา และจะต้อง*รู้เรื่องความทุกข์* และ*เหตุให้เกิดทุกข์คือตัณหา และวิธีดับเสียให้ได้*; พึงทราบเถิดว่า ในคำพูดเหล่านั้น **ได้รวมคำว่า “ธาตุ” อยู่พร้อมมูล** เพราะว่าจะต้องเล็งกันถึงอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ มี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ; และนั่นแหละคือธาตุ.

ถ้าจะรู้เพียงว่าปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ เป็นอยู่ให้ถูกต้องแล้ว ก็ไม่เกิดตัณหา ไม่เกิดทุกข์ อย่างนี้ก็ได้เหมือนกัน แต่มิได้ลึกซึ้งถึงที่สุด และบางทีจะไม่เป็นการทำให้ง่ายหรือเร็วได้. **เราจึงต้องศึกษาให้ลึกลงไปถึงส่วนที่เป็นรากฐาน คือเรื่องสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ.**

ท่านทั้งหลายที่เป็นผู้สูงอายุแล้ว คงจะเคยได้ยินได้ฟัง คนสมัย ปู่ ย่า ตา ยาย พูดเรื่องธาตุ ได้มากกว่าคนสมัยนี้ คือ มักจะพลั้งปากออกไปว่า *“มันเป็นเพียง*

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สักว่าธาตุ" **"ไม่มีอะไรมากไปกว่าธาตุ"**; หรือบางทีก็จะพูดเป็นทำนองขบขันตลกว่า "ไม่มีอะไร นอกจากธาตุมันกระทบกัน", มีการกระทบกันระหว่างธาตุนั้นธาตุนี้จึงทำให้คนเราเกิดความรู้สึก อย่างนั้นอย่างนี้; นี้มันก็ถูกต้อง แต่ว่าพูดไปโดยที่ยังไม่รู้ชัดเจน. ส่วนลึกที่ควรต้องรู้มีอยู่ว่า ต้องการให้มองเห็นชัดลงไปว่า **ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าตัวตน** มีแต่สักว่าที่เป็น "**ธาตุ**".

แต่ทีนี้มี**ธาตุบางชนิด** ในหลาย ๆ ชนิดนั้น มีบางชนิดที่**รู้สึกได้**; เมื่อธาตุนั้นกระทบกันเข้ากับธาตุใด ได้ปัจจัยปรุงแต่งครบถ้วนแล้ว ก็เกิดความรู้สึกอย่างที่เรากำลังรู้สึกอยู่ในใจ. **มโนธาตุเป็นสิ่งที่รู้สึกคิดนึกได้ ในเมื่อได้ธาตุภายนอก** เช่นรูปธาตุเป็นต้น **ก็เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าเราอย่างนั้น เราอย่างนี้; คนนั้นก็เลยคิดไปว่า มีตัวตน มีตัวกู-ของกู**, มีเรา-มีเขา; มิได้รู้สึกว่า ความรู้สึกว่าตน ว่าเรา ว่าเขานั้น มัน**เป็นเพียงปฏิกิริยา ของสิ่งที่เรียกว่าธาตุ**เท่านั้น. เมื่อไม่รู้อยู่อย่างนี้ ก็ย่อมไปยึดถือเอาส่วนใดส่วนหนึ่ง ของธาตุใดธาตุหนึ่ง, หรือทั้งกลุ่มก็ได้ว่าเป็นตัวเรา; ก็เลยมี่ความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวเรา ก็เกิดความทุกข์ขึ้น. **ความทุกข์จึงเกิดมาเพราะความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเราไม่รู้ว่าเป็นเพียงธาตุ**.

ยกตัวอย่างเช่น บางทีก็**ยึดเอา วิญญาณธาตุ** ที่รู้ ทางตา ทางหู ได้นี้ ว่าเป็นตัวเราก็มี. **บางทีก็เอาสัญญา รู้สึกนึกได้ จำได้ สำคัญมั่นหมายเอาได้ว่าอะไรเป็นอะไร** เราเป็นอะไร อย่างนี้ขึ้นมาเป็น ตัวตนก็มี; ที่แท้มันก็เป็นเพียง *สัญญาธาตุ*. **บางทีเอาความคิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ที่เกิดขึ้นมาใหม่ว่าเป็นตัวเราก็มี** เพราะเราคิดนึกได้ นี่ก็เป็นเพียง *สังขารธาตุ*.

ธาตุทั้งหลายอาศัยกันแล้วจึงเกิดความรู้สึกขึ้นมา

ขอให้เข้าใจว่า ในบรรดาธาตุทั้งหลาย ซึ่งไม่ใช่ตัวตนขึ้น **เมื่อมันได้อาศัยซึ่งกันและกัน ได้เหตุได้ปัจจัย**ครบถ้วนแล้ว **มันจึงเป็นความรู้สึกขึ้นมา**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ได้ว่า ตัวฉัน ตัวเรา ตัวกู **ซึ่งเป็นตัวตนขึ้นมาทีเดียว**. ถ้ามันไม่ได้เหตุปัจจัย ไม่ได้อาศัยธาตุอื่น ๆ ปรุงแต่งแล้ว ก็ไม่เกิดความรู้สึกอย่างนี้เลย.

การที่จะให้รู้ว่า สิ่งที่จะรู้สึกขึ้นมาเป็นตัวตน นั้นไม่ใช่ตัวตน นี้เป็นของยากลำบาก; เพราะฉะนั้น เราจึงต้องเรียนเรื่องธาตุนี้กันให้มากเป็นพิเศษ อย่างที่เคยบอกให้ฟังว่า : **สมัยก่อน** ท่านถือกันเป็นระเบียบธรรมเนียม เคร่งครัดว่า **มาบวชนี้เพื่อมาเรียน เพื่อให้รู้เรื่องธาตุ ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เป็นสักว่าธาตุ ไม่ใช่ตัวตน**.

เรื่องแรกที่ให้เรียนก็คือ *ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ* ซึ่งได้ยินกันอยู่ โดยเฉพาะผู้ที่เคยบวชแล้ว, ก็บวชเพื่อให้รู้ว่า “เรา” ที่เรียกว่าตัวเรา ผู้กินอาหาร ผู้นุ่งห่ม ผู้อยู่อาศัย ผู้เจ็บไข้ รักษาความเจ็บไข้ นี้ก็ดี สิ่งที่เรารับประทานใช้สอย นุ่งห่ม อะไรก็ดี ล้วนแต่สักว่าธาตุ. **อย่าได้ถือส่วนใดว่า เป็นตัวเรา หรือว่าเป็นของเรา**, หรือว่าจิตอย่าได้ยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวเรา และก็ไม่มีความทุกข์ไม่มีความหนัก เพราะว่าไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง; ก็แปลว่าเมื่อยังไม่ได้เรียนพุทธศาสนาก็ยังไม่รู้เรื่องนี้. เมื่อมาเรียน**พุทธศาสนา ก็คือมาเรียนให้รู้ว่า ทุกอย่างเป็นสักว่าธาตุ ไม่ใช่ตัวเรา และจะได้ไม่ยึดมั่นถือมั่น และไม่เป็นทุกข์**. ไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้เป็นความฉลาดอยู่แล้ว จึงสามารถจะทำอะไรไปได้ ตามที่จิตรู้อยู่ว่าจะต้องทำอย่างไร.

ธาตุ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นตัวตนได้อย่างไร

ทีนี้ เราจะศึกษาเรื่องนี้ให้ละเอียดยิ่งไปกว่าครั้งที่แล้วมา แม้ว่ามันเป็นเรื่องที่ไม่น่าสนุก หรือว่าเป็นเรื่องชวนให้ง่วงนอน ก็ต้อง**ขอร้องให้ช่วยศึกษากันต่อไปอีก เพื่อให้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่า ธาตุ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนนี้ มันทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นตัวเรา เป็นตัวตน เป็นของตนขึ้นมาได้อย่างไร**, กระทั่งเกิดความทุกข์ และกระทั่งความทุกข์ดับไป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความทุกข์นั้นก็เป็นธาตุ ความดับทุกข์นั้นก็เป็นสักว่าธาตุ; **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ**. เมื่อได้ยินครั้งแรกอาจจะไม่เชื่อว่า "ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ", คิดว่าจะมียกเว้นอะไรไว้บางอย่าง. แต่เมื่อได้ศึกษาพิจารณา ศึกษาไปจนละเอียดถึงที่สุดแล้วก็จะรู้เองได้ทันทีว่า ไม่มีอะไรที่จะไม่ใช่ธาตุ, ล้วนแต่เป็นธาตุ, อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้น.

คำว่า "ธาตุ" หมายถึงอะไร? เราก็ได้พูดกันโดยละเอียดแล้ว ในตอนบรรยายครั้งที่ ๑ที่ ๒ ที่แล้วมาว่า ธาตุเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ; แต่มันต่างกันตรงที่จะมาดูคราวเดียวหมด **ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ ในฐานะเป็นพื้นฐาน ที่จะปรุงเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมาให้ได้** โดยอาศัยธาตุช่วยกันเอง สำหรับจะเป็นคนขึ้นมาสักคนหนึ่ง; อย่างพระบาลีที่พระได้สวดไปแล้วเมื่อตะกี้นี้ ว่าคนเราประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ธาตุ.

คำว่า **คนเราประกอบอยู่ด้วยตรง ๖ ธาตุ** นี้ หมายความว่า สิ่งที่มีชีวิต ละก็จะต้องประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ธาตุ. ส่วนที่เป็นโครงร่างนี้ ก็เรียกว่า ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ๔ ธาตุ แต่ละอย่าง เป็นธาตุหนึ่ง ๆ คือ **ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม**. อีกธาตุหนึ่งก็คือ **อากาส** หรือที่ว่างสำหรับเป็นที่ตั้ง ที่อาศัยแห่งธาตุเหล่านั้น; แล้วอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ **วิญญาณธาตุ**, นี่คือธาตุใจ ที่จะปรุงกันขึ้นเป็นจิต เป็นใจ เป็นความรู้สึกคิดนึกได้.

ก่อนแต่ที่ไม่ปรุงอะไร ก็เรียกเป็นสักว่า ธาตุ, เป็นสักว่าธาตุใจ หรือธาตุจิต หรือธาตุวิญญาณ; ยังไม่ได้เหตุ ไม่ได้ปัจจัยมาปรุงแต่ง ธาตุนี้ก็ยังรู้สึกคิดนึกไม่ได้ แล้วจะไม่ปรากฏให้เห็นด้วยซ้ำไป. ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ในคนเราที่ประกอบด้วย ธาตุ ๖ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ฯลฯ นี้ยังจะต้องอาศัยสัมพันธ์กัน และก็ไม่ได้แยกจากกัน; ไม่มีส่วนใดของสิ่งที่มีชีวิต ที่จะไม่ประกอบอยู่ด้วยธาตุเหล่านี้,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อนึ่ง อย่าลืมว่าได้เคยขอให้สังเกต สนใจเป็นพิเศษว่า คำว่า **ธาตุดิน** นั้น มิได้หมายเอา ดิน, **ธาตุน้ำ** ก็มิได้หมายเอา น้ำ, **ธาตุไฟ** ก็มิได้หมายเอาตัว ไฟ, หรือ **ธาตุลม** ก็มิได้หมายเอาตัว ลม; แต่หมายถึงคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ต่างกัน เช่น:

- **ธาตุดิน** มีคุณสมบัติคือกินเนื้อที่ ทั้งยังปรากฏอาการเป็นของแข็ง. อย่างเนื้อหนังกระดูก อะไรเหล่านี้ มีอาการที่กินเนื้อที่ เป็นของแข็ง ลุกเนื้อที่; นี้ก็เลยยกเอาว่านี้เป็นธาตุดิน ที่จะเห็นได้โดยง่าย. แต่ดูให้ดีจะเห็นว่าในเนื้อหนังเป็นต้นนั้นก็มีทั้งธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม รวมอยู่ด้วย.

- ในธาตุน้ำที่ระบุไปยังเลือด หนอง น้ำลาย น้ำมูก นี้ก็เหมือนกัน มันมีส่วนที่เป็นของเหลว เป็นคุณสมบัติของธาตุน้ำ คือเกาะกลุ่มกันแล้วก็จะไหลไปได้ ดึงกันไปได้ ก็เรียกว่า ธาตุน้ำ; แต่ว่าในเลือด ในน้ำมูก น้ำลาย น้ำเหลือง อะไรที่เป็นธาตุน้ำนี้ มันก็ยังมีธาตุดิน และก็ยังมีธาตุไฟ คือมีอุณหภูมิด้วย.

ทุกธาตุจะต้องสัมพันธ์กันอยู่ จนเป็นว่าแต่ละธาตุมันแยกออกได้; แต่ละอย่าง ๆ หรือส่วนประกอบอย่างหนึ่งในร่างกายของคนเรานี้ มันจะต้องประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔ นี้. ในลมที่หายใจออกมา ก็ยังมีอุณภูมิที่เป็นธาตุไฟ, มีวัตถุหรืออนุภาคเล็ก ๆ ซึ่งเป็นธาตุดินนี้ ก็มีส่วนที่เป็นน้ำอันละเอียดรวมอยู่ด้วย. เป็นอันว่า**ไม่มีธาตุใดที่จะอยู่ได้ตามลำพัง** มันต้องมีการอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นฐานเป็นที่ตั้ง.

ที่เป็นส่วนโครงสร้าง ที่เป็นร่างกาย ก็ต้องมีที่ว่างให้มันอยู่ ไม่เช่นนั้นมันจะอยู่ได้อย่างไร ถ้าไม่มีที่ว่าง; ส่วนที่เป็นที่ว่างนี้ ก็เรียกว่า **ธาตุว่าง** หรือ **อากาสธาตุ**.

มีธาตุอีกอันหนึ่ง ที่สำคัญมากคือ **ธาตุวิญญาณ** หรือวิญญาณธาตุ **ธาตุนี้จะเป็นส่วนจิตใจ แต่เมื่อยังไม่ได้อาศัย ปัจจัยที่เหมาะ มันก็ไม่ปรากฏ ไม่แสดง**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ให้เห็น. ทีนี้ในธาตุทั้ง ๖ นี้ ยังอาจกระจายออกไปได้มาก เช่น วิญญาณธาตุนี้ยังกระจายออกไปได้อีกมาก ซึ่งเราจะได้พิจารณากันต่อไป.

ธาตุทั้งหมด แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ มีสองกลุ่ม : สังขตะ, อสังขตะ

เดี๋ยวนี้อยากจะบอกให้ทราบ ก่อนว่า ใน ๖ **ธาตุนั้น เป็นพวกสังขตธาตุ คือธาตุมีปัจจัยปรุงแต่ง** แล้วก็ไหลเวียนเปลี่ยนแปลงไป. **ธาตุ**จะอยู่ในลักษณะ**ที่มีรูป** ก็ดี เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ อย่างนี้, หรือไม่มีรูป**เป็นอรูป**ก็ดี; เช่นวิญญาณหรืออากาสอย่างนี้ ก็**เป็นสังขตธาตุ** คือธาตุที่มีอะไรปรุงแต่ง ส่งเสริมให้เกิดขึ้น เจริญขึ้นงอกงามต่อไป, แล้วก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก. ธาตุทั้งหมดนี้จะกี่สิบธาตุหรือจะแยกไปได้กี่ร้อยธาตุ ก็เป็นสังขตธาตุหมด.

ทีนี้ มี**ธาตุที่ตรงกันข้าม** คือไม่เป็นอย่างนั้น เรียกว่า **อสังขตธาตุ** : คือเติมตัว **อะ** เข้าไป แปลว่า **ไม่** หรือว่าไม่ใช่, ก็คือ**ไม่ใช่สังขตธาตุ**. **ธาตุนี้ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย**ปรุงแต่ง ฉะนั้น **จึงไม่มีการเกิดหรือการเปลี่ยนแปลง** จะถือได้ว่าเป็นของที่มีอยู่ก่อนสิ่งใดก็ได้ เพราะว่ามันไม่ได้มีการเกิด มิได้มีการเปลี่ยน มาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที. ส่วนสังขตธาตุทั้งหลายนั้น มีการเกิดขึ้น – ตั้งอยู่ - ดับไป, เกิดขึ้น-ตั้งอยู่ - ดับไป, ไม่มีที่สิ้นสุด.

ในชั้นแรกนี้ เราจะต้องเห็นว่า **ในบรรดาธาตุทั้งหลาย จะมีอยู่ จำนวนเท่าไรก็ตาม แยกออกไปได้เป็นสองฝ่าย** สองพวก ก่อน คือ **สังขตธาตุ** กับ **อสังขตธาตุ** : ที่เป็นสังขตธาตุ ซึ่งจะแยกเป็น**ร่างกาย** หรือเป็น**จิตใจ**ส่วนไหน **ก็ยังเป็นสังขตธาตุ** เพราะยังมีการเกิดขึ้น – ตั้งอยู่ - ดับไป; ส่วนที่ตรงกันข้าม เป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งแม้จะเห็นไม่ได้ง่าย ๆ หรือบางคนจะไม่เข้าใจว่ามี มันก็ได้มีอยู่โดยแท้ คือ **อสังขตธาตุ** บางทีเรียกว่า **นิโรธธาตุ**.

เมื่อเราจะกล่าว**สรุปให้เหลือเพียง ๒ ธาตุ** นี้ได้แก่ : **สังขตธาตุ** คือธาตที่มีเหตุ มีปัจจัย ปรุงแต่งนี้อย่างหนึ่ง, และ**อสังขตธาตุ** คือธาตุที่ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง นี้อีกอย่างหนึ่ง.

ทีนี้ ส่วน**ประเภทที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง อาจแยกเป็น ๒ อย่าง** : คือ **เป็นรูปธาตุ**-มีรูปปรากฏ, และ**อรูปธาตุ**-ไม่มีรูปปรากฏ ซึ่งเป็นนามหรือเป็นจิต. ถ้าจะดู ฝ่ายที่เป็น*รูปธาตุ คือที่เป็นธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม* นี้เป็นรูปธาตุ มีรูปปรากฏ. ที่เป็น*อรูปธาตุ* ก็เช่น *วิญญาณธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ* นี้ล้วนแต่เป็นนาม เป็นฝ่ายจิต เป็นความรู้สึกคิดนึกของจิต ไม่มีรูปร่างปรากฏ. ข้อนี้ได้เคยแนะให้ฟังแล้วว่า บางคนอาจจะไม่เคยได้ยินว่า รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาธาตุ; อย่างนี้ไม่เคยได้ยิน เพราะเคยได้ยินแต่ว่า รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์; หรือบางทีก็ได้ยินแต่ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ อย่างเฉย ๆ ยังไม่เคยได้ยินคำว่าธาตุ.

ขอให้ได้ยิน ได้ฟัง ให้ทราบไว้ว่า **พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัส**สิ่งทั้ง ๕ นี้ไว้ในฐานะที่ว่าเป็นธาตุ : เรียกว่า *รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ* ตามลำดับขันธ์ ๕ นั่นเอง. แต่ทำไม**ยังไม่เรียกว่า ขันธ์ เพราะมันยังไม่ได้ปรุงแต่งกันขึ้นมา** เพื่อจะเป็นขันธ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มันจึงยังเป็นเพียงธาตุ.

ธาตุ ปรุงแต่ง เป็นขันธ์ เมื่อมีโอกาส

ธาตุที่เป็นพื้นฐานนี้ เป็นรูปธาตุ ที่จะปรุงแต่งรูปขันธ์ก็ดี. ที่เป็นเวทนาธาตุ ที่จะปรุงแต่งเวทนาขันธ์ก็ดี, ที่เป็นสัญญาธาตุ ที่จะปรุงแต่งเป็นสัญญาขันธ์ก็ดี, ที่เป็นสังขารธาตุ ที่จะปรุงแต่งเป็นสังขารขันธ์ก็ดี, ที่เป็นวิญญาณธาตุ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่จะปรุงแต่งเป็นวิญญาณขันธ์ก็ดี, มัน**เป็นสักว่าธาตุ; ได้โอกาสเมื่อไรก็จะปรุงแต่งเป็นขันธ์นั้น ๆ ขึ้นมา**.

ทีนี้ ธาตุพื้นฐานนี้ต้องอาศัยอะไร ที่จะปรุงแต่งได้? ก็ต้องอาศัยธาตุแรก ๆ ซึ่งจะอยู่เป็นพื้นฐานก่อน ก็คือรูปธาตุ; รูปธาตุนี้ มันจะแยกออกไปตามประเภท หรือตามลักษณะที่มันจะทำหน้าที่เป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก่อน; และต้องมีของคู่กัน คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ :

- ตา เรียกว่า **จักขุธาตุ** คู่กับรูปที่เห็นด้วยตา เรียกว่า **รูปธาตุ** อีกชื่อหนึ่ง ซึ่งมันพ้องกันกับชื่อรวมของมัน.

- หู เรียกว่า **โสตธาตุ** ซึ่งคู่กับ **เสียง** ซึ่งทำให้ได้ยิน เรียกว่า **สัททธาตุ** -ธาตุเสียง.

- จมูก เรียกว่า **ฆานธาตุ** ซึ่งคู่กันกับกลิ่น คือ **คันธธาตุ** ซึ่งเป็นกลิ่น.
- ลิ้น ก็เรียกว่า **ชิวหาธาตุ** ซึ่งต้องคู่กันกับรส คือ **รสธาตุ**.
- กาย นี้ก็เรียกว่า **กายธาตุ** คู่กันกับ **โผฏฐัพพธาตุ** ที่มากระทบกาย.

ทีนี้จะดูทีเดียวหมดก็ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้ คือจักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุชิวหาธาตุ กายธาตุ. บางคนอาจจะสงสัย เช่นว่า *ตาเป็นธาตุได้อย่างไร?* นี้ขอให้ศึกษาต่อไปตามหลักธรรมนี้ แล้วก็ถือว่าเป็นธาตุอันหนึ่ง ซึ่งมันเป็นรูปธาตุก็จริง แต่มิได้หมายถึงส่วนที่เป็นก้อนเนื้อของลูกตา หรืออะไรทำนองนั้น; แต่*หมายถึงธาตุ* อันหนึ่ง **ซึ่งอยู่ในลักษณะที่อาจจะรู้สึกอะไรได้** ทางตา หรือทางลูกตา. ที่เป็นบาลีใช้คำว่า *ปสาท, ประสาท แปลว่า สิ่งที่ทำให้รู้สึกได้ :*

จักขุประสาท สิ่งที่ทำให้รู้สึกทางตาได้ นั่นแหละคือ จักษุธาตุ, หรือ จักขุธาตุ-**ธาตุทางตา**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุทางหู ก็หมายถึงประสาทที่ทำให้เกิดความรู้สึกได้ทางหู. สิ่งนี้มันเป็นรูป แต่ว่าดูไม่เห็นด้วยตาธรรมดา จึงจัดว่า แม้แต่โสตประสาทก็ยังจัดไว้ในพวกรูป, รูปธรรม.

จมูก ก็เรียกว่า ฆานประสาท; หรือใช้คำว่า ธาตุก็ดีกว่า ฆานธาตุคือ ทำให้เกิดความรู้สึกได้ทางจมูก เรียกว่าฆานธาตุ หรือ**ธาตุจมูก**.

ลิ้น ก็เรียกว่า **ชิวหาธาตุ ธาตุลิ้น** คือประสาททางลิ้น ตั้งอยู่ในฐานะเป็นสิ่งพื้นฐานอันหนึ่ง เรียกว่า ธาตุ สำหรับทำให้เกิดความรู้สึกทางลิ้น; ส่วนนี้เรียกว่าชิวหาธาตุ.

กายธาตุ นี่ก็หมายถึงประสาทที่มีอยู่ทั่วผิวหนัง ทั่วกาย ทั่วไป ที่จะทำให้เกิดความรู้สึกทางผิวกาย แต่ก็มิได้หมายถึง ตัวเนื้อหนังโดยตรง. แต่หมายถึงธาตุอันหนึ่ง ที่จะอาศัยเนื้อหนังนั้นแล้วทำความรู้สึกตามหน้าที่ของมันได้.

ธาตุนั้น ๆ ยังไม่อาจจะรู้สึกได้ จนกว่าจะมีอีกอันหนึ่งเข้ามาช่วย

เช่น ตาจะต้องมีธาตุช่วย ซึ่งจะต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่ารูปข้างนอก ที่จะมากระทบตา. สิ่งที่จะมากระทบตาก็เรียกว่า รูป; ในบาลีใช้คำว่า วัณณนิภา ซึ่งตามตัวหนังสือก็แปลว่า รัศมีของสีทั้งหลาย, หมายความว่า สิ่งที่เป็นสีเขียว สีแดง ที่เราจะได้เห็นอยู่ในโลกนี้ ซึ่งวิทยาศาสตร์ว่าจะออกมาจากดวงอาทิตย์ ก็ตาม; มันมีรัศมี คือเป็นกระแสที่ซ่านออกมา สำหรับจะกระทบตาเรียกว่า วัณณนิภา แล้วแต่ว่ามันจะนิภาของวัณณะอะไร. ถ้ามันเป็นนิภาของวัณณะสีแดง ก็เห็นเป็นสีแดง, เป็นนิภาของวัณณะสีเขียว ก็เห็นเป็นสีเขียวอย่างนี้เป็นต้น. นิภาเหล่านี้ต้องมากระทบตา; แต่เรา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรียกกันตามธรรมดาว่ารูปเฉย ๆ จะเป็นเขียว แดง ดำ เหลือง ก็สุดแท้ กระทั่งมันจะเป็นรูปทรงอย่างไรก็สุดแท้ มันมาโดยอาศัยการเป็นรัศมีของสิ่งนั้น ๆ ที่เข้ามาสู่ตา; อย่างนี้เรียกว่ารูป และก็เรียกว่าธาตุ อยู่นั้นแหละ.

ดูตัวอย่างธาตุตา+รูป+วิญญาณธาตุ เป็นวิญญาณขันธ์

ยกตัวอย่างคู่แรก **ประสาทที่จะรู้สึกได้ทางตานี้ เรียกว่า จักขุธาตุ** -ธาตุจักษุ หรือธาตุตา; **รูปที่จะมากระทบตาได้นี้ เรียกว่า รูปธาตุ**.

ทีนี้ตากับรูป อาศัยกันแล้ว จึงจะเกิดสิ่งที่เรียกว่า การเห็นทางตา คือจักขุ-วิญญาณ พระบาลีจะกล่าวไว้ชัดว่า *จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ* -อาศัยตาด้วย อาศัยรูปด้วย ย่อมเกิดจักขุวิญญาณขึ้นมา; แม้จักขุซึ่งเป็นเพียงธาตุเดี๋ยวนี้ก็ได้ทำหน้าที่เป็นฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะกระทบ ก็เลยเรียกว่าอายตนะขึ้นมา ที่เคยเรียกทีแรก เป็นพื้นฐานที่สุดว่า จักขุธาตุเท่านั้น มันกลายเป็นจักขุอายตนะขึ้นมาแล้ว. ทีนี้ที่มันเป็นเพียง **รูปธาตุ** หรือวัณณนิภาต่าง ๆ ที่จะมากระทบตา ซึ่งเราเรียกว่ารูปธาตุนั้น เดี๋ยวนี้**กลายเป็น รูปอายตนะ**ขึ้นมา, พอเป็นรูปอายตนะขึ้นมา, ก็เลยได้เป็นคู่สำหรับที่จะกระทบกัน : จากจักขุธาตุ มาเป็นจักขุอายตนะ และก็จากรูปธาตุมาเป็นรูปายตนะ; อย่างที่ ๑ เป็นอายตนะข้างใน, อย่างที่ ๒ อายตนะข้างนอก.

อายตนะสองอย่าง นี้อาศัยกันเข้าแล้ว ย่อมจะ**เกิด**สิ่งที่เรียกว่า **วิญญาณ**; ดังนั้น มันจึงเกิดจักขุวิญญาณ. จักขุวิญญาณนี้ก็ออกมาจากวิญญาณธาตุ ซึ่งตามปกติทรงตัวอยู่ในลักษณะเป็นวิญญาณธาตุยังไม่เป็นจักขุวิญญาณ หรือวิญญาณอะไรหมดจนกว่าจะมากระทำหน้าที่ทางตา สำเร็จแล้ว จึงจะเกิดจักขุวิญญาณ เพราะตาอาศัยกับรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ลองย้อนไปดูอีกทีว่า **ทีแรกก็เป็นเพียงธาตุ** เป็นจักขุธาตุ เป็นรูปธาตุ **พอทำหน้าที่ก็กลายเป็นจักขุอายตนะ**, รูปายตนะ. **พออายตนะนี้ทำหน้าที่ก็กลายเป็นจักขุวิญญาณขันธ์ขึ้นมา**. ของเดิมมีแต่เพียง ๓ อย่าง : จักขุธาตุ อย่างหนึ่ง, รูปธาตุ อย่างหนึ่ง, วิญญาณธาตุ อย่างหนึ่ง; ๓ ธาตุ เท่านั้น. **วิญญาณธาตุ นี้จะกลายเป็น วิญญาณขันธ์** อะไรขึ้นมาได้ **ก็ต้องอาศัย จักขุธาตุ กับ รูปธาตุ** ได้อาศัยกันเสียก่อน ดังนั้น จึง**ต้องมีธาตุทั้ง ๓** คือ *จักขุธาตุ*-ธาตุตา, *รูปธาตุ*-ธาตุรูป, และก็*วิญญาณธาตุ*-ธาตุจิต; พบกันแล้วจึงจะเกิด วิญญาณ ขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วแต่กรณีไหน.

อาการที่ธาตุ ตา+รูป+วิญญาณธาตุ นี้เรียกว่าผัสสะ

ทีนี้ ธาตุ ๓ อย่างนี้พบกัน ท่านเรียกว่าผัสสะ; พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *ติณฺณำ ธมฺมานำ สงฺคติ ผสฺโส* - ความพบกันประจวบกันระหว่างสิ่งทั้ง ๓ คือ ตากับรูป และวิญญาณ ทางตานี่. **ตา**กับ**รูป**และ**วิญญาณทางตา ๓ อย่างพบกันแล้ว เรียกว่าผัสสะ**. **ผัสสะ**นี้ ดูโดยเนื้อแท้ก็เป็นธาตุ **สงเคราะห์อยู่ในพวกเวทนาธาตุ** เพราะว่านับตั้งแต่ผัสสะนี้ไป จะเป็นเวทนาขันธ์. ที่ว่า**ผัสสะนี้ ก็คือการกระทบ**; กระทบระหว่างอะไร? **ระหว่างสิ่งทั้ง ๓ คือตากับรูป**และ**จักขุวิญญาณ**. วิญญาณขันธ์เกิดขึ้นเป็นจักขุวิญญาณแล้ว ทีนี้อาศัยทั้ง ๓ อย่างนี้กระทบกัน จึงจะเรียกว่าผัสสะได้เกิดขึ้น.

ที่จริงผัสสะก็เป็นแต่เพียงอาการ แต่เป็นความรู้สึกได้ที่จิตใจ ก็เลยสงเคราะห์เข้าไว้ในฝ่ายเวทนาขันธ์; ผัสสะเกิดขึ้นแล้วเป็นปัจจัย ก็ย่อมเกิดเวทนาโดยตรง อย่างบาลีว่า *ผสฺสปจฺจยา เวทนา*-**เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ผัสสะ + เวทนาธาตุ ออกมาเป็นเวทนขันธ์

เวทนานี้มาจากไหน? ที่แท้มันก็เป็น**เวทนาธาตุ**อันหนึ่ง ซึ่งมี**อยู่เป็นพื้นฐาน** ประจำอยู่ตลอดเวลา เป็นสักว่าธาตุเวทนา แต่มันไม่ได้ออกมา จนกว่าจะมีผัสสะอย่างที่ว่า. พอออกมาก็ละจากความเป็นเวทนาธาตุ มาเป็นเวทนาขันธ์ ที่กำลังทำหน้าที่อยู่ นี่เราจึงเปลี่ยนชื่อจากเวทนาธาตุมาเป็นเวทนาขันธ์, เพราะมีอยู่เป็นกลุ่มๆ : เวทนาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย แม้กระทั่ง ทางใจ มันเป็นกลุ่มขึ้นมา จึงเรียกว่าเวทนาขันธ์. เวทนาธาตุ ที่ยังไม่ถูกปรุง บัดนี้ ถูกปรุงขึ้นมาแล้ว เป็น**เวทนาขันธ์**; **รูปขันธ์** ก็เกิดแล้ว, **วิญญาณขันธ์** ก็เกิดแล้ว, **เวทนาขันธ์** ก็เกิดแล้ว.

พอเวทนาขันธ์เกิด จะปรุงแต่งเป็น สัญญา-สังขารตามลำดับ

ทีนี้เวทนานี้เกิดขึ้นแล้ว จะปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกทางจิตใจขึ้นตามลำดับในอันถัดไป :**จะมีสัญญาขันธ์**ก่อน, เวทนาเกิดขึ้นเป็นสุขเป็นทุกข์ เป็นอทุกขมสุข อย่างไรก็ตาม จะต้องมีความรู้สึกสำคัญว่ามันเป็นอะไร สำคัญว่าเป็นสุข สำคัญว่าเป็นทุกข์ สำคัญว่าเป็นอทุกขมสุข. สิ่งสำคัญยิ่งไปกว่านั้นที่จะเป็นกิเลส ก็คือ สำคัญว่าเที่ยง สำคัญว่าของเรา, สำคัญส่วนใดส่วนหนึ่ง ที่เป็นแต่เพียงสักว่า ความรู้สึกนั้นว่าตัวเรา ว่าของเรา นั่นแหละสัญญาเกิดขึ้นเป็นอัตตสัญญาว่าเรา เรารู้สึกได้: ในเวทนานั้นเรารู้สึกได้ คือรู้สึกว่าเรานั้นต้องมีตัวเรา ก็เลยเกิดเป็นอัตตสัญญาขึ้นมา เป็นสัญญาขันธ์ที่ทำหน้าที่รุนแรงที่สุด ในบรรดาสัญญาขันธ์ทั้งหลาย. สัญญาว่าเที่ยง สัญญาว่าไม่เที่ยง สัญญาว่าสุขว่าทุกข์ นี่ไม่รุนแรงเท่ากับสัญญาว่า “เรา”, ว่าอัตตสัญญา.

หลังจาก**เวทนาเกิดแล้ว** จะมีความสำคัญในเวทนานั้นว่าเป็นอย่างไร อย่างใดอย่างหนึ่ง จะกระทั่งสำคัญว่าเป็นเวทนาของเรา; จึงเห็นได้ว่า**สัญญาขันธ์ได้เกิด**ขึ้น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แล้ว สำคัญว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว ทีนี้**หลังจากสัญญาขันธ์**แล้ว ย่อม**เกิดสังขารขันธ์** ก็มาจากสังขารธาตุ อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น; เพราะมันมีอยู่เป็นรากฐานพื้นฐาน ในที่ทั่วไป จนกว่าจะได้โอกาสจึงจะแสดงตัวออกมา.

ทีนี้เมื่อ**สัญญาธาตุกลายเป็นสัญญาขันธ์** สำคัญอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว **สังขาร-ธาตุก็กลายเป็นสังขารขันธ์** : รู้สึกคิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา ; ดังนั้นจากความคิดนึกเหล่านั้นมันก็มีเป็นสายไป นับตั้งแต่ว่ามีสัญญาว่า “เรา” แล้วมันก็มีสัญเจตนา ที่จะทำ, ที่เราจะทำอย่างใดอย่างหนึ่ง; นี่เรียกว่ามี**สัญเจตนา**, **แล้วก็มีตัณหา**. จากสัญเจตนาก็จะเกิดตัณหา เกิดความอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามสัญเจตนา; แล้วก็จะเกิดวิตก แล้วก็จะเกิดวิจาร.

กลุ่มนี้เป็น สังขารขันธ์ ทั้งนั้น มันก็มีรวมกันหมดเรียกว่า สังขารขันธ์ **นับตั้งแต่เกิดสัญเจตนา เกิดตัณหา เกิดวิตกวิจาร ตามลำดับ**; นี้รวมทั้งหมดแล้วก็เรียกว่าสังขารขันธ์. นับตั้งแต่มีเจตนาไปตามสัญญา แล้วเกิดตัณหา ความต้องการ และก็วิตก ไปตามความต้องการ, และได้มา ก็วิตกไปตามที่ได้มา, และก็วิจาร-คือว่าผูกพันธ์หลงใหล รู้สึกอยู่ในสิ่งนั้น. **กลุ่มที่เรียกว่า สังขารขันธ์นี้ก็เลยมีมากหลายอาการ** เรียกว่า สังขารขันธ์ ทั้งนั้น, รวมแล้วครบ ๕ ขันธ์.

ทบทวนอาการที่ธาตุปรุงกัน

ถ้าลืมไปบ้างก็ทบทวนเสียใหม่ : เมื่อ **ตา** พบกับรูป ได้**อาศัย** กันกับ**รูป** ย่อม**เกิดจักขุวิญญาณ**ขึ้นมา; นี่**รูปขันธ์เกิด**ขึ้นแล้ว **วิญญาณขันธ์ก็เกิด**แล้ว. ระหว่างตากับรูป กับวิญญาณขันธ์นั้น เมื่อมา**สัมพันธ์กัน**แล้วก็**เรียกว่าผัสสะ**, **จากผัสสะก็เกิดเวทนา** คือเวทนาขันธ์; **จากเวทนาขันธ์**ก็ทำให้สำคัญอย่างนั้นอย่างนี้ในเวทนาขันธ์ มันก็**เป็นสัญญาขันธ์** เกิดขึ้นมาว่าเป็นอะไร เพื่อจะยึดมั่น ถือมั่นในขั้นต่อไป ซึ่งเรียกว่า **สังขารขันธ์**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุปรุงกัน มันจึงเกิดรูปขันธ์ วิญญาณขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ **ครบทั้ง ๕ ขันธ์ดังนี้. เมื่อยังไม่ทำหน้าที่ปรุงอย่างนี้ ก็ยังเรียกว่าธาตุ**: คือรูปธาตุ วิญญาณธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ มี ๕ ธาตุ พอได้ทำหน้าที่ ตามหน้าที่ที่จะต้องทำในชีวิตประจำวัน เมื่อได้อารมณ์ข้างนอก ก็เกิดเป็นรูปขันธ์ วิญญาณขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ขึ้นมา.

ขันธ์ทั้ง ๕ + อวิชชา จะเป็นอุปาทานขันธ์

ตอนที่เป็นขันธ์นี้ก็แยกออกเป็น ๒ ฝ่าย : ถ้าไม่มีอวิชชาธาตุ ธาตุเหล่านั้นก็ทำหน้าที่ขันธ์ล้วน ๆ ตามเดิม; **ถ้ามีอวิชชาธาตุ ความโง่เขลาเข้าไปปรุง** ปนอยู่ด้วย **มันก็กลายเป็นอุปาทานขันธ์**; ไม่ใช่ขันธ์เฉย ๆ ต้องเป็นอุปาทานขันธ์. รูปก็เป็นรูปูปาทานขันธ์ ที่เป็นเวทนาก็เป็นเวทนูปาทานขันธ์ที่เป็นสัญญาก็เป็นสัญญูปาทานขันธ์ ที่เป็นสังขารก็เป็นสังขารูปาทานขันธ์ และที่เป็นวิญญาณก็เป็นวิญญาณูปาทานขันธ์ ก็เกิดอุปาทานขันธ์ ๕ ขึ้นมา. **เมื่อเป็นอุปาทานขันธ์สมบูรณ์อย่างนี้แล้ว ก็คือตัวความทุกข์ที่มีอยู่ในนั้น**; เพราะความยึดมั่นถือมั่น เป็นเรา-เป็นของเรามีอยู่แล้ว ตั้งแต่มีสัญญาขันธ์ในรูปของสัญญาขันธ์กระทั่งมาอยู่ในสังขารขันธ์ คิดนึกอยู่เต็มที่เป็นอุปาทานเป็นภพขึ้นมาแล้ว.

ถ้าถือตามหลักปฏิจจสมุปบาท จะเข้าใจได้ง่าย โดยเริ่มขึ้นมาว่า *จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ* -อาศัยตากับรูปเกิดจักขุวิญญาณ *ติณฺณํ ธมฺมานํ สงฺคติ ผสฺโส* **๓ อย่างนี้รวมกันเรียกว่าผัสสะ**. *ผสฺสปจฺจยา เวทนา* -เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา.

ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า **รูปขันธ์** ได้**เกิด**ขึ้นแล้ว **ในขณะตากระทบรูป**, **วิญญาณขันธ์เกิดขึ้นเพราะอาศัยตากระทบรูป**. แม้ผัสสะกับเวทนานั้นคือเวทนาขันธ์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่เกิดมาในรองลำดับ : *ผสฺสปจฺจยา เวทนา;* จาก*เวทนาปจฺจยา ตณฺหา* -เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา นี่มันรวมกันทีเดียวหมดเลย : จากเวทนานั้น ก็จะเป็นสัญญา แล้วก็เป็นสัญญา เจตนา เป็นตัณหา เป็นวิตก เป็นวิจาร รวมอยู่ในคำเดียวกับตัณหา. จาก**เวทนา**เป็นปัจจัย ย่อมเกิด**ตัณหา** กระทั่งมาถึง**อุปาทาน** นี่**ก็ยังอยู่ ในพวกสังขาร-ขันธ์**, กระทั่ง**เป็นภพ** ชนิดที่เป็นกัมมภพ ความรู้สึกคิดนึกที่สมบูรณ์เป็นนั่นเป็นนี่ **นี้ก็ยังเป็นสังขารขันธ์**; ก็เลยเกิดทุกข์. สังขารขันธ์ปรุงแต่งเป็นความทุกข์ ขึ้นมาโดยสมบูรณ์ คือเป็นชาติ ชรา มรณะ.

ในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทสายหนึ่ง เราจะพบความเป็นขันธ์ ๕ เกิดขึ้นมาจากธาตุ ทั้ง๕; และขันธ์ ๕ นั้น ถูกกระทำให้เป็น อุปาทานขันธ์ ๕ เลยเป็นทุกข์.

พุทธบริษัทต้องเข้าใจเรื่องธาตุปรุงกันให้เกิดทุกข์

ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ ก็เป็นอันว่าเข้าใจเรื่อง**ธาตุทั้งปวง**ที่มีอยู่ **ปรุงแต่งกันจนเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา**, เป็นความรู้อย่างเดียวที่เรียกว่า เป็นความรู้จริง รู้แจ้งของคนที่เป็นพุทธบริษัท. ดังนั้น ขอให้พยายามทำความเข้าใจ ให้เข้าใจจนได้ในเรื่องธาตุทั้งหลาย ปรุงแต่งขึ้นมาจนเป็นอายตนะนอก อายตนะใน; การพบกันระหว่างอายตนะนอกกับอายตนะใน ก็เกิดวิญญาณขึ้นมา ระหว่าง ๓ สิ่งนั้นรวมกันเข้า ก็เรียกว่าผัสสะ ขึ้นมา, แล้วก็เป็นเวทนาขึ้นมา เป็นสัญญาขึ้นมา เป็นสังขารขึ้นมา.

วิญญาณนั้นอาจจะ**ทำหน้าที่ได้หลายตอน** ตอนตากระทบรูปก็เรียกว่าจักขุวิญญาณนี้ วิญญาณก็เกิดแล้ว; พอเวทนาเกิดขึ้น ในจิตในความรู้สึกของจิตมโนก็ทำหน้าที่มโนวิญญาณได้ เป็นวิญญาณ; หรือกำลังคิดนึกอยู่ ถ้ามันเกิดความรู้สึกอะไรขึ้นมา มันก็เป็นมโนวิญญาณได้. ฉะนั้น**วิญญาณจะมีได้หลาย ๆ หน โดยอาศัย**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เวทนาเป็นอารมณ์ก็ได้, กลายเป็นธัมมารมณ์ข้างใน สำหรับจิตกระทบและรู้สึก **หรือจะเอาสัญญาเป็นอารมณ์ก็ได้ เอาสังขารเป็นอารมณ์เองก็ได้**.

ยิ่งพิจารณาไปจะยิ่งเห็นว่า **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ** แม้จะกินเวลามากจนน่าเบื่อที่สุดอย่างไร ก็ยังขอร้องให้ท่านทั้งหลาย พยายามทำความเข้าใจให้จงได้. ค่อย ๆ เข้าใจไปทีละนิด ๆ ก็ยังดี, จะพูดกันสักกี่ครั้ง หรือกี่สิบครั้งก็ยังดี. อาตมาผู้พูดก็ไม่รู้สึกเหนื่อย เพราะว่าต้องพูดไปจนรู้เรื่อง เกรงแต่ว่าท่านทั้งหลายจะไม่อดทนพอที่จะทำความเข้าใจ เรื่องสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ซึ่งมีอยู่เป็นพื้นฐาน และปรุงขึ้นมาเป็นความรู้สึกคิดนึก ว่าเรา ว่าของเรา จึงเกิดความทุกข์ และก็จะดับไป. ถึงแม้จะดับไปมันก็ต้องดับด้วยธาตุอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่านิโรธธาตุ หรือนิพพานธาตุก็ตาม.

ธาตุฝ่ายสังขตะ จะปรุงแต่งเรื่อย
จะดับต่อเมื่อพบกับธาตุฝ่ายอสังขตะ

สรุปความอีกทีหนึ่งว่า **ธาตุทั้งหลายนี้ ฝ่ายสังขตะ** จะเกิดขึ้น ๆ ๆ ปรุงแต่งให้เกิดขึ้น จะเป็นรูปธาตุก็ได้ อรูปธาตุ คือนามธาตุก็ได้, **มันจะปรุงแต่งกันขึ้น** จนเป็นวิญญาณ จนเป็นผัสสะ เวทนา ครบขันธ์ ๕; **แต่แล้ว ที่สุดมันจะดับลงไปด้วยธาตุอีกธาตุหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า นิโรธธาตุ ซึ่งเป็นฝ่ายอสังขตะ**. ฉะนั้น ความดับนี่มันมิได้ โดยธาตุของความดับ ที่เรียกว่านิโรธธาตุ; ไม่อย่างนั้นมันดับไม่ได้.

จะยกตัวอย่างทางวัตถุเหมือนอย่างไฟ กว่ามันจะเกิดเป็นไฟขึ้นมาได้ มันต้องอาศัยหลาย ๆ ธาตุ, **กว่าไฟจะลุกเป็นไฟขึ้นมาได้ ต้องอาศัยธาตุนั้นธาตุนี้** ธาตุโน้น ตามธาตุทางวัตถุ ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็รู้กันได้ดีว่า ไฟจะเกิดขึ้นได้อย่างไร. มันต้องมีเชื้อเพลิง เช่นไม้ฟืน หรือน้ำมัน นี้ก็ตาม, มันก็จะต้องมีความร้อน มีธาตุ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่หล่อเลี้ยงไฟเป็นอ็อกซิเจน หรืออะไรก็สุดแท้, และยังต้องมีอะไรอีกบางอย่างมาช่วยกัน ไฟจึงจะลุกเป็นไฟขึ้นมา. ทีนี้**เมื่อจะดับไป ก็ต้องไปตามกฎที่ว่า เหตุปัจจัยนั้นมันสิ้น**, เหตุปัจจัยจะสิ้นจนทำให้ไฟดับนี้ **ปัจจัยสิ้นหมดเองไปก็ได้** เช่นว่าน้ำมันมันหมด ไฟมันก็ดับ อย่างนี้เรียกว่า เหตุปัจจัย ที่ทำให้ไฟลุกนั้นหมดเสียแล้ว; ไฟก็ดับเองด้วยเหตุผล เพราะเหตุปัจจัยมันสิ้นเอง. ทีนี้ถ้าปัจจัยไม่สิ้นเอง **แต่มีอำนาจอันใดอันหนึ่งมาทำให้ไฟดับก็ได้** เช่นว่า ถ้าไฟที่มันดับได้ด้วยน้ำ ก็เอาน้ำสาดเข้าไป หรือเอาแผ่นอะไรทับเสีย ไฟก็ต้องดับ โดยที่มีอะไรแทรกแซงเข้ามา; ไม่ใช่ดับเพราะว่าปัจจัยค่อย ๆ สิ้นไปเอง; ทั้งหมดนี้เรียกว่าความดับ. จะต้อง**มีความดับที่เป็นพื้นฐาน**อยู่อีกอันหนึ่ง มัน**จึงจะปรากฏเป็นความดับ**ออกมาได้; ในทางธรรมถือเป็นอย่างนี้. ฉะนั้นความทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะปัญจุปาทานักขันธ์ทั้งหลาย มันจะถึงความดับ ก็โดยเมื่อมีนิโรธธาตุเข้ามา:-

ดับเพราะว่าเหตุปัจจัยสิ้นสุดลง ตามธรรมชาติ ตามโอกาส; ตัวอย่างเช่นว่า : ตาเห็นของที่น่ารัก น่าพอใจ จนเกิดกิเลส จนยึดมั่นถือมั่นจนเป็นความทุกข์ แต่มันจะอยู่อย่างนั้นตลอดวันตลอดเดือนตลอดปีไม่ได้; เหตุปัจจัยส่วนใดส่วนหนึ่งมันเปลี่ยน มันร่อยหรอ มันก็หยุดไปได้, คือว่าหยุดทรมานด้วยการหลงรักหลงอะไรได้. นี้เรียกว่าดับไป ตามโอกาส หรือการสิ้นสุดของปัจจัยตามธรรมชาติ; อย่างนี้ก็เรียกว่าดับชั่วขณะหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ฝีไม้ลายมืออะไรของคนนั้นนัก.

แต่ยังมีทาง หรือวิธี ที่จะปฏิบัติให้นิโรธธาตุเข้ามาดับทุกข์นี้ได้โดยเร็วไปตามต้องการ ยิ่งกว่านั้น; นี่คือดับความทุกข์นี้ด้วยสติปัญญา ที่เจริญภาวนา เช่นวิปัสสนาภาวนา เป็นต้น. นี่เรา**ทำให้เกิดสติปัญญา ที่เป็นวิปัสสนาเข้ามา ก็เลยหายโง่ หายหลงรัก หายยึดมั่นถือมั่นที่นั่นเดี๋ยวนั้นทันทีก็ได้**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ ถ้าจะพูดอีกทีหนึ่งก็พูดว่า ทุกข์ดับเพราะว่ามันมาพบกันเข้ากับนิโรธธาตุ เช่นนิพพานธาตุเป็นต้น. **นิโรธธาตุนี้เมื่อถึงขั้นสูงสุด เขาจะเรียกเป็นว่านิพพาน - ธาตุ** : เจริญวิปัสสนาอยู่เป็นประจำจนกระทั่งว่า เกิดความรู้แจ้ง เห็นแจ้ง มรรคญาณ ผลญาณ นิพพิทา วิราคะ วิมุตติ ไปตามลำดับ จนกระทั่ง นิพพานธาตุ ชนิดสอุปาทิเสส-นิพพาน หรืออนุปาทิเสสนิพพานก็ดี ปรากฏขึ้น สังขารทั้งปวงก็ดับ; ไม่มีทางจะปรุงแต่งเป็นนี่เป็นนั่น เพื่อจะเป็นอุปาทานขันธ์อีกต่อไป; นี้ก็เรียกว่านิโรธธาตุโดยแท้จริง

นิพพานนี้ก็เป็นธาตุ ครั้งสุดท้าย สูงสุดกว่าเขาหมด แล้วก็ยังคงเป็นธาตุ; คือ ธา-ตุ, ก็เรียกว่า นิพพานธาตุบ้าง นิโรธธาตุบ้าง อสังขตธาตุบ้าง อมตธาตุบ้าง; แล้วแต่จะเรียก. นี่คือ **ธาตุแห่งความดับซึ่งมาถูกเข้ากับสังขาร หรือสังขารมาถูกเข้ากับธาตุแห่งความดับแล้ว มันก็ต้องดับ**. ที่เห็นได้ง่าย ๆ เช่นว่า ไฟมันลุกโพลงอยู่ พอมันถูกเข้ากับน้ำ มันก็ดับลง เพราะมันเป็นธรรมชาติตรงกันข้ามอยู่.

พิจารณาให้ดี ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ

เอาละทีนี้ก็ต้องย้ำหรือขอร้องให้พิจารณาย้ำ ให้ซ้ำ ให้ดูใหม่ว่า : ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุดนั้น **มันมีอะไรที่มิใช่ธาตุ?** คือนับได้ตั้งแต่ความทุกข์ ยังมิได้เกิดขึ้น จนกระทั่งความทุกข์เกิดขึ้น และเป็นไป เป็นทุกข์ทรมานไป จนกว่าทุกข์นั้นจะดับลงหมดสิ้น. นี่ มันมีอะไรส่วนไหนที่มิใช่ธาตุ? แม้แต่ตัววัตถุ มันก็ธาตุ และตัวกริยาอาการที่เปลี่ยนแปลงไป มันก็เป็นธาตุ คือเป็นสังขตธาตุ หรือเป็นสังขารธาตุ ก็สุดแท้; กระทั่งมันดับลง มันก็เป็นนิโรธธาตุ หรือนิพพานธาตุ. ถ้ามันดับชั่วคราว ก็เป็นนิโรธธาตุปรากฏชั่วคราว มิได้ปรากฏอยู่ตลอดเวลา หรือเด็ดขาดลงไปได้.

ขอให้ดูว่า วันหนึ่ง กี่วัน กี่เดือน กี่ปี; ในวันหนึ่ง ๆ ในเรื่องหนึ่ง ๆ ก็ไม่มีอะไรที่มิใช่ธาตุ : ลมหายใจก็คือธาตุ, ร่างกายนี้ก็คือธาตุ, การปรุงแต่งกันระหว่าง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สิ่งนี้ ก็คือธาตุ, ความรู้สึกเกิดขึ้นก็คือธาตุ, กิริยาอาการที่มันปรุงแต่งกันก็เป็นอาการของธาตุ ที่เรียกว่า สังขตธาตุ, ส่วนที่ว่ามันจะหยุดไปดับไป ก็เพราะธาตุ คือ นิโรธธาตุ.

ต้องขอโอกาสย้ำแล้วย้ำอีกว่า **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ**. ถ้าจะแจกรายละเอียดก็จะแจกได้มากมาย คน ๆ หนึ่ง เรานี่แหละไม่ต้องใครละ; ตรงไหนบ้างที่ไม่ใช่ธาตุ ? ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่เป็นพวกเดียวกันนี้, และก็น้ำเลือด น้ำหนองน้ำมูก น้ำลาย นั่นก็เป็นส่วนธาตุ, และความร้อน ชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่อยู่ในร่างกายนี้เหล่านี้ก็เป็นส่วนธาตุ, และส่วนที่เป็นแก๊ส เป็นความระเหยอยู่ ที่เรียกว่า ธาตุลม นั้นก็คือธาตุ; เพราะว่าวัตถุ อาศัย ๔ ธาตุ นี้ ประกอบกันเข้าเป็นโครงร่าง เนื้อหนังของมนุษย์; ทุกส่วนเป็นธาตุหมด.

ผมเส้นหนึ่ง เอามาดูก็ประกอบอยู่ด้วย ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม. นี่ก็พอจะเข้าใจได้ว่า ผมก็มีความเป็น ของแข็ง, ในผมก็มีน้ำ ที่จะบีบคั้นออกมาได้, และก็มีอุณภูมิ ธาตุไฟอยู่ระดับใดระดับหนึ่ง, ในผมเส้นเดียวนั้นแหละก็มีลม ธาตุลม คือส่วนที่ระเหยไปได้, มีอากาศมีที่ว่าง ที่จะให้ผมเส้นนี้ตั้งอยู่ได้ ถ้าไม่มีที่ว่าง ผมก็ตั้งอยู่ไม่ได้. นี่เรียกว่า **ในผมเส้นหนึ่งก็มีแต่ความเป็นธาตุล้วน แต่เป็นฝ่ายรูปธาตุ**. ยิ่งไปพิจารณาเล็บ ฟัน หนัง กระดูก เลือก เนื้อ **หมดทุกส่วนของร่างกาย ล้วนเป็นธาตุ** ทั้ง ๔ รวมกันอยู่ในรูปใดรูปหนึ่ง; เป็นอันว่า ส่วนร่างกาย **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ**. แม้แต่เนื้อที่ว่าง มันก็เป็นธาตุ. ส่วนที่กินหรือครองเนื้อที่ว่างอยู่ มันก็ล้วนแต่เป็นธาตุใดธาตุหนึ่ง.

ทีนี้ **ส่วนจิตใจมันเริ่มขึ้นมาเป็นความคิดนึกได้** ก็เพราะว่า **รูปธาตุ**นี้ **ทำหน้าที่**ของธาตุ; ตาก็เป็นรูปธาตุ รูปข้างนอกก็เป็นรูปธาตุ อาศัยกันเข้าแล้วก็เป็นอายตนะ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สำหรับกระทบกับตา ข้างใน รูป ข้างนอก. ตาก็เป็นรูปธาตุ รูปก็เป็นรูปธาตุอยู่แล้ว แม้ว่าจะเป็นสิ่งละเอียด เห็นไม่ได้ด้วยตา ก็ยังคงเป็นธาตุ; เช่น **ความรู้สึกต่าง ๆ นี้ก็เป็นธาตุ แต่ว่าเห็นด้วยตามไม่ได้**. ถ้ารู้สึกที่ตาได้ นั่นก็เรียกว่า จักขุธาตุ.

ทีนี้ **รูปที่มากระทบตา ก็เป็นธาตุ เป็นส่วนที่จับไม่ได้** แต่เห็นได้ก็มี เช่นว่ารัศมีหรือวัณณนิภาของคลื่นแสงต่าง ๆ ที่มากระทบตา เราจับมันไม่ได้ แต่มันก็ยังเห็นได้ด้วยตา ด้วยความรู้สึกที่ตา นี้ก็คือธาตุ. ส่วนรูปธาตุ อยู่ในฝ่ายนี้ เรียกว่า จักขุธาตุ, ฝ่ายโน้นเรียกว่า รูปธาตุ อาศัยกัน เกิดวิญญาณขึ้นมาจากธาตุที่เป็นวิญญาณธาตุ ซึ่งมีอยู่เป็นปกติตามธรรมชาติ เหมือนกับธาตุอื่น ๆ นั่นแหละ.

ทุกธาตุมีอยู่ตามธรรมชาติ มีโอกาสเมื่อไร ก็แสดงตัว

ไม่ว่าธาตุไหน ล้วนมีอยู่อย่างนั้น ตามธรรมชาติ คล้าย ๆ กับว่า **รออยู่อย่างนั้น จนกว่าจะมีโอกาส ทีค่จะแสดงตัว** คือได้ปัจจัยที่ปรุงแต่ง เมื่อได้ปัจจัยที่ปรุงแต่ง ก็แสดงตัวออกมาอีกทีหนึ่ง. เมื่อเรากำลังมีความคิดนึกอยู่ในใจ ความคิดนึกนั้นมันเป็นสาย หรือว่าเป็นวิถีของการที่ปรุงแต่งกันมาทางจิต โดยอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า นามธาตุ นับตั้งแต่พอเห็นก็เป็นวิญญาณ แล้วก็เป็นผัสสะ แล้วก็เป็นเวทนา แล้วก็เป็นสัญญา แล้วก็เป็นสังขาร **ไม่มีส่วนไหนที่มิใช่ธาตุ**, แล้วก็ยังหาส่วนที่มิใช่ธาตุไม่พบ แม้แต่ที่ว่างก็เป็นอากาสธาตุ.

ตัวตนจะมีอยู่ที่ไหน; ตัวตนก็เป็นเพียงสังขารธาตุ ที่ถูกปรุงด้วยอวิชชาออกมาเป็น สังขารขันธ์ เป็นความคิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ และอาจจะมีได้ปรุงได้ ตั้งแต่ พอมีเวทนาขึ้นมาโดยสมบูรณ์แล้ว ก็จะเกิดสัญญา ก็ปรุงเป็น เรารู้สึก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่างนั้น เรารู้สึกอย่างนี้ ในเวทนา; และสำคัญเวทนาว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้. ต่อมาเมื่อเกิดวิญญาณ รู้สึกในสิ่งเหล่านี้ หลายซับหลายซ้อนขึ้น แล้วก็ไปคว้าเอาวิญญาณขันธ์นั้นมาเป็นตัวตนก็ได้, หรือบางทีเพราะเหตุที่มันอาศัยสิ่งเหล่านี้ เป็นเครื่องรู้สึกได้ร่วมกันในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ อย่างนี้; คนที่ยังรู้น้อย ยังไม่ฉลาด ยังโง่อยู่บ้าง อาจจะไปคว้าเอารูปขันธ์ มาเป็นตัวตนก็ได้.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ทั้ง ๕ ขันธ์เลย ว่า *"เอารูปเป็นตัวตนก็มี เวทนาเป็นตัวตนก็มี สัญญาเป็นตัวตนก็มี สังขารเป็นตัวตนก็มี วิญญาณเป็นตัวตนก็มี"* ; แล้วแต่ว่า คน ๆ นั้นมันกำลังโง่อยู่อย่างไร. หรือถ้าพูดให้ถูกว่านั้นก็แล้วแต่ว่ากลุ่มธาตุ หรือกลุ่มขันธ์กลุ่มนั้น มันยังโง่อยู่ในระดับไหน; ซึ่งจะเอารูปเป็นตัวตนก็ได้ เอาเวทนาเป็นตัวตนก็ได้ สัญญาเป็นตัวตนก็ได้ สังขารเป็นตัวตนก็ได้ วิญญาณเป็นตัวตนก็ได้. เหมือนที่สวดท่องเวลาไหว้พระสวดมนต์อยู่ทุกเช้า ทุกเย็น ว่า *"รูปัง อนิจจังเวทนา อนิจจา* เรื่อยไปกระทั่งว่า *รูปัง อนัตตา เวทนา อนัตตา"*. นี่เป็นคำบอกของพระพุทธเจ้าว่า ทุกอย่างเป็นอนัตตาทั้งนั้น ในทั้ง ๕ นั่นแหละ; พอโง่ไปยึดมั่นว่ามิใช่อนัตตา แต่เป็นอัตตา เป็นตัวเราหรือของเราก็ตาม ความทุกข์ก็เกิดขึ้น.

ความทุกข์ ก็เป็นธาตุ เพราะเป็นพวกเวทนาธาตุ

ทีนี้ตัวความทุกข์ที่เกิดขึ้นนี้ เป็นธาตุ หรือ มิใช่ธาตุ? ใครที่ได้เรียนมาแล้วอย่างไร? แต่หนหลัง มีความรู้มาเท่าไร? ความทุกข์เกิดขึ้น **ตัวความทุกข์นั้นคือธาตุหรือมิใช่ธาตุ?** และก็คงลืมเสียอีกว่า **ความทุกข์นี้ เป็นเวทนา เวทนาก็ต้องเป็นธาตุ** คือ **เป็นเวทนาธาตุ**, ความสุขก็เป็นธาตุ เพราะเป็นเวทนา และเป็นเวทนาธาตุ. ทีนี้เวทนาธาตุจะแบ่งเป็นสุขธาตุ ทุกขธาตุ อทุกขมสุขธาตุก็ได้; แต่ไม่ต้องแบ่งก็ได้ เพราะเวทนาทั้งหลายเป็นธาตุอยู่แล้ว.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี้เรียกว่า **ความทุกข์ที่เกิดขึ้นก็เป็นธาตุ คือเป็นเวทนาธาตุ**; หรือว่า **ความทุกข์จะดับลง ก็ต้องเป็น นิโรธธาตุ หรือเป็น นิพพานธาตุ** ชั่วขณะ ๆ เป็นนิโรธธาตุ โดยส่วนรวมเรียกได้ว่า เป็นนิโรธธาตุ. เมื่อทุกข์เกิดขึ้นเป็นเวทนาธาตุ; เมื่อทุกข์ดับลง ก็เป็นนิโรธธาตุคือความดับ แห่งเวทนาธาตุนั้นเอง; จะเหลือเนื้อที่ตรงไหนไว้ ที่ว่าจะมีสิ่งไรที่มิใช่ธาตุ มันก็ไม่มีแล้ว.

ขอให้ทบทวนอย่างนี้เรื่อยไป : ในส่วนรูปก็ไม่มีอะไรที่มิใช่ธาตุ ตั้งแต่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง แม้กระทั่ง ขี้มูก น้ำลาย น้ำตา ล้วนเป็นธาตุ ไปทั้งนั้น, **ส่วนฝ่ายจิต** ก็มีผัสสะ เวทนา ตัณหา วิตก วิจาร จนกระทั่ง เป็นทุกข์ เป็นต้นไปเลย **ก็เป็นธาตุ**. กลัวแต่ว่าจะไม่มองเห็นอย่างนี้; จะไปเข้าใจว่า มีอะไรเหลืออยู่บางอย่าง ซึ่งมิใช่ธาตุ คือนอกเหนือไปจากธาตุ ตามธรรมชาติ แล้วก็จะไปเอาอันนั้นแหละมาเป็นตัวตนเข้าอีก. บางคนเป็นเอามาก จนถึงกับว่ายอมรับว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ นี้ ก็เป็นธาตุ, นั่นถูกแล้ว; แต่จะมีอะไรที่นอกไปจากนั้นอีก; ซึ่งเขาไปเรียกว่าจิตบ้าง จิตอมตะบ้าง มันไม่ถูก; ถ้าเป็นจิตมันก็ต้องรวมอยู่ในขันธ์ ๕ นี้ ถ้าเป็นอมตะมันเป็นอมตธาตุ มันอยู่ฝ่ายนิโรธธาตุโน้น; นี่ก็เลย**ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ**.

ธาตุ เกิดมีเมื่อไร ทุกข์ปรากฏขึ้นเมื่อนั้น

ทีนี้ก็มีสิ่งที่ต้องทราบต่อไปว่า **เมื่อไร ธาตุเกิดขึ้น ตั้งอยู่ หรือปรากฏออกมา เมื่อนั้น เป็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ หรือปรากฏแห่งทุกข์**. นี่ขอให้เข้าใจว่า *ในพระบาลีอย่างนี้ จะมีมาก : เมื่อใด ตา หู ฯลฯ เกิดขึ้น, เมื่อใดธาตุเกิดขึ้น, หรือเมื่อใดขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง, ธาตุใดธาตุหนึ่งเกิดขึ้น*. นี้ท่านหมายความว่า เมื่อธาตุทำหน้าที่ปรุงแต่งจนถึงขนาดที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกู - ว่าของกู เข้าแล้ว เช่นว่า รูปธาตุของกู เวทนาธาตุของกู สัญญาธาตุของกู สังขารธาตุของกู

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

วิญญาณธาตุของกู จนไปติดมั่นยึดมั่นในธาตุนั้นๆอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าแล้ว; ก็คิดดูซิว่าความทุกข์จะไม่เกิดขึ้นอย่างไรได้.

เรื่องดังกล่าวมานี้ให้ความหมายลึก ลึกมากขนเข้ายากตรงที่ว่า : **สิ่งทั้งหลายจะเป็นธาตุใด ธาตุไหน ก็ตาม ถ้ายังมิได้อยู่ในการทำหน้าที่ของธาตุแล้วจะไม่เรียกว่าธาตุเกิดขึ้น**; ดังนั้นจึงถือว่า ตายังมิได้เกิดขึ้นอย่างตามธรรมดานี่ จนกว่า**เมื่อใดนัยน์ตาทำหน้าที่เห็น จึงเรียกว่าเกิดขึ้น**. แม้รูปที่ตาเห็น ก็เหมือนกัน; ถือว่า ยังมิได้เกิดขึ้น จนกว่าเมื่อใดรูปนั้นถูกเห็นด้วยตา ปรากฏเป็นรูปอะไรแล้วนั้น จึงจะเรียกว่ารูปเกิดขึ้น. จักขุวิญญาณก็เหมือนกัน ก่อนหน้านั้นไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน จนกว่า**เมื่อไรทำหน้าที่ด้วยการเห็นทางตา เมื่อนั้นจึงจะเรียกว่า จักขุวิญญาณเกิดขึ้น**. พอเสร็จหน้าที่ของการเห็นทางตา เมื่อนั้นจึงจะเรียกว่า จักขุวิญญาณ**เกิดขึ้น**. พอเสร็จหน้าที่ของการเห็นทางตา จักขุวิญญาณนั้นก็ดับไป; เพราะได้เกิดผัสสะ เกิดเวทนา ตัณหา อะไรขึ้นมาแทนเสียแล้ว. ฉะนั้น จึงมีการเกิดขึ้นตามลำดับ, ดับลงไปตามลำดับ.

ใน**กรณีของตาเป็นอย่างไร, ในกรณีของหู จมูก ลิ้น กาย ก็เป็นอย่างนั้น**; ในกรณีของจิตนั้นก็ยิ่งเร็วมากในการที่จะเป็นอย่างนั้น. ฉะนั้นเราจึงได้ธาตุที่จะแจกออกไปได้ เป็นหมวด ๆ ในฝ่ายธาตุที่จะเป็นพื้นฐาน โดยแท้จริงแจกออกได้เป็นหมวด ๆ : หมดวตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

หมวด**ตา** นี้ก็เป็นตัวตา เป็นตัวรูป, เป็นตัววิญญาณทางตา, จักขุ+รูป, แล้วก็+จักขุวิญญาณ. ทีนี้หู ก็มีโสต คือ หู ก็มีเสียง และก็มีโสตวิญญาณ-วิญญาณที่รู้แจ้งทางหู. มีอย่างนี้ จนครบทั้ง ๖ อายตนะแยกอย่างละ ๓ ก็เลยได้ ๑๘ ธาตุ : จักขุธาตุ+รูปธาตุ+จักขุวิญญาณธาตุ; และก็ยังมีโสต+สัทโท คือเสียง+โสต-วิญญาณคือวิญญาณทางหู; ไปแจกเอาเองก็ได้ ไม่ใช่ลึกลับอะไร:-

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

- *ตา* แล้วก็ *รูป* แล้วก็*วิญญาณสำหรับเห็นรูปทางตา.*
- *หู* แล้วก็มี*เสียง วิญญาณสำหรับรู้สึกต่อเสียงทางหู.*
- *จมูก* แล้วก็มี*กลิ่น* แล้วก็มี*วิญญาณสำหรับรู้กลิ่นทางจมูก.*
- *ลิ้น* แล้วก็มี*รส* ที่จะมากระทบลิ้น แล้วก็มี*วิญญาณที่จะรู้จักรสนั้นทางลิ้น.*
- *กาย* กับ สัมผัส คือส่วนที่มาถูกกาย และก็มี*วิญญาณสำหรับรู้สึกสัมผัสที่มาถูกกาย.*
- ใจหรือมโนกับ*ธัมมารมณ์* คือสิ่งที่จะเข้ามาถูกใจได้ แล้วก็มี*วิญญาณสำหรับจะรู้จักสิ่งนั้นทางมโน* หรือโดยมโน.

เราก็ท่องกันบ่อย ๆ เป็น ๑๘ ธาตุ : *จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ, โสตธาตุ สัททธาตุ โสตวิญญาณธาตุ, ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ, ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ, กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ, มโนธาตุ ธัมมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ.* ทั้งหมดมีอยู่ ๖ อายตนะ เอา ๓ คูณเข้าไป จนะเป็น ๑๘ ธาตุ.

ใครรู้จัก ๑๘ ธาตุนี้ โดยชัดเจนโดยละเอียด ว่าคืออะไร? อยู่อย่างไร? มีเมื่อไร? ในอาการอย่างไร? ก็เรียกว่า รู้จักธาตุ อย่างละเอียด อย่างดีที่สุด โดยหลักอย่างที่กล่าวมาแล้วว่า : คล้ายกับว่า **ชีวิตวันหนึ่ง ๆ นี้ วนเวียนอยู่แต่เรื่องธาตุ ๑๘ นี้ ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ จนกระทั่งจะเกิดเป็น ธาตุ ที่เป็นความทุกข์อะไรขึ้นมา แล้วก็ดับลงไปเรื่องหนึ่ง**.

ชีวิตแต่ละวัน มีแต่ธาตุเกิดขึ้น แล้วธาตุดับลง

เมื่อธาตุปรุงเสร็จเรื่องนี้แล้ว เรื่องใหม่ก็มาอีก : เดี๋ยวมาทางตา เดี๋ยวมาเรื่องทางหู เดี๋ยวมาทางจมูก. ถ้าไม่มีเรื่องอะไร จากข้างนอก มันก็เอาใจ เป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตัวรู้เรื่องที่เคยผ่านมาแล้วแต่หนหลัง มาคิดมานึกได้; แม้จะคิดเรื่องอนาคตก็ต้องเอาเรื่องแต่หนหลังแต่อดีต มาเป็นรากฐาน เป็นวัตถุสำหรับจะคิดต่อไปข้างหน้า.

ส่วนที่เรียกว่า**สัญญา ที่เป็นความจำ นั่นก็ช่วยให้จิตนี้ สร้างอารมณ์ภายในขึ้นมา**; มโนก็ได้ธัมมารมณ์ขึ้นมา เป็นมโนวิญญาณ ปรุงแต่งคิดนึกได้. แม้ว่าเราจะปิดตา ปิดหู ปิดอะไร ไม่ทำอะไร จิตก็ยังเอาอารมณ์ในอดีตมาทำได้. **สัญญาอย่างนี้เป็นเพียงสัญญา จำหมาย ไม่ได้เป็นความหมายอันแท้จริง ของคำว่า สัญญาขันธ์**; สัญญาขันธ์ จะต้องหมายความ สำคัญว่ามันเป็นอะไร เรียกว่าสัญญาขันธ์. **สัญญาที่จำได้**ว่าเป็นอะไร นี่มันยังไม่ถึงกับสำคัญด้วยอำนาจกิเลสตัณหา; เพียงแต่ว่า **เป็นความจำตามธรรมดา** อันสัญญาประเภทนี้ต้องมาก่อนสัมผัส หรือก่อนวิญญาณด้วยซ้ำไป. เช่นตาเห็นรูปเข้า ความจำแต่หนหลัง มันรู้ว่ารูปอะไร? ต้นไม้ หรือใบไม้ หรือดอกไม้หรือลูกไม้; นี่จะเป็นการเห็นทางตาที่สมบูรณ์.

สัญญาอย่างนี้ ไม่ใช่สัญญาสำคัญมั่นหมาย ที่จะเอาเป็นตัวเป็นตนได้ก่อน; มันยังไม่ถึง. มันต้องเกิดเวทนาก่อน : เป็นสุข หรือทุกข์ หรือเป็นอทุกขมสุข; ทีนี้จะ**สำคัญมั่นหมายในเวทนานี้ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ที่จะยึดมั่นถือมั่น**. เช่นสุข สำคัญว่าสุข เรียกว่า สุขสัญญา เกิดขึ้น; หมายมั่นปั้นมือที่จะเอาสุขนี้เวทนานี้ไว้ให้ได้; หรือแม้แต่ว่าลึกลงไปกว่านั้นอีกก็ว่า สุขเวทนาอันนี้จะต้องเที่ยง, จะต้องเป็นของเที่ยง เป็นนิจจสัญญา ในสุขเวทนานั้น; อย่างนี้เรียกว่า **สัญญาที่หมายมั่นด้วยอวิชชา นี่คือสัญญาขันธ์**.

เมื่อเรามีความหมายมั่นได้ เพราะว่ามีสัญญา ลงไปในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง; และบางทีก็ผิด อย่างตรงกันข้ามเลย: เช่นสิ่งนี้มันไม่เที่ยงเลย แต่สัญญานี้ มันสำคัญไปตาม

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อวิชชา มันว่าเที่ยง, สำคัญเอาเองว่าเที่ยง, สำคัญเอาเองว่าเป็นสุข, สำคัญเอาเองว่าเป็นตัวตน. **พอสำคัญว่าเป็นตัวตน** ไม่ใช่ธาตุ ไม่ใช่ขันธ์ ไม่ใช่อะไรตามธรรมชาติแล้ว ก็เรียกว่า**สัญญานี้ผิดอย่างยิ่ง** ผิดขนาดที่จะเป็นทุกข์ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็มที่.

เรื่องของ “สัญญา” สำคัญมาก ถ้าสัญญาวิปลาสต้องเกิดทุกข์

ขอให้ระวัง**สุภสัญญา-สำคัญว่างาม ในสิ่งที่มันไม่งาม, นิจจสัญญา-สำคัญว่าเที่ยง ในสิ่งที่แท้จริงมิได้เที่ยง, ในสุขสัญญา - สำคัญว่าเป็นสุข ซึ่งแท้จริงมันมิได้เป็นสุขเลย, อัตตสัญญา - สำคัญว่าตัวตนที่แท้จริงแล้วไม่มีอะไรที่เป็นตัวตน. “ความสำคัญ”** นี้เป็นตัวการที่จะทำให้เกิดสังขารขันธ์เป็นอะไรขึ้นมา เป็นรูปอะไรขึ้นมา, เป็นภพ เป็นชาติ เป็นมึง เป็นกู อย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมาก็ด้วยอาศัยสัญญานี้ทั้งนั้น.

พระพุทธเจ้าท่านจึงเรียงลำดับว่า : เวทนา สัญญา สังขาร ๓ อย่างนี้; **เวทนาทำให้เกิดสัญญา ในเวทนานั้น, สัญญานั้นทำให้เกิดสังขาร-ความคิดที่จะเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา สำหรับจะยึดมั่นถือมั่นและเป็นทุกข์. พอเป็นทุกข์ก็กลับไปเป็นเวทนาอีก เวทนานั้นก็จะช่วยให้เกิดความคิดนึก ที่เป็นสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปอีก.**

ดังนั้นสังขารในบางรูปก็คือ ลักษณะของกรรม หรือมโนกรรม; การกระทำทางจิตใจ ก็มีผลออกมาเป็นทุกข์ เป็นเวทนาอีก; ซึ่งวนกันอยู่อย่างนี้ **เพราะความสำคัญผิด ด้วยอำนาจของสัญญาที่มีมาตามอวิชชา** ไม่รู้ว่าอันนี้เป็นอย่างไร; จึงเรียกว่า **สัญญานี้จะวิปลาสอยู่เป็นส่วนมาก**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สัญญาของคนเรานี้จะผิดอยู่เป็นส่วนมาก เช่น เห็นของสกปรกว่าไม่สกปรก, เห็นของไม่เที่ยงว่าเที่ยง, กระทั่งเห็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน ก็ว่าตัวตน. เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ เคยชินอยู่แต่อย่างนี้ ก็เป็นสิสสัย เป็นอาสวะ เป็นอนุสัย, เห็นอย่างไรอีก มันก็ยังโง่อยู่อย่างนั้นแหละ; ยังไม่ค่อยฉลาดขึ้นมาได้ ก็เลยหลงในของไม่เที่ยง ว่าเที่ยง, ของเป็นทุกข์ว่าสุข, ของไม่ใช่ตัวตนว่าตัวตน; อย่างนี้**เป็นสัญญาวิปลาสอันใหญ่หลวง** อยู่ในจิตใจ. ถ้าไม่มีสัญญาวิปลาสนี้แล้ว กิเลสก็เกิดไม่ได้ เพราะไม่เป็นที่ตั้งแห่งความอยาก หรือความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง ในขณะแห่งสังขารขันธ์ พอเกิดสัญญาแล้ว จะเกิดสังขารขันธ์; ตอนนี้จะมีการปรุงแต่งทางจิตหลาย ๆ ชั้น และก็รวมเรียกว่าสังขารหมด. ฉะนั้นหลังจากสัญญาขันธ์แล้ว ก็เกิดสังขารขันธ์, ในรูปของสัญเจตนาบ้าง ตัณหาบ้าง วิตกบ้าง วิจารบ้าง; นี่เป็นการกระทำกรรมอยู่โดยมโนกรรมแล้ว, ก็เลยปรุงเป็นภพ เป็นตัวกู - ของกูอะไรขึ้นมาได้เป็นทุกข์ เรียกว่าสิ้นไปกรณีหนึ่ง.

ความเป็นทุกข์นี้กว่าจะหมดไปเรื่องหนึ่ง ทุกข์ก็เข้ามาในรูปอื่นอีก; วันหนึ่ง **เกิดตาย - เกิดตาย โดยสัญญาวิปลาส** หรือยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้ **หลาย ๆ หน** เดี๋ยวเข้ามาเพราะเหตุทางตา เดี๋ยวเข้ามาเพราะเหตุทางหู. ถ้าผู้ใดได้ยิน ได้ฟัง คำของพระพุทธเจ้า ของพระอริยเจ้า สอนให้เห็นมาตั้งแต่ทีแรก คือให้เห็นว่า : **นี่เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ เข้ามาแล้วพบกัน แล้วเป็นอย่างนั้น ๆ** , นับตั้งแต่ทีแรกแล้วมันก็ไม่ต้องเป็นอย่างนี้ซิ **วันหนึ่ง ๆ จะไม่ต้องมีความทุกข์**. เมื่อยังไม่รู้ ก็ปรุงเป็นวิญญาณ เวทนา สัญญา สังขารอยู่เรื่อยไป, ขันธ์ ๕ เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป. และในบางกรณี ขันธ์ ๕ กลายเป็นอุปาทานขันธ์ คือถูกยึดมั่นถือมั่น แล้วก็เป็นทุกข์จนหมดอำนาจสุดเหวี่ยงแล้วก็ดับไป; มันก็มีอยู่แต่อย่างนี้. นี่แหละคือคนธรรมดาที่เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ หมายความว่าอย่างนี้; ก็เลยวนเป็นทะเลวน เป็นวัฏฏสงสาร เป็นโอฆะ อันใหญ่หลวงอยู่ที่นี่.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คนธรรมดา วนอยู่ในทุกข์ เพราะยึดมั่นถือมั่นผิด ๆ

คนธรรมดาเที่ยวอยู่ในความวนเวียน ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ได้รูป เสียงกลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ผสมปรุงแต่ง สร้างนรก สร้างสวรรค์ สร้างอะไรขึ้นที่นี่, สร้างโลกทั้งปวงกันขึ้นที่นี่ : ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ทั้งที่มันไม่มีเลย. ไม่มีนรก สวรรค์ ไม่มีอะไร มันมีแต่ธาตุ ธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปอยู่ : เป็นรูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ. แต่คนปุถุชนไม่อาจจะรู้ได้; เพราะเห็นเป็นตัวตน เป็นนรก เป็นสวรรค์ เป็นคนเป็นอะไร ก็แล้วแต่เถอะ ล้วนแต่ว่าจะสำคัญไปอย่างไร ก็ล้วนแต่ว่ายึดมั่น แล้วเป็นความทุกข์ทั้งนั้น.

ถ้าไม่ยึดมั่นแล้ว จะไม่มีความทุกข์ มีแต่สติปัญญา รู้ว่าจะทำอย่างไร ควรทำอย่างไร : ตาเห็นรูป เกิดความรู้สึกอะไรขึ้น ก็รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร, ก็ไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งเหล่านั้น ไม่ว่าในระยะไหน ไม่ได้เกิดความยึดมั่นถือมั่น; แล้วก็ทำไปตามที่ควรจะทำ; เรื่องอาหาร ก็หากินโดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นในเวทนา เช่นความอร่อย เป็นต้น.

ถ้ายิ่งยึดมั่นถือมั่นเก่ง ก็ยิ่งมีความทุกข์มาก. ขอให้สังเกตว่าคนที่ยึดมั่นถือมั่นมากจะมีความทุกข์มาก **คนที่ไม่ค่อยจะยึดมั่นถือมั่นก็ไม่มีความทุกข์ กระทั่งไม่ยึดมั่นถือมั่นเลย ก็ไม่มีความทุกข์เลย**; ถ้าถึงที่สูงสุดอย่างนั้น ก็เรียกว่าพระอรหันต์ไปเสียเลย.

พระอรหันต์ท่านเป็นผู้ที่ไม่อาจจะมีความทุกข์ได้อีกต่อไป; แต่ในคนปุถุชนเรานี่แหละ ถ้าคนไหนยึดมั่นถือมั่นเก่ง หรือมาก ก็ต้องเป็นทุกข์มาก; สู้สุนัขก็ไม่ได้ มันยึดมั่นถือมั่นน้อยกว่าคน มันไม่เป็นทุกข์มากเหมือนคน. นี่ไม่ใช่จะแกล้งพูดประชดประชัน หรือว่าจะแกล้งด่าแกล้งว่า; พูดเพื่อจะชี้ตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ ว่าใครยึดมั่น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถือมั่นมาก ก็ย่อมเป็นทุกข์มาก, ยิ่งอบรมจิตไปในทางยึดมั่นถือมั่นมาก แล้วมันก็เป็นทุกข์มาก เหมือนอย่างคนสมัยนี้.

คนสมัยนี้ มีทุกข์มาก เพราะยึดมั่นมาก

ขอให้ดูให้ดี คนสมัยนี้เป็นทุกข์ มากกว่าสมัยปู่ ย่า ตา ทวด ของเรา ใช่ไหม? เพราะว่า**คนสมัยนี้ถูกหลอกให้ยึดมั่นถือมั่นมาก**, ถูกหลอกให้โง่มากกว่าคนชั้นปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา ในทางที่จะยึดมั่นถือมั่น. ฉะนั้น คนสมัยนี้ที่เป็นลูกหลานมีความทุกข์มาก เพราะว่ายึดมั่นถือมั่นมากกว่ารุ่นบิดามารดา ปู่ทวด ยายทวดขึ้นไปทางโน้น ซึ่งเขายึดมั่นถือมั่นน้อย.

การเรียนในสมัยนี้ แม้จะก้าวหน้าวิเศษอย่างไร ส่วนใหญ่ก็เรียนเพื่อ**ยึดมั่นถือมั่น** จึงได้เป็นทุกข์มากทั้งที่เรียนมาก, มีอันธพาลมาก ทั้งที่การศึกษาในโลกนี้เจริญ, มีการรบราฆ่าฟันเบียดเบียนกันมาก ทั้งที่ว่าการศึกษาในโลกนี้กำลังเจริญ, **ยิ่งเรียนมากก็ยิ่งหันหลังให้พระเจ้า ยิ่งหันหลังให้ศาสนาที่สอนว่าอย่ายึดมั่นถือมั่น,** ยิ่งเรียนมากมันยิ่งยึดมั่นถือมั่นเก่งจนไม่ดูหน้าใคร จนไม่เห็นแก่ศาสนา หรือไม่เห็นแก่หลักธรรมหรือพระเจ้าอะไรเลย. **นี่คือความที่ไม่เห็นว่า ทุกอย่างเป็นสักว่าธาตุ**.

พิจารณาเห็น “สักว่าธาตู” จะไม่เป็นทุกข์

ที่สวยทางตา ก็สักแต่ว่าธาตุ, ไพเราะทางหู ก็เป็นสักว่าธาตุ, ที่หอมทางจมูก ก็สักแต่ว่าธาตุ; แต่เขาไม่นึกกันอย่างนี้ นึกแต่เป็นของที่ถูกใจของกู, พอใจเป็นตัวตน ของกู เป็นของของตัวตนของกู เป็นทรัพย์สมบัติของกู **เป็นอะไรของกูไปหมด**. **นี้คือโทษของการที่ไม่เห็นว่าเป็นธาตุเท่านั้น** ใจความสำคัญมันก็มีเท่านี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่ขอให้ใคร่ครวญดูให้ดี ก็จะรู้จัดสิ่งที่เรียกว่า *"ธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ"* ซึ่งอุบาสก อุบสิกา ภิกษุ สามเณร สวดทุกเช้าทุกเย็น ก็ยังเหมือนกับนกแก้ว นกขุนทองอยู่อีก : **"สิ่งเหล่านี้เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย อยู่เนืองนิจ; ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นของว่างจากความหมายแห่งตัวตน"**. ทำไมว่าแต่ปาก? ก็เพราะว่าไม่รู้จักคำว่า "ธาตุ" ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าธาตุ หรือเป็นสักแต่ว่าธาตุ; แล้วก็ลำบากยุ่งยาก อยู่ตรงที่เวทนา, **เวทนามีรส มีกำลังมาก** และเพราะเวทนามีรสรุนแรงมากที่จะ**ทำให้คนหลง จนไม่สามารถที่จะมองเห็นว่า "นี่สักว่าธาตุ"** ซึ่งเกิดขึ้นมาหยก ๆ จากการพบกันระหว่างธาตุตามธรรมชาตินั่นนี่ ก็ปรุงกันขึ้นมาเป็นวิญญาณ เป็นผัสสะ เป็นเวทนา เท่านั้นเอง.

วันหนึ่ง ครั้งหนึ่งของการบรรยายนี้ ยรรยายอะไรไม่ได้มากไปกว่านี้ สำหรับทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ดังนั้นจึงต้องค่อยบรรยายไปตามลำดับ ตามลำดับ ของเรื่องหนึ่ง ๆ เช่นเรื่องธาตุ ขอให้คิดดูว่า เราได้พูดถึงเรื่องธาตุกันครั้งละชั่วโมงเศษมา ๒ ครั้งแล้ว และก็ ๓ ครั้งนี้ ก็มีแต่ข้อเดียวนี้ ที่จะชี้หรืออธิบาย หรือแยกแยะให้เห็นว่า **เป็นแต่สักว่าธาตุตามธรรมขาติเท่านั้น**.

ทีนี้อาศัยที่เรา**เรียนกันก่อน ๆ** สอนกันมาแต่ก่อน ๆ นั้น **รวบรัดเกินไปบ้าง** และ**ผิดพลาดไปบ้าง**; แม้แต่คำว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อย่างนี้ ก็ยังอธิบายกันผิด ๆ จนเข้าใจไม่ได้ : ว่าเนื้อเป็นธาตุดิน เลือดเป็นธาตุน้ำ แต่แล้วทำไม ในเนื้อมีน้ำเล่า? ทำไมในเนื้อมีอุณภูมิ คือความร้อน? ทำไมในเนื้อมีธาตุลมที่ระเหยอยู่เรื่อย? ก็ตอบไม่ได้; อย่างนี้ ก็คืออการอธิบายที่ไม่ถูกต้องถึงที่สุดนั่นเอง.

ขอให้มารู้เสียใหม่ว่า **ธาตุ ๔** นี้ เขา**เล็งถึงคุณสมบัติ**หนึ่ง ๆ ที่มีอยู่ในวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่ง.วัตถุสิ่งเดียวมีครบทั้ง ๔ ธาตุ สำหรับสิ่งที่มีชิวิต; ใช้คำว่าสิ่งที่มีชีวิตนี้ ส่วนใดส่วนหนึ่ง ของสิ่งนั้นจะครบอยู่ทั้ง ๔ ธาตุ, ยิ่งรวมกันหมดก็ยิ่งครบ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทั้ง ๔ ธาตุ. ธาตุที่เป็นวัตถุ **ได้โอกาสเมื่อไร ก็ปรุงให้ธาตุวิญญาณแสดงตัวออกมา**, ธาตุจิต ธาตุวิญญาณ ธาตุมโน แสดงตัวออกมา แล้วก็ปรุงตัวมันเองเรื่อยไปจนเป็นความทุกข์ได้ โดยที่ไม่ต้องเป็นตัวตน, แล้วจะไม่เกิดทุกข์ ดับทุกข์ลงไปได้เมื่อเป็นไปถูกกฎเกณฑ์ของมัน **โดยที่ไม่ต้องมีตัวตน**.

ธาตุที่ปรุงไปตามอำนาจอวิชชาธาตุ จะทำให้เกิดวัฏฏสงสาร

ถ้าจะมีอะไรเป็นผู้สร้างทุกข์ขึ้นมา ก็คือ **ธาตุที่ปรุงไปผิดทาง เพราะเหตุว่าอวิชชาธาตุนี้เข้ามา**แทรก เป็นเจ้ากี้เจ้าการเสียเรื่อย. ความไม่รู้นี้ก็เป็นธาตุ ความรู้ก็เป็นธาตุ อวิชชาก็เป็นธาตุ วิชชาก็เป็นธาตุ; จะสงเคราะห์ไปในสัญญาขันธ์ หรือสังขารขันธ์ หรืออะไร ก็แล้วแต่รูปร่างของมันที่จะอยู่ในลักษณะอย่างไร และอย่างน้อยก็เป็นพวกมโนธาตุ หรือว่าที่เนื่องกันอยู่กับมโนธาตุ คือธัมมธาตุ.

เป็นอันว่าวันนี้ เราพูดกันได้เพียงเค้าโครงคร่าว ๆ พอให้มองเห็นได้ไปทีหนึ่งก่อน แม้ไม่ชัดเจนและละเอียด ว่า**ทุกสิ่งไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ** : จะเป็นฝ่ายโลกิยะ ฝ่ายสังขตะ นี้ก็เป็นธาตุ, เป็นฝ่ายโลกุตตระ เป็นฝ่ายดับ ฝ่ายนิพพานนี้ก็ยังคงเป็นธาตุ; เพราะ**สรุปรวมได้ เป็นสังขตธาตุ กับอสังขตธาตุ หรือนิโรธธาตุ** นั่นเอง, **ตั้งต้นด้วยธาตุ** ที่ทำให้เกิดขึ้น **และก็ไปจบลงด้วยธาตุที่ทำให้ดับลง**.

วัฏฏสงสาร จะเป็นอย่างนี้ ตั้งต้นด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังขารที่ประกอบด้วยอวิชชา ไปจนถึงที่สุดแล้ว; หมดฤทธิ์ ของสังขตธาตุแล้ว ก็เป็นโอกาสแห่งนิโรธธาตุที่จะทำให้ดับลง; มันก็มีอยู่อย่างนี้ จะเป็นชั่วคราวก็ตาม จะทำให้เด็ดขาดถาวรก็ตาม. ดังนั้น อย่าได้เข้าใจผิดในเรื่องของธรรมชาติ ซึ่งเป็น**ตัวธาตุแท้ ๆ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หรือเป็นกฎของธรรมชาติ ซึ่งมีอำนาจบังคับให้ธาตุทั้งหลายทั้งปวงนี้เปลี่ยนแปลงปรุงแต่งกันไป ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น ๆ **และเมื่อมีผลออกมาก็สักว่าธาตุ แล้วในที่สุดดับไปก็สักว่าธาตุ** ของความดับไป; นี่สรุปความก็เป็นอย่างนี้.

ธาตุแยกไปได้มากชนิด แต่รวมแล้วมีเพียงสอง

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ธาตุแบ่งได้เป็น ๒ ชนิด : เป็น**สังขตธาตุ** ที่จะปรุงแต่งกันขึ้น เกิดนั่นนี่ขึ้นมาอันหนึ่ง, อีกอันหนึ่งก็เป็น**อสังขตธาตุ** จะไม่ปรุงแต่งอะไร และจะดับลง หรือสิ้นสุดลง; มีเท่านี้เอง. เดี๋ยวนี้ธาตุกำลังเป็นอย่างไร : ในทางฝ่ายวัตถุก็เป็นไปอย่างหนึ่ง ไม่ค่อยสำคัญ เพราะไม่ใช่ความทุกข์โดยตรง; **ฝ่ายจิตใจนี่ถ้าปรุงในลักษณะของสังขตะธาตุแล้ว ก็เป็นความทุกข์เกิดขึ้น** จนกว่าจะมีการจัดการทำที่ถูกต้อง ให้เกิดธาตุที่เป็นอสังขตะ หรือเป็นนิโรธธาตุ ปรากฏออกมา, ความรู้สึกเป็นทุกข์ ในจิตนั้นก็ดับไป.

ที่เรียกว่า เป็น**เรื่องสำคัญ**ของพระศาสนาก็มีว่า **ความทุกข์เกิดขึ้นก็คือเรื่องธาตุนี้, ความทุกข์ดับลงก็คือเรื่องธาตุนี้**; ผู้รู้ที่มีสติปัญญาในเรื่องนี้ ก็คือพระพุทธเจ้าที่แท้จริง, กฎเกณฑ์อันนี้ ความจริงอันนี้ ก็คือพระธรรมอันแท้จริง, ผู้ปฏิบัติอันมีสติปัญญาเกิดขึ้นต่อสู้อยู่นั้น ก็คือพระสงฆ์ที่แท้จริง ดังนี้.

ขอให้เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จริงอยู่ข้างใน คือการรู้จักธาตุทั้งหลาย และก็ควบคุมให้เป็นไปแต่ในทางที่จะไม่ทุกข์ จะดับทุกข์ได้เพราะเหตุนี้. คำว่า ธาตุ คำเดียวก็จะขยายออกไปได้เป็นธรรมทั้งหมด ในพระพุทธศาสนาได้เหมือนกัน. ฉะนั้น ขอให้ฟังสิ่งที่เรียกว่าธาตุไว้ในลักษณะอย่างนี้ทีก่อน ซึ่งเราจะได้พูดถึงคำว่าอายตนะ ว่าขันธ์ ว่าอุปาทานขันธ์ ให้ละเอียดต่อไปอีก.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขอให้จำไว้เป็นหลักว่า พื้นฐานแท้ ๆ คือคำว่าธาตุ เมื่อถูกปรุงแต่งขึ้นมาแล้ว มันก็จะสำเร็จรูปมาเป็นอายตนะ จากธาตุ จะมากลายเป็นอายตนะ อายตนะนอก อายตนะใน; จากอายตนะได้ปรุงแต่งกันแล้ว มันก็จะเกิด พวกขันธ์ คือ เป็นหมู่ ๆ ขึ้นมา หมู่ตา หมู่หู หมู่จมูก หมู่ลิ้น หมู่อะไรขึ้นมา; ถ้าไปเกิดยึดมั่นเข้า หมู่ขันธ์นั้นก็จะกลายเป็นหมู่อุปาทานขันธ์ขึ้นมา คือตัวทุกข์.

สำหรับวันนี้ก็ขอยุติการบรรยายเรื่องธาตุไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปรมัตถสภาธรรม

-๔-

๒๗ มกราคม ๒๕๑๖

ความเนื่องกันระหว่างกลุ่มธาตุ

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในครั้งที่ ๔ นี้ เป็นการบรรยายในชุดที่เรียกว่า **ปรมัตถสภาวธรรม**, และในตอนต้น ๆ ของการบรรยายชุดนี้ได้กล่าวถึงเรื่องธาตุ; **ในวันนี้ก็ยังจะได้ กล่าวถึงเรื่องธาตุ** อีกนั่นเอง. อาตมาคิดว่าคงจะเป็นที่รำคาญ แก่คนบางคนก็ได้; แต่ก็ไม่กลัว ว่าจะเป็นที่รำคาญ เพราะไม่มีทางจะหลีกเลี่ยง; แต่สำหรับผู้ที่สนใจ แล้วก็จะไม่รู้สึกรำคาญ.

เรื่องธาตุนี้เป็นเรื่องที่มีความมุ่งหมายส่วนใหญ่ คือจะให้ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน หรือเป็นของของตน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เพราะไม่รู้เรื่องธาตุ จึงได้ยึดมั่นถือมั่นในธาตุบางสิ่งบางอย่างนั้น ว่าเป็นตัวตนหรือของตน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้นว่า **ไม่มีอะไรที่จะไม่เรียกว่าธาตุ**; ถ้าเรารู้ว่ามันเป็นธาตุ ความยึดมั่นถือมั่น ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้; เพราะไม่รู้ว่าเป็นธาตุโดยแท้จริง จึงเกิดความยึดมั่นถือมั่น. นี้เป็นความประสงค์ส่วนใหญ่ สำหรับการศึกษาของพุทธบริษัท ซึ่งมีหลักไปในทางที่ว่า "**ให้มีสติสัมปชัญญะ รู้สึกตัวอยู่ทุกเวลา**".

ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่เป็นธาตุทั้งนั้น

ให้รู้ไว้ว่าทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แวดล้อมเราอยู่ เกี่ยวข้องกับเราอยู่หรือเกิดขึ้นในจิตใจเราก็ตาม ทุกอย่าง**เป็นสิ่งที่เรียกว่าธาตุทั้งนั้น**. ฉะนั้น ชื่อของธาตุจึงมีมากมายหลายสิบชื่อ : เป็นชื่อธาตุที่เป็นหมวดใหญ่ๆ ก็มี, เป็นรายละเอียดก็มี และที่เกี่ยวกับคนอยู่เป็นประจำนั้น ก็หมายถึงธาตุ ๑๘ อย่าง จำแนกไปตามอายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งมีอยู่ ๖ อย่าง.

เรื่องนี้ก็เคยพูดกันมาแล้ว ที่เรียกว่า จักขุธาตุ – ธาตุสำหรับรู้อะไรทางตา, รูปธาตุ- ธาตุที่มีรูป สำหรับจักษุจะได้รู้ ได้ทางตา, และจักขุวิญญาณธาตุ – วิญญาณ-ธาตุที่จะเกิดทางจักษุ ; ในเรื่องตามี ๓ อย่าง ในเรื่อง หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่ละอย่างก็มี ๓ อย่าง นั้นจึงเป็น ๑๘ อย่าง

ที่เป็น ๑๕ อย่างตอนต้นหมวดนั้น เป็นพวกรูปธาตุหรือเกี่ยวกับ**รูปธาตุที่เห็นได้ชัด** เป็นส่วนใหญ่; ๓ อย่างข้างท้าย เป็น**นามธาตุ** คือธาตุทางจิตใจ; ก็เลยได้เป็นธาตุ ๑๘ อย่างใน ๑๘อย่างนั้นมันแยกออกไปได้. โดยเฉพาะธาตุที่จิตใจจะรู้นั้นแยกออกไปได้อีกมามาย ซึ่งเราจะค่อย ๆ พิจารณากันไปตามลำดับ จนกระทั่งรู้ว่า **รอบตัวเราไม่มีอะไร ที่มันไม่ใช่ธาตุ**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เนื้อหนัง**ร่างกาย**นี้ ก็เป็นธาตุแต่ละอย่าง ๆ, **อาหาร**ที่รับประทานเข้าไปก็สักว่าธาตุ, **เครื่องนุ่งหุ่ม**ที่นุ่งห่มอยู่นี้ก็สักว่าธาตุ หลาย ๆ ธาตุประกอบกันอยู่, **บ้านเรือน**ที่เราอยู่อาศัย มันก็สักว่าธาตุ **ความเจ็บไข้**ก็เกิดมาจากธาตุ เป็นธาตุ ยาแก้ไข้ก็เป็นธาตุ อย่างนี้เป็นต้น.

ขอให้รู้ว่า**ไม่มีอะไรนอกจากธาตุต่าง ๆ ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัย คือตามเหตุของมัน**; แม้แต่ตัวใจเองนั้นก็เป็นธาตุ, และก็ได้อะไรมาปรุงแต่งก็ล้วนแต่เป็นธาตุ; ที่เราคิดนึกว่าเป็นตัวเรา เป็นของเราเหล่านี้มันก็กลายเป็นอวิชชาธาตุ คือธาตุแห่งอวิชชาขึ้นมา; ธาตุอวิชชาไม่เคยปรากฏ เดี๋ยวนี้ก็ปรากฏออกมา. นี่คือความสำคัญที่ต้องขอร้องให้ท่านทั้งหลายทนฟัง เรื่องธาตุ เราจะถือเป็นโอกาสพูดเรื่องนี้ให้ละเอียดลออ ให้จบไปเสียสักเรื่องหนึ่ง.

พุทธบริษัท ต้องรู้เรื่องธาตุให้ตรงกัน

พระสารีบุตรได้กล่าวว่า **ความฉลาดในธาตุ กับความฉลาดในการกระทำในใจเรื่องธาตุนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ เพื่อไม่ให้เราถือผิด ๆ กัน จนทะเลาะวิวาทกัน แล้วจะได้เป็นการตั้งอยู่ อย่างถูกต้องของพระสัทธรรม คือของพระพุทธศาสนา ชนิดที่จะเป็นประโยชน์แก่โลกทั้งหลายได้**.

นี่ขอให้ลองคิดดู ทบทวนดูอีกครั้งหนึ่งว่า *"ความเป็นผู้ฉลาดในเรื่องธาตุ* และเรื่อง*การทำในใจโดยแยบคายเกี่ยวกับธาตุ"* เป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้เพื่ออย่าให้พุทธบริษัททั้งหลายถือผิด ๆ แผก ๆ แตกต่างกันไป ให้รู้ตรงกัน ถือตรงกัน นั่นแหละจะเป็นการตั้งอยู่แห่งพระพุทธศาสนา ชนิดที่อาจจะเป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายได้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พอเข้าใจผิดเรื่องธาตุก็ถือไม่ตรงกัน มีความรู้ไม่ตรงกัน **ก็เลยสอนผิด** ออกไปนอกลู่นอกทางพุทธศาสนา จนพุทธศาสนาไม่เป็นประโยชน์แก่ใครเลย อย่างนี้เป็นต้น. เราจึงพยายามกันอย่างยิ่ง ในการจะให้มีความก้าวหน้าในทางการศึกษาในที่นี้ ก็คือ **การรู้เรื่องธาตุให้ถูกต้อง**.

พระพุทธเจ้าเองท่านก็ตรัสยืนยันว่า : *ที่กล้าปฏิญญาว่า เป็นสัมมาสัมพุทธะ บันลือสิงหนาท ในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย แล้วประกาศธรรมจักรหรือพรหมจักรให้เป็นไปในโลกนี้ ก็เพราะอำนาจแห่งความรู้ ๑๐ ประการ, ใน ๑๐ ประการนั้นมีความรู้เรื่องธาตุอยู่ด้วย;* เรียกว่า มีความรู้ถูกต้องตามที่เป็นจริง ซึ่งโลกอันประกอบด้วยธาตุ เป็นอเนก ต่าง ๆ กัน ที่เรียกว่า นานาธาตุญาณ เรียกสั้น ๆ ว่า **นานาธาตุญาณ** - ญาณของพระพุทธเจ้าที่รู้แจ่มแจ้งในเรื่องธาตุต่าง ๆ.

นานาธาตุญาณ ขยายความออกไปก็ว่า : **โลกนี้ประกอบไปด้วยธาตุเป็นอเนก** ประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ ต่าง ๆ กัน; มิใช่หนึ่งธาตุ แล้วยังแปลก ๆ กันอีกด้วย. นี้หมายความว่า *"ถ้าไม่ทรงมีญาณในเรื่องนี้แล้ว ก็จะไม่ประกาศพระองค์เองว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า".* นี่จึงไม่ต้องพูดถึงเรา ซึ่งเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะไม่ต้องรู้เรื่องธาตุ; แม้แต่พระพุทธเจ้าเองท่านก็ยังตรัสอย่างนั้น.

เพราะรู้เรื่องธาตุไม่ตรงกัน การประพฤติปฏิบัติจึงต่างกัน

ข้อที่สัตว์ทั้งหลาย**ไม่มีความเข้าใจ ในเรื่องธาตุ**อย่างถูกต้องนี้; **พระพุทธเจ้าท่านตรัส**ว่า *เป็นเหตุให้เกิดมีการกล่าว หรือการยืนยัน การประพฤติปฏิบัติต่างกัน; เลยทำให้คำพูดต่างกัน มีศีลต่างกัน มีความพอใจต่างกัน มีการยืนยันต่างกัน,* นี่ก็พอจะเห็นได้โดยทั่วไปว่า ทำไมจึงพูดเรื่องธรรมะไม่ตรงกัน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แม้ในวงพุทธบริษัทเอง ก็พูดไม่ตรงกัน, ก็เพราะเข้าใจความหมายของธาตุไม่ถูกต้องเป็นไปอย่างนั้น เป็นไปอย่างนี้. แต่นี้ก็ยังไม่สำคัญมากนัก เท่ากับที่ว่าในโลกนี้ เกิดมีศาสนาต่าง ๆ กันขึ้นมา ก็เพราะว่า ไปยึดถือในเรื่องธาตุ โดยนัยต่าง ๆ กันไป; พอตัวมีความเข้าใจอย่างไรก็ยืนยันว่า "**อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ - นี่เท่านั้นจริง ที่คนอื่นว่านั้นไม่จริง**" แล้วก็ทะเลาะกัน. ฉะนั้นการที่โลกจะต้องมีศาสดาต่างกัน มีคำสอนอะไรต่าง ๆ กันนี่ ก็เพราะว่าเข้าใจเรื่องธาตุไม่ตรงกัน.

ถ้าจะ**สรุป ให้สั้น**ที่สุดก็คือว่า **เพราะรู้จักโลกนี้ไม่ถูกต้อง จึงมีเรื่องที่พูดออกไปไม่ตรงกัน**; ถ้าสมมติว่าแต่ละคนรู้จักโลกนี้ถูกต้อง ก็พูดเหมือนกัน และก็ไม่มีความคิดเห็นต่างกัน ไม่ต้องวิวาทกันทางวาจาหรือว่าทางร่างกายที่ต้องทำร้ายกันนั้น. ไม่เฉพาะแต่คำสอนทางศาสนา แม้แต่ลัทธิอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับทางศาสนามันก็อาศัยเรื่องธาตุนี้. ที่เป็นอยู่ในครอบครัวหนึ่ง ๆ พูดกันไม่รู้เรื่อง พูดไปคนละทิศละทาง นี้ก็เพราะ **เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าธาตุนี้ ไม่เหมือนกัน ไม่ตรงกัน จึงทำให้ยึดมั่นถือมั่น หลงรักหลงพอใจอะไรต่างกันไปหมด**; ไม่เป็นไปในทางที่จะช่วยให้เกิดความสงบ หรือดับความโกลาหลวุ่นวายเสียได้. เมื่อเข้าใจต่างกัน ทำให้พูดก็ต่างกัน มีระเบียบปฏิบัติยึดถือก็ต่างกัน, เพราะชอบใจในสิ่งที่ต่างกัน จึงต้องขัดแย้งกันอยู่เสมอ.

การเข้าใจผิดในเรื่องธาตุย่อมก่อความไม่สงบ

ทีนี้มาถึงตอนนี้ ก็อยากจะพูดออกไปให้ชัดอีกอย่างหนึ่งว่า การเข้าใจเรื่องธาตุนี้ นอกจากจะแตกต่างกัน จนพูดผิด ๆ แตกต่างกันแล้ว ยังมีผลบางอย่าง ที่ร้ายแรงไปกว่านั้นก็มี คือว่า**เข้าใจผิดเรื่องธาตุ** อย่างที่สอนหรือที่พูดอยู่นี้, **แต่เข้าใจผิดไปในทางที่ว่าไม่มีอะไรเสียเลย** ก็คือความคิดนึกหรือความรู้สึกที่เรียกว่าเป็นอันธพาล เรื่องจิตว่างอย่างอันธพาลก็หมายถึงเรื่องนี้. *เมื่อสักว่าธาตุเท่านั้นแล้วก็เลยไม่ต้อง*

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มีบุญ ไม่ต้องมีบาป; แม้กระทั่งแต่เรื่องชกต่อยกัน ก็ไม่มีบาปอะไร เป็นสักว่าธาตุเท่านั้น ชกต่อยกัน, หรือกิจกรรมทางเพศระหว่างเพศ ก็ถือว่าธาตุเท่านั้นไม่มีอะไร ไม่มีศีลธรรมที่จะต้องยึดถือ; แล้วก็เลยประพฤติอย่างอันธพาลเข้าข้างตัวเป็นอย่างอันธพาล, ไม่ต้องมีระเบียบไม่ต้องมีวัฒนธรรม; **นี้เป็นเรื่องของการที่เข้าใจคำว่าธาตุผิด** โดยที่คำพูดนั้นเหมือนกัน; คำพูดนี้ก็คือคำพูดที่พูดสั้น ๆ ว่า "**มันเป็นสักว่าธาตุเท่านั้น**".

พระพุทธเจ้าก็ตรัสอย่างนี้, หลักเกณฑ์ก็มีอยู่อย่างนี้ ที่ว่า "**มันเป็นสักว่าธาตุเท่านั้น**" นี้เกิดมีความหมาย ๒ อย่าง : อย่างหนึ่ง **จะไม่ยึดถือเพื่อจะไม่เกิดกิเลส และไม่เกิดทุกข์ นี้ก็ถูกต้อง**; **อีกอย่างหนึ่งจะกลายเป็นโอกาส ที่จะทำอะไรตามกิเลส** คือไม่ยอมรับผิดชอบ ว่ามีสัตว์ มีบุคคล มีอะไรที่จะต้องผิด จะต้องถูก จะต้องดีหรือจะต้องชั่ว ก็เลยเป็นอันธพาล; หมายความว่า กิเลสออกมารับเอา "ความเป็นสักว่าธาตุเท่านั้น" ก็เพื่อให้คนที่มีกิเลส เป็นเจ้าของกิเลสนั้น ทำอะไรไปตามอำนาจของกิเลส โดยไม่รับผิดชอบ.

เรื่องอนัตตา เรื่องสุญญตา หรือ "เรื่องธาตุเท่านั้น" นี้ก็เหมือนกัน ถ้า**ถือเอาความผิดไปแล้ว นั้นก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ**. พอว่า "ธาตุเท่านั้น" แล้วก็ไม่ต้องนึกต้องคิดอะไร; นี่เป็นมิจฉาทิฏฐิ.

เจ้าลัทธิพ้องสมัยได้เคยสอนเรื่องธาตุต่าง ๆ กันมา

ที่เคยมีมาแล้วแต่ก่อนในครั้งพุทธกาล พร้อม ๆ กันกับพระพุทธเจ้านั้น ก็มี*เจ้าลัทธิ*ที่สอนอย่างนี้ ว่ามีแต่ *"ธาตุเท่านั้น" ดังนั้นจึงไม่มีบุญไม่มีบาป;* การถืออย่างนี้จึงเป็นลัทธิศาสนาขึ้นมาเป็นศาสนาหนึ่ง. *เจ้าลัทธินั้น*เป็นศาสดาชื่อว่า ปกุธะกัจจายนะ เป็นคู่แข่งกับพุทธศาสนาด้วย, สมัยนั้นเขาเรียกกันว่า ครูทั้ง ๖; ในครูทั้ง ๖

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มีคนชื่อนี้รวมอยู่ดวย ก็เลยสอนในทำนองว่า “ธาตุเท่านั้น” แล้วก็ไม่ต้องมีความรับผิดชอบเรื่องบุญเรื่องบาป.

ลัทธินี้เขาสอนว่ามีธาตุอยู่ ๗ อย่าง ซึ่งอะไร ๆ ก็ทำไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แก้ไขไม่ได้ เป็นของตายตัวอยู่อย่างนั้น. ทีนี้การที่เกิดการฆ่าการฟันกันขึ้นนั้นก็ไม่มีความหมายอะไร ธาตุ ๗ อย่างนั้นเรียกว่า ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ : คือ *ดิน น้ำ ไฟ ลม* แล้วก็มีเรื่อง*สุข* เรื่อง*ทุกข์* เรื่อง*ชีวะ. ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์* เหล่านี้เป็นธาตุที่ตายตัวเปลี่ยนแปลงไม่ได้; ชีวะคือชีวิต หรืออาตมัน นี่ก็เปลี่ยนแปลงไม่ได้ เป็น ๗ ธาตุอยู่ด้วยกัน; ไม่มีอะไรทำขึ้นหรือไม่มีอะไรทำให้เปลี่ยนแปลงได้. ฉะนั้นการที่ว่าคนจะเอาดาบมาฟันคอคนให้ขาดไป นี้ก็ไม่มีความหมายอะไร ไม่มีบุญไม่มีบาปอะไร เพราะ “**สักว่าธาตุเท่านั้น**” **มันผ่านไป ในระหว่างธาตุ. อย่างนี้เรียกว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ** ซึ่งในพุทธศาสนา ไม่อธิบายคำว่า “ธาตุเท่านั้น” ในลักษณะอย่างนี้ ซึ่งเราก็จะต้องศึกษากันต่อไป. *มีครูอีกคนหนึ่งใน ๖ คนนั้น* ซึ่งชื่อว่า *อชิตเกสกัมพลี* เขาสอนว่า*บุรุษนี้ประกอบด้วยธาตุ ๔ เท่านั้น* พอตายปฐวีธาตุก็ไปหาปฐวีธาตุ อาโปธาตุก็ไปหาอาโปธาตุ เตโชธาตุก็ไปหาเตโชธาตุ วาโยธาตุก็ไปหาวาโยธาตุ; ฉะนั้น *ไม่มีประโยชน์อะไรในการทำบุญทำทาน* การบูชายัญที่เรียกกันว่า ดี, แล้วก็*ไม่มีผลอะไร*ที่เรียกกันว่าชั่วหรือบาป. นี้มีปรากฏชัดอยู่ในพระคัมภีร์ โดยเฉพาะพระบาลีในพระไตรปิฎก.

“ธาตุเท่านั้น” เข้าใจผิดก็เป็นอันตราย

ขอให้เข้าใจว่า คำว่า “**ธาตุเท่านนั้น**” **ถ้าเข้าใจผิดก็เป็นอันตราย กลายเป็นมิจฉาทิฏฐิ ไปก็ได้** คือไปถือว่าไม่มีตัวไม่มีตน แล้วก็ไม่ต้องรับผิดชอบอะไร.

ทีนี้ ที่พวกเราศึกษาหรือฟังกันอยู่เรื่อย ๆ มานี้ **หลักเกณฑ์ก็อยู่ในความหมายอันนี้ว่า** *“ธาตุเท่านั้น”* ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล. ถ้าไปถือตามที่เขาว่าใคร

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จะไปตกนรก ใครจะไปขึ้นสวรรค์ ใครจะบรรลุมรรคผลนิพพาน มันก็ไม่มีใครไป ใครบรรลุ เพราะว่าเป็นสักว่า “ธาตุเท่านั้น”, และโดยเฉพาะคนที่เขายึดมั่นในเรื่องโลกหน้า ตายแล้วไปเกิดใหม่ เป็นนั่นเป็นนี่ไปตามดีตามชั่ว ตามบุญตามบาป ก็จะพลอยไม่มีใครผู้ไปด้วย; เพราะเห็นว่ามัน “สักว่าธาตุเท่านั้น” ไม่มีใครกระทำ ไม่มีใครรับผลของการกระทำ : อย่างนี้มันก็ผิดไปมาก.

สำหรับพวกเราที่นี่ **พูดเรื่องธาตุกันนี้ มุ่งหมายความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อจะไม่เกิดกิเลส**, และก็บอกให้เห็นว่า *“เป็นสักว่าธาตุ ธาตุ เท่านั้น”* ไม่ได้มุ่งหมายจะยกเลิกเรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องบุญเรื่องบาป หรือเรื่องนรก เรื่องสวรรค์; ยังไม่ได้พูด ยังไม่ได้บอกว่า ตายแล้วไม่เกิด, ยังไม่ได้บอกว่านรกหรือสวรรค์ไม่มี; หากแต่ว่า **ให้มาสนใจกันที่นี่ก่อน ให้รู้จักว่าอะไรมีอยู่ที่นี่** และก็มีนรก หรือมีสวรรค์ชนิดอื่น ในความหมายอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งอยู่ที่นี่ ซึ่งจะเห็นอยู่ชัด ๆ นี่ และถ้าไม่ตกก็ไม่ตกได้ที่นี่ หรือถ้าจะเอาให้ได้เช่นสวรรค์เป็นต้น ก็จะเอาได้ที่นี่.

การสอน “เรื่องธาตุเท่านั้น” ต้องการให้รู้จักความจริงอันมีประโยชน์

การเรียนเรื่องธาตุที่มีประโยชน์ ที่ถูกต้อง **จะทำให้เห็นนรกที่นี่** ที่จะหลีกเลี่ยงไม่ตกได้, **และเห็นสวรรค์ที่นี่ ถ้าต้องการแล้วก็ทำให้ได้ ให้ถึงที่นี่ได้**, **และถ้าต้องการจะพ้นจากนั้นไปอีก จะเป็นมรรคผลนิพพาน ก็ยังทำให้สำเร็จได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้**; เพราะความรู้เรื่องเกี่ยวกับธาตุ.

อาตมาพูดว่า “**ที่นี่และเดี๋ยวนี้**” บ่อย ๆ เข้า บางคนก็เลยพาลหาเอาว่า ยกเลิกเรื่องนรกสวรรค์โลกหน้า. ฉะนั้น ขอให้ถือว่า ไม่ได้พูดถึงเรื่องยกเลิกอะไรเลย ไม่ได้ยกเลิก หรือไม่ได้สนับสนุนอะไรในที่นี้; เพียงแต่ว่าขอให้มาดู เรื่องนรก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่จริงกว่า เรื่องสวรรค์ที่จริงกว่า *"ที่นี่และเดี๋ยวนี้" ก็ได้,* และก็ดูเรื่องมรรค ผล นิพพาน *"ที่นี่และเดี๋ยวนี้" ก็ได้.* แต่ถ้าเมื่อที่นี่ไม่ตกนรกหรือได้สวรรค์แล้ว; สมมติว่าถ้าตายไปแล้ว มีไปเกิดใหม่ มีนรกสวรรค์ก็ไม่ต้องตกนรก, และก็จะได้สวรรค์อยู่นั่นเอง. แต่ถ้ามัวสนใจเรื่องนรกสวรรค์ข้างหน้าซึ่งอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ก็จะกลายเป็นเรื่องมงายอยู่เรื่อย ๆ จะไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า นรกสวรรค์ก็ได้; ฉะนั้น **มารู้เรื่องธาตุให้ถูกต้อง** ที่ประกอบกันอยู่เป็นชีวิตจิตใจของมนุษย์ และก็**เข้ามาประกอบกันอยู่เป็นความรู้สึกในจิตใจ ที่เรียกว่านรกก็มี ที่เรียกว่าสวรรค์ก็มี**. นี่เป็นสิ่งที่จะต้องสนใจมาก อย่างยิ่ง เป็นพิเศษที่นี่ เพื่อจะแก้ปัญหาได้ตลอดกาลไปเลย; เพราะฉะนั้น จึงเห็นว่าจะต้องทนหน่อย การที่จะศึกษาให้เข้าใจนี่ ต้องทนหน่อย ทนศึกษาเรื่องธาตุนี้เรื่อย ๆ ไป.

เรื่องธาตุเป็นเรื่องที่ซับซ้อนกันมาก พูดคราวเดียวเข้าใจไม่ได้ จำต้องพูดหลาย ๆ หน, พูดหลายหนก็ต้องมีซ้ำกันด้วยเรื่องเดียวกัน. แต่ว่าอธิบายให้เห็นความต่างโดยรายละเอียดแยกออกไป แยกออกไป จนกว่าจะเข้าใจได้ ด้วยการฟังในไม่กี่ครั้งนัก; ไม่ใช่จะต้องพูดกันตั้งร้อยครั้งพันครั้ง แต่มันก็คงจะ ๔-๕ ครั้ง ๙ ครั้ง ๑๐ ครั้งก็เป็นได้. ขออย่าให้เข้าใจผิดว่า ทำไมจึงพูดแต่เรื่องธาตุ - ธาตุ ไม่รู้จักจบจักสิ้น.

ธาตุที่แวดล้อมเรา ปรุงแต่งกันอยู่ตลอดเวลา

ทีนี้ ก็มาถึงหลักสั้น ๆ ที่เคยเตือนไว้เสมอ หรือให้ถือเป็นหลักว่า "**ไม่มีอะไรนอกจากธาตุ**", **ธาตุเท่านั้น ที่แวดล้อมเราอยู่ ที่ปรุงแต่งร่างกายชีวิตจิตใจนี้อยู่** ที่เป็นความรู้สึกนึกคิด เป็นความสุข เป็นความทุกข์อยู่; ก็หมายความว่าไม่มีอะไรที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับมนุษย์นี้แล้ว ที่จะไม่ใช่ธาตุนั้นไม่มี. **เราจะต้องรู้ว่าธาตุเหล่านี้เป็นอยู่กันอย่างไร**; ก็เคยกล่าวมาแล้วสั้น ๆ ว่า ธาตุมีการปรุงแต่งกันอย่างไร ในเรื่องประจำวันของคนเรา.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในวันหนึ่ง ๆ คนเราก็มีเรื่องทางหู ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย; ๕ เรื่องนี้เป็นส่วนที่ถูกเรียกว่า “ข้างนอก”, และมีเรื่องทางใจที่เรียกว่า “ข้างใน”. เรื่องทางใจนี้ต้องอาศัยเรื่องข้างนอก จนกล่าวได้ว่าเรื่องต่าง ๆ **ตั้งต้นจากข้างนอกแล้วจึงเข้าไปข้างใน**. เมื่อตาเห็นรูป รูปก็อยู่ข้างนอก ตานี้ก็เป็นเนื้อหนัง, ประสาทนี้เป็นเรื่องของรูปธรรมอยู่ข้างนอก. ตาเห็นรูปจึงเกิดความคิดหรือความรู้สึกไปตามลำดับ เช่นตาเห็นรูปก็เรียกว่าจักขุวิญญาณ เห็นแล้วก็จะได้ว่าอะไร ก็มีความคิดนึกต่อไป.

เรื่องข้างในนั้นเกิดทีหลัง เรื่องข้างนอกตั้งต้นก่อน; หรือจะเรียกว่า**ตั้งต้นที่รูปธรรม ตามเห็นรูป ก็จะเกิดจักขุวิญญาณที่เป็นนามธรรม**. ความประจวบกันนี้ก็เรียกว่า**ผัสสะ** ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด**เวทนา**; **รู้สึกหรือทุกข์ นี้ก็เป็นนามธรรม** แล้วสำคัญมั่นหมายเอาเวทนานี้เป็นของกูบ้าง เวทนานี้เที่ยงแท้ถาวรบ้าง. นี่เป็น**สัญญา**ขึ้นมา **นี้ก็เป็นนามธรรม**; เมื่อมีสัญญาอย่างไรแล้ว ก็มีความคิดอย่างนั้นอย่างนี้ จะจัดการกับสิ่งนั้นที่รักหรือไม่รัก ที่ชอบหรือไม่ชอบนี้เรียกว่าสังขาร **สังขารก็เป็นนามธรรม** เป็นความคิดของจิต, ก็ทำให้เกิดมโนกรรม คือความคิดที่จะกระทำอย่างนั้นอย่างนี้ จนกระทั่งแยกออกไปได้เป็น ดีหรือชั่ว. ที่เรียกว่าดีหรือชั่วนี้ไม่ใช่เรื่องของธรรมชาติโดยแท้ เป็นเรื่องของมนุษย์เรา เรารู้สึกว่าอย่างไหนมันเป็นประโยชน์แก่เรา ไม่ทำให้เรายุ่งยากลำบาก เราก็ว่าดี; ส่วนอันไหนทำให้เรายุ่งยากลำบาก เป็นทุกข์ เราก็ว่าไม่ดี.

เรื่องดีเรื่องไม่ดีนี้ เป็นเรื่องของมนุษย์บัญญัติขึ้นตามความรู้สึก หรือความต้องการของตน; ส่วนธรรมชาตินั้นมีแต่ว่า ถ้าลองกระทำลงไปอย่างนี้ ผลก็ต้องเกิดออกมาอย่างนี้ ก็เลยมีเรื่องที่ดีไม่ดีขึ้นมา; แล้วก็จะมีนรกและสวรรค์ ขึ้นมาทันทีเหมือนกัน : ที่ไม่ดีไม่ชอบและเป็นทุกข์นั้นเป็นนรกขึ้นมาทันที และเห็นได้ชัดเจนเห็นได้ง่าย หรือเห็นได้ประจักษ์เลย, ถ้าเป็นเรื่องดี ทำให้สบายใจ ก็เป็นสวรรค์ขึ้นมา.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สวรรค์ หรือ **นรก** ก็ตาม **เรามองเห็นชัดใจความคิดที่ถูกปรุงขึ้นมา** จากการที่ตาเห็นรูปบ้าง จากการที่หูได้ยินเสียงบ้าง จมูกได้ดมกลิ่นบ้าง ลิ้นได้สัมผัสรสบ้าง ผิวหนังได้สัมผัสทางผิวหนังบ้าง, แล้วใจก็เอาไปคิดไปปรุง. ทีนี้ในบางกรณีที่ไม่ได้เกี่ยวกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย; ใจก็ไปเอาความจำเดิม ๆ ที่ได้มาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่เก่าก่อน ซึ่งยังจำได้อยู่ยังยึดถืออยู่นั้น เอามาทำเป็นอารมณ์ของใจล้วน ๆ ก็ได้. เหมือนอย่างในความฝัน ก็มีความคิดนึกรู้สึกอะไรได้ ทั้งที่ตาก็ไม่ได้ลืม หูก็ไม่ได้ยิน นี่เพราะว่าใจเก็บสะสมเอาไว้สำหรับเป็นเรื่องทางจิตใจ.

การปรุงแต่งของธาตุ สร้างนรกสวรรค์ขึ้นก็ได้

เมื่อกล่าวใจความย่อก็คือว่าวันหนึ่ง ๆ ความเป็นไป**ในทางจิตใจ** นั้นย่อม**มีการปรุงแต่งเป็นนรกเป็นสวรรค์**ขึ้นมาได้. ถ้าเราอย่าตกนรกอย่างนี้ ตายแล้วก็ไม่ตกนรกชนิดไหน ถ้าเราอยากจะได้สวรรค์ ก็ให้ได้สวรรค์ชนิดนี้เถิด ตายแล้วก็ต้องได้สวรรค์ชนิดเดียวกันอีก. ปัญหามีอยู่ที่ว่า จะต้องจัดการกันที่เรื่องจริง ตัวจริง ให้ถูกต้อง ไม่ใช่สักแต่ว่าคิด ๆ นึกปรารถนาเอา หรือว่าอ้อนวอนเอา; และในบรรดาสิ่งเหล่านี้ ก็เรียกว่าธาตุทั้งนั้น, ธา-ตุ หรือธาตุ ทั้งนั้น ไม่ยกเว้นอะไร.

ที่เป็นความเลว ความชั่ว ความผิด นั้นก็เรียกว่า อกุศลธาตุ. หรือธาตุอกุศล, *ที่เป็นดี เป็นถูก ตามความต้องการ ที่จะไม่ทำให้เป็นทุกข์ นี้ก็เรียกว่า กุศลธาตุ.* ธาตุเหล่านี้มีอยู่เป็นปกติเหมือนกับธาตุทั้งหลายอื่น หากแต่ยังไม่ปรากฏออกมา ยังไม่ปรากฏแก่จิตใจหรือความรู้สึก จนกว่าจิตนั้นร่วมกับร่างกายนั้นได้กระทำลงไปทางใดทางหนึ่ง อย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับเรื่องนั้น เพื่อสิ่งนั้น จึงจะปรากฏออกมาเป็นกุศลธาตุ เป็นอกุศลธาตุ แล้วแต่กรณี ที่ว่าจะเป็นนรกสวรรค์ได้ที่นี่. ฉะนั้น **นรกหรือสวรรค์นั้นก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าธาตุ**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แต่มองดูกันให้ลึกแล้ว มันไปรวมกันอยู่ที่คำว่า **"เวทนาธาตุ" เวทนาก็เป็นสักว่าธาตุ; ความรู้สึกที่เป็นทุกข์** เดือดร้อน ก็**เป็นเวทนาธาตุ**. เรา**ให้ชื่อ**ยี่ห้อ**ว่า นรก. ที่ไม่เป็นทุกข์ ไม่เดือดร้อน**และเป็นที่พอใจของคนทั้งหลาย นี้ก็**เรียกว่า เวทนาธาตุ** แต่เราไป**ให้ชื่อว่าสวรรค์**; เพราะว่า คำว่านรก หรือคำว่าสวรรค์นี้ เป็นคำสมมุติ ไม่ได้กล่าวเป็นคำจริง หรือภาษาปรมัตถ์. นี้เป็นเค้าคร่าว ๆ เป็นเค้า ๆ แสดงเป็นแนวพอให้รู้ว่า เรื่องธาตุมีอยู่อย่างนี้ ในคนเราประจำวัน.

พิจารณาดูธาตุที่ปรุงกันเป็นประจำ

ทีนี้ก็มาดูให้ชัดยิ่งขึ้นไปอีก ในเรื่องเดียวกันนี้ จะยกเอาคู่แรกเป็นตัวอย่างก่อน ดู**คู่ตากับรูป** ให้ทุกคนสังเกตเอาเองด้วยตัวเอง ในเรื่องของตัวเอง ให้เข้าใจว่าเราเห็นรูปด้วยตา แล้วมันก็มีผลเกิดขึ้น อย่างน้อยก็เป็น ๓ ชนิดด้วยกันคือ :

๑. **เห็นรูป แล้วก็เลิกกันไป** แม้จะรู้ว่ารูปอะไร หรือกระทั่งรู้ว่าสวยไม่สวยด้วยซ้ำ แล้วก็เลิกกันไป; ความคิดไม่ได้ไปมากกว่านั้น. เช่นว่า ทุกคนนั่งอยู่ที่นี่เวลานี้ก็ยังลืมตา แล้วตาก็ยังดีอยู่ ยังไม่บอด ยังมองเห็นรูปภาพทั้งหลาย เห็นต้นไม้ ฯลฯ; ภาพที่เห็นอยู่ด้วยตานี้ ก็เห็น ทำไมจะไม่เห็น. แต่ในกรณีอย่างนี้พอเห็น พอรู้ว่ามันเป็นอะไร หรือว่าภาพอะไร แล้วก็เลิกกันไป; การเห็นหยุดเสียเพียงเท่านั้นก็ไม่เกิดเป็นนรก หรือเป็นสวรรค์ขึ้นมา.

๒. ในกรณีที่เห็นรูปคราวอื่น หรือมันมีอะไรผิดธรรมดาไป : เรา**ไปมีการปรุงแต่งในทางจิตใจที่เป็นกิเลส** จนเกิดตัณหา อุปาทาน อะไรอย่างนี้ ก็เป็นทุกข์หรือเป็นนรกไป; เรียกว่า เป็นทุกข์หรือตกนรกเพราะการเห็นรูปนั้น ทำให้เกิดเป็นทุกข์ ที่เรียกว่าตกนรกก็ได้.

๓. บางทีได้เห็นรูปนั้น แต่ความคิดเดินไปอีกทางหนึ่ง ได้ความเข้าใจ ได้ความฉลาด ไม่เกิดกิเลส แต่**เกิดความรู้สึกที่เป็นบุญเป็นกุศล** การที่เห็นรูปนั้นก็ทำให้ได้ความไม่มีทุกข์ หรือได้ความรู้ ได้ความฉลาด ได้บุญ ได้กุศล ได้ความสุข

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สรุปสั้น ๆ ก็ว่า ใน**การเห็นรูป**ด้วยตานี้ **บางทีก็ให้ก็มีความสุข บางทีก็ให้ความทุกข์** และบางทีก็ไม่ไปถึงนั้น เลิกกันเสียครึ่งทาง; แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้องเรียกว่าในกรณีที่ตานั้นเห็นรูปเหมือนกัน. จะยกตัวอย่างกรณีตาเห็นรูปนี้ ให้เข้าใจชัดยิ่งขึ้นว่ามาเป็นธาตุ ล้วนแต่ธาตุทั้งนั้น ไม่มีอะไร.

ดูตัวอย่างในกรณี ที่ตาเห็นรูป ; ธาตุต่างผสมกันมากมาย

วันก่อน ๆ ได้กล่าวแล้วว่า ส่วนที่เป็นร่างกายของคนเรานี้ เป็นเนื้อเป็นหนัง เป็น**ร่างกาย** ในตัวคนนี้ ก็**ประกอบอยู่ด้วยธาตุ**ต่างๆ ฝ่ายวัตถุ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม, และธาตุอากาส คือความว่าง สำหรับให้ธาตุต่างๆ ตั้งอยู่ได้; เพราะถ้าไม่มีที่ว่าง ก็ไม่มีอะไรตั้งอยู่ได้; ก็แปลว่า ร่างกายซึ่งรวมก้อนลูกตานี้อยู่ด้วย ก็**เป็นรูปธาตุ**, แม้ใยเส้นประสาท ทำความรู้สึกทางตา นั้นก็จัดไว้เป็นพวกรูปธาตุเป็นรูปธรรม. เราจึงได้รูปธาตุเป็น ๒ ฝ่าย รูปธาตุ หรือรูปธรรม นี่เป็น ๒ ฝ่าย : **ฝ่ายหนึ่งอยู่ข้างใน**ตัวเรา คือลูกตา ก้อนลูกตา รวมทั้งเส้นประสาท, **อีกฝ่ายหนึ่ง** คืออะไรก็ตามซึ่ง**อยู่ข้างนอก** ที่ตามันจะเห็นนั้น ก็คือรูปธรรมข้างนอก.

บัดนี้เกิดเป็น**รูปธรรมข้างใน** คือดวงตา, **รูปธรรมข้างนอก** คือรูปที่มองเห็น; และก็หลีกไม่พ้นที่ว่า ทั้งรูปธรรมข้างใน และรูปธรรมข้างนอกนี้ มันก็ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาสธาตุเป็นต้น. เดี๋ยวนี้มันสำเร็จมาเป็นจักขุธาตุ -คือธาตุสำหรับจะทำความรู้สึกทางตา หรือจักษุประสาท อันนี้เป็นต้น; คือ รูปธาตุที่จะสำเร็จการเห็นทางตา และรูปธาตุข้างนอก ที่จะทำให้การเห็นทางตาสำเร็จได้ คือจะถูกเห็น : ตามันจะเป็นสิ่งที่เห็น, รูปข้างนอกก็จะเป็นสิ่งที่จะถูกตาเห็น, เรียกว่าเป็นธาตุทั้ง ๒ ฝ่าย.

เป็นรูปธาตุด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ต่างแต่อันหนึ่งอยู่ข้างใจ อันหนึ่งอยู่ข้างนอก; โดยเหตุที่อันหนึ่ง**ทำหน้าที่อยู่ข้างใน** เราจึงเรียกว่า **อายตนะภายในคือตา**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ส่วน**อีกอันหนึ่งทำหน้าที่อยู่ข้างนอก เราก็เรียกว่าอายตนะภายนอก คือรูป**, ทั้งสองอายตนะนี้ก็คือธาตุ อันหนึ่งเรียกว่า**จักขุธาตุ** อีกอันหนึ่งเรียกว่า**รูปธาตุ**.

ทีนี้เมื่อเราลืมตา**มองเห็นอะไร เราก็ไม่มีความรู้สึกว่าธาตุ** เรารู้สึกว่ามองเห็นนั่นนี่ เป็นรูปร่างอย่างนั้น อย่างนี้ ไปเสียเลย. เดี๋ยวนี้ต้องการให้รู้ว่ายังไม่มีอะไร มีแต่ว่าตา จักขุธาตุ คือธาตุทำให้เห็นทางตา และก็รูปข้างนอกเป็นรูปธาตุ คือเป็นธาตุสำหรับที่ตาจะได้เห็น; **พอ ๒ ธาตุนี้เกิดถึงกันเข้า** ที่เรียกว่ากระทบ หรืออาศัยกัน **ก็เกิดจักขุวิญญาณธาตุ**-คือวิญญาณธาตุทางตา. **อันนี้กลายเป็นนามธรรม** เป็นเรื่องของจิต ที่อาศัยรูปธรรมเกิดขึ้น : อาศัยตากับรูป แล้วก็เกิดวิญญาณธาตุที่เป็นเรื่องทางจิตขึ้นมา. แต่โดยเหตุที่มันอาศัย ตา จึงเลยให้ชื่อมันว่า วิญญาณธาตุทางตา นี้เรียกว่าธาตุที่ ๓ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ เกิดขึ้นแล้ว คือวิญญาณธาตุ.

ที่ใช้คำว่า "**เกิด**" นี้ หมายความว่า ก่อนนี้มันแสดงตัวออกมาไม่ได้ จนกว่าจะได้**มีตา**กับ**รูป** มาเนื่องกันก่อน **วิญญาณธาตุนี้จึงจะแสดงออกมาได้**.

ตากับรูปกับวิญญาณธาตุ ทำให้เกิดผัสสะ

ทีนี้ตากับรูป และวิญญาณธาตุ ได้ ๓ ธาตุ แล้ว**จักขุธาตุ รูปธาตุ วิญญาณธาตุ รวม ๓อย่างนี้ เกิดมาพร้อมกัน มาถึงพร้อมกัน มาประจวบกันเข้า ก็เกิดธาตุอันใหม่ ที่เรียกว่าผัสสะ**; ผัสสะที่แปลว่าการกระทบ; บางทีก็เรียกเต็ม ๆ ว่า สัมผัส. ถ้าเป็นการกระทบที่สมบูรณ์ แล้วก็เรียกว่าสัมผัส. เรื่องสัมผัสนี้ก็เป็นธาตุ สิ่งที่มาสัมผัสนี้ก็เป็นธาตุ; ทั่ว ๆ ไปเขาอธิบายว่า เป็นสังขารธาตุ : คือ **การกระทบ การปรุง การทำให้เป็นขึ้น เรียกว่าสังขารธาตุ** อย่างนี้ก็มี. แต่ถ้าเราดู**จากบาลีโดยตรง** ก็มีอยู่หลายแห่งเหมือนกันที่แสดงว่า **ผัสสะไม่ใช่สังขารธาตุ แต่เป็นเวทนาธาตุ**, หรือเป็นส่วนหนึ่งของเวทนาธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ผัสสะปรุงเป็นสังขารธาตุก็ได้ เป็นเวทนาธาตุก็ได้

ผัสสะนี้น่าจะถูกแบ่งออกเป็น ๒ ซีก ซีกที่ยังเนื่องอยู่กับวิญญาณธาตุ นั่นก็เป็นสังขารธาตุไปได้ คือการพบกัน กระทบกัน แล้วปรุงเป็นอะไรขึ้นมา; ส่วนอีกซีกหนึ่ง มันเนื่องอยู่กับเวทนาธาตุ เพราะฉะนั้น ผัสสะนี้ จะต้องเรียกส่วนนี้ว่าเป็นเวทนาธาตุ.

ธรรมะชื่อเดียวข้อเดียว จะต้องผ่าตรงกลาง เอาซีกหนึ่งไว้ฝ่ายโน้น เอาซีกหนึ่งไว้ฝ่ายนี้ ก็มีอยู่เหมือนกัน ไม่ใช่เฉพาะเรื่องนี้เรื่องเดียว. ยกตัวอย่างเช่นเรื่องอุปาทาน ให้เกิดภพ, ภพให้เกิดชาติ. **ภพ**นั้นซีกแรกอยู่**ฝ่ายอุปาทาน** มันก็**เป็นกรรมไป**, อีกซีกหนึ่งอยู่**ฝ่ายชาติ** ก็กลาย**เป็นวิบาก**ไป; ภพนั้นเป็นได้ทั้งกรรมและวิบาก.

สิ่งที่เรียกว่า**ผัสสะ** คือการกระทบระหว่างตากับรูป และจักขุวิญญาณนี้ก็เหมือนกัน **มีลักษณะ**ที่จะถูกแบ่ง ครึ่งแรกนี้ ไว้**เป็นสังขาร**, การมาพร้อมกันเข้าปรุงอันนี้ขึ้นเรียกว่าสังขาร หรือสังขารขันธ์ หรือสังขารธาตุ ทีนี้ส่วนที่มันมีความรู้สึกได้นี้เพื่อมาอยู่ฝ่ายข้างล่าง เป็นเวทนาธาตุ สงเคราะห์ไว้ในเวทนา; เพราะว่าเวทนานั้นก็ยังมีพระบาลีตรัสว่า *อุปฺปนฺนา มนาปา อมนาปา ผสฺสา* -ผัสสะทั้งหลายที่เป็นที่ชอบใจและไม่เป็นที่ชอบใจ อันบังเกิดขึ้นแล้ว.

ฟังดูให้ดี *ผัสสะ* ซึ่งมีลักษณะ เป็นที่*ชอบใจ* คือ *มนาปา, อมนาปา* คือ*ไม่ชอบใจ;* อย่างนี้มันเป็นลักษณะของเวทนาเกิดขึ้นแล้ว มันก็จะครอบงำจิตตั้งอยู่.

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลว่า : ถ้าเราทำจิต เจริญจิตนี้ให้เหมือนกับแผ่นดิน ให้มันเฉยเหมือนกับแผ่นดิน แล้วผัสสะทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นมนาปะ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หรืออมนาปะ ก็ดี จะไม่ครอบงำจิตของเธอแล้วตั้งอยู่. ลักษณะอย่างนี้แสดงว่าเป็นเวทนาชัด ๆ เลย. หรือแม้แต่*คำของพระสารีบุตร* ที่ว่า อ้างคำของพระพุทธเจ้าไปกล่าวอีกทีหนึ่ง ก็ยังมีคำที่กล่าวว่า *ผสฺโส สาสโว อุปาทานิโย* **-ผัสสะนั้น เป็นไปด้วยอาสวะ และเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน** ถ้าเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ต้องเป็นเวทนา จะเป็นสังขารไม่ได้ อย่างนี้เป็นต้น.

เรารู้กันเสียว่า ผัสสะนี้ ซีกหนึ่งจะเป็นสังขารธาตุ อีกซีกหนึ่งจะเป็นเวทนาธาตุ; แม้ไม่มีคำที่ระบุไว้ชัด เราจะต้องศึกษาเอาเอง; เพราะว่าคำที่ระบุไว้ชัดแสดงไว้แต่ลักษณะของผัสสะว่า : เป็นมนาปะ และอมนาปะ คือเป็นที่พอใจ และไม่เป็นที่พอใจได้, หรือเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานได้; นี่เป็นลักษณะของความเป็นเวทนา. **ตา**กับ**รูป** กับ**จักขุวิญญาณ พบกันแล้ว** เกิดผัสสะขึ้นมา; **ผัสสะนี้เป็นสังขารธาตุในระยะแรก** และเป็น**เวทนาธาตุในระยะหลัง**; ฉะนั้น ผัสสะก็สักว่าธาตุอยู่นั่นแหละ.

ระหว่าง มีผัสสะ เป็นโอกาสที่วิชชา หรืออวิชชาธาตุผสมก็ได้

ในระหว่างที่มีผัสสะนั้น มันจะต่างกันไปอีกว่า **ในขณะแห่งผัสสะ**นั้น ถ้าเป็นโอกาสแห่ง**อวิชชาธาตุเข้ามาผสมได้** หรือว่า ให้เกิดอวิชชาธาตุขึ้นมาได้ ผัสสะนั้นก็เป็นผัสสะของอวิชชา คือผัสสะโดยอวิชชาธาตุ เรียกว่าอวิชชาสัมผัส; แต่ถ้าเผอิญในขณะนั้น มีสติสัมปชัญญะดี อวิชชาไม่เกิด คงเป็นความรู้สึกตัว **มีสติสัมปชัญญะ**อยู่ ก็เรียกว่ามี**วิชชาธาตุ** ประกอบอยู่ในสัมผัสนั้น. ดังนั้น การ**สัมผัสจึงแยกออกเป็น ๒ ชนิด ว่าสัมผัสด้วยอวิชชาก็ได้** สัมผัสด้วย**วิชชาก็ได้**.

ในกรณีที่จะเป็น**เรื่องกิเลส** เป็นเรื่องความทุกข์แล้ว ก็หมายถึง**อวิชชาธาตุเข้ามาประกอบกับผัสสะ** ก็เลยเป็นการสัมผัสด้วยอำนาจของอวิชชาไปเลย. ทีนี้ก็**เกิด**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เวทนา เป็นรูปขึ้นมา เป็นเวทนาธาตุ ที่มาจากการสัมผัสด้วยอวิชชา; แล้วเวทนานั้นก็ถูกปรุงขึ้นด้วยอำนาจของอวิชชาอยู่ส่วนหนึ่ง เวทนานี้ก็เรียกว่า เวทนาธาตุ. เรารู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นไม่สุข ไม่ทุกข์ก็ตาม นี้เรียกว่าเวทนา ก็ยังสักแต่ว่าเป็นธาตุ.

ธาตุใดก็ตามมีอยู่แต่ยังไม่แสดงตัว

คนที่ไม่เคยได้ฟังมาแต่ก่อน จะไม่เข้าใจหรือไม่ยอมรับถือว่าเวทนาเป็นสักว่าธาตุ ก็เลยเห็นเวทนาเป็นอะไรก็ไม่รู้ เห็นเป็นดีที่สุด เป็นตัวเราเป็นของเราไปเสียเลย. แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **เวทนาเป็นธาตุอันหนึ่งเหมือนกับเป็นธาตุทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้; แต่ยังไม่แสดงตัวออกมา จนกว่าจะมีการสัมผัส ระหว่างสิ่งทั้ง ๓** เช่น ในตัวอย่างนี้ คือตา และรูป และจักขุวิญญาณ-วิญญาณทางตา มีผัสสะอย่างนี้แล้วก็เวทนาจะออกมา. นี้จะเรียกว่าเกิดขึ้นก็ได้ และโดยที่แท้แล้วต้องใช้ว่าปรากฏออกมา ก่อนนี้มันไม่ปรากฏออกมา.

จะยกตัวอย่างเหมือนว่า**เอาเหล็กมาตีลงไปที่หิน**เหล็กไฟ ก็เกิดประกายไฟออกมา; เราจะพูดว่าประกายไฟนั้นเพิ่งเกิด หรือว่าประกายไฟนั้นมีอยู่เป็นธาตุชนิดหนึ่ง อยู่ตามธรรมชาติในโลกนี้ แต่มันยังไม่ปรากฏออกมา จนกว่าจะมีการกระทำชนิดที่ให้มันปรากฏออกมา; ซึ่งในกรณีนี้ ได้แก่การที่เอาแท่งเหล็ก ไปฟาดเข้าที่หิน ประกายไฟจึงปรากฏออกมา.

ประกายไฟจะเรียกว่า เป็นธาตุไฟก็ได้ หรือจะเรียกว่า ธาตุความร้อนก็ได้ อุณหภูมิความร้อนก็ได้ นี้มีอยู่; แต่ยังไม่แสดงตัวออกมา หรือมันจะแสดงออกมามากหรือน้อยก็ตาม ก็ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัย ที่จะทำให้ธาตุไฟสามารถแสดงตัวออกมาได้. ถ้าเราเล็งอย่างนี้ ก็จะเห็นว่า **มีธาตุชนิดหนึ่ง อยู่ตลอดเวลาในโลกนี้** ยังไม่แสดงตัว **จนกว่าจะได้เหตุปัจจัยหรือโอกาสที่จะแสดงตัวออกมา**; นี่คือ**ความหมายที่ค่อนข้างจะเร้นลับ** หรือ**คำอธิบายที่ว่า ทำไมพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสสิ่งเหล่านี้เป็นธาตุไปหมด**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แม้แต่ที่เรา**รู้สึกพอใจ ไม่พอใจ เป็นสุขเป็นทุกข์ นี้ก็เป็นธาตุอย่างหนึ่ง** แต่**เป็นธาตุทางจิตใจ** ธาตุฝ่ายจิตใจ ธาตุฝ่ายนามธรรม. เกิดเวทนาซึ่งเป็นธาตุชนิดหนึ่งขึ้นมา ก็พูดได้ เพราะพูดอย่างมองข้างนอก มันเพิ่งเกิดเดี๋ยวนี้. เวทนาธาตุปรากฏออกมาพูดอย่างนี้ก็ได้; เพราะว่ามันอาศัยเหตุปัจจัยอันหนึ่งเปิดโอกาสให้มันปรากฏออกมา; ก็เอาเป็นว่าเวทนาธาตุ ได้เกิดขึ้นแล้ว ปรากฏแล้ว แสดงตัวออกมาแล้ว.

เวทนาเกิดแล้ว ปรุงให้เกิดสัญญาธาตุ

ทีนี้ ในความรู้สึกของจิตต่อไป ก็จะ**เกิดสัญญาธา**ตุ คือความรู้สึกสำคัญมั่นหมาย อย่างใดอย่างหนึ่งในเวทนานั้น เช่นเรารู้สึกเวทนาว่าเป็นสุข ก็สำคัญมั่นหมายว่าเป็นสุข. อย่างนี้เขาเรียกว่า สุขสัญญา เห็นรูปสวย เห็นรูปคนที่เรารัก เราพอใจ ก็สบายตา มีสุขเวทนา แล้วเกิดความสำคัญมั่นหมายว่า ของเรา ว่าคนรักของเรา. ถ้าเห็นคนเกลียด ก็มีสัญญาว่าเกลียด ไม่ชอบคนที่เป็นข้าศึกศัตรูของเรา; ความสำคัญมั่นหมายที่เกี่ยวกับตัวเรา ก็เกิดสัญญาขึ้น ว่าความสุขความสบาย ความเอร็ดอร่อย สนุกสนานของเรา หรือความเจ็บปวดรวดร้าว ความไม่พอใจของเรา. หรือถ้าสัญญามาในรูปของบุคคล ก็กลายเป็นบุคคล ที่เรารักหรือเราไม่รัก อย่างนี้เป็นต้น; สำคัญว่าเขาเป็นศัตรู สำคัญว่าเขาเป็นคู่รัก อย่างนี้ก็เรียกว่า สัญญาทั้งนั้น. **ความสำคัญมั่นหมายลงไปอย่างนี้ นี่ก็เรียกว่าธาตุ** ซึ่งมีอยู่แล้วในโลกนี้ ซึ่งมีอยู่แล้วในที่ทั่วไป เหมือนกับธาตุทั้งหลาย แต่ยังไม่ปรากฏออกมาเป็นธาตุ จนกว่าจะได้โอกาสเช่นมีเวทนามาให้สำหรับเป็นที่สำคัญมั่นหมาย

เมื่อใดเราสำคัญว่า นี่ของเรา นี่เราชอบ นี่เป็นสุข แม้แต่นี้เป็นได้กำไร นี้เป็นขาดทุนอะไรก็ตาม นี้เรียกว่าสัญญาทั้งนั้น, **ธาตุสัญญาปรากฏออกมา**อย่างนี้.

สัญญาธาตุ ปรากฏแล้วเกิดสังขารธาตุ

เมื่อ**ธาตุสัญญาปรากฏแล้ว** อย่างนี้แล้ว **ก็จะมีธาตุที่ถัดไป คือสังขารธาตุ**; สังขารธาตุนี้คือความคิดที่ปรุงแต่งออกมาจากสัญญานั้น เช่น สัญญาว่า สวย สัญญาว่าดี

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สัญญาว่าน่ารัก สัญญาว่าคนที่เรารัก ฯลฯ สังขารก็จะเกิดขึ้น เกิดเป็นความคิดที่ปรุงแต่งว่าเราจะทำอย่างไร หรือเราจะต้องการอย่างไร เราจะต้องทำอย่างไร. **ส่วนที่เรียกว่าความคิดที่ประกอบกันขึ้นมาเต็มรูป ตามความหมายของคำว่าสังขาร พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสให้เป็นธาตุ**. แม้แต่**สังขาร**-ความคิดว่าอย่างนี้ ๆ ก็ยังเป็นธาตุ เรียกว่าสังขารธาตุ, ในขณะแห่งสังขารธาตุนี้ จะ**ซอยให้ละเอียด**ออกไปได้ เรียกว่า**สัญเจตนา**, ทีแรกเมื่อมีสัญญาว่าเป็นอะไรแล้ว ก็จะเกิดเจตนาที่จะทำอะไรกับสิ่งนั้น;เจตนานี้ก็เรียกว่าสังขารธาตุ. เมื่อเจตนาแล้วก็มีตัณหา ที่อยากจะทำลงไปอย่างนั้น ต้องการอย่างนั้นอย่างที่ทนอยู่ไม่ได้ แม้**ตัณหา**นี้ก็**เป็นสังขารธาตุ**; แล้วก็มีสิ่งที่เรียกว่า วิตก-ตริตรึก, วิจาร -ใคร่ครวญโดยละเอียด อันนี้ก็เป็นสังขารธาตุ.

สวรรค์หรือนรกเกิดได้ เพราะมีอวิชชาธาตุในขณะที่มีสังขารธาตุ

ในขณะที่สังขารธาตุ หรือสังขารขันธ์ปรากฏขึ้นนี้ เราจะมองดูมันในรูปของสัญเจตนาก็ได้ ตัณหาก็ได้ วิตกก็ได้ วิจารก็ได้ ก็รวมเรียกว่า สังขารหมด; และตอนนี้เองที่**จะได้นรกหรือสวรรค์กัน แล้วแต่ว่าสังขานนั้น จะถูกปรุงไปในลักษณะอย่างไร**. จะได้นรกหรือสวรรค์ต้องนึกถึงธาตุ ๒ ธาตุ ทีแรก คืออวิชชาธาตุ กับวิชชาธาตุที่จะเข้ามาปรุงในขณะของการสัมผัส. ถ้าอวิชชาธาตุเข้ามาปรุงแล้ว ก็เป็นไปในทางกิเลสในทางผิด ที่ต้องเป็นไปในทางอกุศล, ถ้าวิชชาธาตุเข้ามาแทน ก็ปรุงไปในทางถูกหรือที่เรียกว่า กุศล.

สังขารธาตุผสมวิชชาหรืออวิชชาจะเกิดกุศล อกุศลธาตุต่าง ๆ

ในขณะแห่งสังขารธาตุ ปรากฏออกมาผสมวิชชาหรืออวิชชานั้น ก็เลยถูกจำแนกออกไป**เป็นกุศลธาตุ** หรือ**อกุศลธาตุ** อีกทีหนึ่ง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เราเคยได้ยินกันแต่ คำว่า**กุศล**หรือ**อกุศล**เฉย ๆ ไม่ใช่คำว่าธาตุ; เพราะว่าเราไม่พูดกันเป็นภาษาปรมัตถ์ หรือภาษาอภิธรรม, เราพูดภาษาธรรมดา ก็พูดว่ากุศลอกุศลเฉย ๆ ก็ได้ คือดีหรือชั่วเท่านั้น. แต่ถ้าพูดให้เป็นปรมัตถธรรม ที่ลึกซึ้งถึงที่สุดก็กลายเป็นว่า ไม่ใช่อะไร ที่มากไปกว่ากุศลธาตุ และอกุศลธาตุ. เมื่ออวิชชาเข้าไปปนอยู่แล้ว ในขณะแห่งการสัมผัส; พอมาถึงตอนสังขารนี้มันก็กลายเป็นอกุศลธาตุปรากฏออกมา.

ทีนี้ **อกุศลธาตุนี้ ก็แจกออกไปได้เป็น กามธาตุ พยาปาทธาตุ วิหิงสาธาตุ**:

๑. **ออกมาเป็นกามธาตุ** คือ ธาตุที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นกามหรือความใคร่ไปตามความหมายของกาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็เป็นเรื่องระหว่างเพศ; ความรู้สึกอันนี้เรียกว่ากามธาตุ ซึ่งมีอยู่แล้วเป็นปกติธรรมดา เหมือนกับธาตุทั้งหลายอื่น, เดี๋ยวนี้เพิ่งปรากฏออกมา เพราะได้โอกาสได้เหตุได้ปัจจัย กามธาตุก็แสดงออกมา.

ความคิดครั้งหนึ่ง เป็นเรื่องของกามธาตุก็ได้ หรือจะเป็นเรื่องของ**พยาบาท** คือ เกลียดชังก็ได้, หรือเป็นเรื่องของ**วิหิงสา** คือเบียดเบียน**ก็ได้**. ถ้าสมมติว่าเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดความใคร่ ในทางกามก็ว่า กามธาตุ ปรากฏออกมา แสดงตัวออกมา; แล้วมันก็ทำให้มีความสำคัญมั่นหมายในสิ่งที่ตัวรักตัวใคร่ อย่างนี้ก็เรียกว่ากามสัญญา**อีกทีหนึ่ง**. **เป็นเรื่องสัญญา**ขึ้นมา อีกทีหนึ่ง มั่นหมายเป็นกามเป็นกามของเราอะไรขึ้นมา *กามธาตุก็ให้เกิด กามสัญญา*.

กามสัญญา คือสำคัญมั่นหมาย ในกามนี้ *ก็ให้เกิดกามสังกัปปะ* หรือตริตรึกไปแต่ในเรื่องกามของเรานั้น *กามสังกัปปะก็ทำให้เกิดกามฉันทะ*-พอใจหลงใหลในกามนั้น *กามฉันทะก็ทำให้เกิด กามปริเยสนา* -แสวงหาซึ่งกามนั้น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แม้ด้วยลำพังจิตใจล้วน ๆ หรือจะออกมา ทางกาย ทางวาจา ด้วยก็ได้; ในที่สุดก็เกิด*กามปริฬาหะ* -**คือความเร่าร้อน เหมือนกับถูกเผาไฟ เพราะอำนาจแห่งกามนั้น**.

นี่คิดดูว่า กามธาตุ เป็นสังขารธาตุชนิดหนึ่ง แต่อยู่ในรูปที่ทำให้เกิดความรัก ความต้องการ ซึ่งเป็นอกุศลธาตุ; หมายความว่า ธาตุ ฝ่ายผิด ฝ่ายบาป ฝ่ายที่จะทำให้เกิดทุกข์. กามธาตุ -ให้เกิดกามสัญญา-เกิดกามสังกัปปะ-เกิดกามฉันทะ-เกิดกามปริเยสนา-เกิดกามปริฬาหะ; ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว. นี่คือ นรก ที่นี่ ใช่หรือไม่ใช่?

ใช้คำว่า ปริฬาหะ นี่หมายความว่า **ร้อนจนไม่มีคำอะไรจะพูด จะวัดได้** คือว่า ร้อนถึงที่สุด ถ้าจะถือว่า อย่างนี้**เป็นสวรรค์** นั้นก็ได้สำหรับผู้ที่เขาไม่มองกันไปในแง่ร้อน เขามองไปในแง่ของกิเลส **เพราะว่าเป็นทาสกามเสียแล้ว** ก็ได้; มันแล้วแต่ความรู้สึกของคนนั้นจะเป็นอันธพาล สักกี่มากน้อย, หรือว่า จะเป็นบัณฑิตสักกี่มากน้อย. นี้เรียกว่า อกุศลธาตุอย่างที่หนึ่งแสดงตัวออกมา เป็นกามธาตุ และก็มีความเป็นไปอย่างนั้น.

๒. **ออกมาเป็น พยาปาทธาตุ** หรือมันตรงกันข้ามกับ กาม; โกรธไม่ชอบนึกตรงกันข้ามกับกาม เขาเรียกว่า **พยาปาทธาตุ** นี้**ไม่รักไม่พอใจ มุ่งแต่จะทำลาย มุ่งแต่ที่จะผลักออกไป**. ถ้าเป็นเรื่องของกามธาตุ ก็จะดึงเข้ามาหา, ถ้าเป็นเรื่องของพยาปาทธาตุ ก็จะผลักออกไป คือมันไม่ชอบ; มันก็มีสัญญา อย่างเดียวกันอีกนั่นแหละ. เมื่อมีพยาปาทธาตุแล้ว ก็มีสัญญาด้วยพยาบาทนั้น : เป็นศัตรูของกู เป็นอะไรของกู; ในที่สุดก็อยากจะทำลายมันเสีย ก็มีความเร่าร้อนเพราะข้อนี้อีก.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๓. ถ้าว่า**ออกมาเป็นวิหิงสาธาตุ**. นี้อาศัยโมหะ อาศัยความโง่ ก็คิดทำการเบียดเบียนผู้อื่นไปโดยไม่ได้เจตนา; ถ้าพยาปาทธาตุ นี้เบียดเบียนด้วยเจตนาด้วยความรู้สึกสำนึก; ถ้าเป็นเรื่องของกาม ก็ไม่เบียดเบียนใคร จะเอาเข้ามา ดึงเข้ามาเป็นของเรา.

ทีนี้ ทั้ง**กามธาตุ**ก็ดี **พยาปาทธาตุ**ก็ดี **วิหิงสาธาตุ**ก็ดี **เป็นอกุศลทั้งนั้น เมื่อสำเร็จตามหน้าที่ของมันแล้ว ก็ทำให้เกิด นรก เปรต เดรัจฉาน อสุรกาย** อย่างใด อย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า อบาย.**อบายที่นี่ และเดี๋ยวนี้**.

ในกรณีนี้ ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง โดยอาศัยตากับรูป, ในกรณีอื่น เวลาอื่น อาจอาศัยหูกับเสียง, ในเวลาอื่น ก็อาจจะอาศัย กลิ่น กับ จมูก, อาศัยลิ้นกับรส, อาศัยผิวกายกับสิ่งที่มากระทบผิวกาย. ยกตัวอย่างแต่เพียง ทางตา ให้ฟัง นอกจากนั้นก็ศึกษาเอาเอง : ดังเช่น **ทางหู ทางจมูกทางลิ้น ทางกาย** : หูได้ยินเสียงที่น่ารักก็เกิดความปรุงแต่ง ทำนองเดียวกันกับกามธาตุ; หูได้ยินเสียง ที่ไม่ชอบ น่าเกลียด เป็นศัตรู เป็นการที่เราเกลียด มันก็ปรุงแต่งเป็นพยาปาทธาตุ. จมูกก็เหมือนกัน ลิ้นก็เหมือนกัน, ผิวหนังก็เหมือนกัน; ไม่มีเวลาพอที่จะแจก และแจกก็ไม่มีประโยชน์อะไรมันรำคาญเปล่า ๆ.

รวมใจความแต่เพียงว่า **ถ้าในขณะนั้น การสัมผัสมีมูลมาจากอวิชชาแล้ว ก็ต้องปรุงเป็นสังขาร ชนิดที่เป็นกุศลธาตุ** เกิดกามธาตุ พยาปาทธาตุ วิหิงสาธาตุ; แล้วก็เบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น นี่เป็นนรกที่นี่และเดี๋ยวนี้.

ทีนี้สมมติว่ามันตรงกันข้าม คือสัมผัสนั้นได้อาศัยสติสัมปชัญญะบ้างตามสมควร หมายความว่า **มีวิชชาอยู่แทนอวิชชา** ตอนที่ปรุงมาจนถึงเวทนา ถึงสัญญา ถึงสังขาร **นี้ก็เป็นโอกาสที่กุศลธาตุ จะเกิดขึ้น**. กุศลธาตุก็ไม่มีอะไร นอกจากตรงกันข้ามกับ ๓ อย่าง ที่ว่ามาแล้ว ;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คู่ที่ ๑ **ถ้าเป็นอกุศล** ก็เกิด กามธาตุ, **ถ้าเป็นกุศล** ก็เกิด เนกขัมมธาตุ คือหลีกออกมาเสียจากกาม ไม่โง่ ไม่หลง ในเรื่องกาม.

คู่ที่ ๒ ถ้าเป็น**อกุศล** ก็ออกมาเป็น พยาปาทธาตุ, แต่ถ้าเป็นกุศล ก็ออกมาเป็น อพยาบาท คือไม่พยาบท แต่รักใคร่ พอใจยินดีด้วย.

คู่ที่ ๓ ถ้าเป็น **อกุศล** ก็ออกมาในรูปของ วิหิงสาธาตุ -ธาตุแห่งความเบียดเบียน, ถ้าเป็น**กุศล** ก็ออกมาในรูปของอวิหิงสาธาตุ ระมัดระวังที่จะไม่กระทบกระทั่ง ที่จะทำใครให้เดือดร้อนแม้โดยไม่เจตนา.

เนกขัมมธาตุก็ดี **อพยาปาทธาตุ**ก็ดี **อวิหิงสาธาตุ**ก็ดี นี้ท่านเรียกว่า**เป็นกุศลธาตุ**. เมื่อกระทำไปแล้วมันก็ต้องให้เกิดสวรรค์; สิ่งที่เรียกว่าสวรรค์ คือความสุข ความพอใจ จะเป็นสวรรค์อย่างกามาวจรก็ได้ อย่างรูปาวจร ก็คือพวกพรหมมีรูปก็ได้, อย่างอรูปาวจร คือพวกพรหมไม่มีรูปก็ได้ นี่ก็ล้วนแต่เรียกว่าเป็นสุคติชั้นสวรรค์.

เรื่องพรหมมีรูป พรหมไม่มีรูป นี้ค่อยอธิบายกันทีหลัง *อย่าเพ่อเข้าใจไปเอง*. ถ้าเข้าในเอาเองก็ต้องเข้าใจเหมือนที่เขาพูดกัน : อยู่ที่โลกไหนก็ไม่รู้, เป็นสัตว์เป็นคนมีรูปร่างก็มี ไม่มีรูปร่างก็มี. เป็นพรหมนั้น เป็นพรหมที่ยังไม่ทันจะเห็นอยู่ที่ไหนก็ยังไม่รู้.

ถ้ากุศลธาตุ แสดงตัวออกมา ผลจะเป็นสวรรค์ที่นี่เดี๋ยวนี้

เดี๋ยวนี้เราจะดูกันที่นี่ ก็คือว่า ถ้า**กุศลธาตุ แสดงตัวออกมา** เป็น**เนกขัมมธาตุ**, เป็นเนกขัมมธาตุหลีกออกจากกามก็ดี ไม่หลงใหลในกามก็ดี, หรือว่า **เป็นอพยาปาทธาตุ** ไม่กระทบกระทั่งผู้ใดโดยเจตนาก็ดี, **เป็นอวิหิงสาธาตุ** ไม่กระทบ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

กระทั่งผู้ใด แม้โดยไม่เจตนาก็ดี; อย่างนี้ก็เป็นสวรรค์คือไม่มีการเบียดเบียน, อยู่เป็นความสงบสุขสำหรับคนทั่วไป ซึ่งจะให้ความพอใจ เป็นที่พอใจในตัวเอง ให้ชีวิตของตัวเองก็ได้.

โดยการกระทำอย่างมีกุศลธาตุนี้ จะทำให้สามารถหลีกตัวออกไปจากชุมนุมชน**ไปแสวงหาความสุขจากรูปฌาน** ทำสมาธิให้เกิดฌานประเภทรูปฌาน อย่างที่เคยได้ฟังกันอยู่เสมอในคำอธิบายของสัมาทิฏฐิ ก็ยิ่งมีสุขในรูปฌานที่สูงไปกว่าสุขอย่างชาวบ้าน. ถ้ายิ่งไปกว่านั้นอีก ก็ถึงกับ**ทำอรูปฌาน ฌานที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ก็ยิ่งมีความสุขที่สูงละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก** ก็แปลว่า จะเป็นสวรรค์ กามาวจร สวรรค์รูปาวจร หรือสวรรค์อรูปาวจร ก็สร้างเอาได้ที่นี่ เดี๋ยวนี้ ในเมื่อรู้จักทำสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นให้ถูกต้อง.

พูดอย่างสมัยนี้พูด หรือว่าพูดอย่างภาษาวัตถุก็จะพูดได้เลยว่า ถ้ารู้จัก**ผสมธาตุให้ถูกต้อง** แล้ว**จะได้สวรรค์** ทั้งกามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร **ที่นี่และเดี๋ยวนี้** โดยผ่านทางตา ทางหู ทางจมูก ฯลฯ นี่คือเป็นเรื่องของฝ่าย**กุศลธาตุ มีเพราะธาตุที่วิชชาธาตุ** เข้าไปผสมกับการปรุงแต่งของจิต ในขณะที่กำลังเป็นผัสสะคือ เป็นสังขารธาตุหรือเวทนาธาตุก็ตาม. ฉะนั้นเราจะต้องระวังกันที่สุดก็ตรงที่มีผัสสะ ตากับรูปหูกับเสียงจมูกกับกลิ่น เป็นต้น.

ขณะที่มีการกระทบ ที่เรียกว่าผัสสะนั้น จะต้องระวังกันที่ตรงนั้น; ถ้าเป็นโอกาสของอวิชชามัน ก็ไปทางอกุศลและมีทุกข์, ถ้าเป็นในทางวิชชาก็เป็นฝ่ายกุศลและไม่ต้องทุกข์; เพราะว่า**ในขณะแห่งผัสสะที่มีวิชชานั้นก็คือ รู้สึกตัว มีสติสัมปชัญญะอยู่ ไม่เผลอ ไม่หลง อวิชชาก็ไม่ได้เข้ามาแทรกแซงมันก็มีสติปัญญา ทำให้สำเร็จประโยชน์ในหน้าที่**การงาน ที่เราจะต้องทำในเวลานั้นหรือเมื่อไรก็ตามใจ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หน้าที่การงานอะไรที่เราจะต้องทำ ย่อมต้องทำด้วยการเกี่ยวข้องกันกับเรื่องทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เหล่านี้ทั้งนั้น. นี้ก็หมายความว่าไม่เป็นทุกข์ด้วย หน้าที่การงานก็สำเร็จด้วย และยังแถมเป็นการประพฤติธรรมอยู่ในตัวด้วย. **มีผัสสชนิดนี้ มันไม่เป็นอาสวะ ไม่มีอาสวะ** ไม่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลสตัณหา **นั่นคือผัสสะของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องแล้ว**. จะเป็นตาเห็นรูปก็ดี หูได้ยินเสียงก็ดี จมูกได้กลิ่นก็ดี ทุก ๆ คู่ไป มันก็เป็นผัสสะที่ไม่เป็นช่อง ไม่เป็นโอกาสของกิเลส หรืออาสวะและก็**ไม่เป็นที่ตั้ง แห่งอุปาทาน ที่จะไปยึดถือให้เกิดความทุกข์**.

ทีนี้ถ้ามันตรงกันข้าม มันก็ให้เกิดความยึดถือแล้วก็ต้องเป็นทุกข์ ทุกข์อย่างที่เรียกว่า : เมื่อมีอุปาทานแล้วก็ต้องมีภพ-เมื่อมีภพแล้วก็มีชาติ มีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ; ซึ่งล้วนแต่เป็นชื่อของความทุกข์ทั้งนั้น; เพราะว่ามันมีอวิชชาทำให้ยึดมั่นถือมั่น เป็นกระแสแห่งความผิด คืออกุศลทั้งนั้น มันก็ต้องเป็นทุกข์.

นี่ลองคิดดูซิว่า อะไรที่ไม่ใช่ธาตุ จนกระทั่งเป็นทุกข์ มันก็เป็นเวทนาธาตุ; อย่างเป็นอุปาทานอย่างนี้ มันก็อยู่ในพวกที่เป็นสังขารธาตุ : เรามีความเข้าใจผิด มีความคิดผิด รู้สึกผิด มันก็เป็นธาตุใดธาตุหนึ่ง ในพวกสังขารธาตุทั้งนั้น ซึ่งเราไม่เคยได้ฟังกันอย่างนี้ว่า อะไร ๆ มันก็ธาตุ ทางฝ่ายวัตถุนี้ก็ธาตุ ทางฝ่ายจิตใจ นามธรรมมันก็ธาตุ และมีตั้งมากมายหลาย ๆ ธาตุ ที่ออกชื่อไปว่า รูปาวจร อรูปาวจร มันยังมีธาตุอยู่อีกเยอะแยะ เช่นอรูปาวจรก็ยังมีอากาสานัญจายตนธาตุ วิญญาณัญจายตนธาตุ อากิญจัญญายตนธาตุ เนวสัญญานาสัญญาตนธาตุ ซึ่งเราเคยได้ยินแต่คำว่าฌาน พระพุทธเจ้าจะตรัสไว้ในลักษณะที่เป็นธาตุ ตามธรรมชาติที่มันมีอยู่.

เมื่อใดคนไป**ทำถูกวิธีถูกเรื่องถูกราวของมัน ก็เป็นโอกาสให้ธาตุนั้นแสดงตัวออกมา** เช่นว่า อากาสานัญจายตนธาตุ ก็จะได้แสดงตัวออกมาเป็นอากาสานัญ-

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จายตนะฌานอย่างนี้เป็นต้น กระทั่งมีชื่อธาตุแปลก ๆ ที่ว่า อาภาธาตุ คือธาตุสว่าง ธาตุฉลาด ธาตุไม่โง่ ก็ตรงข้ามกับอันธการธาตุ คือธาตุโง่ ธาตุมืด ธาตุบอด, หรือสุภธาตุ-ธาตุซึ่งงามซึ่งน่าดู ก็มีตรงกันข้ามกับ อสุภธาตุ-ไม่งาม ไม่น่าดู.

แม้แต่**ความงาม ความไม่งามนี้ มันก็เป็นธาตุ** แล้วก็เป็นธาตุที่เนื่องอยู่กับรูป จึงยังไม่จัดว่าเป็นนามธรรมแท้ เป็นรูปธาตุที่แฝงอยู่ที่รูปหยาบ. ความงาม ความไม่งามก็แฝงอยู่ที่รูปธรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง; เช่นความงามอยู่ที่ดอกไม้ ตัวดอกไม้ก็เป็นรูปธาตุโดยตรง, ความงามนั้นก็เป็นรูปธาตุโดยอ้อม. ทีนี้ความงามก็ดี ความไม่งามก็ดี ก็ล้วนแต่เป็นธาตุเรื่อยไป กระทั่งถึงว่า ดับเสียซึ่งสัญญาก็เป็น สัญญา-เวทยิตนิโรธ ก็เป็นธาตุ.

แม้แต่**นิพพานก็เป็นธาตุ** เรียกว่านิพพานธาตุ มีอยู่ ๒ ชนิด หรือบางทีก็เรียกว่า “**อมตธาตุ**” **-คือธาตุที่ไม่รู้จักเกิด** ไม่รู้จักตาย, หรือบางทีก็เรียกว่า **อสังขตธาตุ - คือธาตุที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง** นี่ออกชื่อธาตุอย่างนี้ตั้งหลายสิบหรือตั้งร้อยสองร้อย ล้วนแต่ใช้คำว่าธาตุเสมอกัน ถือว่ามีอยู่ตามธรรมชาติ จนกว่าเมื่อไรจะมีโอกาส มีเหตุปัจจัยให้ปรากฏออกมา.

ทีนี้ที่ว่ามันไม่มีอะไรที่ไม่เป็นธาตุ หรือไม่เกี่ยวกับธาตุ ก็ไปทบทวนเอาเองเถอะ อธิบายมาอย่างละเอียด ก็เป็นตัวอย่าง เฉพาะตากับรูป นอกนั้นเรื่องหูกับเสียง กลิ่นกับจมูก ฯลฯ ไปทบทวนได้เองเหมือนกันเลย.

ปัญหาที่เข้าใจยากอยู่ที่คู่สุดท้าย คือใจกับธัมมารมณ์

คนที่เขาเรียนนักธรรมมาในโรงเรียนแล้ว ก็เข้าใจคำคู่ ๆ นี้แล้ว ตากับรูป แล้วก็หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับสัมผัสผิวหนัง แล้วก็ใจกับธัมมารมณ์.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ใจคือมโน **อารมณ์ของมโนเรียกว่า** “**ธรรม**หรือธัมมารมณ์” ก็แล้วแต่จะเรียก. สำหรับธัมมารมณ์นี้ เคยเข้าใจกันว่าอย่างไร? ผู้ที่เคยเล่าเรียนธรรมะในโรงเรียนนักธรรมกันมาแล้ว เข้าใจว่าอะไร? ก็คงจะเข้าใจสรุปสั้น ๆ ว่า ส่งที่รู้สึกได้ด้วยใจ และเมื่อถามว่ามีอะไรบ้าง? ก็คงจะว่ากันไปตามี่ว่าใจมันจะนึกได้.

พวกที่ ๑. สำหรับ**ธรรมที่เป็นอารมณ์ของใจหรือเรียกว่าธัมารมณ์**ก็ตาม **นี้ก็แบ่งเป็นพวก ๆไป คือเวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ**, จะมาเป็นธรรมธัมมารมณ์ สำหรับเป็นอารมณ์ของใจได้.

อย่างที่ ๑. เวทนารู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ กำลังรู้สึกอยู่ นี่เกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งตั้งแต่ ตาหรือหู อะไรก็สุดแท้แต่ เดี๋ยวนี้เป็นเวทนา รู้สึกเป็นสุขอยู่; ทีนี้ **ในก็สัมผัสลงไปบนอารมณ์ คือเวทนาที่กำลังรู้สึกเป็นสุขอยู่อย่างนี้ ก็เรียกว่าเวทนานั้นเป็นธัมารมณ์ของใจ**.

เรากำลังรู้สึกเป็นสุข สนุกสนาน เอร็ดอร่อย เพิลดเพลิน อะไรอยู่นั้นเรียกว่ามีเวทนา, **แล้วใจสัมผัสลงไปบนเวทนา**นั้น นี่เรียกว่า **มีมโนวิญญาณเกิดขึ้น**. คือมีการสัมผัสระหว่างมโนวิญญาณกับธัมมารมณ์, แล้วมโนกับธัมมารมณ์ กับมโนวิญญาณก็ปรุงแต่งต่อไปได้; เมื่อเป็นมโนวิญญาณขึ้นมาแล้วก็ปรุงเป็นสิ่งที่เรียกว่า ผัสสะ เวทนา สัญญา สังขาร จนกระทั่งเกิดทุกข์ไปได้เหมือนกัน.

อย่างที่ ๒. เรียกว่า **สัญญาธาตุ หรือสัญญาขันธ์** -ความจำได้ หมายรู้; เราหลับหูหลับตาปิดหมด ใจก็นึกถึงความหนหลังจำอะไรได้ เอามาเป็นอารมณ์ สำหรับมโนจะสัมผัสลงไปบนสัญญานั้น.

ลองนึกคิดถึงเหตุการณ์หนหลัง ที่เรายังจำได้ดีอยู่ ว่าเมื่อเด็ก ๆ เป็นอย่างไร, เมื่อเด็กเล็ก ๆ เป็นอย่างไร, เคยทำอะไรผิดถูกที่ไหน, เอาอันหนึ่งมาเป็นอารมณ์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สำหรับใจจะสัมผัสลงไปบนสัญญานั้น ก็จะปรุงแต่งเป็นมโนวิญญาณ เกิดเป็นเวทนา สัญญา สังขาร จนเป็นทุกข์ได้อีกเหมือนกัน.

อย่างที่ ๓. สำหรับสังขาร **สังขารธาตุ** หรือสังขารขันธ์ คือความคิดที่กำลังปรุงแต่งอยู่ รู้สึกอยู่เวลานี้ ก็เป็นอารมณ์ของจิต ที่**จะสัมผัสทับลงไป** อีกทีหนึ่งก็ได้; คิดดี คิดเลว คิดชั่วอยู่ในใจ ใจก็สัมผัสลงไปจนรู้ว่า อ้าว, นี่คิดดีคิดเลว คิดชั่วคิดถูกอะไรอยู่ก็ได้; นี่ก็เรียกว่าสังขารนั้นเป็นอารมณ์ของใจ. สังขารธาตุหรือสังขารขันธ์ ในที่นี้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นธรรมะหรือธรรมธาตุ ที่เป็นอารมณ์ของใจกระทบแล้วเกิดมโนวิญญาณธาตุได้.

อย่างว่า **อยากมาวัด**นี้ ก็ลองคิดดู : ทำไมจึงรู้สึกเกิดอยากมาวัดนี้? นี่ก็**อาศัยสัญญา**หรือ**สังขาร** อย่างใดอย่างหนึ่ง; รู้เรื่องดีว่า มาวัดนี้ทำอะไร, มานั่งตรงนี้ มาทำอะไร, ได้ผลอะไร, นี่เป็นสัญญาอันหนึ่งหรือสังขารอันหนึ่ง. จิตที่รู้สึกต่อผลอันนี้แล้วมันก็ปรุงแต่งเป็นมโนวิญญาณ; เกิดความคิดที่รู้สึกพอใจ แล้วก็อยากจะมา แล้วก็มาวัดนี้ มานั่งอยู่ที่นี่.

หรือแม้ที่สุดแต่ว่าเรา**อยาก**จะไปไหน ไปทำอะไรที่ไหน ไปหาเงินหาทองค้าขายอะไรที่ไหน ก็**ต้องอาศัยนามธรรม**เหล่านั้นแหละ**เป็นอารมณ์**ของใจ ที่จะคิดนึกที่จะทำไป. นี้หมายความว่า ไม่ต้องอาศัยทางตา ทางหู; เพราะว่าเราอาจจะนอนก่ายหน้าผาก อยู่ในที่นอนกลางคืน ไม่เห็นอะไรแต่คิดนึกคิดถึงการ ถึงงาน ที่กรุงเทพฯ ที่เมืองอื่น จังหวัดอื่น ก็ได้; มันเป็นอารมณ์ของใจได้อย่างนี้.

แม้ที่สุดแต่ว่าเกิด**อยาก**ดี อยากเด่นขึ้นมา อยากยกหูชูหางขึ้นมา; นี่มันก็**ต้องมีเวทนาหรือสัญญา หรือสังขาร** อันใดอันหนึ่ง**เป็นอารมณ์**ของใจ ก็**เกิดมโนวิญญาณ** เกิดปรุงแต่งมาก็อยากจะออกท่าเป็นยกหูชูหางเป็นดีเป็นเด่น เป็นอะไรขึ้นมา.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่างนี้ไม่ต้องอาศัยรูปธรรมในขั้นต้น ๆ ก็ได้; เพราะว่าสัญญานั้นมีอยู่ ระลึกจำได้ สำคัญมั่นหมายขึ้นมาใหม่ก็ได้. อย่างนี้เรียกว่าคู่สุดท้ายคือใจกับธัมมารมณ์ ที่อาศัย เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ.

พวกที่ ๒ ในกรณีที่ผิดไปจากนั้น ก็ยัง**อาศัยรูปธรรม ชนิดละเอียด** ชนิดสุขุมที่ไม่ใช่นามธาตุ; แต่ว่า**เป็นรูปธาตอันละเอียด** เช่นความงาม ความไม่งาม เป็นต้น ที่มีอยู่ในรูปธาตุใด อันนี้เขาก็สงเคราะห์ไว้ในฝ่ายธัมมายตนะ เหมือนกัน. เช่นดอกไม้ก็เป็นรูปธาตุ เป็นอารมณ์ของตา แต่ว่าความงามนั้นกลายเป็นธัมมายตนะ เป็นอารมณ์ของใจ นี้ก็เป็นธัมมารมณ์พวกที่ ๒ คือภาวะของรูป หรือภาวะของอะไร ก็ตาม ที่มันไม่ใช่ตัวรูปอันแท้จริง.

ทีนี้ถ้าผิดไปจากนี้อีกก็**พวกอสังขตธรรมทั้งหลายมาเป็นอารมณ์ของใจได้** เช่นจะคิดถึงพระนิพพานเป็นอารมณ์ พิจารณาอยู่ถึง**พระนิพพาน** เป็น *เอตๆ สนฺตๆ เอตๆ ปณีตๆ* -นั่นสงบระงับยิ่ง นั่นประณีตยิ่ง, นั่นเป็นที่สงบระงับของสังขารทั้งหลาย เป็นที่สิ้นสุดอุปธิทั้งหลาย เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่จางคลาย แห่งความยึดมั่นถือมั่น เป็นความดับแห่งกิเลส เป็นนิพพาน. อย่างนี้**เป็นอารมณ์ของใจได้** โดยเอาลักษณะของอสังขตธาตุมาเป็นอารมณ์ หรือว่าได้บรรลุมรรคผลนิพพานจริง ๆ อยู่ในใจ อันนั้นก็เป็นอารมณ์. อารมณ์อย่างนี้ก็กลายเป็นธรรม หรือธัมมารมณ์สำหรับมโนธาตุด้วยเหมือนกัน; ก็รวมเรียกสั้นๆ ว่าอสังขตธาตุ.

อสังขตธาตุนี้เอามาเป็นอารมณ์ของมโน ก็ได้ จะเรียกอมตธาตุ ก็ได้. ก็เลยเป็นว่าธัมมารมณ์นี้มี พวกเจตสิกธรรม เช่น เวทนา สัญญา สังขาร ก็เป็นธัมมารมณ์ และรูปธรรมอันละเอียดจะต้องมาสงเคราะห์ไว้ฝ่ายธัมมายตนะนี้ ก็เป็นธัมมารมณ์, และอสังขตธาตุในแง่ไหนก็ตาม ก็เป็นธัมมารมณ์สำหรับ**ใจสัมผัสอันนี้คนธรรมดายิ่งเห็นยาก**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

และบางอย่างไม่เกี่ยวข้องกัน; ที่เกี่ยวข้องกันคือความรู้สึกคิดนึก ที่เราไม่ต้องอาศัยตา หู จมูก ลิ้น กายอีกแล้ว, อาศัยสัญญาเก่า หรืออาศัยเวทนาที่กำลังรู้สึกอยู่แล้วนั้น ไม่ต้องตั้งต้นอีก. หรือความคิดนึกที่กำลังปรุงแต่งอยู่แล้วนั้น ระวังให้ดี, ที่ว่าเป็นอารมณ์ของมโน เกิดมโนวิญญาณ แล้วก็ปรุงไปหากิเลสและความทุกข์ได้เหมือนกัน ตามลักษณะของปฏิจจสมุปบาท.

ธาตุมีอยู่มาก ปรุงแต่งเนื่อง ๆ กัน เกิดผลทั้งกุศล, อกุศล

นี่คือสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ **ธาตุมีมากถึงขนาดนี้** : **ในฐานะที่เป็นเหตุให้เกิดสิ่งอื่นก็มี, ในฐานะที่เป็นผล ที่เกิดมาจากสิ่งอื่นก็มี**. ครั้งเป็นผลแล้วมันกลายเป็นเหตุ ทำหน้าที่เป็นเหตุอีก, **แล้วให้เกิดผลอีกไม่มีที่สิ้นสุด**; มีลักษณะเป็น**เหมือนกับว่ากระแสไหนไปเป็นเกลียว** ของสิ่งที่เรียกว่าธาตุทั้งหลายอย่างนี้ นับตั้งแต่จักษุธาตุ รูปธาตุ วิญญาณธาตุ, ผัสสะ ซึ่งเป็นสังขารธาตุ ผัสสะซึ่งเป็นเวทนาธาตุ แล้วก็สัญญาธาตุ สังขารธาตุ จนกระทั่งเป็นกุศลธาตุ อกุศลธาตุเกิดขึ้นเป็นความสุขหรือความทุกข์เป็นนรก หรือเป็นสวรรค์; ซึ่งล้วนแต่เป็นธาตุทั้งหลายที่รอคอยอยู่แล้ว ได้โอกาสเมื่อไรก็แสดงตัวออกมา, และนี่คือข้อที่ว่า ถ้าเรา**รู้เรื่องธาตุดี** เหมือนคำพูดธรรมดา ๆ ว่า ถ้าเรารู้จักผสมธาตุดีหรือเป็น แล้วเรา**จะได้นรก**ที่นี่ก็ได้ หรือทางตรงกันข้าม**จะได้สวรรค์**ที่นี่ก็ได้ นรกชั้นไหนก็ได้ สวรรค์ชั้นไหนก็ได้เราอาจจะผสมขึ้นมาได้เหมือนกับการผสมธาตุ. ที่เรียกว่า สวรรค์ ก็มีมากมายหลายชนิด ล้วนแต่เป็นธาตุทั้งนั้น ออกชื่อธาตุให้หมดก็คงจะเวียนหัว คือว่าจำไม่ไหว ควรจะไว้พูดกันเป็นคราว ๆ.

เป็นอันว่าในครั้งนี้เราก็**พูดกันเรื่องธาตุ** อีกนั่นแหละ แต่**แสดงพฤติ** หรือว่ากรรมวิธีของมันในลักษณะที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่าครั้งที่แล้ว; โดยเฉพาะต้องการจะให้สังเกตในข้อที่ว่า คำว่า “**ธาตุเท่านั้น**” **ไม่มีอะไรมากกว่าธาตุ. ธาตุเท่านั้นแหละ, ระวังให้ดี เป็นมิจฉาทิฏฐิเมื่อไรก็ได้ ต่อเมื่อทำถูกต้องตามวิธี**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เท่านั้นจึงจะเป็นสัมมาทิฏฐิ เดินไปถูกทาง และก็ดับทุกข์ได้ ไม่ทำให้ผู้อื่นลำบาก. *พอเข้าใจผิดทางรู้ผิดทาง ทำผิดทาง ก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ ทำตัวเองให้ลำบาก* ทำผู้อื่นให้ลำบาก **เรื่องธาตุก็มีอย่างนี้**.

การให้เห็นเรื่องธาตุ ก็คือให้เห็นสุญญตา ความไม่มีตัวตน

ถ้ารู้จักธาตุถูกเห็นถูก ก็ไม่เป็นไร, พอเห็นผิดก็เป็นสุญญตาอันธพาล; สุญญตาไม่รับผิดชอบอะไร เอาแต่กิเลส เอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ก็มีบ้างเหมือนกัน; แม้กระทั่งคำว่า "จิตว่าง" ก็ยังมีความหมายว่า ว่างที่ถูกต้อง หรือว่างอย่างอันธพาล. ถ้าเห็นว่าเป็นสุญญตาธาตุ จริงแล้ว ก็ไม่เป็นไร เพราะถูกต้องและเป็นสัมมาทิฏฐิ ไม่ทำอันตรายใคร.

ถ้าเป็น**สุญญตาธาตุที่ปลอม** เก๊ ไม่จริง ก็ไม่ใช่สุญญตาธาตุ; **เป็นเรื่องว่าเอาเอง** เหมาเอาเอง เข้าใจผิดเอาเอง ก็เป็นอันธพาลขึ้นมา; เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ยกขึ้นมาเรื่องครูทั้ง ๖. เขาสอนเรื่อง **สุญญตาอันธพาล**อยู่ อย่างที่ ปกุธะกัจจายนะกล่าวว่า มีธาตุอยู่ ๗ หมู่ ; ฉะนั้นการที่มนุษย์เอาดาบฟันคอกัน ก็ไม่มีบาปหรือบุญอะไร เพราะเป็นสักว่าธาตุ ผ่านไปในระหว่างธาตุ; นี่เป็นอันธพาลสักกี่มากน้อย. อันธพาลที่ไม่ยอมรับผิดชอบเรื่องกามารมณ์ เรื่องอะไรต่างๆ ถือ "สักว่าธาตุเท่านั้นแหละ" นี่ก็เป็นอันธพาลอย่างยิ่ง, เป็นอันธพาลที่สกปรก หรือเป็นอันธพาลที่จะทำทุกฝ่ายให้มันเดือดร้อน. นี่ขอให้เข้าใจไว้อย่างด้วยว่าเรื่อง**ธาตุเท่านั้น** มันเป็นได้ถึงอย่างนี้.

พระพุทธศาสนามุ่งหมายสอนเพื่อจะให้รู้ว่า "**ธาตุเท่านั้น**" ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน เรา เขา; พอบวชเข้ามาวันแรกก็ให้เรียน *ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุเมตฺต-เมเวตํ* ว่า "**นั่นแหละธาตุเท่านั้น กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ**". คนที่กำลังทำอะไรอยู่ หรือสิ่งที่ถูกกระทำอยู่นั้นก็*ธาตุมตฺตโก นิสฺสตฺโต นิชฺชีโว สุญฺโญ*

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี้คือว่า *เป็นสักว่าธาตุ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ ไม่ใช่บุคคล ว่าเปล่าจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน.*

คนที่บวชเข้ามาพอเรียนวันแรก จะรู้อย่างไรก็ไม่ทราบ จะเข้าใจอย่างไรก็ไม่ทราบ อาจจะเป็นอันธพาลไปก็ได้; เว้นไว้แต่ว่าครูบาอาจารย์จะช่วยทำความเข้าใจดี ๆ. ที่เรามาบวชนี่ *เรียน ยถาปจฺจยํ นี่ก็เพื่อจะให้รู้จัก "ธาตุเท่านั้น"* อย่างถูกต้อง, และเราจะได้ไม่มั่นหมายสิ่งใด จนเกิดกิเลส เกิดโลภะ โทสะ โมหะ. ถ้าเห็นว่า "ธาตุเท่านั้น" เห็นอย่างถูกต้องแล้ว; ไม่เกิดความโลภได้เพราะเป็น "ธาตุเท่านั้น"ไม่เกิดความโลภ; และ "ธาตุเท่านั้น" ก็ไม่โกรธได้, ไม่โกรธได้จริง เพราะเป็นสักว่า "ธาตุเท่านั้น".

ผู้ที่มาชกปากเรา หรือว่าเราถูกเขาชกปาก นี่ก็ธาตุเท่านั้น; แต่แล้วอาจจะเกิดความคิดว่า "ธาตุเท่านั้น" แล้วชกสวนกลับไป เราก็ชกเขาบ้าง เพราะว่า "ธาตุเท่านั้น"; อย่างนี้ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ที่ถูกต้องกลายเป็นอันธพาลเสียอีก.

ที่จริงเขาต้องการจะให้รู้ในลักษณะที่ไม่เกิดกิเลส ไม่ว่าชนิดไหน ไม่มีความโลภ ไม่มีความโกรธ ไม่มีความโง่เกิดขึ้น เพราะว่าเห็นธาตุ เหล่านี้อยู่อย่างถูกต้อง ตามที่เป็นจริง.

สำหรับวันนี้ก็สรุปความว่า ให้เข้าใจคำว่า "ธาตุเท่านั้น" ยิ่งขึ้นไปอีก อย่างที่เห็นได้ชัด ถึงขนาดที่จะสร้างนรก สวรรค์ เมื่อไรก็ได้ หรือว่าถ้าไม่ต้องการ แล้วก็จะให้พ้นไปเสียจาก นรกสวรรค์ ทั้งหมดทั้งสิ้นก็ได้.

เอาละเป็นอันว่าพอกันทีสำหรับวันนี้.

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ลักษณะอาการที่ธาตุปรุงแต่งสิ่งทั้งปวง

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่องปรมัตถสภาวธรรม ในครั้งที่ ๕ นี้ ก็ยังคงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุต่อไปอีก. อาตมาเคยขอร้องในการบรรยายครั้งที่แล้ว ๆ มาว่า **ขอให้อดทนศึกษาเรื่องธาตุนี้ให้มากเป็นพิเศษ** แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ไม่ชวนฟัง ชวนง่วงนอนก็ตามที แต่ก็มีความสำคัญมาก เพราะว่า **ทุกอย่างมีรากฐานอยู่ที่สิ่งที่เรียกว่าธาตุ**.

เราไม่ค่อยจะได้ยินได้ฟังเรื่องธาตุทั้งหมดตามที่มีอยู่ในพระบาลี แม้ในพระไตร-ปิฎก จะได้ยินได้ฟังก็แต่เรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ อะไรทำนองนี้เท่านั้น; แต่เมื่อสำรวจ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ดูแล้วยังมีธาตุมากมายหลายสิบชื่อ ล้วนแต่เกี่ยวข้องหรือแวดล้อมกันอยู่กับมนุษย์. ถ้าไม่รู้จักสิ่งเหล่านั้น ก็เท่ากับว่าไม่รู้จักตัวมนุษย์นั่นเอง เพราะตัวมนุษย์นั้นก็เป็นธาตุหลาย ๆ ส่วนประกอบกัน; **สิ่งที่เกี่ยวข้อง เกิดขึ้น ปรุงแต่งอยู่** ในร่างกายมนุษย์เรื่อย ๆ ไป ต่อไปอีก ๆ **ตลอดเวลานั้นก็คือสิ่งที่เรียกว่าธา**ตุ.

สิ่งแวดล้อมอยู่รอบ ๆ มนุษย์ทั่วไปในโลกนี้ **ก็คือสิ่งที่เรียกว่าธาตุ** ; แม้ที่สุดแต่สิ่งที่มนุษย์จะใช้ติดต่อกันกับสิ่งนอกตัว คือสิ่งที่เป็นสื่อ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้นนี้ ก็ยังคงเป็นสิ่งที่เรียกว่าธาตุอยู่นั่นเอง.

ขอบเร้าเซ้าซี้ให้ท่านทั้งหลายสนใจกับคำว่าธาตุนี้ ให้ละเอียดลออเป็นพิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกทีจนกว่าจะเพียงพอ.

จับใจความให้ได้เสียก่อนว่าธาตุคืออะไร

เท่าที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายก็คงจะพอจับใจความได้ว่า สิ่งที่เรียกว่าธาตุนั่นคืออะไร? โดยตัวหนังสือ คำว่า “**ธาตุ**” **ก็แปลว่า สิ่งที่เป็นส่วนย่อยที่สุด ที่ทรงตัวมันเองอยู่ได้ แล้วก็ประกอบกันขึ้น เพื่อจะเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยสมบูรณ์**; หรือจะกล่าวอีกทีหนึ่งก็คือว่า ความสมบูรณ์อย่างหนึ่ง ๆ มันก็ประกอบอยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นหลาย ๆ ธาตุด้วยกัน; ดังนั้นจึงไม่มีอะไรที่เรียกว่าไม่ใช่ธาตุ จะเป็นเรื่องทางวัตถุก็ดี เป็นเรื่องทางจิตใจก็ดี แม้ที่สุดเป็นเรื่องที่ว่างหมด ไม่มีร่างกาย ไม่มีจิตใจก็ดี ก็ยังคงเป็นสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั่นแหละ.

ขอให้หลับตามองด้วยสติปัญญา ให้เห็นกว้างขวางและลึกซึ้งออกไป จะเห็นว่า**ไม่มีอะไรที่ไม่เรียกว่าธาตุ**, ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ ในลักษณะที่ควรจะสนใจ; หรือถึงขนาดที่เรียกว่าควรจะตกใจเหมือนกับบทที่พระสงฆ์ได้สวดคณะสาธยาย

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ออกไปแล้วเมื่อตะกี้นี้ ก็คือพระพุทธภาษิตที่ว่า : **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ภาวะอันใดเป็นความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความปรากฏออก ของธาตุทั้งหลาย ๖ นั่นแหละคือความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ นั่นแหละคือความตั้งอยู่แห่งโรค นั่นแหละคือความปรากฏของชราและมรณะ.**

พระพุทธภาษิตเพียงเท่านี้ **ก็มีใจความสำคัญ**ที่จะต้องเข้าใจมากที่เดียว; แต่ก็เป็นเพียงคำที่ผ่านไปผ่านมา ไม่มีใครสนใจที่จะเข้าใจ. เมื่อไรเข้าใจก็คิดว่าไม่จริง, หรืออย่างน้อยก็คิดว่าไม่จำเป็นสำหรับว่าเราที่จะต้องรู้; เพราะว่าเราไม่เข้าใจ. เดี๋ยวนี้ก็พยายามที่จะให้ท่านทั้งหลายทราบยิ่ง ๆ ขึ้นไป, ได้รบเร้าให้ทราบเรื่องธาตุนี้มาเป็นเวลาหลายสัปดาห์แล้ว.

ข้อที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "**ความปรากฏออกมาของสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นแหละคือความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ นั่นแหละคือความตั้งอยู่แห่งโรค คือความปรากฏออกของชราและมรณะ**"; ข้อนี้มีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า สิ่งที่เรียกว่าธาตุนั่นเมื่อไรจึงจะปรากฏออกมา? หมายความว่าธาตุใด ๆ เหล่านั้น **ถ้าไม่ได้อาศัยผสมปรุงแต่งซึ่งกันและกันแล้ว มีค่าเท่ากับมิได้ปรากฏออกมา**; เช่นว่า ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาสธาตุ ที่จะปรุงเป็นร่างกายมนุษย์นี่ไม่ได้ปรากฏออกมา จนกว่าเมื่อไรจะมีการปรุงกันขึ้นมา เป็นร่างกายของมนุษย์. เมื่อปรุงออกมาเป็นร่างกายของมนุษย์ได้อย่างนี้ เรียกว่า ปรากฏออกมา; ก่อนนี้ไม่ได้ปรากฏออกมา.

นี่แหละธาตุล้วน ๆ แท้ ๆ ยังมิได้ปรากฏละก็ยังไม่มีเรื่อง; ธาตุตามธรรมดาเป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่ง จึงยังไม่ปรากฏ เว้นไว้แต่เมื่อมาประกอบกันเข้าเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งจึงจะเรียกว่า "ปรากฏ". นี้คือ**ลักษณะของสังขตธาตุ** คือธาตุที่มีเหตุ ปัจจัยปรุงแต่งหมุนเวียนเปลี่ยนไปเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น; ดังนั้น **เมื่อใดธาตุปรากฏออกมานั่นแหละ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คือความปรากฏแห่งทุกข์; ข้อนี้หมายความว่า ถ้าธาตุปรากฏออกมาอย่างเป็นคน เป็นสัตว์ อย่างที่เราเห็นกันอยู่นี้ ก็มีลักษณะแห่งความทุกข์แสดงออกมา. เมื่อยังเป็นธาตุล้วน ๆ ธาตุใดธาตุหนึ่งอยู่ ยังแสดงเป็นความทุกข์ออกมาไม่ได้; เพราะยังไม่พร้อมที่จะรู้สึก คิดนึก หรือรู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้ได้. **เมื่อปรากฏออกมาเป็นความทุกข์แล้ว** ก็มีพระบาลีที่ตรัสว่า "**นั่นแหละคือความตั้งอยู่แห่งโรค**" คำว่า "**โรค**" ในที่นี้ก็หมายถึง**สิ่งที่เสียบแทงให้เจ็บปวด**. คำว่า "**โรค**" นี้แปลว่า **แทง** คือแทงให้เจ็บปวด; ไม่ว่าโรคอะไร ถ้าไม่มีการแทงให้เกิดการเจ็บปวดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ไม่เรียกว่าโรค.

เมื่อธาตุปรากฏออกมาในลักษณะที่ทำอะไรได้ ทำให้เป็นสัตว์ เป็นคน อย่างที่เรียกกันนี้ได้แล้ว ก็**มีความทุกข์ปรากฏ**ออก มีความตั้งอยู่แห่งโรค; คือว่าตลอดชีวิตนั้น จะมีการเสียบแทง ไม่ทางกายก็ทางใจ; ทางกายก็เจ็บปวดป่วยเป็นโรคไปตามประสาของกาย, แต่ก็ไม่ร้ายแรงเท่ากับความเจ็บป่วยเสียบแทงในทางจิต ซึ่งละเอียดกว่า สุขุมกว่า และมากลักษณะกว่า. ดังนั้นจึงถือว่า **ความปรากฏออกแห่งธาตุนั่นแหละ คือความปรากฏแห่งชราและมรณะ**; เมื่อเป็นธาตุใดธาตุหนึ่งล้วน ๆ ก็ไม่มีชราและมรณะปรากฏ. ต่อเมื่อธาตุประชุมกันเข้า แสดงตัวออกมาได้ ก็เกิดเป็นสิ่งที่จะต้องเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป จึงปรากฏอาการที่เรียกว่าชรา และมรณะออกมา.

ทีนี้เราก็พิจารณาดูว่าความทุกข์ หรือโรค หรือความชรา และความตายนี่ไม่เคยมี ก่อนแต่ที่ธาตุทั้งหลายจะประชุมกันแล้วปรากฏออกมา; ฉะนั้น ขอให้เข้าใจกันเสียว่า **ธาตุทั้งหลายเหล่านี้ ถ้ามิได้ประชุมกันจนปรากฏออกมาแล้ว เราก็จะไม่มีปัญหา** เรื่องความทุกข์ เรื่องโรค เรื่องชรา และมรณะ เป็นต้น. หมายความว่าความทุกข์ทั้งหลายจะไม่ปรากฏได้ ในเมื่อธาตุทั้งหลายจะมิได้ประชุมกัน ทำหน้าที่ของ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตัวแล้วแสดงออกมา; แม้ตัวความทุกข์นั่นเอง ตัวโรคนั่นเอง ชราและมรณะนั่นเอง ก็เป็นธาตุอันหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า สังขตธาตุ มีอาการที่ถูกปรุงแต่ง แล้วก็เปลี่ยนไป.

ทีนี้ **ธาตุปรุงแต่ง**จนถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นสัตว์ เป็นคน **ที่มีความรู้สึกได้** ก็เลย**มีความรู้สึกที่เป็นทุกข์ได้**; ถ้าปรุงแต่งเป็นก้อนหิน ก้อนดินอย่างนี้ ก็ไม่มีทางจะรู้สึกเป็นทุกข์ได้. แม้แต่จะปรุงแต่งขึ้นมาเป็นต้นไม้ ก็รู้สึกต่อความทุกข์ได้น้อยที่สุด; พอเป็นสัตว์เดียรัจฉานขึ้นมา ก็จะมีความรู้สึกที่เรียกว่าเป็นความทุกข์นั่นมากขึ้น; แต่พอมา**เป็นมนุษย์**แล้ว ความทุกข์จะมากขึ้นตั้งหลายร้อยเท่าพันเท่าทีเดียว **เพราะมนุษย์นี้สูงด้วยจิตใจ** คิดเก่งจำเก่ง รู้สึกได้เก่ง อะไรได้เก่งไปหมดด้วยจิตใจ; ฉะนั้นจึงจำเป็นอยู่เองที่ต้องรู้สึกต่อความเปลี่ยนแปลง หรือความเป็นทุกข์นั้นมากกว่า. ดังนั้นถ้อยคำเหล่านี้ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ ท่านเล็งถึงสัตว์ที่เรียกว่ามนุษย์, และก็ยังเป็นมนุษย์ที่เป็น ๆ คือไม่ตาย แล้วก็ยังมีความรู้สึกได้ตามปกติ ไม่ใช่เป็นอัมพาตเป็นต้น. จึงหมายถึงมนุษย์ที่ยังมีชีวิต มีจิตใจ พร้อมทั้งสัญญา สมปฤดี ต่าง ๆ; นี่แหละคือมนุษย์ที่เป็นเจ้าของปัญหาต่าง ๆ ที่เราต้องเอามาพูด มาเทศน์ มาปรึกษาหารือกันในลักษณะอย่างนี้.

เท่าที่พูดมานี้ ก็พอจะแสดงให้เห็นได้แล้วว่า เรื่องธาตุนี่เป็นเรื่องที่จำเป็นจะต้องรู้; **ธาตุบางอย่างก็มีลักษณะที่น่าหวาดเสียว** คือว่าเป็นเหตุ **เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์โดยตรง**.

สำหรับในครั้งนี้จักได้บรรยายเรื่องธาตุ โดยหัวข้อว่า “**ลักษณะอาการที่ธาตุปรุงแต่งสิ่งทั้งปวง**”.

ลักษณะอาการที่ธาตุปรุงแต่งธรรม คือ สิ่งทั้งปวง แม้ว่าเราจะได้เคยกล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งที่ ๓ แห่งชุดนี้ว่า ธาตุให้เกิดอายตนะ ขันธ์ อุปาทานขันธ์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

และความทุกข์ได้อย่างไรมาครั้งหนึ่งแล้วก็จริง; แต่นั่นเป็นการกล่าวโดยเค้าโดดหมวด หรือเรียกว่ากล่าวอย่างคร่าว ๆ.

ในตัวคน มีแต่เรื่องของธาตุปรุงแต่งกันไม่รู้หยุด

ในวันนี้จะได้กล่าวถึงกิริยาอาการและลักษณะโดยละเอียด ของการที่ธาตุแต่ละอย่าง ๆ นั้นจะปรุงแต่งธรรม คือสิ่งทั้งปวงขึ้นมาอย่างไร; และก็หลีกไม่พ้นไปได้จากภาวะต่าง ๆ, อาการต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในร่างกายและจิตใจของเรา. พูดโดยสมมติก็ว่า **เป็นเรื่องในคนเรา** ที่เรียกว่าเรา ๆ กันตามธรรมดานี่แหละ **มีแต่เรื่องของสิ่งที่เรียกว่าธาตุแต่งกันอย่างนั้นอย่างนี้ไม่รู้หยุด**; เป็นไปอย่างละเอียดลึกซึ้งยากที่จะเข้าใจ, และมีอยู่ในจิตใจของมนุษย์เราเป็นประจำวันตลอดวัน หรือว่าตลอดคืน; **เป็นเรื่องที่เป็นไปในจิตใจ**นั้นมากกว่า สำคัญว่า เป็นปัญหากว่า ที่จะเป็นเรื่องของร่างกาย.

การศึกษาในทำนองนี้ ดู ๆ ก็คล้ายกับว่า จะเป็นเรื่องของจิตวิทยาอยู่มาก แต่ก็ยังมีสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องศึกษา; เพราะว่าเรื่องที่เกี่ยวกับจิต หรือ**จิตวิทยาในพุทธศาสนาที่ เป็นไปตามแบบของพุทธศาสนา** ไม่ใช่จิตวิทยาอย่างวิชาจิตวิทยาปัจจุบัน. จิตวิทยานั้นมีความหมายกว้างไปในทำนองที่ว่า ถ้าเรื่องใดเกี่ยวข้องกันกับจิตที่เราจะต้องทราบ ต้องรู้ ก็เรียกว่าจิตวิทยาทั้งนั้น; แต่**ในพุทธศาสนานั้นมุ่งกันแต่จิตวิทยา ในแง่เพื่อให้รู้จักจิต ให้รู้จักควบคุม รู้จักจัดแจงเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าจิต จนกระทั่งไม่มีความทุกข์**; จำกัดไว้ชัดเจนหรือแคบได้ในขอบเขตเพียงเท่านี้. ฉะนั้น เราจึงยินดีที่จะศึกษาในฐานะที่แม้จะเป็นจิตวิทยา, แต่ไม่ใช่จิตวิทยาที่จะดำเนินการงานแก่สังคม หรือแก่ประโยชน์อะไรจากสังคม; **แต่เป็นจิตวิทยา** ที่จะจัดการแก้ไขป้องกันกับเรื่องภายในตนเอง **ไม่ให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้**, ให้อยู่เป็นปกติสุข

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แล้วก็ยังแถมให้มีสมรรถภาพในการที่จะทำอะไรได้ดีด้วยจิตนั้น ๆ ที่เราศึกษาดีแล้วอบรมดีแล้วเป็นต้น.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่า**ธาตุ**ทั้งหลายนั้น ทำอะไรไม่ได้มาก หรือ**ทำอะไรไม่ได้เลยตามลำพัง**ตังเอง เว้นไว้แต่จะเข้ามาเกี่ยวข้อง หรือเข้ามาปรุงกันจนกลายเป็นเรื่องของจิตไปเสียก่อนเท่านั้น ; ฉะนั้นคำว่า**ธาตุล้วน ๆ ในทางวัตถุล้วน ๆ ก็ไม่เป็นปัญหาอะไร** แต่เดี๋ยวนี้มาเป็นที่ตั้งที่อาศัยของธาตุประเภทที่เป็นจิต คือประเภทที่เป็นนาม. มันมาเข้าคู่กัน **ทั้งรูปธาตุ และนามธาตุ** ก็เลยได้ทั้งร่างกายและจิตใจ **ปรุงแต่งเข้าเป็นอันเดียวกัน** จนทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งได้; **นี่แหละจึงจะเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา**.

ธาตุที่มีชื่อแปลก ๆ ก็ควรต้องศึกษา

ขอให้ทราบไว้ว่า เรื่องธาตุเป็นสิ่งที่ลึกลับ น่าอัศจรรย์หรือลึกซึ้ง; สำหรับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ**; แม้ที่สุดแต่ธาตุที่มีชื่อแปลก ๆ ซึ่งท่านทั้งหลายก็อาจจะยังไม่เคยได้ยินคือว่า “**ธาตุที่แก้ง่วงนอนได้**”. เดี๋ยวนี้ใครกำลังง่วงนอนแล้วก็จะต้องมีธาตุหนึ่งที่จะแก้ความง่วงนอนนั้นได้ เป็นธาตุที่*พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เอง* เรียกว่า **อารัมภธาตุ** หรือ**นิกกมธาตุ** หรือ**ปรักกมธาตุ** สามชื่อนี้เป็นธาตุที่ตรัสไว้ **กำจัดสิ่งที่เรียกว่า ถีนะมิทธะได้**.

ถีนะมิทธะ คือความซึมเซาง่วงนอน ละเหี่ย อ่อนเพลีย; นี่เรียกว่าถีนะมิทธะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือความมึน ความง่วง; นี่ก็เป็นธาตุอันหนึ่งเหมือนกัน. ธาตุที่ตรงกันข้ามที่เรียกว่า อารัมภธาตุ นั้นคือ เมื่อธาตุนี้เกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดความรู้สึกชนิดที่สลัดความง่วงนอนออกไปได้ เพื่อจะเริ่มเรื่องอะไรอื่นที่ตรงกันข้าม.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ลองคิดดูว่าบางเวลาเราก็ง่วงนอนไม่อยากทำอะไร อยากจะนอนต่อไปอย่างที่เรียกว่าขี้เกียจก็แล้วกัน; แต่ถ้ามีอะไรเกิดแทรกแซงเข้ามา ทำให้สะดุ้ง ตาสว่างขึ้นมา ทันทีลุกขึ้นไปทำนั่นทำนี่ทันที นอนอยู่ไม่ได้; นี่คือธาตุประเภทที่เรียกว่า**อารัมภธาตุ คือธาตุที่ทำให้เราลุกขึ้นปรารภเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ไม่ง่วงนอนอยู่ได้**. บางทีก็เรียกว่า **นิกกมธาตุ คือก้าวออกไปบ้างหน้า** ก็หมายความว่าก้าวออกมาจากความง่วงนอน มีนชา ซบเซา. บางทีก็เรียกว่า **ปรักกมธาติ ธาตุเป็นเครื่องก้าวไปสู่ความเบื้องสูง**.

นี่เป็นสิ่งที่น่าแปลกหรือไม่ สำหรับคำว่าธาตุ; แม้แต่ธาตุที่ทำให้ง่วงนอน และธาตุที่จะกำจัดความง่วงนอน ไม่ให้ถีนมิทธะที่ยังไม่ได้เกิด เกิดขึ้นมาได้, และให้ถีนมิทธะที่เกิดขึ้นแล้วนั้นสลายตัวไป.

ที่ยกมาให้ฟังเป็นตัวอย่างนี้ เพื่อให้ทราบว่า เรื่องสิ่งที่เรียกว่าธาตุนี่มีอะไรมากมายถึงอย่างนี้. ข้อความที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ เช่นเรื่องนี้*มีอยู่ในอังคุตตรนิกาย หมวดที่ ๑* ก็ไม่ค่อยจะมีใครเอามาพูดกันในฐานะที่เป็น*ธาตุหนึ่งที่แก้ง่วงนอนได้*. เราจะแก้ง่วงนอนด้วยเหตุอันใดก็ตาม ด้วยวิธีใดก็ตาม; ถ้าธาตุชื่อนี้ไม่เข้ามา ไม่เกิดขึ้น ไม่ผสมเข้าไปด้วยกันแล้ว ไม่หายง่วงนอนได้; ถ้าธาตุชื่อนี้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยแล้ว มันก็จะสะดุ้งหายง่วงนอน ลุกขึ้นไปทำอะไรได้อย่างกระปรี้กระเปร่าต่อไปอีก.

นี่เรียกว่าเป็นตัวอย่างที่แสดงได้ยิ่งขึ้นไปอีก ว่า**ไม่มีอะไร ที่เกี่ยวกับมนุษย์เราแล้วจะไม่เรียกว่าธาตุได้**, คือสามารถจะเรียกว่าธาตุได้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นอะไรในแง่ใดแง่หนึ่ง ในมุมใดมุมหนึ่ง; คล้าย ๆ กับว่า พุทธศาสนานี้ไม่ได้พูดอะไรเลย นอกจากจะพูดเรื่องธาตุ; นี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง. นับตั้งแต่ขี้ฝุ่น สักอณูหนึ่ง ก็เป็นธาตุขึ้นมา เป็นก้อนหิน ก้อนดิน ต้นหญ้า ต้นบอน ต้นไม้ สัตว์ มนุษย์ กระทั่งมีจิต ความคิด ความนึก ความทุกข์ ความสุข กระทั่งถึงนิพพานนั้น แต่ละ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่างละอันก็ล้วนแต่เป็นธาตุ; แม้แต่นิพพานก็เป็นธาตุ ดังที่เคยพูดให้ฟังมาแล้ว. เราจะต้องรู้ว่าธาตุเหล่านี้มีการปรุงแต่งกันอย่างไร จึงเกิดเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมา.

ธาตุแม้มีมาก กล่าวโดยสรุปมีเพียงสอง : สังขตะ, อสังขตะ

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็มีการกล่าวไว้แต่เพียงว่า **สิ่งสองสิ่งที่ควรรู้อย่างยิ่งด้วยปัญญานั้น** ก็คือ**สังขตธาตุ และอสังขตธาตุ**.

สังขตธาตุ คือธาตุที่ประกอบกันเป็นสิ่งนั่นสิ่งนี่ ปรุงแต่งกันเรื่อยไปไม่มีหยุด; ถ้ายังมีการเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป ของสิ่งอะไรในกายเรา นอกกายเราอะไรก็ตามนี้เรียกว่า สังขตธาตุ หมด. คำว่าสังขตธาตุจึงรวม ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุทั้งหลายต่าง ๆ แม้แต่ธาตุที่ว่าแก้ง่วงนอน เอาไว้ด้วยเสร็จ เป็นพวกสังขตธาตุ แปลว่า **ธาตุที่มีปัจจัยปรุงแต่ง**.

อีกธาตุหนึ่งเรียกว่า **อสังขตธาตุ** แปลว่า **ธาตุที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง** ก็ตรงกันข้ามและก็เป็นที่สุด ที่ดับ แห่งการปรุงแต่งของสังขตธาตุด้วย. จิตใจของมนุษย์นี้ลุถึงสิ่งที่เรียกว่าอสังขตธาตุแล้ว ก็หยุดการปรุงแต่ง; ดังนั้น จึงได้แก่สิ่งที่เรียกว่านิพพาน หรือ**นิพพานธาตุ** ธาตุ คือนิพพาน, บางทีก็เรียกว่า **อมตธาตุ** คือธาตุที่ไม่รู้จักตาย, หรือจะเรียกว่า**นิโรธธาตุ** ธาตุที่เป็นที่ดับแห่งสังขตธรรม คือสิ่งปรุงแต่งทั้งหลายอย่างนี้. นี่มันเป็นส่วน ๆ หนึ่งที่ตรงกันข้าม; เรียกว่า **อสังขตธาตุ มีอยู่อย่างเดียว แต่เรียกชื่อได้มากอย่าง**.

ทีนี้ใน**สังขตธาตุนี้ แยกออกไปมากมายทีเดียว** จนนับไม่ไหวว่าจะเป็นธาตุอะไรบ้าง ซึ่งเราจะได้ศึกษากันต่อไป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในการบรรยายครั้งที่แล้วได้พูดแล้วพูดอีกถึงธาตุที่จัดไว้เป็นหมวด ๆ เรียกว่า ธาตุ ๑๘ ธาตุ :

หมวดที่เกี่ยวกับตา ก็ได้แก่ **จักขุธาตุ** แล้วก็**รูปธาตุ**ที่จะมากระทบกับตา **และจักขุวิญญาณธาตุ** คือความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นทางจักษุ. จับเค้าเงื่อนให้ได้เสียก่อนว่าเรานั้นประกอบอยู่ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่าง; ทีนี้แต่ละอย่างนั้น **เราจะดูกัน ๓ ส่วนเสมอไป** เช่น : ตา ก็ดูกันที่**ตา**และ**รูปที่จะมากระทบตา** มาพบกันแล้วก็เกิด**วิญญาณทางตา**ขึ้นมา นี่หมวดนี้ก็มี ๓ ทุกหมวดมี ๓.

หมวดหู ก็มี**หู** แล้วก็มี**เสียงที่จะมากระทบหู** หูกับเสียงกระทบกันแล้วก็เกิด **วิญญาณธาตุทางหู** คือได้ยินทางหู เรียกว่ารู้แจ้งทางหู.

หมวดจมูกก็มี**จมูก** คือที่เรียกว่า**ฆานธาตุ** แล้วก็กลิ่นที่มากระทบจมูกเรียกว่าคันธธาตุ กระทบแล้วก็เกิดสิ่งที่เรียกว่า **ฆานวิญญาณธาตุ** เป็นการรู้แจ้งทางจมูก; มันจะมี ๓ อย่างนี้ทั้งนั้น.

หมวดลิ้น ก็มีลิ้นซึ่งเรียกว่า **ชิวหาธาตุ** ก็มี**รสธาตุ** รสที่มากระทบลิ้นเรียกว่ารสธาตุ กระทบแล้วก็มี**ชิวหาวิญญาณธาตุ** การรู้แจ้งทางลิ้น.

หมวดกาย ก็มีกาย เรียกว่า**กายธาตุ** ก็มีสิ่งที่มากระทบกาย เรียกว่า **โผฏฐัพพธาตุ,** อะไรจะมากระทบกาย ทำให้เกิดความรู้สึกขึ้น อันนั้นเรียกว่าโผฏฐัพพธาตุ; ธาตุโผฏฐัพพะมากระทบแล้วก็เกิด**กายวิญญาณธาตุ**ความรู้แจ้งทางกายขึ้นมา นี่ก็ ๓ อีก.

หมวดสุดท้าย **หมวดใจ** หรือมโนก็เรียกว่า **มโนธาตุ** เป็นธาตุอันหนึ่ง; สิ่งที่มากระทบใจเรียกว่า **ธัมมารมณ์** เรียกสั้น ๆ ว่าธรรมธาตุ ธรรมธาตุนี้กระทบแล้วก็เรียกว่า เกิด**มโนวิญญาณธาตุ** ธาตุนี้ทำความรู้แจ้งทางมโน หรือทางใจ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

รวมเป็น ๖ หมวด ๆ ละ ๓ ก็เลยเป็น ๑๘.

ธาตุ ๑๘ นี้เป็นแม่บทที่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับสังขตธาตุ และที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง. เราจะต้องจำไว้ให้แม่นยำ ว่ามีอยู่โดยหลักทั่วไปอย่างนี้, เป็นความสัมพันธ์กันครบถ้วนหมด ทั้งระหว่างรูปธาตุและนามรูปธาตุ คือทั้งกายและจิต. เช่นว่า **จักขุธาตุ**อย่างนี้ ธาตุตานี้ก็ไม่หมายความแต่เพียงก้อนเนื้อลูกตา แต่หมายถึงประสาทที่อาจจะมีความรู้สึกทางตารวมอยู่ด้วย ไม่ใช่ก้อนเนื้อล้วน ๆ. ทีนี้ **รูปที่จะมากระทบตานั้น** ก็เป็นรูป แม้โดยทั่วไปแล้ว ก็ไม่ใช่เป็นวัตถุล้วน ๆ ต้องมีอะไรอยู่ในสิ่งที่เรียกว่ารูปนั้น ที่ทำให้เคลื่อนไหว ให้มีความหมายอะไรต่าง ๆ; นี่จึงจะเกิดเป็นปัญหาขึ้นมาได้. **จักขุวัญญาณธาตุ**นั้น ยิ่งเห็นได้ชัดว่า เป็นเรื่องทางจิตใจ.

ดูวิธีการปรุงแต่งของธาตุ ตามหลักปฏิจจสมุปบาท

การที่เราจะมาดูว่า **ธาตุปรุงแต่งให้เกิดสิ่งทั้งปวงนี้มีกิริยาอาการอย่างไร**; นี่ดูได้หลายแบบ ดูได้มากแบบ. **ที่เป็นหลักทั่วไปนั่นก็คือหลักของปฏิจจสมุปบาท** ที่เคยพูดกันมาอย่างละเอียดลออที่สุดแล้ว ตั้งแต่ปีก่อนโน้น. ถ้าใครยังจำได้ก็จะเข้าใจได้ทันที เมื่อเอามาพูดในฐานะที่เป็นเรื่องธาตุ; ขอให้ลองกำหนดสังเกตดูอีกครั้งหนึ่งดังนี้ :-

เรามีจักขุธาตุ **ธาตุตา**, แล้วก็มี **รูปธาตุ** คือธาตุที่เป็นรูปที่จะเห็นได้ทางตา ที่มากระทบตา, กระทบแล้วเกิด**จักขุวิญญาณธาตุ** ธาตุวิญญาณที่อาศัยจักษุ; สามอย่างนี้เกิดขึ้นพร้อมกันแล้ว; แล้วสามอย่างนี้ก็เรียกว่าจักขุสัมผัส. จักขุสัมผัสนี้จะจัดไว้ *เป็นสังขารธาตุก็ได้ เวทนาธาตุก็ได้* แล้วแต่จะเอาระยะไหนเป็นหลัก.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การสัมผัสทางตานี้ก็ยังเป็นธาตุ. เมื่อ**มีการสัมผัสทางตา**แล้ว ก็**เกิดเวทนา**ที่มาจากการสัมผัสทางตา; เวทนานี้ก็เรียกว่าเวทนาธาตุ. เวทนาเกิดแล้วก็ทำให้เกิดความอยากอย่างนั้นอย่างนี้ ที่เรียกว่า ตัณหา, **เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา**.

ตัณหานี้ก็เป็นธาตุ จะเรียกว่าธาตุตัณหาเฉย ๆ ก็ได้ แต่ถ้าถือตามหลักแล้วมันเป็นสังขารธาตุ, เป็นธาตุหนึ่งในธาตุทั้ง ๕ ที่มีชื่อคล้ายกับขันธ์. ข้อนี้ต้องไม่ลืมเสียว่า **รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ คำนี้ บางทีเรียกว่าขันธ์ บางทีเรียกว่าธาตุ บางทีก็เรียกว่าอุปาทานขันธ์**ก็มี. ในที่นี้มุ่งหมายจะให้เป็นธาตุอันหนึ่ง เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่ง เป็นธาตุล้วน ๆ; ถ้าเป็นขันธ์มันจับกลุ่มกันมากกว่านั้น; ถ้าเป็นอุปาทานขันธ์จะจับกลุ่มกันยิ่งกว่านั้นอีก คือมีอุปาทานเข้าไปแทรกด้วย.

เดียวนี้เราเรียกว่าตัณหา ความอยากเกิดขึ้นเป็นสังขารขันธ์ ก็คือสังขารธาตุ; แล้วก็เกิดอุปทาน ความยึดมั่น ถือมั่น ในสิ่งที่เป็นอารมณ์ของตัณหานั่น หรือตัวตัณหาเองก็ได้ ก็เลยเรียกว่าสังขารธาตุเหมือนกัน; กระทั่งไปถึงภพ ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นกรรม ส่วนหนึ่งก็เป็นวิบาก.

เมื่อเรามีความอยากอย่างไรแล้ว ยึดมั่นในความอยากนั้นอย่างไรแล้ว ก็มีส่วนที่จะเป็นความรู้สึก เป็นตัวกู-ของกู ขึ้นมาเต็มที่แล้ว; เพราะที่เรียกว่าอุปาทานนั่น ก็คือยึดมั่น ถือมั่น ที่เอียงไปในทางจะเป็นเรา เป็นของเราขึ้นมาแล้ว; เสร็จแล้วก็เป็นภพ เรียกว่าภพใด ภพหนึ่ง อย่างที่เรากำลังเป็นอยู่นี้. ถ้าจิตมั่นหนักไปในทางกาม เพราะว่ามีกามธาตุ เข้ามาปนอยู่มาก อุปาทานและภพนั้นก็เป็นไปในทางกาม เพราะอยู่ในกามภพ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขณะที่มนุษย์มีจิตใจถูกปรุงแต่งอยู่ด้วยกามธาตุเต็มที่ ก็เรียกว่าอยู่ในกามภพ; หรือว่าถ้ามีรูปธาตุ อรูปธาตุ อย่างอื่นมาปรุงแต่งเต็มที่ ก็เรียกเป็นรูปภพ อรูปภพ ไปได้. แต่ถึงอย่างไรก็ตาม **เมื่อเป็นภพอย่างนี้แล้วก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าชาติ** คือความเบิกบานเต็มที่ **ปรากฏออกมาเต็มที่**แห่งสิ่งที่ประชุมปรุงแต่งกันขึ้นด้วยธาตุทั้งหลาย

ที่นี้ก็มีปัญหาเรื่องแก่ เรื่องเจ็บ เรื่องตาย **เอามาคิดมานึกให้เป็นเรื่องตัว เรื่องของตัว สำหรับจะมีความทุกข์นานาชนิด**; **นี่ทุกข์ทั้งหลายมันเกิดขึ้นได้อย่างนี้** .
นี้คือลักษณะอาการอันหนึ่งที่เรียกว่า ตั้งต้นขึ้นมาด้วยจักขุธาตุ คือธาตุตา.

ก็เมื่อมองกันในแง่นี้ ก็หมายความว่า **เอาธาตุตานี้เป็นหลัก** แล้วเกิดการเห็นรูป เกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน ภพ ชาติ เป็นตัวฉัน กลัดกลุ้มอยู่ด้วยกามธาตุ เป็นต้น; เรียกว่าอยู่ในกามภพเวลานั้น นี้เอาจักขุธาตุเป็นของเริ่มต้น แล้วก็เล็งไปตามหลักของจักขุธาตุ.

พิจารณาโดยเริ่มต้นจากรูปธาตุก็สัมพันธ์กัน ๖ ระยะ

ทีนี้ถ้าเรา**จะเอารูปธาตุ เป็นข้อเริ่มต้น การปรุงแต่งก็จะมีไปอีกแนวหนึ่ง** ในอีกรูปหนึ่ง; ที่เป็นอย่างหยาบ ๆ คร่าว ๆ. พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในธาตุสังยุตต์นั้นเป็น ๖ ระยะ; ๖ ระยะนี้ก็คือ :-

๑. *รูปธาตุ* -ธาตุที่เป็นรูปนี้ หมายถึงมีรูปเป็นลักษณะของธาตุนั้น. **รูปธาตุ**นี้ย่อมจะ**ก่อให้เกิดรูปสัญญา** สัญญาว่ารูป หมายถึงรูป ที่จะเห็นทางตานี้ก็ได้ : มีรูปธาตุ แล้วก็จะก่อให้เกิด รูปสัญญา ความสำคัญว่ารูป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่เป็นเรื่องทางจิตใจ; ขอให้เข้าใจไว้ตลอดเวลาว่า ที่กำลังพูดนี้เป็นเรื่องทางจิตใจ.

๒. **รูปธาตุมีอยู่ในที่ทั่วไป**; แต่พอเข้ามาเกี่ยวข้องกับจิตใจ **รูปธาตุนั้นก็ทำให้เกิดความรู้สึกที่เรียกว่า รูปสัญญา** รู้สึกต่อรูป สำคัญในรูป มั่นหมายในรูป, เป็นรูปสัญญาขึ้นมา.

๓. พอมีรูปสัญญาอย่างไรแล้ว **จะมี "รูปสังกัปปะ" คือความครุ่นคิด** ใคร่ครวญ ครุ่นคิด เกี่ยวกับรูปสัญญา นั่นแหละ. ตัวมีความสำคัญมั่นหมายว่านั่นรูปอะไร ก็จะมีสังกัปปะ -ความครุ่นคิดเกี่ยวกับรูปนั้น ในลักษณะอย่างนั้น อยู่ในใจ.

๔. จากรูปสังกัปปะ **ก็จะเกิดรูปฉันทะ-พอใจในรูปสัญญา** ที่เอามากระทำเป็นรูปสังกัปปะอยู่; ไม่ต้องมีรูปเข้ามาทางตาก็ยังได้ เพราะว่า รูปทางตาแต่ก่อน ๆ ที่เคยผ่านมาแล้ว อยู่ในความจำหมายก็มี หรือจะอาศัยรูป ในปัจจุบันนี้ก็ได้. แต่ในที่นี้โดยส่วนใหญ่แล้ว ก็หมายถึงรูป ที่อยู่ในความจำที่ล่วงมาแล้วแต่หนหลัง; เพียงแต่เรามาคิดก็ใคร่ครวญได้ ใคร่ครวญ ๆ แล้วเกิดท้อใจขึ้นมาก็ได้.

๕. เมื่อมีรูปฉันทะ พอใจในรูปนั้นแล้ว, **ก็มีได้แม้แต่รูปปริฬาหะ คือความเร่าร้อน กระวนกระวายเพราะรูป** ที่เนื่องมาจากความพอใจในรูป.

๖. พอมีความกระวนกระวาย ก็ทนอยู่ไม่ได้ **ก็เกิดปริเยสนา คือต้องแสวงหา**โดยทางกาย ทางวาจา ทางใจ ก็ออกแสวงหารูป จนได้รูปนั้นเป็นวัตถุ เป็นของเฉพาะหน้า หรือเป็นของปัจจุบันขึ้นมา หรือแม้แต่เพียงความรู้สึก ที่รู้สึกว่าได้มา ซึ่งรสอร่อย หรืออะไรของรูปนั้น ตามที่ตัวต้องการอยู่ในใจนี้ ก็เรียกว่าเป็นเรื่องที่

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แสวงหาอยู่ในใจ ถ้าออกแสวงหาทางกายก็ทำอะไรที่เป็นการแสวงทางกาย หรือแสวงหาโดยใช้วาจาเป็นเครื่องมือ ก็มีการแสวงหาทางวาจา.

ธาตุปรุงกันกล่าวอย่างย่อ ๆ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ๖ ระยะอย่างนี้; ถ้าทบทวนอีกครั้งหนึ่งก็คือว่า **รูปธาตุ** : ให้เกิด**รูปสัญญา**-สำคัญมั่นหมายในรูปนั้น, **รูปสัญญา**ให้เกิด**รูปสังกัปปะ**-ดิ้นรนใคร่ครวญครุ่นคิดในรูปนั้น, **รูปสังกัปปะ**ให้เกิด**รูปฉันทะ**-พอใจในรูปที่ตนรู้สึกอยู่นั้นในเวลานั้น, **รูปฉันทะ**-แล้วก็ต้องเกิด**รูปปริฬาหะ**-ความกระวนกระวายใจ เร่าร้อน นิ่งอยู่ไม่ได้, **รูปปริฬาหะ** ก็ให้เกิด**รูปปริเยสนา** แสวงหา.

นี่คิดดูเถิดว่า การที่ออกแสวงหาในส่วนที่เป็นรูป ก็มีลักษณะอย่างนี้; แม้ว่าเราจะแสวงหารูปอะไร ก็มีลักษณะอย่างนี้, ทีนี้มันยังมีเสียง มีกลิ่น มีรส มีสัมผัส มีอะไรต่อไปอีกที่แสวงหากัน ขอให้ทราบได้ว่ามันเป็นลักษณะเดียวกันกับรูปนี้.

รูปธาตุ ปรุงอย่างละเอียดมี ๙ ระยะ

ทีนี้ที่ได้ตรัสไว้อย่างละเอียดนั้น ขยายออกไปอีกสามเป็น ๙ ระยะ : ครั้งแรกที่สุดก็รูปธาตุอีกนั่นแหละ ๑. **เริ่มด้วยรูปธาตุ**. ๒. **รูปธาตุก็ให้เกิดรูปสัญญา** เหมือนกับที่แล้วมา. ๓. **รูปสัญญาก็ให้เกิดรูปสังกัปปะ**-ความตริตรึกไปในเรื่องรูป.

๔. เรื่องนี้เป็นเรื่องทางจิตใจ คือทำการเคลื่อนไหวไปในทางจิตใจ หรือทางมโนทั้งนั้น; **เมื่อเอารูปมาตริตรึกเป็นรูปสังกัปปะอยู่ก็ได้สัมผัสกับรูปนั้น** ก็เลยมีสิ่งที่แทรกเข้ามาตรงนี้ อย่างละเอียดอีกอันหนึ่ง เรียกว่า รูปสัมผัส **หลังจากรูปสังกัปปะแล้วก็มีรูปสัมผัส**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เมื่อมีรูปสัมผัสในทางจิตใจ คือใคร่ครวญรูปใดอยู่ **ครุ่นคิดรูปใดอยู่นั่นเป็นสังกัปปะ** คือเป็นสังขารขันธ์อันหนึ่ง จึงเป็นอารมณ์ของจิต ที่จะเอารูปในสังกัปปะนั้นมาเป็นอารมณ์ของสัมผัสในที่นี้ เป็นเรื่องทางใจล้วน ๆ แต่สัมผัสรูป ที่กำลังเป็นอารมณ์ของรูปสังกัปปะ จึงเรียกว่า **มีรูปสัมผัสที่ตรงนี้ได้**; แต่มิได้หมายสัมผัสข้างนอก ถ้าสัมผัสด้วยตาข้างนอก เขาเรียกว่าจักขุสัมผัส มิได้เรียกว่ารูปสัมผัสเลย เดี๋ยวนี้เป็นเรื่องรูปทั้งนั้น.

๕. **จากรูปสัมผัสนั้นก็ให้เกิดรูปสัมผัสสชาเวทนา**-คือเวทนาอันใหม่ที่จิตรู้ได้ โดยการสัมผัสข้างใน, ในสัมผัสรูปที่เป็นอารมณ์ของสังกัปปะ ก็เกิดรูปสัมผัสสชาเวทนา.

๖. หลังจากนั้นก็**เกิดรูปฉันทะ**อย่างเดียวกับหมวดที่แล้วมา คือพอใจในรูปนั้น เพราะมันเป็นที่ตั้งแห่งเวทนา ก็ต้องหมายถึงเป็นสุข หรือพอใจละ.

๗. ทีนี้**รูปฉันทะ** ก็ทำหน้าที่ต่อไป ให้เกิด**รูปปริฬาหะ**-เร่าร้อนกระวนกระวายใจเพราะรูป.

๘. ร้อนใจทนอยู่ไม่ได้ ก็เกิด **รูปปริเยสนา**-แสวงหารูปกระทั่งออกมาเป็นทางการกระทำ ทางกาย ทางวาจา ทางใจก็ได้.

๙. **รูปปริเยสนา** ก็ให้เกิดต่อไปอีกชั้นหนึ่งเรียกว่า **รูปลาภะ** -คือการได้มาซึ่งรูป.

ถ้าจะจำก็จำให้ดีดังจะ**ทบทวน**อีกครั้งหนึ่ง : ๑. รูปธาตุ-ธาตุ คือรูปก่อให้เกิด ๒. รูปสัญญา-ความสำคัญมั่นหมายในรูป. ๓. รูปสัญญาให้เกิดรูปสังกัปปะ-คือ ครุ่นคิดในรูป. ๔. รูปสังกัปปะ ให้เกิดรูปสัมผัสสะ-คือได้สัมผัสกับรูป ในอารมณ์ของรูป สังกัปปะ. ๕. รูปสัมผัสสะให้เกิด รูปสัมผัสสชาเวทนา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

-ความรู้สึกเป็นเวทนา สุข ทุกข์ อุเบกขา ออกมาจากรูปสัมผัสสะ. ๖. รูปสัมผัสสชา-เวทนานี้ ให้เกิดรูปฉันทะ-ความพอใจในรูปที่กำลังเกิดเป็นอารมณ์อยู่นั่น. ๗. รูป-ฉันทะนี้ ให้เกิดรูปปริฬาหะ-เร่าร้อนกระวนกระวายทนอยู่ไม่ได้ เพราะรูปฉันทะนั่นเป็นเหตุ. ๘. รูปปริฬาหะนี้ก็ทำให้เกิดลุกขึ้น แสวงหา เรียกว่า รูปปริเยสนา ๙. การแสวงหาในที่สุดก็ต้องได้; ไม่ได้ในครั้งแรก ก็ต้องได้ในครั้งหลัง ก็ต้องได้อะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้รูปนั้นมาก็ตาม. ได้สิ่งที่เกี่ยวข้องกับรูปก็ตามหรือได้สิ่งซึ่งมีรูปนั้นเป็นเหตุ แม้แต่ความทุกข์ ก็เรียกว่าเป็นการได้; นี่เรียกว่าเป็น ๙ ระยะอย่างนี้. ทีนี้ในเรื่องของเสียง, กลิ่น เป็นต้น แต่ละอย่างก็มีระยะอย่างเดียวกันนี้.

พิจารณาธาตุสัมพันธ์อีกวิธีหนึ่งเริ่มทางใจล้วน ๆ

ที่กล่าวมานี้เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า กิริยาอาการลักษณะโดยละเอียด ที่ว่าสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ ธาตุเฉย ๆ ที่ปรุงแต่งธรรมทั้งปวงขึ้นมาได้อย่างไร. ในที่นี้ก็เห็นได้ชัดแล้วว่า **รูปธาตุ** ซึ่งเป็นธาตุอันหนึ่งนี่ก็ปรุงแต่ง*สัญญา สังกัปปะ ผัสสชาเวทนา ฉันทะ ปริฬาหะ ปริเยสนา* กระทั่ง*ลาภะ* คือการได้ขึ้นมา.

ทีนี้จะยกตัวอย่างด้วย หมวดที่ชัดขึ้นมาอีก ให้เห็นใกล้ชิดตามที่เป็นอยู่จริงในเราคนหนึ่งๆ วันหนึ่ง ๆ โดยละจยกเอาเรื่องของสิ่งที่เรียกว่า กาม หรือกามะขึ้นมา. แต่ว่าจะขอให้ทุกคนนึกถึงการบรรยายในครั้งที่แล้วมา ที่เราได้ฟังกันมาแล้วว่า **ถ้าจะแบ่งแยกธาตุออกเป็น ๓ หมวด** อีกชนิดหนึ่ง ก็มีได้ว่า **กามธาตุ**-ธาตุที่เป็นกาม, **รูปธาตุ**-ธาตุที่เป็นรูปบริสุทธิ์ไม่เจือด้วยกาม. **อรูปธาตุ**-ธาตุที่ไม่มีรูป ไม่เจือด้วยกาม แล้วก็ไม่มีรูปด้วย; นี่มีอยู่ ๓ ธาตุอย่างนี้. เมื่อตะกี้นี้พระสงฆ์ก็สวดบทนี้ว่ามีอยู่ ๓ ธาตุ ที่จะเป็นเครื่องวัดภาวะ หรือสถานะอะไรของจิต : กามธาตุอย่างหนึ่ง รูปธาตุอย่างหนึ่ง อรูปธาตุอย่างหนึ่ง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คนที่**จิตตกไปในทางความรัก** ความใคร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเพศ อาศัยสิ่งที่เรียกว่า **กามธาตุ**. บางคนจะด้วยอะไรก็ตามใจเถอะ เขา**ไม่ได้สนใจในสิ่งที่เรียกว่ากาม**; เขาไปสนใจเรื่องที่เรียกว่ารูปล้วน ๆ บริสุทธิ์ไม่เกี่ยวกับกาม, ก็มีสิ่งที่เรียกว่า **รูปธาตุ** เป็นที่ตั้ง. บางคนไปไกลกว่านั้น รูปนี่ก็ยังเกะกะนัก **เอาที่ไม่มีรูปดีกว่า** พอใจอยู่ในสิ่งที่ไม่มีรูปอะไร ไม่มีความหมายแห่งกามด้วย; นี่ก็**เรียกว่าอรูปธาตุ**.

คนธรรมดาหมกมุ่นอยู่กับกามธาตุ เช่นเรื่องเพศ แต่ถึงอย่างนั้น **บางเวลาก็ไม่ไหว**เหมือนกัน มันเบื่อ มันระอา แม้ไม่ตลอดไปก็เบื่อเป็นครั้งคราว แล้วไปสนใจในรูปธรรมอันใดอันหนึ่ง ซึ่งไม่เกี่ยวกับกาม; แต่ว่าพระ**ฤาษี โยคี มุนี** เขาไปหาวิธีที่จะ**ใช้รูปบริสุทธิ์เป็นอารมณ์ของสมาธิ ทำให้เกิดฌาน** ไม่เกี่ยวกับกามก็เป็นสุขอยู่กับรูปธรรมเหล่านั้นได้. ฤาษี มุนี โยคีบางหมู่ไปไกลกว่านั้น : ไม่เอาแล้วรูปนี่ เห็นว่ายังเกะกะนัก หยาบนัก กระทบกระทั่งได้ด้วย; จึงไปเอาสิ่งที่ไม่เป็นรูป ไม่มีรูป คือเป็นนามล้วน ๆ เช่นธาตุจิต หรือธาตุวิญญาณ หรือว่า**เอาความไม่มีอะไรเป็นต้นมาเป็นอารมณ์สำหรับทำจิตให้เป็นสมาธิ** แล้วเกิดความสุข พอใจอยู่ด้วยอรูปธาตุ ชนิดนั้น.

นี่เราก็ได้เป็น**กามธาตุ**อย่างหนึ่ง **รูปธาตุ**อย่างหนึ่ง **อรูปธาตุ**อย่างหนึ่ง เป็น ๓ อย่างในหมวดนี้

อย่างแรกที่เรียกว่า กาม หรือ**กามธาตุนี้** เราอาจจะ**ศึกษาได้จากหลักที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ในธาตุสังยุตต์** อย่างเดียวกันอีก; แต่แล้วก็ยังอยากจะให้มองเห็น ให้ชัดมากออกไปอีกบางอย่าง หรือบางระยะ บางขณะที่มากไปกว่าที่พระองค์ได้ตรัสไว้ และเราเห็นได้ว่ามันมีอยู่จริง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ก็จะเริ่มขึ้นด้วยสิ่งที่เรียกว่าตัวอย่าง **อันนี้จะเริ่มขึ้นด้วยสิ่งที่เรียกว่ากามธาตุ** :

ธาตุกาม ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งกาม ธาตุปรุงแต่งกาม ธาตุเป็นไปเพื่อกาม เป็นผลในที่สุดอะไรก็ตามเพื่อความหมาย เราเรียกสั้น ๆ ว่า กามธาตุ. **ความรู้สึกที่เป็นกามธาตุ**นี้ จะมีอยู่เหมือนกับว่ามีอยู่ทั่วไป ในบรรยากาศ หรือว่านอกบรรยากาศ ในสากลจักรวาล ธาตุนี้ก็มีอยู่ แต่ยังไม่มีโอกาสจะแสดงตัวอะไรออกมา จนกว่าจะมีโอกาส มีที่ตั้ง มีอะไร คือมีจิตของมนุษย์ มีอะไรให้โอกาส มีอารมณ์ให้โอกาส; กามธาตุที่มีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่งนี่ ก็แสดงตัวออกมาในจิตใจของมนุษย์คนนั้น ในขณะนั้น.

เหมือนอย่างที่ได้เคยยกตัวอย่างในการบรรยายครั้งก่อน ๆ ว่า ธาตุไฟ **ความร้อนก็มีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง** ที่เราจะหาพบได้; ไฟธรรมดาก็ดี ไฟฟ้าก็ดี ไฟอะไรก็ดี มัน**จะแสดงออกมา**ได้ก็ต่อ**เมื่อมีโอกาส** มีการกระทำ มีอะไร; แม้ที่สุดแต่ว่าเอาเหล็กมาโขกลงไปบนหิน เกิดเป็นประกายไฟ มีทั้งความร้อน มีทั้งแสง มีทั้งอะไรขึ้นมา ธาตุไฟจึงจะปรากฏออกมา; เรื่องกามธาตุก็มีนัยอย่างเดียวกัน.

บางคนจะคิดไปว่า ธาตุไฟเพิ่งสร้างขึ้นมา ด้วยการโขกเหล็กลงไปบนหินอย่างนี้; **แต่ทางหลักธรรมะ** เขาไม่ถืออย่างนั้น. เขาถือว่า**ธาตุไฟ** หรือความร้อนนั้น มันมีอยู่ตลอดเวลาเป็นธาตุ ๆ หนึ่ง แต่มันไม่แสดงออกมา จนกว่าจะได้โอกาส ได้เหตุ ได้ปัจจัย.

ธาตุไฟเป็นอย่างไร กามธาตุนี้ก็เหมือนกัน จะต้องมีคน และ**จะต้องมีคนที่โตพอสมควรที่จะรู้ความหมายอันนี้**. เด็กทารกแรกคลอด ยังไม่สามารถจะรู้ได้เต็มรูปอย่างนี้; ต้องโตขึ้นมาพอสมควร แล้วก็ต้องได้อารมณ์ ซึ่งมีการปรุงแต่งตามกระแส ของสิ่งที่เรียกว่า กามธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๑. **เมื่อใดมีอารมณ์แห่งกามธาตุ** ที่จะแสดงตัวในจิตใจของมนุษย์ได้ **กามธาตุจึงแสดงตัว**,

๒. **กามธาตุ** นั้นก็**ให้เกิด**สิ่งที่เรียกว่า **กามสัญญา**, ลำดับนี้คล้ายกันมาก ซ้ำ ๆ กัน. กามธาตุทำให้เกิดกามสัญญา-สำคัญมั่นหมายว่ากาม ว่าของรักของใคร่รู้สึกของรักของใคร่ รู้สึกกระสันได้ด้วยอำนาจของกิเลสชื่อนี้. กามธาตุ ทำให้เกิดกามสัญญา-สำคัญว่า ของใคร่ ของรัก สำคัญว่ากาม.

๓. **กามสัญญาก็ทำให้เกิดกามสังกัปปะ**-ความครุ่งคิดในกาม; ครุ่นคิดใคร่ครวญในกาม เรียกว่ากามสังกัปปะ; **มีกามสังกัปปะ ก็ทำให้เกิด กามสัมผัส**.

๔. เมื่อมีความหมายของกามธาตุ หรือตัว**กามธาตุมาทำสังกัปปะอยู่ จิตก็สัมผัสกามธาตุ**นั้น หรือกามนั้น; อย่างนี้**เรียกว่ากามสัมผัสสะ**. มิใช่ทางเนื้อหนังระหว่างบุคคล แต่เป็นเรื่องจิตใจเท่านั้น, จิตใจของบุคคลกำลังเป็นไปอย่างนั้น.

๕. กามสัมผัสสนั้นทำให้เกิดกามสัมผัสสะชาเวทนา คือความรู้สึกเวทนาสนุกอยู่ในใจ เป็นสุขอยู่ในใจ อะไรก็ตามที่เรียกว่าเวทนา ซึ่งเนื่องมาแต่กามสัมผัสสะที่เป็นภายใน เป็นสักว่ากระแสแห่งความครุ่นคิดปรุงแต่ง.

๖. เวทนานั้นทำ**ให้เกิดกามฉันทะ** ความรู้สึกที่พอใจในกาม. แม้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับบุคคลที่สอง บุคคลเดียวภายในใจของบุคคลนั้น ก็มีสิ่งที่เรียกว่า กามฉันทะเกิดได้ โดยอาศัยเหตุปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้น.

๗. เมื่อมีกามฉันทะ ก็ให้เกิดกามปริฬาหะ คือความเร่าร้อนกระวนกระวายเหมือนไฟเผา, เนื่องมาแต่กามนั้น.

๘. มีกามปริฬาหะ ก็ให้เกิดกามปริเยสนา คือการแสวงหากาม แสวงหาอยู่ด้วยจิตใจข้างใน หรือออกมาข้างนอก เป็นการกระทำทางกาย วาจา หรืออะไรก็ตาม มันเป็นการแสวงหากาม.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๙. **กามปริเยสนา** แสวงหากามนี้ **ก็ทำให้เกิดกามลาภะ**, กามลาโภ กามลาภะ,แล้วแต่จะเรียก คือได้มาซึ่งกาม.

ทีนี้ เราก็ดูเอาเองต่อจากรายชื่อในพระบาลี ที่ตรัสไว้ เราก็อาศัยหลักพระบาลีที่อื่นมาช่วยประกอบกัน ทำให้เข้าใจได้ว่า :

เมื่อมีกามลาภะ การได้มาซึ่งกาม **ต่อไปก็มีกามโภคะ** คือการบริโภคซึ่งกามนั้น. **เมื่อมีการบริโภค** แล้วมันก็จะ**ต้องมีความรู้สึก**ต่อไป เช่น**กามตัณหา** โดยตรง, มีความอยาก... ที่เกิดขึ้นเพราะเวทนาในระยะใหม่ ระยะหลังนี้อีก เป็นกามตัณหา. จาก**กามตัณหาก็เป็นกามุปาทาน**-ความยึดมั่นถือมั่น ในฐานะที่เป็นกาม เรียกว่า กามุปาทาน ซึ่งทุกคนก็มีความรู้สึกเป็นกามุปาทาน ตามวิสัยของปุถุชนคนธรรมดา; **เมื่อมีกามุปาทานอย่างนี้อยู่ในใจ เมื่อนั้นภาวะอันนั้น ก็เป็นกามภพของบุคคลนั้น** คือบุคคลนั้น ในเวลานั้น เขาอยู่ในกามภพ, ตั้งอยู่ในกามภพ หรือเป็นอยู่อย่างกามภพ; เขาได้มีภพอันหนึ่งขึ้นมา เป็นกามภพ จนกว่าความรู้สึกอันนี้จะหายไป จะเปลี่ยนเป็นเรื่องอื่น.

บางเวลาจะเป็นกามภพมาอีกในรูปใหม่ อารมณ์อื่นก็เป็นกามภพได้, อยู่ในกามภพ หรือจะเปลี่ยนเป็นรูปภพ อรูปภพบ้างก็ยังได้; แต่ถ้าวิสัยคนธรรมดาสามัญแล้ว ก็จะซ้ำซากกันอยู่แต่ในลักษณะของกามภพ. เป็นอันว่า**มีภพโดยอาศัยกาม** เป็นไปเพื่อกาม เป็นอยู่ด้วยกาม กำลังมีผลเป็นกามอยู่อย่างนี้ เรียกว่ากามภพ **ที่นี่และเดี๋ยวนี้ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว** เรียกว่าคนนั้นกำลังอยู่ในกามภพแล้ว.

ทีนี้ ก็ไม่มีอะไรนอกจากที่จะเป็นไปตามหลักทั่วไปว่า **มีภพแล้วก็มีชาติ** คือตนเองมีความเป็นอย่างนั้นขึ้นมาเต็มที่ เกิดเป็นอย่างนั้นแล้วในเวลานั้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ต่อไปก็**มีปัญหาเกี่ยวกับชรา มรณะ** โสกะ ปริทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส ไม่ได้อย่างใจ พลัดพรากของรัก กระทบของไม่รัก; สรุปแล้วก็คือความยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง แล้วความทุกข์ก็เกิดขึ้น; นี่เรียกว่า **ความทุกข์ทั้งปวงเกิดขึ้นแล้วโดยสมบูรณ์**. ขอให้พิจารณาดูว่า **“ธาตุ” คำเดียวทำให้เกิดอะไรขึ้นมา** กี่อย่างๆ จนธรรมทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้น**เป็นความทุกข์ทั้งปวง** ความทุกข์ทั้งมวลเกิดขึ้นมาได้อย่างนี้.

ธาตุตามธรรมชาติ มีความหมายเพราะ “สัญญา”

โดยหลักนี้เราก็พอจะสรุปความได้ว่า ที่เรียกว่าเป็น “ธาตุ”, **ธาตุมีอยู่ตามธรรมชาตินั้น ถ้าไม่ถูกนำมากระทำเป็นสัญญาขึ้นในใจ ก็ไม่มีความหมายอะไร** มันก็เป็นธาตุตามเดิม. แต่**จิตที่ประกอบด้วยอวิชชาธาตุ** คือความโง่นั่นแหละไปเอาธาตุล้วนๆ โดยเฉพาะอย่าง “กามธาตุ” นี้มากระทำเป็นกามสัญญา-สำคัญมั่นหมายว่าเป็นกาม ที่มีความหมายว่า จะให้คุณค่าแก่ตน แก่กิเลสตัณหาของตน.

ธาตุตามธรรมชาติถูกเอามากระทำให้เป็นวัตถุของสัญญา อารมณ์ของสัญญา สำคัญอย่างนั้นอย่างนี้, มีสัญญาอย่างนี้แล้ว ก็ทำให้**มีสังกัปปะ** ครุ่นคิดใคร่ครวญอยู่, สังกัปปะอย่างนี้ทำให้**เกิดสัมผัส** คือจิตสัมผัสกับสิ่งนั้นถึงที่สุด, สัมผัสอย่างนี้ให้**เกิดเวทนา** รู้สึกเป็นไปในทางที่ว่า สุข ทุกข์ ชอบใจ หรือไม่ชอบใจอย่างนี้. เวทนาให้**เกิดฉันทะ**ขึ้นมา ฉันทะให้**เกิดปริฬาหะ**เร่าร้อนขึ้นมา ปริฬาหะเร่าร้อนทนอยู่ไม่ได้ ก็ให้**เกิดปริเยสนา** คือแสวงหา มีแสวงหาแล้ว**ก็มีได้** ได้แล้ว**ก็มีบริโภค** บริโภคแล้วก็**มีตัณหา**ในเวทนาที่มาจากการบริโภค ก็เลย**เกิดอุปาทาน** ยึดมั่น ถือมั่น ก็**เกิดเป็นภพ**นี้ขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง.

สรุปแล้วใน**กรณีกาม** ก็เรียกว่า**กามภพ**, ใน**กรณีรูป** ก็เรียกว่า**รูปภพ**, ในกรณี**อรูป**ก็เรียกว่า**อรูปภพ**. สิ่งที่เรียกว่ารูปภพ อรูปภพนี้ก็**มีได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในลักษณะอย่างนี้ คือ**ปรุงจากธาตุล้วน ๆ** ขึ้นมาเป็นความรู้สึกทางจิต เป็นจิต เป็นเจตสิก เป็นการกระทำทางจิต เกิดวิบากทางจิต; นี่**เป็นอย่างที่เรากำลังรู้สึกว่าเป็นความทุกข์**.

กามธาตุปรุงเป็นภพสามก็ได้

คำ**ว่า "กามธาตุ" ให้ผลในที่สุดท้ายเป็นกามภพ**; ความเป็นอย่างนั้นจะเรียกว่าเป็นกามาวจรภพ หรือกามาวาจรภูมิก็ได้. ถ้าหมายถึงชั้นหรือลำดับก็เรียกว่ากามาวจรภูมิ คือจิตที่กำลังตั้งอยู่ในระดับของกาม; ถ้าหมายถึง "ความเป็น" อันนั้นก็เรียกว่า กามาวจรภพ คือจิตเป็นจิตที่วุ่นอยู่แต่ในเรื่องกาม; ถ้าเป็นเรื่องรูปไม่เกี่ยวกับเรื่องกาม ก็เรียกว่ารูปาวจรภูมิ รูปาวจรภพ อย่างที่เราได้ยินได้ฟังบ่อย ๆ แล้วก็ไม่ค่อยจะรู้ว่า เป็นอะไร.

จิตอยู่ในรูปาวจรภูมิ ก็คือ**จิตนี้ไม่ตกลงไปในกาม** จิตนี้ไปเกี่ยวข้องพัวพันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่ารูปล้วน ๆ รูปบริสุทธิ์ล้วน ๆ; เมื่อยึดมั่นแล้วก็เกิดเป็นรูปสัญญา สังกัปปะ ผัสสะ เวทนา ฉันทะ ปริฬาหะ ปริเยสนา ลาภะ บริโภค ตัณหา อุปาทาน กระทั่งเป็นภพได้เหมือนกัน.

แม้**ในอรูป** ที่ว่า**จิตเอาสิ่งที่ไม่มีรูปเท่านั้นมาเป็นอารมณ์** เป็นอรูปธาตุมาเป็นอารมณ์ ก็เกิดสัญญา เกิดสังกัปปะ ฯลฯ ขึ้นในสิ่งนั้น จนในที่สุดก็มาได้หลงใหลอยู่ในสิ่งที่ไม่มีรูปนั้น. จิตอย่างนี้ก็เรียกว่า เป็น**อรูปาวจรภูมิ** ก็ยังเป็นความบ้าเท่าเดิม คืออารมณ์เปลี่ยนจากกามไปเป็นรูป จากรูปเป็นอรูป; ภาวะอย่างนั้นก็เรียกว่า อรูปาวจรภูมิ ซึ่งย่อมมีได้แม้ที่นี่และเดี๋ยวนี้. เผอิญว่าใครสักคนหนึ่ง ได้หลงใหลในสิ่งที่ไม่มีรูป ซึ่งเป็นนามธรรมล้วน ๆ; อย่างเช่นเกียรติยศชื่อเสียงอย่างนี้ ไม่เล็งถึงผลที่จะได้มาจากเกียรติยศชื่อเสียง อย่างไปหลงเกียรติยศชื่อเสียงก็จัดเป็นอรูปได้ แล้วก็มีความทุกข์ได้ เหมือนกับกามหรือรูป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มนุษย์เรานี่จึงมีธาตุ ๓ ธาตุนี้ เป็นรากฐานที่จะปรุงแต่งให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้; **ธาตุ ๓ ธาตุ คือ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ**. มนุษย์เราส่วนใหญ่ปุถุชนทั่วไป ก็ลุ่มหลงอยู่ในกามธาตุ เรียกว่าตกอยู่ในกามาวจรภูมิ เป็นกามาวจรภพอยู่. แม้จะมองลงไปถึงสัตว์เดรัจฉาน มันก็มีส่วนที่เป็นอย่างนี้อยู่เหมือนกัน แต่ว่าไม่เต็มที่เหมือนมนุษย์เท่านั้น ฉะนั้นจึงมีความทุกข์น้อยกว่ามนุษย์.

พิจารณาดูธาตุของสัตว์โลกทั้งหลาย

ทีนี้ มองมาถึง**มนุษย์ชั้นต่ำ** ชั้นเลวที่เรียกว่า **อยู่ในอบาย** ในกองทุกข์ นรก เปรต อะไรก็ตาม **จิตใจก็ยังมีธาตุที่มุ่งหมายจะได้กาม** อยู่นั่นแหละ; แม้ว่าในขณะนั้น จะทำการแสวงหากาม หรือบริโภคกาม เต็มที่ไม่ได้; แต่จิตใจก็ยังเป็นอย่างเดียวกัน.

สมมุติว่า**อยู่ในนรก** อย่างที่เขาพูดกันว่าในนรก หรือพูดว่าจะอยู่ในนรกปัจจุบัน เช่น คุกตะราง ถูกกัก ถูกขัง ถูกล่าม ถูกอะไรอยู่ จิตของเขาที่อยู่ในวิสัยแห่งกามาวจรภูมินี้ เขา**อาจจะทำได้ตลอดสาย** : เขา**นึกถึงกามธาตุมาเป็นอารมณ์** แล้วก็**ทำกามสัญญา กามสังกัปปะ กามสัมผัสสะ กามเวทนา กามฉันทะ กามปริฬาหะ** อยู่ในใจเรื่อย ทั้งที่ว่ามันถูกขังอยู่ในนรก หรือในคุก. นี่คือวิสัยของสัตว์ที่เป็นไปในกาม.

ถ้าเป็น**มนุษย์อิสระ** ไม่ถูกขัง ไม่เป็นสัตว์นรก เป็นมนุษย์เต็มที่สบายดี **ก็อย่างเดียวกัน** นั่นแหละ. เมื่อยู่ในวิสัยแห่งกามาวจรภูมิ แล้วเขาก็เอากามธาตุมาทำเป็นกามสัญญา กามสังกัปปะ กามสัมผัสสะ เป็นเวทนา ฉันทะ ปริฬาหะ ปริเยสนาเรื่อยมา จนถึงที่สุด.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้า**เป็นเทวดา** ที่เรียกว่า ชั้นกามาวจร ๖ คือฉกามาวจร, เทวดาประเภทนี้เขาบริโภคกาม **ก็มีธาตุที่ทำอย่างเดียวกับมนุษย์** ผิดกันแต่ว่าเทวดานั้นได้สะดวกดายได้ไวได้ชนิดที่ไม่ต้องแลกเอาด้วยเหงื่อเท่านั้น; นี่เรียกว่าสวรรค์แล้ว สวรรค์ชั้นเทวดาชั้นเทพ.

ทีนี้ **สวรรค์ชั้นมาร** ก็คือยอดของเทวดาประเภทนี้ นี่ก็ต้องเข้าใจกันเสียใหม่ว่ามาร วสวัตตีมาร ที่ลงมาผจญพระพุทธเจ้าที่ต้นโพธิ์ ที่เรียกว่าวสวัตตีมาร มาจากสวรรค์ชั้น ปรินิมมิตวสวัตตี; นี่คือสวรรค์ในอันดับสูงสุดของกามาวจรภูมิ มีกามธาตุมาเป็นเครื่องปรุงแต่ง ได้กาม แล้วก็ได้อย่างที่เรียกว่าสะดวกดายที่สุด เต็มที่ที่สุด **มีคนประคบประหงม ชั้นสูงสุดของพวกกาม** เขาเรียกว่าชั้นมาร มารโลก.

จากมนุษย์โลกถึงเทวโลก เทวโลกนี้มียอดสุดอยู่แค่มารโลก พอเลยมารโลกก็จะเป็นพรหมโลก; **สภาพของพรหมโลกนี้ไม่เกี่ยวกับกามเลย**. ถ้าเอารูปธาตุเป็นอารมณ์ เป็นธานที่ตั้ง ก็เกิดเป็นรูปาวจรภูมิ หรือพรหมโลกชนิดที่มีรูป เป็นรากฐานขึ้นมา เป็นพรหมอย่างมีรูป; ถ้าเลยนั้นไปก็เป็นพรหมอย่างเป็นอรูป.

นี่ก็เป็นอันเห็นได้ว่า **บรรดาสิ่งที่มีชีวิต** แล้วก็จะ**ต้องเกี่ยวข้องพัวพันผูกมัดรัดรึงกันอยู่กับธาตุทั้ง ๓ นี้** ได้แก่**กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ** แล้วก็แจกออกไปเถอะไม่มีที่สิ้นสุด. สัตว์นรกกี่ชนิด เปรตกี่ชนิด ต่างต้องการกามธาตุนี้ปรุงแต่ง, มนุษย์กี่ชนิด กี่ยุคกี่สมัย ก็ต้องการกามธาตุนี้ปรุงแต่งเป็นส่วนใหญ่, ที่เป็นเทวดา กามาวจรหรือเป็นชั้นมาร ชั้นสูงสุด ก็ต้องการกามธาตุนี้; ที่←ผิดไปจากนั้น ไปชั้นพรหมก็คือรูปธาตุอย่างหนึ่ง กับอรูปธาตุ อีกอย่างหนึ่ง; จะเห็นได้ว่ามันเนื่องอยู่ใน ๓ ธาตุนี้.

สัตว์โลกทุกประเภท มีจิตประกอบด้วยธาตุทั้ง ๓

ถ้าเราจะถืออย่างที่เขาถือกันโดยมาก เข้าใจกันว่ามันอยู่กันคนละโลก ก็ตามใจเขาซิ; เขาถือว่าตายแล้วจึงจะไปเป็นเทวดา ไปเป็นเปรต เป็นพรหม ตายแล้วจึง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จะไปเป็นนั่นนี่ ตายอีกกี่หนจึงจะไปเป็น ก็ตามใจเขาซิ. แต่ว่าหลักธรรมะนี้ไม่ต้องการอย่างนั้น; **หลักธรรมนี้ต้องการที่นี่และเดี๋ยวนี้** ว่าจิตใจกำลังเป็นอย่างไร.

ถ้าเดี๋ยวนี้ **จิตใจกำลังจับเอากามธาตุ** มาทำเป็น กามสัญญา กามสังกัปปะ กามสัมผัสสะ กามเวทนา กามฉันทะ กามปริฬาหะ เรื่อยไปจนถึงกามภพแล้ว ก็ต้องเป็นที่นี่ เดี๋ยวนี้ ทันที; **อย่างเลวก็เป็นของมนุษย์**, **อย่างดีก็เป็นของเทวดา**, **สูงสุดก็เป็นของชั้นมาร** คือจอมเทวดา.

ถ้าเป็นพรหมก็เหมือนกันอีก บางคน บางเวลา บางโอกาส **ไม่ชอบเรื่องกาม ก็ไปคว้าเอารูปธาตุมาปรุง** เป็นรูปสัญญา รูปสังกัปปะ รูปสัมผัสสะ รูปสัมผัสสชาเวทนา รูปฉันทะ รูปปริฬาหะ รูปปริเยสนา รูปลาภะ รูปบริโภค รูปตัณหา รูปอุปาทาน รูปภโวรูปภพ; ซึ่งเป็นได้ที่นี่ และเดี๋ยวนี้ได้. พิจารณาอย่างนี้เห็นได้ชัด ไม่ต้องเชื่อตามคนอื่น, ไม่ต้องฝากใจกับเหตุผลอะไรที่ไหนอีกแล้ว, รู้สึกชัดแจ้งอยู่ในใจอย่างนี้.

ถ้าว่าใคร**เก่งไปกว่านั้น ก็ไปเอาสิ่งที่ไม่มีรูป เอาอรูปธาตุมา**ทำเป็นอรูปสัญญา อรูปสังกัปปะ อรูปสัมผัสสะ อรูปสัมผัสสชาเวทนา อรูปฉันทะ อรูปปริฬาหะ อรูปปริเยสนา อรูปลาภะ มันก็เป็นไปได้ในที่สุดเป็นอรูปภพ อยู่อย่างอรูป คือไม่สนใจกับรูป จิตใจไม่สนใจกับรูป สนใจแต่สิ่งที่ไม่มีรูป.

มโนธาตุ ไปคว้าเอาธาตุอะไรมาปรุงแต่งจิตจนทุกข์ก็ได้

เป็นอันว่า **เรื่องธาตุนี่มีอยู่พร้อมพรั่งรอบตัวเราทุกหนทุกแห่ง**; จิตซึ่งก็เป็นธาตุอันหนึ่ง เรียกว่า มโนธาตุนี้ มันยังไปคว้าเอาธาตุไหนมา ไปคว้าเอากามธาตุมา รูปธาตุมา อรูปธาตุมา แล้วก็**มีการปรุงแต่งในใจ** จนเป็นอย่างนี้มากมายหลายชื่อ **จนกระทั่งได้เป็นทุกข์** เพราะเหตุนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตั้งแต่เบื้องต้นจนที่สุด คือความทุกข์นี้ จะมีลักษณะอย่างที่กล่าวมานี้ จะเป็นอย่างนี้เรื่อยๆ ๆ ซ้ำ ๆ ซาก ๆ คือเกิดแล้วเกิดอีก, เกิดแล้วเกิดอีก; แล้วก็อย่าลืมว่า มันมีคำว่า “**ปริฬาหะ**” อยู่คำหนึ่งแล้ว. **ทีแรกความเผาลนจากกาม** ความเผาลน**จากรูป จากอรูปา** คือความกระหาย **แล้วก็มาถึงตัณหา**ในสิ่งนั้น. **มาถึงอุปาทาน**ในสิ่งนั้น มันก็เป็นเรื่องหนัก เรื่องทุกข์ : อุปาทานก็แบก ไว้เหมือนกับแบกของหนัก ๆ อยู่; พวกแรก**ก็เอากามมาแบกไว้**เป็นของหนัก เรียกว่า **กามูปธิ**, พวกอื่นก็เอา**รูป อรูป**บ้าง เป็น**ขันธูปธิ** เป็นอุปธิ คือของหนักด้วยกันทั้งนั้น. รวมความว่า **ถ้ายังติดอยู่ในกาม ในรูป ในอรูป**แล้ว **จะกลายเป็นของหนักมาสำหรับให้แบกไว้โดยจิตใจ** จิตใจมันก็หนัก; หนักอยู่ก็เป็นทุกข์. **อุปธิ แปลว่า แบก**, แปลว่าเข้าไปทรงไว้ข้างใต้ ก็คือแบกทูนไว้ แบกไว้. อาการแบกมาจากกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ซึ่งได้มาเป็นก้อนหินหนัก กดอยู่บนหัวของคน ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ สลับสับเปลี่ยนกันไป; ตามธรรมดาโดยมากก็เป็นกามภพ แบกกามมาเป็นก้อนหินกดอยู่บนหัว. สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ธรรมทั้งปวงที่เป็นไปเพื่อทุกข์ เกิดขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้.

คนทำกรรมทั้งกุศล อกุศล เพราะโง่ ถูกธาตุกิเลสบังคับ

ทีนี้ลองดูตัวเรา ที่ว่า**เราต้องทำการงานเพราะกิเลส ตัณหา บังคับให้ทำ**ก็เพราะว่าเราโง่ ทำผิดเรื่องธาตุ จึงได้ผลมาตามลำดับ จนได้เป็นทุกข์. ในชั้นแรกเราไม่รู้อะไรเลย เราก็ต้องทำไปตามธรรมดาสามัญที่เขาทำ ๆ กัน จึงได้ปรารถนากาม แสวงหากาม, กามปริเยสนาโดยตรงบ้าง โดยทางอ้อมบ้าง โดยสลับซับซ้อนหลายชั้นบ้าง; แต่โดยเนื้อแท้ก็คือ กามปริเยสนา สำหรับมนุษย์ธรรมดา ที่เป็นไปในกามภพหรือกามภูมิ. เมื่อ**มีปริเยสนา ก็มีการทำกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งนั้น**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

กรรมนี้ก็ทำกันอยู่ เห็นกันอยู่หลายๆ แบบ ทางกายก็มี ทางวาจาก็มี ทางใจก็มี; กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม นี้ก็ทำกันอยู่ เพราะอำนาจของกามปริเยสนาบังคับให้ทำ ซึ่งมีเป็นชนิดว่า ชนิดกุศล ชนิดอกุศล คือดี หรือชั่ว แล้วก็ชนิดที่ยังไม่อาจจะกล่าวได้ว่า ดีหรือชั่ว คืออัพยากฤต นี้ก็มี.

การทำกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งนั้นก็มีนานาแบบ, เพื่อผลอันนี้ก็นานาแบบ : บางคนก็ทำนา บางคนก็ค้าขาย บางคนก็รับจ้าง ทำไปตามที่จะทำได้, อย่างนี้ไม่ผิดที่เรียกว่าไม่ผิดกฎหมาย. ทีนี้บางคนไม่ได้อย่างใจ ก็ทำสิ่งที่ผิดกฎหมาย ไปปล้น ไปฆ่า ไปขโมย ไปอะไรก็ตามใจ ซึ่งเป็นกรรมเพราะกามปริเยสนา มาบังคับทั้งนั้นแหละ. ขอให้ไปดู**อาชญากรรมต่าง ๆ ล้วนถูกบังคับให้กระทำขึ้นมาโดยกามปริเยสนา** บางทีก็โดยตรง บางทีก็โดยอ้อม บางทีก็ซับซ้อนหลายชั้น.

กรรมนั้นบางทีก็เบียดเบียนตนเอง, บางทีก็เบียดเบียนผู้อื่น, บางทีก็เบียดเบียนทั้งตนเองและทั้งผู้อื่น; นี่เป็น**ทุกข์ เกิดมาจากการกระทำกรรม ที่กระทำไปเพราะกามปริเยสมา** ซึ่งมันก็ไม่ใช่อะไรเลย นอกจากว่าหลงเข้าไปในสิ่งเรียกว่า “ธาตุ” ตามธรรมชาติ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ; ที่ตัวมนุษย์กลุ่มนี้ ซึ่งประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖.

มนุษย์คนนี้**เป็นกลุ่มของธาตุ ๖ นี่**; **ในธาตุนั้นมีอวิชชาธาตุ**รวมอยู่ด้วย จึงเห็นผิดๆ ไปในเรื่องที่ไม่รู้, ไม่รู้แล้วก็เห็นไปว่าเป็นเรื่องที่น่าทำ ควรทำไปเลย; อาการที่ไปเอากามธาตุมาปรุงเป็นกามสัญญา กามสังกัปปะ กามสัมผัสสะ ฯลฯ อะไรต่างๆ ก็เกิดขึ้น จนได้มีความทุกข์เป็นปกติเกี่ยวกับกามนั้นๆ ที่เรียกว่าเขาอยู่ในกามาวจรภูมิ.

ที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างสำหรับวันนี้ ที่แสดงให้เห็นว่าธาตุแท้ๆ นี้มันปรุงแต่งๆ โดยละเอียด โดยกิริยาอาการลักษณะอย่างนั้น อย่างนั้นๆ จนเกิดสิ่งทั้งปวง คือธรรมทั้งปวงขึ้นมา ทั่วไปหมดในที่ทุกหนทุกแห่ง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้าถือ**ตามหลักพระพุทธศาสนา : ไม่ได้สอนให้ดูข้างนอก**. ไม่ต้องไปดูข้างนอก, **ให้ดูในจิตใจเรื่อย** หรือว่า**อย่างน้อยก็ดูอยู่ที่กาย วาจา ใจ ของเรานี่** ที่กายที่วาจานี่ก็เรียกว่าข้างนอกหน่อย แต่มันก็เนื่องอยู่กับใจ; ฉะนั้นก็เป็นการดูข้างใน.

ขอให้ดูจนเป็นที่เข้าใจ ดูทุกวัน **ดูทุกคราวที่มันเกิดเรื่องเกิดราว**นี้ขึ้น; พอเข้าใจสิ่งนี้ ก็จะเห็นธรรมทั้งปวง จะเห็นธาตุทั้งปวง; **เห็นธรรมทั้งปวงแล้วจะแทงตลอดธาตุทั้งปวง แล้วก็จะเข้าถึงอมตธาตุได้**. วันนี้เราไม่มีเวลาพอที่จะกล่าวถึงในเรื่องนั้น จะกล่าวแต่เพียงว่า นี่แหละคือธาตุทั้งปวง คือธรรมทั้งปวง **ธาตุทั้งปวงปรุงแต่งเป็นธรรมทั้งปวง. ธรรมทั้งปวงก็ไม่มีอะไรนอกจากธาตุ** ซึ่งเพียงแต่ผสมผสานกันไปเรื่อย ๆ อย่างนั้น อย่างนี้ จนมีสิ่งทั้งปวงอย่างนี้.

ถ้าเรามองเห็นความจริงข้อนี้ธรรมทั้งปวงมีแต่เรื่องของธาตุ นี้ก็คือการแทงตลอดธรรมธาตุมากขึ้น ๆ ๆ จนกว่าจะสมบูรณ์; เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็เรียกว่าเราเข้าใจพระพุทธศาสนา อยางอื่นไม่มีหนทางที่จะเข้าใจและเห็นแจ้งแทงตลอดพระพุทธศาสนา. การศึกษาที่ได้แต่**ท่อง ๆ จำ ๆ พระพุทธศาสนาไว้ตามตัวหนังสือ**เช่นนั้น **ไม่ใช่ตัวพระพุทธศาสนาที่แท้จริง เว้นเสียแต่ว่า** เราจะทำในใจโดยแยบคายที่สุด จนแจ่มแจ้ง **ซึมซาบอยู่ในใจ** ถึงลักษณะอาการอันละเอียดที่ว่า "**ธาตุมันปรุงแต่งขึ้นมาเป็นธรรมทั้งปวงอย่างไร**" โดยนัยที่ได้กล่าวมาแล้วตลอดวันนี้; ที่แสดงวันนี้มีว่า ธาตุปรุงแต่งให้เกิดธรรมทั้งปวงขึ้นมาได้อย่างไร.

ศึกษาเรื่องธาตุให้แจ่มแจ้ง เพื่อไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ

เราศึกษาพระพุทธศาสนาจากการศึกษาว่า "การที่ธาตุปรุงแต่งสิ่งทั้งปวง**ขึ้นมาในจิตใจ เป็นลำดับ ๆ อย่างไร**" นี้เรียกว่า**เป็นผู้ฉลาดในธาตุ**ด้วย **เป็นผู้ฉลาดในมนสิการ**ด้วย, สมตามลักษณะความฉลาดที่พระสารีบุตร อ้างเอาคำของ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระพุทธเจ้ามากล่าว ว่าความฉลาดนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง : ธาตุกุสลตา - เป็นผู้ฉลาด **ในเรื่องของธาตุ, มนสิการกุสลตา - ความฉลาดในการกระทำในใจ** คือ ทำในใจในเรื่องธาตุ เข้าใจเรื่องธาตุถูกต้องจนเกิดความไม่ยึดมั่นถือมั่น ในธาตุทั้งปวง. **ความฉลาด ๒ อย่างนี้ เป็นสิ่งที่พุทธบริษัทจะต้องฝึกฝนศึกษา ซักซ้อมอย่าให้ผิดได้**; ความเป็นพุทธบริษัทก็จะปลอดภัย ถูกต้อง หรือว่าดีด้วยกันแก่ทุก ๆ ฝ่าย.

ขอให้พยายามทำให้สุดความสามารถของตน ในการที่จะมี**ธาตุกุสลตา-ความฉลาดในธาตุ, มนสิการกุสลตา - ความฉลาดในการกระทำในใจในเรื่องที่เกี่ยวกับธาตุ**, ให้ถูกต้องครบถ้วนทุกประการ.

ถ้ายังพูดผิดกันอยู่ ถือผิดกันอยู่ ค้านกันอยู่ **ก็ต้องมีความโง่อย่างใดอย่างหนึ่งของคนใดคนหนึ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวกับธาตุทั้งนั้น** จึงได้เกิดหลายลัทธิหลายศาสดา, หรือแม้ว่าในศาสนาเดียวกัน ยังเข้าใจขัดแย้งกัน ก็เพราะไม่เข้าใจเรื่องธาตุโดยถูกต้อง. เรื่อง “ธาตุ” นี้เป็นสิ่งที่รู้แจ้งได้ด้วยจิตใจแล้ว ไม่ต้องใช้เหตุผลอย่างอื่น เพราะว่าเป็นเรื่องที่รู้สึกด้วยใจจริง ๆ.

ขอให้พยายามกระทำไปเถิด ไม่มีทางที่จะผิดได้ มีแต่ว่าจะช้าหรือเร็วเท่านั้น ที่เราจะรู้แจ้งในสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ที่ปรุงแต่งกัน จนเป็นอันทำนั่นทำนี่ขึ้นมา จนเป็นปัญหายุ่งยากไปหมด จนกระทั่งมันจะ**ดับลงไปได้ด้วยธาตุที่ตรงกันข้าม** คือ**อสังขตธาตุ**.

ที่เราพูดทั้งหมดนี้ เป็น**สังขตธาตุ-ธาตุที่มีปัจจัยปรุงแต่ง** ทำไปก็เกิดความเบื่อหน่ายความเอือมความระอา; **เมื่ออวิชชาค่อย ๆ หมดไป** จิตก็ค่อย ๆ เดินไปสู่ธาตุที่ตรงกันข้าม คืออสังขตธาตุ ซึ่งจะทำให้**นิพพานธาตุปรากฏ**ออกมา หรือว่าอมตธาตุปรากฏออกมา.

เป็นอันว่าวันนี้พอสมควรแก่เวลา ขอให้พระสงฆ์สวดธรรมเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา ปสาทะ วิริยะ เพื่อการศึกษาและปฏิบัติต่อไป.

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ”

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายวันเสาร์ในชุดปรมัตถสภาธรรมนี้ ได้ดำเนินมาเป็นครั้งที่ ๖ แล้วในวันนี้.ใน ๕ ครั้งที่แล้วมา ก็ได้กล่าวถึงแต่เรื่องที่เกี่ยวกับธาตุ; แม้ในวันนี้ก็จะได้กล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวกับธาตุเป็นครั้งสุดท้าย โดยหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ**.

การบรรยายเกี่ยวกับเรื่องธาตุนี้ **ได้แสดงให้เห็นในแง่ใดแง่หนึ่ง**มาทุกครั้ง **นับตั้งแต่ว่าสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นคืออะไร** ให้ทราบไว้ก่อนแต่ที่จะทราบเรื่องอื่นต่อไปเป็นลำดับมา, จนกระทั่งให้ทราบว่า สิ่งที่เรียกว่าธาตุล้วนๆ นั้นปรุงให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อายตนะ หรือขันธ์ หรืออุปาทานขันธ์ กระทั่งความทุกข์ทั้งปวง ขึ้นมาได้อย่างไร; ยังได้แสดงได้เห็นถึงความเนื่องกัน ระหว่างธาตุนานาชนิด หรือนานากลุ่มเป็นกลุ่ม ๆ ไป. **ในครั้งสุดท้าย**ของ**วันที่แล้วมานั้น แสดงถึงอาการที่ธาตุปรุงแต่งกัน** ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าธรรม หรือธรรมทั้งปวง.

ในวันนี้จะได้กล่าวถึง **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ให้ถูกต้องตามธรรมชาติ ของสิ่งที่เรียกว่าธาตุ เพื่ออย่าให้ความทุกข์เกิดขึ้นจากสิ่งที่เรียกว่าธาตุ**. ถ้าสรุปความก็อาจจะกล่าวได้ว่า เรามีวิธีปฏิบัติ ไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้นจากการยึดถือธาตุ แม้ธาตุใดธาตุหนึ่ง ว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรานั่นเอง.

สิ่งที่เรียกว่าธาตุแล้ว ย่อมเป็นของธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ ตั้งอยู่ตามธรรมชาติ; แม้ที่สุดแต่จะเป็นอสังขตธาตุ หรือนิพพานธาตุก็ตาม ก็คงถือว่าเป็นธรรมชาติ จะเอามาเป็นตัวเราไม่ได้ จะเอามาเป็นของเราไม่ได้. **ถ้าใครคิดไป รู้สึกไป ในทำนองเป็นตัวเรา เป็นของเรา** นั้นก็เป็นความคิดที่ผิด แล้วก็จะ**ต้องเกิดความทุกข์ขึ้น เพราะความคิดที่ผิดนั้น ไม่ว่าในธาตุไหน**. นี่เป็นหลักใหญ่ที่จะต้องปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ; แต่เพื่อจะให้ทราบโดยละเอียดยิ่งขึ้นไป ก็มีการพิจารณาในส่วนที่ลึกซึ้ง เรียกว่า *"ปรมัตถสภาวะ"* ซึ่งเป็นหัวข้อบรรยายของการบรรยายชุดนี้. ดังนั้นเราจะทำความเข้าใจ เป็นการทบทวนถึงสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถ-สภาวะนี้กันอีกสักครั้งหนึ่ง พอสมควรแก่การที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติเรื่องธาตุ.

ทำความเข้าใจเรื่องธาตุตามแนวปรมัตถสภาวะก่อน

คำว่า **ปรมัตถะ** นี่ก็แปลว่า **มีอัตถ์อันลึกซึ้ง อันสูงสุด หรืออย่างยิ่ง**; เมื่อพูดถึงลักษณะอาการ ก็สูงสุดอย่างยิ่ง, พูดถึงประโยชน์ก็สูงสุดอย่างยิ่ง แล้วแต่ว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จะมองกันในแง่ไหนก็เป็นเรื่องสูงสุดอย่างยิ่ง; เรียกว่าปรมัตถสภาวะ คือเป็นสภาพตามที่เป็นอยู่เอง และเป็นอยู่จริง ตามธรรมชาติในส่วนที่ลึก. เดี๋ยวนี้**เราไม่ค่อยจะทราบถึงส่วนที่ลึก ก็เพราะไปคิดเสียว่าไม่ค่อยจะจำเป็น**. ความจำเป็นมันอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไรกันก่อนกับสิ่งเหล่านั้น. จะยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ ว่าเรามีร่างกายและจิตใจ เราก็ใช้ร่างกาย หรือจิตใจของเรานี้ให้ทำนั่นทำนี่ เป็นไปอย่างนั้น อย่างนี้ โดยที่เกือบจะไม่รู้เรื่องปรมัตถ์ของร่างกายและจิตใจเลย. ต้องขออภัยที่จะยกตัวอย่างด้วยสัตว์เดรัจฉานอีกตามเคย :-

จงมองดูที่สัตว์เดรัจฉานมันเกิดขึ้นมา มันเจริญเติบโต มันกิน มันวิ่ง มันทำทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติโดยที่มันไม่ต้องรู้ ว่าร่างกายนี้ประกอบด้วยอะไร, จิตใจนี้ประกอบด้วยอะไร, หรือโดยละเอียดถี่ยิบขึ้นไป ที่เรียกว่าปรมัตถธรรม หรือปรมัตถ-สภาวะ ปรมัตถลักษณะ; สัตว์เดรัจฉานเป็นอย่างนี้. คนเราก็เหมือนกันอีก **พอเกิดมาแล้ว ก็ทำอะไรไป ตามที่ความรู้สึกต้องการให้ทำ** ให้กิน ให้เล่น ให้ทำอะไรทุกอย่างที่มนุษย์ธรรมดาเขาทำกัน โดยที่ไม่ต้องรู้ว่า ร่างกายหรือจิตใจนี่ประกอบอยู่ด้วยอะไรที่เป็นส่วนลึกซึ้ง; คนเราจึง**ไม่ค่อยรู้จักส่วนที่เป็นปรมัตถสภาวะ**.

ปัญหาก็มีบ้างว่า เราควรจะรู้จักหรือจะไม่รู้จักกันดี, หรือถ้าจะรู้จักก็ควรจะรู้จักสักเท่าไร. สำหรับ**พุทธบริษัทเรา ถือกันว่าควรจะรู้จักปรมัตถสภาวธรรมตามสมควร**.

เรารู้จักวัตถุเครื่องใช้ในบ้านในเรือนของเราน้อยมาก เพียงเท่าที่จะใช้มันได้: เรามีนาฬิกาใช้ เราก็ใช้มันเท่านั้น เรื่องลึกซึ้งของนาฬิกา ที่มันเกิดขึ้นมา มันปรุงขึ้นมา ทำกันมาอย่างไร ไม่รู้. ถ้าไปเปรียบกันกับพวกที่เขาประดิษฐ์นาฬิกาขึ้นมา เขารู้กว่าเรามากมายเหลือที่จะคำนวณได้; หรือว่าเราไปซื้อรถยนต์มา พอรับคำอธิบาย

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นิดหน่อย ฝึกฝนกันบ้างนิดหน่อย แล้วก็ขับไปได้ ใช้ประโยชน์ได้ โดยที่รู้เรื่องรถยนต์นั้นน้อยมาก; ไม่เหมือนกับผู้ที่เขาผลิตรถยนต์ขึ้นมา. นี่ขอให้นึกดูถึงส่วนนี้ว่า **ธรรมดาเราก็ไม่ค่อยได้สนใจส่วนที่ลึกซึ้งเป็นปรมัตถ์** เราก็ใช้ร่างกายนี้ตามแต่ที่จะใช้ไปวันหนึ่ง ๆ.

สิ่งที่เรียกว่า "ปรมัตถสภาวะ" หรือ **"ปรมัตถลักษณะ"** นี้**มีได้ในทุกสิ่ง นับตั้งแต่วัตถุล้วน ๆ** :-

หมวดที่ ๑ วัตถุล้วน ๆ; เช่นในก้อนหิน ก้อนดิน อย่างนี้มันก็เป็นวัตถุล้วน ๆ. แต่อย่าลืมว่า มันมีส่วนที่ลึกซึ้ง ที่เข้าใจไม่ได้อยู่อีกมาก; ต้องเป็นผู้ที่ศึกษาเฉพาะทางนี้ จึงจะรู้เรื่องนี้โดยละเอียด และลึกซึ้งถึงที่สุด ราวกับว่าเขาจะสร้างก้อนหิน หรือสร้างอะไรขึ้นมาได้. นี่ทางวัตถุล้วน ๆ ก็ยังมีส่วนที่เป็นปรมัตถสภาวะ; แต่เมื่อเราไม่จำเป็น เราก็ไม่ต้องรู้ พวกที่เขาจำเป็นจะต้องรู้ เขาก็ต้องรู้ เขาจึงจะสามารถทำก้อนหิน ก้อนดินอะไรต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดได้; นี้ส่วนหนึ่งเรียกว่าส่วนวัตถุล้วน ๆ.

หมวดที่ ๒ คือ**เนื้อหนังร่างกายของคนเรา ก็เป็นวัตถุเหมือนกัน** แต่เป็นวัตถุที่แปลกไปจากก้อนหิน ก้อนดิน; เพราะว่าร่างกายนี้เป็นของสด เป็นที่ตั้งของชีวิต จึงมีความลึกซึ้ง เป็นปรมัตถลักษณะมากขึ้นไปอีก. เราก็ไม่ค่อยรู้เรื่องร่างกาย เช่นว่าร่างกายนี้ประกอบอยู่ด้วยธาตุอะไรกี่อย่าง, ปรุงแต่งกันอย่างไร จึงจะเกิดเป็นความรู้สึกทางตา หู เป็นต้น ขึ้นมาได้; นี้เรื่องทางกายแท้ ๆ ก็ยังรู้น้อยมาก.

สูงขึ้นไปอีกเป็น**หมวดที่ ๓ เรื่องทางจิต** ซึ่งรวมทั้งเรื่องเจตสิก คือความรู้สึกคิดนึกที่จะปรุงแต่งจิต; เรื่องจิตนี้ก็ยิ่งละเอียดลึกซึ้งรวดเร็วยิ่งขึ้นไปอีก เป็นปรมัตถ์ที่มากขึ้นไปอีก กว่าเรื่องของก้อนดิน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

และในที่สุด **หมวดที่ ๔ มีธาตุที่เรียกว่า ธรรมธาตุ** ที่มีความหมายเป็นกลาง ๆ หมายถึงตัวธรรมชาติ ตัวธรรมดาอะไรต่าง ๆ เหล่านี้, ก็ยิ่งมีความลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปกว่าเรื่องจิต เรื่องเจตสิกอะไรเสียอีก; เช่นเรื่องนิพพาน หรือว่าเรื่องธรรมธาตุอื่น ๆ ที่เป็นกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติ ธรรมดาเป็นต้น ที่จะทำให้ร่างกายหรือจิตใจของมนุษย์นี้ เปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์นั้น ๆ; **กฎเกณฑ์นั้น ๆ ก็เป็นธาตุอันหนึ่งด้วยเหมือนกัน** ยิ่งมีความลึกซึ้งมาก.

เมื่อเป็นดังนั้นแล้ว เราจะมองเห็นได้บ้างว่า **ความลึกซึ้งนั้นมีอยู่ในทุกสิ่ง** : จะเป็นวัตถุล้วน ๆ ก็มีความลึกซึ้ง; อย่างเข้าใจวัตถุล้วน ๆ ว่าไม่มีความลึกซึ้งอะไร มันก็มีความลึกซึ้งพอ ๆ กัน กับสิ่งที่มีชีวิตจิตใจไปตามแบบของมัน. พวกที่เขามีความเข้าใจลึกซึ้งในเรื่องวัตถุล้วน ๆ นี่ เขาทำอะไรได้มาก อย่างไม่น่าเชื่อยิ่งขึ้นทุกที; อย่างพลังปรมาณู นี้เป็นเรื่องวัตถุล้วน ๆ แต่ว่าลึกซึ้งถึงที่สุด เราเอามาใช้เป็นกำลังงานก็ได้ ใช้เป็นลูกระเบิดร้ายแรง ทำให้คนตายทีละแสน ทีละล้านก็ได้; คิดดูเรื่องวัตถุล้วน ๆ มีความลึกลับอยู่อย่างนี้.

ยกตัวอย่างมานี้ก็เพื่อจะให้เข้าใจคำว่า**ปรมัตถลักษณะนี้มีอยู่แม้ในสิ่งที่เป็นวัตถุล้วน ๆ** และสูงขึ้นมาถึงเรื่องร่างกายมนุษย์ เรื่องจิตใจของมนุษย์ กระทั่งเรื่องธรรมชาติเรื่องกฎธรรมชาติ.

ทีนี้เราพุทธบริษัทกำลังศึกษาธรรมะกันอยู่ในลักษณะอย่างนี้ ต้องการ**จะรู้เรื่องของปรมัตถสภาวธรรมตามที่ควร**. เมื่อถือเอาตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ท่านก็แนะเรื่องธาตุขึ้นมาก่อน ซึ่งก็มีความเป็นปรมัตถ์มาก รายละเอียดบางอย่างก็ได้พูดกันมาแล้วทุก ๆ คราวที่พูดใน ๕ ครั้งที่แล้วมา; ในครั้งนี้ ก็จะได้สรุปความให้สั้นว่า **มีสิ่งที่เป็นปรมัตถสภาวะอยู่ในทุก ๆ สิ่ง**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ร่างกายประกอบด้วยธาตุนี้ก็เป็นปรมัตถสภาวะ

อย่างว่า ในร่างกายเราคนหนึ่งนี่ เมื่อพูดถึงเรื่องส่วนร่างกายล้วนๆ ก็ว่ามีอยู่ถึง ๕ธาตุด้วยกัน : **ปฐวีธาตุ** ที่เราชอบเรียกกันว่า ธาตุดิน, **อาโปธาตุ** ที่ชอบเรียกกันว่า ธาตุน้ำ,**เตโชธาตุ** - ธาตุไฟ, **วาโยธาตุ**-ธาตุลม, **อากาสธาตุ**-ธาตุอากาส คือความว่าง.

เราไม่ค่อยจะได้ทราบกัน **ไม่ค่อยจะได้นึก**กันว่า **ร่างกายนี้ประกอบอยู่ด้วย ๕ ธาตุ**อย่างนี้; แต่เรามักจะได้ยิน ได้ฟังเมื่อเขาพูด หรือเมื่อมีการแสดงธรรมก็พูดถึงเรื่องว่า ร่างกายนี้ประกอบด้วยธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ กันบ้าง; บางทีก็บอกกันไปถึง ๕ ว่าอากาศด้วย, บางทีก็บอกไปถึง ๖ ว่า มีวิญญาณธาตุอีกธาตุหนึ่ง. ทีนี้เอาแต่ว่าธาตุเป็น**วัตถุมหาภูต** เช่นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม; เราก็มักจะฟังไปในทางที่มันเป็นดิน เหมือนกับดินข้างนอก, เป็นน้ำเหมือนกับน้ำในบ่อ มองไปยังลักษณะนั้นทั้งนั้น; แต่ธาตุในร่างกายเรานั้น มีความละเอียดลึกซึ้งยิ่งกว่านั้น เช่นว่า :-

ธาตุดิน มักจะระบุกันไปที ขน ผม เล็บ ฟัน หนัง อย่างนี้ ก็อาจจะคล้ายกันกับดินข้างนอกก็ได้ จริงเหมือนกัน; แต่**ตามความมุ่งหมายอันแท้จริง**นั้น **คำว่าธาตุดิน** หรือปฐวีธาตุนี้ **หมายถึงอะไรก็ตาม ที่มีคุณสมบัติเป็นของแข็ง** ใช้เป็นโครงร่างหรือโครงสร้างได้. ธรรมดาของแข็งก็ต้องกินเนื้อที่ จึงจะเป็นรูปเป็นโครงอะไรขึ้นมา เพราะมันแข็ง; ฉะนั้นสิ่งใดก็ตามที่มีคุณสมบัติแข็ง ใช้เป็นโครงร่างสร้างอะไรขึ้นมาได้ นี้ก็เรียกว่าธาตุดิน เช่นจะสร้างเป็นเส้นผม เส้นขน เล็บ ฟันหนัง กระดูกอะไรขึ้นมา ต้องมีส่วนที่เป็นของแข็งนั้นยืนอยู่เป็นโครงร่าง แล้วเราก็เรียกว่าธาตุดินได้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ส่วน**อาโปธาตุ**นั้น คือธาตุที่ช่วยให้เกิดการเกาะกัน ยึดกัน หรือให้เป็นความสด สำหรับเลี้ยงสิ่งที่มีชีวิต. เราพอจะเข้าใจได้ว่า สิ่งที่สดเขียวอยู่ได้ รอบตัวเรา เช่นต้นไม้เป็นต้น ก็เพราะมีอาโปธาตุเลี้ยงอยู่. ส่วนร่างกายภายในของเราก็เหมือนกัน ที่จะสดชื่นอยู่ได้ ก็เพราะมีสิ่งที่เรียกว่าอาโปธาตุเลี้ยง. ในร่างกายเราไม่ใช่เป็นก้อนหิน; แต่มีเซลล์เล็ก ๆ ที่มีชีวิตต้องการความชื้น ต้องการน้ำ. ชีวิตนี้ตั้งต้นในน้ำ เกิดในน้ำ ก็ต้องมีน้ำ อันเป็นส่วนสำคัญแก่การที่จะเลี้ยงชีวิตนั้นให้สดชื่น.

เนื้อหนังของคนเรานี่เมื่อแยกออกเป็นเซลล์เล็ก ๆ เป็นตัวเล็ก ๆ เรียกว่าเซลล์หนึ่ง ๆ, เป็นโครงสร้างขึ้นมาด้วยของแข็ง; แต่ว่ามันเล็กละเอียดมาก แล้วในนั้น มีเยื่อวุ้นที่สด ที่มีชีวิต ซึ่งต้องการธาตุน้ำ ที่หล่อเลี้ยเซลล์นี้ไว้ เป็นส่วนย่อยที่สุดของเนื้อหนังเรียกว่าเซลล์หนึ่ง มีโปรโตปลาสซึมอยู่ข้างใน สดอยู่ได้เพราะมีน้ำเลี้ยง. ถ้าไม่มีน้ำเลี้ยงเซลล์ก็ตายหมด ร่างกายก็เลยตาย ด้วยอย่างนี้เป็นต้น; ฉะนั้น **อาโปธาตุนั่น คือส่วนที่จะช่วยเลี้ยงให้เกิดความสด. และช่วยให้เกิดการเกาะกุมยึดหน่วงกันไว้ได้**.

คำว่า "**น้ำ**" นี่**มีลักษณะเกาะกุม** คือมันจะวิ่งเข้าหากันเรื่อย ไม่ยอมจากกันตามปกติ เว้นไว้แต่จะมีอะไรมาทำให้แยกออกจากกัน แต่แล้วมันก็พยายามที่จะกลับเข้ารวมกัน มันจึงมีการเกาะกุมเป็นน้ำอยู่ได้ แล้วก็เลี้ยงสิ่งต่าง ๆ ให้สดอยู่ได้; คุณสมบัติอันนี้เองที่เรียกกันว่าธาตุน้ำ. ไม่จำเป็นจะต้องระบุที่น้ำเลือดน้ำหนอง; น้ำอะไรก็ได้เพราะมีทั่วไปหมด ที่จะเป็น**ธาตุน้ำ ที่จะหล่อเลี้ยงส่วนน้อย ส่วนเล็กที่สุดของเซลล์ที่ประกอบกันเป็นชีวิต** แล้วก็ประกอบกันเป็นร่างกายเรานี้.

เตโชธาตุ คือ**ธาตุไฟ** ถ้าไปนึกถึงไฟข้างนอกไม่ถูก เพราะในที่นี้ในภายในคนนี่ก็มีธาตุไฟ; หมายถึง**อุณหภูมิหรือความร้อนระดับหนึ่ง** ซึ่งจำเป็น;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ร้อนมากก็ไม่ได้ ร้อนน้อยก็ไม่ได้; ต้องร้อนเท่านี้ สิ่งที่เรียกว่าน้ำ มันจึงจะทำงานได้, สิ่งที่เรียกว่าดินจึงจะทรงอยู่ได้, เป็นอุณหภูมิในระดับที่พอเหมาะแก่สิ่งต่าง ๆ ตั้งอยู่ได้ และเจริญงอกงามออกไป กระทั่งทำให้สิ่งที่ควรจะสลายไป ก็ได้สลายไป เปลี่ยนอันใหม่ขึ้นมา นี่เตโชธาตุ หรือธาตุไฟ ทำหน้าที่อย่างนี้; คุณสมบัติใดที่ทำหน้าที่อย่างนี้ เราเรียกคุณสมบัตินั้นว่า ธาตุไฟ - เตโชธาตุ ที่อยู่ข้างในร่างกาย.

วาโยธาตุหรือ**ธาตุลม** ก็มีคุณสมบัติอีกทางหนึ่ง คือ**จะต้องระเหยได้** จะต้อง**เคลื่อนย้ายได้** จะต้อง**ยืดหยุ่นได้**; เพราะอาศัยคุณสมบัติของธาตุลม เราจึงมีความไหลเวียนในร่างกาย มียืดหยุ่นได้ มีการระเหยออกมาได้ หรือดูดซึมเข้าไปได้ เป็นหน้าที่ของส่วนที่เรียกว่าเป็นวาโยธาตุ. วาโยธาตุนี้ ไม่เฉพาะแต่จะเล็งถึงลมหายใจอย่างเดียว; นั้นมันง่ายเกินไป. ยังมีวาโยธาตุอย่างอื่น ๆ ที่ลึกลับซับซ้อนละเอียด ที่จะทำให้ร่างกายนี้มีชีวิตอยู่ได้ ประกอบกันด้วยธาตุอื่นหลาย ๆ ธาตุ.

คำว่า**ธาตุลม**นี้ หมายถึง**ความลอยไปได้ ระเหยไปได้** ซึ่งจะเป็นสื่ออะไร ที่จะทำให้ร่างกายนี้มีการถ่ายเข้า ถ่ายออก ด้วยของที่ละเอียด คือรับเอาธาตุอากาศภายนอกเข้าไปภายใน, ภายในออกมาภายนอก ได้ทั่วทั้งตัว; ไม่เฉพาะแต่การหายใจ แม้แต่ในเนื้อในหนังก็ต้องมีการระเหย มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้อยู่ด้วย เป็นหน้าที่ของวาโยธาตุ.

อันสุดท้ายที่เนื่องกันอยู่กับร่างกาย ก็เรียกว่า **อากาสธาตุ**; อากาสธาตุนี้ **ก็หมายถึงที่ว่าง มีหน้าที่** มีคุณสมบัติ คือ**ให้เนื้อที่, ให้เนื้อที่** ที่ธาตุอื่น ๆ จะได้ตั้งอยู่, หรือจะเจริญงอกงามออกไป. นี่เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาดูว่า ถ้าไม่มีที่ว่างให้แล้ว สิ่งต่าง ๆ จะมาปรากฏได้อย่างไร. ที่ดูกันอย่างหยาบ ๆ ง่าย ๆ **เหมือนเช่นว่าถ้าไม่มีที่ว่างเราจะเดินมาได้อย่างไร** หรือจะนั่งลงได้อย่างไร; มันต้องมีที่ว่างให้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คุณสมบัติที่ให้เนื้อที่อย่างนี้ เรียกว่าอากาสธาตุ ก็มีส่วนที่ประกอบกันอยู่ในร่างกายนี้ ให้ผม ขนเล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ได้มีเนื้อที่ ได้ตั้งอยู่, ให้ธาตุอื่น ๆ ทุก ๆ ธาตุ ที่ทำหน้าที่ของแต่ละธาตุนั้น มีเนื้อที่สำหรับเกิดขึ้น สำหรับปรุงแต่งกัน และสำหรับเป็นไปได้; นี่เป็นหน้าที่ของอากาสธาตุ.

ถ้าพูดอย่างปรมัตถ์ เขาก็พูดกันว่า**อากาสธาตุนี้ เป็นฐานสำหรับรองรับธาตุอื่น ๆ**. พูดอย่างนี้คนก็จะฟังไม่เข้าใจ; อากาสมันว่าง แล้วก็ไม่ใช่ของแข็งอะไร, แล้วมันจะเป็นฐานรองรับธาตุอื่น ๆ ได้อย่างไร. นี่หมายความว่า พูดกันอย่างปรมัตถ์ **ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องวางอยู่บนอากาสธาตุ** หรือบนที่ว่าง, แม้ว่าเราจะนั่งอยู่บนพื้นดิน พื้นดินนี้ก็ยังบนสิ่งที่มันรองรับพื้นดิน, ใต้ลงไปเป็นโลก ใต้โลกทั้งโลกนี้ก็เป็นที่ว่าง. ทีนี้ไม่ต้องคิดอย่างนั้น แม้ที่นี่ ในที่เฉพาะแห่งเล็ก ๆ น้อย ๆ นี่ ก็ต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งวางอยู่บนที่ว่างทั้งนั้น; ไม่มีที่ว่างแล้ว ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ก็ไม่มีที่จะตั้ง ไม่มีที่จะวาง ไม่มีที่จะอาศัย.

เราจำเป็นต้องรู้จักธาตุ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องทุกข์

นี้จึงถือว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าธาตุ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นเรา คนหนึ่ง ๆ นี่ เราก็รู้จักมันน้อย; เมื่อไม่จำเป็น เราไม่รู้จักก็ได้; แต่ถ้าเกิดปัญหา เป็นความทุกข์ขึ้นมา เราก็ต้องรู้จัก เท่าที่จะแก้ไขความทุกข์นั้นได้.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า **เมื่อใด ธาตุถูกปรุงแต่งให้เกิดขึ้น (ให้มีค่าเท่ากับเกิดขึ้น ให้มีค่าเท่ากับออกมา) เมื่อนั้นเป็นความทุกข์**; ข้อนี้กินความทั้งทางวัตถุ ทั้งทางจิตใจ.

ที่ว่า "**ธาตุใดจะเกิดขึ้นมา ปรากฏออกมา" ก็เพราะว่า มนุษย์ไปยึดถือมันเข้า** ว่าธาตุดินของฉัน ธาตุน้ำของฉัน ธาตุไฟของฉัน, หรือว่าทั้งหมดนี้เป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ของฉัน อะไรก็ตามใจ; พอไป**มีความยึดถือ**อย่างนี้เข้า สิ่งที่เรียกว่าธาตุ นั้น**ก็มีลักษณะเหมือนกับ "ออกมา"**; ก่อนนี้เหมือนกับไม่ได้ออกมา เพราะไม่มีใครไปสนใจมัน. พอมีการยึดถือ ก็เหมือนกับออกมาปรากฏขึ้น หรือว่าตั้งอยู่ ด้วยความยึดถือของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ที่ไม่มีสติปัญญาอันถูกต้อง ก็เลยเป็นทุกข์ขึ้นมา.

ทีนี้ **เพื่อจะแก้ไขความทุกข์นี้ เราก็เลยจำเป็นขึ้นมาทีเดียว ที่จะต้องรู้เรื่องสิ่งที่เรียกว่าธาตุ** : ว่าธาตุนั้นคืออะไร? มีความมั่นหมายว่าเป็นเราเป็นของเราหรือไม่? เลยทำให้ต้องมีความรู้ในขั้นที่เรียกว่า ปรมัตถธรรมขึ้นในสิ่งที่เรียกว่าธาตุ.

ต่อไปอีกก็ยิ่งมีการปรุงละเอียดออกไปอีก ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อากาสธาตุ กระทั่งวิญญาณธาตุ เมื่อเป็นธาตุอย่างธรรมดานั่น **ยังทำหน้าที่อะไรไม่ได้ก็ไม่มีปัญหาอะไร; แต่พอธาตุทำหน้าที่ของมันได้เมื่อไร ก็มีปัญหาเมื่อนั้น**. เช่นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ได้เหตุ ได้ปัจจัย ปรุงแต่งกันขึ้นเป็นร่างกาย เป็นที่ตั้งที่อาศัยของจิต ของวิญญาณ ก็**ทำให้เกิดธาตุ**สำหรับรู้ทางตา สำหรับรู้ทางหู สำหรับรู้ทางจมูก สำหรับรู้ทางลิ้น ทางผิวหนัง ทางใจเอง ขึ้นมา เหมือนอย่างที่พระท่านสวดเมื่อตะกี้นี้. เดี๋ยวก็มีปัญหาเกิดขึ้นมาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้นทางกาย ทางใจ; เรียกว่าธาตุ ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา.

บางทีเราก็ไปยึดถือเอาตรงที่ธาตุ. บางทีก็ไปยึดถือเอาตรง**สิ่งที่ธาตุปรุงแต่ง**ขึ้นมา; เช่นว่าเนื้อหนังเป็นที่ตั้งแห่งความสัมผัสทางกาย มีความอบอุ่น มีความนิ่มนวล อะไรต่างๆ ซึ่งเมื่อบุคคลไม่รู้สึกว่าเป็นธาตุแล้ว ก็ไปหลงใหลในเนื้อหนังนั้นได้. **ถ้ามีความรู้ถูกต้องอยู่ว่า เป็นเพียงสักว่าธาตุ ก็คงจะไม่หลงใหล** หรือว่าจะยับยั้งได้ ไม่ถึงกับหลงใหล.

นี่ก็คือข้อที่เป็นปัญหา และ**เป็นความลึกลับซ่อนเร้นอยู่** จนต้องเรียกชื่อกันว่า ปรมัตถธรรม คือธรรมชั้นปรมัตถ์, หรือปรมัตถลักษณะ ลักษณะในชั้น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปรมัตถ์; เป็นเหตุให้ต้องรู้ส่วนที่ลึกที่ละเอียด ที่เป็นปรมัตถ์นี้ ตามสมควร. ถ้าจะรู้หมดมันก็รู้ไม่ได้ สำหรับคนธรรมดา; แม้จะรู้ได้มันก็เกินจำเป็น, ไม่มีประโยชน์อะไร คือไม่จำเป็นจะต้องไปรู้ส่วนที่ไม่เป็นปัญหา.

ปัญหาในที่นี้คือ ความทุกข์, **เมื่อจะแก้ความทุกข์ได้นั่นแหละ เป็นส่วนที่ควรรู้**; ถ้านอกไปจากนั้นแล้ว เราไปนอนเสียไม่ดีกว่าหรือ จะไปทำให้ลำบากทำไม หรือทำไปมันเกิน; พอมันเกินก็จะสร้างความทุกข์แบบอื่นขึ้นมาก็ได้. นี่ต้องถือหลักที่ว่าพอเหมาะพอดี หรือมัชฌิมาปฏิปทาอยู่นั่นเอง. **เราจะรู้จักสิ่งทั้งปวงสักเท่าไร?** เราก็ตอบว่า **เท่าที่จะแก้ปัญหาได้**, คือว่า พอเหมาะพอดีที่จะแก้ปัญหาได้ ไม่ต้องมากกว่านั้น แล้วก็ต้องไม่น้อยกว่านั้น.

ทีนี้ เราก็ดูสำหรับ**เรื่องธาตุ** ว่าเราจะต้องรู้กันสักเท่าไร; เมื่อคนบางคนเขาไม่มีปัญญาจะรู้ได้ ก็ไม่ต้องรู้มาก. คนที่อาจจะรู้ได้ก็รู้ ก็คงจะมีประโยชน์บ้างไม่มากก็น้อย; แต่ทุกคน**จะต้องรู้เท่าที่จำเป็นจะต้องรู้** คือที่จะดับทุกข์ได้. ที่จะต้องรู้เป็นส่วนสำคัญที่สุด ก็คือรู้การที่สิ่งที่เรียกว่าธาตุนั่น ว่าจะปรุงแต่งให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้อย่างไร.

ถ้าเราจะมองดูทั้งหมดในบรรดาธาตุทั้งหมด ก็พอจะแยกออกไปได้เป็นสองฝ่ายด้วยกัน : ธาตุพวกหนึ่งเป็นธาตุที่มีหน้าที่สำรับกระทำ, หรือเป็นฝ่ายกระทำ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่างนี้ ก็ล้วนแต่เป็นธาตุหนึ่งๆ เรียกว่า จักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ อะไรเป็นต้น อย่างนี้; ธาตุฝ่ายนี้มันเป็นฝ่ายที่จะกระทำ.

ธาตุอีกฝ่ายหนึ่ง จะเป็นฝ่ายที่ถูกกระทำ; นี่ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ก็เรียกว่า รูปธาตุ สัททธาตุ คันธธาตุ รสธาตุ กระทั่ง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

โผฏฐัพพธาตุและธรรมธาตุ ๖ อย่างนี้ เป็นฝ่ายที่จะถูกอีกฝ่ายหนึ่งกระทำ ฝ่ายที่กระทำก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ ๖ ธาตุนี้เป็นธาตุ ฝ่ายที่จะกระทำต่ออีกฝ่ายหนึ่งที่เป็นคู่กัน.

พิจารณาฝ่ายที่เป็นผู้กระทำ

ยกตัวอย่างธาตุแรกก็คือ จักขุธาตุ-ธาตุตา **ก็กระทำแก่ธาตุฝ่ายที่ถูกกระทำคือรูป** ที่จะเห็นด้วยตา, แล้วจะ**เกิดธาตุที่เรียกว่า วิญญาณธาตุขึ้นมาทางตา**, การเห็นทางตา หรือจักขุวิญญาณ; อันนั้นเรียกว่า ผัสสะ : หรือลักษณะ ๓ ธาตุพบกันก็เรียกว่า ผัสสะ. ผัสสะให้เกิดเวทนา-เวทนาให้เกิดตัณหา-เกิดอุปาทาน-เกิดภพ-เกิดชาติ-แล้วก็เป็นทุกข์ทั้งปวง. นี่อาศัยธาตุฝ่ายแรกคือ จักขุธาตุ ที่จะเป็นผู้กระทำ; นี่เรามองในสายฝ่ายนี้ ฝ่ายที่เป็นผู้กระทำ.

พิจารณาฝ่ายที่ถูกกระทำ

ทีนี้เรา**มองจากทางสายฝ่ายที่ถูกระทำ** คือรูปธาตุ; **รูปธาตุ**นี้ ทำอะไรเองไม่ได้ **ต้องมีจักขุธาตุ เป็นผู้กระทำ**; แล้วรูปธาตุ-ธาตุสำหรับตาเห็น, สำหรับตา-จักษุ เห็น. เมื่อตาได้เห็นแล้ว, **รูปธาตุ**นี้ก็**ให้เกิดรูปสัญญา**ขึ้นมา สำคัญมั่นหมายว่า รูปอะไร; แล้วเกิด**รูปสังกัปปะ**ขึ้นมา คือความใคร่ ความดำริในรูปนั้น; แล้วเกิด**รูปสัมผัส** คือสัมผัสต่อรูปในทางมโน ในทางมโนคติ ในทางภาพ ในทางภายใน สัมผัสรูป นั้นเป็นรูปสัมผัส; แล้วเกิดเวทนาขึ้นมา เป็น**รูปสัมผัสสชาเวทนา**ขึ้นมา; ก็เกิด**รูปฉันทะ**-ความพอใจในรูปนั้น; เกิด**รูปปริฬาหะ**-เร่าร้อนทนอยู่ไม่ได้เพราะรูปนั้น; เกิด**รูปปริเยสนา** -ขวนขวายเพื่อจะให้ได้มาซึ่งรูปนั้น; เกิด**รูปลาภะ** การได้มาซึ่งรูปนั้น; แล้วเกิดการบริโภคซึ่งรูปนั้น ก็เป็นรูปปริโภคะ; แล้วก็ต้องเกิด**รูปตัณหา** ในรูปนั้น, **เกิดอุปาทานในรูป**นั้น, **เกิดภพในรูปนั้น**, **เกิดชาติในรูป**นั้น, **เกิดทุกข์ทั้งปวงในรูปนั้น**; มันไปจบลงอยู่ที่ทุกข์ทั้งปวง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้า**ตั้งต้นมาจากตา** มันก็มาในแนวของปฏิจจสมุปบาทแบบหนึ่ง จนกระทั่งเกิดความทุกข์ทั้งปวง; ถ้า**ตั้งต้นมาจากรูปที่มากระทบตา** มันก็เกิดกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทอีกแบบหนึ่ง เพราะว่าเล็งเอาทางฝ่ายรูปเป็นหลัก เกิดสัญญา สังกัปปะ ผัสสะ เวทนา เป็นต้น จนในที่สุดก็เกิด ตัณหา อุปาทาน และเกิดภพ เกิดชาติ คือทุกข์ทั้งปวงอีกเหมือนกัน.

นี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า **ธาตุไหน**ก็ตามเถอะ ถ้าไปเกิด**ปรุงแต่งกันขึ้น** แล้วมีความสำคัญมั่นหมายด้วยอวิชชา ด้วยตัณหา อุปาทาน **ละก็นำไปสู่ความทุกข์ทั้งนั้น**. ดังที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **การเกิดขึ้นแห่งธาตุ คือการเกิดขึ้นแห่งทุกข์, หรือการตั้งอยู่แห่งโรค (คือความต้องทนทรมาน), หรือการปรากฏออกมาแห่งชาติ ชรา มรณะ คือความทุกข์ทั้งปวง**. ถ้าเราไม่ศึกษาอย่างนี้ เราก็ไม่เข้าใจคำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ดังคำที่พระสงฆ์เอามาสวดเป็นข้อแรกตั้งแต่การบรรยายชุดนี้ได้เริ่มแรกมาคือเรื่องธาตุ.*

พิจารณาดูจะเห็นว่า **จากธาตุทั้งปวงที่มีอยู่** ไม่ว่าธาตุไหนหมด ตั้งต้นที่นั่น แล้ว**มาจบลงที่ความทุกข์ได้ ทุกธาตุเลย**; จากที่รูปก็ได้ ที่เสียงก็ได้ ที่กลิ่นที่รสก็ได้ ที่ตา หู จมูก ลิ้น ที่กายอันไหนก็ได้.

พิจารณาจากผลที่เกิดขึ้นมา

บางทีก็ไม่ระบุไปยังตัวธาตุที่เป็นฝ่ายกระทำ หรือฝ่ายถูกกระทำ; แต่ไป**ระบุเอาธาตุที่เป็นผล** ที่เกิดมาจากการกระทำ หรือการถูกกระทำก็มี; ถ้าอย่างนี้ก็**ใช้คำเรียกไปอีกอย่างหนึ่ง** เรียกว่า **กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ** นี่หมายถึงความรู้สึกที่เกิดเป็นสุขขึ้นมาในใจ หรือว่าจะเป็นทุกข์ก็แล้วแต่.

---

* (ดูคำสวดเรื่องธาตุท้ายเล่ม)

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่เป็น**กามธาตุ** ก็คือว่า **ให้เกิดความใคร่ในทางกาม** ทางสามัญสัตว์ที่มีความรู้สึกทางกาม; หรือถ้าเป็น**รูปธาตุ**ก็เป็นความสุข ที่ไม่เกี่ยวกับกาม แต่มี**รูปเป็นที่ตั้งแห่งความเป็นสุข**.

ทีนี้ ถ้าละเอียดไปกว่านั้นก็มี เป็น**อรูปธาตุ** ไม่ต้องมีรูป แต่เป็นที่ตั้งความรู้สึกคิดนึก ก็ทำให้**เกิดความรู้สึกเป็นสุข ยึดมั่นในอรูปธาตุ** นั้นได้เหมือนกัน. ฉะนั้น กามธาตุ ก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น, รูปธาตุ ก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น, อรูปธาตุ ก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น, ทั้งหมดมันมีได้เท่านี้เพียง ๓ ธาตุ.

ถ้าพ้นจากนี้ ก็จะเป็นนิพพานธาตุ ซึ่งไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นได้ แต่ว่าใครห้ามใครไม่ได้. ใครจะไปยึดมั่นถือมั่นก็ได้; แต่ที่แท้เป็นสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ เพราะว่า ถ้าไปยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีนิพพาน ไม่มีนิพพานธาตุ ไม่เป็นนิพพานธาตุ. ฉะนั้น ธาตุเหล่านี้ก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น จะเป็นกามหรือเป็นรูปเป็นอรูปแล้วก็เป็นทุกข์ในที่สุด. นิพพานไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น; ใครขืนไปยึดมั่นถือมั่นเข้า ก็เป็นความทุกข์อีกแบบหนึ่ง ไม่มีประโยชน์อะไร ก็แปลว่าธาตุทุกธาตุ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น.

พึงศึกษาให้เข้าใจว่าธาตุทุกธาตุ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

แม้จะแยกเป็น**สังขตธาตุ**-ธาตุมีปัจจัยปรุงแต่งทั้งหมดทั้งสิ้น มีมากมายนับไม่ไหว นี่ก็ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น; แม้เป็น**อสังขตธาตุ** ไม่มีอะไรเป็นปัจจัยปรุงแต่งและมีเพียงอย่างเดียว นี่ก็ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นอยู่นั่นแหละ. พึงถือว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควร**ยึดมั่นถือมั่น** ว่าเราก็ตาม ว่าของเราก็ตาม **ไม่ว่าจะเป็นสังขตธาตุ หรืออสังขตธาตุ**.

ทั้งหมดนี้เป็นการสรุปใจความให้สั้น ๆ ย่อ ๆ เข้ามาอีกครั้งหนึ่ง จากการบรรยายหลาย ๆ ครั้ง ว่า **ธาตุทั้งปวงนี้ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นตาม**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธรรมชาติ; แต่คนเราก็ไปยึดมั่นถือมั่นเอาจนได้ **เพราะอำนาจของความไม่รู้ว่านี้ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น**. ลักษณะหรือภาวะที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น นั้นลึกเกินไป, คือเป็นปรมัตถสภาวะ ซึ่งลึกเกินไป มองไม่เห็นจึงได้ไปหลงรัก หลงยึดมั่นถือมั่น. หรือว่าโกรธด้วยยึดมั่นถือมั่น, หรือไปสงสัย ไปพัวพันด้วยความยึดมั่นถือมั่น. พูดกลับกันอีกที่หนึ่งว่าไปยึดมั่นถือมั่น สำหรับจะรักก็มี, ยึดมั่นถือมั่นสำหรับจะเกลียดก็มี, สำหรับจะกลัวก็มี สำหรับจะพะวงสงสัยลังเลก็มี; **เป็นเรื่องความยึดมั่นถือมั่นแล้วก็จะต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น**.

ถ้าเรามารู้ว่า เราไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น เพื่อจะเป็นทุกข์อย่างนั้น ๆ; เราต้องการอะไรก็ทำไป ตามที่ควรจะต้องการ ให้สำเร็จประโยชน์ที่จำเป็นที่จะต้องการ; เช่น จะกิน จะอยู่ จะนุ่ง จะห่มอะไรก็ทำไป โดยที่ว่าทุกสิ่ง**เป็นธาตุธรรมชาติ อย่าไปยึดมั่นถือมั่น**. นี่เริ่มแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติธรรมนี้จำเป็นอย่างไร ที่เราจะต้องไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง จึงจะไม่มีความทุกข์.

ทีนี้เรามองดูต่อไป**ว่า เราต้องอยู่ด้วยเหตุ ปัจจัย แวดล้อม ปรุงแต่ง ตามที่จำเป็นอย่างไร**.

ข้อนี้รับรู้กันทั่วไปแล้วว่า ถ้าสำหรับชีวิตล้วน ๆ เราจะต้องมีอาหารกิน เราจะต้องมีเครื่องนุ่งห่ม เราต้องมีที่อยู่ ที่อาศัย เราจะต้องมีหยูกยา หรือการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ นี่อย่างน้อยก็ ๔ อย่างแล้ว. สี่อย่างดังกล่างนั้น ถ้าดูให้ดี ก็**เป็นธาตุทั้งนั้น**แหละ : **อาหาร** ก็เป็นธาตุใดธาตุหนึ่ง ประกอบกันขึ้นเป็นอาหาร, เสื้อผ้า**เครื่องนุ่งห่ม**ชนิดไหนก็ตามใจ ชนิดไหนก็ล้วนแต่เป็นธาตุชนิดหนึ่ง, **ที่อยู่ที่อาศัย** บ้านเรือน **เครื่องใช้**ไม้สอยรอบตัวเราก็เป็นธาตุ เป็นธาตุใดธาตุหนึ่งซึ่งประกอบกันอยู่ **สักว่าธาตุเท่านั้น**, **ยาสำหรับแก้โรคภัยไข้เจ็บ** ก็ยิ่งเป็นธาตุที่เห็นได้ชัด ๆ ว่าประกอบขึ้นด้วยธาตุนั้นธาตุนี้; ทุกสิ่งล้วนเป็นธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปัจจัยสี่อย่างนี้ประกอบอยู่ด้วยธาตุ เป็นธาตุ; แต่เราก็ไม่เคยคิดอย่างนั้น เราไปยึดมั่นถือมั่น ขนาดที่ว่าจะต้องเกิดความรักขึ้นมา ความโกรธขึ้นมา อะไรขึ้นมา จนเป็นทุกข์ได้ด้วยกัน ทั้งนั้นแหละ. ฉะนั้น ถ้า**ใครจะทำได้ด้วยตนเอง อย่าให้เกิดความทุกข์ยาก ลำบากใจขึ้นมา** เพราะการกิน การนุ่ง การห่ม การอยู่ การเจ็บไข้แล้ว; คนนั้น**ก็เรียกว่า มีธรรมะในพระพุทธศาสนา หรือปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ถูกต้องในเรื่องธาตุ**.

นี่เป็นการแสดงให้เห็นแล้วขึ้นมารูปหนึ่งว่า การปฏิบัติที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้น จะต้องมีอะไรบ้าง.

การปฏิบัติที่เราพุทธบริษัท จะพึง**ปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ**นี้ มีได้หลายแบบ หรือหลายสิบแบบ; แต่รวมความแล้ว **ต้องเล็งถึงความไม่ยึดมั่นถือมั่นในธาตุนั้นทั้งนั้น**. หลักเกี่ยวกับการปฏิบัติที่มีชื่อต่าง ๆ กัน ก็เช่นคำว่า : **ธาตุปัจจเวกขณ์ - พิจารณาที่เกี่ยวกับธาตุ, ธาตุววัตถานะ – การกำหนดกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ,** เหล่านี้เป็นชื่อของกัมมฐานวิปัสสนา หรือการปฏิบัติทางจิตใจ. ปัจจเวกขณ์ กำหนดเกี่ยวกับธาตุ เป็นคำที่ใช้อยู่ทั่วไปในหมู่ผู้ปฏิบัติ; ดังนั้นจึงถือเอาอันนี้เป็นข้อปฏิบัติหมวดแรก ที่จะเอามาอธิบาย.

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ

การปฏิบัติเกี่ยวกับธาตุ หรือเกี่ยวกับอายตนะอื่นใดก็ดี ในที่นี้เราจะพูดกันเฉพาะเรื่องธาตุก่อนว่ามันเหมือนกัน จะแบ่งออกไปเป็น ๒ ระยะ :

ระยะทีแรกนั้น **ก็ให้เห็นความจริงหรือปรมัตถธรรมของธาตุนั้นก่อน**; **ระยะที่สอง จะเกิดความคลี่คลายจากการยึดมั่นถือมั่น** : ต้องทำให้เห็นความจริง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พิจารณาให้เห็นความจริง ให้รู้จักความจริงก่อน แล้วจึงจะเกิดเป็นความคลายจากความยึดมั่นถือมั่น; เป็น ๒ ระยะอย่างนี้.

ถ้าเราไม่มีความเข้าใจเห็นแจ้งเกี่ยวกับความจริงของสิ่งนั้น ๆ แล้ว **เราไม่อาจจะปล่อยวาง**สิ่งเหล่านั้นได้, คือไม่อาจจะคลายจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้นได้. การที่บอกว่า ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น แล้วคนก็รับปากว่า "ไม่ยึดมั่นถือมั่น" อย่างนี้มันเป็นไปไม่ได้; **ดังนั้นต้องมองลงไปให้ชัดว่า มันเป็นอย่างไร เราจึงยึดมั่นถือมั่นไม่ได้**, หรือขืนไปยึดมั่นถือมั่นเข้าจะเป็นทุกข์ขึ้นมาโดยแน่นอน. *ธาตุปัจจ-เวกขณ์* คือพิจารณา *หรือธาตุววัตถานะ* คือกำหนดรู้ก็ตาม ก็มุ่งหมายอย่างนี้ มุ่งหมายให้รู้ว่าธาตุนั้นเป็นอย่างไร, แล้วจิตก็คลายถอยออกมาจากความยึดมั่นถือมั่น.

ตอนที่ ๑ เรียกว่าธาตุปัจจเวกขณ์

เรื่องธาตุปัจจเวกขณ์นี้ คุ้นเคยกับเรามาก เพราะเราได้ยิน ได้ฟัง ได้สวดอะไรกันอยู่ : **ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ** อย่างนี้เป็นต้น. พระเณรก็ต้องสวดได้พิจารณาได้, ชาวบ้านก็ได้ยินได้ฟัง. มาอยู่วัดวันแรกเขาให้เรียนบทนี้ก่อน ในฐานะที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา แล้วจึงจะเรียนบทอื่น สำหรับจะบวชเป็นพระ เป็นเณรอีกต่อไป. หมวดธาตุปัจจเวกขณ์ : **ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมวตํ ยทิทํ ตทุปภุญฺชโก จ ปุคฺคโล ธาตุมตฺตโก นิสฺสตฺโต นิชฺชีโว สุญฺโญ** เท่านี้แหละ เป็นบทธาตุปัจจเวกขณ์สำหรับจีวร หรือเครื่องนุ่งห่ม.

ใน**ตอนแรก** ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ นี้ ก็คือบอกให้รู้ครึ่งหนึ่งก่อนว่า **สิ่งเหล่านี้มันเป็นแต่สักว่าธาตุที่เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจย ตามธรรมชาติที่ปรุงแต่งกันอยู่เนืองนิจ**; ยกเอาอาหารขึ้นมาก่อนก็ได้ : ว่า**ตัวอาหาร**นั้นคือสิ่งที่**เป็นธาตุ** เป็นไปตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ; **คนที่กิน**อาหารนั้น ก็คือ**สักว่าธาตุ**; คน ๆ หนึ่ง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ประกอบด้วยธาตุ และสักว่าธาตุ แล้ว**เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ**. อาหารก็ดี คนกินอาหารก็ดี สักว่าธาตุเท่านั้นเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย อยู่เนืองนิจ; นี่บอกครึ่งหนึ่งก่อนอย่างนี้.

อีกครึ่งหนึ่งบอกว่า **เพราะฉะนั้น**มันจึง**เป็นนิสสัตโต-ไม่ใช่สัตว์บุคคล** ตัวตน, **ไม่ใช่ชีโว - ไม่ใช่ชีวะ** เจตภูต วิญญาณตัวตน, **สุญโญ** ก็คือว่าง **จากตัวตน** ว่างจากสิ่งที่ควรถือว่าเป็นตัวตน.

นี้เป็น**หลักใหญ่เกี่ยวกับการปฏิบัติ ซึ่งเนื่องกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ**; เราเอาสิ่งที่จำเป็น ที่มนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องเป็นประจำวันนั้นมาเป็นวัตถุ สำหรับพิจารณา: เอา*อาหาร* เอา*เครื่องนุ่งห่ม* เอา*ที่อยู่อาศัย* เอา*ยาแก้โรค* เหล่านี้มาเป็นหลักสำหรับพิจารณา ว่าสิ่งนั้นก็ดี คนที่บริโภคใช้สอยสิ่งนั้นก็ดี เป็นสักว่าธาตุ. สำหรับ**บุคคลคนหนึ่ง** ก็ได้พูดมาแล้วหยก ๆ นี้ว่า ประกอบอยู่ด้วยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อากาส วิญญาณ **นี่สักว่าธาตุ**; ทีนี้ตัว**สิ่งต่าง ๆ** เหล่านั้น คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม บ้านที่อยู่อาศัย หยูกยา **ก็ยิ่งเป็นสักว่าธา**ตุ ไม่มีชีวิตด้วย ไม่มีวิญญาณธาตุด้วย.

ตอนที่ ๒ พิจารณาเห็นความจริงจะปล่อยวางได้

ขอให้อุตส่าห์ **พิจารณา จนมองเห็นรอบด้านว่า เป็นสักแต่ว่าธาตุ เป็นธาตุ – ธาตุ – ธาตุ ไปหมด**, เหลียวไปทางไหนก็เห็นแต่สักว่าธาตุ. เมื่อเป็นดังนี้ **ก็ได้ผล**คือว่า **ความยึดมั่น**ถือมั่น หมายมั่นจะเอาเป็นเรา เป็นตัวเรา เป็นของเรา **จะค่อย ๆ สลายไปเอง**; ถ้าไม่เห็นอันนี้ มันก็จะหมายมั่นปั้นมือเป็นเรา เป็นของเรา เป็นทรัพย์สมบัติของเรา เป็นสิ่งที่จะช่วยให้เรามีความสุขสบาย; หลงรัก หลงพอใจกันอย่างยิ่ง จนเกิดวิตกกังวล จนเกิดเป็นทุกข์ แล้วเป็นทุกข์ชนิดล่วงหน้าด้วย; เป็นทุกข์ล่วงหน้า ในส่วนที่อยากจะได้มา, เมื่อเป็นที่พอใจอยากจะได้มา ก็เป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทุกข์ล่วงหน้า กระทั่งว่าเป็นทุกข์ล่วงหน้าว่า สิ่งนั้นจะตายไป จะวิบัติพลัดพรากตายจากไป ก็เป็นทุกข์ล่วงหน้า, หรือบางทีจะเป็นทุกข์ล่วงหน้าว่า สิ่งนั้นจะสูญหายไป ก็เป็นทุกข์ล่วงหน้า.

อาการทุกข์ทั้งหมดล้วนแต่มาจากความยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น ว่าธาตุ ว่าสิ่งนั้นเป็นของเรา; เราไม่ได้เรียกว่าธาตุแล้ว **ถ้าเรารักขึ้นมาเราไม่เรียกว่าธาตุแล้ว**; เราจะเรียกว่านั่น นี่ โน่นเป็นของกู ๆ. ถ้าเรียกว่าธาตุแล้ว ก็หมายความว่าเรารู้จักขึ้นมาแล้ว มันก็เป็นของกูไม่ได้. ถ้าทีนี้ไม่รู้จักว่าเป็นธาตุตามธรรมชาติ ก็ยึดถือว่าของกู เนื้อหนังของกู อะไรของกู ผ้านุ่งของกู ผ้าห่มของกู อาหารของกู บ้านเรือนของกู ทุกอย่างที่จำเป็นแก่ชีวิตก็ล้วนแต่ของกู ๆ; ที่เกินกว่าความจำเป็นก็ของกู ยิ่งขึ้นไปอีก เพราะว่ามันมาให้ความถูกอก ถูกใจ.

นี่คือ การปฏิบัติที่เกี่ยวกับคำว่า "ธาตุ" เป็นหลักใหญ่ในเบื้องต้น. เมื่อบุคคล**เข้าไปยึดถือในธาตุใดแล้ว ก็เท่ากับธาตุนั้นได้เกิดขึ้นแล้ว** ได้ตั้งอยู่แล้ว ได้ปรากฏออกมาแล้วสำหรับบุคคลนั้น ก็เป็นความทุกข์สำหรับบุคคลนั้น; ถ้าบุคคลนั้น **มิได้ยึดถือ ธาตุก็มิได้เกิดขึ้น** สำหรับที่จะเป็นที่ยึดถือสำหรับบุคคลนั้นเพื่อที่จะเป็นทุกข์. เห็นความจริงข้อนี้แล้ว ก็จะละวางเสียได้.

ตอนที่ ๓ ในการปล่อยวางจะเข้าถึงนิโรธธาตุได้

ทีนี้ ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นหลักแปลกออกไป ก็เหลือแต่**ข้อปลีกย่อย** ที่จะ**ช่วยให้เห็นมากขึ้นว่า เราจะต้องปฏิบัติกันอย่างไร**. เพราะยึดมั่น *ในธาตุโดยความเป็นตัวเราแล้ว* ความยึดมั่นนั้นจะทำให้ไม่สิ้นสุด จะมีการยึดต่อ ต่อ ต่อ ต่อกันไปยังธาตุอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็เรื่อง*กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ*. เพราะไม่รู้เรื่องกามธาตุ ก็ไปยึดมั่นในกามธาตุ; ถ้ารู้กามธาตุเข้า ก็ไปยึดที่รูปธาตุ,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

รู้รูปธาตุเข้าอีกก็ไปยึดที่อรูปธาตุ, จนกว่าจะ**รู้หมดแล้วก็ไม่ยึดในสิ่งใด**; นี่เรียกว่า **ไปถึงเข้ากับ นิโรธธาตุ**. ฉะนั้น **การปฏิบัติก็มุ่งเพื่อให้ลุถึงนิโรธธาตุ** คือ**ธาตุที่จะเป็นที่ดับความยึดมั่นถือมั่น ทั้งปวงเสีย**.

เรื่องแรก จะต้องรู้จักกามธาตุ ว่าเป็นเครื่องเผาลนอย่างไร; แล้วก็รู้จัก**รูปธาตุ** ที่สูงขึ้นมา กว่ากามธาตุ ว่าก็ยัง**ผูกพันให้หลงใหลอย่างไร**; กระทั่งใน**อรูปธาตุ** ซึ่งมีความพอใจละเอียด ประณีตสูงสุดขึ้นไปอีก ก็รู้ว่ามัน**ผูกพันอย่างไร** ยึดถืออย่างไร. พอเห็นอย่างนี้แล้ว ส่วนที่เรียกว่านิโรธธาตุนั้นก็จะแสดงตัวออกมาเป็นความดับความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งเหล่านั้นเสีย. **การปฏิบัติประจำวันของคนเราก็คือดูว่า ธาตุอะไรมันกำลังกระทำ หรือว่าครอบงำ หรือว่าติดอยู่ในจิตใจของเรา**.

ปัญหาแรก คือการละกามธาตุ

เรื่องกามธาตุ สำหรับผู้ที่ยังมีวัย มีอายุน้อย ที่ยังเป็นที่ตั้งแห่งกามธาตุมาก **กามธาตุรบกวนมาก**; **ก็พิจารณาเห็นโดยที่ว่ามันเป็นสักว่าธาตุ**; พอธาตุนี้เกิดมาแล้ว ก็ทำให้เกิดอาการอย่างนั้น ความรู้สึกอย่างนั้น, รู้สึกอย่างนั้น เหมือนที่เรากำลังหลงใหลพอใจอยู่ หรือเดือดร้อนอยู่ หรือน้ำตาไหลอยู่ เพราะเหตุอันนั้นแหละ. การปฏิบัติก็มีอย่างนั้นเอง จนกระทั่งรู้จักเห็นว่าสิ่งนั้นมันเป็นอย่างนั้น; เราไม่เคยรู้จักไม่เคยทราบว่า เขาเรียกกันว่า กามธาตุ เราก็ไปหลงใหลบูชาเป็นของดิบของดีของวิเศษ ของทิพย์ ของสวรรค์อะไรไป.

เหมือนกับที่ว่าในโลกนี้ ในเวลานี้ เขากำลังทำให้หลงอย่างนี้กันมาก แม้แต่การศึกษานั้นก็ยังทำให้**คนหลงในเรื่องของกามธาตุ นี้เป็นอย่างมาก**; แล้วสิ่งประเล้าประโลมใจทั้งหลาย เรื่องบทเพลง เรื่องอะไรต่าง ๆ เต็มไปทั้งโลกนี้ ที่ส่งออกทางวิทยุทั้งโลก นี่ก็ล้วนแต่ส่งเสริมกามธาตุให้ได้โอกาสที่จะแสดงออกมา เป็นไฟเผา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จิตใจของคนทั้งโลกอยู่. เมื่อทั้งโลกเขานิยมกันไปอย่างนั้นแล้ว โดยระบบก็เอาคนทั้งโลกเป็นส่วนใหญ่ แล้วก็เลยจมลงไปในกามธาตุ ได้มีความลุ่มหลงเดือนดร้อน แล้วก็เป็นทุกข์หลายซับหลายซ้อนทีเดียว. **โลกนี้กำลังลำบากเดือดร้อนอยู่เพราะอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า กามธาตุ**.

ทีนี้ก็น่าสงสารน่าเห็นใจคนหนุ่มคนสาวทั้งหลาย; ไม่มีใครจะมาสอนเรื่องนี้. เขามัวแต่จะหลอกจะลวงให้หลงใหลในกามธาตุ หรือวัตถุปัจจัยเป็นที่ตั้งแห่งกามธาตุยิ่ง ๆ ขึ้นไป; ก็น่าเห็นใจ น่าสงสารเด็ก ๆ วันรุ่น. ขอให้คิดดูเถิดว่า จะต้องทำอย่างไร; จะไปโทษใครก็ไม่ได้.

ละกามธาตุได้ต้องพิจารณาละรูปธาตุ

ครั้น**วัยล่วงกาลมา**ตามลำดับจนในเรื่องกามธาตุ ไม่ค่อยมีโอกาส หรือว่าไม่เป็นที่ตั้งแห่งโอกาสแล้ว **ก็มาปะทะกับสิ่งที่สอง คือรูปธาตุ** คือความพอใจในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความพอใจ แต่มิใช่เป็นกามารมณ์. เมื่อก่อนนี้เราพอใจในเงิน เพราะว่าเงินซื้อกามารมณ์ได้; แต่พอต่อมาเมื่อไม่ต้องการในกามารมณ์แล้วก็ยังพอใจในเงินเพราะว่าเงินนี้อาจจะให้ความสนุกความสบายอย่างอื่น ซื้อทรัพย์สมบัติ สะสมทรัพย์สมบัติหรืออะไรก็ได้ ซึ่งไม่ใช่กามารมณ์ แต่เอาไว้เลี้ยงลูก เลี้ยงหลานก็ได้ อะไรก็ได้ แม้ไม่ใช่กามารมณ์โดยตรง; ก็เป็นปัญหาเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ อยู่ด้วยรูปธรรมล้วน ๆ เช่น ทรัพย์สมบัติล้วน ๆ เป็นต้น ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์.

ละรูปธาตุแล้วพิจารณาละอรูปธาตุ

ถ้า**รอดไปได้ในส่วนรูปธาตุ ก็ไปติดส่วนที่เป็นอรูปธาตุ ไม่ใช่รูป คือไม่มีรูป** จะเป็นความละเมอเพ้อฝันก็ได้ จะเป็นบุญเป็นกุศล เป็นเกียรติยศ เป็นชื่อเสียง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อะไรก็ได้ ซึ่งไม่มีรูปก็แล้วกัน **ฝังแน่นอยู่ที่นั่นก็มีปัญหา มีความทุกข์ได้**; แต่เป็นด่านสุดท้าย. ถ้าออกไปจากด่านนี้ได้ ก็จะต้องไปหาความดับสนิท คือนิโรธธาตุ.

ถ้าว่าอย่าให้มีอะไรเข้ามาแทรกแซง ยั่วยุมากนัก

มนุษย์เราก็จะเป็นไปเองตามลำดับนี้ : เกิดมาเป็น**เด็กวัยรุ่น**ขึ้นแล้วก็มีปัญหาเฉพาะหน้า คือ**ต่อสู้กันกับกามธาตุที่มันจะมาลากคอไป**. พ้นวัยรุ่นขึ้นมา **เป็นพ่อบ้านแม่เรือนก็ต่อสู้กับเรื่องรูปธาตุ** จะต้องมีทรัพย์สมบัติ มีนั่น มีนี่ ต่อมาก็พ้นไปเปลาะหนึ่ง. **ในวาระสุดท้ายเป็นเรื่องหวังในสิ่งที่ไม่มีรูป** ก็เป็นความหวังจะยึดนั่น ยึดนี่ ยึดโน่นต่อไปอีกแม้แต่ความดีล้วน ๆ อะไรก็ตาม แม้แต่ความไม่มีอะไรก็ตามเถอะ มันก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้. ถ้าว่ายังมีชีวิตต่อไปอีก ก็เอือมระอาเหมือนกัน ที่จะยึดถือสิ่งเหล่านั้นเป็นอันสุดท้ายแล้วจึงจะปล่อยวาง ว่าเราจะไม่ต้องการอะไร. ถ้าสังเกตจะเห็นพระบาลีที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน หรือแนะนำสาวกสั่งสอน, คนที่จะตาย คนแก่ที่กำลังจะตายนี่ท่านจะสอนอย่างนี้ทั้งนั้น ว่า อย่างนี้ละแล้วหรือยัง, กามธาตุละแล้วหรือยัง? ละแล้ว, รูปธาตุละแล้วหรือยัง? ละแล้ว; อรูปธาตุละหรือยัง? ก็สั่นหัว. **ถ้าสั่นหัวเรื่อย ๆ ไปก็น้อมไปสู่นิโรธธาตุ คือดับไม่เหลือได้**.

ถ้าว่ามนุษย์เราไม่มีอะไรมาแทรกแซงมากนัก ก็อาจจะเป็นไปได้อย่างนี้: เดี๋ยวนี้เป็นบาปกรรม หรือว่าอะไร ก็แล้วแต่จะเรียก ของมนุษย์สมัยนี้ มันมีอันนี้ อันโน้นมาแทรกแซงเรื่อย จน**คนแก่แล้วก็ยังพ้นด่านของกามธาตุไปไม่ได้สำหรับชนสมัยนี้**; **แต่ครั้งคนสมัยนี้พ้นกามธาตุไปได้ ยิ่งไปติดรูปธาตุ อรูปธาตุ หนักอยู่ที่นั่น**; ออกไปไม่ได้ จนวาระสุดท้ายก็สลัดทิ้งอะไรไม่ได้ มียุ่งเรื่องนุงนังอยู่ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งจึงดับไม่เหลือไม่ได้ เป็นนิโรธธาตุไม่ได้. เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็มีคำสอนว่า **ฝ่ายที่ไปไม่รอด นั่นก็เพราะว่า ไปข้องอยู่กับกาม; พอออกจากกามได้แล้วก็ไปข้อง**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อยู่กับรูป, ออกจากรูปได้แล้ว ก็ไปติดอยู่ที่อรูป แล้วก็ไม่เคยรู้เรื่องนิโรธเสียเลย. นี่แหละ**สัตว์ทั้งหลาย** สัตว์ชนิดนี้ **ย่อมเวียนมาหาการเกิดใหม่ - เกิดใหม่ - เกิดใหม่ อยู่ในสิ่งที่ตัวกำลังยึดมั่นถือมั่นอยู่นั่นแหละ**. บางคนก็ตาย หรือยึดมั่นจนตายในกามธาตุ, บางคนก็ยึดมั่นจนตายในรูปธาตุ เป็นปู่โสมเฝ้าทรัพย์ไป, บางคนมันก็ยึดมั่นในอรูปธาตุเรื่องดี เรื่องเกียรติ เรื่องอะไรไป ก็ดับไม่ได้ ก็มาเกิดอย่างนี้อีกเรื่อยไป; จะเป็นการเกิดหลังจากเข้าโลงแล้ว หรือว่าเกิดที่นี่ เดี๋ยวนี้ซ้ำซากก็ตาม ล้วนมีหลักเกณฑ์อย่างนี้ทั้งนั้น.

ฝ่ายที่ตรงกันข้าม

ฝ่ายที่ตรงกันข้ามก็คือ สัตว์ที่รู้ว่ากามธาตุเป็นอย่างไร, รอบรู้กามธาตุว่าเป็นอย่างไร, ว่ารูปธรรม ที่ไม่เกี่ยวกับกามเป็นอย่างไร; แม้ในอรูปธรรมที่ละเอียดประณีตก็ไม่เข้าไปติด ไม่เข้าไปหมายมั่น ก็เลยออกมาได้ด้วยอำนาจของนิโรธธาตุ. **เพราะถ้ากามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ไม่มาขวางอยู่แล้ว นิโรธธาตุก็แสดงตัวได้เอง**; เมื่อมีอะไรมาขวาง คือความยึดมั่นถือมั่น ปิดบัง ก็ไม่มีโอกาสที่ความปล่อยวางนั้นจะแสดงออกมา.

นี่เห็นได้ว่าไม่ใช่เรื่องของใครที่ไหน เป็นเรื่องของคนทุกคนทั้งที่นั่งอยู่ที่นี่และไม่ได้มานั่งอยู่ที่นี่; พอมาติดอยู่ในบ่วงเหล่านี้ของกามธาตุ ของรูปธาตุ ของอรูปธาตุ **เวียนวนอยู่ในวัฏฏสงสารนี้ มีภพใหม่เรื่อยในธาตุเหล่านี้แล้ว เมื่อไรจะออกไปได้**. ธรรมชาติก็จำกัดเวลาให้ เอ้า, ให้มีอายุประมาณ ๑๐๐ ปี ก็เดินมาซิ, เดินจากกามธาตุ มาหารูปธาตุ อรูปธาตุ แล้วก็พอเหมาะที่ว่า วัยสุดท้ายของชีวิตนี้จะพบกับความสลัดทิ้งออกไปหมด ไม่เหลือสักธาตุเดียว; นี่ก็เป็น**นิโรธธาตุ**.

อย่างนี้เรียกว่าเป็นพุทธบริษัท คือเป็นผู้รู้, พุทธ แปลว่า รู้ๆ คือลืมตา; **ลืมตาคือเห็นว่าอะไรเป็นอย่างไร ตามที่เป็นจริง. อย่างนี้จึงจะเรียกว่า พุทธ-**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

บริษัท; ถ้าไม่อย่างนั้นก็ต้องตาย หรือจมอยู่ที่นั่น : สัตว์น้ำก็ตายจมอยู่ในน้ำ สัตว์บกก็ตายจมอยู่ในแผ่นดิน สัตว์บนต้นไม้ก็ตายค้างอยู่บนต้นไม้; ล้วนแต่ตายจมอยู่ที่นั่นทั้งนั้นแหละ **จะไม่ตายก็เพราะว่าออกไปเสียจากที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นเหล่านั้น**.

การถอนจิตออกมาเสียจากธาตุที่ปรุงแต่ง

ข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ให้พระสาวกนำมาสั่งสอน หรืออะไรก็ตาม ก็มีตรงกันอยู่ที่ว่า **ให้ถอนจิตออกมาเสียจากบรรดาธาตุที่เป็นของปรุงแต่ง**, สพฺพสงฺขารธาตุ-ธาตุที่เป็นของปรุงแต่งทั้งปวง เราต้องถอนจิตให้ถอยออกมาเสียจากธาตุเหล่านั้น แล้วก็น้อมจิตไปยังอมตธาตุ-ธาตุที่ไม่ตาย **คือ นิพพาน ซึ่งบางทีก็เรียกว่า วิสังขาร**, **บางทีก็เรียกว่า อสังขตธาตุ**. วิสังขารก็คือไม่มีการปรุงแต่ง, อสังขตธาตุก็คือไม่ถูกปรุงแต่ง อมตธาตุก็คือไม่ตายอีกต่อไป เพราะมันไม่มีการเกิด ไม่มีการเปลี่ยน; อย่างนี้ก็เรียกว่า อมตธาตุก็ได้ นิพพานธาตุก็ได้.

ครึ่งแรกของแรกปฏิบัติก็ว่า "ถอนจิตออกมาเสียจากธาตุที่ปรุงแต่งทั้งหลาย; น้อมจิตไปสู่ธาตุที่ไม่ปรุงแต่งเลย" มีสองประโยคเท่านี้. ถ้าทำได้อย่างนี้ก็จะรู้ว่า "เข้าถึงแล้ว ถึงนิโรธธาตุแล้ว ถึงนิพพานธาตุ ถึงอสังขตธาตุแล้ว"; นี่ก็จะบอกออกมาเอง พูดออกมาเอง รู้เอง ว่า**นี่แหละสงบระงับ นี่แหละประณีต**; เป็นบาลีที่สวดกันอยู่บ่อย ๆ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ. นี่แหละ สันตะ สงบระงับแล้ว, นี่แหละประณีต คือละเอียดประณีตที่สุด. ความสงบระงับนี่ประณีตละเอียดที่สุด; ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ- นี่ก็คือธรรมเป็นที่ดับแห่งสังขารทั้งปวง, นี่คือธาตุหรือธรรมเป็นที่ดับแห่งสังขารทั้งปวง. สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค -นี่คือการสลัดทิ้งออกไปได้ ซึ่งอุปธิทั้งปวง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พึงรู้จักคำว่าออกไปได้ซึ่งอุปธิทั้งปวง

อุปธินี้เคยอธิบายให้ฟังกันมาแล้วว่า **อุปธินี้คือของหนัก**, "อุปธิ" คำนี้แปลว่า **เข้าไปทรงไว้ -แบกไว้ -ทูนไว้** หรืออะไรก็ตามเถอะ คือว่าเราเข้าไปอยู่ข้างใต้สิ่งนั้นเพื่อจะชู ยก แบกดัน สิ่งนั้นไว้ สิ่งนั้นแหละคืออุปธิ. ตอนนี้เราไม่ยอมปล่อยอุปธิ เรายอมให้อุปธิอยู่บนเรา เราแบกไว้ ดันไว้ ทูนไว้ เรียกว่า **อุปธิคือของหนัก** มี ๔ ประการ :-

๑. **การบริหารชีวิตร่างกายนี้ก็เป็นของหนัก เรียกว่า ขนฺธูปธิ** ๒. **กิเลสที่มันบีบคั้นเราอยู่** บังคับเราอยู่ก็เป็นของหนัก **เรียกว่า กิเลสูปธิ. ๓.ผลกรรมที่เราจะต้องรับ** ไม่มีทางหลีกเลี่ยงนี่ก็**เรียกว่ากมฺมูปธิ**; มีหลาย ๆ อุปธิ. ๔. ในที่สุดที่น่าหวัวที่สุด ที่แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้เองว่า **โอปธิกำ ปุญฺญำ** - แม้บุญก็เป็นอุปธิ, เป็นบุญชนิดที่คนเขาแบกไว้. มีคนเป็นสองพวกอยู่ : บางคนมีกิเลส ยึดมั่นมากก็**ยึดมั่นบุญเป็นของกู**; **บุญก็เลยกลายเป็นอุปธิ** สุมหัวคนนั้น เป็นของหนัก.

แต่ถ้าคนมีปัญญา ไม่ต้องยึดมั่นว่าบุญของกูก็ได้ ทำบุญไป เพื่อชำระบาปไป; **ทำบุญไปเพื่อชำระบาปไป บุญอย่างนี้ก็ไม่เป็นอุปธิ** ไม่เป็นของหนัก; หรือจะพูดให้ง่ายกว่านี้ ก็ว่าความดีที่เรียกว่าความดี ที่รักกันนัก ที่ชอบกันนักว่าดี-ดี-ดีนี้ บางทีมันก็กลายเป็นอุปธิ เป็นของหนักกดทับจิตใจคนนั้น. คนนั้นต้องร้อนไห้เพราะความดี ต้องฆ่าตัวตายเพราะความดี นี้ก็มีอยู่มาก; **ความดีเป็นอุปธิ เป็นก้อนหิน หนักอยู่บนหัวคนนั้น**; **อย่างนี้ไม่ใช่ดีตามแบบของพระพุทธเจ้า**.

ถ้าเป็น**กุศลจริง** ดีจริง ตามแบบของพระพุทธเจ้าก็คือ จะช่วยลดความชั่วแล้วก็**ไม่ต้องแบกกันอย่างนั้น**. ถ้าเรามีไว้สำหรับยึดมั่นถือมั่น สำหรับแบก แล้วก็เป็นอุปธิ เป็นของหนัก เป็น**ความทุกข์เสียเองหมด**ไม่ว่าอะไร. ถ้ามีไว้ใช้ตามหน้าที่

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็ทำหน้าที่นั้นก็ได้รับผลจากการทำหน้าที่นั้น ก็ไม่มีใครเป็นทุกข์; ฉะนั้น จะมีบุญจะมีความดีกับเขาบ้าง ก็จง**รู้จักมีในลักษณะที่อย่าให้มันกลายเป็นอุปธิขึ้นมา**, อย่าให้มันกลายเป็นของหนักขึ้นมา; แต่ให้กลายเป็นของเบา หรือของที่จะช่วยให้เบา ต้องให้มันเป็นของที่จะช่วยให้ของหนักกลายเป็นของเบา; เช่นว่ากิเลส หรือความทุกข์นี้เป็นของหนัก เราสร้างบุญสร้างกุศล สร้างความดีขึ้นมา อย่าให้มันกลายเป็นของหนักอันที่สอง; ให้มันกลายเป็นเครื่องช่วย ให้ของหนักอยู่นั้นมันเบาขึ้น ๆ.

ดังนั้น **ความดี ก็รู้จักช่วยไม่ให้ยึดถือ**, **บุญจะช่วยชะล้างความยึดถือ**, **กุศลจะมาทำให้ฉลาดในการที่จะไม่ยึดถือ**; การมีบุญ มีกุศล มีความดีอย่างนี้ มันช่วยมาแก้ไข ความยึดถือในของหนักนั้นให้เบาเข้า. ถ้าไม่ทำอย่างนี้ เพราะเข้าใจผิด เพราะมีนิสัยเข้ายึดถือละโมบโลภมาก ถือว่าบุญของกู ดีของกู บุญก็มาเป็นของหนักเพิ่มให้เป็นสิ่งที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔. โดยมากก็มักจะเป็นอย่างนี้ เพราะว่าคนจะต้องยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ตัวชอบใจ บุญก็เลยเป็นอุปธิได้; โอปธิกำ ปุญฺญำ: โอปธิกำ คือเป็นอุปธิ, ปุญฺญำ ก็คือบุญ.

นี่คือหลักว่า “**ถอนจิตออกมาเสียจากธาตุปรุงแต่งทั้งปวง**”. บุญก็เป็นธาตุปรุงแต่ง เพราะว่ามาจากการปรุงแต่งจึงเกิดบุญ, และบุญนี้ก็จะปรุงแต่งอะไรต่อไปข้างหน้า; ฉะนั้นเราต้องใช้ให้ถูกวิธี ถ้าจะปรุงแต่งอะไรต่อไปข้างหน้า ก็ให้มันล้างบาป; หรือว่ามันเป็นของปรุงแต่งมาแล้ว เราก็อย่ายึดมั่นถือมั่นในฐานะเป็นตัวกู-ของกู, อย่าเป็นตัว เป็นตน. **ให้บุญนี่ช่วยล้างบาป ช่วยเป็นหนทาง** ช่วยเป็นบันได **ที่จะไปหาฝ่ายที่ตรงกันข้าม** คือฝ่ายอมตะ หรือฝ่ายนิพพาน; อย่างนี้เรียกว่าสลัดออกไปซึ่งอุปธิทั้งปวง.

ต่อไปนี้ก็มีคำง่าย ๆ ว่า **ตณฺหกฺขโย - สิ้นตัณหา** คือสิ้นความอยากอย่างนั้น ความอยากอย่างนี้ ความอยากอย่างโน้น; ทุกความอยากมันจะหมดไป เพราะรู้ว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุนั้น ๆ ไม่ควรยึดถือ; ถอยออกมาเสีย แล้วหันไปหาธาตุที่เป็นที่ดับแห่งความยึดถือ. เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น **ไม่มีอุปาทาน เพราะไม่มีอวิชชา มันก็ไม่อยาก** ในทุกแง่ทุกมุม : อยากได้ก็ไม่มี อยากเป็นก็ไม่มี อยากไม่เป็นก็ไม่มี; นี่ตามแบบของตัณหามันเป็นอย่างนี้ : นี่คือสิ้นไปแห่งตัณหา. ถัดจากสิ้นตัณหา ก็คือวิราคะ.

วิราคะ แปลว่า **คลายออกจนหมดสิ้น** คือคลายความยึดถือจนหมดสิ้นเรียกว่า วิราคะ; วิราคะนี้เป็นพวกนิโรธธาตุ คือเป็นวิราคะแล้วเป็นนิโรธ. **นิโรธ**เองคือ**ดับสนิทของการปรุงแต่งของตัวกู-ของกู**, **คือเป็นนิพพาน** คือจบหรือเย็นหรือสิ้นสุด; อย่าที่เคยอธิบายมาแล้วมากแห่งว่า นิพพานนี้แปลได้หลายอย่าง : แปลว่าไม่ไปอีกต่อไป; **นิ** แปลว่า **ไม่**, **วน** แปลว่า **ไป**, **นิพพาน** แปลว่า**ไม่ไปอีกต่อไป**; แต่ยังมีความหมายมากกว่านั้น คือไม่อยู่ที่ไหนด้วย. หรือจะแปลนิพพานว่าไม่เสียบแทง, **นิพพาน**นี้แปลว่า **ไม่เสียบแทง** คือไม่เป็นทุกข์; หรือแปลว่า **ดับหมด** ดับร้อนหมด มันก็เย็น.

แม้นิพพานนั้นเองก็ **เป็นสักว่าธาตุ** จะเรียกว่า **อมตธาตุ**, จะเรียกว่า **อสังขตธาตุ**; เรียกให้เพราะอย่างไรก็สักแต่ว่าธาตุ. ฉะนั้น **ออกมาเสียจากธาตุปรุงแต่ง มาสู่ธาตุที่ไม่มีการปรุงแต่ง พูดสองคำก็จบ; แต่แล้วก็ทำกันไม่ง่ายนัก**.

การพิจารณาธาตุในฐานะแห่งอานาปานสติ

ทีนี้จะให้ละเอียดปลีกย่อยออกไป เกี่ยวกับการปฏิบัตินี้ เราก็ต้อง**ศึกษามาถึงคำที่พระพุทธเจ้าท่านสอนพระราหุล**. ตรงนี้ เดี๋ยวใครจะคิดว่า พระพุทธเจ้าคงจะรักพระราหุลมาก; นี่ก็ป้องกันไว้เสียก่อนว่า พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้รักพระราหุลมากเกินกว่า พระเทวทัต หรือช้างนาฬาคีรี หรือใครก็ตามใจ ดังที่อรรถกถากล่าวไว้. พระเทวทัตนั้นเป็นศัตรูของพระพุทธเจ้า, ช้างนาฬาคีรีนั้นคือ ช้างที่เขาปล่อยมา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทำร้ายพระพุทธเจ้า; พวกพระอรรถกถาจารย์ก็ให้น้ำหนักไว้ดีว่า พระพุทธเจ้ามีน้ำพระทัยเสมอกันในระหว่างพระราหุล ซึ่งเป็นพระโอรสของท่านกับบรรดาข้าศึก ศัตรูทั้งหลาย; พระพุทธเจ้าก็ต้องสอน ต้องเห็นแก่พระราหุล ก็ต้องสอนพระราหุลในฐานะที่ควรจะสอน.

พระพุทธเจ้าทรงสอนพระราหุลว่า "**ให้ทำอานาปานสติ**". อานาปานสตินี้มีความหมายกว้าง คือ**กำหนดธรรมะหรือความจริง ข้อใดข้อหนึ่งไว้ทุกครั้งที่หายใจออกและหายใจเข้า**; อย่างนี้เรียกว่า ทำอานาปานสติทั้งนั้น. พระพุทธเจ้าท่านสอนพระราหุลให้ทำอานาปานสติ โดยไปกำหนดธาตุ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ ทีละธาตุ ทีละธาตุไป; เช่นว่าปฐวีธาตุนี้ก็ต้องให้เห็นทั้งข้างในและข้างนอก ว่าที่เป็นอยู่ในกายนี้ก็ดี เป็นอยู่นอกกายก็ดี ให้เห็นตามที่เป็นจริง ว่ามันเป็นธาตุ เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นธาตุอยู่ตามธรรมชาติ.

ขอให้จำคำนี้ไว้ด้วยว่า "**เป็นธาตุอยู่ตามธรรมชาติ" ตามเหตุ ตามปัจจัยของมันเอง** มันจึงเห็นชัดว่า เนตๆ มม - นั่นมิใช่ของเรา, เนโสหมสฺมิ - นั่นไม่ใช่เป็นเรา, น เมโส อตฺตา - นั่นมิใช่อัตตาของเรา. ในธาตุหนึ่ง ๆ ก็เห็นอย่างนี้ทั้งนั้น ทุกธาตุไป : **นั่นมิใช่ของเรา นั่นมิใช่เป็นเรา นั่นมิใช่เป็นอัตตาของเรา ทุกครั้งที่หายใจออก หายใจเข้า**; หมายความว่าไม่ใช่ให้ท่องตามตัวหนังสือ แต่ให้รู้สึกด้วยจิตสใจอย่างชัดเจนละเอียดลออ ถูกต้อง อยู่ทุกครั้ง ที่หายใจออก และหายใจเข้า.

การเจริญอานาปานสติ เกี่ยวกับธาตุเป็นอย่างนี้; มีอุบายอย่างไร มีวิธีอย่างไร : **พิจารณาให้เกิดความเห็นชัดอยู่รู้สึกอยู่ว่า** โอ๊ย, มัน**เป็นธาตุตามธรรมชาติ**จริงเว้ย **ไม่มีทางที่จะเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา** หายใจออกหายใจเข้าอยู่ด้วยความจริงอันนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ก็ทรงสอน เพื่อจะประกอบการกระทำอย่างนี้ให้ง่ายขึ้น คือให้ทำพร้อมกันไป : เมื่อทำอานาปานสติ ก็ให้ทำอย่างนั้น; **เมื่ออยู่ตามธรรมดา** ก็ทำความรู้สึกว่า ให้ทำจิตใจนี่เหมือนปฐวีธาตุ, **ให้ทำจิตใจของเราเหมือนปฐวิธาตุเหมือนอาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ**.

ที่ว่า**ทำจิตใจให้เหมือนปฐวีธาตุ** นี่ก็หมายถึงธาตุข้างนอก คือดิน แผ่นดิน นี่แหละปฐวีธาตุ; ธาตุข้างนอกแผ่นดิน นี้ถือเอาตามความรู้สึกสามัญสำนึก ก็ว่า **ใครจะทำอะไรลงไป ดินมันก็ไม่ว่าอะไร** ใครจะถ่ายปัสสาวะ อุจจาระรดก็ไม่ว่าอะไร ใครจะเอาน้ำหอมมารดมันก็ไม่ว่าอะไร, ใครจะเอาไฟมาเผา เอาน้ำมารดมันก็ไม่ว่าอะไร; นี่เป็นปกติอย่างนี้ เรียกว่าลักษณะของปฐวีธาตุ. **เราจงทำจิตใจให้เหมือนดิน**.

โดยทำนองเดียวกัน **ทำจิตใจเหมือนน้ำ**ตามธรรมชาติ ใครจะทำอะไรลงไปก็ไม่ว่าอะไร. ทำจิตใจเหมือนไฟตามธรรมชาติ ใครจะเอาอะไรใส่ลงไป ไฟก็ไม่ว่าอะไร ก็ทำไปตามธรรมดา ไปตามเรื่อง ไม่ว่าอะไร. แม้กระทั่งลมอันสุดท้ายก็เหมือนกัน ลมนี่ ใครจะใส่อะไรลงไป ก็ไม่ว่าอะไร.

ทีนี้**ทำจิตใจเหมือนอากาสธาตุ**. อากาสธาตุนี้ใช้คำแปลกอยู่ว่า อากาโส น กตฺถจิ ปติฏฺฐิโต; อากาโส คืออากาสไม่ได้ตั้งอยู่ที่ไหน, คือความว่าง แล้วมันก็ไม่ได้มีอะไรตั้งอยู่ที่ไหน. นี่ก็คือ**ทำจิตให้ว่างเหมือนอย่างอากาศ** ที่ไม่ได้ตั้งอยู่ที่ไหน ไม่ไปติดอยู่ที่ไหน ไม่ไปตั้งอยู่ที่ไหน ไม่มีการตั้งอยู่ที่ไหน จึงจะเรียกว่าอากาศหรือความว่างได้. อันนี้ลึกหรือสูงกว่าสี่อย่างข้างต้น.

ทำจิตใจเหมือนดิน น้ำ ไฟ ลม นี่ก็เห็นง่าย ๆ, ทำจิตใจเหมือนอากาศ นี่คือไม่ให้มันตั้งอยู่ที่ไหน ทำไม่ให้มันไปตั้ง ไปเกาะเกี่ยวอะไรอยู่ที่ไหน จึงจะเป็นอากาศ. นี่คือคำตรัสของพระพุทธเจ้าแก่พระราหุลว่า "เธอจงทำจิตใจเหมือนปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ".

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้เราก็ถือตามหลักนี้ได้ : **ทำจิตใจให้เหมือนธาตุ**; นี่ฟังให้ดี เดี๋ยวจะเข้าใจว่า พูดกลับไปกลับมา. ที่ว่า**อย่ายึดมั่นธาตุ**ว่าเป็นเรา เป็นของเรา นั่น**เป็นความหมายหนึ่ง** คืออย่าไปเอาธาตุดิน ธาตุน้ำ มาเป็นตัวกู-ของกู; แต่เมื่อปฏิบัติทางจิตใจนี้ กลับพูดว่า **ทำจิตใจปกติ มั่นคงเหมือนกับดิน น้ำ ไฟ ลม** ไม่หวั่นไหวทางดี ทางร้ายอะไรหมด แล้วก็ให้เหมือนกับอากาสธาตุ คืออย่าไปตั้งอยู่ที่ไหน อย่าไปติดอยู่ที่ไหน อย่าไปเกาะอยู่ที่ไหน.

การเห็นความไม่มีสาระของธาตุ

ในที่สุดนี้ก็มาถึง**คำสอน ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ สำหรับผู้ที่มีจิตพ้นจากธาตุ** ว่าเขาปฏิบัติกันอย่างไร. พระพุทธเจ้าได้ตรัสในสูตรหนึ่งเรียกว่า ฉวิโส-ธนสูตร; ตรัสไปในทำนองว่า คนที่ปฏิบัติถูกต้องนั้นเขาปฏิบัติอย่างไร; นับแต่เขาครองเหย้า ครองเรือน มีบุตร ภรรยา สามี.เขามอง**เห็นความไม่เป็นสาระ**อะไรแห่งความเป็นฆราวาส ล้วนแต่เป็นความคับแคบ เป็นการกระทบกระทั่ง เป็นทางมาแห่งธุลี คือกิเลส แล้วก็ออกบวช.

ทีนี้ผู้ออกบวชแล้ว ก็ปฏิบัติมาตามลำดับ นับตั้งแต่เรื่องง่าย ๆ : เรื่องศีล เรื่องธุดงค์ จนมาถึงเรื่องปฏิบัติเกี่ยวกับธาตุ ก็มีคำตรัสว่า กุลบุตรนั้นบวชแล้วปฏิบัติแล้ว เขายืนยันการปฏิบัติของเขาเป็นลำดับมาว่า ได้ความถูกต้องมาอย่างไร :-

ประโยคที่ ๑. ว่า “**ข้าพเจ้าเข้าถึงปฐวีธาตุโดยความเป็นอนัตตา**”. นี่หมายความว่า ผู้บวชคนนี้เขาเอาจริง เข้ามาถึงจุด ๆ หนึ่ง จนยืนยันว่า “ข้าพเจ้าเข้าถึงปฐวีธาตุ โดยความเป็นอนัตตา”.

ปฐวีฐาตุก็เป็นส่วนหนึ่ง ที่ประกอบอยู่แห่งร่างกายนี้แหละ เข้าถึงตัวมัน**รู้ความจริงตลอดปรุโปร่งไปในตัวปฐวีธาตุนี้โดยความเป็นอนัตตา** ก็คือไม่มีอัตตา ไม่เป็นอัตตาอยู่ที่ไหนเลย แล้วก็มิได้เข้าถึงซึ่งอัตตาอันอาศัยปฐวีธาตุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่หมายความว่า อาจารย์บางพวกที่เคยสอนกันมา แม้เขาเองเมื่อยังไม่เคยบวช เขาก็เชื่อตามคำสอนของอาจารย์แต่ก่อน ๆ ศาสดาก่อน ๆ โน้น ว่ามีอัตตา คือตัวตนซึ่งอาศัยอยู่ที่ปฐวีธาตุ. เขาอาจจะเคยโง่ เคยหลง เคยเชื่ออย่างนั้นมาก่อนแล้วก็ได้; ครั้นเขาบวชแล้ว เขาพิจารณาตามทางของพระพุทธเจ้าแล้ว เขาเห็นปฐวีธาตุ โดยความเป็นอนัตตาแล้ว ก็**มิได้เห็นว่ามีอัตตา ที่อาศัยอยู่ที่ปฐวีธาตุ. ในอาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ**. เขาเห็นอย่างเดียวกันทั้ง ๖ ธาตุเลยกระทั่งวิญญาณธาตุ.

ประโยคที่ ๒ "ข้าพเจ้ารู้ชัดว่าจิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว", ที่ว่าเมื่อเห็นอยู่ทั้ง ๖ ธาตุ ในลักษณะอย่างนั้น "ข้าพเจ้าก็รู้ว่าจิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว" ก็คือหลุดพ้นจากความเข้าไปยึดมั่นในธาตุนั้น ๆ โดยความเป็นเรา เป็นของเรา หรือเป็นอัตตาของเรา เพราะว่าเดี๋ยวนี้มันได้สิ้นคลาย ดับ สละ และสลัดคืน; นี้เป็นวิธีพูดในภาษาบาลี : ว่าเดี๋ยวนี้ เราสิ้น; แปลว่า **ขยะ** เรียกว่า **สิ้น**, ทีนี้เรา**คลายออก**จนหมด เรียกว่า **วิราคะ**, เดี๋ยวนี้เรา**ดับหมด** นี่เรียกว่า **นิโรธ**, เดี๋ยวนี้เรา**สละแล้ว** เรียกว่า **จาคะ**, เดี๋ยวนี้เรา**สลัดคืนแล้ว** เรียกว่า **ปฏินิสสัคคะ**; ๕ คำนี่แทนกันได้ มีความหมายประกอบกันเข้าให้สมบูรณ์ ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้ ว่าเดี๋ยวนี้สิ้นแล้ว เดี๋ยวนี้คลายออกหมดแล้ว.

สิ้นในที่นี้ก็คือ **สิ้นความยึดมั่นถือมั่น** เพราะถูกทำลายด้วยปัญญา ด้วยวิชชา ไม่เห็นอะไรที่จะยึดมั่นได้ ก็สิ้นความยึดมั่นถือมั่น.

ใน**กิริยาอาการที่เรียกว่าสิ้นนั้น มองดูอีกเหลี่ยมหนึ่งมันคลายออกทันที**; เพราะเมื่อก่อนมันไปกอดรัดไว้ไม่ยอมปล่อย จับฉวยไว้ไม่ยอมปล่อย. ทีนี้พอความยึดมั่นนั้นสิ้นไป ก็มีอาการเหมือนกับคลายมือ คลายออกหมด.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คำว่า**ดับ**แล้ว ก็คือ**ดับแห่งอุปาทานวาตัวกู-ว่าของกูในสิ่งนั้น** เช่นว่า ปฐวีธาตุเป็นตัวกูหรือว่าปฐวีธาตุเป็นของกู หรือว่าเป็นอัตตาของกู นี่ดับหมด. **ดับตัวกู-ของกูนั้นเสียในปฐวีธาตุนั้น**; **ที่ว่าเป็นอันสละแล้ว** ก็หมายความว่า ไม่มีความถือเอาไว้ ว่าเป็นเราเป็นของเรา; เรียกว่า **สละ** คือปล่อยให้มันหลุดล่วงไป.

ที่มีคำว่า "**สลัดคืน**" ความหมายนี้เข้าใจยากหน่อย; แต่อยากจะให้เข้าใจกันสักอย่างหนึ่งว่า คำว่า "สลัดคืน" นี่**คือคืน** "**เจ้าของเดิม**". หมายความว่า ธาตุทั้งหลายเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, ธรรมทั้งหลายสักว่าธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ ตามธรรมชาติ; **ธรรมชาตินั่นแหละคือเจ้าของเดิม**. ทีนี้สลัดคืนก็สลัดคืนให้เป็นของธรรมชาติ : คืนธาตุดินไปให้ธรรมชาติ ธาตุน้ำ ธาตุอะไรก็คืนไปให้ธรรมชาติ เป็นธรรมชาติ เป็นสักว่าตามธรรมชาติ.

"เดี๋ยวนี้ข้าพเจ้านี้มีจิตหลุดพ้นแล้ว เพราะว่าได้สิ้นแล้ว คลายแล้ว ดับแล้ว สละแล้ว สลัดคืนแล้ว" ก็ได้ความว่าสิ้นจากความยึดมั่นถือมั่นอย่างหนึ่ง, แล้วก็สิ้นจากความเคยชินในความยึดมั่นถือมั่นด้วย. คำที่เรียกว่า เจตโสอธิฏฐานา-ภินิเวสานุสยา : สิ้นจากความเคยชินในการถึงทับและการฝังเข้าไปแห่งจิต. นั้นแยกให้เห็นได้ดังนี้ : **เจตโส - ทางจิตใจ**, **อธิฏฐาน - คือการถึงทับ ตั้งทับ**, **อภินิเวส** แปลว่า **เข้าไป**, **อนุสย** แปลว่า **นอนตาม**. **นอนตาม นี่คือความเคยชินเป็นสันดานไปเลย**; อภินิเวส - ในการที่จะเข้าไป; อธิฏฐาน - การตั้งทับ, เจตโส - ทางจิตใจ บนธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น.

ทีนี้ "ข้าพเจ้า**หมดแล้ว สิ้นแล้ว คืนแล้ว จากสิ่งชนิดนั้น**" นี้เพราะว่าอุปาทาน เดี๋ยวนี้ก็หมดแล้ว, และความเคยชินที่จะมีอุปาทานนั้นก็หมดแล้ว; แปลว่าสิ้นแล้ว**จากอุปาทาน และจากความเคยชินแห่งอุปาทาน** ซึ่งแต่ก่อนนี้มันเคยอาศัยอยู่ที่ปฐวีธาตุ. หมายความว่า แต่ก่อนนี้ความโง่ความหลง ความยึดมั่นอะไรของเรา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มันเคยอาศัยอยู่ที่ปฐวีธาตุ ก็เลยเลิกกันสำหรับปฐวีธาตุ. อาโปธาตุก็เป็นอย่างเดียวกัน, เตโชธาตุก็เป็นอย่างเดียวกัน วาโยธาตุก็อย่างเดียวกัน อากาสธาตุก็อย่างเดียวกัน; แม้ที่สุดแต่วิญญาณธาตุนั้น ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นมากกว่าสิ่งใดก็เป็นอย่างเดียวกัน. เดี๋ยวนี้รู้ว่าวิญญาณธาตุนี่เกิดมา ก็เพราะมีการสัมผัสระหว่างอายตนะภายนอกภายใน; ดังเช่นจักขุวิญญาณเป็นต้น เกิดวิญญาณธาตุ เกิดวิญญาณขึ้นมา.

ประโยคที่ ๓ ว่า "ข้าพเจ้าเมื่อเห็นอยู่ รู้อยู่อย่างนี้ จิตก็พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุทั้งหลาย ๖ อย่างนั้น". นี่ประโยคที่ ๓ เขาว่า "ข้าพเจ้าเมื่อเห็นอยู่ รู้อยู่อย่างนี้ จิตก็พ้นจากอาสาวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่นในปฐวีธาตุ ในอาโปธาตุ ในเตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ ๖ อย่างเหล่านั้น".

นี่เป็นเรื่อง**สรุปผลของผู้ปฏิบัติ** ที่ปฏิบัติอย่างถูกต้องในการปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ. สรุปขึ้นมาได้เป็นข้อความของกุลบุตรคนหนึ่ง ผู้ปฏิบัติถูกต้อง. จะกล่าวทวนซ้ำดังนี้ :-

ประโยคที่ ๑ "ข้าพเจ้าเข้าถึงปฐวีธาตุ โดยความเป็นอนัตตา มิได้เข้าถึงซึ่งอัตตา อันอาศัยปฐวีธาตุนั้น" นี่ประโยคหนึ่ง.

ประโยคที่ ๒ "อนึ่งข้าพเจ้าย่อมรู้ชัด ว่าจิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว เพราะความสิ้น ความคลาย ความดับ ความสละ และความสลัดคืน จากเจตโส อธิฏฐาน อภินิเวสานุสยา"; อุปาทานนี้จะอยู่ได้ก็เพราะมีเจตโสอธิฏฐานาภินิเวสานุสยาฯ คืนอันหนึ่งเป็นเหมือนเชื้อของความเคยชิน; อีกอันหนึ่งเป็นตัวการกระทำที่ออกมา ๆ จากความเคยชิน.

ประโยคที่ ๓ "ข้าพเจ้าเมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุทั้งหลายหกอย่าง เหล่านี้แล".

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่คือคำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเล่า ถึงการที่กุลบุตรคนหนึ่ง ออกบวชจนบรรลุพระอรหันต์เป็นอย่างนี้.

ทีนี้แม้**สาวกของพระพุทธเจ้า** เช่น**พระกัจจายนะ**เป็นต้น **ก็กล่าวข้อความอย่างเดียวกัน** แต่ก็พบมานี้ เป็นเรื่องที่พูด**ในขันธ์ ๕**. พระกัจจายนะก็แนะสอนให้ปฏิบัติว่า **เพราะว่าสิ้น** หรือว่า**คลาย** หรือว่า**ดับ** หรือ**สละ** หรือ**สลัดคืนเสียได้ ซึ่งราคะ** ซึ่ง**นันทิ ตลอดถึง เจตโส อธิฏฐานาภินิเวสานุสยา**. อย่างที่ว่าเมื่อตะกี้นั้น ซึ่งมีอยู่ในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุตั้ง ๕ นี้. **จิตนี้ก็เป็นจิตที่กล่าวได้ว่า หลุดพ้นดีแล้ว** เพราะสิ้น เพราะคลาย เพราะดับ เพราะสละ เพราะสลัดคืน ซึ่งความกำหนัด และความเพลิดเพลิน หรืออนุสัย ที่เข้าไปตั้งทับด้วยจิตใจในธาตุตั้ง ๕ นั้นแหละ; จึงเกิดภาวะอันใหม่แก่จิต จนกล่าวได้ว่า **จิตนี้เป็นสวิมุตฺตํ -พ้นวิเศษแล้วด้วยดี** ดังนี้.

นี่ก็คือข้อที่เราจะต้องทราบในตอนท้าย ๆ ของเรื่องเกี่ยวกับธาตุ หรือ**ปรมัตถ-ธรรม เกี่ยวกับธาตุ**ว่า **จะต้องปฏิบัติอย่างไร** ซึ่งได้อธิบายมาในวันนี้; สรุปได้เป็นใจความว่า **หลักข้อแรกที่สุดก็ดูโดยความเป็นธาตุ เป็นไปตามปัจจัย ไม่ใช่สัตว์บุคคล** เป็นต้น.

เมื่อเห็นความเป็นธาตุแล้ว จิตก็ถอนออกมาจากสังขารธาตุทั้งหลาย มาอยู่คือ**น้อมมาทางอมตธาตุ**. **จะให้เป็นอย่างนั้นอยู่ได้เสมอไป** ก็เป็นเรื่องที่จะ**ต้องทำจิตใจเหมือน** ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ; **แล้ววางเฉยในธาตุทั้งปวงได้ในที่สุด เรียกว่า หลุดพ้นดีแล้ว**.

นี่คือแนวการปฏิบัติเกี่ยวกับธาตุ ซึ่งได้อธิบายมาก็พอสมควรแก่เวลาในวันนี้แล้ว.

ขอยุติเพียงนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระอรหันต์ กับสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ-อายตนะ-ขันธ์

ท่านสาธุชนผู้สนใจสนธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ในชุดที่เรียกว่า “ปรมัตถสภาวธรรม” ได้ดำเนินมาเป็นครั้งที่ ๗; ในวันนี้ก็เผอิญมาพ้องกันกับวันมาฆบูชา; การบรรยายเรื่องปรมัตถสภาวธรรมในวันนี้ จึงถือโอกาสกล่าวถึง**เรื่องที่เนื่องกับวันมาฆบูชา**พร้อมกันไปในตัว.

ขอทบทวนว่า *การบรรยายชุดนี้ ๖ ครั้งมาแล้ว ได้กล่าวถึงแต่เรื่องธาตุอย่างเดียว* โดยปริยายนั้น โดยปริยายนี้ ก็เพื่อ**ให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าธาตุ โดยแจ่มแจ้ง**, และสามารถปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้น ให้ลุล่วยไปจนถึงที่สุด.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การบรรยาย เรื่องธาตุ มุ่งหมายเพื่อความไม่มีทุกข์

ท่านทั้งหลายจะต้องทบทวนให้ดี ระลึกให้ได้ ถึง**การบรรยายแนะนำสั่งสอน**ที่นี่ หรือที่อื่นก็ตาม อันแสนจะมากมายนั้น ก็**มีความมุ่งหมายเพียงอย่างเดียว**คือว่า**อย่าให้เกิดการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดขึ้นมาสำหรับจะเป็นทุกข์**. สิ่งที่เรียกว่าความทุกข์นั่น เกิดมาจากความยึกมั่นถือมั่นอย่างเดียวเท่านั้น; เมื่อไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดโดยที่ไม่มีหมายมั่นว่าเป็นตัวเราหรือของเราดังนี้แล้ว ความทุกข์ไม่อาจจะเกิดขึ้น ไม่ว่าในอะไรหมด.

คนเราเกิดมาไม่รู้เรื่องนี้ คือไม่รู้เรื่องความปล่อยวาง, รู้จักแต่ยึดมั่นถือมั่นนั่นนี่ : ยึดมั่นของภายในสังขารร่างกายนี้ ว่าเป็นตัวตน กระทั่งชีวิตนี้ว่าเป็นของตน อย่างนี้เป็นต้น; ยึดมั่นสิ่งของ สัตว์ สังขาร ในภายนอกอื่น ๆ ว่าเป็นของตน; **ยึดมั่นเท่าไร ก็เป็นทุกข์เท่านั้น ยึดมั่นเมื่อใด ก็เป็นทุกข์เมื่อนั้น**.

ขอให้สังเกตุดูให้ดีว่า **เราไม่ได้ยึดมั่นสิ่งใด ๆ อยู่ตลอดเวลา** ทุก ๆ ครั้งที่หายใจเข้าออก หรือว่าตลอดเวลา; **เรายึดมั่นถือมั่นเฉพาะต่อเมื่อเราโง่ไป**บางครั้งบางคราวเท่านั้น; บางทีก็เมื่อตาเห็นรูป บางทีก็เมื่อหูฟังเสียง บางทีก็เมื่อจมูกได้กลิ่นลิ้นสัมผัสรส กายได้สัมผัสของที่มาถูกกาย หรือว่าจิตสัมผัสสิ่งที่รู้สึกคิดนึกขึ้นมา; แต่ไม่ใช่ว่าจะต้องมีความยึดมั่นถือมั่นทุกคราวไป ส่วนมากก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น.

ตาเราก็เห็นอยู่เสมอ หูก็ได้ฟังอยู่เสมอ อย่างเดี๋ยวนี้ก็ได้เห็น ได้ยินทางตา ทางหู ได้กลิ่นทางจมูก เป็นต้น แต่**ไม่เกิดความยึดมั่น เราจึงไม่เป็นทุกข์**; น้อยครั้งที่จะเกิดความยึดมั่นและเป็นทุกข์. จะเป็นทุกข์ต้องประสบเหมาะ คือว่ามีสิ่งที่มาสัมผัส ในลักษณะที่ยั่วเย้าให้เกิดอารมณ์ ที่จะพอใจก็มี ที่จะให้เกลียดชังหรือไม่พอใจก็มี; ถ้าว่าอารมณ์นั้นมีอำนาจมากพอ แล้วเราก็กำลังโง่ คือเผลอสติ ก็จะต้อง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เกิดมีการยึดมั่นไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง คือทางรักหรือว่าทางชัง ซึ่งต้องเกิดเป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา แล้วก็เป็นทุกข์.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี แม้ว่าเราจะไม่ได้มีความยึดมั่นกันตลอดวัน ตลอดเวลา; แต่ถ้า**ยึดมั่นขึ้นมาทีไรก็เป็นทุกข์ เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น**, แล้วยังมียึดมั่นใต้สำนึกเช่นวิตกกังวลต่าง ๆ กระทั่งแม้แต่ฝัน ก็ฝันไปในทางที่เกิดความยึดมั่นถือมั่น ที่เป็นทุกข์ได้เหมือนกัน.

เป็นอันยุติได้ชั้นหนึ่งก่อนว่า **ความทุกข์ต้องเกิดมาจากการยึดมั่นถือมั่น**; ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็หามีความทุกข์อะไรโดยแท้จริงไม่; แม้ว่าจะมีความเจ็บปวดเมื่อไม่เขลาไปยึดเอาความเจ็บปวดนั้นเป็นของเรา คือไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันก็เจ็บแต่น้อย หรือเจ็บแต่ตามธรรมดา. ถ้ายึดมั่นถือมั่น ก็เจ็บมาก และจะเจ็บก่อนแต่ที่จะมีความเจ็บมากระทบด้วยซ้ำไป : ยึดมั่นไว้ล่วงหน้า เกิดความกลัว เกิดความวิตกกังวลอย่างที่เรากังวลเรื่องความเจ็บความไข้ ความตาย อันจะมาข้างหน้า, อย่างนี้เรียกว่ายึดมั่นถือมั่นด้วยเหมือนกัน.

บางครั้งสิ่งที่ล่วงแล้วไปในอดีต จะเอามาคิดใหม่ ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นจนเป็นทุกข์ เช่นเสียอกเสียใจก็ได้, สิ่งที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน ยึดมั่นแล้วก็เป็นทุกข์ เหมือนกับตกนรก, สิ่งที่ยังไม่มาถึงอันเป็นเรื่องอนาคต ก็ห่วงไว้ สำหรับที่จะทรมานตัว ทรมานใจของตนให้เป็นทุกข์ ด้วยความยึดมั่นนั่นเอง ก็มีได้. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงได้ตรัสไว้เป็นใจความสั้น ๆ ว่า *สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา- เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ (คือขันธ์ทั้ง ๕ ซึ่งประกอบกันเป็นชิ้นเป็นคนนี่) ที่มีอุปาทานยึดมั่น ยึดมั่นนั่นแหละเป็นตัวทุกข์.*

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทุกสิ่ง ถ้าไม่ยึดมั่นก็ไม่มีความทุกข์

สรุปว่า อะไรก็ตาม **ถ้าไม่ได้ยึดมั่นแล้วก็ไม่มีความทุกข์**; แต่พอเรามีความยึดมั่น ชนิดที่ถอนไม่ออก สลัดออกไปไม่ได้ เราจึงเป็นทุกข์; เช่นความเจ็บปวดเกิดขึ้น เราสลัดออกไปไม่ได้ เราเจ็บปวดอยู่ส่วนหนึ่ง, ไปยึดมั่นถือมั่นเข้าอีกก็เจ็บปวดมากขึ้นในทางจิตใจ อีกหลายเท่า. ถ้า**เจ็บปวดแต่ทางกายล้วน ๆ ก็เป็นส่วนน้อย**ส่วนหนึ่ง; **แต่ถ้าเกิดยึดมั่นทางจิตใจ** คือมีความกลัวมาก มีความหวั่นวิตกมาก เสียอกเสียใจมาก หรือขัดแค้นขึ้นมาโดยวิธีใดก็ตาม ก็**กลายเป็นเจ็บที่ใจเพิ่มขึ้น**อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นความทุกข์มากในที่นี้.

รวมความแล้วก็ว่า ความทุกข์ที่เกิดจากความเจ็บปวดทางร่างกายล้วน ๆหรือความหิวกระหายที่เป็นเรื่องทางร่างกายล้วน ๆ เหล่านี้ ไม่เป็นทุกข์มากมายอะไร, และจะไม่เรียกว่าความทุกข์ ในกรณีของธรรมะด้วยซ้ำไป. ต่อ**เมื่อใดมีความยึดมั่นถือมั่น** ในความเจ็บปวด ในความหิวกระหาย หรือทุกอย่างที่มันเกิดขึ้นแก่ตนแล้วก็เรียกว่า **มีความทุกข์จากความยึดมั่นถือมั่น**นั้น.

เมื่อใดว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีความทุกข์เลย มีจิตใจผิดแปลกไปอย่างตรงกันข้าม; เหมือนอย่างว่าเวลานี้ ถ้าท่านผู้ใดไม่ได้ยึดมั่นอะไร ก็ไม่มีความทุกข์. ผิดกันกับเมื่ออยู่ที่บ้าน ที่เรือน หรือที่อยู่กับสิ่งที่ทำให้ยึดมั่นถือมั่น ซึ่งทำให้เป็นทุกข์; หรือว่านั่งอยู่ที่นี่ กำลังไม่เป็นทุกข์อย่างนี้ ลองนึกไปถึงเรื่องที่บ้านที่เรือน ซึ่งเป็นที่ตั้งของความยึดมั่น เหตุใด อย่างใดก็ตาม จะเกิดเป็นทุกข์ขึ้นมาทันทีทั้งที่นั่งอยู่ที่นี่.

ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่เรียกได้ว่า เป็นของธรรมดา **เป็นไปตามกฎของธรรมดา** เป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่แก่ทุกคน; ผิดกันแต่ว่า **บางคนไม่สนใจ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็ไม่ทราบ; แม้ว่าเป็นทุกข์ เหมือนกับตกนรกทั้งเป็นอยู่ก็ไม่สนใจ ว่ามันเนื่องจากเหตุอะไร. **บางทีก็อยากจะสนใจ แต่ก็สนใจผิดทาง** : ไปมองเห็นว่า ความทุกข์ของเรานี่มาจากเหตุอันอื่น ไม่ใช่ความยึดมั่นถือมั่น; เช่นหลงไปว่ามาจากโชคชะตาราศี ผีสาง เทวดา อะไรต่าง ๆ นานา ก็ไปจัดการกับความทุกข์ผิดเรื่อง ผิดวิธีไป ก็กลายเป็นดับทุกข์ไม่ได้ หรือว่าได้ก็อย่างหลอกลวงตัวเองชั่วครู่ชั่วยาม.

เมื่อจะถือเป็นหลักที่ถูกต้องกันจริง ๆ แล้ว ก็มีอยู่อย่างเดียวตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ถึงความทุกข์อันแท้จริงที่มาจากความยึดมั่นถือมั่น; **ถ้าว่าจิตของเราถูกอบรมมาดี ไม่มีการยึดมั่นถือมั่น เราก็ไม่มีความทุกข์** ในสิ่งใด. เราก็ทำสิ่งต่าง ๆ หน้าที่การงานอะไรได้ทุกอย่างโดยที่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น; **แต่ว่าทำด้วยสติปัญญา** ที่มีความเข้าใจถูกต้อง รู้จักหน้าที่ที่ควรทำ รู้จักความเหมาะสม ในการที่จะต้องทำเท่าไรอย่างไร เพียงไร เมื่อใด อย่างนี้ก็เป็นมนุษย์พิเศษขึ้นมาทันที คือเป็นมนุษย์ที่ไม่มีความทุกข์.

สรุปความว่า เราต้องการจะมีชีวิตอยู่โดยที่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นจนตลอดชีวิต และหวังว่าจะไม่มีความทุกข์เลย เราจึง**ต้องศึกษาให้รู้**; **รู้แล้วต้องปฏิบัติให้ได้ในข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องความยึดมั่นถือมั่นนั้นเป็นทุกข์** ส่วนความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ไม่เป็นทุกข์.

สิ่งทั้งปวง เป็นสักว่า ธาตุ ยึดมั่นไม่ได้

ทีนี้ก็มาถึงเรื่องสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ”; **สิ่งทุกสิ่งนั้นคือธาตุ** ประกอบอยู่ด้วยธาตุเดียวบ้างหลายธาตุบ้าง. **ธาตุนั้นคือสิ่งที่เป็นอยู่ มีอยู่หรือเป็นไปตามธรรมชาติ**; สิ่งที่เป็นอยู่ตามธรรมชาตินี้ ไม่ใช่ตัวตนหรือสัตว์ บุคคล, เป็นสักแต่ธาตุอยู่ตามธรรมชาติ; แต่แล้วจิตใจไม่รู้สึกอย่างนั้นเพราะโง่ ตั้งแต่เกิดมาคน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถูกทำให้โง่มากขึ้น, ถูกอบรมสั่งสอนแวดล้อมให้เข้าใจเป็นสัตว์ บุคคล เป็นตัว เป็นตน เป็นของเรา เป็นตัวกู - เป็นของกู ในที่สุด เรื่อย ๆ มาจนบัดนี้; เราจึงชินกันแต่ที่จะยึดมั่นถือมั่น. ยิ่งมาถึงสมัยที่มีอะไรยั่วยวนให้ยึดมั่นถือมั่นมากขึ้นไปอีก ความยึดมั่นถือมั่น ก็ยิ่งมากขึ้นไป จนยากที่จะควบคุมได้ หรือแก้ไขได้. มนุษย์ชนิดนี้ในสมัยนี้จึงมีความทุกข์มาก ยิ่งกว่ามนุษย์ในสมัยที่ไม่หลงใหลกันมากถึงขนาดนี้.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี ถ้าจะมีอะไรมาทำให้เขาเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งว่า**สิ่งทั้งหลายทั้งปวง เป็นสักว่าธาตุเท่านั้น** เป็นไปตามธรรมชาติของธาตุนั้น ๆ, ไม่มีส่วนที่จะเป็นตัวตน เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขาได้; **แต่ความโง่**ของคนเรากลับทำให้มันเป็นตัวตนขึ้นมาจนได้ คือ**ไปยึดมั่นถือมั่นเอาว่า เป็นเรา เป็นของเรา เป็นนั่นเป็นนี่**. ดังนั้นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล จึงถูกยึดมั่น สำคัญมั่นหมาย ให้เป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลขึ้นมาได้ สำหรับบุคคลนั้นจะได้มีความทุกข์.

สิ่งที่เรียกว่า “**จิต**” นั้น **คิดนึกได้ โดยธรรมชาติของจิตเอง** เพราะว่ามันเป็นธาตุจิตเป็นธาตุวิญญาณ ซึ่งจะต้องทำหน้าที่คิดนึกได้; ถ้าธาตุนี้คิดนึกอะไรไม่ได้ ปรุงแต่งอะไรไม่ได้ มันก็ไม่ใช่จิต และจะไม่เรียกมันว่าจิต. เดี๋ยวนี้เพราะว่าธาตุนั้นคิดได้ สร้างสรร ปรุงแต่งในทางความคิดนึกได้ เขาจึงเรียกว่าจิต. ถึงแม้จิตก็เป็นสักแต่ว่าธาตุ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน โดยแท้จริง ถ้าเราอยากจะโง่ก็ตามใจ ก็ไปคิด ไปยึดมั่นเอาว่า เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน ที่แท้ก็เป็นจิตนั่นเอง; คือจิตที่โง่แล้วก็ยึดมั่นตัวเองว่า เป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล.

ถ้ายึดมั่นในธาตุ ก็เป็นนรก-สวรรค์ไปได้

ถ้าเกิด**ความรู้สึก**ขึ้นมา **ชนิดที่ทำให้จิตร้อน** ให้กายร้อน ก็เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น *ดังที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า ผัสสายตนิกนรก เรารู้จัก;* หมายความว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การปรุงแต่ง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง ใน ๖ อย่างนี้ เมื่อ**ทำไปผิด ประกอบไปด้วยความยึดมั่นถือมั่นแล้วก็เป็นนรก** ขึ้น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางจิต; นี่เป็นพระพุทธภาษิตที่พระสงฆ์ได้สวดสาธยายเสร็จไปเมื่อตะกี้นี้.

ที่เป็นสวรรค์ก็ตรัสไว้เหมือนกันว่า *ผัสสายตนิกสวรรค์ (สวรรค์เป็นไปทางอายตนะ ๖) เรารู้จัก;* หมายความว่าประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ต่ออายตนะนั้น ๆ**ไม่เกิดความยึดมั่นในอายตนะนั้น ๆ ก็ไม่เกิดความหนัก** ไม่เกิดความร้อน ไม่เกิดความทุกข์ใด ๆ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้น; ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั่น**ก็เป็นสวรรค์**ขึ้นมาที่นั่นและเดี๋ยวนั้น. อะไรจะเข้ามาทางตาก็เป็นที่สบายพออกพอใจไปหมด, อะไรจะเข้ามาทางหูก็เป็นที่สบายพออกพอใจ, ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจอีกก็เหมือนกันไม่เกิดเป็นความทุกข์ทรมานขึ้นมา, สงบหรือสบายหรือสะดวกเป็นที่พอใจ; ควรที่จะเรียกว่าสวรรค์อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น.

นี่แหละคือข้อที่ว่าถ้าเราทำผิด คือ **จิตนี่โง่**ไป ด้วยเพราะอะไรก็ตาม ในบางครั้งบางคราว, ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **ก็กลายเป็นนรก**; แต่**ถ้าทำถูก**อยู่ ได้แก่ ไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ให้ความพอใจ **เป็นสวรรค์ได้** ไม่มีความทุกข์. เราจึงควรจะมองเห็นว่า การเข้าใจสิ่งเหล่านี้ถูกต้องตามที่เป็นจริง **อย่าไปยึดมั่นถือมั่นนั้น เป็นเรื่องสำคัญมาก**, และเป็นเรื่องลึกซึ้ง ถึงกับต้องเรียกว่าปรมัตถสภาวธรรมอย่างที่เคยบรรยายมาแล้ว.

ปรมัตถะ แปลว่า *มีประโยชน์* หรือมีอรรถ หรือมีเนื้อความอันลึกซึ้ง หรืออย่างยิ่ง, *สภาวธรรม* คือ*ธรรมที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ.* สิ่งที่เรียกว่า**ธาตุ**ทั้งหลายนั่นเอง **คือสภาวธรรมที่มีอรรถอันลึกซึ้ง ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ**; เราก็ได้หยิบเอาหมวดที่เรียกว่าธาตุนี้ มาบรรยายเป็นลำดับมา.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในการบรรยายชุดนี้ ครั้งแรกที่สุดก็ได้กล่าวให้ทราบถึงข้อที่ควรทราบก่อนโดยคร่าว ๆ ทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ. ต่อมาก็ได้บรรยายถึงเรื่อง**ความเนื่องกันระหว่างธาตุ** หรือระหว่างกลุ่มของธาตุนานาชนิด, และต่อมาก็ได้บรรยายให้เห็นว่า **สิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นทำให้เกิดสิ่งทั้งหลายทั้งปวงขึ้นมาได้อย่างไร**. เมื่อมาในครั้งที่แล้วมานี้ ก็ได้กล่าวถึง**วิธีปฏิบัติ** ซึ่งเราจะต้องปฏิบัติ**เกี่ยวกับสิ่งที่เราเรียกว่าธาตุ**ตามสมควร.

พิจารณาดูธาตุ เกี่ยวกับพระอรหันต์

ในวันนี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า "**สิ่งที่เรียกว่าธาตุเป็นต้นนั้นกับพระอรหันต์**" ; เพราะเหตุว่าวันนี้เป็น**วันที่ระลึกแก่พระอรหันต์**ดังที่ได้กล่าวแล้ว คือ **เป็นวันมาฆบูชา** ที่เราจะได้ประกอบพิธีนี้ในเวลาเย็นวันนี้ ในลำดับต่อไป. แต่บัดนี้เราจะได้พูดกันถึง พระอรหันต์ที่เป็นใจความสำคัญของวันมาฆบูชานี้ ว่าท่านมีอะไรบ้างที่เราควรจะทราบ.

หัวข้อบรรยายมีว่า "สิ่งที่เรียกว่า *ธาตุ* เป็นต้น *กับพระอรหันต์*" นี้จะต้องทำความเข้าใจให้กว้างไปถึงว่า *ไม่มีอะไรเลย นอกจากสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ;* แต่ว่าสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นมีมาก มากมายหลายอย่างหลายสิบอย่าง ถ้าจะแจกกันแล้วก็เป็นตั้งหลายร้อยอย่างก็ได้ ซึ่งก็ได้บรรยายแจกแจงกันมาแล้ว หลายครั้งหลายคราว.

ผู้ที่ไม่เคยฟัง ก็อาจจะเข้าใจผิด ว่ามีธาตุเพียง ๔ ธาตุ : ดิน น้ำ ลม ไฟ อย่างนี้เป็นต้น; อย่างมากก็ ๖ ธาตุ คือเพิ่มธาตุอากาส ธาตุวิญญาณ. อาจไม่เคยได้ยินได้ฟังในทำนองที่ว่า ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ **ทุกอย่างเป็นธาตุ** ในความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง; **จะแยกได้เป็น ๒ พวก** คือพวก**สังขตธาตุ** : **ธาตุที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง** หรือว่าตัวธาตุเองก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยสำหรับแต่งสิ่งอื่นต่อไป ธาตุนี้ก็มีอยู่พวกหนึ่ง มีจำนวนมากมาย, อีกพวกหนึ่งก็เรียกว่า **อสังขตธาตุ** : **ธาตุที่ไม่ต้องมีเหตุปัจจัย**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อะไรปรุงแต่ง และตัวเองก็ไม่ปรุงแต่งอะไรด้วย; นี้เรียกว่า อสังขตธาตุ เช่น กฎของธรรมชาติ, ความจริงของธรรมชาติอย่างนี้, ไม่ต้องมีอะไรปรุงแต่งให้เกิดขึ้นมา มันก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นความจริง เป็นธาตุแห่งความจริง, เป็นธาตุที่ตั้งอยู่ในลักษณะที่เป็นอิสระ, เป็นธาตุที่ตรงกันข้าม, เหนือเป็นธาตุที่หลอกลวง คือตั้งอยู่ชั่วขณะเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ ตามปัจจัย; แต่เพราะเหตุที่ว่ามีอยู่จริงก็ต้องเรียกว่าธาตุด้วยเหมือนกัน.

ธาตุต่าง ๆ เหล่านี้มีอยู่ในที่ทั่วไปอย่างนี้ **เกี่ยวข้องกับบุคคลประเภทที่เรียกกันว่า พระอรหันต์อย่างไร**.

พระอรหันต์ กับ สังขตธาตุ

เมื่อพูดถึง**สังขตธาตุ** คือ **ธาตุที่มีเหตุปัจจัย** เราก็มองดูไปยังกลุ่มแรกที่สุดที่ว่า ธาตุทั้งหลายที่ยังเป็นธาตุหนึ่ง ๆ เช่น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ, หรือว่าธาตุ : จักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ เป็นต้น คือธาตุทางตา ธาตุทางหู ธาตุทางจมูก ฯลฯ แล้วก็ยังมีธาตุทางรูป ทางเสียง ทางกลิ่น ทางรส ฯลฯ; จะมีชื่อธาตุต่าง ๆ กัน ล้วนแต่เรียกว่าเป็นธาตุทั้งหลายที่ยังเป็นสักว่าธาตุหนึ่ง ๆ; **ธาตุทั้งหลายอย่างนี้ พระอรหันต์ทั้งหลายท่านรอบรู้**.

ขอให้ฟังให้ดีกว่า ๑. **ธาตุทั้งหลายเหล่านี้ พระอรหันต์ท่านรอบรู้คือท่านรู้อย่างทั่วถึงว่ามันเป็นแต่เพียงธาตุ** โดยความเป็นสักว่าธาตุ. พระอรหันต์จะต้องรู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่เป็นธาตุเหล่านี้ ว่ามันเป็นสักว่าธาตุ; ดังนั้นท่านจึง**ไม่ยึดถือธาตุใดธาตุหนึ่ง โดยการเป็นตัวมันหรือว่าเป็นตัวเรา หรือว่าเป็นของเรา**. คนธรรมดาทั่วไปไม่รอบรู้ซึ่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้ จึงได้ยึดเอาว่าเป็นตัวเรา : โง่เกินไปก็ยึดเอาร่างกายนี้ว่าเป็นตัวเรา, ฉลาดหน่อยก็ยึดเอาจิตใจที่คิดนึกรู้สึกได้ว่าเป็นตัวเรา,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็เอาธาตุหนึ่งว่าเป็นตัวเรา : เอารูปธาตุเป็นตัวเราก็มี เอาเวทนาธาตุเป็นตัวเราก็มี เอาสัญญาธาตุเป็นตัวเราก็มี เอาสังขารธาตุเป็นตัวเราก็มี หรือเอาวิญญาณธาตุคือจิตที่คิดนึกรู้สึกอะไรได้นี้เป็นตัวเราก็มี. นี้เพราะเป็นคนชาวบ้าน ไม่รอบรู้เรื่องธาตุ จึงยึดธาตุใดธาตุหนึ่งโดยความเป็นตัวเรา; ส่วนพระอรหันต์ท่านรอบรู้สิ่งที่เรียกว่าธาตุทั้งหลายเหล่านี้โดยความเป็นสักว่าธาตุ ไม่ใช่ตัวเรา.

นี่ลองเปรียบเทียบกันดูว่า “**เรา**” กับ “**พระอรหันต์**” นี้**จะมีความรู้สึกในใจต่างกันอย่างไร**. ในเมื่อ “เรา” นี้ พร้อมที่จะเอาอะไรเป็นตัวเรา ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งอยู่เรื่อยไป; ส่วน “พระอรหันต์” ไม่มีทางที่จะเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือธาตุใดธาตุหนึ่งมาเป็นตัวเรา; เพราะว่า ท่านรอบรู้ซึ่งธาตุทั้งหลายว่า เป็นสักว่าธาตุดังกล่าวแล้ว. นี่หมายถึงธาตุในอันดับแรก คือธาตุที่เป็นสักว่าธาตุหนึ่ง ๆ เป็นธาตุหนึ่ง ๆ ล้วน ๆ.

๒. ธาตุ**อันดับต่อมาคือธาตุที่ปรุงกันเข้าเป็นนั่นเป็นนี่** เช่นว่าธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ อากาส วิญญาณ, หรือธาตุใด กี่ธาตุก็ตาม ปรุงขึ้นเป็นจักขุธาตุ คือธาตุตาสำหรับเห็น, เป็นโสตธาตุ-ธาตุหูสำหรับได้ยิน, ฯลฯ จนกระทั่งเกิดตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจขึ้นมา เรียกว่าอายาตนะ. เราเคยได้ยินกันแต่อายตนะ ๖ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือจักขุ โสต ฆานะ ชิวหา กาย มโน; เราไม่เคยได้ยินว่า จักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ มโนธาตุ ไม่ค่อยได้ยิน; แต่ว่าในพระบาลีก็มีอยู่อย่างเดียวกันนี้. นี่หมายความว่า ธาตุหนึ่ง ๆ นี้มันถูกกระทำ หรือว่ามันปรุงกันเข้ามาจนมาเป็นธาตุในลำดับที่เรียกว่า อายตนะ. **อายตนะก็คือ ธาตุกลุ่มหนึ่ง ที่ปรุงกันขึ้นมา** ที่จะได้พิจารณากันละเอียดเรื่อยไปในส่วนนี้ จนกว่าจะไม่มีการยึดมั่น. **พระอรหันต์ท่านมีสติตลอดกาลต่อธาตุ ในระดับที่เป็นอายตนะนี้**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๓. **ธาตุในระดับถัดขึ้นไปอีก** ก็คือ**เป็นธาตุที่มาอยู่ในรูปร่างของสิ่งที่เราได้ยินได้ฟังกันว่าขันธ์**, ขันธ์ทั้ง ๕ ; เคยได้ยินว่า รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ทั้งหมดเป็น ๕ ขันธ์; แต่ในพระบาลีทั่วไปก็มีว่า รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ เป็นธาตุ ๕ ด้วยกัน. **ขันธ์ทั้งหลายนั้นก็คือ ธาตุที่ประชุมคุมกันเข้า อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า ขันธ์**. ในบรรดาธาตุที่มาเป็นขันธ์ ในรูปร่างอย่างนี้ **พระอรหันต์ท่านไม่มีความยึดมั่นในขันธ์เหล่านั้น เพราะท่านเห็นอนัตตา หรือสุญญตาในสิ่งที่เรียกว่าขันธ์เหล่านั้น**.

๔. **ธาตุ**ทั้งหลายในระดับหนึ่ง หรือว่าในสถานการณ์อันหนึ่ง ๆ ที่ปรุงแต่งซึ่งกันและกัน; **อาการที่ธาตุปรุงแต่งซึ่งกันและกันนี้ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท** มีอวิชชาธาตุเป็นต้นเหตุ. **พระอรหันต์ท่านไม่มีอวิชชา ดังนั้น ปฏิจจสมุปบาท** จึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอรหันต์ทั้งหลายได้.

ทีนี้ธาตุทั้งหลายที่เป็นสังขตธาตุที่ปรุงแต่งกันด้วยอวิชชาแล้ว ย่อมเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา; **พระอรหันต์ไม่มีอวิชชา ท่านจึงไม่มีความสุขที่เกิดมาจากอวิชชา**. ถ้าท่านจะมีความทุกข์ก็เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางกายล้วน ๆ แม้ว่าจะเกิดขึ้นทางตา ทางหู อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้ก็ไม่มีอวิชชาที่เข้าไปผสม ที่จะปรุงแต่งให้เป็นความทุกข์ที่เป็นทุกข์กันจริง ๆ คือเป็นทุกข์ด้วยการยึดมั่นถือมั่น.

๕. **พระอรหันต์มีแต่ความทุกข์ตามธรรมชาติทางกาย** เช่น สมมติว่าร่างกายบาดเจ็บ ก็มีความทุกข์ แต่ที่เกี่ยวกับเรื่องบาดเจ็บทางกาย; ส่วนคนธรรมดานั้นมีความยึดถือ เพราะมีความทุกข์เกิดจากความกลัวเพราะบาดเจ็บนั้น, มีความกระวนกระวายเพราะความบาดเจ็บนั้น; กระทั่งมีความกลัวตาย พอเห็นเลือดออกมา ก็จะเป็นลมแล้ว; มีความยึดมั่นส่วนนั้นมาก จึงเกิดความทุกข์ขึ้นอีกประเภทหนึ่ง คือความ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทุกข์ทางใจ, ที่ใจสร้างขึ้นมาโดยใจ, เป็นความทุกข์เพราะความยึดถือ; นี้คือทุกข์จริง. ส่วน**ทุกข์ที่ร่างกายบาดเจ็บนั้น** เป็นเพียงความทุกข์กายที่ผิว ๆ; **ถ้าบังคับจิตใจไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นได้ ก็เกือบจะไม่มีความทุกข์เลย**. เช่นว่าผู้ที่บาดเจ็บ แล้วสามารถจะรำงับจิตเสียด้วยฌาน สมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง จนกระทั่งไม่รู้จักความเจ็บ ก็ยิ่งไม่มีความเจ็บปรากฏ.

เดี๋ยวนี้ คนเรามีความยึดมั่นถือมั่นอย่างรุนแรงอยู่เสมอ เจ็บนิดหนึ่งก็ยึดมั่นถือมั่น ถึงกับทำให้กลัวตายได้. ขอให้ได้สังเกตดูให้ดี ๆ ทุกคน ว่าความทุกข์ที่เกิดขึ้นแม้แต่ทางร่างกาย ที่ร่างกายบาดเจ็บ อย่างนี้เป็นทุกข์กันเพราะยึดมั่นถือมั่นมากเกินไป. เกี่ยวกับข้อนี้ ควรจะจำอุปมาที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เอง ว่าคนธรรมดานี่ต่างกับบุคคลที่สิ้นอาสวะแล้ว คือเป็นพระอรหันต์; ต่างกันตรงที่ว่า **คนธรรมดา** ถ้าเจ็บปวดหรือเป็นทุกข์ **มักเจ็บปวดสองชั้น**; **ส่วนผู้ที่สิ้นอาสาวะแล้วจะเจ็บปวด เพียงชั้นเดียว**.

อุปมาเหมือนกับคน ๆ หนึ่ง ถูกลูกศรธรรมดาเล็ก ๆ ไม่มียาพิษอะไรยิงเอาก็เจ็บปวด; ส่วนอีกคนหนึ่งนั่น *ถูกลูกศรธรรมดายิงดอกหนึ่ง แล้วยังถูกลูกศรที่อาบด้วยยาพิษยิงอีกดอกหนึ่งด้วยเป็นสองดอกด้วยกัน คนไหนจะเจ็บกว่า?* คนถูกลูกศรธรรมดาไม่มียาพิษ ก็เจ็บกายธรรมดา; ส่วนคนที่ถูกลูกศรอีกดอกหนึ่ง ที่อาบด้วยยาพิษนั้นอาจถึงตายได้.

ถ้าเราเจ็บแต่ร่างกาย ร่างกายเป็นแผล มันก็เจ็บแต่ที่แผลทางร่างกาย; แต่**ถ้ามีอวิชชา อุปาทานเข้าไปยึดถือ ความเจ็บนั้นก็จะกลายเป็นความเจ็บทางจิต**ทางวิญญาณขึ้นมา ซึ่ง**ทำให้เป็นทุกข์ เกือบเหมือนกับถึงตาย**. ปุถุชนคนธรรมดาแตกต่างจากพระอรหันต์อย่างนี้ : คนหนึ่งเจ็บชั้นเดียวผิว ๆ เผิน ๆ เท่านั้นแหละ, อีกคนหนึ่งเจ็บถึงสองชั้น และชั้นหนึ่งก็หนักมากจนถึงตาย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระอรหันต์ทั้งหลายท่านมีแต่ทุกข์กาย. ที่ไปพูดว่าพระอรหันต์จะไม่มีความทุกข์เลยนั้นไม่ได้ พูดไม่ได้ ขืนพูดก็ผิด จึงพูดได้ว่า **มีความทุกข์หาย หรือความทุกข์ล้วน ๆ ที่ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในความทุกข์นั้น**. ที่ว่าสำหรับสังขตธาตุทั้งหลาย ไม่ทำอันตรายจิตใจของบุคคลที่เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

จะทบทวนอีกทีหนึ่งก็ได้ ว่า ๑. ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม **ธาตุอะไรเหล่านี้ ทำอะไรพระอรหันต์ไม่ได้ เพราะท่านไม่ยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นของตน** เรียกว่าท่านรอบรู้ในธาตุทั้งหลายเหล่านั้น.

๒. **ธาตุทั้งหลายนั้นที่มาปรุงกันขึ้นมาเป็นอายตนะนี้ ก็ทำอะไรท่านไม่ได้ เพราะว่าท่านมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดกาล เป็นอัตโนมัติ**; เพราะว่า *ความเป็นพระอรหันต์นั้น ก็คือความมีสติสมบูรณ์ มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์* ไม่เผลอไปหลงยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดอีก; อย่างนี้เรียกว่าท่านมีสติ หรือมีสัมปชัญญะด้วยตลอดกาลและโดยอัตโนมัติ. ฉะนั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ทำอะไรท่านไม่ได้; คือไม่ทำให้ท่านเป็นทุกข์ได้ เพราะว่าท่านมีสติอยู่ตลอดกาล.

๓. ธาตุทั้งหลายที่ปรุงกันขึ้นเป็นรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขาร-ขันธ์ วิญญาณขันธ์, หรือจะเรียกว่าธาตุก็ได้; **ขันธ์เหล่านี้ก็ทำอะไรท่านไม่ได้ เพราะท่านไม่มีการยึดมั่น ถือมั่นในขันธ์เหล่านั้น**, ไม่มีอุปาทาน ยึดมั่นถือมั่นในขันธ์เหล่านั้น. พูดหยาบ ๆ ก็ว่า “กูไม่เอาอะไรกับมึง” มันก็ไม่มีตัณหา เพราะว่า **มองเห็นเป็นอนัตตา เป็นสุญญตา ในขันธ์ทั้งหลายเหล่านั้น**.

๔. เมื่อพูดเล็งไปถึง**ธาตุทั้งหลายที่กำลังปรุงแต่งกันอยู่ เป็นกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท** กระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทนี้ก็**ทำอะไรท่านไม่ได้**; เพราะว่าท่าน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ไม่มีอวิชชา ที่จะเป็นต้นกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท ที่จะทำให้เกิดทุกข์. ถ้าจะเป็นปฏิจจสมุปบาท ก็เป็นฝ่ายดับทุกข์เสียเรื่อย เพราะท่านมีวิชชา; ฉะนั้น สิ่งต่าง ๆ มันก็จะไม่ปรุงไปในทางที่จะเกิดทุกข์ แต่ปรุงไปในทางที่ดับทุกข์ จึงไม่มีความทุกข์ขึ้นเป็นปฏิจจสมุปบาท.

๕. ถ้าพูดถึง**ความทุกข์** พระอรหันต์ก็เหลืออยู่แต่เพียงความทุกข์ทางกายล้วน ๆ ไม่มีความทุกข์ทางจิต, แม้ว่าร่างกายจะเจ็บปวด น้ำตาไหลเหลือทน ก็ยังคงเป็นความทุกข์ทางกายอยู่นั่นแหละ; ความทุกข์ส่วนที่จะยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นความทุกข์ของกู ทุกข์ได้ทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคตนั้นมันไม่มี.

นี่เรียกว่า**ธาตุทั้งหลาย**ทั้งปวง จะมีกี่อย่า, หรือว่า จะปรุงแต่งกันขึ้นมาเป็นธรรม เป็นสังขารธรรม หรือเป็นธรรมทั้งปวง อย่างไร กี่อย่าง กี่ร้อยอย่าง ก็ทำ**อะไรพระอรหันต์ไม่ได้**; **เพราะว่าท่านรอบรู้ในธาตุทั้งหลายทั้งปวง**, มีสติอยู่ตลอดเวลา ไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะไม่มีอวิชชา. นี่แหละเรียกว่าอรหัตตธาตุ. ธาตุประเภทสังขตธาตุนั่น มีภาวะเกี่ยวข้องกับพระอรหันต์อย่างนี้ คือไม่ทำให้พระอรหันต์เป็นทุกข์ได้.

พระอรหันต์ กับอสังขตธาตุ

ทีนี้ก็จะกล่าวต่อไป ถึง**ธาตุอีกพวกหนึ่ง** คือ**พวกอสังขตะ** คือว่าเป็น**ธาตุที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง** นี่ก็เชื่อว่าท่านทั้งหลาย ส่วนมากก็ไม่เคยได้ยิน แม้จะเคยได้ยินคำว่า อสังขตะ ก็ไม่เคยคิด หรือเคยได้รับคำอธิบายในลักษณะที่ว่าเป็นธาตุก็จะเห็นเพียงแต่เป็นธรรมะอันหนึ่ง เป็นอสังขตธรรม; น้อยครั้งที่จะรู้ว่า นี่คือ**ธรรมธาตุ** หรือธาตุประเภทสังขตะ.

ธาตุประเภทอสังขตะทั้งหลาย จะมีชื่อเรียกอย่างไรก็ตามใจ **พระอรหันต์ก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น** ในธาตุเหล่านั้นว่า เป็นตัวตน. อสังขตธาตุ มีชื่อมาก และก็เป็นชื่อธาตุเดียวกันนั่นเอง, ธาตุเดียวกันนั่นเองมีชื่อแปลกมากหลาย ๆ อย่าง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้าพูดถึงจิตของพระอรหันต์ ที่กำลังมีความรู้สึกต่ออสังขตธาตุเหล่านี้อยู่อย่างครบถ้วนแล้ว; ดังนั้นเราอาจจะ**เรียกอสังขตธาตุ ที่ปรากฏอยู่ในจิตใจของบุคคลที่เรียกกันว่าพระอรหันต์นั้น** ว่านี่แหละ**เป็นธาตุพระอรหันต์**, เป็นธาตุพระอรหันต์เสียเลย.

ธาตุของความเป็นพระอรหันต์นั้น เป็นอย่างนั้น มีชื่อเรียกอยู่เป็นอันมากในพระบาลีโดยตรงก็มี และโดยอ้อมที่ท่านเปรียบเทียบจัดให้เป็นคู่ ๆ กันอย่างตรงกันข้ามก็มี; เช่นคำว่า **อสังขตธาตุ**นั้นมีมาก จัดไว้โดยตรง เป็นธาตุที่ปราศจากปัจจัยปรุงแต่ง อยู่เหนือสิ่งใด; **บางทีก็เรียกธาตุนี้ว่า นิพพานธาตุ**, บางทีก็เรียกว่า **สุญญตาธาตุ นิโรธธาตุ อมตธาตุ**, มากมายหลายชื่อ ล้วนแต่หมายถึง อสังขตธาตุ. ในที่นี้อยากจะเรียกเป็นกลุ่มแรกว่า อรหัตตธาตุก่อน คือธาตุแห่งความเป็นอรหัตต์มีในผู้ใดผู้นั้นก็เป็นพระอรหันต์.

พึงรู้จักธาตุของพระอรหันต์ นัยที่ ๑

อรหัตตธาตุ - ธาตุที่ทำความเป็นพระอรหันต์ ก็ได้แก่ธาตุที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง อย่างที่ว่ามาแล้ว, แล้วก็เรียกได้ว่า**ปริสุทธิธาตุ** คือ**ธาตุที่บริสุทธิ์** เพราะ**ไม่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป** จะมีได้แต่เพียงปรากฏแก่จิตใจของคนบางคนที่ปฏิบัติจนถึงธาตุอันนั้น อันนั้นก็เป็นธาตุที่บริสุทธิ์อยู่ในตัวเอง เรียกว่าปริสุทธิธาตุก็ได้. เมื่อถึงธาตุนี้จิตก็บริสุทธิ์ ก็หมายความว่าหลุดพ้นจากสิ่งเศร้าหมอง. หรือจะเรียกว่า **วิมุตติธาตุ** ก็ได้ : ธาตุที่ทำให้เกิดวิมุตติขึ้นมา; และ**เมื่อมีวิมุตติ**อย่างนี้ก็หมายความว่าออกไปได้จากกองทุกข์ **ออกไปได้จากวัฏฏสงสาร**. ดังนั้น จึงเรียกได้อีกว่า **นิสสรณธาตุ** : นิสสรณะ แปลว่าออกไปได้, **นิสสรณธาตุ นี่คือธาตุที่เป็นเหตุให้ออกไปได้** เป็นเครื่องให้ออกไปได้; มันเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง กว่าสิ่งใด

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จึงเรียกว่า **สัจจธาตุ**; ธาตุอื่นนอกจากนี้ไม่จริง หลอก, ธาตุนี้ไม่หลอกและจริง จึงเรียกว่า สัจจธาตุ.

อรหัตตธาตุ นัยที่ ๒

เราจะดูกันได้อีกนัยหนึ่งว่า **อสังขตธาตุนี้ เมื่อไม่มีอะไรปรุงแต่ง** สำหรับจะเกิดขึ้น หรือสำหรับจะดับไป **จึงเป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นนิจ**; **ฉะนั้น จึงเรียกว่า นิจจธาตุก็ได้** คือธาตุที่มีอยู่เป็นนิจ. ธาตุอื่นไม่มีอยู่เป็นนิจ เว้นแต่อสังขตธาตุส่วนเดียว; ทีนี้เพราะเหตุที่ว่ามันอาจจะอยู่ได้เป็นนิจ ไม่มีใครทำอะไรให้มันยุบลงไปได้ ให้สลายไปได้ ให้เปลี่ยนแปลงไปได้. เราก็เรียกได้ว่าเป็น**อิสระธาตุ**; อิสสระธาตุ -ธาตุที่เป็นอิสระอย่างยิ่ง, เป็นอิสระในตัวมันเองอย่างยิ่ง. มองอีกทางหนึ่งก็**อาจจะเรียกว่าวิสังขารธาตุ** -ธาตุที่ไม่มีเหตุ ปัจจัย ปรุงแต่ง และไม่ปรุงแต่งใคร, หรือจะเรียกอีกทีหนึ่งก็ว่า **อมุสาธาตุ**.

คำอมุสานี้บางคนก็ไม่เคยได้ยิน, คำว่า **อมุสา นี่เป็นชื่อของอสังขตะ เป็นชื่อของนิพพาน**. *อมุสา แปลว่าไม่มุสา* คือไม่โกหก เป็นชื่อของนิพพาน เป็นชื่อของอสังขตะ, แล้วก็มีชื่อสำหรับธาตุว่า อมุสาธาตุ ธาตุนี้เป็นธาตุที่ไม่หลอก ไม่โกหก หมายถึงอสังขตะ หรือนิพพาน.

อรหัตตธาตุ นัยที่ ๓

ทีนี้จะมองดูอีกนัยหนึ่งที่เรียกว่า ๑. **นิพพานธาตุ นิพพานธาตุ เป็นที่ดับแห่งกิเลสและทุกข์**; ถ้ามองกันเผิน ๆ ก็คือไม่เสียบแทง ไม่เผาลน. นิพพานนี้ตามธรรมดาที่เป็นภาษาชาวบ้าน ก็แปลว่า เย็น; ถ้าพูดกันตามชาวบ้าน ในบ้านในเรือนคำว่านิพพานนี้แปลว่าเย็น ของเย็น. ถ่านไฟร้อน ถ่านไฟไม่นิพพานอย่างนี้เป็นต้น; นิพพานแปลว่าเย็น เย็นก็คือไม่ร้อน ไม่เสียบแทง ไม่เผาลน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๒. **อสังขตธาตุนี้ไม่เสียบแทง ไม่เผาลน ชื่อว่านิพพานธาตุได้**; ธาตุนี้เป็นที่ดับของสิ่งทั้งปวง ก็เลย**เรียกว่านิโรธธาตุได้**. คำนี้มีใช้มากที่สุดในพระบาลี คือคำว่า **นิโรธธาตุ-ธาตุเป็นที่ดับ** เมื่อดับแล้วก็ต้องมีความสงบระงับ จะเรียกว่าสันติธาตุ หรือ**เรียกว่าสันตธาตุก็ได้**. ๓.เมื่อสงบแล้วก็มีความเกษม ก็**เรียกว่าเขมธาตุก็ได้**. *เขมะ* แปลว่า *เกษม เป็นชื่อของพระนิพพาน* ตามธรรมดา เช่นว่า **เกษมจากโยคะ** นี่คือ**เกษมจากความทุกข์** จากกิเลส. ธาตุที่เกษมจากโยคะ ก็มีแต่อสังขตธาตุ หรือนิพพานธาตุ.

๔. **ธาตุนี้เป็นสิ่งที่รุ่งเรือง** หรือ**เป็นที่พึ่งอยู่ได้** ก็**เรียกว่าทีปธาตุ**-ธาตุที่เป็นที่พึ่งหรือทิวธาตุ-ธาตุที่รุ่งเรือง ธาตุอย่างอื่นรุ่งเรืองอยู่ไม่ได้ เพราะมีปัจจัยปรุงแต่ง แล้วก็วอบ ๆ แวม ๆ ไปตามปัจจัยที่ปรุงแต่ง. ส่วนอสังขตธาตุนี้รุ่งเรืองอยู่ได้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ก็เป็นที่พึ่งได้เพราะเหตุนั้น.

อรหัตตธาตุ นัยที่ ๔

ทีนี้ เราจะมองกันดูอีกสักแนวหนึ่ง : **อสังขตธาตุนี้ ควรจะเรียกว่าสุญญตาธาตุ** หรือสุญญธาตุ-ธาตุที่ว่าง หรือธาตุแห่งความว่าง. ธาตุอื่นมันไม่ว่าง มันรกรุงรังไปด้วยเหตุปัจจัย หรือความยึดมั่นถือมั่น ที่เข้าไปยึดถือในเหตุในปัจจัย. ส่วนธาตุนี้ว่าง ว่างอย่างยิ่ง; เหมือนกับที่มีหลักกล่าวไว้ว่า **นิพพานเป็นความว่างอย่างยิ่ง; นั่นคือนิพพานธาตุนั้น เป็นสุญญตาธาตุ**.

ถ้าดูถึงอาการอันหนึ่ง **เป็นธาตุที่ไม่รู้จักตาย ก็เลยเรียกว่าอมตธาตุ**. ดูอีกมุมหนึ่ง **เป็นธาตุที่ไม่มีสิ้งสุด จึงเป็นอนันตธาตุ**. ดูอีกแง่หนึ่ง มันเหนือโลก เหนือวิสัยโลก เหนือความหมายแห่งโลก คือ**เหนือโลกิยวิสัย** ของคน ของมนุษย์ ก็เลยเรียกได้ว่า **โลกุตตรธาตุ - ธาตุที่อยู่เหนือโลก**.ทีนี้ธาตุนี้ไม่ปรุงแต่งอะไร

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คือไม่ยอมรับอะไร เมื่อจิตใจบรรลุถึงธาตุนี้แล้ว ย่อมจะสลัดสิ่งทั้งปวงออกไปจากความยึดมั่นถือมั่น เพราะฉะนั้น ธาตุนี้เรียกชื่อใหม่ได้อีกอย่างหนึ่งว่า **ปฏินิสสัคคธาตุ คือธาตุที่จะสลัด หรือกันสิ่งอื่นออกไปเสียจากตน** ไม่ยอมรับเข้ามา, มันเป็นอิสระ. ในที่สุด สรุปความก็เรียกกันว่า **อนุตตรธาตุ** ดีกว่า คือ**ธาตุที่สูงสุด** ไม่มีอะไรจะยิ่งไปกว่านี่แล้ว เรียกว่าอนุตตรธาตุ.

เท่าที่อาตมายกเอามาพูดให้ฟังเป็นตัวอย่าง นี่อสังขตธาตุก็ตั้ง ๒๑ ชื่อแล้ว, ๒๑ ชื่อพอดี :-

อรหัตตธาตุ ปริสุทธิธาตุ วิมุตติธาตุ นิสสรณธาตุ สัจจธาตุ นี้สายหนึ่ง.

อสังขตธาตุ นิจจธาตุ อิสสรธาตุ วิสังขารธาตุ อมุสาธาตุ นี้ก็สายหนึ่ง.

นิพพานธาตุ นิโรธธาตุ สันติธาตุ เขมธาตุ ทีปธาตุ นี้ก็สายหนึ่ง.

สุญญตาธาตุ อมตธาตุ อนันตธาตุ โลกุตตรธาตุ ปฏินิสสัคคธาตุ อนุตตรธาตุ นี้ก็อีกสายหนึ่ง.

ธาตุฝ่ายที่ตรงกันข้ามกับธาตุธรรมดา ซึ่งเรียกว่า สังขตธาตุ เป็นฝ่ายนี้; ฝ่ายโน้น ที่ตรงกันข้ามเรียกว่าอสังขตธาตุ ซึ่งอยากจะเรียกเสียใหม่ให้น่าตกใจว่า ธาตุพระอรหันต์ การบรรลุถึงธาตุชนิดนั้น คือการเป็นพระอรหันต์; เรียกได้ว่าธาตุพระอรหันต์ ธาตุแท้ของพระอรหันต์เป็นอย่างนั้น.

พระอรหันต์ไม่ยึดมั่นทั้งสังขตะและอสังขตธาตุ

เป็นอันว่าพระอรหันต์ ไม่ได้ยึดมั่นสังขตธาตุ และอสังขตธาตุว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขา; ถ้ามีความยึดมั่นอย่างใดเหลืออยู่ ก็ไม่เป็นพระอรหันต์. **เป็นพระอรหันต์ก็คือ ไม่มีความยึดมั่นในธาตุใด ๆ โดยความ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เป็นตัวเป็นตน; แม้แต่ว่า จะเป็นตัวของธาตุนั้นเองก็ยังไม่ยึดมั่น; เห็นเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น : ปราศจากควาสำคัญว่าเป็นของเรา, หรือ**ปราศจากความสำคัญว่ามันควรจะถือ**ว่าเป็นของเรา. **การถือว่าเป็นของเรานี้มันเต็มที่**; ถือว่า "มันควรจะเป็นของเรา" หรือ "น่าจะเป็นของเรา" นี่มันครึ่งเดียว; แต่มันก็ยังผิดอยู่นั่นแหละคือเป็นที่ตั้งแต่งความทุกข์.

พระอรหันต์ไม่มีอุปทาน ไม่มีอาสวะในบุญบาป, สุขทุกข์

ในที่สุดเมื่อมองดูถึงผลสุดท้าย พระอรหันต์นั้นไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ในบุญในบาป ในกุศล ในอกุศล หรือแม้ในอพยากฤต, และไม่ยึดมั่นในความสุข หรือความทุกข์ หรืออทุกขมสุข โดยความเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา. นี่เมื่อเป็นอย่างนี้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ก็ไม่เป็นอุปทานนิยะแก่พระอรหันต์; **ไม่เป็นอุปาทานิยะคือไม่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน**. ส่วนเรา คนธรรดานี้ สิ่งเหล่านี้เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานของปุถุชน; บุญบาป สุขทุกข์ นี่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ของคนธรรมดา แต่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานแก่พระอรหันต์ เพราะ**พระอรหันต์ไม่มีอุปาทาน**. สิ่งเหล่านี้ก็ไม่เป็นที่ตั้งแห่ง อาสวะ เพราะพระอรหันต์**ไม่มีอาสวะ** หรือสิ้นอาสวะ; แต่สิ่งเหล่านี้เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะของคนธรรมดาเช่นพวกเรา.

พอเรารู้สึก**เป็นสุข ก็เพิ่มอาสวะ**ชนิดที่หลงใน ความสุข, ถ้า**เป็นความทุกข์ก็เป็นอาสวะชนิดที่หลงในความทุกข์**, ถ้าประสบที่ว่า**ไม่สุขไม่ทุกข์** กลาง ๆ **ก็โง่ไปตามเดิม**. นี่เรียกว่า มี**ราคานุสัย**เพิ่มขึ้น เมื่อมีความรู้สึกเป็นสุข, มี**ปฏิฆานุสัย**เพิ่มขึ้น เมื่อรู้สึกว่า เป็นทุกข์, มี**อวิชชานุสัย**โง่ไปตามเดิม เมื่อมีความรู้สึกไม่สุข - ไม่ทุกข์ : นี่เป็นแก่ปุถุชน; ไม่เป็นแก่พระอรหันต์ไม่มีแก่พระอรหันต์เพราะท่านไม่มีอุปทาน หรือไม่มีอาสวะ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่เป็นข้อเปรียบเทียบ ซึ่งอาจจะเปรียบเทียบกันได้อย่างดี ระหว่างปุถุชนกับบุคคลที่สิ้นอาสวะ เป็นพระอรหันต์. สำหรับ**คนธรรดา**นี่ **บุญ** ก็ดี **บาป** ก็ดี แม้แต่**ไม่บุญไม่บาป**ก็ดี **ล้วนเป็นที่ตั้งความยึดมั่นถือมั่นอย่างใดอย่างหนึ่ง**, สุข ก็ดี ทุกข์ ก็ดี อทุกขมสุข ก็ดี ก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง; แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นแก่พระอรหันต์.

พูดกันอีกทีหนึ่งก็ว่า สิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นสักแต่ว่า**ธาตุตามธรรมชาติ**นั้น เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นแก่คนธรรมดา; **ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น แก่พระอรหันต์**.

คำว่า **"สุข" นี้ก็มีเรียกชื่อเป็นธาตุ**; มีพระพุทธภาษุตเรียกชื่อว่า **สุขธาตุ ทุกขธาตุ**; **โสมนัสสธาตุ โสมนัสสธาตุ**; **อุเบกขาธาตุ** หรือ**อทุกขมสุขธาตุ** และ**อวิชชาธาตุ**. นี่เป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงธาตุ ๖ อย่างอีกหมวดหนึ่ง ท่านได้ตรัสไว้ในลักษณะ ที่แสดงให้เห็นว่า อวิชชาซึ่งมาจากความรู้สึกว่าสุขว่าทุกข์ ว่าโทมนัส ว่าโสมนัส หรือว่าอทุกขมสุขนี้; ท่านเอามาจัดไว้หมวดเดียวกันเป็น ๖ ธาตุ : สุขธาตุ ทุกขธาตุ นี่คู่หนึ่ง, และโสมนัสสธาตุ โทมนัสสธาตุนี้คู่หนึ่ง, และก็มีอุเบกขาธาตุ และอวิชชาธาตุ, นี้อีกคู่หนึ่ง.

ถ้าไม่มีการรู้สึกว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าโสมนัสและโทมนัสแล้ว ดูเป็นว่าเรา**จะไม่มีทางที่จะเกิดอวิชชา**; เพราะมันมีความรู้สึกแยกกันอยู่เป็นคู่ตรงกันข้าม ว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าโสมนัส ว่าโทมนัส เราจึงไปโง่เข้าในฐานะที่เห็นเป็นสุข น่าปรารถนา น่าพอใจ ก็มี เห็นว่าเป็นทุกข์น่าเกลียด น่าชัง ไม่น่าปรารถนา ไม่พอใจก็มี. ฉะนั้นขอให้สังเกตดุให้ดีเถอะว่า **การที่เราไปรู้สึกว่าเป็นสุขในอะไร ๆ นั้นก็คือความโง่ของเรา คืออวิชชาของเรา**. หรือว่าการที่เราไปรู้สึกว่า เป็นทุกข์เข้าในกรณีใดกรณีหนึ่ง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นั่นก็คือความโง่ของเรา อวิชชาของเรา. ถ้าเราไม่มีสองอย่างนี้ อวิชชา ก็ไม่รู้จะเกิดได้อย่างไร เพราะ**ในโลกนี้มันก็มีสองเรื่อง**นี่แหละ ที่ว่า**สุข** หรือ**ทุกข์**. โสมนัส หรือโทมนัส. ส่วนอุเบกขานั่นก็มีหลายความหมาย : ถ้าอุเบกขา เพราะไม่รู้สึกอะไร ก็ยังเป็นความโง่อยู่นั่นแหละ; แต่ถ้าอุเบกขา เพราะวางเฉยได้โดยที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร มันก็เป็นความฉลาด.

นี่ขอให้ถือเอาเป็นหลักก็ได้ว่า อวิชชา ความไม่รู้ ความโง่ ความเขลาอะไรนี่ มีรากฐานอยู่บนความสุข หรือความทุกข์; **ที่มนุษย์กำลังเป็นปัญหากันที่สุด ก็คือ เรื่องสุข เรื่องทุกข์**; เรื่องสุขเรื่องทุกข์นี่ ทุกวัน ๆ นี้ เป็นที่ตั้งแห่งอวิชชา.

พระอรหันต์มีความหมายที่สำคัญอยู่ตรงที่ไม่มีอวิชชา จึงอยู่เหนือสุข เหนือทุกข์.

ต่อไปนี้เราก็จะดูถึง**ภาวะที่ลึกซึ้งของพระอรหันต์** ว่า**มีอะไรบ้างที่ควรจะสนใจ สำหรับมาเป็นแนวคิดนึก**, เป็นจุด จุดแรก หรือเป็นชนวนอันดับแรก สำหรับคิดนึกให้เข้าใจ.

ความลึกซึ้งของความเป็นพระอรหันต์นี้ ต้องแยกออกเป็น ๒ ประเภท : ประเภทที่**สมมติ**อย่างหนึ่ง, ที่**ไม่สมมติ** คือเป็นปรมัตถ์โดยตรง นี้อีกอย่างหนึ่ง.

สภาวธรรมของพระอรหันต์อย่างสมมติ

คนธรรดาปุถุชนนี้ ติดอยู่ข้างสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น; นี่คือติดอยู่ฝ่ายข้างดีข้างได้ ข้างชนะ ข้างอะไรเรื่อย ๆ. อย่างนี้เรียกว่า สมมติทั้งนั้น เช่นสมมติว่าเลิศ ว่าดี ว่าดีที่สุดก็คือเลิศ; เราก็ไปติดป้ายให้พระอรหันต์ ว่า เลิศที่สุด เป็นบุคคลที่เลิศที่สุด ที่ประเสริฐที่สุด.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คำพูดที่สมมตินั้นเป็นคำพูดจริงเหมือนกัน แต่**จริงอย่างสมมติ** บางทีพระพุทธเจ้าท่านก็มีความจำเป็น ที่จะต้องใช้คำสมมติอย่างนี้ ที่**เรียกพระอรหันต์**ว่า**เลิศที่สุด** ที่อะไรที่สุด สูงที่สุดไม่มีอะไรสูงเท่า เลิศที่สุดไม่มีอะไรเลิศเท่า. บางทีก็ใช้คำว่า **ยิ่งใหญ่** เป็นผู้ยิ่งใหญ่, แม้ที่สุดแต่ว่าจะใช้คำว่า **เต็มเปี่ยมแล้ว** ไม่พร่องแล้ว นี่ก็สมมติ, เป็นที่**หยุดแล้ว** ไม่วิ่งอีกต่อไปแล้ว นี่ก็สมมติ, **เป็นผู้ปลงได้แล้ว** ก็สมมติ, **เป็นผู้ปล่อยได้แล้ว** ก็สมมติ, **เป็นผู้เย็น** ก็สมมติ, **เป็นผู้อยู่นิรันดร** นี่ก็สมมติ. คำอย่างนี้สมมติทั้งนั้น ควรจะใช้สมมติให้กับบุคคลที่หลุดพ้นแล้ว เป็นพระอรหันต์แล้ว ว่าท่านเป็นผู้ประเสริฐที่สุด เลิศที่สุด ยิ่งใหญ่ที่สุด เต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ที่สุด หยุดเวียนว่ายในวัฏฏสงสารแล้ว.

“**ปลงภาระ**” คือปลงความยึดมั่นถือมั่นได้แล้ว ปล่อยสิ่งที่ผูกมัดรัดรึงแล้ว, เย็นสนิทแล้ว, มีชีวิตอยู่เป็นนิรันดร ฯลฯ; ทั้งหมดนี่**เป็นคำสมมติ แต่เราไม่เคยคิดว่าเป็นสมมติ** ถือว่าเป็นจริงที่สุด แล้วก็ต้องการอย่างนี้. ขอให้รู้จักคำพูดที่เป็นภาษาสมมติ สำหรับใช้กับบุคคล เช่นพระอรหันต์ว่ามีอยู่อย่างนี้; ดังนั้น จะเรียกว่าปรมัตถสภาวะของพระอรหันต์ ก็ไม่ถูกนัก; มันถูกที่สุดสำหรับคนที่ใช้ภาษาสมมติเป็นหลัก; แต่ไม่ถูกเลยสำหรับคนที่อยู่เหนือสมมติ.

ปรมัตถสภาวธรรม ของพระอรหันต์

ถ้าจะพูดกันอย่างเป็นปรมัตถ์ คือไม่สมมติกันแล้ว **สถาวะของพระอรหันต์** จะไม่เป็นอย่างที่ว่านั้นเลย; แต่จะพูดได้คำเดียวว่า “**ว่าง**”. คำว่า “ว่าง” นี้มีความหมายมาก พรรณนากันไม่หวาดไหว; ว่างจากอะไรก็ลองไปคิดดู.

ว่างเริ่มแรก ก็ต้องว่างจากตัวตนนั่นแหละ, ต้องว่างจากตัวตน คือไม่มีตัวตน เรียกว่าว่างจริง ๆ ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน; ถึงจะมีเนื้อมีหนัง มีเลือด มีกาย

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มีใจ มีจิต มีวิญญาณ ก็ไม่ใช่ตัวตน. นี่คือว่างจากตัวตน. ฉะนั้น **ปรมัตถสภาวะของพระอรหันต์ก็คือ ภาวะว่าง**.

ที่พูดว่า เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้เย็น เป็นผู้หยุดเวียนว่าย เป็นผู้อะไรทุก ๆ อย่างนั้น**เป็นภาษาสมมติ**; เพราะว่านั่นยังไม่ว่าง ไม่ว่างจากความหมายซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ; เพราะว่าคนที่มีความยึดถือเป็นผู้พูด ไม่ใช่พระอรหันต์ท่านพูด เรานี่แหละไปพูดให้ท่าน ไปตั้งให้ท่าน ไปว่าท่านเป็นอย่างนั้นอย่างนี้. คนธรรมดาพูด ก็ต้องพูดภาษาสมมติ; ดังนั้น ถึงจะลึกซึ้งจะประเสริฐที่สุดเท่าไร ก็ยังเป็นสมมติ. ที่ถูก ถ้าจะพูดถึง**ภาวะอันแท้จริง ของพระอรหันต์ต้องพูดว่า ว่าง**; ถ้าไม่พูดว่าว่าง ก็ต้องพูดให้หนักไปกว่านั้นอีก ก็คือพูดว่า พูดว่าอะไรไม่ได้, ภาวะของพระอรหันต์เป็นอย่างไร ก็ต้องตอบว่า ว่าอย่างไรไม่ได้, **จะบรรยายว่าอย่างไรไม่ได้**; นั่นแหละจึงจะลึกซึ้งถึงที่สุด ถึงความจริงของภาวะแห่งความเป็นพระอรหันต์.

ถ้าพูดให้ชัดเป็นภาพพจน์ ให้เห็นง่ายขึ้นมาอีกก็ว่า **ภาวะแห่งความเป็นพระอรหันต์นี่ ก็คือภาวะแห่งการหุบปากของผู้บรรยาย**อย่างนี้; จะมานั่งบรรยายจ้ออยู่บนธรรมาสน์อย่างอาตมานี้ไม่ได้ มันไม่ใช่ภาวะอันแท้จริงของพระอรหันต์. แต่เดี๋ยวนี้เราพูดกันเพื่อจะให้เข้าใจ เราจึงต้องพูดมาก; แต่เราก็เอาภาวะของพระอรหันต์มาบรรยายให้ถูก ให้เต็ม ให้ถึงที่สุดไม่ได้ ได้แต่พูดเลียบเคียงข้างนั้น ข้างนี้ ชักจูงโยงกันมา จากทางนั้น ทางนี้ ให้ค่อย ๆ เข้าใจขึ้นไป; แต่พูดกันโดยจริง ก็ต้องใช้คำว่า “หุบปาก” ; ภาวะแห่งการหุบปากของผู้บรรยายนั่นแหละคือลักษณะ หรือภาวะอันลึกซึ้งของพระอรหันต์. มันมีความต่างกันอยู่ตรงกันข้ามอย่างนี้.

การพูดแบบที่พูดกันอยู่นี้ต้องเป็นสมมติทั้งนั้น จึงพูดได้; ถ้าไม่สมมติพูดไม่ได้ เพราะพูดถึงความจริงขึ้นมาจริง ๆ ก็ต้อง “หุบปาก” คือพูดลักษณะอย่างนั้น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่างนี้ไม่ได้; อย่างจะพูดได้ที่สุด ก็พูดได้ว่า "**ว่าง**" หรือพูดว่า **อัพยากฤต**. *อัพยากฤต* ก็แปลว่า*พูดไม่ได้ชัด* ว่าเป็นอย่างไร.

คำว่า "อัพยากฤต" นั่นเขามักจะเข้าใจไปว่า หมายถึงลักษณะกลาง ๆ, แต่แท้จริงคำว่า *อัพยากฤต* นี้ แปลว่า *สิ่งที่พูดให้ชัดลงไปได้ว่ามันเป็นอย่างไร* คือมันไม่เป็นอะไรเสียหมด ในบรรดาภาษาที่มนุษย์รู้จักกันนี้. ใครจะนึกถึงความว่าง. ใครจะบรรยายลักษณะของความว่างได้; ถ้าไปบรรยายให้มีอะไรเข้า มันก็ไม่ว่าง ฉะนั้น คำว่า "**ความว่าง**" **ก็เป็นลักษณะของอัพยากฤต**; เห็นได้ไร ๆ อยู่แล้ว ว่ามันบรรยายไม่ได้ เดี๋ยวนี้พูดให้ชัดเสียเลยก็เรียกว่าอัพยากฤต คือบรรยายไม่ได้ พูดให้ชัดลงไปว่าอะไรไม่ได้ แม้จะเห็นอยู่ รู้อยู่ ก็ยังต้องหุบปาก.

การที่จะสอนเรื่องนิพพาน หรือ**เรื่องความเป็นพระอรหันต์นี้ก็ได้แต่บอกวิธีการประพฤติปฏิบัติ** ว่าจงปฏิบัติอย่างนั้น ๆ ๆ แล้วอะไรเกิดขึ้นนั่นแหละคือภาวะอย่างนั้น ซึ่งเอามาพูดเป็นคำพูดไม่ได้.

ต้องรู้จักด้วยใจเอง รู้สึกด้วยใจเอง เรียกว่า *ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ;* ต่อให้เป็นวิญญูชนฉลาดแล้ว ก็ยังจะต้องรู้ด้วยเฉพาะใจเองเท่านั้น รู้สึกด้วยใจเองเท่านั้น รู้แทนกันไม่ได้; นั่นแหละเป็นปรมัตถสภาวะที่แท้จริง เลยต้องเรียกว่า ภาวะแห่งการหุบปากของบุคคลผู้ตั้งใจจะพูด อยากจะพูด พยายามจะพูด แล้วก็พูดไม่ออก ก็ต้องหุบปาก. แต่อย่าลืมว่า การหุบปากนี่กลับพูด พูดมากที่สุด แต่ไม่ได้ยินเสียง. มันพูดเป็นความรู้สึก; ใครอยากมีก็ไปปฏิบัติ ปฏิบัติให้รู้สึกขึ้นมาในใจ แล้วก็พูดไม่ได้อีกตามเคย.

อุปมาการสอนเรื่องนิพพาน เหมือนเสียงตบมือข้างเดียว

ที่เรียกว่า "คำพูดชนิดที่พูดไม่ได้" นี่ฟังดู; คำพูดที่พูดด้วยปากไม่ได้นี้มีประโยคอยู่ประโยคหนึ่ง ซึ่งใช้เพื่อให้เข้าใจเรื่องที่เข้าใจยากอย่างนี้ เช่นคำพูดที่ว่า *เสียงของมือที่ตบข้างเดียว.*

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เสียงของมือที่ตบข้างเดียว, มือข้างเดียวตบนี่ มันมีเสียงอย่างไร? คนธรรมดาก็ว่าไม่มีเสียงซิ; แต่คนที่รู้ความจริงอะไรมากกว่านั้นก็ว่า มี**เสียงอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งดังกว่าเสียงธรรมดา เพราะเป็นเสียงของความสงบ** เป็นเสียงแห่งความไม่มีเสียง เป็นเสียงแห่งนิพพาน เป็นเสียงแห่งการที่ไม่ปรุงแต่ง เป็นเสียงแห่งอสังขตะ เป็นต้น. ในตึกแสดงภาพทั้งหลาย ก็มีภาพเสียงแห่งการตบมือข้างเดียว อยู่ภาพหนึ่งเหมือนกัน.

"มือข้างเดียว" หมายความว่า จิตที่ไม่ยึดมั่นอะไร; ถ้าจิตไปยึดมั่นถือมั่นอะไร เรียกว่า มือสองข้างกระทบกัน; เช่นตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่นฯลฯ อย่างนี้คือมือสองข้างมันตบกัน ก็มีปฏิกิริยาเกิดขึ้นมา เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นทุกข์ทั้งนั้น, แล้วก็หลอก ไม่จริง เป็นมายา : ทุกข์แล้วก็หมดไป, ทุกข์แล้วหมดไป หมดไปแล้วก็ทุกข์อีก ทุกข์แล้วก็หมดไปอีกนั่นแหละ; อย่างนี้เรียกว่าเป็นของหลอกไม่จริง.

ทีนี้เมื่อเป็นอยู่เรื่อยมาจนอบรมจิตดีขึ้น ดีขึ้น จนจิตนี่ไม่ยึดถือสิ่งใด ที่จะเอามาเป็นตัวตนของตน : ตาเห็นรูป ก็สักว่าเห็น, หูได้ยินเสียง ก็สักว่าได้ฟัง, จมูกได้กลิ่น ก็สักว่าได้กลิ่น ฯลฯ; นี่เรียกว่าไม่ได้รับเอาเข้ามาปรุง เป็นเวทนาเป็นความรู้สึกที่จะยึดมั่นถือมั่น มันก็เลย**เกิดเป็นความสงบขึ้นมา**; ดังนั้นเสียงแห่งความเงียบ เสียงแห่งความสงบ นี่วิเศษที่สุด ประเสริฐที่สุด มันก้องไปทั้งจักรวาลเลย.

อุปมา หรือคำเปรียบเทียบ ภาพพจน์ทำนองนี้ ก็เพื่อให้คนคิดได้ง่าย ๆหรือพอจะมองเห็นพอจะคิดได้; ถ้าไม่มีเสียงเลย ก็ไม่มีอะไรเป็นเงื่อนสำหรับคิด สำหรับที่จะขยายความคิดให้ลึกลงไปถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิ่งธรรดาสามัญ. **เรารู้จักแต่สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง คือ สังขตธาตุทั้งหลาย** เราคิดอะไรป้วนเปี้ยนอยู่แต่ในขอบเขตอันนี้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เราออกไปนอกขอบวงอันนี้ไม่ได้; ฉะนั้นเขาจึงบอกว่า "รีบออกไปเสียทีหนึ่ง ไปถึงเขตที่มันพูดไม่ได้ บรรยายไม่ได้ มันเป็นความสงบที่มีเสียงดังที่สุด". คนนั้นก็สนใจอยากจะรู้ อยากจะเข้าใจ และพยายามจะคิด ค่อย ๆ คลำไป ก็รู้ว่า อ้าว, สิ่งที่ตรงกันข้ามมันเป็นอย่างนี้ แล้วจึงรู้ได้ชัดทีเดียว เรื่องสมมตินี้ เป็นเรื่องเด็กเล่น; แม้จะพูดว่าดี. วิเศษประเสริฐสูงสุด มันก็เรื่องเด็กเล่นทั้งนั้นแหละ เด็กอมมือด้วยซ้ำไป.

นี่คือเรื่องสมมติว่าดีมาก สนุกมาก อร่อยมาก เลิศมาก เย็นมาก อะไรก็ตามใจ; แต่ถ้าเป็นความจริงถึงที่สุดแล้ว จะหุบปากเพราะไม่อาจจะพูดว่าอะไร อย่างนี้; อย่างดี **ก็จะรู้สึกว่ามันว่าง ไม่มีอะไรที่จะไปดึงเอามาเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา**.

นี่คือภาวะ หรือสภาวะอันลึกซึ้งของพระอรหันต์, ของความเป็นพระอรหันต์. ถ้าเราอยากจะหยั่งทราบถึงภาวะอันลึกซึ้งของพระอรหันต์ เราต้องหัดคิดทำนองนี้ : ทำนองที่เราจะเห็น หรือยอมรับ หรือเข้าใจทันทีว่า **เสียงของมือที่ตบข้างเดียวนั้นดังก้องไปทั้งจักรวาล**; เสียงที่มือตบสองข้างนี้ดังเปาะแปะ ๆ อยู่ที่ตรงนี้ ดังไม่กี่วา.

นี่ลองคิดดูว่า **ความคิดมันคืบไกลออกไปได้เท่าไร**, ไกลออกไปได้กี่มากน้อย กี่ร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า แสนเท่า, **ออกไปเสียจากสมมติทั้งหลาย ไปอยู่ที่ความจริง ปรากฏออกมาเป็น ว่าง** ไม่มีตัวตน หรือของตน ซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือบรรยายด้วยปาก ด้วยคำพูด หรือด้วยตัวหนังสือหรือด้วยอะไรก็ไม่ได้. นี่ก็เลยชี้มาที่ภาวะของการหุบปากเสียนั่นแหละ. ไปคิดดูเถอะว่า นิพพานมีลักษณะอย่างไร? ก็ตอบโดยหุบปากใส่หน้า. ไปนิพพานทางไหน ก็หุบปากใส่หน้า. ถามอย่างไรก็หุบปากใส่หน้า; นั่นแหละคือความจริง แต่แล้วเดี๋ยวก็จะถูกเขาด่า. มันเป็นเรื่องคนละประเภท คนละชั้นคนละระดับอยู่อย่างนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ให้รู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรม เพื่อมองเห็นสิ่งที่เห็นยาก

เดี๋ยวนี้เราก็ได้พูดกันมามากแล้ว สำหรับอาตมาเองก็พูดมาไม่รู้กี่ร้อยครั้ง กี่พันครั้งแล้ว ที่พูด ๆ เทศน์ ๆ มานี้; ดังนั้น จึงได้ค่อย ๆ ดึงออกไป ดึงท่านทั้งหลายผู้ฟังออกไป ๆ ทีละนิด ๆ อย่างนี้; **ดึงออกไปให้พ้นเรื่องของสมมติ**, ออกไปให้พ้นจากขอบเขตวงของการสมมติ จึงได้พูดอย่างนี้; และก็**เลือกเอาเรื่องนี้** คือเรื่อง "**ปรมัตถ-สภาวธรรม**" มาพูด พูด**เพื่อให้มองเห็นสิ่งที่ลึก** จนเห็นได้ยาก; เห็นได้ยากนั้นคือเรื่องที่**ไม่อยู่ในขอบเขตจำกัดของสิ่งใด**; จึงได้เอาเรื่องพระอรหัต์มาพูด ว่าท่านมีสภาวะอันลึกซึ้งอย่างไร. ในการพูดนั้นจำเป็นที่จะต้องพูด ในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใดที่เราเห็น ๆ กันอยู่; ถ้าไม่อย่างนั้นก็พูดไม่ได้ ก็เลยต้องพูดให้เห็นว่า เกี่ยวข้องหรือว่าไม่เกี่ยวข้องกันอยู่ กับสิ่งที่เรียกว่าธาตุทั้งหลายนั้นอย่างไร.

เป็นอันว่า ทั้งหมดนี้ก็พอแล้ว หรือสมควรแล้ว ที่ได้ช่วยให้ท่านทั้งหลายได้ยินได้ฟังเรื่องธาตุคืออย่างไร มีอยู่กี่ธาตุ กี่สิบธาตุ, กี่ร้อยธาตุ. และพระอรหันต์ท่านเกี่ยวข้องกันกับธาตุเหล่านี้ หรือว่าท่านไม่ได้เกี่ยวข้องกันกับธาตุเหล่านี้เลยในลักษณะอย่างไร.

คำว่าธาตุ หรือสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ นี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก มีความจำเป็นมากที่เราจะต้องรู้ ต้องเข้าใจ; เพราะว่าเรากำลังเป็นทุกข์ เพราะสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั่นเอง. อย่าไปทำเล่นกับธาตุ.

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาส ธาตุวิญญาณ ธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุใจ ธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส ธาตุรูป ธาตุเวทนา ธาตุสัญญา ธาตุสังขาร ธาตุวิญญาณ เหล่านี้ ธาตุทั้งนั้นแหละ; อย่าไปทำเล่นกับมัน แม้แต่ดิน น้ำ ลม ไฟ นี่**อย่าไปทำเล่นกับมัน จะทำให้เกิดความ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทุกข์ได้ทันที ที่ไปทำเล่นกับมัน. ต้องไปทำจริงกับมัน โดยวิธีที่เรารู้ตามที่เป็นจริงว่ามันคืออะไร จนไม่มั่นหมายเอาธาตุใดธาตุหนึ่ง โดยความเป็นตัวตน หรือเป็นของตน; อย่างนี้เรียกว่าอย่าทำเล่น ไม่ทำเล่นกับมัน. นี่จึงต้องเอาเรื่องธาตุมาพูด.

ธาตุนั้น ๆ อยู่ที่ไหน? ก็อยู่ที่ตัวคนนั่นเอง ถ้าเป็นผู้พูดก็คือตัวผู้พูดนั่นเอง; แม้แต่เสียงที่พูดออกมา ก็คือธาตุ, แม้แต่เสียงที่เข้าไปในหูของคนฟัง ก็คือธาตุ. หูของคนฟังก็คือธาตุ ความรู้สึกเกิดขึ้นจากการฟังเสียงนั้น ก็คือธาตุ; เดี๋ยวก็เป็นเวทนาธาตุขึ้นมา เดี๋ยวก็เป็นสัญญาธาตุขึ้นมา เดี๋ยวก็เป็นอุปทาน ที่เป็นทุกขธาตุขึ้นมา.

ความทุกข์ก็คือธาตุ เป็นเวทนาธาตุ หรือสังขารธาตุ หรือสังขตธาตุ; **ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ** ทั้งเนื้อทั้งตัว ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง, หรือว่า ส่วนที่เป็นเลือดหนอง โลหิต อะไรทั้งเนื้อทั้งตัวของร่างกาย ทุก ๆ ส่วนก็เป็นธาตุ; แม้จิตใจนั้นก็เป็นธาตุ ที่ว่างที่ว่ามีอยู่ในระหว่าง หรือว่าสำหรับให้ธาตุเหล่านี้ตั้งอยู่นั้นก็เป็นธาตุ ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ. ความรู้ก็เป็นธาตุ, ถ้าเป็นของจริง ก็เป็นสัจจธาตุ, ถ้าไม่จริงก็เป็นอวิชชาธาตุ.

ทีนี้ก็จงนั่งหลับตา อย่างสงบลึกซึ้ง แล้วพิจารณาดูว่า *"เราเป็นธาตุ หรือว่าเรากำลังอยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมของธาตุนานาชนิดอย่างไร";* แม้แต่กับจิตที่กำลังคิดว่า เราเป็นเรา, เราคือเรา, นั้นก็เป็นสักว่าธาตุ; และเป็นธาตุที่กำลังประกอบด้วยอวิชชา **มีอวิชชาอยู่เต็มตัว จึงเกิดความคิดปรุงไปว่า เป็นเราเป็นของเรา**. นี่ตรงนี้จะยากหน่อย คล้าย ๆ กับว่า เราจะเขี่ยหนามที่ในตาตัวเอง เพราะอวิชชามันเป็นตัวเราอยู่ แล้วเราจะกำจัดอวิชชา ด้วยตัวเรา; อย่างนี้มันเหมือนกับเขี่ยหนามที่ในตาของเราเอง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ต้องทำให้ถูกวิธี คือมองเห็นโดยความเป็นธาตุเข้าไปตามลำดับ ๆ : เอาอันนี้แหละเป็นหลักประกัน ไปศึกษาความเป็นธาตุให้จริง ให้ยิ่งขึ้นไปตามลำดับ; แล้วก็จะค่อยรู้เองว่า อ้าว, ตัวที่คิดนึกนั่นก็ธาตุ, สิ่งที่ถูกคิดถูกนึก นั่นก็ธาตุ, ผลที่เกิดออกมาก็คือธาตุ, ก็กลายเป็นว่า ธาตุไปเสียทั้งหมดในบรรดาธาตุทั้งหลายที่มีอยู่หลายสิบชื่อ หรือหลายร้อยชื่อ ถ้าจะจำแนกออกมา.

"อย่าสำคัญมั่นหมายโดยความเป็นธาตุ" ที่เป็นตัวเป็นตนของมันเองก็ตาม หรือเป็นของเราที่โง่ ๆ หรือของจิตที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชาก็ตาม **อย่าได้มีตัวตนเกิดขึ้น** ทั้งที่เป็นภายนอก ทั้งที่เป็นภายใน ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต ปัจจุบันแล้ว ก็เลยว่าง. **ว่างนั้นก็ยังคงเป็นธาตุ** แต่**ประเสริฐที่สุดที่ว่าไม่เป็นทุกข์**; พอไม่ว่างก็เป็นทุกข์; พอ**ว่างไม่เป็นทุกข์** ก็ให้รู้จักธาตุที่ไม่เป็นทุกข์ ซึ่ง**เป็นธาตุของพระอรหันต์**. ทำความเป็นพระอรหันต์ก็เพราะมีธาตุอย่างนั้น ปรากฏอยู่ในสังขารที่ปราศจากอวิชชาแล้ว มีแต่วิชชาธาตุส่องแสงสว่าง เป็นความว่างอยู่ตลอดไป.

คำบรรยายนี้ มุ่งหมายให้ปฏิบัติตามรอยพระอรหันต์

การบรรยายในวันนี้ โดยหัวข้อว่า "**สิ่งที่เรียกว่าธาตุกับพระอรหันต์**" เพื่อให้เห็นว่าพระอรหันต์ท่านทำอะไร ท่านเป็นอะไร หรือท่านไม่ทำอะไร หรือท่านไม่เป็นอะไรกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ. รวมความแล้ว พระอรหันต์นั้นไม่ได้**มีตัวมีตนของตน** ที่เป็นองค์ตัวพระอรหันต์ **มีแต่ภาวะอันหนึ่งของธาตุชนิดนี้** ปรากฏอยู่กับร่างกายและจิตใจที่ไม่มีอวิชชา ที่ไม่มีกิเลส ตัณหา ก็เลยสมมติอีก เรียกว่ากลุ่มนี้แหละคือพระอรหันต์.

บุคคลนี้เป็นพระอรหันต์ นี่เป็นคำพูดสมมติ เพราะว่าโลกนี้เป็นโลกของการสมมติ ภาษาพูดก็ต้องพูดอย่างสมมติ; พูดอย่างไม่สมมติ ไม่มีใครฟังถูก นอกจาก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ไม่ฟังถูกแล้วก็ยังจะหาว่าบ้า แล้วก็จะตีเอา, ก็เลยต้องพูดด้วยเรื่องสมมติ; ค่อย ๆ พูดไป ค่อย ๆ พูดไป จนกว่าเขาจะเห็นเอง แล้วก็ไม่ต้องพูด พูดไม่ได้ แล้วก็ไม่ต้องพูดด้วย. ที่จริง "**พูดก็ไม่ได้**" **นั่นแหละคือตามรอยพระอรหันต์** จะทำตามพระอรหันต์กันทั้งที ก็ต้องทำอย่างนี้ทั้งนั้น.

สรุปความแล้ว **ก็คือเข้าใจรอบรู้ในสิ่งที่เรียกว่าธาตุทั้งหลายทั้งปวง มีสติตลอดกาลเกี่ยวกับธาตุนั้น ๆ**; ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในธาตุใด ๆ ไม่มีอวิชชา สำหรับปรุงแต่งธาตุ ที่จะนำมาซึ่งความทุกข์. ส่วนความทุกข์ที่เกิดอยู่ตามธรรมชาติ เช่น เจ็บ ตาย เป็นต้นนี้ ก็เป็นเรื่องนิดเดียว เป็นเรื่องของความเจ็บทางกาย; ไม่ใช่ความทุกข์ เพราะไม่มีความยึดมั่นถือมั่น เลยเป็นบุคคลที่เรียกได้ว่าไม่มีทุกข์.

พระอรหันต์อยู่ในท่ามหลางธาตุทั้งหลายนี้ ได้โดยไม่ต้องเป็นทุกข์; เพราะท่านก็ไม่ใช่เป็นใคร ไม่ได้เป็นตัวเป็นตนอะไร **เป็นความว่างด้วยกันทั้งนั้น**. แต่แล้วเราก็ต้องพูด ว่าท่านเป็นพระอรหันต์, ท่านเกือบเป็นพระอรหันต์แล้ว หรือเป็นอนาคามี เป็นสกิทาคามี เป็นโสดาบัน. เรื่องเช่นนี้กำลังต้องการกันนัก ที่จะเป็นตัวเป็นตน อย่างนั้น อย่างนี้; ว่าที่จริงก็ยังดีกว่า ที่จะไม่ต้องการความเป็นพระอรหันต์เสียเลย; แต่ว่าเมื่อต้องการแล้ว ก็ขอให้เดินให้ถูกทาง โดยการที่จะไม่ไปข้องแวะไปยึดมั่นสิ่งที่เรียกว่าธาตุนี้โดยความเป็นตัวตน.

ผู้ที่เคยบวชเรียนแล้ว หรือไม่เคยบวชเรียน ก็เคยท่องว่า *ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมวตํ;* นั่นแหละเข้าใจให้ดี ๆ เถอะ จะเป็นพระอรหันต์ได้ด้วยข้อความเพียงเท่านั้นแหละ ว่า**นั่นสักว่าธาตุเท่านั้น เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ**; คือตัวกู, กับสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวกูนั่นแหละ, เป็นสักว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธรรมชาติเท่านั้น กำลังเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัยอยู่เนื่องนิจ. ข้อนี้อย่าได้ลืม **ไม่ยากเกินไป**; แต่ก็คงจะไม่ง่ายเกินไป แล้ว**ก็ไม่มีอะไรที่จะอยู่นอกเหนือความสามารถของบุคคลผู้ที่ตั้งใจจริง ๆ**. ธรรมะหมวดหนึ่งประเภทหนึ่ง มีอยู่สำหรับทำให้คนเรามีสมรรถภาพ มีความตั้งใจจริง ๆ; แล้วสิ่งเหล่านี้ ความหลุดพ้น หรือนิพพานนี่ก็ไม่เหลือวิสัย.

นี่พูดถึงสิ่งที่เรียกว่าธาตุ กับพระอรหันต์มาก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว ขอโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดคณะสาธยาย เพื่อจะส่งเสริมกำลังศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ให้มีการปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นสืบต่อไป.

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุที่อยู่ในรูปอายตนะ

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ในชุดปรมัตถสภาวธรรม สำหรับภาคมาฆบูชาได้ล่วงมาถึง ครั้งที่ ๘ แล้ว ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **ธาตุที่มาอยู่ในรูปของอายตนะ**.

ธาตุที่มาอยู่ในรูปของอายนะ หมายความว่า เมื่อก่อนนี้เราเรียก หรือพูดกันว่าธาตุนั้น ธาตุนี้ มากมายหลายสิบธาตุ; บัดนี้สิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นเปลี่ยนชื่อมาเป็นอายตนะ เปลี่ยนรูปลักษณะมาเป็นอายตนะ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เหมือนอย่างว่า **ตา** ก็เรียกว่า **จักขุธาตุ** เป็นธาตุสำหรับทำหน้าที่เห็น เป็นธาตุหนึ่ง; ต่อมาตานั้นมาเปลี่ยนชื่อเป็นอายตนะ, อายตนะคือตา. นี่หมายความว่าเมื่อตาทำหน้าที่เห็น คือกระทบกันเข้ากับรูป จึงได้เรียกตาว่าอายตนะไป; ภาษาธรรมดาเราเรียกว่า “ตา”, ภาษาธรรมะที่ลึกลงไปก็เรียกว่าธาตุ. ตานี้เป็นสักว่าธาตุรูปข้างนอกก็เป็นธาตุ เรียกว่ารูปธาตุ พอได้อาศัยกันเข้าแล้ว ตาทำหน้าที่เห็นรูป ตาที่เคยเรียกว่าจักขุธาตุ ก็**กลายเป็นจักขุอายตนะ**ไป; รูปธาตุ ก็กลายเป็นรูปายตะขึ้นมา.

นี่คือตัวอย่างหนึ่งที่แสดงว่า สิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้น เดี๋ยวนี้ได้เปลี่ยนชื่อ หรือเปลี่ยนรูปลักษณะ มาเป็นอายตนะ. ในวันนี้ เราจะได้กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า **อายตนะ** แล้วก็อย่าลืมว่า ที่แท้ก็ได้แก่สิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” มาแล้วแต่หนแล้ว ในการบรรยายตั้งหลายครั้งนั่นเอง.

ในที่นี้อยากจะ**ขอทบทวนความเข้าใจ** กระทั่งซักซ้อมความเข้าใจของท่านทั้งหลายอยู่เสมอ คือให้ระลึกนึกถึงข้อความที่แสดงมาแล้ว ที่ท่านได้ฟังแล้วได้เข้าใจแล้วอยู่บ่อย ๆ มิฉะนั้นจะลำบากในการที่จะเข้าใจต่อไป.

อยากจะทบทวนถึงคำว่า “ปรมัตถสภาวธรรม” ว่า **ความเป็นปรมัตถสภาวธรรมนั้นคือความเป็นอย่างไร? และเรารู้กันเท่าไร?**

ข้อนี้ต้องยกตัวอย่าง อย่างที่กล่าวมาแล้วนั่นอีกก็ได้ว่า เราพูดว่า เรามีตา มีลูกตา; เราไม่เคยรู้ ว่า**ตานั้นเป็นเพียงสักว่าธาตุชนิดหนึ่ง** มีคุณสมบัติ หรือสมรรถภาพของมันก็เห็นได้. นั่นเป็นเพียงธาตุชนิดหนึ่ง แต่เราไม่รู้; เรารู้แต่ว่าตาฉันมีตา ตาของฉัน ถนอมมันดุจกับแก้วตาอย่างนี้เรียกว่าถนอมตามาก กระทั่งเป็นความยึดมั่นถือมั่นในดวงตา. ถ้าตาจะเป็นอะไรเข้าสักหน่อย ก็กลัวว่า ตาจะบอด เป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทุกข์เดือนดร้อน ระส่ำระสายไปทีเดียว; นี่เรียกว่าไม่เห็นปรมัตถสภาวธรรมแม้แต่สักนิดหนึ่ง. ถ้าเห็นก็จะรู้สึกว่า**ตาเป็นธาตุ** ซึ่ง**ต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย** ; **อย่ากลัว ถ้าเหตุปัจจัยยังดีอยู่ก็จะรักษาตาที่เจ็บให้หายได้**, ถ้าเหตุปัจจัยหมดแล้วก็รักษาไม่ได้; จะต้องไปกลัวมันทำไม. อย่างนี้เรียกว่าเห็นโดยความเป็นธาตุไปแล้ว ไม่เห็นเป็น “ลูกตาของกู” แล้ว.

พุทธบริษัทต้องรู้ถึงขั้นปรมัตถสภาวธรรม

ที่รู้สึกว่านั่นนี่**เป็นตัวกู-เป็นของกู** นั่นแหละคือ **ไม่มีความเห็นในชั้นที่เป็นปรมัตถสภาวธรรม**เสียเลย. *สภาวธรรม* แปลว่า *ธรรมชาติที่เป็นอยู่เอง* หรือธรรมดาก็ได้, ความเป็นธรรมดา นั่นคือ ธรรมชาติที่เป็นอยู่เอง. ปรมัตถะ แปลว่า *มีอัตถะอันลึกซึ้ง*, มีความหมายที่ลึกซึ้ง. อย่างเราเห็นก็มักจะเห็นเป็นคน เป็นตัวฉัน เป็นตัวกู หรือเป็นของกู; เห็นกันเท่านี้ อย่างนี้ ไม่มีปรมัตถสภาวธรรมที่เห็นเลย.

เมื่อเห็นลึกลงไป ๆ ว่า ที่ว่าตัวกู นี่คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณประชุมกันอยู่ หรือ **ธาตุทั้งหลายประชุมกันอยู่** โดยชื่อเรียกอย่างนั้นอย่างนี้ ล้วนแต่เป็นธาตุทั้งนั้น; นี่ก็เรียกว่า**เริ่มเห็นแล้ว**, เห็นปรมัตถสภาวธรรมบ้างแล้ว. แล้วก็มีหน้าที่ ที่**จะต้องเห็นต่อไปอีก** ให้ละเอียดลออที่สุด และลึกซึ้งที่สุด; นี่เป็นเหตุที่ทำให้อาตมาต้องพูดถึงเรื่องนี้ อย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ จนท่านทั้งหลายรำคาญ. ครั้งที่ ๑ ก็พูดเรื่องธาตุ, ที่ ๒ ก็พูดเรื่องธาตุ, ที่ ๓ ก็พูดเรื่องธาตุ, มาถึงครั้งที่ ๘ นี้ก็ยังพูดเรื่องธาตุ.

ขอให้สังเกตดูดี ๆ ว่า มิได้พูดซ้ำกันไป อย่างที่เรียกว่าไม่มีอะไรแปลกออกไปเสียเลย; จะมีแปลกออกไป แปลกออกไปโดยรายละเอียด. **จากคำว่าธาตุ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตัวเดียวเท่านั้น **แยกแตกออกไปโดยรายละเอียด** โดยประเภทก็มี โดยลักษณะก็มี โดยความลึกลับซับซ้อนอะไรต่าง ๆ ก็มี เราจึงเข้าใจคำว่าปรมัตถสภาวธรรมได้มากขึ้น; เพราะมองลึกขึ้นไปทุกที จนไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เป็นสักว่าธาตุ, เป็นสักว่าอายตนะ เป็นสักว่าขันธ์, เป็นสักว่าเหตุปัจจัยซึ่งปรุงแต่งกันขึ้นมาเป็นความทุกข์. ถ้าผู้ใดเห็นอยู่อย่างนี้ตลอดเวลา ก็เรียกว่าเห็นความจริง ของจริง ที่เห็นยาก หรือลึกซึ้งอยู่ตลอดเวลา; นี่ก็ทำให้ไม่เที่ยวยึดมั่นถือมั่นนั่นนี่จนเกิดความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ประโยชน์เป็นอย่างนี้, **ลักษณะของปรมัตถ์ก็คือ ให้เห็นจริงยิ่งขึ้นไปทุกที**.

อย่างเราเอาโอ่งมาลูกหนึ่ง ก็ดูว่ามันเป็นโอ่ง อย่างนี้ก็เรียกว่า *เห็นเท่าที่ตาเห็น*. แต่ถ้าเอามาดูจนถึงรู้ว่า โอ่งนี่ประกอบขึ้นด้วยดิน ซึ่งเมื่อก่อนเป็นดินที่ในทุ่งนา เขาเอามาทำอย่างนั้นอย่างนี้ ตบแต่งจนปั้นเป็นรูปโอ่งได้ แล้วไปเผาไฟ ก็ทำมาในลักษณะที่เห็นอยู่ที่เราเรียกว่าโอ่ง. ถ้าเห็นโอ่ง ก็เห็นของผิวเผินธรรมดา; **ถ้าเห็นธาตุดินเห็นเหตุปัจจัยที่ทำการเปลี่ยนแปลง**ดินนั้น จนมาเป็นรูปโอ่งอยู่ที่ตรงนี้; **นี่คือเห็นในแง่ของปรมัตถสภาวธรรม**, เห็นในแง่ปมัตถ์นี่ฉลาดกว่า, ทำอะไรได้เกี่ยวกับโอ่งลูกนั้นดีกว่าก็ได้. แม้แต่จะแก้ไข จะซ่อมแซม จะทำอะไรก็ทำได้ดีกว่า; และจะไม่ดีใจ ไม่เสียแม้ว่าโอ่งจะต้องแตกออกไปอย่างนี้.

การเห็นสภาวธรรมในชั้นปรมัตถ์นั้น ก็คือ**เห็นความจริง ที่จะทำให้เราไม่ยึดมั่นถือมั่น**; ถ้าไม่เห็นปรมัตถสภาวธรรมแล้ว ก็พร้อมจะยึดมั่นไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง นี่ว่ากันโดยประโยชน์ เป็นอย่างนี้.

นี่เราลองคิดดูเองว่า เราเดี๋ยวนี้น่ะ **เห็นปรมัตถสภาธรรมหรือไม่?** หรือว่า**เห็นสักเท่าไร?** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**ที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าตัวกู - ของกู**; เรารู้ปรมัตถสภาวธรรมของตัวกูหรือของกูนี้กันสักเท่าไร? ถ้าเรามีความรู้สึกคิดนึกว่าเป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตัวเรา - เป็นของเรา, พอหยิบจับขึ้นมา ก็เป็นตัวกู เป็นของกูทุกอย่าง ก็เรียกว่ายังไม่เห็น เพราะเห็นไม่ได้ด้วยตา; ต้องเห็นด้วยสติปัญญา, หรือว่าถ้าตา ก็ต้องเป็นตาของปัญญาเรียกว่าปัญญาจักษุ เป็นธาตุพิเศษยิ่งไปกว่าจักขุธาตุธรรมดา.

ถ้ารู้อย่างเห็นปรมัตถ์ก็หมายความว่า รู้ด้วยเห็นแล้ว, **ประจักษ์ด้วยใจ**แล้ว, **จึงจะเรียกว่ารู้**. เดี๋ยวนี้เรารู้บ้างก็เพียงแต่ว่าภายนอก ที่ได้ยินได้ฟังการบรรยายชี้แจงก็เรียกว่ารู้บ้าง แล้วเดี๋ยวก็ลืมบ้าง; เรียกว่ารู้อย่างแบบที่ไม่เห็นปรมัตถสภาวธรรมรู้หรือจำได้แล้วก็ลืม. รู้อย่างนี้ยังไม่สำเร็จประโยชน์, จำได้ พูดได้ เข้าใจได้ อย่างนี้ยังไม่สำเร็จประโยชน์เต็มที่ คือยังไม่มีการเห็นแจ้งในปรมัตถสภาวธรรม. ต้องพยายามที่จะให้เรา**เห็นแจ้งจนวางเฉยได้ในสิ่งที่เข้ามากระทบ** ซึ่งจะทำให้เกิดอภิชฌา หรือว่าเกิดโทมนัส ที่จะพอใจ หรือจะไม่พอใจ.

ความรู้สึกที่จะเกิดมีสองอย่างเท่านั้น คือ**พอใจกับไม่พอใจ**; และทั้งสองอย่างนั้นเป็นเรื่องรบกวน **ทำให้ไม่สงบสุข** เป็นเรื่องของคนโง่ **ไม่ใช่พุทธบริษัทที่ฉลาด**. ถ้าเป็น**พุทธบริษัท**ที่ฉลาด เขาจะไม่มัวเสียเวลาเที่ยวพอใจ เที่ยวไม่พอใจนั่นนี่อยู่ เหวี่ยงไปเหวี่ยงมาอยู่อย่างนั้น; **ต้องปกติได้ ต้องเฉยได้**. นี่เรียกว่าผู้รู้อย่างที่เป็นพุทธบริษัท ว่าเขารู้สิ่งทั้งปวงลึกลงไปถึงขั้นที่เรียกว่า รู้ปรมัตถสภาวธรรม.

พิจารณาดูความลึกของความรู้อย่างภาษาคน, ภาษาธรรม, และภาษาปรมัตถ์.

ความรู้ของเราก็ลองเปรียบเทียบกันดูก็แล้วกัน : รู้อย่างที่เรียกใน**ภาษาคน**, รู้อยางที่เรียกในภาษาธรรม นี่ก็ต่างกันแล้ว, ใช้คำพูดก็ต่างกันแล้ว. ที่พูดว่า *"ทาง"* พูดว่า "หนทาง" ใน*ภาษาคน* ก็หมายถึง *ถนนหนทาง, ภาษาธรรม* ก็หมายถึง *กระแสของการปฏิบัติ* ในทางจิตใจ นี่ก็เรียกว่ารู้ในภาษาธรรม. ถ้าภาษา**ปรมัตถธรรมนี้** รู้ละเอียดมากไปกว่านั้นอีก คือลึกกว่ากัน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เป็นอันว่าขอให้**ทุกคนพยายามที่จะรู้ทั้งภาษาคน** ทั้ง**ภาษาธรรม** และทั้ง**ภาษาปรมัตถสภาวธรรม** ซึ่งเป็นภาษาธรรมที่ลึกซึ้งถึงที่สุดอีกชั้นหนึ่ง คือเป็น ๓ ชั้นอยู่อย่างนี้. เช่นพูดว่าคน นาย ก. นาย ข. นาย ค. นี่เรียกว่าภาษาคน. แต่ถ้าพูดว่าขันธ์ ว่าธาตุ ว่าอายตนะ นี่เรียกว่าภาษาธรรม. ถ้าเรารู้ละเอียดในส่วนกลุ่มของขันธ์ ของธาตุ ของอายตนะ ว่าเป็นอย่างไร สัมพันธ์กันอย่างไร, ปรุงแต่งกันอย่างไร. เป็นไปอย่างไรโดยละเอียด; อย่างนี้จึงจะเรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม, คือว่าเป็นภาษาธรรมในชั้นที่มันละเอียด ลึกเข้าไปตามลำดับ.

ข้อนี้ จะต้องยอมรับว่า เราเกิดมาในโลกนี้ อยู่ในโลกนี้มาหลายสิบปีแล้ว ถ้ารู้เท่าเดิมมันจะเป็นอย่างไร? จะเรียกตัวเองว่าอย่างไร ถ้ายังรู้อะไรเท่าเดิมอย่างนี้? มันต้องรู้มากขึ้น ต้องเลื่อนชั้นขึ้นไปตามลำดับ จนกว่าจะพอ หรือถูกต้อง. **ทั้งพอ ทั้งถูกต้อง วัดได้โดยที่ว่า ไม่มีความทุกข์ร้อนในใจอีกต่อไป**; นั่นแหละความรู้นั้นถูกต้องและเพียงพอ. ถ้าให้รู้ท่วมตัว แต่ถ้ายังไม่ดับความทุกข์ร้อนในใจได้ ก็เท่ากับไม่รู้นั่นแหละ; รู้จนท่วมหัวเหมือนบ้าหอบฟางอย่างนั้น ก็คือไม่รู้อยู่นั่นแหละ.

คนสมัยนี้ เขารู้อย่างนั้นกันโดยมาก คือมี**รู้อย่างชนิดบ้าหอบฟาง** รู้มาก พูดได้มาก สอนคนอื่นได้มาก แต่ไม่มีอะไรเลย จึงคอยติงไว้เสมอว่า ระวังให้ดี; เป็นผู้รู้ธรรมะ แล้วพูดธรรมะด้วย แต่ไม่มีธรรมะเลย ในตัวคนนั้นไม่มีธรรมเลย ก็คล้ายกับเล่นตลก หรือพูดเล่นตลกไป. คน ๆ นี้รู้ธรรมะพูดธรรมะเก่ง แต่แล้วในคน ๆ นี้ไม่มีธรรมะเลย อย่างนี้คล้าย ๆ เล่นตลก : เมื่อฟังมากเข้า คิดมากเข้า มันก็มีความรู้มีความเข้าใจมาก เลยพูดได้ตามนั้น ก็พูดมาก; แต่ในตัวคน ๆ นั้นไม่มีธรรมะเลย, ไม่มีธรรมะจริงพอที่จะดับทุกข์ได้ เขาไม่เคยดับทุกข์ได้. ยิ่งรู้มากก็ยิ่งขึ้นโมโหมาก; เพราะคนรู้นั่นรู้เพื่อจะได้ดิดได้ดีให้มีเกียรติ ได้ลาภ ได้สักการะ. พอคนนับถือมากเข้าก็ถือตัวมากเข้า, แล้วก็ขี้โมโหเมื่อมีอะไรมากระทบเพียงนิดหน่อย. นี่ยกตัวอย่างที่ว่า “**รู้ได้ พูดเป็น พูดได้ แต่ไม่มีธรรมะเลย**”.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การรู้ธรรมะจริงต้องมีผลเป็นความหลุดพ้น

ในเรื่องของปรมัตถสภาวธรรมนี้ ถ้ายังรู้มากและพูดได้เท่านั้น ก็ยังเรียกว่าไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรม ถึงรู้ก็รู้อย่างบ้าหอบฟาง. ถ้า**รู้จริงต้องมีผล เป็นความหลุดพ้น**จากความยึดมั่นถือมั่น; รู้จริงอาจจะมีปริมาณน้อย ก็ได้ ไม่กี่คำพูด ก็ได้ แต่หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่น.

ถ้าจะถามว่า **จำเป็นอย่างไรที่จะต้องรู้ถึงปรมัตถสภาวธรรม?** ก็ตอบว่า **จำเป็นที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์**. ถ้าไม่รู้ถึงปรมัตถสภาวธรรมโดยแท้จริงแล้ว ก็ไม่หลุดพ้นจากความทุกข์; โดยรายละเอียด หรือความรู้นั้นอาจจะมีมาก ก็ได้ มีน้อย หรือพูดคำเดียว ก็ได้.

เรา “กำลังไม่หลุดพ้น”; พอให้ดูดี ๆ ว่า **เรานี่กำลังไม่หลุดพ้น** คือว่าอยู่ในวนของความวนเวียน วนไปเวียนมา เวียนไปวนมาอยู่ในวงเวียนนี้, วงเวียนของความทุกข์ เพราะมันโง่ มันมีอวิชชา มันไม่รู้อะไร.

เรา “ไม่หลุดพ้น” คือไปวนเวียน**ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ** ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้นกาย ใจ ที่เรียกว่าอายตนะนั้น, ไม่ออกไปจากวงเวียนนี้ได้ ก็เรียกว่า**ยังไม่หลุดพ้น**. รู้ปรมัตถสภาวธรรมก็มุ่งหมายว่าจะให้หลุดพ้นออกไป; ฉะนั้นจึงต้องขอร้องให้ดู ให้มอง ให้เห็นปัญหากันเสียก่อน. ตัวเรื่องทุกข์ร้อนนั้นมองให้เห็นกันเสียก่อนว่าเรายังไม่หลุดพ้นไปจากความวนเวียนนั้นได้แก่ :-

๑. **ไม่หลุดพ้นจากความมืด** ที่ว่า “ไม่หลุดพ้นจากความมืด” เพราะยังโง่ยังไม่พ้นจากอำนาจของความโง่ ยังไม่หลุดพ้นไปจากบ่วงของความโง่; ความไม่รู้อย่างนี้เรียกว่ามืด ถ้าไม่รู้ก็คือมืด. เรายัง**ถูกขังอยู่ในความมืด** แล้ว**เรายังจะเดิน**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถูกหรือ? ลองคิดดู ถ้าความมืดยังหุ้มห่ออยู่รอบด้าน เราจะเดินไปถูกหรือ? หรือว่า *"มืด" ในภาษาคน* มันมืดไปหมดเหมือนเวลากลางคืน, มืดที่สุดเหมือนกับตาบอด เราก็เดินไปถูก. *ที่มืดในภาษาธรรม* คือ**มืดด้วยอวิชชา** เต็มไปหมดอย่างนี้ เดินถูกที่ไหน; ต้องออกจากมืดนี้กันเสียก่อน ออกจากมืดคืออวิชชา เรียกว่าหลุดพ้นมาจากขอบวงของความมืดก็ได้.

๒. พูดว่า**ไม่หลุดพ้นออกจากขอบวง** หรือ**อำนาจของการปรุงแต่ง** คือจิตของคนเราถูกปรุงแต่งเรื่อย หลีกไม่พ้น เพราะว่ามีอวิชชา หรือเพราะว่ามีความมืดนั่นแหละ จิตก็ถูกปรุงแต่งเรื่อยไป. อะไรเข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก คือทางอายตนะทั้งหกนี่ จะมีอาการปรุงแต่งเรื่องไป ทำอย่างอื่นไม่เป็น ทำไม่ได้ ทำไม่ถูก; มีแต่วนอยู่ในการปรุงแต่งตามแนวแห่งปฏิจจสมุปบาท เรียกว่าการปรุงแต่ง. เราติดอยู่ในตาข่ายหรือในวงเวียนของการปรุงแต่งนี้, ออกไปไม่ได้. พูดแต่ปากนี้ไม่สำเร็จประโยชน์ ได้ยินได้ฟังคำพูดล้วน ๆ นี้ ยังไม่สำเร็จประโยชน์. ต้องเอาไปคิดไปนึก**ให้เห็นว่าเราตกอยู่ในอำนาจ อิทธิพลของการปรุงแต่งอย่างไร**; คือการที่เราต้องคิด ก็ต้องรู้สึกไปตามอำนาจของสิ่งที่เข้ามาปรุงแต่ง จนได้โลภ ได้โกรธ ได้หลง. นี่เรียกว่าเราถูกปรุงแต่ง ถูกกักไว้ด้วยการปรุงแต่ง, ให้ปรุงแต่งไปตามนั้น; ต้องทำให้มันพ้นออกไปให้ได้.

๓. จะดูอีกทีหนึ่ง ให้เข้าใจได้รอบด้าน ก็คือ **คนไม่หลุดพ้นออกไปจากความผูกพัน**; ถ้าพูดภาษาคนก็ว่า ถูกล่ามไว้ด้วยโซ่ ด้วยตรวน ด้วยเครื่องผูกต่าง ๆ เรียกว่าเครื่องผูกพัน, พูดด้วยภาษาธรรมก็แปลว่า กิเลส ตัณหา อุปาทานของเราผูกจิตอยู่ทั้งนั้น มีกิเลส ตัณหา อุปาทานอยู่ ก็ผูกพันจิตไม่ให้พ้นไปจากความทุกข์ได้. ทำไมจึงถูกผูกพัน? ก็เพราะโง่อย่างที่ว่ามาแล้ว จิตตกอยู่ใต้กระแสของการปรุงแต่ง, แล้วถูกผูกพัน ก็ต้องมีความทุกข์.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การจะ**หลุด**ออกไปได้**จากการผูกพัน** ก็ต้องเป็นเรื่องที่**รู้แจ้งในปรมัตถ-สภาวธรรม** หายโง่เกิดสว่างขึ้นมา ไม่ยอมให้ถูกปรุงแต่ง จึงจะไม่ถูกผูกพัน. ฉะนั้น สรุปความเสียทีว่า ให้หลุดพ้นไปจากความทุกข์ก็แล้วกัน; รู้ธรรมในชั้นไหน ระดับไหน ก็เพื่อจะหลุดพ้นออกไปจากความทุกข์. ถ้าถึงขั้นลึกซึ้งสูงสุด ชั้นปรมัตถสภาวธรรมละก็ย่อมพ้นไปได้จากความทุกข์โดยประการทั้งปวง.

นี่คือจะต้องรู้ว่า เรามีความรู้ในส่วนปรมัตถสภาวธรรมเพียงไร? อย่างไร? เท่าไร? และเพื่อประโยชน์อะไร? **นี้เป็นเรื่องทบทวน**, และก็อยากจะทบทวนย้อนหลังไปถึงเมื่อ ๒ - ๓ ปีมาแล้วว่า เรา**ได้เริ่มคำบรรยายวันเสาร์ นี้โดยเหตุที่ว่าพุทธบริษัท ยังไม่มีความเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้องเพียงพอ**. เราเริ่มการบรรยาย จัดการบรรยายนี้ขึ้นมา เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าแก่ความเป็นพุทธบริษัท ให้สมกับการเป็นพุทธบริษัท เป็นต้น. นี้ก็ต้องทบทวนเอามา เพื่อว่าจะได้มีกำลัง ความอดกลั้น อดทน สนใจที่จะศึกษาเรื่องที่จะต้องบรรยายต่อไป ให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นทุกที สมกับที่เป็นพุทธบริษัท.

ต้องจำมั่นว่า “ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ”

ทีนี้ เท่าที่แล้วมา ในการบรรยาย ๖-๗ ครั้งนั้น ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าธาตุเป็นอย่างนั้น ธาตุเป็นอย่างนี้ แล้วก็**ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ**; นี่แหละเป็นสิ่งที่ต้องทบทวนยิ่งกว่าสิ่งใด, และในที่สุดก็ทบทวนไปยังประโยคนั้นอีก ประโยคเดียวนั้นอีกว่า ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ.

อาตมาคิดว่า เมื่อบรรยายถึงเรื่องนี้ คงจะเข้าใจกันไม่น้อยอยู่เหมือนกัน; แต่บัดนี้อาจจะเลือนไปเสียแล้วก็ได้ ความเห็นแจ้งรู้สึกนั้น, ยังไม่ถึงที่สุด, ยังไม่ตายตัว, ย่อมเลือนได้. ฉะนั้น ขอให้ฟื้นขึ้นมาใหม่ว่า **ไม่มีอะไรที่จะไม่ใช่ธาตุ**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในตัวเรา ทุกอณู ทุกปรมาณู ที่เป็นเนื้อหนังร่างกาย ก็ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ. ที่เป็นส่วนจิต คิดนึก รู้สึก เห็นแจ้งอะไรได้ ก็ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ : เป็นเวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ; นี้ถ้าเกิดเป็นกิเลสขึ้นมา มันก็เป็นอวิชชาธาตุเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา ก็เป็นเวทนาธาตุ ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ.

ทุก ๆ อณู ทุก ๆ ปรมาณูในทางวัตถุก็ตาม หรือในทางนามธรรมก็ตาม ให้ไปสำรวจจิตพินิจพิจารณากันในข้อนี้ให้เห็นว่า **ไม่มีอะไรก็ไม่ใช่ธาตุ**อย่างนี้อยู่เสมอไป; ควรจะรู้สึกได้เพียงสักว่าเห็นแวบหนึ่งแล้วก็หายไป. และเพราะว่านี้คือปรมัตถสภาวธรรมอย่างยิ่ง; ถ้าผู้ใดมานั่งพิจารณาเห็นแจ่มแจ้งอยู่โดยความเป็นธาตุถึงที่สุดอย่างนี้ **มีความสลดสังเวชในความโง่ของตนที่เคยหลงยึดมั่นถือมั่นแล้ว มีความจางคลายออกมาจากการยึดมั่นถือมั่น; นี่เรียกว่าเขาได้เห็นปรมัตถสภาวธรรม**.

นี้เป็นการทบทวน. จำไว้อย่าได้เลอะเลือนไปว่า **ไม่มีอะไรที่จะไม่ใช่ธาตุ** แล้วนั่นแหละ**เป็นปรมัตถสภาวธรรมอย่างยิ่ง**.

เอาละ ทีนี้ก็มาถึงหัวข้อเรื่อง ที่เราจะพูดกันในวันนี้ต่อไป. หัวข้อในวันนี้ว่า สิ่งที่เรียกว่า **ธาตุ ที่มาอยู่ในรูป ในลักษณะ หรือในชื่อก็ตาม ของอายตนะ, สิ่งนั้นเดิมเรียกว่าธาตุ** เดี๋ยวนี้มาเรียกเสียใหม่ว่าอายตนะ; สิ่งนั้นเดิมทำหน้าที่อย่างเป็นธาตุชนิดหนึ่ง เดี๋ยวนี้มาทำหน้าที่อย่างอายตนะ.

เช่นตา เป็นธาตุเฉย ๆ สำหรับเห็น ก็เรียกว่าจักขุธาตุ, มาทำหน้าที่รับอารมณ์โดยตรง ก็เรียกว่าอายตนะ. ฉะนั้นพอจะมองเห็นได้ทันทีว่า คำว่า “อายตนะ” นี่มันเป็นชื่อใหม่อีกชื่อหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ ก็แล้วกัน; เคยเรียกว่าธาตุ มาเรียกเสียใหม่ว่าอายตนะ. **อายตนะ ก็คือชื่อใหม่ของสิ่งที่เรียกว่าธาตุ**; ฉะนั้น เราก็**ศึกษาคำว่าอายตนะกันให้เป็นที่เข้าใจ** ก็จะเข้าใจได้เองว่า ทำไมธาตุจึงมาได้ชื่อใหม่ว่าอายตนะ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความหมายของ “อายตนะ”

ข้อ ๑. เราจะได้พิจารณากันถึงคำว่า *“อายตนะ”* ต่อไป อันแรกเอาตามภาษาคน. คำว่าอายตนะในภาษาคนนี้ ไม่ได้ระบุไปยัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส. คำว่า**อายตนะ** หมายถึง**ที่มา, ทางมา หรือบ่อเกิด**, บ่อที่ให้เกิดอะไรขึ้นมา, ทางที่จะให้อะไรมาสู่ แล้วมีอันนั้นขึ้นมา, หรือที่ ๆ มีอะไรมาสู่แล้วมีอะไรอันนั้นขึ้นมา นั่นแหละเรียกว่าอายตนะ.

คำพูดชาวบ้านตามธรรมดาพูดอยู่ตามบ้านเรือน คำว่า *“อายตนะ”* หมายถึงบ่อเกิด หรือที่มา หรือทางมา เช่นคำว่า *โรคานำ อายตนำ* นี่แปลว่า *บ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บ หรือทางมาแห่งโรค* เชื้อโรค ก็เรียกอายตนะได้, ความเป็นอยู่ที่ไม่ถูกวิธีก็เป็นอายตนะของโรคได้. ความบกพร่องใด ๆ ก็ตามที่ทำให้โรคเกิดขึ้นแล้ว ก็เรียกว่านั่นคืออายตนะของโรค เป็นที่มาถึงของโรค. ถ้าเป็นเรื่องทางนามธรรม ก็แปลว่าเป็นบ่อเกิด, เป็นที่เกิด สำหรับเกิดเรื่อง. นั่นคือ **อายตนะ ซึ่งใช้ได้ทั้งทางวัตถุธรรม** และทั้ง**นามธรรม**.

ข้อ ๒. พิจารณาดูสักนิดหนึ่ง จะเห็นลึกลงไปอีกสักหน่อยหนึ่งว่า **อายตนะหมายถึงที่ หรือสิ่ง** หรืออะไรก็ตาม **ที่จะทำความรู้สึกได้**, ทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาได้, เป็นบ่อเกิดของความรู้สึกทางตา ทางหู เป็นต้น; จึงเอามาใช้เป็นภาษาธรรม. คำว่าอายตนะ ถูกเอามาใช้เป็นภาษาธรรม จำกัดความชัดลงไปว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้กลุ่มหนึ่ง, แล้วรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ นี้อีกกลุ่มหนึ่ง. **อย่างแรกเป็นอายตนะภายใน, อย่างหลังเป็นอายตนะภายนอก**; นี่เป็นทางมา เป็นที่มา, เป็นบ่อเกิด, ของ “เรื่อง”.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

"**เรื่อง**" นี้คืออะไร? คือ**การปรุงแต่งทางจิต** ที่จะเกิดกิเลสและความทุกข์นั่นแหละคือตัว "**เรื่อง**", นั่นแหละคือปัญหา; หรือจะพูดว่า "ความสุข" ก็ได้ พูดอย่างหลอกเด็กก็ว่าความสุข. พูดอย่างไม่หลอกใคร ก็พูดว่า**ความทุกข์นั้นคือตัวเรื่อง**, นั้นคือปัญหา. ทางมา ที่มา หรือบ่อเกิดของมัน นั่นคืออายตนะ ๖ ที่กล่าวอย่างภาษาธรรม.

เราได้มาเป็นอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ข้างใน, อายตนะ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์อยู่ข้างนอก; เป็นสองกลุ่มของอายตนะ. ที่นี้ ก็จะเลยพูดไปเสียเลยว่า อายตนะทั้ง ๒ กลุ่มนั่นแหละคือสิ่งที่**พระพุทธเจ้าท่านแสดงว่าสิ่งทั้งปวง**; ทานตรัสว่า *ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เราจะแสดงสิ่งทั้งปวงแก่เธอ* อย่างนี้ : *สพฺพำ โว ภิกฺขเว เทสิสฺสามิ* แล้วก็ทรงแสดง ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับสัมผัสทางผิวกาย ใจกับความรู้สึกที่รู้สึกแก่ใจ อย่างนี้; ๖ คู่ ๑๒ อย่าง นี้คือสิ่งทั้งปวง. เราตั้งหลักกันเสียใหม่ว่า **อายตนะนี่คือสิ่งทั้งปวง** ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่อายตนะ; ถ้าไม่เกี่ยวกับอายตนะ สิ่งนั้นมีก็จะเหมือนกับไม่มี.

ตรงนี้ต้อง**คิด ต้องสังเกตให้ดี** เดี๋ยวจะไม่เข้าใจ. ถ้าไม่เป็นสิ่งที่เข้ามาสู่ตา หู จมูกลิ้น กาย ใจได้แล้ว ก็เหมือนกับไม่มี จริงไหม? อะไรล่ะ ที่ว่ามันจะมีอยู่ได้โดยที่ไม่ต้องเข้ามาสู่ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ? หรือว่าถ้าเรา**ไม่มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เสียอย่างเดียว** เท่านั้น **สิ่งทั้งหลายก็เหมือนกับไม่มี**, มีค่าเท่ากับไม่มี. นี่ อย่างเรไรร้องอยู่เดี๋ยวนี้ ถ้าเราไม่มีหู จะมีเสียงได้อย่างไร? นี่ก็เหมือนกับว่า เรไรมิได้มีและมิได้ร้อง. นี้จึงเรียกว่า สิ่งทั้งปวงนั้นมันอยู่ที่ตา หูจมูก ลิ้น กาย ใจ กับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์; เราเรียกสั้น ๆ ว่า อายตนะสิ่งทั้งปวงคืออายตนะมีเท่านั้นเอง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ข้อ ๓. ดูต่อไปอีกหน่อย อย่างที่**พระพุทธเจ้าท่านตรัส**ถึงคำว่า **สมุทร**. *ภาษาคน* คำว่าสมุทร หรือทะเล *อยู่ที่ทะเลโน่น;* นั่นภาษาคน. แต่พอถึงภาษาธรรม *ภาษาศาสนา สมุทรนั้นคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ตัวอย่างในบทสวดสฬายตน-สังยุตต์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า* ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่น**ชื่อว่าสมุทร เพราะว่าเป็นที่ตกจมของสัตว์**. เราทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี่; ลองฟังดูให้ดีว่า เรานี่กำลังตกจมอยู่ในสมุทร เหมือนกับตกทะเล ว่ายอยู่ในน้ำ ในมหาสมุทร, คือว่าเราไม่หลุดพ้นออกไปจากความรู้สึกทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ หกอย่างนี้ได้.

เราเหมือนกับว่าตกอยู่ในสมุทร นี่คือสมุทรจริง ๆ เพราะคำว่า “สมุทร” แปลว่าที่ตกที่จม, จมน้ำนั่น. คำว่าสมุทรนี่ แปลว่า ที่ตก ที่จม; ที่เรานั่งอยู่ที่นี่เราจมทะเล มหาสมุทรนั่นเมื่อไรล่ะ. แต่เดี๋ยวนี้เรากำลัง**จมอยู่ในมหาสมุทร** ในทะเล **คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเราเอง**; เพราะมีอะไร ๆ เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วท่วมทับจิตใจอยู่. พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า สมุทรที่แท้จริงก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ส่วนที่ทะเล นั้นเป็นแหล่งน้ำใหญ่ ๆ *เป็นที่รวมน้ำมาก ๆ เท่านั้นแหละ* ไม่ใช่ที่ตก ที่จมอะไรของใคร. เว้นไว้แต่เป็นเรื่องทางวัตถุ เรือจม คนตกทะเลจม นั้นมันก็เรื่องเล็กน้อย; เดี๋ยวนี้เราไม่ได้จมทะเลอย่างนั้น, แต่เราก็จมทะเลนี่ : จมทะเล ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ไม่มีทางที่จะพ้นออกไปจากขอบเขต หรืออิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ฉะนั้น จงรู้จักสิ่งที่เรียกว่า อายตนะ ที่ว่ามันเป็นสมุทร เป็นที่ตกจมของสัตว์.

พระพุทธองค์ยังทรงระบุชัดไว้ด้วยว่า เป็นสมุทรของมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก, หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระบาลีว่าอย่างนั้น : อย่าว่าแต่คนอย่างเรา ๆ ธรรมดา, มนุษย์ธรรมดา; แม้แต่เทวดาก็จมอยู่ในสมุทรนี้, เทวดาที่เรียกว่ามารโลก ก็จมอยู่ในสมุทรนี้, พวกพรหมทั้งหลายจะเป็นรูปพรหม หรืออรูปพรหมก็จมอยู่ในสมุทรนี้.

พระพุทธเจ้าท่าน**ตรัสไว้อีกทางหนึ่ง** ว่า ทั้งเทวดาและมนุษย์ จมอยู่ในสมุทรนี้, แล้วยังแถมว่าทั้งสมณะและพราหมณ์; สมณะก็หมายถึงพวกครูบาอาจารย์ที่เป็นสมณะอยู่ป่า เป็นพราหมณ์ก็อยู่บ้าน. อาจารย์ป่า หรืออาจารย์บ้านก็ตาม ยังตกจมอยู่ในสมุทรนี้ ไม่ยกเว้นอย่างนี้; ลูกศิษย์ก็จม อาจารย์ก็จม ล้วนแต่จมอยู่ในสมุทรนี้.

นี่มีปรากฏชัดอยู่ในบาลี ที่พระก็สวดแล้ว และแจกไปแล้ว. นี้เรียกว่า **อายตนะ คือสมุทร** และก็เป็นมากที่สุด ก็คือที่มันให้ความรู้สึกพอใจ, *อิฏฐา - น่าปรารถนา, กนฺตา - น่ารัก, มนาปา* - น่าพอใจ : *ปิยรูปา - มีลักษณะน่ารัก, กามูปสญฺหิตา - เป็นที่ตั้งแห่งกาม, รชนิยา-เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด;* นี่โดยเฉพาะก็คืออายตนะภายนอก แต่ถ้าพูดถึงอายตนะแล้ว ต้องเป็นคู่กันไปทั้งนั้น; ถ้ามีแต่อายตนะภายนอก ก็เหมือนกับไม่มี, ถ้ามีแต่อายตนะภายใน ก็เหมือนกับไม่มี. อายตนะภายนอกได้อายตนะภายในเป็นที่กระทบและปรุงแต่งได้; นั่นจึงจะเป็นอายตนะภายนอก หรืออายตนะภายในก็ตาม ที่ทำหน้าที่ได้ ก็เป็นสมุทรขึ้นมา.

นี่มารู้จักสิ่งที่เรียกว่าอายตนะ ๆ ในฐานะที่เป็นสมุทรกันอย่างนี้. เห็นไหมว่าเดี๋ยว นี้ไม่สักว่าธาตุเฉย ๆ? ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ใช่สักว่าธาตุ : จักขุธาตุ โสตธาตุ ฯลฯ เสียแล้ว, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะก็เหมือนกัน ไม่ใช่สักว่าธาตุแล้ว กลายเป็นสมุทร เป็นอายตนะ เป็นที่ตกที่จม ในเมื่อไปสัมพันธ์กันเข้ากับคู่ของมัน.

ข้อ ๔. ดูต่อไปอีก พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **กามคุณ ๕ อย่างนั้นแหละคือโลก ในภาษาอริยวินัย**. กามคุณ ๕ อย่างก็คือ อายตนะ ๕ อย่างได้แก่รูป เสียง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ๕ อย่าง; เว้นใจไว้ เว้นธัมมารมณ์ไว้เสียคู่หนึ่ง. รูป เสียง กลิ่น รสโผฏฐัพพะอยู่ข้างนอก สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย; พระพุทธเจ้าท่านตรัสหรือชี้หรือแนะให้เห็น ว่านั่นแหละคือโลก เพราะสิ่งใด ๆ ที่มันมีอยู่ในโลก ไม่รู้กี่หมื่นอย่างแสนอย่างล้านอย่าง จะมารวมอยู่ในความหมายอันนี้ : มารวมที่ความหมายว่าเห็นได้ด้วยตา ได้ยินด้วยหู ดมได้ด้วยจมูก ลิ้มได้ด้วยลิ้น สัมผัสได้ด้วยกาย แต่ว่ามันต้องมี "**คุณ**"

คำว่า "**คุณ**" ในที่นี้ หมายความว่า **ค่า**. คำ**ว่า** "**ค่า**" ในที่นี้ก็หมายความว่า**เป็นที่ต้องการของมนุษย์**. สิ่งใดที่จะมีคุณขึ้นมาได้ สิ่งนั้นต้องมีค่า, สิ่งใดจะมีค่าขึ้นมาได้ สิ่งนั้นต้องเป็นที่ต้องการของมนุษย์; ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่มีค่า แล้วก็ไม่มีคุณ. สิ่งใดจะเป็นที่ตั้งแห่งความรักความพอใจ ทำให้เขารู้สึกเป็นสุขแบบนั้น แบบกิเลสนั้นก็เรียกว่ามี "คุณ"

ทีนี้ **กามคุณเป็นสิ่งที่มีคุณสำหรับของความใคร่ของมนุษย์** คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ; นี่ก็เรียกว่าโลก ก็เลยได้แก่อายตนะ ๕ อย่างข้างต้น เก็บเอาใจไว้สำหรับเป็นผู้ทำความรู้สึกหรือเสวย. คำว่า "โลก" หมายถึงโลกข้างนอก จึงเอาเพียง ๕ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รสโผฏฐัพพะ เอาใจไว้ข้างในเป็นโลกข้างใน.

โลกคือกามคุณ ๕, **กามคุณ ๕** คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ลำพังรูป เสียง กลิ่นรส โผฏฐัพพะ ทำอะไรไม่ได้ **ต้องเอาตา หู จมูก ลิ้น กาย เข้ามาด้วยได้เป็นคู่กัน** ก็เกิดเป็น "กามคุณ" ขึ้นมา สำหรับกิเลสก็ตาม. จะเป็นอายตนะเพียง ๕ หรืออายตนะครบทั้ง ๖ ก็ล้วนแต่มีความหมายเหมือนกัน : เป็นทางมา เป็นที่เกิด เป็นบ่อเกิดแห่งเรื่องราวทั้งหลายที่เกี่ยวกับมนุษย์.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ข้อ ๕. ถ้ามองความหมายที่แคบเข้ามา ก็คือ**สิ่งที่คนจะรู้สึก**ได้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย กระทั่งทางใจด้วย; **ถ้าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าอายตนะ**แล้ว **ความรู้สึกอะไรไม่ได้เกิดขึ้น**. แต่นี่เพราะมีอายตนะ ก็จะเกิดความรู้สึกในทางจิตใจขึ้น ในเมื่อกระทบกันทางอายตนะ. เพราะฉะนั้น *พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่าเพราะมีอายตนะ จึงมีการสัมผัสทางอายตนะ;* นี่พูดก็เหมือนกับกำปั้นทุบดิน แต่ว่าจริงที่สุด เพราะมีอายตนะจึงได้มีการสัมผัสทางอายตนะ, เพราะมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จึงมีการสัมผัสทางตา ทางหู ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ.

เหมือนบทสวดที่ว่า *เพราะมีมือจึงมีการจับหรือการวาง, เพราะมีเท้าจึงมีการเดินไปหรือถอยกลับ, หรือว่าเพราะมีท้อง มีไส้ จึงเกิดความหิวความกระหาย* อย่างนี้เป็นต้น; เพราะตรง ๆ กันอย่างนี้, เพราะเหตุและปัจจัยที่มันตรง ๆ กันอย่างนี้ มันจึงมีอย่างนี้. เดี๋ยวนี้เพราะมีอายตนะ จึงมีการสัมผัสทางอายตนะ; คือตาสัมผัสรูป หูสัมผัสเสียง เป็นต้น นี้เรียกว่าสัมผัสทางอายตนะ.

ข้อ ๖ ต่อไปอีกชั้นหนึ่งก็ว่า **เพราะมีการสัมผัสทางอายตนะ** จึงเกิด *เวทนาคตๆ สญฺญาคตๆ สงฺขารคตๆ วิญฺญาณคตๆ* คือนามธรรม ๔ อย่างที่เหลือ. ขันธ์ ๕ สี่อย่างตอนท้ายนั้นเป็นนามธรรม คือเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่; แต่เดี๋ยวนี้เรียกว่า “**คตๆ**” เติมเข้ามา คือว่า**เกิดขึ้น**, หรือว่ามัน**ถึงเข้า**.

สรุปความอีกทีหนึ่งก็ว่า **เพราะมีการสัมผัสทางอายตนะ จึงเกิดการถึงซึ่งเวทนา** เกิดการถึงซึ่ง**สัญญา** เกิดการถึงซึ่ง**สังขาร** เกิดการถึงซึ่ง**วิญญาณ**; หมายความว่าเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เรียกว่านามสี่อย่างนี้ มีขึ้นมาแล้ว เพราะการสัมผัสทางอายตนะ. ถ้าไม่มีการสัมผัสทางอายตนะ เวทนาเกิดไม่ได้ สัญญาเกิดไม่ได้ สังขารเกิดขึ้นไม่ได้ วิญญาณเกิดขึ้นไม่ได้. สำหรับวิญญาณนี้เข้ามาต้นบทเลย :

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อาศัยตากับรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ; มีคำบาลีว่า *จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ* ก็แปลว่า **อาศัยตากับรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณ**; ไม่มีอายตนะก็ไม่มีวิญญาณ. ที่ว่าไม่มีอายตนะแล้วก็ไม่เกิดเวทนาได้ นี้เห็นชัด; เมื่อไม่มีวิญญาณก็ไม่มีเวทนา ไม่มีผัสสะไม่มีเวทนา, ไม่มีเวทนก็ไม่เกิดสัญญาที่จะสำคัญมั่นหมายว่า เวทนานี้เป็นสุข, เวทนานี้เป็นทุกข์; หรือจะเกิดสำคัญมั่นหมายว่าตัวเราของเราอะไรก็ตาม. แล้วก็ไม่เกิดสังขาร คือไม่เกิดความคิดนึกปรุงแต่งขึ้นว่าอย่างไรหมด; ถ้าไม่มีการสัมผัสอายตนะ.

ทีนี้ **เพราะมีการสัมผัสทางอายตนะ** อย่างที่ได้กล่าวแล้ว **จึงเกิด** เวทนา เกิดสัญญา เกิดสังขาร เกิดวิญญาณ คือสี่อย่างของขันธ์ทั้ง ๕ ตอนท้าย ที่เรียกว่าจิต เจตสิก หรือนามนี้. นี่เป็นการยกตัวอย่างที่พอแล้ว สำหรับที่จะให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบได้ว่า สิ่งที่เรียกว่าอายตนะนั้นคืออะไร.

ทบทวนโดยใจความอีกทีหนึ่งก็ยังได้ ว่า คำว่า “อายตนะ” โดยคำพูด โดยตัวหนังสือนี้. คำว่า “อายตนะ” นี้ก็ต้องแปลว่า ทางมา, ที่มา หรือบ่อเกิดของเรื่องราว, นี่ภาษาคนทั่วไป. พอมาเป็นภาษาธรรม, ทางมาหรือบ่อเกิดของเรื่องราวนั้นมันมาอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี่ คือเป็นสิ่งที่ทั้งหมดในโลกนี้ต้องผ่านที่นี่ ต้องรวมที่นี่.

จิตใจของสัตว์ตกอยู่ในมหาสมุทร คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าเป็นส่วนที่ยั่วยวนต่อกิเลส มันก็เรียกว่ากามคุณ จึงได้เกิดเรื่อง, เป็นกิเลส, เป็นทุกข์. **อายตนะเป็นที่เกิดแห่งกิเลสและทุกข์** หรือเรื่องต่าง ๆ.

ทีนี้แยกให้เห็นว่า **เพราะมีอายตนะ จึงมีการสัมผัสได้** ถ้าไม่มีอายตนะมันไม่มีสัมผัสได้ เพราะมีการสัมผัสจึงเกิดเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นขันธ์ขึ้น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มาบริบูรณ์ก็ได้, หรือเกิดอย่างอื่น ๆ ที่เป็นความทุกข์ก็ได้ทั้งนั้น เพราะจบลงด้วยความทุกข์. ความทุกข์เป็นตัวปัญหา เป็นตัวเรื่อง; ส่วนสิ่งที่เรียกว่าอายตนะนั้นเป็นทางมา, เป็นที่เกิด, เป็นบ่อเกิดของเรื่อง; ให้เข้าใจไว้อย่างนี้.

ทั้งหมดนี้ เป็นอายตนะประเภทสังขตะทั้งนั้น เป็นพุทธบริษัทถึงขนาดนี้แล้วก็ยังต้องรู้ จำต้องจำ ขอให้รู้ ไม่รู้ก็เรียกว่าไม่สมกัน. ต้องรู้ว่า**อายตนะ**นั้น **มีทั้งอย่างที่เป็นสังขตะ และอสังขตะ**.

ข้อ ๗. ที่เราพูดมาเป็นวรรคเป็นเวรนี้ หมายถึง**อายตนะพวกสังขตะ** หรือสังขาร ซึ่ง**มีปัจจัยปรุงแต่ง**ทั้งนั้น; มียกเว้นให้คำหนึ่งที่เป็นอายตนะแต่ว่าเป็น**อสังขตะ**นั้น ได้แก่**พระนิพพาน** ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า :- *อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนำ น ปฐวี น อาโป น เตโช น วาโย ฯลฯ* ยืดยาวไปเลย; แต่สรุปท้ายไว้ว่า อายตนะนั่นเป็นนิพพาน. **นิพพานเป็นอายตนะนี้ไม่เกี่ยวกับเหตุ ปัจจัย** จึงเรียกว่า อสังขตะ; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังเรียกว่าอายตนะ เพราะว่าเป็นสิ่งที่จิตจะรู้สึกได้.

อสังขตธรรมทั้งหลายเป็นสิ่งที่จิตรู้สึกได้; ถ้าจิตรู้สึกได้ก็เรียกว่าอายตนะหมด. ฉะนั้นพระนิพพานก็เป็นอายตนะ อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เอง; แต่ว่าเป็นอายตนะประเภทอสังขตะ นี่จึง**มีคำว่าอายตนะใช้ ทั้งฝ่ายสังขตะและอสังขตะ**.

ทีนี้คนอาจจะถามว่าถ้าอย่างนั้น *คำว่าอายตนะนี่จะแปลว่าอะไรดี ให้ใช้ได้ทั้งสังขตะและอสังขตะ?* อย่างนี้แล้วอาตมาเห็นว่า คำว่าอายตนะนี้ไม่ต้องแปลว่าอะไรกันมากมาย; **แปลว่า "สิ่ง" เฉย ๆ** เท่านั้นแหละ, แปลว่า "**สิ่ง**" ก็แล้วกัน, ถ้าจะพูดเป็นบาลีก็แปลว่า "ธรรม". คำว่า "ธรรม" กลาง ๆ แปลว่า "สิ่ง"; หมายถึงอะไรก็ได้ คำว่า อายตนะก็แปลว่าสิ่ง. ถ้า "สิ่ง" นั้นเป็นสังขตะ มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็เป็นไปอย่างที่ว่า : ปรุงแต่งกันจนเป็นความทุกข์. ถ้าสิ่งนั้นมันมิได้เป็นเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งใคร และไม่ถูกอะไรปรุงแต่ง มันก็เป็นสิ่งสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นอสังขตะ, เป็นอมตะ, เป็นนิพพาน นั่นแหละ.

นิพพานก็เลยพูดได้ว่าเป็นสิ่งสิ่งหนึ่ง และสิ่งทั้งหลายที่ไม่ใช่นิพพาน เราก็พูดได้ว่าเป็นสิ่ง สิ่ง, สิ่งแต่ละสิ่งละสิ่ง. คำว่า "**สิ่ง**" นั้น **เป็นกลาง ๆ** ดี; คำว่า **อายตนะ แปลว่า สิ่ง** ก็แล้วกัน, เมื่อพูดว่า**สิ่ง** ก็หมายความว่าเป็นสิ่งที่**ทำความรู้สึกได้อย่างน้อยก็ด้วยใจ**. ถ้ามันเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมาแล้ว ก็หมายความว่าต้องทำความรู้สึกได้ด้วยใจ; ฉะนั้น พระนิพพานก็เป็นสิ่งที่ปรากฏแก่จิตได้; ความดับไปแห่งการปรุงแต่งทั้งหลายเป็นสิ่งที่ปรากฏแก่จิตได้.

ทีนี้ ลอง**ทบทวน**กันอีกครั้งหนึ่ง เดี๋ยวก็จะลืมเลือนกันไปหมดว่า**นิพพานก็เป็นธาตุ** เรียกอสังขตธาตุก็มี เรียกว่านิพพานธาตุก็มี และเรียกได้หลายสิบชื่อ. พระ-นิพพานนี้เป็นธาตุ ได้พูดกันมาแล้วครั้งก่อนว่า เป็นนิโรธธาตุ เป็นวิมุตติธาตุ เป็นโลกุตตรธาตุ นิสสรณธาตุ ฯลฯ นั้นแหละเป็นธาตุนิพพาน ธาตุอสังขตะ. สิ่งนอกนั้นที่ไม่ใช่นิพพาน, เป็น**พวกสังขาร** พวกสังขตะทั้งหลาย **ก็เป็นธาตุ**อยู่แล้ว, อธิบายกันอยู่แล้วตลอดเวลา. ตา หู จมูก กาย ใจ คือธาตุ, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ คือธาตุ; ปรุงแต่งออกมาเป็น เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็คือธาตุ, สรุปแล้วเป็นความทุกข์ สุข โสมนัส โทมนัส อทุกขมสุขก็เป็นธาตุ เป็นสักว่าธาตุ.

บางประเภทก็เป็นรูปธาตุล้วน ๆ, **บางประเภทก็เป็นนามธาตุ**ล้วน ๆ, **บางประเภท**เอามา**ผสมกันอยู่** ปนกันอยู่ อาศัยกันอยู่ก็มี. นี้เรียกว่าธาตุ ถูกเรียกเสียใหม่ว่า อายตนะ, ให้ชื่อเสียใหม่ว่า อายตนะ, เปลี่ยนลักษณะกิริยาอาการเสียใหม่ว่าอายตนะ. แต่ก่อนนี้มีคล้าย ๆ กับว่าเป็นธาตุอยู่เฉย ๆ เดี๋ยวนี้มีการทำหน้าที่ มาเป็นสิ่งที่ทำหน้าที่สัมผัส แล้วปรุงแต่งนั่นนี่ขึ้นมา นี่เรียกว่าอายตนะ คือเป็นทางมาแห่ง**เรื่อง**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทั้งหลาย. ธาตุที่มาอยู่ในรูปของอายตนะนี้ จะต้องมองให้เห็นเสียก่อน; แม้ว่าจะเป็นอสังขตธาตุ เป็นนิพพานธาตุ ก็ยังต้องอาศัย หรือว่าต้องเป็นไปฝ่ายทางอายตนะนั่นแหละจึงจะทำให้นิพพานปรากฏได้; แม้ว่าสร้างขึ้นมาไม่ได้ แต่ก็ทำให้ปรากฏได้ แล้วก็จะค่อยพูดกันทีหลัง.

ธาตุเดิมต่างกันกับเมื่อเป็นอายตนะ

ทีนี้ ก็อยากจะชี้ให้เห็นว่า ธาตุได้กลายมาเป็นอายตนะได้อย่างนี้, แล้วเพื่อให้เข้าใจชัดลงไปว่า เมื่อเป็นธาตุกับเมื่อเป็นอายตนะนั้นต่างกันอย่างไร ให้เข้าใจกันให้ดีเสียก่อน.

ธาตุลูกตา หรือ ประสาทตา หรือสมรรถภาพ คุณสมบัติทางตา ของตาอย่างนี้ **เรียกว่าธาตุ ในเมื่อมันทรงตัวอยู่ในฐานะเป็นสิ่ง ๆ หนึ่ง** ส่วน ๆ หนึ่งที่ประกอบกันขึ้นอยู่เป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งอีกทีหนึ่ง. นี่ส่วนย่อยตั้งอยู่ในฐานะส่วนประกอบนี้เรียกว่าธาตุ; ถ้ามันมาอาศัยกันกับสิ่งที่คู่กัน แล้ว**มันปรุงแต่ง** แล้วมันกระทำนั่นกระทำนี่ หรือว่ามันถูกเขากระทำนั่นกระทำนี่ อย่างนี้ก็เลย**เปลี่ยนชื่อเป็นอายตนะไป**; ลูกตา ประสาทตา คุณสมบัติทางตา ก็ถูกเรียกว่าอายตนะไป เรียกว่าจักขุธาตุอยู่หยก ๆ มาเปลี่ยนเป็นว่าจักขุอายตนะไป.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี ท่านทั้งหลายต้องไม่ลืมว่าเรื่องราวนั้นมีมาก; ในบางสูตรบางเรื่องก็เอามาเป็นของแทนกันเสียก็มี จึงต่างกันก็แต่ว่าเรียกชื่อแทนกันเท่านั้นก็มีเหมือนกัน. แต่ตามปกติต้องหมายความว่า **ธาตุ**ก็คือ**ส่วนประกอบ**ส่วนหนึ่ง, ส่วนหนึ่ง ๆ ที่ประกอบกันอยู่ เป็นส่วนอื่น ๆ เป็นส่วนใหญ่ส่วนหนึ่งนั้น. ความหมายหรือหน้าที่โดยตรงของสิ่งที่เรียกว่า**ธาตุ** : **เป็นที่ตั้ง**, เป็นที่รองรับ. แต่พอมาเรียกเสียใหม่ว่า อายตนะก็เลยหมายความถึง การที่มันจะทำหน้าที่รับการเกี่ยวพันกัน รับการกระทบ หรือว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มีการกระทบกันและมีปฏิกิริยา ตามแบบของธรรมชาตินั้น ๆ เกิดขึ้นตามลักษณะแห่งการกระทบ นี่คืออายตนะ.

นรก, สวรรค์ เป็นไปทางอายตนะได้

เอาละทีนี้ก็อยากจะพูดต่อไปเสียเลย ให้เข้าใจอายตนะมากขึ้นด้วย และเป็นเรื่องที่ควรสนใจอย่างยิ่งด้วยอีกเรื่องหนึ่ง คือข้อที่**พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้**ว่า *ฉ ผสฺสา - ยตนิกา นิรยา - นรกที่เป็นไปตามทางอายตนะ ๖ นี่เราเห็นแล้ว;* พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าอย่างนั้น. และยังตรัสชื่อสวรรค์, *ฉ ผสฺสายตนิกา สคฺคา-สวรรค์เป็นไปทางอายตนะ ๖ นี่เราเห็นแล้ว.* นี่หมายความว่าสวรรค์ก็ตาม นรกก็ตาม มันเป็นอยู่ หรือเป็นไป หรือประกอบอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าอายตนะนั่นเอง.

เอาละ, ยอมให้เป็นคนเชื่ออย่างที่เขาเชื่อว่า สวรรค์ต่อตายแล้วมีลักษณะเหมือนที่เขียนไว้ที่ฝาผนังโบสถ์ก็ตาม, ตายแล้วจึงได้ : ได้วิมาน ได้นางฟ้า ได้เทพบุตร อะไรก็ตาม, นรกสวรรค์อย่างนั้นก็ขึ้นอยู่ที่อายตนะนั่นเหมือนกันนั่นแหละ ถ้าไม่อย่างนั้นจะรู้สึกอย่างไรได้. แต่ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **เป็นไปทางอานตนะ** นี่ **หมายถึงที่นี่** ก็ได้.

ถ้ามีอายตนะ มีการงานของอายตนะ, มีหน้าที่ของอายตนะที่ไหน เมื่อไร; เมื่อนั้นก็มีได้ทั้งนรกและสวรรค์; นี้หมายความว่า เมื่ออายตนะสด ๆ ของคนเป็น ๆ พบกันเข้ากับอารมณ์ เกิดความรู้สึกที่เป็นที่สบาย เป็นที่พอใจ หรือ *อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนิยา คือน่ารัก น่าพอใจ ฯลฯ เป็นที่ตั้งความกำหนัดแล้ว,* **เดี๋ยวนี้แหละคือขณะแห่งสวรรค์** ที่กำลังเป็นไปทางอายตนะ.

ถ้าต้องเผ็ดร้อนเป็นไฟไปหมดที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่รับมาจากทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นแหละคือนรกที่แท้จริง. นรกที่แท้จริง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่หมายความว่า กำลังรู้สึก รู้สึกอยู่ด้วยตนเองเป็นปัจจัตตัง; รู้สึกอยู่ด้วยตัวเอง นี่เป็นความจริง. ที่ยังไม่รู้สึกอยู่ด้วยตนเอง, ไม่รู้สึกอย่างนี้ยังไม่จริง มันจะหลอกก็ได้; มันจะจริงก็ต่อเมื่อรู้สึกอยู่ที่จิตใจจริง ๆ. ถ้าเราทำผิดเกี่ยวกับอายตนะ ที่เข้ามาทางตาหรือทางหูก็สุดแท้ ซึ่งถ้าร้อนเป็นไฟอยู่ แล้วเราต้อนรับไม่เป็น อวิชชาเข้าต้อนรับ ปรุงให้ร้อนเป็นไฟอยู่ ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้อย่างนี้คือนรกที่เป็นไปทางอายตนะ ประกอบอยู่กับอายตนะ.

ข้อนี้อย่าลืมเสีย เราจะต้องทบทวนความรู้ที่เราได้ยินได้ฟังมาว่า**การเกิดในนรก**ก็ดี **การเกิดในสวรรค์**ก็ดี **เป็นไปในลักษณะอุปปาติกะ** คือไม่ต้องเข้าในท้องพ่อท้องแม่ อาศัยพ่อแม่แล้วจึงเกิดได้; นี่ไม่ต้อง, ไม่ต้องเป็นอุปปาติกะแล้วผลุงขึ้นมาเลย. เราจึงมีการเกิดในนรกทางอายตนะนี่ ผลุงขึ้นมาเลย ร้อนเป็นไฟติดอยู่ในอกเลย; ถ้าเป็นสวรรค์ก็ถูกต้องไปหมด เยือกเย็นหมด ก็ผลุงขึ้นมาเป็นเทวดาเลย ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่เกิด. นี่ก็เข้าเรื่องเข้าราวกันกับที่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่านรกสวรรค์อยู่ที่อายตนะ และเข้าเรื่องเข้าราวกันกับที่เราได้ยินได้ฟังมาว่า มันเกิดผลุงขึ้นมาได้เลย ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่.

ทีนี้ พูดถึงใน**เรื่องของมนุษย์** มันก็ไม่มีอะไร นอกจากนรกกับสวรรค์จะเป็น**นรกสวรรค์ที่นี่ หรือ**นรกสวรรค์**ต่อตายแล้ว ก็เหมือนกันทั้งนั้น** มีสองเรื่องเท่านั้นแหละ : ถ้าเป็นทุกข์เดือนร้อนก็เป็นนรก; ถ้าเป็นสุขสนุกสนานก็เป็นสวรรค์, สวรรค์นี่อาศัยกามก็ได้ ไม่อาศัยกาม คือเป็นพรหมชั้นพรหมก็ได้ แต่ก็ไม่พ้นไปจากความรู้สึกทางอายตนะ.

สรุปเอาว่า ทั้ง**นรก**ทั้ง**สวรรค์เป็นไปทางอายตนะ** ประกอบอยู่ที่อายตนะก็ไม่มีอะไรอีก, ใครอยากได้นรกก็เอาซิ ก็ทำให้เกิดได้ทันที, ใครอยากได้สวรรค์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็ทำให้เกิดได้ทันที ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว. แม้แต่ชั้นพรหม ก็ทำให้ถูกต้องในทางตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ไม่เกี่ยวข้องกับกาม; เอาอารมณ์ที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งกามมาเป็นอารมณ์ของจิต ทำสมาธิอยู่กับอารมณ์นั้นฯ; ก็เป็นภาวะของ**สวรรค์ชั้นพรหม**ขึ้นมาที่นั่น **ก็ทางอายตนะ**อีกอยู่นั่นเอง. นี้เป็นอันว่า เรื่องต่าง ๆ ของมนุษย์ ที่จะสำเร็จเป็นผลขึ้นมา : เป็นนรกหรือเป็นสวรรค์ก็ตาม ต้องเป็นไปทางอายตนะ; อายตนะเป็นทางมา เป็นที่เกิด เป็นบ่อเกิดแห่งเรื่องอย่างนี้.

การบรรลุนิพพาน ก็อาศัยทางอายตนะ

ทีนี้ก็จะพูดเรื่องที่พูดค้างไว้เมื่อตะกี้ว่า แม้แต่*การบรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็ยังต้องอาศัยความเป็นไปทางอายตนะ*. เพราะว่าความทุกข์เกิดขึ้นทางอายตนะนี่แล้วการดับทุกข์จะดับทางไหนเล่า? มีคำพูดปริศนาธรรมอยู่คำหนึ่ง เป็นภาษิตของพระร่วงหรือของใครก็ลืมไปแล้ว อย่าเอาเป็นประมาณดีกว่า; แต่ว่าข้อความนั้นมันถูกต้องที่สุดว่า *"ขึ้นทางไหน ต้องลงทางนั้น".*

"ขึ้นทางไหน ก็ลงทางนั้น" นี่ไม่ต้องอธิบายก็ได้; ลองขึ้นต้นไม้ต้นนี้ดูซิ และถ้าไม่ลงทางนั้น ก็ต้องกระโดดลงมา. นี่ก็แสดงให้เห็นชัดแล้ว : **ขึ้นทางไหนลงทางนั้น นั่นแหละคือเรื่องปฏิจจสมุปบาท**. นี่ก็คือขึ้นไปทางอวิชชาขึ้นไปยังสังขาร วิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ เป็นทุกข์; ถ้าถอยกลับก็ต้องกลับจากทุกข์ ลงมาหาภพ – มาหาอุปาทาน - มาหาตัณหา – มาหาเวทนา – มาหาผัสสะ – อายตนะ – นามรูป – วิญญาณ – สังขาร - อวิชชา นี่ก็ "ขึ้นทางไหน ลงทางนั้น". ถ้าทำผิดทางอายตนะไหน ก็ต้องถอยกลับทางอายตนะนั้น; **ความทุกข์เกิดขึ้นทางอายตนะก็ต้องควบคุม** แก้ไข จัดการ ที่อายตนะ. ถ้าไฟลุกที่อายตนะ ต้องดับไฟที่อายตนะ; เช่นเดียวกับว่าไฟลุกที่ตรงไหน ก็ต้องดับไฟที่ตรงนั้น จึงจะมีการดับไฟขึ้นมาได้. **ทุกข์เกิดที่ไหนต้องดับทุกข์ที่นั่น**; ทุกข์เกิดที่บ้าน มาดับที่วัด เหมือนที่เขาทำกันอยู่โดยมาก นี่มันน่าหัว.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พิจารณาดูอีกที ถึงข้อที่ว่า**ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะอายตนะสัมผัส** เป็นความทุกข์เกิดขึ้นมา สัมผัสนั้น **สัมผัสด้วยอวิชชา** จึงเกิดความทุกข์ขึ้นมา; ถ้าไม่สัมผัสด้วยอวิชชา ก็ไม่เกิดทุกข์; แต่นี่เราสัมผัสด้วยอวิชชา จึงเกิดทุกข์. เมื่อ**ไม่ต้องการทุกข์** ก็ทำสัมผัสที่ไม่เจือด้วยอวิชชา คือทำลายอวิชชาเสีย คือว่า**มีสติป้องกัน**เสีย. สำหรับการปฏิบัตินั้น เราจะแยกออกได้เป็นสองอย่าง : *ควบคุมอายตนะ*นี่อย่างหนึ่ง และก็*ดับอายตนะนั้นเสียอย่างหนึ่ง*.

๑. **การปฏิบัติที่จะควบคุมอายตนะ** นี้ก็สอนกันอยู่ทุกวัน ๆ อย่างต่ำที่สุดก็เรียกว่า อินทรีย์สังวร : ควบคุม ระวังรักษา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยประการที่อภิชฌา และโทมนัสจะไม่เกิดขึ้นมาได้; นี่เรียกว่าอินทรีย์สังวร. อาศัยสติ**มีสติมีสัมปชัญญะควบคุมอยู่ ไม่เผลอ**ให้การปรุงแต่งทางอายตนะนี้เกิดเป็นอวิชชาเกิดเป็นทุกข์ขึ้งมาได้. นี่อาศัยการควบคุมด้วยสติ ควบคุมอายตนะให้ดีด้วยสติ แล้วก็ไม่มีเรื่อง.

๒. **การปฏิบัติที่ดับอายตนะนั้นเสีย** ดับอายตนะนี่มีความหมายลึก เราจะไปทำตาให้บอด ทำหูให้หนวก ทำจมูกให้เน่า นี่มันไม่มีประโยชน์อะไร; ดับอายตนะ หมายความว่า ให้ดับความหมายที่เป็นไปตามอวิชชา : ความหมายที่เป็นอำนาจของอวิชชาที่อายตนะนั้น ๆ เสีย; เช่นตาเห็นรูปด้วยอวิชชา, หูได้ยินเสียด้วยอวิชชา, จมูกได้กลิ่นด้วยอวิชชา. นี่**ความหมาย**ของตา หู จมูก ลิ้น กาย **เกิดขึ้น**มาด้วยอำนาจของอวิชชา **รู้ผิด รับผิด สำนึกผิด**.

ดังอายตนะ ก็คือดับความหมายของอายตนะ ที่สัมผัสกันอยู่ด้วยอวิชชาเสีย; อย่างนี้มีผลเท่ากับอายตนะมิได้เกิด. แม้**พระพุทธเจ้า**ท่านก็**ทรงใช้สำนวน**พูดว่า “**ดับ**” เหมือนกัน; เหมือนที่พระสวด เมื่อตะกี้นี้ก็มีสวดว่า :

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เตสํ ฉนฺนํ อายตนานํ นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม **ความดับ. ความเข้าไปรำงับ, ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งอายตนะทั้งหลาย ๖** (มีจักขุอายตนะเป็นต้น) เหล่านั้น

: *ทุกฺขสฺเสโส นิโรโธ*-นั่นแหละคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์.

โรคานำ วูปสโม-ความเข้าไประงับแห่งโรคทั้งหลาย,

ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม-ความถึงซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ.

ท่านใช้คำว่า นิโรโธ กับ อายตนะ คือ *ดับอายตนะเสียได้. วูปสโม*-ความเข้าไปรำงับเสียซึ่งอายตนะ, *อตฺถงฺคโม-ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งอายตนะ.*

ดับอย่างนี้คนก็ไม่ต้องตาย เพราะตาก็ไม่ต้องถูกทำให้บอด หูก็ไม่ถูกทำให้หนวก. จมูกก็ไม่ถูกทำให้เน่า ให้อะไรไป; แต่เรียกว่าดับแล้ว : ดับตา ดับหู ดับจมูก ดับลิ้น ดับกายแล้ว, กระทั่งถึงดับมโนด้วย.

เป็นอันว่า "**ความดับ**" ในที่นี้ มีความหมายพิเศษเฉพาะคือ **ดับความหมาย** หรือหน้าที่การงานของอายตนะที่ทำไปด้วยอำนาจอวิชชา ตามธรรมชาติ ธรรมดาของสามัญมนุษย์นั้นเสีย; เอาวิชชา เอาปัญญา เอาความรู้ที่ถูกต้องเห็นแจ้งในปรมัตถสภาวธรรมนี่เข้ามาแทน, เห็นชัด ประจักษ์อยู่ก็ไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด. อย่างนี้เรียกว่า **ดับอายตนะเสียได้** นี่เป็นชั้นสูงชั้นสุด. **ถ้าทำไม่ได้** ก็ทำไปทีแรก ๆ **เพียงแต่ควบคุมอายตนะนั้นไว้ด้วยสติ**.

อย่างน้อยที่สุด ทุกคนจะ**ต้องควบคุมอายตนะอยู่ตลอดเวลา** พูดว่า**ทั้งตื่นและหลับ**ดีกว่า คือว่าเมื่อเราตื่นอยู่ เรามีสติควบคุม. เมื่อเวลาหลับนั้น เราควบคุม

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทางการทำให้ดีขณะเมื่อเรายังตื่นอยู่ แล้วเรามั่นหมายอธิษฐานจิตว่าจะหลับลงด้วยอาการอย่างนี้ ๆ ประมาณเวลาเท่านั้นเราจะตื่นขึ้นมาด้วยอาการอย่างนี้อีก นั้นแหละ; อย่างนี้เรียกว่าอายตนะนั้น ถูกควบคุมทั้งหลับและตื่น. ผู้ที่ทำได้จริง จะมีกำลังจิตสูงพอ ในระหว่างที่หลับนั้น ก็ไม่ทำผิดทางอายตนะ, แม้จะไม่ฝันไปในทางที่เป็นเรื่องกิเลส ตัณหาอะไรได้ หรือว่าไม่ฝันเสียเลย. นี่เรียกว่าควบคุมอายตนะได้ทั้งหลับและตื่น นี่คนธรรมดาสามัญทุกคนทั่วไปควรต้องรับเอาไปเป็นบทเรียน.

ยังมีอายตนะประเภทอสังขตะ

ทีนี้ใครจะทำให้ดีกว่านั้น ก็ต้องรู้จักทำการดับอายตนะเสีย ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้อย่าให้มันเป็นบ่อเกิด หรือเป็นทางมา หรือเป็นที่ปรุงขึ้นมา แห่งกิเลสและความทุกข์อีกต่อไป. นี่เราทำลายอายตนะ ดับอายตนะได้อย่างนี้ เรียกว่าอายตนะส่วนสังขตะถูกควบคุมและดับและกำจัดไปหมดแล้ว; ทีนี้โผล่ขึ้นมาใหม่ก็เป็นอายตนะชนิดอสังขตะ คือพระนิพพาน โดยบทที่ว่า *อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนำ* ฯลฯ เป็นพระพุทธอุทาน, ตรัสขึ้นมาเมื่อทรงพิจารณาเห็นแจ่มแจ้งในสิ่งนี้; เพราะอายตนะชนิดนั้นยังมีอยู่ คืออายตนะที่ไม่ใช่สังขตะนี่; พระพุทธองค์จึง**ตรัสว่า** อายตนะนั้นมีอยู่ : อายตนะนั้นไม่ใช่ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ ไม่ใช่อากาสานัญจายตนะ วิญญานัญจายตนะธาตุ กระทั่งเนวสัญญา ฯ ไม่ใช่การมา ไม่ใช่การไป ไม่ใช่การอยู่ ไม่ใช่อารมณ์ ไม่ใช่ที่ตั้งแห่งอารมณ์นี่; ว่านั่นแหละคือ**ที่สุดแห่งความทุกข์ คือนิพพาน**; ดังนั้นนิพพานนั้นก็เป็นอายตนะด้วยเหมือนกัน.

เมื่อ**ฆ่าอายตนะพวกสังขตะ**ให้ตายเสีย อายตนะที่**เป็นอสังขตะก็จะปรากฏ**ออกมา หรือได้รับก็ตามใจแล้วแต่จะเรียก. เรา *"ฆ่าชีวิตชนิดโลก ๆ นั้นเสีย ก็จะได้ชีวิตชนิดที่เหนือโลก";* นี่พูดสมมติให้เป็นโฆษณาชวนเชื่อให้คนยินดีหน่อย : สละของไม่จริงเสีย แล้วก็จะได้ของจริงมา; แปลว่ากำจัดอายตนะมายา หลอกลวง เหลวไหล

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ประเภทสังขตะเสีย แล้วอายตนะประเภทแท้จริง ไม่หลอกลวง ไม่ทำความทุกข์ให้แก่ผู้ใด ก็จะปรากฏแก่จิต คือพระนิพพาน.

หลักปฏิบัติ พิจารณา อายตนะ เหมือนมหาสมุทร

ทีนี้การปฏิบัติ มีหลักหน่อยหนึ่งที่ว่า อายตนะนี้มันเหมือนกับมหาสมุทร; อย่างที่ได้พูดมาแล้ว **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหมือนกับมหาสมุทร** เหมือนกับทะเล สำหรับมหาสมุทรนั้น ทรงแสดงอาการที่น่ากลัวไว้อย่างนี้ :

มหาสมุทรย่อมมีคลื่น *สอุมฺมึ* -แปลว่ามัน*มีคลื่น;* ก็ลองไปลอยคอเล่นในมหาสมุทรดู มีคลื่นนั้นสนุกอย่างไร, แล้วก็มีเกลียว *สาวฏฺฏ ำ -มีเกลียว* มันไม่ใช่มีแต่คลื่นเฉย ๆ ยังมีเกลียวที่ไหลไปอย่างเชี่ยว, ลอยอยู่ในมหาสมุทร จะทนได้กี่มากน้อย เดี๋ยวมันก็จมเท่านั้น สู้เกลียวไม่ไหว.

และแถมมีเครื่องจับยึด หรือผู้จับยึด; นี่ตามความเชื่อของคนแต่โบราณนี้ ก็ว่ามียักษ์ มีภูต ปีศาจอะไร มีผู้จับ. เดี๋ยวนี้ก็เห็นชัด; ปลาฉลามมันจะงับเอา. นี่เรียกว่าผู้จับ *สคาห ำ -มีผู้จับ.*

แล้วก็ยังเป็น *สรกฺขส ำ - มีรากษส,* รากษส แปลว่าผีที่อยู่ในน้ำ; ก็ตามใจ. นี้เรียกว่าเป็นของที่ไม่เห็นตัวกันหน่อย แล้วก็จะจับเอาคนนั้นไป, จะทำอันตรายแก่คนนั้น อย่างนั้นอย่างนี้. **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รวมกันเป็นสมุทรนี่** ในนั้นมีอย่างที่ว่า **มีคลื่น มีเกลียว มีผู้จับ มีผีเสื้อน้ำ มียักษ์น้ำ** ที่มันมาอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา.

ทีนี้ที่สำคัญอย่างยิ่งเรียกว่า **เวคะ** นี่แปลว่า **กำลัง,** กำลังไหล; กำลังไหลก็คือกำลังของการปรุงแต่ง; สิ่งนี้เรียกว่า **อายตนเวคะ** อายตนเวคะ คือ ตา หู จมูก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ลิ้น กาย ใจ, ในเมื่อได้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ขึ้นมาเข้าคู่แล้ว จะเกิดอายตนเวค หรืออายตนเวคะ มีกำลังที่ตามธรรมดาด้านทานไม่ไหว ที่มันจะพุ่งไป. แม้กระนั้นเราก็**ต้องหยุด**เสีย; พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้.

อายตนะข้างในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มี **เวคะ** คือ**มีกำลังพุ่ง**; **อายตนะภายนอก**คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ก็**มีเวคะ คือกำลังพุ่ง**; รวมกันแล้วก็ยิ่งเป็นกำลังพุ่ง เพราะว่าลำพังอย่างเดียวมีกำลังพุ่งโดยสมบูรณ์ไม่ได้.

ถ้าผู้ใดหยุดเสียได้ซึ่งอายตนเวคะ, ดับเสียได้ หยุดเสียได้ซึ่งอายตน**เวคะ** จึงจะหยุดกำลังพุ่งได้. คำนี้ใช้คำว่า **สหติ-หยุดเสียได้**, ทำลายให้หยุดไปเสียได้ ไม่ให้มันไหลได้อีกต่อไป. โดยที่แท้มันก็เหมือนกับเกลียวน้ำหรือกำลังพุ่งของสิ่งที่วิ่งไปเร็ว ๆ นั่นแหละ; เช่นรถวิ่งไปเร็ว ๆ เรือวิ่งไปเร็ว ๆ หรือน้ำมันไหลไปเร็ว ๆ; เราหยุดกำลังพุ่งนั้นเสียได้ เรียกว่าหยุดเวคะเสียได้.

ในที่นี้**ต้องการให้หยุดเวคะของสิ่งที่เรียกว่าอายตนะ** : เวคะนี้สำเร็จมาทางรูปที่เห็นด้วยจักษุ, เวคะนี้สำเร็จมาทางเสียงที่ได้ยินด้วยหู, เวคะนี้สำเร็จมาแต่ทางกลิ่นที่ได้กลิ่นด้วยจมูก, เวคะนี้มาจากรสที่รู้สึกได้ด้วยลิ้น, เวคะนี้มาจากสัมผัสที่ผิวหนังเพราะการสัมผัสทางกาย, กระทั่งที่มาจากธัมมารมณ์ภายในใจที่รู้ได้ด้วยใจ; นี้เรียกว่าเวคะทั้งนั้น; ล้วนแต่มีคลื่น มีเกลียว มีผู้จับ มียักษ์น้ำทั้งนั้นแหละทุกอายตนะ.

การปฏิบัติอย่างที่ว่ามาเมื่อตะกี้นี้ ก็คือ**ควบคุมอยู่ด้วยสติเรื่อยไป ๆ จนกระทั่งมีการรู้แจ้งในปรมัตถสภาวธรรมอันเพียงพอ** กำจัดอวิชชาได้; แล้วก็ดับผัสสายตนะ คือดับเวคะของอายตนะเสีย กลายเป็นไม่มีการปรุงแต่ง ไม่มีการปรุงแต่งชนิดไหนอีกต่อไป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ผู้นั้น เวทคู - เป็นผู้ถึงเวท หรือถึงฝั่งแห่งเวท,
วุสิตพฺรหฺมจริโย - ผู้นั้นประพฤติพรหมจรรย์จบแล้ว,
โลกนฺตคู - ผู้นั้นถึงที่สุดของโลกแล้ว,
ปารคโต - ผู้นั้นถึงฝั่งนอกโน้นแล้ว.

เดี๋ยวนี้อยู่กันแต่ฝั่งใน เลาะกันอยู่แต่ฝั่งใน **ไม่ออกไปถึงฝั่งนอก** เพราะว่าติดอยู่ที่อายตนะ. เมื่อดับอายตนะได้แล้ว ก็ออกไปฝั่งออก ออกไปถึงฝั่งนอกแล้ว; ผู้ที่รู้จักอายตนะในชั้นลึก ควบคุมได้กระทั่งกำจัดได้ จนกระทั่งหยุดกระแสอายตนเวคะนี้เสียได้ จะเป็นอย่างนี้ จะได้ผลอย่างที่กล่าวมานี้.

ประโยชน์อันได้จากการรู้ปรมัตถสภาวธรรม

ขอให้ท่านทั้งหลาย**พิจารณาดูให้ดี**ว่า ความรู้ในปรมัตถสภาวธรรมนี่มีประโยชน์เท่าไร? มีประโยชน์กี่มากน้อย? และจะถือว่าเป็นประโยชน์สูงสุดหรือไม่? เราอาศัยความรู้ชนิดปรมัตถสภาวธรรม หรือธรรมที่เป็นอยู่เอง ในสภาพที่เป็นเองเป็นจริง ในอรรถอันลึกซึ้งถึงที่สุดอย่างยิ่งแล้ว; เราออกจากสังขตธาตุไปสู่อสังขตธาตุ. เราก็จะออกจากสังขตอายตนะได้, แล้วไปสู่อสังขตอายตนะได้ เลยแยกกันเป็นสองคู่; คือว่าเราใช้คำว่าธาตุ ออกมาเสียจากสังขตธาตุ, แล้วเข้าไปสู่อสังขตธาตุ. ต่อมาเปลี่ยนเป็นเพ่งเล็งไปที่อายตนะ; ก็ออกมาเสียจากสังขตอายตนะไปสู่อสังขตอายตนะ. นี่ได้ผลสูงสุดหรือไม่ก็ลองคิดดูว่า ความรู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรมนี่เรารู้เท่าไร? เรารู้หรือไม่? ลองเทียบเคียงดู.

สรุปเรื่องที่เกี่ยวกับ**อายตนะที่เราจะต้องรู้กันในชั้นลึกนี่**ว่ามัน**จำเป็นแก่เราหรือไม่**? หรือเป็นของใหม่ ของเก่า แก่เราเท่าไร? เราไม่เคยทราบว่า สิ่งทั้งปวงนั้นอยู่ที่ตาหู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี่เป็นปัญหาข้อแรก ทบทวนกันอีกที ที่แล้วมาแต่หนหลังจนกระทั่งบัดนี้ เรายังไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรมดังนี้ :

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๑. **เรายังไม่รู้** เคยเห็น เคยทราบ ไม่เคยเห็นจริงเห็นแจ้งว่าอะไร ๆ อะไรคือ สพฺพ๎ ? **สิ่งทั้งปวงอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**. เราจึงไปแก้ปัญหากันข้างนอก ไม่แก้ปัญหากันข้างใน; ไปโทษคนนั้น ไปโทษคนนี้ **ยกความผิดของตัวออกไปใส่ผู้อื่น ๆ** ไปโทษผีสางเทวดาอะไร ก็คิดดูเอง; นี่**เพราะว่ามีอวิชชา**ในเรื่องนี้ **ไม่รู้ว่าอะไร ๆ นี่อยู่ที่อายตนะ**. ต่อไปนี้ต้องตั้งต้นกันเสียใหม่ให้อะไร ๆ มันอยู่ที่นี่ และแก้ปัญหากันที่นี่ ดับสังขตอายตนะเสียได้ เข้าไปสู่อสังขตอายตนะกันที่นี่; อย่าไปรอที่อื่น อย่าไปรอต่อเวลาอื่น เช่นต่อตายแล้วไปเป็นต้น มันน่าหวัว.

๒. ข้อต่อไปนี้ ก็คิดดูว่า **เรานี่เคยหวังนรกสวรรค์กันที่อื่น**, เวลาอื่นที่โลกอื่นต่อตายแล้วอย่างนี้; ทั้งที่เรากำลังมีนรกสวรรค์อยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจแล้ว เราก็ไม่สนใจ. เราไม่ทำให้หมดนรก ให้มีแต่สวรรค์, หรือว่าทำให้พ้นสวรรค์ขึ้นไปอีก ก็จะถึงอสังขตอายตนะ คือนิพพาน.

ต่อไปนี้เชื่อว่า ทุกคนที่ได้ฟังข้อความนี้แล้ว คงจะมามองดูนรกสวรรค์ที่อายตนะกันเสียที อย่าฝากไว้ที่โลกอื่น หรือเวลาอื่นสมัยอื่นเลย นรกสวรรค์กำลังเป็นอยู่ที่นี่แล้ว.

"คนฉลาดค้าใกล้ ๆ คนบ้าใบ้ค้าไกล ๆ" ใครว่าก็ไม่ทราบ. เมื่ออาตมายังเด็ก ๆ อยู่ ได้ยินคำนี้แล้ว โยมเคยพูดให้ฟัง และเคยตวาดเอาบ่อย ๆ "คนดี ๆ ค้าใกล้ ๆ คนบ้าใบ้ค้าไกล ๆ". นี่ทำไมไม่ดูว่านรกสวรรค์มันอยู่ที่นี่ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ทำไมไม่จัดให้เป็นเรื่องเป็นราว ให้ลุล่วงไปด้วยดี พ้นนรก พ้นสวรรค์แล้วก็นิพพาน.

๓. ทีนี้ดูข้อต่อไปอีกที่สำคัญมากกว่า ที่**เราไม่ประสีประสา**เสียทีเดียวว่ามัน**ไม่มีอะไรนอกจากธาตุ** ทุกอย่างไม่มีอะไรนอกจากธาตุ; นี่ทำไมไม่รู้. ไม่มีอะไรนอกจากธาตุ และเป็นไปตามธรรมชาติ, เป็นธาตุแล้วต้องเป็นไปตามธรรมชาติ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ของธาตุ; อย่าเอามาเป็นเราเป็นของเรา หรือเป็นตัวกูหรือเป็นของกู. เมื่อพูดอย่างนี้แล้ว **บทพิจารณาที่ว่า** :-

ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมวตํ ยทิทํ จีวรํ, ตทุปภุญฺชโก จ ปุคฺคโล ธาตุมตฺตโก นิสฺสตฺโต นิชฺชีโว สุญฺโญ- มันก็กลับมาอีกแล้ว; เป็นบท**หัวใจของพุทธศาสนา** ว่ามันเป็น**สักว่าธาตุตามธรรมชาติ มิใช่สัตว์ บุคคลชีวะอาตมันอะไร**. นี่เราไม่ประสีประสาเสียเรื่อย; เราก็เคยบวชเณรแล้ว เราก็ท่องได้แล้ว เราก็ยังไม่ประสีประสาอยู่นั่นเอง. นี่ก็ต้องเอามาพูดกันใหม่ พูดกันเรื่อยไปจนหนวกหู; แม้จะรำคาญ ก็ต้องพูดกันเรื่อยไปว่า "**ไม่มีอะไรนอกไปจากสิ่งที่เรียกว่าธาตุ**".

๔. จะให้ใกล้ชิดเข้ามาอีก ก็อยากจะพูดอีกข้อหนึ่งว่า ที่**เรารู้สึกยินดีรักใคร่**พอใจ หลงใหล **เอร็ดอร่อยเหลือประมาณในอัสสาทะ** คือรสอร่อยหรือเสน่ห์ที่เกิดจากอายตนะ โดยหลงใหลถึงกับว่า**เป็นทาส**ของมันทีเดียว; นี่มันคนละคำ เมื่อตะกี้นี้ว่าเป็นธาตุ นั้นมัน ธา - ตุ ที่ว่าเป็นทาสนี้ หมายถึงทาสขี้ข้า.

เรากำลังเป็นทาสของอายตนะ, เรา**ไม่รู้จักอายตนะหรือธาตุโดยความเป็นธาตุ** เราก็โง่ก็ขนาดไปเป็นทาสขี้ข้า เป็นทาสีทาสาของอายตนะนั่นเอง คือเราไปเอร็ดอร่อยเหลือประมาณ ยินดี พอใจ หลงใหล ในอัสสาทะ คือเสน่ห์ที่ออกมาจากการปรุงแต่งของอายตนะนั้น ๆ เพราะอำนาจของอวิชชา.

เรา**มีอวิชชา** ไม่ทราบว่า**เราไม่มีปรมัตถสภาวธรรม** ที่รู้แจ้งอยู่ เราก็ไม่รู้; เราไม่รู้ก็คือ เรามีอวิชชา; ฉะนั้นอวิชชาก็ช่วยทำให้อายตนะปรุงแต่งออกมาเป็นอัสสาทะ. *อัสสาทะ* นี่แปลว่า *รสอร่อย ยั่วยวน;* เราก็หลงใหลในรสอร่อยนั้น ก็เลยได้เป็นทาสทาสีทาสา อะไรก็ตามนี้ของอายตนะนั้น นี้หมดความเป็นไป หมดอิสรภาพ เพราะไม่รู้ธรรมะในขั้นนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ อย่าว่าแต่เราคนเดียว ต่อให้คนทั้งโลกกี่โลกก็ตามใจ เทวดา มนุษย์ ด้วยก็ได้ เทวดา มาร พรหม อะไรด้วยก็ได้, มนุษย์ในโลกทั้งโลกด้วยก็ได้ ล้วนแต่กำลังเป็นทาสทางอายตนะ.

๕. **โลกกำลังมีวิกฤตกาลถาวรนานาชนิด**; หมายความว่ามีเวลาที่ยุ่งยากระส่ำระสายโกลาหลวุ่นวายอันถาวร ไม่รู้จักสงบลงได้ ไม่มีที่สิ้นสุด. นี่โลกทั้งโลกกำลังเป็นกันอย่างนี้; ก็เพราะว่าเขาไม่มีความรู้เรื่องอายตนะ เป็นผู้โง่ต่ออายตนะ, รวมทั้งโง่ต่อสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นด้วย. เพราะว่าเดี๋ยวนี้ธาตุมันเปลี่ยนรูปมาอยู่ในลักษณะของอายตนะ มันจึงเล่นงานตรได้ถนัด รุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก, เพราะมันทำให้เกิดอัสสาทะโดยตรงได้แปลก ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด. เมื่อ**คน**เราในโลกนี้ **เป็นบ่าว เป็นทาส** เป็นทาสีทาสา**ของอายตนะ**แล้ว ก็หานั่นหานี่มาบำรุง**บำเรออายตนะ**; กระทั่งคิดนั่นคิดนี่ขึ้นมา ปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกทางอายตนะเรื่อยไป นี่เราก็ต้องไปซื้อไปหาสิ่งปรุงนั้นเรื่อยไปเพื่อมาปรับปรุงแต่งอายตนะ.

ได้เห็นภาพแค้ตตาล็อกอันหนึ่งบอกขายห้อง ห้องน้ำห้องส้วม ห้องน้ำประกอบทั้งห้องทั้งชุดนั่นแหละ เหมือนกับวิมานอย่างนั้นแหละ จนดูไม่รู้ว่าห้องน้ำห้องส้วม; แล้วก็ขายกันได้ แล้วก็ซื้อกันไป. นี่คิดดูเครื่องประกอบทั้งหมด มันประกอบกันเข้าเป็นห้องน้ำห้องหนึ่ง นี่เห็นจะเป็นหลายแสนบาท มันเต็มไปด้วยสิ่งประดิษฐ์ดูคล้ายกับป่าที่สวย ๆ มีอะไรสวย ๆ เขาทำขายเป็นชุด ๆ.

นี่ทำไมโลกจึงได้เจริงก้าวหน้าแต่ในทางที่จะเป็นทาสของอายตนะ; มันช่างไม่ตลบหลังขึ้นมาเป็นเรื่องที่เป็นนายเป็นเจ้าเหนืออายตนะบ้างเลยหรือ? โลกกำลังเป็นไปอย่างนี้ ที่จะไป**เป็นทาสของอายตนะยิ่งขึ้น**; เพราะว่าเขา**ขาดความรู้ในแง่ของปรมัตถสภาวธรรม**. อาตมาเชื่อว่าการที่เราลงทุนมาพูดกันถึงเรื่องนี้อย่างซ้ำ ๆ ซาก นี่

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คงจะไม่เปล่าประโยชน์ หรือไม่น่ารำคาญล้วน ๆ คงจะมีประโยชน์บ้าง ขอให้ไปช่วยพินิจพิจารณาดู.

ในการบรรยายเรื่องปรมัตสภาวธรรมในคำรบที่ ๘ นี้ ได้เขยิบขึ้นมาถึงขั้นที่เรียกว่า เดี๋ยวนี้**ธาตุ**นั้นได้**เปลี่ยนรูปมาเป็นอายตนะ**แล้ว มันจะทำพิษเอาพวกเราหรือว่าจะบดขยี้พวกเรามากยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก; นี่ขอให้ระวังให้ดี.

นี้ก็เป็นการบรรยายที่สมควรแก่เวลาแล้ว ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายสวดคณะสาธยาย เพื่อเพิ่มพูนศรัทธาความเลื่อมใส ในการที่จะปฏิบัติธรรมของพระพุทธองค์สืบต่อไป.

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปรมัตถสภาวธรรม

-๙-

๓ มีนาคม ๒๕๑๖

ความสำคัญของการสัมผัสทางอายตนะ

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ภาคนี้ เป็นการบรรยายครั้งที่ ๙ และก็จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ปรมัตถสภาวธรรม ไปตามเดิม ท่านทั้งหลายอาจจะรู้สึกว่าซ้ำซากและไม่ชวนฟัง; นี่ก็เคยพูดกันมาแล้วแต่คราวก่อน ๆ ว่ามันเป็นอย่างนั้นเอง ก็จำเป็นที่จะต้องขอให้ทนฟัง, และอาตมาก็จะต้องกล่าวไปให้จบเรื่อง เพราะมันเป็นเรื่องที่สมบูรณ์เฉพาะเรื่องเรื่องหนึ่ง.

จะขอทบทวนความหมายของคำว่า “ปรมัตถสภาวธรรม” นี้อยู่เสมอ. ที่แล้ว ๆ มาแต่หนหลังจนกระทั่งบัดนี้นั้น เราสนใจกันอย่างผิวเผิน; ไม่สนใจถึงขนาด

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่เรียกว่า ปรมัตถะ หรือปรมัตถสภาวะได้เลย จึงจำเป็นจะต้องชักชวนกันใหม่ ขอร้องกันใหม่. ให้ขยับขยายการศึกษาหรือความสนใจให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป ถึงขนาดที่จะเรียกว่าปรมัตถะ คือมีอรรถอันยิ่งนี้ได้; แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องเหมือนกับความหมายของคำว่าปรมัตถะ ที่พูดถึงกันอยู่ในที่อื่น ๆ.

ยก**ตัวอย่าง**เช่น เมื่อพูดถึงนรกใต้ดินอย่างที่เขียนไว้ตามฝาผนังโบสถ์, หรือสวรรค์บนฟ้า อย่างที่เขียนไว้ตามผนังโบสถ์ รูปภาพเทวโลก พรหมโลก อย่างฝาผนังโบสถ์; พวกอื่นหรือพวกหนึ่ง เขาก็ถือว่าเป็นเรื่องอภิธรรม เป็นเรื่องปรมัตถ์ แจกออกไปเป็นอย่างนั้น ด้วยจิตดวงนั้นจึงจะไปสู่ที่นั้นได้. คำอธิบายอย่างนั้นเราไม่ถือว่าเป็นปรมัตถ์ หรือว่าเป็นปรมัตถสภาวะในที่นี้.

เราจะ**ถือเอาอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัส**ไว้ เหมือนกับที่พระสงฆ์ทั้งหลายท่านได้สวดแล้วเมื่อตะกี้นี้ว่า *นรกชื่อฉผัสสายาตนิกนรก* เราเห็นแล้ว อย่างนี้เป็นต้น; หมายความว่า**นรกที่มีอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** ของคนนั่นเอง. นี่พระพุทธเจ้าท่านว่าท่านเห็นแล้ว และทรงแสดงลักษณะว่า ความเป็นนรกที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้น มันอยู่ที่ว่า เมื่อตาได้พบแต่สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นทุกข์ ไม่เป็นที่น่าพอใจ เผาลนกระวนกระวาย, หรือจะเรียกว่านรกอยู่ที่ตา หรือว่าเมื่อหูได้สัมผัสเสียงที่ทำให้เกิดร้อนใจ นี่ก็เรียกว่านรกมันอยู่ที่หู. เรื่องสวรรค์ก็เหมือนกัน ท่านตรัสว่า *ฉผสฺสายตนิกา สคฺคา* - สวรรค์ที่อายตนะทั้ง ๖ เราก็ได้เห็นแล้ว นี้มันตรงกันข้ามกับนรก มีอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เมื่อใดได้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ มาเป็นของถูกใจ พอใจ ไม่มีความทุกข์ ก็เรียกว่าสวรรค์.

ทีนี้ยังมีตรัสไว้ต่อไปอีกว่า **สวรรค์และนรกนั่นมันเป็นที่ตกที่จมของคน ของสัตว์ทั้งหลาย**; แต่คนธรรมดาไม่มองเห็นว่า นรก สวรรค์ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เป็นนรกเป็นสวรรค์ เป็นที่ตกที่จมของคน. เขาจะพูดกันว่า ที่ทะเลโน่น ที่มหาสมุทรที่ทะเลโน่น; พระองค์จึงตรัสว่า ที่คนธรรมดาสามัญเรียกกันว่าสมุทร สมุทร มหาสมุทรที่ตกที่จมนั้น ไม่ใช่มหาสมุทรในอริยวินัย คือในความหมายของพระอริยเจ้า.

มหาสมุทร**ที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ ที่คู่กันอยู่กับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์** เดี๋ยวมีสภาพเป็นนรก เดี๋ยวมีสภาพเป็นสวรรค์; นั่นแหละดูให้ดีเถิด **นั่นแหละคือสมุทร** มหาสมุทร; เพราะคำว่าสมุทรนี้แปลว่าเป็นที่ตกที่จม.

มหาสมุทรใหญ่ ๆ นั่นไม่ใช่มหาสมุทร ไม่ใช่ที่ตกที่จม; เป็นแต่น้ำมาก ๆ น้ำยืดยาวเท่านั้นเอง ไม่ใช่เป็นที่ตกที่จมของคน. ส่วนตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เกี่ยวกันอยู่กับรูป เสียงกลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ นี่แหละ คือตัวสมุทรที่แท้จริง; คือ**คนตกลง**ไป**แล้วมันก็มีจิตใจยุ่งเหยิง**เหมือนปมด้ายยุ่ง, มีปมมาก ๆ มาคลุกมาเคล้ากันสางไม่ออก. เพราะว่ามันพันกันซับซ้อนเหมือนเชิงหญ้ามุญชะและหญ้าปัพพชะ สางไม่ออกอย่างนี้ เรียกว่าสมุทรเป็นที่ตกที่จม.

เพียงเท่านี้ก็ขอให้ท่านทั้งหลายพิจารณาดูเถิดว่า มันมีความเป็นปรมัตถสภาวะอยู่ที่ไหน? ชาวบ้านก็ชี้ที่ตกที่จมไปที่ทะเล; แต่**พระพุทธเจ้าท่านทรงชี้ที่ตกที่จมมาที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**. มันมีความเป็นปรมัตถสภาวะอยู่ที่ตรงไหน? ถ้าท่านทั้งหลายรู้เรื่องนี้ดี เข้าใจเรื่องนี้ดี มันก็จะฉลาดขึ้น หรือว่าจะโง่ลง; ถ้าท่านมีความฉลาดลึกซึ้งลงไปก็เรียกว่ามีความรู้ทางปรมัตถสภาวะเพิ่มขึ้น. เรื่องชนิดนี้มันมีมากมายเหลือเกิน จึงต้องเอามาบรรยายกันบ้างตามสมควร มันก็เป็นความซ้ำ ๆ ซาก ๆ บ้าง ขอให้ทนเอาหน่อย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความเป็นปรมัตถสภาวะนั้นมันก็**ไม่มีอะไรมากไปกว่า ที่ว่าลึกซึ้งจนตามธรรมดาเรามองไม่เห็น** และไม่ได้มอง และยิ่งไม่ชอบมองเพราะมันรำคาญ หรือมันลำบาก หรือมันยุ่งหัว; นี่พูดภาษาธรรมดาสามัญ เราก็ปล่อยไปตามสบาย ก็เลยไม่ต้องรู้อะไรที่ลึกซึ้ง. เดี๋ยวนี้เราจะพยายามเข้าใจความหมายนี้ ในลักษณะอย่างนี้กันให้เพียงพอ จึงต้องทนบรรยายสำหรับผู้บรรยาย และก็ทนฟังสำหรับผู้ที่จะต้องฟัง.

ในครั้งที่แล้วมาหลายครั้ง ก็ล้วนแต่พูดถึงเรื่องธาตุ, ธาตุทั้งหลายที่ชี้ให้เห็นว่ามัน**ไม่มีอะไรนอกจากธาตุ**. เมื่อเรามามองดูสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรา เราเห็นต้นไม้ เห็นก้อนหิน เห็นสัตว์ มด แมลง เห็นนก คน อยู่ทั่ว ๆ ไป เราไม่รู้สึกว่านั่นเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ; เราไปเห็นเป็นสัตว์ เป็นคน เป็นนั่น เป็นนี่ไปเสีย เรารู้สึกเพียงเท่านั้น; อย่างนี้ก็คือว่าไม่ได้เห็นความเป็นปรมัตถสภาวะ. ต่อเมื่อเหลียวไปทางไหน รู้สึกชัดเจนแจ่มแจ้งอยู่ในใจว่า **เป็นเพียงสักว่าธาตุ**ที่กำลังหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ; นี่จึงจะเรียกว่ารู้สึกต่อปรมัตถสภาวะ.

ทีนี้ เราก็ได้ยินกันแต่เพียงว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ สี่ธาตุเท่านั้นเป็นอย่างมาก; นี่ก็เรียกว่ารู้นิดเดียว คือรู้เพียงส่วนน้อย ส่วนหนึ่งของธาตุประเภทที่เป็นวัตถุ. ส่วน**ธาตุที่เป็นประเภทนามธรรม** ไม่ใช่วัตถุนั้น **ไม่ค่อยจะได้รู้กัน**; แต่ถ้าได้รู้ไปถึงธาตุที่เป็นนามธรรม เช่น วิญญาณธาตุ เป็นต้น ก็รู้แต่ฝ่ายสังขตธาตุ คือธาตุที่มีธาตุปัจจัยปรุงแต่ง เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัยเท่านั้น. และเราก็ไม่ได้รู้ถึงธาตุที่เป็นอสังขตธาตุ คือไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง และไม่เปลี่ยนแปลงเลย เช่นนิพพานธาตุ เป็นต้น.

พูดถึงสิ่งที่เรียกว่าธาตุแล้ว เรารู้จักมันน้อยเหลือเกิน : โดยปริมาณก็รู้น้อย, โดยคุณลักษณะเราก็รู้น้อย; ฉะนั้นเราจึง**ต้องทนศึกษาสิ่งที่เรียกว่าธาตุให้เข้าใจไว้**ในฐานะที่เป็นรากฐานสำหรับศึกษาเรื่องทั้งปวงต่อไป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้าพูดถึงเรื่องธาตุก็จะต้องนึกถึง**ธาตุสองประเภท** : ธาตุที่**มีเหตุปัจจัย**ปรุงแต่ง กับ**ธาตุที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง** ซึ่งได้แก่นิพพานหรือนิโรธธาตุ เป็นต้น; ส่วนธาตุที่มีปัจจัยปรุงแต่งนี้มันมีมาก นับตั้งแต่ว่าเราจะต้องรู้จักธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุใจ. นี้ก็เป็นคำแปลกสำหรับคนธรรมดาเสียแล้ว บางทีถ้าได้ยินจากคนอื่น ท่านทั้งหลายอาจจะนึกแช่งอยู่ในใจว่าเอาที่ไหนมาพูด แต่นี่อาตมาเอามาจากพระบาลีของพระพุทธเจ้า : ธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุใจ, แล้วก็ยังมีธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส ธาตุโผฏฐัพพะ ธาตุธัมมารมณ์ หรือธรรม-ธาตุ เป็นต้น; นี้ก็เป็นธาตุที่ไม่เคยสนใจกัน.

ธาตุเหล่านี้ก็ปรุงแต่งกันขึ้นมาเป็นวิญญาณธาตุ คือเป็นวิญญาณธาตุทางตา วิญญาณธาตุทางหู วิญญาณธาตุทางจมูก วิญญาณธาตุทางลิ้น วิญญาณธาตุทางกาย และวิญญาณธาตุทางใจเอง; แล้วก็เกิดเวทนาธาตุสืบต่อจากการสัมผัสด้วยวิญญาณธาตุนั้น เป็นเวทนาธาตุที่มาจากการสัมผัสทางตา เวทนาธาตุที่มาจากาการสัมผัสทางหู เวทนาธาตุที่มาจากาการสัมผัสทางจมูก เป็นต้น นี่ จนถึงครบหก.แล้ว**เกิดสัญญาธาต** คือธาตุแห่งความสำคัญมั่นหมายว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ตามที่มันเป็นรูป เสียง กลิ่น รสก็มี ตามที่มันเป็นตัวตน เป็นอัตตสัญญาว่าตัวตนก็มี, เป็นนิจสัญญาว่าเที่ยงก็มี, กระทั่งเป็นสัญญาว่าหญิงว่าชาย ว่าอะไรต่าง ๆ ไปตามความรู้สึกของตน นี้ก็มี, สัญญานี้ก็เป็นสักว่าธาตุ. แล้ว**เกิดสังขารธาตุ** คือธาตุความคิด คิดอย่างนั้น คิดอย่างนี้ คิดดี คิดชั่ว อย่างนี้ก็เรียกว่าสังขารธาตุ เนื่องอยู่กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธัมมารมณ์ด้วยเหมือนกัน; คิดดูซิ มันไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ.

ที่นี้การที่มันจะเป็นจักขุธาตุ และรูปธาตุขึ้นมา และเป็นวิญญาณธาตุทางตานี้ มันยัง**ต้องอาศัยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม** สี่อย่างแรกช่วยให้เกิดจักษุประสาท คือช่วยให้เกิดสิ่งที่มีรูปร่างมากระทบ นี่มันยังต้องอาศัยมหาภูตรูป ที่เรียกว่ามหาภูตธาตุนี้อีกส่วนหนึ่งด้วย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขอสรุปความว่า **รูปที่อยู่ข้างนอก** เป็นของแข็ง สัมผัสได้นี้ก็ดี, **ธาตุที่เป็นนามธรรม** เป็นจิต เป็นความรู้สึกของจิตใจภายในก็ดี, มัน**ล้วนแต่เป็นธาตุ** ทั้งนั้น. ถ้าแจกโดยชื่อแล้ว มีจำนวนตั้งหลายสิบธาตุ ล้วนแต่เป็นธาตุที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ; นี่เรียกว่าธาตุ. ถ้ามองเห็นถึงขนาดนี้ ก็พอจะกล่าวได้ ว่ามีความรู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรม ของสิ่งที่เรียกว่าธาตุจบไปตอนหนึ่ง.

ทีนี้ ต่อไปอีกก็มีว่า **ธาตุ**ที่เคยเรียกว่าธาตุนั้น ต่อมามันเปลี่ยนความหมายหรือ**เปลี่ยนหน้าที่การงาน** หรือเปลี่ยนชื่อสำหรับเรียก มาเรียก**เป็นอายตนะ**; เช่น ธาตุตาหรือจักษุธาตุนี่, มันมาเปลี่ยนเป็นจักษุอายตนะ รูปธาตุมาเป็นรูปายาตนะ เป็นต้น. เดี๋ยวนี้ คำว่าธาตุ มันเปลี่ยนชื่อมาเป็นอายตนะ; เมื่อเป็นธาตุนั้น คล้าย ๆ กับว่ามันเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่ง สำหรับประกอบเป็นส่วนอื่น และเป็นส่วนย่อย และมีลักษณะเป็นรากฐานหรือพื้นฐาน. พอเปลี่ยนมาเรียกว่า อายตนะนี่ กลายเป็นการสัมผัส เป็นที่ตั้งแห่งการสัมผัส มันเคลื่อนไหว มันปรุงแต่งมากขึ้น.

คำว่า “ธาตุ” นั้นแหละ เมื่อเรียกว่าธาตุ เป็นสักว่าธาตุ เป็นรากฐาน เป็นพื้นฐาน เป็นส่วนประกอบน้อย ๆ; พอธาตุทำงาน การปรุงแต่งสัมพันธ์กัน สร้างนั่นสร้างนี่ขึ้นมา ก็เรียกชื่อว่าอายตนะไป อย่างนี้เป็นต้น. นี้ ก็ต้องรู้ในฐานะที่เป็นความหมายที่ลึกซึ้งอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

พอธาตุส่วนหน้าที่ของ**ธาตุคือการปรุงตัวอยู่นั่นมาเป็นอายตนะ** คือ**การกระทบ**แล้ว มันก็เกิดเรื่อง : เกิดการลุกลาม, เกิดธรรมทั้งหลายทั้งปวงขึ้นมา เป็นนั่นเป็นนี่ เป็นโน่น เพราะการปรุงแต่งนั่น. ข้อสำคัญที่สุดก็**เพราะมีการกระทบทางอายตนะนี่** ระหว่างตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส สัมผัสกับกาย ธัมมารมณ์กับใจ ทั้งหกคู่นี่ จึงจะเรียกว่า**เกิดเรื่องที่สำคัญขึ้นมา** และลุกลาม. เพียง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แต่ว่าธาตุมันจะปรุงแต่งกันเป็นเนื้อหนังเฉย ๆ หรือว่าเป็นก้อนหิน ก้อนดิน เป็นต้นไม้เฉย ๆ นี้ มันยังไม่มีความสำคัญอะไร เพราะมันยังไม่ใช่เรื่องโดยตรงของมนุษย์และไม่มีปัญหาแก่มนุษย์; ต่อเมื่อธาตุทำหน้าที่เป็นอายตนะข้างในข้างนอก มันก็ปรุงแต่งเป็นการกระทบ เป็นสัมผัส, เป็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณขึ้นมา นี้เรียกว่ามันเป็นการลุมลาม แห่งการเกิดขึ้นของสิ่งทั้งปวงที่เราเรียกรวม ๆ กันว่า "โลก".

คิดดูให้ดี ให้ลึกลงไปอีก จะพบว่า **มันต้องมีการสัมผัส** คือการเกี่ยวข้องกันแล้วเกิดสิ่งอื่นขึ้นมา อย่างนี้เรียกว่าการสัมผัส. ถ้าตาอยู่แต่ตา รูปอยู่แต่รูป ไม่มีความหมายอะไรนัก ไม่มีเรื่องเกิดขึ้น; พอตาสัมผัสกับรูป เกี่ยวข้องแตะต้องกับรูป ก็เกิดจักษุวิญญาณธาตุ สำหรับเห็นรูปนั้นขึ้นมา ก็ได้เป็น ๓ เรื่องขึ้นมา.

ความเกี่ยวกันกระทบกันระหว่างสิ่งนั้งสาม นี้เรียกว่าสัมผัส. เพราะสัมผัสตัวนี้เท่านั้นแหละจึงจะมีเรื่อง; ถ้าอย่ามีสัมผัสตัวนี้ตัวเดียว เรื่องก็ไม่มี. ตาก็อยู่แต่ตา รูปก็อยู่แต่รูป อย่ามาเกี่ยวข้องกันแล้ว จักษุวิญญาณก็มิได้มี; เหมือนกับว่าหยุดเฉย ในการที่จะปรุงแต่งให้เป็นเรื่องเป็นราว. แต่พอมันมากระทบกัน ตากระทบรูปแล้วเกิดความรู้แจ้งทางตา เป็นจักษุวิญญาณขึ้น นี่คือเรื่องตั้งต้น ฉะนั้น **วิญญาณนี้จะเรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณ** ก็ได้ เพราะต่อไปมันจะทำให้เกิดการปรุงแต่งไปตามลำดับ, ตามลำดับ จนเกิดความรู้สึกว่าตัวกู-ว่าของกู.

ปฏิสนธิวิญญาณที่เขาว่า ในเมื่อคนตายแล้วมันก็จุติลงไปปฏิสนธิ ไปเกิดใหม่นั้น นั่นเขาว่ากันอีกพวกหนึ่ง; ในที่นี้เราไม่ว่าอย่างนั้น เราไม่คัดค้าน หรือจะไม่ทำอะไรหมดแก่คำกล่าวอย่างนั้น. แต่เราจะชี้ว่า **ปฏิสนธิวิญญาณที่เกิดขึ้นนั่นน่ะคือวิญญาณที่เกิดขึ้น เมื่อตากระทบรูปแล้วเกิดจักขุวิญญาณ**; นี่คือปฏิสนธิวิญญาณอาศัยทางตาปรุงเป็นเรื่องเป็นราว. ถ้ามันประจวบเพมาะ มันไม่ตายเสีย หมายความว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มันไม่กระทบเฉย ๆ แต่มีอวิชชาเกิดขึ้นผสมโรงด้วยแล้ว ก็ต้องเจริญเติบโต เป็นเวทนา ตัณหา อุปาทาน เป็นความรู้สึกว่าเป็นตัวกู-ของกู เกิดขึ้นมาครั้งหนึ่งเป็นแน่นอน นี่ขอให้เข้าใจคำว่า “วิญญาณ” ไว้ในลักษณะอย่างนี้.

สิ่งที่เรียกว่าผัสสะ หรือสัมผัส แปลว่าการกระทบ; **การกระทบในที่นี้หมายถึงตา** ข้างหนึ่ง, **รูป** ที่เป็นอารมณ์ของตานั้นข้างหนึ่ง, แล้วก็**จักษุวิญญาณ**ที่เกิดขึ้นเพราะของสองอย่างนี้กระทบกันอีกฝ่ายหนึ่ง, รวมเป็น ๓ ฝ่าย : เมื่อกระทบกัน, มาอยู่พร้อมกัน, มาประจวบกัน, หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก ย่อมจะเกิดสิ่งที่เรียกว่าสัมผัสขึ้นมา. สัมผัสนี้ถ้าเราเรียกสั้น ๆ เราเรียกว่าผัสสะเฉย ๆ; เรียกเต็มที่ก็ว่า สัมผัสสะ, เรียกสั้น ๆ ก็ว่า ผัสสะ เฉย ๆ.

ในวันนี้จะพูดถึง**เรื่องผัสสะ**นี้อย่างเดียว **ในฐานะที่เป็นปรมัตถสภาวธรรมอย่างยิ่ง**. *ที่ว่าอย่างยิ่งนี้* หมายความว่า *ยิ่งทั้งในทางที่มันลึกซึ้ง ยิ่งในทางที่มันกว้างขวาง และยิ่งที่สุดในทางที่มันร้ายกาจ* มันร้ายกาจยิ่งกว่าสิ่งใดบรรดาที่เราจะถือว่าร้ายกาจ. คนเรากลัวนั่นกลัวนี่ กลัวอะไรในฐานะเป็นสิ่งที่ร้ายกาจกันอย่างอื่น นั้นยังไม่ฉลาด นั้นยังไม่ใช่ปรมัตถสภาวะ; ผู้ที่มองเห็นว่าผัสสะนี้เป็นสิ่งที่ยิ่งร้ายกาจกว่าสิ่งทั้งปวง คนนั้นแหละคือคนที่มองเห็นปรมัตถสภาวะ. ฉะนั้นขอให้ฟังให้ดีว่า ไม่มีอะไร **ไม่มีเรื่องอะไร ที่มากหรือสำคัญ หรือร้ายกาจยิ่งไปกว่าเรื่องผัสสะ**.

นี้เป็นการกล่าวทบทวนการบรรยายครั้งที่แล้วมา ที่กล่าวมาเรื่อย ๆ ๆ เพื่อจะชี้ให้เห็นชัดยิ่งขึ้นทุกทีว่า มัน**มีสิ่งที่ร้ายกาจอยู่สิ่งหนึ่ง คือสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ**.

ทีนี้ การลองทบทวนความจำ ความรู้อะไรของตัวเองว่า **ผัสสะมาจากไหน?** เดี๋ยวนี้ก็พูดไปหยก ๆ ว่า**ผัสสะมาจากการกระทบระหว่างอายตนะ** : อายตนะข้างใน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง, อายตนะข้างนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง; มาเนื่องกันแล้ว ก็เรียกว่าอายตนะสองฝ่ายตามคู่ของมัน นี้มากระทบกัน มีปฏิกิริยาเกิดขึ้น เป็นวิญญาณที่อายตนะนั้นๆ เช่นกระทบทางตา ก็เกิดวิญญาณทางตา; **ความประจวบกันของ ๓ อย่างนี้ เรียกว่า ผัสสะ** นี่ต้องจำให้แม่น.

อย่าถือเอาแต่เพียงว่าตากับรูป กระทบกัน จึงจะเป็นผัสสะที่สมบูรณ์ เพราะพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสอย่างนั้น ท่านตรัสว่าอาศัยตากับรูปย่อม *อุปฺปชฺชติ* คือเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาณ คือการเห็นของตา *ติณฺณํ ธมฺมานํ สงฺคติ ผสฺโส-การมาพร้อมกันหรือมาถึงกันเข้าของสิ่งทั้ง ๓ นี้เราเรียกว่าผัสสะ.*

คำว่า **ผัสสะ** คือการกระทบแล้ว**ต้องมี ๓ ส่วน** ตาส่วนหนึ่ง, รูปส่วนหนึ่ง, การเห็นรูปทางตานั้นอีกส่วนหนึ่ง, เป็น ๓ ส่วน เรียกว่าผัสสะ. ให้จำความข้อนี้ไว้ตลอดชีวิตดีกว่า ถ้ายังอยากจะศึกษาเรื่องธรรมะต่อไป; เรื่องของตากับรูปเป็นอย่างไร เรื่องของหูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ฯลฯ ก็เป็นอย่างนั้น; นี่ไปพิจารณาเอาเองได้. การแสดงธรรมะ จะยกตัวอย่างแต่เพียงคู่แรกเท่านั้น คือตากับรูปเท่านั้น ใช้คำว่าตากับรูปเป็นต้น แล้วเหลืออีก ๕ คู่ ก็ไปคิดเอาเองได้ มันเหมือนกัน.

ในที่นี้ สรุปไว้เป็นกลางๆ ว่า ผัสสะ, จะคู่ไหนก็ได้ เรียกว่า ผัสสะ ทั้งนั้น; แล้ว**ผัสสะนั่นแหละเป็นตัวสำคัญ** เป็นตัวอะไรไปทั้งหมด ที่เป็นปัญหาสำหรับมนุษย์เดี๋ยวก็จะมองเห็น เพราะว่าจะพูดเรื่องนี้โดยละเอียดในวันนี้. แม้กระทั่ง ท่านทั้งหลายต้องมานั่งจับกลุ่มกันอยู่ที่นี่ ก็มีเหตุมีปัจจัย มีมูลรากแท้จริงมาจากสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ จะคิดไปพลางก็ได้ เดี๋ยวก็จะพูดให้เห็น เพราะจะต้องพูดไปตามลำดับ :-

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สิ่งทั้งปวงเกิดมาจาก ผัสสะ

สิ่งทั้งปวงเกิดมาจากผัสสะ นี่เป็นบทตั้ง, แล้ว**สิ่งทั้งปวงคืออะไร?** ก็จะแจกให้เห็นตามลำดับว่า มีอะไรบ้าง, แล้วก็จะชี้ให้เห็นว่า ทุกสิ่งนั้นมันมาจากผัสสะทั้งนั้น; แล้วผัสสะนั้นก็มาจากอายตนะ ในการกระทบกันระหว่างอายตนะ.

คำว่า **ผัสสะ** แปลว่า **การกระทบ** มัน**มีอยู่ ๓ ประเภท**ด้วยกัน. ขอให้ฟังให้ดี การกระทบทางตา เช่น ตากระทบรูป เป็นต้น อย่างนี้จะมีอยู่ ๓ ประเภท หรือ ๓ ชนิดด้วยกันอยู่ :-

ประเภทที่ ๑ การกระทบตามธรรมชาติ อย่างที่เรียกว่าปกติสัมผัส หรือว่า **ธรรมชาติสัมผัส** ก็ได้ คือตากระทบกับรูปอยู่ตามธรรมชาติ ไม่มีอะไรมากกว่านั้น; อย่างเช่นเดี๋ยวนี้ ทุกคนก็ไม่ได้ตาบอด และตาก็ลืมอยู่ ตาก็เห็นรูปอยู่ มองไปทางไหนก็เห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ นี่เรียกว่าสัมผัสตามปกติตามธรรมชาติ. นี่อย่างหนึ่งซึ่งโดยมากก็จะเป็นอย่างนี้.

ส่วน**ประเภทที่ ๒**. นั้น จะเรียกว่า **อวิชชาสัมผัส** คือตาเห็นรูป เป็นต้น; แล้วไม่มีความรู้ มีแต่ความโง่, แล้วไม่มีสติสัมปชัญญะควบคุมจิตใจ, ถูกอวิชชาความโง่เข้ามาผสมเข้าไปในสัมผัสนั้น; สัมผัสนี้จะต้องเรียกชื่อใหม่แล้วว่า อวิชชาสัมผัส. อย่างที่หนึ่ง เมื่อตะกี้นี้ พูดว่า **ปกติสัมผัส** ยังไม่พูดถึงอวิชชา อวิชชา *ก็ยังไม่เกิด*. ***พวกอื่นเขาสอนว่า อวิชชาเกิดอยู่ตลอดเวลา*** ; แต่อาตมาไม่สอนอย่างนั้น เชื่อคำพระพุทธเจ้า; เพราะ**พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "แม้อวิชชาก็เพิ่งเกิด**". เกิดเมื่อไร? เกิดเป็นคราว ๆ ไป เมื่อมีการกระทบทางอายตนะแล้วเผลอสติ. เมื่อใดตาเราเหลือบไปเห็นรูป รูปใดรูปหนึ่ง เกิดการเห็นทางตาขึ้นมาแล้ว, แล้วรูปนั้นมีความหมายมากที่สุดสำหรับผู้นั้น. เช่น เห็นรูปที่น่ารักสำหรับผู้นั้น หรือรูปที่น่าเกลียด

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สำหรับผู้นั้น หรือรูปที่ยั่วยวนเฉพาะผู้นั้น; ผู้นั้นมันก็ไม่เพียงแต่เห็นเฉย ๆ เขาถูกอวิชชา ความที่ไม่รู้ตามที่เป็นจริงครอบงำแล้ว เขาก็เกิดความรัก พอใจในรูปนั้นบ้าง, หรือว่าเขาเกิดความเกลียดในรูปนั้นบ้าง, เกิดความโกรธในรูปนั้นบ้าง, เกิดความกลัวในรูปนั้นบ้าง; สัมผัสอย่างนี้เรียกว่า อวิชชาสัมผัส คือสัมผัสลงไปด้วยอำนาจอวิชชา นี่เรียกว่าสัมผัสประเภทสี่สอง หรือชนิดที่สอง.

ประเภทที่ ๓. ก็ตรงกันข้าม คือ**มีสติสัมปชัญญะอยู่** มีความรู้อยู่ แล้วมีการสัมผัสสิ่งนั้นด้วยวิชชา คือด้วยความรู้และรู้สึกตัว. อย่างนี้สัมผัสแล้วไม่รู้สึกรัก ไม่รู้สึกโกรธ, เกลียด, หรือกลัวอะไร; กลับรู้แจ้งไปในทางว่า นี้คืออะไร, นี้เกี่ยวข้องกับเราอย่างไร, นี่เราจะต้องทำอย่างไร, หรือว่าเราจะไม่ต้องทำอะไรเลยกับสิ่งนี้; รู้ดีอย่างนี้. **สัมผัสอย่างนี้จะเรียกว่า วิชชาสัมผัส**.

ขอให้จำไว้ว่า ที่เรียกว่าสัมผัส-สัมผัส นี้ ตามปกติเราสัมผัสกันอยู่เรื่อย ไม่เกิดอะไร อย่างนี้มันก็ตายด้าน **เพียงแต่ว่าสัมผัส**แล้วก็แล้วกัน **อวิชชาไม่เข้ามาช่วยผสม**. ทางหูก็เหมือนกันเราได้ยินเสียงนก เสียงอะไรอยู่ ไม่มีความรู้สึกมากไปกว่าได้ยิน, ทางจมูกก็เหมือนกัน จะได้กลิ่นอะไรอยู่ก็แล้วกันไป; อย่างนี้ก็เรียกว่าปกติสัมผัส ไม่เกิดเรื่องอะไร และในชีวิตธรรมดาสามัญ ทั้งวันทั้งคืนก็มักจะเป็นอย่างนี้.

ในบางครั้ง เป็นพิเศษ การเห็นทางตาเป็นต้นนั้น ได้โอกาสประจวบเหมาะ คือ**อารมณ์นั้น**มัน**มีความหมาย**แก่ผู้นั้นขึ้นมา ซึ่งอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความรัก, อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ, อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกลัว, หรืออะไรก็ได้. แล้วเขาก็เผลอสติ, เขาก็ไม่มีความรู้ทันสิ่งเหล่านี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความโง่ หรือ**อวิชชา ก็ได้โอกาสเกิดขึ้นในขณะนั้น** ทำให้สัมผัสนั้นสัมผัสลงไปด้วยอำนาจอวิชชาอีกครั้งหนึ่ง ไม่ใช่สัมผัสเฉย ๆ; นี้ก็นับว่ามีมากเหมือนกัน แต่ไม่ใช่มากเหมือนกับอย่างที่แรก; แต่ก็ยังมากกว่าอย่างที่สามที่เรียกว่า วิชชาสัมผัส คือน้อยครั้งละที่เราจะมีสติสัมปชัญญะพอ ที่จะไม่หลงรัก หลงเกลียด หลงกลัว หลงทึ่ง หลงสงสัย หลงวิตกกังวลในสิ่งใด ๆ อย่างนี้.

การมีสติสัมปชัญญะรู้สึกตัว นี้เป็นวิชชาสัมผัสของพระอริยเจ้ามากกว่าของปุถุชนคนธรรมดา **ปุถุชนคนธรรมดาจะสัมผัสด้วยอวิชชา**เสียเรื่อย; ส่วนพระอริยเจ้าหรือผู้ที่เสร็จกิจแล้ว คือเป็นพระอรหันต์แล้วนั้น จะมีการสัมผัสด้วยวิชชาทั้งนั้น เพราะท่านมีวิชชาอยู่เป็นปกติ มีสติอยู่เป็นปกติ; แม้พระอริยเจ้าขั้นต้น ๆ ท่านก็เริ่มเป็นอย่างนั้น แม้จะไม่สมบูรณ์ เรียกว่ามันเป็นเรื่องของพระอริยเจ้า ที่จะมีวิชชาสัมผัสในสิ่งทั้งปวง.

นี่คนเราอย่างดีที่สุดก็จะเป็นสาวกของพระอริยเจ้า คือ**พยายามทำตามพระอริยเจ้า** เราจึง**หัดที่จะมีวิชชาสัมผัส** ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง แม้จะนอนคิด นอนนึก ก็ให้มันคิดนึกไปด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นวิชชาสัมผัสทางมโน; แล้วก็จะรู้ว่าไม่ต้องคิด ไม่มีเรื่องที่จะต้องคิดมากมายอะไร, ไปคิดให้มันเป็นโรคเส้นประสามเปล่า ๆ. แต่ว่าคนไม่รู้ความจริงข้อนี้ มันทนไม่ได้ ก็ทำไปจนเกิดเป็นผลร้าย.

นี้เป็นเรื่องของ**สัมผัส**ช่วยจำไว้ให้ดี ๆ ว่า**ต้องมีอยู่ถึง ๓ ชนิด** คือชนิดที่หนึ่งสัมผัสตามปกติธรรมดาไม่มีเรื่องราวอะไร เรียกว่า **ปกติสัมผัส** ก็ได้; คำนี้ไม่มีในพระบาลี แต่มีเรื่องราวที่กล่าวไว้ พอให้จำกัดความได้ว่า สัมผัสตามธรรมดา ไม่ปรุงแต่งเป็นกิเลสตัณหาอะไร. สัมผัสชนิดที่สอง คือ**สัมผัสด้วยความโง่** จำง่าย ๆ อย่างนี้. สัมผัสชนิดที่สามก็คือ **สัมผัสด้วยความฉลาด** และอย่างรู้สึกตัว มันก็ไม่เหมือนกัน ไม่มีทางที่จะเหมือนกัน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อาตมาจึงเรียกชื่อบัญญัติให้จำกันง่ายๆ ว่า **ปกติสัมผัส** อย่างหนึ่ง **อวิชชาสัมผัส** นี่อย่างหนึ่ง, และ**วิชชาสัมผัส** นี่อย่างหนึ่ง. แล้วก็อย่าให้มันอยู่ที่อาตมาว่าหรือในหนังสือ; **ต้องไปหาให้พบที่ตัวเอง** ที่มีอยู่ทุกวัน ทุกวัน ทั้งหลายวันและกลางคืน แต่ละคนจะต้องมีสัมผัสสามอย่างนี้.

ทีนี้ เราก็ดูเฉพาะ**อย่างที่สอง** ซึ่ง**เป็นตัวร้าย** เป็นปัญหา เป็นอะไรขึ้นมาหรือเป็นทุกข์ในที่สุด. สัมผัสปกตินั้น มันก็ไม่ทำอะไรแล้ว, คือว่าถ้ามันเป็นวิชชาสัมผัสเสีย มันก็ไม่มีโทษ มีทุกข์ มีอันตรายอะไร. ที่ว่า**น่ากลัว** หรือ**อันตราย** ร้ายกาจที่สุดนั้นมันคือ**อวิชชาสัมผัส** เหลียวไปเห็นทางตานั้น เดี๋ยวไปรักก็มี เกลียดก็มี, กลัวก็มี อะไรก็มี นี่เป็นสัมผัสที่ต้องสนใจ.

ทีนี้ สิ่งทั้งปวงเกิดมาจากผัสสะ เกิดมาจากสัมผัส คำว่า “เกิด-เกิด” นี้หลายความหมาย : **เกิด** หรือคลอด ออกมา**โดยตรง**อย่างนี้ก็มี, มีเกิดทางความหมายทำให้, มีค่า หรือมีความหมายขึ้นมา อย่างนี้ก็มี. เช่นว่า ความหนาว ความร้อนอย่างนี้มันมีอยู่ตามธรรมชาติ มันไม่มีอะไรเรา; แต่พอเราไป**สัมผัสมันเข้า มันกลายเป็นของมีค่า** มีค่าว่ามันเป็นของเย็น หรือเป็นของร้อนขึ้นมาทันที. อย่างนี้เรียกว่าคุณค่าแห่งสิ่งนั้นเกิดขึ้นมาทันที เพราะเหตุที่มีการ**สัมผัส** อย่างนี้ก็เรียกว่า **โดยอ้อม**.

ถ้า**โดยตรง** ก็เช่นว่า **สัมผัสแล้วก็เกิดรู้สึกเป็นเวทนา** เวทนาแล้วก็เกิดตัณหา อุปาทาน; นี้เรียกว่าสัมผัสคลอดออกมาโดยตรงเป็นสิ่งนั้น สิ่งนี้.

ที่ว่า**โดยอ้อม**นั้น มันหมายความว่า **สัมผัสนั่นทำให้มีค่าขึ้นแก่สิ่งนั้นสิ่งนี้**, หรือทำให้เกิดความหมายขึ้นมาแก่สิ่งนั้นสิ่งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือโลกทั้งหลายนี้ทั้งโลก กี่โลกก็ตามใจ; ถ้าเรา มนุษย์ไม่มีการสัมผัสโลกนี้ได้ โลกนี้ก็ไม่มีความหมายมันก็เท่ากับไม่มี.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่ขออย่าให้เป็นเรื่องพูดเปล่า ๆ **ไปศึกษา**สังเกตจนเข้าใจว่า อ้าว, โลกทั้งหลาย **สิ่งทั้งหลาย**ในโลกนี้ มันกลับมีความหมาย **มีค่าขึ้นมาก็เพราะว่ามนุษย์ไปสัมผัส**, หรือมนุษย์อาจจะสัมผัส คือมีการสัมผัสโดยมนุษย์. ถ้าขาดสิ่งที่เรียกว่าสัมผัสอย่างเดียวเท่านั้น โลกไม่มีความหมาย ฉะนั้น จึงมองดูไปยังโลกทุกโลก แล้วพิจารณาดูว่า มันมีขึ้นมาเพราะการสัมผัส, มีค่าขึ้นมาเพราะการสัมผัส, มีปัญหายุ่งยากขึ้นมาเพราะการสัมผัส อย่างไรกัน.

พิจารณา "โลก" ตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ถ้าพูดถึงคำว่า "**โลก**" ก็อยากจะยืมคำ ในหนังสือชั้นหลัง เช่น *คัมภีร์วิสุทธิมรรค* เป็นต้น เอาคำในหนังสือนั้นมาใช้ แต่อธิบายใหม่เสียบ้างในบางกรณี หรือทั้งหมด*ในบางกรณี;* เขามี*คำเรียกว่าโอกาสโลก สัตวโลก, สังขารโลก,* ๓ คำ.

โลกที่ ๑. **โอกาสโลก**ในที่นี้ อยากจะอธิบายว่า โลกที่มันกินเนื้อที่ คำว่าโอกาสะ แปลว่า เนื้อที่ หรือเนื้อที่ว่าง สำหรับให้มีอะไรมากินเนื้อที่นั้น ตรงกับคำว่า space มันต้องมี; แล้วสิ่งต่าง ๆ มันจึงจะกินเนื้อที่ หรือรุกล้ำ space อันนี้. สิ่งใดที่มันเป็นของกินเนื้อที่ รุกล้ำ space นี้แล้ว อันนั้นเรียกว่าโอกาสโลก ลักษณะอย่างนี้คือแผ่นดินนี่แหละ แผ่นดินที่ประกอบไปด้วยนั่นนี่ทั้งหลาย เป็นตัวโลกกลม ๆ The globe นี่, ไม่ใช่ The world; The globe เฉย ๆ นี่ละ The earth เฉย ๆ นี่คือ โอกาสโลก. มันเป็นเพียงของแข็งอันหนึ่ง ที่กินเนื้อที่ออกไปเท่านั้น. โลกอย่างนี้ คือวัตถุล้วน ๆ, ไม่เล็งถึงจิตใจเลยก็ได้ เรียกว่า *โอกาสโลก*-โลกแต่งการกินเนื้อที่ คือ โอกาสก็เป็นวัตถุล้วน ๆ. โลกวัตถุล้วน ๆ นี้มีค่า ก็เพราะว่ามนุษย์ไปสัมผัสมันได้; ถ้ามนุษย์สัมผัสไม่ได้ก็ไม่มีค่าอะไร เดี๋ยวนี้โลกนี้มีค่าเพราะมนุษย์ไปเกี่ยวข้องได้ด้วยการสัมผัส

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทาง ตก หู จมูก ลิ้น กาย อะไรก็ตาม, ก้อนโลกล้วน ๆ นี่เกิดเป็นของมีค่าขึ้นมาได้ เพราะการที่มนุษย์สัมผัสได้ และต้องสัมผัสอยู่ด้วย.

โลกที่ ๒. ที่เรียกว่า **สัตว์โลก** โลกคือ หมู่สัตว์นี่ เขาอธิบายกันอย่างอื่นก็ตามใจเขา; อาตมาว่า **สัตว์โลก** นี่ คือว่า **โลกกิเลส** คือโลกแห่งความรู้สึกในจิตใจที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ. ก็อยากจะเอาตามตัวหนังสือ คำว่า สัตต หรือ *สัตว แปลว่าเกี่ยวข้อง สัตว์โลก คือโลกแห่งการเกี่ยวข้อง,* สิ่งเกี่ยวข้องนั้น คือกิเลส ฉะนั้น สัตวโลก คือโลกของสิ่งที่มีกิเลส : มนุษย์ก็มีกิเลส เทวดาก็มีกิเลส พรหมก็มีกิเลส แล้วก็ยังเป็นโลกอยู่ด้วยกันทั้งนั้น. นี่เรียกว่า**สัตวโลก**; ไม่ได้หมายถึง ก้อนดิน, ก้อนหิน, ตัวโลกแล้ว. แต่หมายถึงหมู่สัตว์, และก็**หมายโดยเฉพาะถึงสัตว์ที่มีกิเลส** กิเลสที่มีอยู่ในจิตใจของสัตว์. กลุ่มนี้เรียกว่าสัตวโลก มันเป็นสัตวโลกขึ้นมาได้ โลกคือหมู่สัตว์ขึ้นมาได้ คือมีการเกี่ยวข้องด้วยกิเลสได้ ก็เพราะมีการสัมผัส; ถ้าไม่มีการสัมผัสทางใดทางหนึ่งแล้ว กิเลสไม่มีทางจะเกิด. กิเลสนี้เป็นของใหม่หยก ๆ เพิ่งเกิดมาเมื่อมีการสัมผัสในทางอายตนะ; ฉะนั้น เราจึงเป็นสัตว์โลก ต่อเมื่อเรามีเนื้อมีการสัมผัสทางอายตนะ.

บางทีเราก็เป็นมนุษย์ มีใจคอปกติอย่างมนุษย์ ทำอะไรไปตามมนุษย์เรียกว่า เกิดเป็นสัตวโลกอย่างมนุษย์. บางทีเราหิว, เรากระหาย เพราะกิเลสมีความหิว มีตัณหา เราก็**เป็นเปรต**อยู่ในสัตวโลกนี้อย่างเปรต. บางทีเราก็โง่ ไม่มีปัญญาเสียเลย โง่อย่างไม่มีเหตุผล เวลานั้น เราก็**เป็นสัตว์เดียรัจฉาน** เป็นสัตว์โลกอยู่ในโลกนี้. บางทีเราจะร้อนใจเหมือนสัตว์นรก **เป็นสัตว์นรก**อยู่ในสัตวโลกนี้. บางทีก็**เป็นอสุรกาย** คือขี้ขลาด ไม่มีเหตุผล ก็เป็นอสุรกาย เป็นสัตว์โลกแบบอสุรกายอยู่ในโลกนี้. บางทีโชคดี ประจวบเหมาะ ไม่มีทุกข์ร้อนเล่นหัว ร่าเริงกันได้เต็มที่ ก็เป็นเทวดา อย่างนี้อยู่ในโลกนี้. ก็เป็นสัตว์โลกนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทั้งหมดนี้กี่อย่างก็ตามเถอะ ยังแจกออกได้อีกมาก นี้รวมเรียกกันสั้น ๆ ว่า "**สัตว์โลก**" คำเดียว คือโลกแห่งการเกี่ยวข้องด้วยกิเลส เกาะเกี่ยวด้วยกิเลส. **โลกชนิดนี้ก็มาจากการสัมผัส** เพราะว่าถ้าไม่มีการสัมผัส ก็ไม่มีทางจะเกิดกิเลส เป็นอันว่าโลกที่สองก็มีขึ้นมา เกิดขึ้นมา หรือ มีค่าขึ้นมาก็เพราะว่ามันมีการสัมผัส.

โลกที่ ๓. ก็เรียกกันว่า **สังขารโลก** เขาจะอธิบายกันอย่างอื่นก็ตามใจ ; อาตมาจะระบุไปยังว่า **อาการที่มันปรุงแต่งไม่รู้หยุด**. คำว่า *"สังขาร"* นี่แปลว่า *ปรุงแต่งเรื่อย;* สังขารโลก คือโลกแห่งการปรุงแต่งเรื่อย. ปรุงแต่งเรื่อย นี่หมายความว่า จากสิ่งนี้ ให้เกิดสิ่งนั้น, จากสิ่งนั้นให้เกิดสิ่งนู้น, จากสิ่งนู้น ให้เกิดสิ่งโน้นต่อไปอีก; มันไม่ได้เกิดได้ตามลำพัง มันจะเป็นไปอย่างนี้เรื่อยไป.

การปรุงแต่งนี้ เราหมายเฉพาะ**กิริยาอาการที่มันปรุงแต่งกันในลักษณะของกรรม**, หรือว่า **ไม่เกี่ยวกับกิเลส** ก็เรียกว่ามันเป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นทะยอยกันไป ก็เรียกว่าสังขารได้ทั้งนั้นเป็นโลกแห่งการปรุงแต่งได้ทั้งนั้น. แล้วมันก็มีอยู่ที่ในโลกนี้ ในพื้นโลกนี้ หรือว่าในตัวคน หรือในตัวสัตว์ หรือในทุกสิ่ง.

เช่นว่า โลกจะต้องมีอะไรอย่างหนึ่งอยู่ก่อน ซึ่งเราก็ยังไม่รู้ว่าอะไรในแผ่นดินนี้มีน้ำ แล้วก็มีแสงอาทิตย์เป็นปัจจัย ให้น้ำระเหยขึ้นไปเป็นไอ. นี่ก็เรียกว่า **ปรุงแต่ง** ให้น้ำเกิดไอน้ำ ไอน้ำก็ลอยขึ้นไปจนไปเกิดเมฆ; อย่างนี้ก็เรียกว่า**ปรุงแต่ง**ให้เกิดเมฆโดยไอน้ำ; แล้วเมฆนั้นรวมตัวหนักเข้า ๆ ก็ถึงโอกาสอันหนึ่ง มันก็จะกลายเป็นน้ำฝน เรียกว่า **ปรุงแต่ง** ให้เกิดน้ำฝนโดยเมฆ. น้ำฝนตกลงมา แผ่นดินเปียก. นี้ก็คือ **การปรุงแต่ง** ให้แผ่นดินเปียก เมื่อแผ่นดินเปียก แล้วแผ่นดินก็**ปรุงแต่** ให้เกิดพืช, เกิดชีวิตและอะไรตามเรื่อง แล้วหล่อเลี้ยงสิ่งเหล่านี้ หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปไม่รู้จักจบนี่แหละ**สังขารโลกฝ่ายข้างนอก** คือทางวัตถุ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ **สังขารโลกข้างใน** ฝ่ายจิตใจ คือความรู้สึก แม้แต่ตัวชีวิตมันก็ได้รับการปรุงแต่งอย่างนี้ ไม่มีหยุด; คือความรู้สึกของสิ่งมีชีวิต นั่นแหละสำคัญ. สิ่งที่มีชีวิตมันมีความรู้สึก ความรู้สึกเกิดเมื่อมีการกระทบ; **พอมีการกระทบก็ปรุงแต่ง**. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหมือนกับที่เราพูดเสร็จไปหยก ๆ นี้ว่า พอมีการกระทบทางตาก็เกิดจักษุวิญญาณ คือการเห็นทางตา, แล้วเป็นไปในกรณีของอวิชชาสัมผัส เพราะไม่มีความรู้แล้ปราศจากสติ ก็เกิดการปรุงให้เกิดสัมผัสชนิดอวิชชาสัมผัส คือสัมผัสด้วยอวิชชา. นี้พอสัมผัสด้วยอวิชชาแล้วไม่ต้องสงสัย มันจะไปสุดโต่งที่ความทุกข์; เมื่อสัมผัสด้วยอวิชชา ก็เกิดเวทนาชนิดที่มาจากสัมผัสด้วยอวิชชา. เวทนาที่มาจากสัมผัสด้วยอวิชชา คือความโง่ ก็ย่อมส่งให้เกิดตัณหาเท่านั้นแหละ.

ตัณหานี่คือความอยากชนิดที่เป็นกิเลส ความอยากที่เป็นกิเลส **ต้องมาจากความโง่**; ความอยากที่ไม่ได้มาจากกิเลสนั้นไม่เรียกว่า ตัณหา ไม่เรียกว่า กิเลส เป็น**ความอยากตามธรรมดา ไม่เรียกว่าความโลภด้วย**. แต่ที่อื่นเขาอาจจะสอนว่าถ้าขึ้นชื่อว่าความอยากแล้ว เรียกว่าความโลภทั้งนั้นแหละ, ถ้าขึ้นชื่อว่าความอยากเรียกว่ากิเลส ว่าตัณหา ทั้งนั้นเลย. อาตมาไม่แนะอย่างนั้น เพราะ**ตามหลักของพระพุทธเจ้า** ความอยากที่จะเรียกว่า **ความโลภ** หรือ**ตัณหา**ได้นั้น **ต้องมาจากอวิชชา** เพราะมันแน่ลงไปว่ามันอยากเพราะความโง่ มันจึงจะเป็นความโลภ หรือตัณหา; ถ้าอยากด้วยสติปัญญา รู้สึกผิดชอบชั่วดี ในหน้าที่อย่างนี้ ความอยากนั้นไม่ใช่ตัณหา ไม่ใช่ความโลภ เป็นความต้องการที่ถูกต้อง แล้วควรจะกระทำต่อไปถึงที่สุด.

เดี๋ยวนี้ ในกรณีนี้ เนื่องจาก**เวทนา**นั้น**มาจากการสัมผัสด้วยอวิชชา** คือความโง่ แล้วมันก็**จะเกิดตัณหา** คือความอยากและความโง่; นี่**ตัณหาก็ปรุงเป็นอุปาทาน** : อยากในสิ่งใดก็หมายมั่นในสิ่งนั้น ยึดมั่นในสิ่งนั้น, เกิดความรู้สึกอยากแล้วจะเกิดความรู้สึกว่ากูอยาก และมีสิ่งที่กูอยาก; สิ่งที่อยากนั้นเป็นตัวกู สิ่งที่กูอยากนั้นเป็นของกู.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่ ก็เกิดอุปาทาน**เป็นตัวกู-ของกู** ก็เกิดความพร้อมที่จะเป็นทุกข์ **มันก็มีความทุกข์** เรียกว่าสังขารโลก คือโลกแห่งการปรุงแต่ง ประเภทที่เป็นชีวิตจิตใจ; ปรุงแต่งด้วย อำนาจของการสัมผัสอวิชชา คือความโง่ เรียกอีกทีว่า **การปรุงแต่งด้วยกิเลส อย่างนี้จะเรียกว่าสังขารโลก**, แล้วจะไม่เหมือนกันกับโลก ๒ โลกที่ว่ามาแล้ว.

โอกาสโลก นี่โลกแผ่นดินล้วน ๆ, **สัตว์โลก**นี่โลกจิตใจที่ประกอบไปด้วยกิเลส ความข้อง คือจิตใจที่ประกอบอยู่ด้วยกิเลสนี่ รวมกันเรียกว่าโลก, ทีนี้ การปรุงแต่งของสิ่งที่เป็นเหตุปัจจัยเหล่านี้ รวมทั้งจิตหรือความคิดของจิตด้วยนี้ เราจะเรียกว่า **สังขารโลก**. สังขารโลกคือส่วนที่มันเป็นการปรุงแต่ง, ภาวะที่มันเป็นการปรุงแต่ง, กระแสอะไรที่มันเป็นการปรุงแต่งนี้, เราเรียกว่าสังขารโลก ซึ่งก็มาจากผัสสะ ถ้าไม่มีผัสสะก็ไม่มีการปรุงแต่ง เพราะผัสสะนี้เองนั้น ก็เป็นการปรุงแต่ง ก็เป็นอันว่าไม่ว่าโลกไหน **ทั้ง ๓ โลกนี้ต้องมาจากการปรุงแต่ง**.

บรรดาโลกทั้งหลาย จะมีกี่ร้อยโลก พันโลก หมื่นแสนโลกก็ตาม มันมีอยู่เพียง ๓ ชนิดนี้เท่านั้น หรือว่าอย่างเดียว เป็นได้ทั้ง ๓ ชนิดนี้ก็ได้ จึงกล่าวได้เลยว่า **ไม่ว่าโลกไหมหมด** เมื่อ**มีความหมายขึ้นมา** หรือคลอดออกมา**ก็ด้วยอำนาจของผัสสะ** ถ้าเรียกอย่างปรมัตถ์ เราจึงเรียกว่า *โอกาสโลก สัตวโลก สังขารโลก* ; ถ้าเราเรียกอย่างคนธรรมดาเขาเรียกกัน เราก็เรียกว่า *โลกมนุษย์ โลกเทวดา โลกนรก โลกมารโลก* อะไรโลกมากมาเหลือเกิน; แต่ลักษณะแท้จริงมันจะมีอยู่สามประการนี้. ส่วนที่เป็น**วัตถุ**ก็เป็น**โอกาสโลก** ส่วนที่เป็น**จิตใจก็เป็นส่วนสัตวโลก** และส่วนที่เป็น**อาการแห่งการปรุงแต่ง**ก็เรียกว่า **สังขารโลก**; ทุกโลกมาจากผัสสะ.

ฉะนั้น ถ้าว่าโลกธาตุนี้ก็มีถึงหมื่นโลกธาตุ *ทสฺสหสฺสีโลกธาตุ* พูดในบาลีมีโลกธาตุถึงหมื่น หมื่นหน่วย หมื่นโลกธาตุ มันก็ไม่พ้นจากนี้, ก็ไม่พ้นจากการเกิดมาจากผัสสะ โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เทวโลก สมมติว่ามีอยู่บนฟ้า ไปทางบนโน้น; ถ้าสมมติว่ามี ก็มาจากผัสสะ เพราะที่นั่นมันมีค่าขึ้นมาเป็นเทวโลก ก็เพราะมันมีผัสสะ : มีผัสสะที่น่ารักน่าพอใจ; คนที่อยากจะไปเกิดในเทวโลกชนิดนั้น ก็เพราะอยากในผัสสะชนิดนั้น; หรือว่าจะเกิดความอยากอะไรอย่างนั้น ก็เพราะเคยเกิดสัมผัสอะไรขึ้นมาในโลกนี้ก่อนหน้านั้น จึงเกิดอยากจะไปสวรรค์ขึ้นมา ก็เรียกว่ามันมีเหตุปัจจัยอยู่ที่ผัสสะนั้น. นี้เราพูดทีเดียว คลุม ๆ กันทั้งโลก ก็ว่า โลกทุก ๆ ชนิดของโลกเกิดมาจากผัสสะ มีผัสสะเป็นปัจจัย.

พิจารณา “โลก” ตามภาษาอริยวินัย

ทีนี้ เราจะแยกให้มันละเอียดออกไป ให้เห็นง่ายขึ้นไปอีก ก็ถือตามสูตรเช่น นิพเพธิกสูตร เป็นต้น ที่**พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้** ท่านทรงมุ่งหมายจะให้เห็นชัดลงไปอีกว่าแต่ละอย่าง **แต่ละอย่างนั่นมันมาจากผัสสะ**.

เรื่องที่หนึ่ง สิ่งที่เรียกว่า กาม กา - มะ หรือกามนี่, ซึ่งเป็นปัญหาหนักในหมู่มนุษย์นี่. ถ้าหมายถึง**ความรู้สึกที่อยู่ในใจคน** เขาเรียกว่า**กิเลสกาม**, ความรู้สึกที่ทำให้กระสันหรือใคร่ไปในทางกาม นั่นแหละ เขาเรียกว่ากิเลสกาม, กามกิเลสคือกิเลสในฐานะที่เป็นตัวกาม; นี่ถ้ามัน*เป็นวัตถุที่จะเป็นเหยื่อของกิเลส*นั้น เขาเรียกว่า *วัตถุกาม* หรือ*กามคุณ* มันก็*อยู่ข้างนอก* เช่น รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นี่มันเป็นกามคุณ *กามข้างในก็คือตัวกาม ตัวราคะโดยตรง.*

กา - มะ โดยตรงอย่างนี้ มีอยู่เป็น ๒ กาม : คือ**กิเลสกาม** กับ**วัตถุกาม** คือวัตถุแห่งกาม. กิเลสกามก็มาจากผัสสะ; ไม่มีผัสสะ ไม่มีเรื่องของผัสสะมาก่อนแล้วกิเลสเกิดไม่ได้ จะเกิดความใคร่ในสิ่งใดขึ้นมาไม่ได้; เคยรู้รส รู้อัสสาทะของอารมณ์ก่อน ๆ แล้วมันก็มีความหวัง มีความอยากที่จะได้ต่อไปอีก. อันนี้ก็เรียกว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

กิเลสกามนั้นเกิดขึ้นและถูกหล่อเลี้ยงไว้ เพราะว่าเคยมีผัสสะในสิ่งนั้น, ก็แปลว่า**กิเลสกามก็มาจากผัสสะ** มีรากฐานอยู่บนผัสสะ แล้วก็จะเจริญ **จะมีอยู่ต่อไปข้างหน้าก็ต้องอาศัยผัสสะ**.

ทีนี้ **กามคุณ ๕** คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ห้าอย่างนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัส เรียกว่า "**โลกในอริยวินัย**", คือว่าเมื่อพระอริยเจ้าพูดกันว่าโลก, โลก, โลก นี่ละก็ หมายถึงกามคุณ ๕ มิได้หมายถึงแผ่นดิน. ที่เรียกว่ากามคุณบ้าง เรียกว่าวัตถุกามบ้าง นี้ก็มาจากผัสสะ มีความหมายขึ้นมาได้เพราะมีผัสสะ.

คนที่มีผัสสะต่อสิ่งนั้นมันครั้งแรก แล้วก็ทำความหมายให้เกิดขึ้นต่อสิ่งนั้นและตัวเองก็มีความยึดมั่นเพราะผัสสะนั้น อยากได้ผัสสะชนิดนั้น หรืออยากได้กามนั้นก็เพราะมันมีผัสสะชนิดนั้น; **เพราะว่าสิ่งนั้นมันมีอัสสาทะ** แปลว่าเสน่ห์ ที่ยึดเหนี่ยวดึงดูดจิตใจ นี่บาลีเรียกว่าอัสสาทะ. ทุกอย่างจะมีอัสสาทะตามแบบของตัวไม่มากก็น้อย.

ในกามคุณทั้งหลายก็มีอัสสาทะที่เป็นที่ตั้งแห่งผัสสะ; แปลว่ากามคุณทั้งหลายก็ต้องอาศัยผัสสะ, ก็ต้องออกมาจากผัสสะ, เกิดความหมายขึ้นมาด้วยอำนาจของผัสสะ. **พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า** *นิทานสัมภวะของมันคือ ผัสสะ* มูลเหตุเป็นที่เกิดขึ้นมาของกามนั้นคือผัสสะ; กามทั้งหลายเป็นอย่างนี้. นี่เราจะลองเอาไปคิดนึก ศึกษา ว่าตัวเราก็ดี ไม่ยกเว้น, เพื่อมนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ก็ดี, มีปัญหาในเรื่องนี้ มีสิ่งที่มารบกวน เป็นส่วนตัวเหมือนกับตกนรกอยู่ตลอดเวลา.

ทีนี้ ส่วนสังคม ก็มีการยื้อแย้งกามคุณ; พูดไม่รักษามรรยาทหน่อย ก็พูดว่าคอมมูนิสต์ก็ต้องการกามคุณ ประชาธิปไตยก็ต้องการกามคุณ มันจะต่างอะไรกันในส่วนนี้เล่า; ก็แปลว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่กำลังทำเรื่องลำบาก ยุ่งยากอยู่ในโลกนี้ ล้วนมีมูลมาจากกาม ต้องการกามเพื่อประโยชน์แก่ตัวอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ด้วยกันทุกฝ่าย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การรบกันนั้น รบกันเพื่อฆ่ากันให้ตาย รบกันนี่ มันรบเพื่อฆ่ากันให้ตาย การฆ่ากันให้ตายนั่นน่ะ มันเพื่ออะไรต่อไป? มันก็**เพื่อสิ่งที่ตัวต้องการ** : ต้องการเงิน ต้องการอำนาจ ต้องการอะไร ก็เรียกว่าต้องการ. แต่ว่าในที่สุดก็ต้องการในสิ่งที่ตัวรัก ตัวใคร่ เพราะเงินมันกินได้เมื่อไร ต้องเอาเงินไปหาซื้อของที่กินได้ หรือว่าไปหาสิ่งที่ทำให้เกิดสัมผัสทาง ตา หู จมูก กาย ใจ ได้. ความต้องการไปรวมอยู่ที่สิ่งที่เรียกว่ากาม ที่ทำให้มนุษย์รบกันทั้งโลกนี่, แล้วรบกันมากกว่าสัตว์เดียรัจฉานเสียอีก.

สัตว์เดียรัจฉานมันไม่ได้รบกันตลอดปีตลอดชาติเหมือนมนุษย์ เพราะมันมีความต้องการส่วนนั้นมันน้อย และต้องการจำกัด; ส่วนมนุษย์ไม่จำกัด อาจนึกได้เรื่อย ปรารถนาได้เรื่อย สะสมไว้ได้ไม่มีที่สิ้นสุดก็ได้ ก็เลยได้รบกันเพราะสิ่งที่เรียกว่า กาม.

จะมองเห็นได้หรือยัง ว่า**ผัสสะนี้ เป็นเหตุให้เกิดสิ่งที่เรียกว่ากาม โดยตรงก็ได้ โดยอ้อม ก็ ได้**, เกิดโดยค่า โดยความหมายอะไร ก็ได้.

เรื่องที่สอง พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **สิ่งที่เรียกว่า กรรม** นี้ **ก็เกิดมาจากผัสสะ** .คำว่า *"กรรม"* แปลว่า *การกระทำด้วยเจตนา; ถ้าไม่กระทำด้วยเจตนาเรียกเสียใหม่ว่า "กิริยา"* ไม่เรียกว่า กรรม. ต่อเมื่อทำไปด้วยเจตนา : เจตนาดีหรือเจตนาชั่ว ก็สุดแท้ ก็เรียกว่ากรรม เป็นกุศลกรรม อกุศลกรรม หรือเป็นอะไรที่พูดไม่ได้ว่ากุศลหรืออกุศล. ถึงแม้ว่าจะจัดว่า กรรม ให้ผลชาตินี้ กรรมให้ผลชาติหน้า กรรมให้ผลชาติถัดไปก็เถอะ, แล้วแต่กรรมชนิดไหน แจกไปอย่างไร ๆ ก็ตาม; **กรรมนี้ต้องมาจากผัสสะ ระบุให้ชัดว่าเจตนานั่นแหละ เป็นตัวกรรม**.

ทีนี้**เจตนา**มาจากสิ่งอื่นไม่ได้ จะต้อง**มาจากการที่เคยสัมผัส** หรือผัสสะอะไรลงไปแล้ว; แล้วที่จะเป็นเหตุให้ทำกรรมนี้ทำด้วยความโง่ คือไม่รู้ถึงที่สุดว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เราเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารนั้น เพราะอวิชชา, หรือความโง่, หรือไม่รู้ว่า *"ไม่ควรเลยที่จะไปเที่ยวเวียนว่ายในวัฏฏะสงสาร".* ถ้ารู้เสียแล้วว่า "ไม่ควรเลยที่จะไปเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร" ก็จะไม่อยาก ไม่อยากจะทำอะไร, ไม่อยากจะทำอะไรที่มันเป็นกรรม; จะหยุด จะสงบ จะอยู่เหนือกรรมนี่.

แต่เดี๋ยวนี้ยังต้องการ ยัง**เจตนาที่จะทำกรรม** จะเสวยผลของกรรมตามที่ตัวอยาก; ถ้าเผลอไปทำกรรมชั่ว นั่นก็เพราะว่ามันเข้าใจผิดสองชั้น : ต้องการในสิ่งที่ตัวรัก เมื่อไม่ได้ตามที่ตนต้องการ จึงไปทำชั่ว ด้วยหวังว่าจะได้สิ่งที่ต้องรักอย่างนี้; นี่แสวงหาสิ่งที่เขาต้องการโดยผิดวิธี ซึ่งเป็นชั้นที่สอง ก็เรียกว่าผัสสะทั้งนั้น เป็นเหตุให้เขาหลงรัก.

การกระทำกรรม ต้องทำด้วยเจตนา เจตนานี้ อย่างน้อยก็ต้องมีผัสสะทางมโนกรรม คือทางในใจเสียก่อน มีมโนกรรมในใจเสียก่อน แล้วจึงมีเจตนาอะไรได้, ก็รู้สึกนึกคิดด้วยสัญญา ด้วยความจำ ด้วยอะไรก็ตาม เป็นเรื่องทางมโน อายตนะในทางข้างในนี่ก่อน, สำเร็จรูปเป็นสิ่งที่ตัวต้องการอะไรแล้วก็มีเจตนาที่จะทำ อย่างนั้น; ฉะนั้น **กรรมทั้งหลาย**ไม่ว่าชนิดไหน **ต้องมาจากผัสสะ ไม่มีผัสสก็ไม่มีเจตนา ไม่มีเจตนาก็ไม่มีกรรม**.

เรื่องที่สาม พระพุทธเจ้าท่านทรงแสดงให้ชัดขึ้นไปอีกว่า **เวทนาล้วนแต่มาจากผัสสะ**; อย่างนี้เกือบไม่ต้องอธิบาย เพราะเราได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอแล้วว่า **มีผัสสะแล้วก็มีเวทนา**. ถ้าผัสสะนั้น มันเป็นปกติผัสสะ ไม่เกี่ยวกับอวิชชา มันก็มีเวทนาชนิดที่ไม่ค่อยมีความหมาย. เช่น คนเราเหลือบตาไปเห็นต้นไม้ เห็นอะไรอย่างนี้ มันไม่มีความหมายอะไร ไม่รำคาญตา หรือไม่สบายตา หรือไม่อะไรมากมายอะไร; เว้นไว้แต่เมื่อมันมีอวิชชา มันจึงมีความหมายมาก. ทีนี้ **เวทนาทั้งหลาย**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็ต้องมาจากผัสสะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจเองเสียก่อน ไม่มีผัสสะ เวทนามีไม่ได้; เป็นอันว่าไม่ต้องอธิบาย ทุกขเวทนาก็ตาม สุขเวทนาก็ตาม อทุกขมสุขเวทนาก็ตาม ต้องมาจากผัสสะ.

เรื่องที่สี่ คือ**สิ่งที่เรียกว่าสัญญา** เมื่อตะกี้ก็ได้พูดถึงหน่อยหนึ่งแล้วสำหรับคำว่าสัญญา แต่ไม่ได้พูดให้ชัดเจน; เดี๋ยวนี้จะพูดแต่หัวข้อว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า **สัญญา ก็ต้องมีมูลมาจากผัสสะ**. คำว่า "สัญญา" ในที่นี้เป็นภาษาบาลี *หมายถึงความสำคัญมั่นหมาย* แม้สิ่งที่เรียกว่า ความจำหมาย ก็รวมอยู่ในคำคำนี้.

ส่วนใน**ภาษาไทย**นั้น คำว่า "สัญญา" เอาเป็นประมาณไม่ค่อยได้ เพราะ**มีความหมายเปลี่ยนแปลงไป** เช่น สัญญา กลายเป็นหนังสือสัญญา, หรือว่าสัญญาเป็นการนัดหมายตกลงกันอย่างนั้นอย่างนี้ว่า เราจะทำอะไรกันระหว่างเรา; อย่างนี้ก็เรียกว่าสัญญา แต่ในบาลีไม่เรียกว่าสัญญา.

สัญญาในบาลีก็หมายความว่า **ความมั่นหมายด้วยจิตใจว่าอะไรเป็นอะไรลงไปด้วยความโง่** คือไม่สำคัญมั่นหมายว่ามันเป็นตามธรรมชาติ; เพราะว่ามันเป็นไปตามธรรมชาติ จะไม่เกิดเป็นสัญญาอะไรขึ้นมาได้; มันเฉยไปได้ มันไม่เกิดความมั่นหมาย. ถ้า**เกิดความมั่นหมายแล้ว ก็เกิดเป็นสัญญาขึ้นมา**; เช่นของเหล่านี้เป็นของธรรมชาติ เรามีสัญญาว่า ไม่ใช่ธาตุตามธรรมชาติ; แต่เป็นต้นไม้เป็นสัตว์ แล้วก็เป็นของกินได้ เป็นของขายได้ กระทั่งเป็นของกูขึ้นมา อย่างนี้เรียกว่าสัญญา.

ถ้ายังมี**สัญญาว่าตัวกู** นี่เรียกว่า **อัตตสัญญา** - *สำคัญมั่นหมายว่ามีตัวมีตน,* ไม่มีใครเกิดความมั่นหมายว่า ไม่มีตัวมีตน หรือไม่มีอะไร. **ถ้าเป็นสัญญาแล้ว** มันล้วนแต่**จะมั่นหมาย**ว่ามีอะไรอย่างใดอยางหนึ่ง ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง; เพราะ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สัญญานี้ แปลว่า *"สำคัญมั่นหมายเอาด้วยอวิชชา"* : สำคัญว่าผู้หญิง สำคัญว่าผู้ชาย สำคัญว่าเป็นผัว สำคัญว่าเป็นเมีย; นี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เรียกว่า สัญญาในความหมายของภาษาบาลี. มั่นหมายอย่างไรก็ยึดถืออย่างนั้น แล้วก็ต้องการจะประพฤติกระทำไปตามความหมายอันนั้น, แล้วก็เกิดความทุกข์ เพราะความมั่นหมายนั้นไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ถ้ายังมีสัญญาอย่างนี้ เรียกว่ายังมีความเข้าใจผิด.

ถ้าเห็นว่าเป็นธาตุไปตามธรรมชาติ **เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย**โดยถูกต้องอย่างนี้ **ก็ไม่เกิดสัญญาอะไรขึ้น**. ทีนี้สัญญานี้มันมาตามอารมณ์ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์; ต้องมีรูปสัญญา-สัญญาในรูป, สัททสัญญา-สัญญาในเสียง คันธสัญญา-สัญญาในกลิ่น เป็นต้น อย่างนี้ก่อน; แล้วเกิดความหมายในรูป ในกลิ่น ในเสียง ในนั้นขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้. ตามกิเลสของคนนั้น. แล้วรูปสัญญา เป็นต้นนี้ ก็ให้เกิดเป็นความสำคัญมั่นหมายว่า สัญญาว่าชาย สัญญาว่าหญิง อิตถีสัญญา ปุริสสัญญา สุขสัญญา ทุกขสัญญา กระทั่งเป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือที่สุด; ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า**สัญญา**นี้ จะมีกี่ร้อยอย่างพันอย่าง ก็**มาจากผัสสะ**ทั้งนั้น **เกิดผัสสะ**แล้ว**เกิดเวทนา**ขึ้นมาอย่างไร **แล้วสัญญาจะเกิดขึ้น**ในเวทนานั้น ว่าเป็นอย่างนั้น อย่างนั้น; นี่**สัญญาทุกอย่างจะมาจากผัสสะ**อย่างนี้.

อย่าลืมว่าอาตมาได้พูดแต่ทีแรกแล้วว่า วันนี้ไม่พูดเรื่องอะไรนอกจากเรื่องผัสสะคำเดียว เพราะว่าทุกเรื่องทุกสิ่ง มันมาจากผัสสะเพียงสิ่งเดียว.

เรื่องที่ห้า ต่อไปก็พูดถึง**สิ่งที่เรียกว่า ทิฏฐิ**; *ทิฏฐิ* ในที่นี้แปลว่า *"ความเห็น"* คนเราทุกคนมีความเห็น ไม่ได้หมายถึง ทิฏฐิมานะ โดยตรง; **ทิฏฐิ**มานะก็คือความเห็นชนิดหนึ่ง. แต่คำว่า "ทิฏฐิ" หมายกว้างออกไปหมด : ความคิดความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจอะไรของตัวที่มีอยู่เป็นของตัวนั้น อันนั้น เขาเรียกว่าทิฏฐิของบุคคลนั้น; เชื่ออย่างไร เห็นอย่างไร หลงไปอย่างไร ก็เรียกว่าทิฏฐิ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ของคนนั้น. แยกได้เป็นพวก มิจฉาทิฏฐิคือมันผิด ความเห็นผิด, และสัมมาทิฏฐิ ความเห็นถูก.

มิจฉาทิฏฐินั้น แน่ชัดว่า**มาจากผัสสะที่ประกอบด้วยอวิชชา**; เราสัมผัสสิ่งใดในโลกนี้ด้วยอวิชชา แล้วมันก็เกิดมิฉาทิฏฐิขึ้นในใจเรา เราก็เชื่ออย่างนั้น ถือเป็นหลักอย่างนั้น เป็นมิจฉาทิฏฐิประจำตัว. นี่เรียกว่ามิจฉาทิฏฐินั้น เกิดมาจากผัสสะด้วยอวิชชา.

ทีนี้ ถ้าเป็น**สัมมาทิฏฐิ** ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจที่ถูกต้องนี้ก็มาจากผัสสะ แต่ต้อง**มาจากผัสสะที่ประกอบด้วยวิชชา**. เช่นว่า เราไปสัมผัสสิ่งนั้นมันเป็นอยู่ด้วยวิชชา หรือความรู้ที่ถูกต้อง มันจึงเกิดเป็นความรู้ที่ถูกต้อง แล้วก็ถือเป็นหลัก แล้วก็เป็นสัมมาทิฏฐิขึ้นมา. นี่สัมมาทิฏฐิก็ต้องมาจากผัสสะ ผัสสะนี่เป็นอีกชนิดหนึ่ง มันตรงกันข้ามกับผัสสะด้วยความโง่ เป็นผัสสะด้วยความฉลาด, ความรู้. **ทิฏฐิมิว่าชนิดไหนก็ตามต้องมาจากผัสสะ**, *ทิฏฐิธรรมดาสามัญ* ซึ่งพอจะถอนได้ง่าย ๆ นี้ *ก็มาจากผัสสะ, ทิฏฐิประเภทดิ่งลึก* เรียกว่า *อันตคาหิกทิฏฐิ* ยากที่จะถอนที่จะคลายออกจากตัวนี้ ก็ต้องมาจากผัสสะอยู่นั่นเอง.

สรุปความว่า **ขึ้นชื่อว่าทิฏฐิ**แล้ว จะถูกหรือผิดก็ตาม จะเปลี่ยนได้ง่าย ๆ หรือจะเปลี่ยนไม่ได้จนตายก็ตาม อย่างนี้ มันก็มาจากผัสสะทั้งนั้น. ไปมองดูสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ ที่มันทำให้เราเป็นคนโง่ หรือเป็นคนฉลาดอยู่ หรืออะไรอยู่จนทุกวันนี้ อย่างน้อยที่สุด มันก็มาจากมโนสัมผัส; อาศัยความรู้ ความจำ แต่เก่าก่อนนั่นมาปรุงใหม่ เกิดเป็นทิฏฐิขึ้นมาก็ได้โดยไม่ต้องอาศัยรูปข้างนอกเดี๋ยวนี้ก็ยังได้. แต่ว่าสัญญาเก่านั้น มันก็อาศัยรูปข้างนอกคราวใดคราวหนึ่ง มาสร้างขึ้นไว้ก่อนแล้วเหมือนกัน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรื่องที่หก ดูต่อไป ถึง**สิ่งที่เรียกว่ากิเลส** นี่มันใกล้ตัวข้าศึกเข้ามาทุกที, **กิเลสนี่คือข้าศึกของคน**. เราคิดว่าพวกคอมมูนิสต์เป็นข้าศึก, ไม่ถูก; แต่กิเลสของคนคนนั้น ซึ่งมีความคิดอย่างนั้น มีความเชื่ออย่างนั้นนั่นแหละเป็นข้าศึก. เราดูแต่ที่คน เราไม่ดูที่ใจคน; เพราะฉะนั้น การที่เราจะไปว่าเขาชั่ว นี่อย่าเพ่อก่อน; กิเลสของเขาต่างหากที่ชั่ว, เราไปดูที่กิเลสเขาซิ ก็จะพบกันแต่ความชั่ว.

ในตึกนี้ เรามีรูปภาพที่เขียนว่า *"น้ำไม่ได้คด ลำน้ำต่างหามันคด"* แม่น้ำน่ะ มันคด; ถ้าเราดูที่น้ำ เราจะไม่พบความคด, แต่ถ้าเราดูที่ลำน้ำเราจึงจะพบความคด. นี่เราไม่ค่อยดูที่กิเลสของคน; เราไปเหมาเอาคน. เปลือกคน เนื้อหนังคนนี้มันดี หรือ ชั่วไม่ได้.

กิเลสนั่น คือตัวการ กิเลสนี่ก็มาจากผัสสะ ไม่มีมาจากทางอื่นได้; โลภะ โทสะ โมหะ อะไรก็ดี ล้วนแต่มาจากผัสสะ : เพราะผัสสะอย่างนี้ จึงเกิดโลภะ, เพราะผัสสะอย่างนี้จึงเกิดโทสะ และเกิดโมหะ เป็นต้น. แล้วก็ต้องเป็นอวิชชาสัมผัส คือสัมผัสด้วยความโง่; มาททางตา มีความโง่ สัมผัสออกไปแล้ว เกิดเวทนา ชอบใจ, สัญญา มั่นหมายจะเอาให้ได้ มันก็เกิดความโลภ; เห็นได้ว่าความโลภมันมาจากผัสสะคือตั้งต้นมันอยู่ที่ผัสสะ.

ทีนี้ **เมื่อไม่ได้อย่างที่คิดโลภก็เกิดโทสะ** นี่มันเป็นสองชั้นขึ้นมา. *อย่าเข้าใจว่า โทสะมันจะเกิดเองได้ตามลำพัง;* โทสะต้องมาจากความโลภ หรือความอยาก หรือความต้องการอันใดอันหนึ่งอยู่ก่อน ที่เรารู้สึกตัวก็ได้ ไม่รู้สึกตังก็ได้. ความอยากนั้นมันมีอยู่ก่อนแล้ว, เมื่อไม่ได้อย่างใจ มันก็เกิดโทสะ; เช่นเราเห็นหน้าคนที่เราเกลียดมา, เราเห็นพอสักแต่ว่าเห็นหน้า เราก็รู้สึกเกลียดหรือโกรธเสียแล้ว. นี่ มันไม่ใช่จะเกิดเองได้ลำพังอย่างนั้น; เรามีความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก่อน, แล้วคนนี้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ไม่อำนวยให้เราได้ตามความอยากนั้น, มันเป็นอุปสรรค หรือมันเป็นขบถ หรือมันทรยศอะไรเรา เราไม่มีทางจะได้สิ่งที่เราต้องการ เราจึงโกรธเกลียดคนนั้นหรือสิ่งนั้น โทสะต้องมาจากความอยาก ซึ่งความอยากนั้นต้องการจากผัสสะที่แรกโน้นอีกทีหนึ่ง.

ถ้าเราจะพูดกันโดยสรุป โดยรวบหัวรวบหาง ก็จะพูดว่า **โทสะนี้มาจากผัสสะทางตา** เพราะเราเห็นคนที่เรากเกลียด อย่างนี้ก็ได้เหมือนกัน มันก็มาจากผัสสะอยู่นั่นแหละ, หรือเราได้ฟังเสียงที่ไม่ไพเราะหู ก็เรียกได้ว่า เพราะผัสสะเสียงชนิดนั้นเราจึงเกิดความโกรธหรือโทสะ นี่มันก็ถูกเต็มที่อยู่แล้ว. แต่ก็ถูกกว่านั้นยังมี คือว่า **ทำไมเราจึงไม่ชอบ**คนนั้น ไม่ชอบเสียงนั้น? **เพราะเราอยากอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้วมันไม่ได้ตามนั้น**, เพราะเรามีความสำคัญมั่นหมายอยู่ในใจ. พอเห็นหน้าคนนี้ก็จำได้ว่า ไอ้หมอนี่เอง, เห็นหน้าสิ่งนี้ก็จำได้ว่า สิ่งนี้เอง; เพราะฉะนั้นเราจึงโกรธเราจึงปรุงเป็นความโกรธขึ้นมา.

ทีนี้ สำหรับ**โลภะ โทสะ**นี้มัน**เป็นของที่เนื่องกัน**อย่างนี้; เราเอาเข้ามาก็เรียกว่า โลภะ, จะตีให้ตาย จะผลักออกไป ก็เรียกว่า โทสะ, ทีนี้ **โมหะนั้น ก็เป็นกิเลสประเภทอยู่บนความสงสัย ลังเล** คือมีอวิชชาเต็มตัว ยังกลัว ยังสงสัย ยังลังเล ยังไม่แน่ใจ ยังวิตกกังวล ไม่รู้ว่าจะเอาหรือจะไม่เอา, แล้วยังไม่รู้จะโกรธดี หรือ รักดี อย่างนี้พวกหนึ่ง เรียกว่า โมหะ ก็ต้องมาจากผัสสะนั่นแหละ; เพราะว่าผัสสะนั้นมันไม่กระจ่างแก่บุคคลนั้น ว่าจะเอาอย่างไรดี; หรือว่าทางมโนสัมผัส มันไม่ชัดเจน คือมันเป็นอวิชชาอยู่เรื่อย มันก็ไม่รู้จะเอาอะไรดี จนกว่าจะมีผัสสะที่ถูกต้องมาแก้ไขเป็นวิชชาสัมผัส มันจึงจะค่อย ๆ จางไปจากสิ่งเหล่านี้. นี่เรียกว่า **กิเลสธรรมดาสามัญมาจากผัสสะ**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรื่องที่เจ็ด ก็มี**กิเลส**อีกชนิดหนึ่ง เขาเรียกว่า **อาสวะ** หรือ **อนุสัย** นี้คือ **ความเคยชินของกิเลส**, *พวกอื่น ที่อื่น เขาจะสอบว่า อาสวะหรืออนุสัย นี่คือตัวกิเลสที่นอนนิ่งรอคอยอยู่ในสันดานตลอดกาล.* อาตมาก็เคยเข้าใจผิด และสอนผิด ๆ อย่างนี้กับเขาด้วยเหมือนกัน แต่เดี๋ยวนี้ ไม่พูดอย่างนั้นแล้ว. ถ้าจะพูดว่าอาสวะหรืออนุสัย จะได้**ไม่เล็งถึงตัวกิเลส แต่เล็งถึงพฤติกรรม**อันหนึ่ง **คือความเคยชิน** พร้อมอยู่เสมอที่จะเกิดกิเลส เร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ. นี่**ความเคยชิน**ส่วนนี้**เรียกว่าอาสวะบ้าง** เรียกว่า **อนุสัยบ้าง**. เหมือนกับว่า เรารักทีหนึ่งมันก็สร้างความเคยชินที่จะรักที่หนึ่ง, รักครั้งที่สอง ที่สาม ก็สร้างความเคยชินเพิ่มกำลังแห่งความเคยชินที่จะเกิดความรักนี่เร็วขึ้น เร็วขึ้น เร็วขึ้น ส่วนนี้เรียกว่าอนุสัย. หรือว่าเราโกรธก็เหมือนกัน ถ้าเราโกรธซ้ำ ๆ ๆ เข้าบ่อย ๆ กว่าจะตายนี้มันหลายร้อยครั้ง พันครั้งหมื่นครั้ง มันกลายเป็นว่ามีความเคยชินที่จะโกรธได้เร็วเหมือนสายฟ้าแลบ.

ความเคยชินอันนี้เรียกว่าอนุสัย เรียกว่าอาสวะ, ความเคยชินที่เราสะสมหมักดองไว้ในความเคยชิน **ไม่ใช่ตัวตนที่นอนนิ่งอยู่ในสันดาน**. ถ้าอย่างนั้นมันผิดหลักหมด มันกลายเป็นว่าของเที่ยง เป็นของไม่ต้องอาศัยเหตุปัจจัย; แต่นี่เป็นแต่เพียงความเคยชิน มาจากเหตุปัจจัย คือเรามีกิเลสอย่างนั้นบ่อย ๆ มันเป็นคุณสมบัติอันหนึ่งของ**ความเคยชิน นี้ก็มาจากผัสสะ** เพราะว่ามันมาจากกิเลส กิเลสมันมาจากผัสสะ ผัสสะให้เกิดกิเลสนี่แน่นอนแล้ว พูดแล้ว.

การมีกิเลสบ่อย ๆ นี่ ทำให้เกิดอนุสัย หรืออาสวะ คือความเคยชินแห่งการเกิดกิเลสนั้น ทำไมเราจึงเกิดโกรธได้เร็วแบบสายฟ้าแลบ? ทำไมเราจึงรักได้วูบเดียวแบบสายฟ้าแลบ? ก็เพราะว่ามีสิ่งนี้มาก คือมีอาสวะ มีอนุสัยนี้มาก; เราสะสมไว้ทุก ๆ ครั้งที่มีผัสสะชนิดที่ทำให้รักหรือให้โกรธ, หรือให้เกลียด หรือทำให้กลัว หรืออะไรต่าง ๆ ทุก ๆ อย่างไป, นี่เรียกว่า **กิเลส**ก็ดี **ความเคยชินแห่งกิเลส**ก็ดี **มาจาก**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ผัสสะ; ในที่สุดก็สรุปรวมยอดว่า **ทุกข์ทั้งปวง**นี่นะ **มาจากผัสสะ**. เมื่อพูดว่าทุกข์ทั้งปวงมาจากผัสสะก็ขอให้**จำกัดความลงไปว่าผัสสะด้วยอวิชชา**; นี่พูดกันถึงส่วนลึกนะ, ทุกข์ในความหมายที่ลึกนะ, ไม่ใช่ว่าเอามีดมาเลือดเนื้อแล้วเจ็บปวดนี่เรียกว่ามาจากผัสสะ; อย่างนี้ไม่ใช่ มันง่ายเกินไป แม้เป็นอย่างนั้นก็มาจากผัสสะ เช่นเรารู้สึกเจ็บปวดร้อนที่ผิวหนัง อย่างนี้ก็เพราะสัมผัสอันนั้น.

เรื่องที่แปด คำว่า **"ทุกข์" หมายถึงว่า ความเป็นทุกข์ในจิตใจ** : ยึดมั่น ถือมั่น ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ว่าความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา อะไรก็ของเรา อะไร ๆ ก็ของเรา นี่มันจึงเป็นทุกข์; นี้คือทุกข์ที่แท้จริง ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ จนกระทั่งว่าความไม่ได้อย่างใจเป็นทุกข์ แล้วสรุป ดังที่*พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นนั้น เป็นตัวทุกข์* เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นนั่นน่ะ มาจากผัสสะโดยตรง : ความยึดมั่นถือมั่นนั้น คืออุปาทาน อุปาทานมาจากตัณหา ตัณหามาจากเวทนา เวทนามาจากผัสสะ คืออวิชชาสัมผัส; **ทุกข์ทั้งหลายโดยแท้จริง** ไม่ว่าชนิดไหน **มาจากผัสสะ**อย่างนี้.

นี่จะเป็นทุกข์ชนิดไหน กี่ประเภทก็ตามเถอะ จะต้องมาอย่างนี้ทั้งนั้น. ทุกข์น้อย ทุกข์มีปริมาณน้อยเหลือเกิน ก็มาจากผัสสะ, ทุกข์ใหญ่หลวง ก็มาจากผัสสะ ทุกข์ที่จางเร็วก็มาจากผัสสะ ทุกข์ที่จางช้าก็มาจากผัสสะ; เขาจำแนกทุกข์ไว้มากมาย ไม่ต้องพูดละ เพราะว่าจะเป็นทุกข์ชนิดไหนก็ต้องมาจากผัสสะ. ตั้งต้นที่ผัสสะเป็นต้นเงื่อน, ตั้งต้นที่ผัสสะแล้วปรุง ๆ ปรุงกันมาจนเป็นตัวความทุกข์ ร้อนเร่า ๆ อยู่ทางใจ หรือว่าทางกาย หรือว่าทางความรู้สึกละเอียดสุขุมยิ่งไปกว่านั้น.

ความเป็นปรมัตถสภาวธรรมของ "ผัสสะ" มีทั้งดีและร้าย

นี่พูดมา ๑ ชั่วโมงนี้ หรือจะพูดคำเดียวว่า **ทุกอย่างขึ้นอยู่ที่ผัสสะ** สำเร็จอยู่ที่ผัสสะ, มีต้นตออยู่ที่ผัสสะ. นี้เรียกว่าเป็นปรมัตถสภาวะที่เราต้องสู้เสียเวลา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๑ ชั่วโมงกว่านี้ ก็เพื่อให้รู้ คำ ๆ เดียวว่า **ผัสสะนั้น เป็นเพียงสิ่งเดียวที่ทำให้เกิดสิ่งทั้งปวง** หรือมีความหมายให้แก่สิ่งทั้งปวงขึ้นมา **นั่นคือปรมัตถสภาวธรรม**.

เราไปหวังที่นั่น ที่นี่ ไปหวังที่จะเป็นปัญหาที่นั่นที่นี่ ที่ที่หวัง, ที่มีเงินหรือไม่มีเงิน, ที่เทวดา หรือว่าที่ผีสาง หรือโชคลาง มันเป็นเรื่องที่น่าหัวเราะ; เพราะไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรม จึงไปหวังภายนอก มองไปภายนอก ไม่มองไปภายใน. แม้จะมองไปภายใน มันก็มองไม่เป็น มันก็ไม่เห็น; **ถ้ามองเป็น** จะเห็นอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ว่า**ทุกอย่างมันไปรวมจุดอยู่ที่เรียกว่าผัสสะ**. ส่วนที่จะเป็นเรื่องประยุกต์กับคนในโลกเวลานี้ได้บ้างก็จะแนะให้ดูข้อนี้ :-

ที่เป็นปัญหาที่ไม่พึงปรารถนา ที่เรียกว่าเลวร้ายนี้; เช่นว่า โลกมันมีวิกฤตกาลอันถาวร หรือว่าโลกนี้กำลังจะฉิบหาย จะเป็นมิคสัญญี นี่**เพราะผัสสะ**. คนที่จะไปพูดว่า เพราะคอมมูนิสต์เพราะอะไรนั่น เพราะมองแคบ ๆ มองกันสั้น ๆ **ต้นตอแท้จริง** มัน**อยู่ที่ผัสสะ**ของมนุษย์; จะเป็นเรื่องดีหรือเรื่องร้าย มันก็มีต้นตออยู่ที่ผัสสะ ถ้าไม่มีสิ่งนี้ ก็ไม่มีความรู้สึกที่จะทำให้เกิดแย่งชิง หรือเกิดทำลายล้างอะไรกัน.

เราจะ**ต้องรู้จักตัวเรา** แล้วเราจึงจะรู้จักผู้อื่น รู้จักสัตว์อื่น แล้วก็**แก้ปัญหาให้ถูกเรื่อง** มันก็จะแก้ได้สำเร็จ; ไม่เช่นนั้น มันก็เป็นเพียงการทำลายซึ่งกันและกันเท่านั้นแหละ ไม่เป็นการแก้ปัญหาแต่อย่างใด, เป็นแต่เพียงการทำลายซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย. **โลกกำลังมีวิกฤตกาลถาวร เพราะมนุษย์แต่ละคนไปเป็นทาสทางอายตนะ**มากขึ้น; เป็นทาส นั่นคือเป็นบ่าว เป็นขี้ข้าแก่อายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มากขึ้น ๆ ๆ.

การศึกษาทำไปผิด **แทนที่จะให้ลูกเด็ก ๆ รู้จักควบคุมอายตนะ กลับไปเปิดโอกาสให้เด็ก ๆ เป็นทาสของอายตนะ** หลงใหลในอายตนะมากขึ้น; เด็กวัยรุ่น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จึงเป็นอันธพาลกันทั้งหนุ่มทั้งสาว เต็มไปหมด. นักศึกษาเรียนแล้วก็ชอบยาเสพติด เรียนแล้วก็ชอบบ้าหลังในทางกามารมณ์ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องทำเลยก็มี; แล้วมีอะไร ๆ อีกมากที่เป็นต้นเหตุแห่งวิกฤตกาล แล้วก็บานปลาย เป็นเรื่องของคนทั้งชาติ ทั้งประเทศ แล้วก็ออกไปเป็นเรื่องของคนทั้งโลก มีวิกฤตกาลที่ไม่รู้จักสิ้นสุด.

นี่เรียกว่าโลกกำลังมี**วิกฤตกาลอันถาวร** อยู่เป็นประจำ เรียกว่าโลกนี้กำลังใกล้ความฉิบหาย คือแตกสลายของมนุษย์ยิ่งขึ้นทุกที; **เพราะสิ่งนิดเดียว คือผัสสะ** ในจิตใจของแต่ละคน.

ทีนี้ **มองในแง่**ดีกันบ้าง เดี๋ยวจะหาว่ามองแต่ในแง่ร้าย. ในแง่ร้ายนั้นว่าโลกมีผัสสะคืออวิชชาสัมผัส ไปสัมผัสสิ่งของต่าง ๆ ผิด ด้วยอำนาจของอวิชชา; นี่อันธพาลเกิดขึ้นเต็มโลก ในกรุงเทพฯ พิสูจน์ได้ชัดว่าอันธพาลมันมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ปราบกันไม่ได้; อันธพาลเหล่านี้ยอมตาย จะฆ่าเท่าไรก็ได้ขายอมตาย เพราะส่วนหนึ่งมีกำลังสำคัญกว่า คือ**ความสำคัญผิด** หรือมิจฉาทิฏฐิ ที่**มาจากผัสสะ**. การที่อันธพาลเกิดมากขึ้น ปราบไม่ได้ก็เพราะว่าเขายอมตายด้วยผัสสะ; เช่น มันไปทำอาชญากรรมในทางเพศ น่าเกลียดน่าชังอะไรสักอย่างหนึ่ง เพราะบังคับผัสสะไม่ได้ และตัวเขาก็รู้ว่าถ้าถูกเขาจับได้จะต้องตาย ก็ยังยอมอยู่นั่นแหละ เพราะผัสสะมีอำนาจเหนือกว่า. นี่ถ้าเราไม่ให้การศึกษาที่เพียงพอมันก็แก้ไม่ได้; นี่มองในแง่ร้าย.

ทีนี้ ในแง่ดีก็ตรงกันข้าม **ทำให้เกิดมีการสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิชชา** ด้วยปัญญา หรือความถูกต้อง; **ความคิดก็เป็นไปถูกทาง เป็นสัมมาทิฏฐิ** มันก็กลายเป็นหมดอันธพาล หมดนรก เป็นสวรรค์ขึ้นมาแทน, **สวรรค์ก็มีมูลมาจากผัสสะ** เหมือนที่กล่าวมาตะกี้นี้แล้ว; ในสวรรค์มีสุขสัมผัส คนอยากไปสวรรค์ และคนประพฤติดี อยากไปสวรรค์ ก็ตั้งต้นด้วยผัสสะที่ถูกต้องคือ วิชชาสัมผัส ให้เข้าใจถูกต้องทางจิตใจเป็นสัมมทิฏฐิ เป็นต้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในที่สุดก็พูดได้เป็นคำสุดท้ายว่า “**นิพพาน**” **แม้ว่าจะไม่เกี่ยวกับผัสสะเลย แต่ก็มีค่าขึ้นมาได้ด้วยผัสสะ** นิพพานนั่น จิตรู้สึกต่อพระนิพพานได้ด้วยจิต; ฉะนั้นก็มีการสัมผัสพระนิพพานได้. มีคำ ๆ หนึ่ง ซึ่งเชื่อว่าน้อยคนจะได้ยิน คือคำว่า “**สุญญตาสัมผัส**” การสัมผัสต่อสุญญตา สุญญตานั้นเป็นชื่อของนิพพาน. **จิตนี้สัมผัสได้ต่อความว่างจากกิเลส** และความทุกข์ ก็เรียกว่า สุญญตาสัมผัส; ถ้าไม่มีสัมผัสทำไมจะรู้ความหมาย หรือรสชาติของสุญญตาได้ ก็ต้องสัมผัสอีกนั่นแหละ.

นิพพานมีค่าเป็นสิ่งสูงสุดขึ้นมาก็เพราะว่า เป็นสิ่งที่สัมผัสได้ ดังนั้น พระ-พุทธเจ้าท่านจึงใช้**คำว่าอายตนะ แก่สิ่งที่เรียกว่านิพพาน**. ในครั้งหนึ่ง *พระพุทธองค์ตรัสว่า อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนำ*-ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั่นมีอยู่ *น ปฐวี น อาโป น เตโช น วาโย* ท่านก็ว่าของท่านเรื่อยไป ไม่ใช่นั้น ไม่ใช่นั้น. นั่นคือที่สุดของความทุกข์ก็คือนิพพาน นั่นเป็นอายตนะ.

ถ้า**เป็นอายตนะ ก็หมายความว่า** มัน**เป็นสิ่งที่มนุษย์รู้สึกได้ สัมผัสได้** โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง โดยแง่ใดแง่หนึ่ง ปริยายใดปริยายหนึ่ง; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็เหมือนที่พูดมาแล้วว่า **จิตนี้สัมผัสต่อภาวะที่ว่างจากกิเลส และว่างจากความทุกข์ได้ จึงรู้สึกว่าไม่มีทุกข์เลย**. มันเป็นที่สุดแห่งความทุกข์จริง ๆ ถ้าพูดอย่างสมมติก็เป็นยอดสุข; ถ้าพูดอย่างความจริง ก็พูดว่า**สิ้นสุดแห่งความทุกข์ นี่ก็มาจากผัสสะ**.

เป็นอันว่า **สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นมาโดยตรง หรือว่าเกิดมีค่าขึ้นมาก็ตาม** นี้มัน**เพราะสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ**; ไม่มีผัสสะเสียอย่างเดียว ก็เท่ากับไม่มีอะไรในสากลจักรวาล หรือในอะไร ๆ ทั้งหมดเลย. แล้วแต่จะเอาคำพูดไหนมาใช้; ในที่ทั้งหมดทุกสากลจักรวาล มันก็ไม่มีค่า ไม่มีความหมาย, หรือไม่มีสากลจักรวาล; ถ้าไม่มีสิ่งสิ่งเดียวที่เรียกว่าผัสสะ. และ**ผัสสะจะมี**ขึ้นมาได้ **ก็ต้องเพราะว่ามนุษย์มีอายตนะ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สำหรับทำการสัมผัส และวัตถุข้างนอกก็มี คือสิ่งเหล่านั้น แล้วมาพบกันเข้ากับอวัยวะสำหรับสัมผัสของมนุษย์ เกิดความรู้สึกขึ้นมาได้. นี้เรียกว่าสัมผัส สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นและมีค่า.

นี่ สรุปว่า **ถ้าไม่มีสัมผัสเสียอย่างเดียว ก็เท่า ๆ กับว่าไม่มีอะไรในสากลจักรวาล** หรือสากลจักรวาลก็มิได้มีทั้งทางรูปธรรมทั้งทางนามธรรม คือทั้งทางวัตถุและทั้งทางจิตใจ.

นี่แหละ คือใจความสำคัญของการบรรยายในวันนี้ เป็นเรื่องปรมัตถสภาว-ธรรมครั้งที่ ๙ เป็นการอธิบายให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไปทุกที แล้วมันก็ซ้ำกับเรื่องที่บรรยายมาแล้วแต่ครั้งก่อน ๆ โดยที่ช่วยไม่ได้; จำเป็นต้องซ้ำ เพียงแต่ว่าจะอธิบายให้ละเอียดให้ชัดแจ้งยิ่งขึ้นไปเท่านั้น. ขอให้ทนฟังไปด้วยความรำคาญนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะจบคำบรรยายชุดนี้.

สำหรับวันนี้ก็พอกันที พระสงฆ์ทั้งหลาย จะได้สวดคณะสาธยายเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสในธรรมต่อไปอีกตามสมควรแก่เวลา.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อายตนสัมผัส ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ขันธ์

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในชุดปรมัตถสภาวธรรมเป็นครั้งที่ ๑๐ นี้ จักได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **อายตนสัมผัสให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าขันธ์** ดังที่ได้กล่าวมา, และกล่าวแล้ว กล่าวอีก แก่ท่านทั้งหลาย ว่าการบรรยายในชุดปรมัตถ-สภาวธรรมนี้ไม่มีอะไร นอกไปจากคำเพียงสอง-สามคำ คือคำว่า ธาตุ คำว่า อายตนะ และคำว่าขันธ์; พูดวนไปวนมาจนท่านทั้งหลายรู้สึกรำคาญ. บางคนถึงกับพูดว่าไม่เป็นเรื่องเป็นราวเสียเลยก็มี; นี้ขอให้เข้าใจว่ามันช่วยไม่ได้ คือมันหลีกไม่พ้น ที่จะต้องเป็นอย่างนี้.ที่อาตมาทำความรำคาญ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ให้ท่านทั้งหลาย ก็เพราะเหตุว่าท่านทั้งหลายเป็นผู้ที่ทำให้ต้องเป็นเช่นนั้น; หมายความว่า เราทุกคนนี้ยังไม่รู้เรื่องที่สำคัญ ๒-๓ คำนี้โดยละเอียด หรือถูกต้องนั่นเอง.

ขอให้ทบทวนดูว่า ในการบรรยายที่แล้ว ๆ มา ตั้ง ๙ ครั้งนั้น ได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่าธาตุโดยตรง ตั้ง ๕-๖ ครั้ง, และพูดระคนกันเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ว่าอายตนะบ้างก็ ๒-๓ครั้ง ไม่พ้นไปจากคำ ๒-๓ คำนี้. แต่เชื่อว่าเดี๋ยวนี้ท่านทั้งหลายก็คงจะพอจับเค้าเงื่อนได้ว่า**สิ่งที่เรียกว่าธาตุ**นั่น หมายถึงสิ่งที่**ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพื้นฐานทั่ว ๆ ไป** แล้วก็ค่อยปรุงให้เกิดสิ่งอื่น ๆ ขึ้นมาเป็นลำดับ.

ถ้าจะกล่าวว่า ธาตุปรุงให้เกิดอายตนะ อายตนะปรุงให้เกิดขันธ์ อย่างนี้ก็ไม่มีทางจะผิด. แต่มันมีอะไรบางอย่างมากไปกว่านั้น เพราะว่า **สิ่งที่เรียกว่าอายตนะ** นั้นมองในอีกแง่หนึ่ง มันก็**เป็นธาตุ**ด้วยเหมือนกัน เช่น จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณ-ธาตุ เป็นต้น; แม้ที่สุดแต่เมื่อมาเป็นขันธ์คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ ขันธ์นี่แล้ว. ถ้าเพ่งเล็งให้ลึกไปกว่านั้น ก็มีลักษณะของความเป็นธาตุอย่างหนึ่งด้วย คือเรียกว่า รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ อย่างนี้ก็ยังมี.

เพื่อกันความสับสน ก็ขอให้ถือเอาความหมายว่าที่เรียกว่า “**ธาตุ**” นั้น เล็งไปในทางที่**เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่เป็นพื้นฐาน**, เป็นรากฐาน, เป็นชั้นล่างสุด เช่น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาส ธาตุวิญญาณ; ๖ ธาตุนี้ เห็นได้ชัดว่าเป็นธาตุระดับต่ำสุด ซึ่งจะปรุงขึ้นมาให้เป็นอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. แต่ส่วนที่จะมาเป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็มีกำเนิดความเป็นอย่างนั้นของมันมาด้วย ส่วนหนึ่งเหมือนกัน เช่นว่า ตา หรือ จักษุประสาทนี้ ก็เรียกว่าอายตนะก็ได้ คือ จักขุอายตนะ; แต่แล้วที่เรียกว่าธาตุก็มี คือจักขุธาตุ ธาตุที่มันจะทำงานทางตาฉะนั้น คำว่าจักษุ นี้เป็นชื่อ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ของธาตุ ก็หมายความอย่างหนึ่ง, เป็นชื่อของอายตนะ ก็หมายความอีกอย่างหนึ่ง; แม้ว่า ชื่อมันจะเหมือนกัน. เราจะต้องศึกษาความหมายของคำที่สำคัญ ๆ เช่นคำว่า "**ธาตุ**" **มีอยู่ตามธรรมชาติ**.

คำว่า "**อายตนะ**" นั้น หมายถึง**สิ่งชนิดนั้นทำหน้าที่สำหรับติดต่อกับสิ่งอื่น** จึงถูกเรียกว่าอายตนะขึ้นมา. เมื่อเป็น**จักขุธาตุ มันก็เป็นธาตุสำหรับที่จะเห็นทางตา**; แต่พอมันมี**การเห็น** ทำหน้าที่เป็นการเห็น ก็**เรียกว่าจักขุอายตนะ** -อายตนะที่ทำหน้าที่สำหรับการเห็นอยู่. แม้สิ่งที่เรียกว่ารูปข้างนอก ก็เป็นรูปธาตุ เป็นธาตุที่มีรูปตั้งรูปตามธรรมชาติ สำหรับที่จะแตกดับไป ก็เรียกว่ารูปธาตุ; แต่พอสิ่งนี้มาทำหน้าที่ติดต่อกับตา สิ่งนี้ก็ได้ชื่อเสียใหม่ว่า รูปายตนะ -อายตนะคือรูป อย่างนี้เป็นต้น.

ขอให้เข้าใจคำว่า "**ธาตุ**" ที่มันสับสนกันอยู่ในคำ ๆ นี้ บางทีมันมีชื่ออย่าง**เดียวกัน ทั้งธาตุ ทั้งอายตนะ และทั้งขันธ์**ก็มี; เช่นว่า รูปธาตุ แล้วก็รูปายตนะ แล้วก็รูปขันธ์. ดูให้ดีว่า คำว่า*รูป* อย่างเดียวนี้ *เป็นธาตุ*ก็ได้ *เป็นอายตนะ*ก็ได้ *เป็นขันธ์*ก็ได้. เมื่อ**เป็นธาตุ**ก็หมายความว่า ตั้งอยู่ในฐานะเป็น**สิ่งที่มีรูป**และ**มีอาการแตกทำลาย**อยู่เสมอ เมื่อมามีชื่อว่า **อายตนะ** ก็เพราะว่า**มาสัมผัสกัน**เข้ากับคู่ของมันคือตา. เมื่อจะเรียกว่ารูปขันธ์ ก็หมายความว่า ทำหน้าที่ปรุงกันขึ้นมาเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งหรืออย่างหนึ่ง ในขณะหนึ่ง ๆ เท่านั้น ที่จะทำให้คนเราเกิดไปหลงเอามาเป็นตัวเป็นตน ยิ่งขึ้นไปกว่าธรรมดา, คือยิ่งไปกว่าที่จะเป็นเพียงธาตุ หรือเป็นเพียงอายตนะ.

นี่เราก็พอจะจับใจความได้คร่าว ๆ ชั้นหนึ่งว่า **ถ้าเรียกว่า ธาตุ** หมายความว่า **ยังเป็นธรรมชาติเกินไป**; ถ้าพอมา**เป็นอายตนะ** มันคล้าย ๆ กับว่า จะกระดุก-กระดิกได้แล้ว คือ**จะติดต่อกับสิ่งอื่นได้** โดยทำการสัมผัส. **พอมาเรียกว่า ขันธ์** เช่นรูปขันธ์อย่างนี้ ก็**มีอะไรที่น่าดู**มากแล้ว **จนทำให้หลงไปว่า นี่เป็นตัวตน** หรือ **เป็นของตน**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ ปัญหาก็มีอยู่ตรงที่ว่า ถ้ายังมีความ**รู้สึกว่าตัวตน**อยู่เพียงไร **ก็มีความทุกข์**อยู่เพียงนั้น; ฉะนั้น เราจึงต้องศึกษาให้รู้จริง จนไม่อาจจะเกิดความ**รู้สึกว่าตัวตน**หรือของตนขึ้นมาในขันธ์ หรือในอายตนะ หรือในธาตุก็ตาม, นี่แหละคือความสำคัญ มันอยู่ที่ตรงนี้; เพราะถ้าเราไม่รู้ เราก็จะต้องโง่ เพราะความโง่ก็ทำให้เราต้องมีกิเลส และมีความทุกข์.

ในการบรรยายครั้งที่ ๙ ที่แล้วมานี้ ก็ได้พยายามแสดงให้เห็นอย่างละเอียดชัดเจนที่สุด ว่าอะไร ๆ มันตั้งต้นเป็น**ปัญหายุ่งยาก**ขึ้นมา ก็อยู่**ตรงที่เรียกว่าผัสสะ**นั่นเอง; คือการกระทบกันระหว่างอายตนะข้างในกับอายตนะข้างนอก : ข้องในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ข้างนอกก็คือ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์. เมื่อสิ่งที่เคยเป็นแต่เพียงธาตุมากลายเป็นอายตนะทั้งข้างนอกข้างในขึ้นมาอย่างนี้ ก็มีการพบกัน. กระทบกัน, อาศัยกัน, ซึ่งเรียกว่าสัมผัส โดยที่มีธาตุอีกธาตุหนึ่งกระเด็นออกมา คือวิญญาณธาตุ; อย่างที่พระพุทธภาษิต ตรัสว่า *จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ -อาศัยตากับรูป ย่อมบังเกิดจักขุวิญญาณอย่างนี้; ติณณํ ธมฺมานํ สงฺคติ ผสฺโส -ความที่มันมามีพร้อมกัน มีด้วยกัน ทั้งสามอย่างนี้, นี่เรียกว่า "ผัสสะ"*.

ผัสสะ นี่คือใจความสำคัญที่สุดของธรรมะทั้งหมด หรือว่า**เรื่องราวต่าง ๆ** ในโลกนี้ มันจะ**ตั้งต้น** ที่ตรงนี้ ไม่มีที่อื่น และไม่มีเรื่องอื่น จึงขอร้องแล้วขอร้องอีก พูดแล้วพูดอีก ไม่กลัวว่าผู้ฟังจะรำคาญ ว่าให้รู้เรื่อง อายตนะข้างในและข้างนอก พบกันให้เกิดจักขุวิญญาณ แล้วรวมสามประการนั้น เรียกว่า ผัสสะ; แล้ว**ผัสสะคำเดียว**เท่านั้น ไม่มีมากกว่านั้น **ที่เป็นต้นตอให้เกิดสิ่งทั้งหลาย**ทั้งปวงในสากลจักรวาล ทั้งฝ่ายนามธรรมและฝ่ายรูปธรรม; จะเป็นเรื่องโลก ทั้งทุก ๆ โลกมันก็เกิดขึ้นมาได้เพราะผัสสะ มีค่าเป็นโลกขึ้นมาได้ เพราะมันมีผัสสะ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สิ่งที่เรียกว่า **กาม มีขึ้นมาก็เพราะผัสสะ** แล้วมันมีค่าเป็นที่น่าปรารถนาของคนทั้งหลาย ก็เพราะว่ามันมีผัสสะ. ถ้าจะเรียกว่ากรรม กรรมดี : กรรมชั่ว ผลกรรมอะไรเหล่านี้ มันก็มีขึ้นมาเพราะสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ. ไม่มีผัสสะก่อนแล้วจะเกิดเจตนาที่จะเป็นตัวกรรมไม่ได้ ต่อเมื่อมีเจตนา จึงจะเรียกว่ากรรม. **เจตนานั้นต้องมาจากผัสสะอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนเสมอ** จึงว่ากรรมทั้งหลายก็มาจากผัสสะ.

ผัสสะนั้นสให้เกิดเวทนา เวทนาจึงมาจากผัสสะ. ลำพังผัสสะก็ยังไม่มีอัสสาทะหรือรสอร่อย เสน่ห์ดึงดูดอะไร; แต่พอเป็นเวทนาขึ้นมาเท่านั้น ก็มีสิ่งที่เรียกว่าอัสสาทะ คือเครื่องดึงดูดใจ เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ตัณหา อุปาทาน จนเกิดสิ่งทุกสิ่งที่มีปัญหาขึ้นแก่มนุษย์เรา ที่เกี่ยวกันกับเวทนา ซึ่งทุกคนในโลกนี้เป็นทาสของเวทนา.

สิ่งที่เรียกว่าสัญญา ก็มาจากผัสสะ **สัญญาที่จำอะไรได้** หมายอะไรได้ก็เรียกว่า **สัญญา นี้ก็มาจากผัสสะ** ต้องผัสสะก่อนจึงจะให้เกิดโอกาสที่จะให้รู้ว่า นี่น่ะมันคืออะไร; เช่นผัสสะทางตา ก็รู้ว่า นี่รูปอะไร, ผัสสะทางหู ก็รู้ว่า นี่เสียงอะไร.

สัญญาที่ว่า **สำคัญมั่นหมาย**ว่า เป็นนั่นเป็นนี่ เป็นโน่น เป็นที่รัก ที่ไม่น่ารัก เป็นตัวตนอย่างนี้ ก็มาจากผัสสะชนิดใดชนิดหนึ่งมาก่อนแล้วทั้งนั้น ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความสำคัญมั่นหมายขึ้นมาในสิ่งนั้น ๆ; นี่ก็เรียกว่าตัวสัญญาทั้งหลายก็ต้องอาศัยผัสสะจึงจะเกิดขึ้นมาได้.

พวก**ทิฏฐิ**, มิจฉาทิฏฐิ, สัมมาทิฏฐิ อะไรก็ตาม ต้อง**มาจากมโนสัมผัส**. เมื่อสัมผัสด้วยอวิชชา มันก็เกิดมิจฉาทิฏฐิ, เมื่อสัมผัสด้วยวิชชา ก็เกิดสัมมาทิฏฐิ อย่างธรรมดาก็มี อย่างจมดิ่งเรียกว่า อันตคาหิกะ ไปสุดโต่ง ยากที่จะถอนอย่างนี้ก็มี. แต่ไม่ว่าอย่างไหนทั้งหมด ล้วนตั้งต้นมาจากผัสสะ อยู่ได้ด้วยผัสสะ ที่ทำให้เกิดความหมายหรือประโยชน์อะไรขึ้นมา ที่จะยึดถือเอาทิฏฐินั้น ๆ ไว้ตลอดไป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

กิเลสมาจากผัสสะ นี้เห็นได้ง่าย จะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลงนี้จะเกิดขึ้น ก็หลังจากที่มีผัสสะโดยอายตนะใดอายตนะหนึ่ง ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาก่อนแล้วทั้งนั้น ความเคยชินของกิเลส เช่น อนุสัย มันก็ต้องมาจากผัสสะอยู่ดี เพราะมันมาจากกิเลสที่เคยชิน. ในที่สุดความทุกข์ทั้งหลาย ไม่ว่าชนิดไหนหมดมันต้องตั้งต้นที่ผัสสะ.

พูดมาตั้งยืดยาวนี้ ก็เพื่อให้ทบทวนความจำในครั้งที่แล้วมาว่า **ทุกอย่างมันขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ**เพียงคำเดียว จนกระทั่งเกิดทุกข์ในที่สุด.

ทีนี้ในวันนี้จะพูดกันในข้อที่**ผัสสะนี่ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าขันธ์**ทั้งหลายขึ้นมาก่อนอย่างไร; แล้วพอไปยึดมั่นถือมั่นในขันธ์เหล่านั้นเข้า ขันธ์ก็กลายเป็นปัญจุปาทานขันธ์, ก็เป็นตัวทุกข์ขึ้นมา. ทีนี้เราจะพูดให้ชัดในข้อที่ว่า ผัสสะ ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าขันธ์นี่ขึ้นมาได้ในลักษณะอย่างไร; จึงต้องการเวลาที่มากพอสำหรับบรรยายหลักเกณฑ์ข้อนี้โดยเฉพาะ.

ความหมายสำคัญของผัสสะ

ผัสสะนั้น คือ**การสัมผัส** หรือการกระทบกันของอายตนะ ถ้าเรียกเป็นบาลีให้สั้นๆ ให้เพราะๆ ก็เรียกว่า อายตนสัมผัส **เป็นคำที่ต้องจำไว้ว่า** มันมีคำว่า **อายตน-สัมผัส** คือการสัมผัสด้วยอายตนะ เพราะอายตนะสัมผัสนี่ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าขันธ์.

ความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า “ขันธ์”

ขันธ์นี้ แปลว่า **กลุ่ม** หรือ **กอง** ของอะไรอันหนึ่งซึ่งทำหน้าที่รวมกัน, ร่วมกัน, เหมือนกัน; นี่เรียกว่าขันธ์. เกิดเป็นกลุ่มขึ้นมาจากหลายๆ สิ่ง เป็นกลุ่มหนึ่งก็เรียกว่าขันธ์เหมือนกัน; ใจความสำคัญต้องการจะให้มองให้เห็นว่า **สิ่งที่เรียกว่าขันธ์**นี้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มัน**เป็นของลม ๆ แล้ง ๆ**. เดี๋ยวนี้เรามีความรู้สึกกันไปในทำนองที่ว่า ขันธ์นี้ เป็นชิ้นเป็นก้อน เป็นอัน, เป็นของที่เรียกว่า อย่างน้อยก็ไม่แพ้ก้อนหิน แต่ที่จริงมันเป็นของลม ๆ แล้ง ๆ ไม่มีส่วนที่จะเป็นตัวตนอะไรได้, เห็นได้ง่าย ๆ ตรงที่ **สิ่งที่เรียกว่าสัมผัส**นั่นแหละ ก็**เป็นของลม ๆ แล้ง ๆ**.

ยกตัวอย่างเหมือนว่า เราเอาหินมาตีเข้าที่เหล็ก หรือเอาเหล็กมาตีเข้าที่หิน จะเกิดประกายไฟออกมา; ประกายไฟนั้นจะเป็นตัวตนอันแท้จริงได้อย่างไร เพราะว่ามันเพิ่งเกิดออกมาจากการเอาเหล็กฟาดเข้าที่หิน. แล้วกิริยาอาการที่เอาเหล็กฟาดเข้ากับที่หินนี่ไม่ใช่เป็นของจริงจังอะไร, เป็นของชั่วขณะแวบเดียว ซึ่งก็เป็นของลม ๆ แล้ง ๆ อยู่แล้ว.

ดังนั้น สิ่งที่เรียกว่า**ผัสสะ**นั่น มันก็เป็นของลม ๆ แล้ง ๆ ที่เอาเป็นตัวเป็นตนอะไรไม่ได้ เพราะว่า**เป็นเพียงกิริยาอาการ** ที่กระทบกันเข้าในระหว่างของสองสิ่ง; เมื่อตัวของสิ่งนั้นก็ลม ๆ แล้ง ๆ ทั้งสองสิ่ง และกิริยาอาการที่กระทบกันก็ลม ๆ แล้ง ๆ อีก แล้วสิ่งใดที่เกิดมาจาก**การกระทบกันนั้นมันจะไม่ยิ่งเป็นของลม ๆ แล้ง ๆ ไปได้อย่างไร**. ถ้าเข้าใจข้อนี้ก็จะเข้าใจได้ทันทีว่า อายตนะสัมผัส คือการสัมผัสทางอายตนะ นั่นก็เป็นของ ลม ๆ แล้ง ๆ ชั่วขณะแวบเดียว แต่แล้วมันให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าขันธ์ขึ้นมา : รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ อะไรก็ตาม.

ดังนั้น สิ่งที่เรียกว่า**ขันธ์นั้น** จะต้อง**เป็นของลม ๆ แล้ง ๆ ยิ่งไปกว่าอายตน-สัมผัส**, หรือยิ่งไปกว่าอายตนะ, หรือยิ่งไปกว่าสัมผัส. ขันธ์ยิ่งเป็นของที่เรียกว่าลม ๆ แล้ง ๆ ยิ่งขึ้นไปทุกที; แต่ในความรู้สึก ในจิตของคน ไม่เป็นอย่างนั้น; จะรู้สึกว่า เป็นตัว เป็นตน เป็นก้อน เป็นอะไร, เป็นตัวกู - ของกู ขึ้นมาในที่สุด. นี่มันทวนกลับกันเสียอย่างนี้ แทนที่จะเห็นเป็นของลม ๆ แล้ง ๆ ยิ่งขึ้นไป - ยิ่งขึ้นไป กลับเห็นเป็นของที่เป็นตัวเป็นตน เป็นชิ้นเป็นก้อนมากขึ้น ๆ. นี่คือตัวปัญหาในทางวิชาความรู้ ที่เราจะต้องศึกษาให้เห็นชัด.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทุกอย่างมาจากอายตนสัมผัส ในกรณีนี้ เราจะ**ระบุไปยังสิ่งที่เรียกว่าขันธ์**. เพราะเหตุไร จึงระบุไปยังสิ่งที่เรียกว่าขันธ์? เพราะ**สิ่งที่เรียกว่าขันธ์นั่นแหละมันเป็นสิ่งที่หลอกเรามากที่สุด** ทำปัญหาให้เกิดแก่เรามากที่สุด กระทั่งเป็นตัวทุกข์ขึ้นมา; เพราะว่า เราไปยึดเอาขันธ์นั้นโดยความเป็นตัวเป็นตน.

คำว่า "**เรา**" ในที่นี้**คืออะไร? "เรา"** ในที่นี้ ก็**คือจิตที่แสนจะโง่** มันโง่จนพูดไม่ถูกแล้ว; จิตที่มันประกอบอยู่ด้วยความโง่นั้นแหละ คือตัวเรา. เพราะฉะนั้นเราก็ได้, จิตที่ประกอบอยู่ด้วยความโง่ก็ได้, ที่ไปเข้าใจไปสำคัญไปมั่นหมายเอาขันธ์นั้นว่าเป็นตัวเป็นตน ก็เกิดความทุกข์; เพราะว่าต้องหอบหิ้วตัวตน นี่ก็เป็นทุกข์อยู่แล้ว, ทีนี้ พอสิ่งที่หอบหิ้วไว้นั้นเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไป ก็ยิ่งมีความทุกข์มากขึ้นอีก; หรือแม้มันยังไม่ทันจะเปลี่ยน พอคิดว่ามันจะเปลี่ยน ก็เป็นทุกข์ล่วงหน้า. นี่จะไม่ให้เรียกว่าเป็นอวิชชา หรือเป็นความโง่ แล้วจะให้เรียกว่าอะไร.

ขอให้ดูกันให้ดีสังนิดหนึ่งว่า **ผัสสะนั่นน่ะ มันให้เกิดขันธ์ขึ้นมาอย่างไร?** นี่ก็เคยพูดแล้ว ไม่ใช่ไม่เคยพูด แต่ก็ต้องพูดอีก เพราะว่าท่านก็ลืม หรือว่าไม่เข้าใจเต็มที่; ถ้าไม่เข้าใจชัดเจนอยู่เต็มที่ มันก็ฟังเรื่องต่อไปไม่ถูก.

เพื่อความเข้าใจ จึงขอทบทวนความจำ ขอให้ไล่ไปตามความรู้ที่มีอยู่แล้วก็ได้ : ผู้เคยฟังมาหลายหนแล้วก็พอจะฟังถูกว่า *ผัสสะ* คือการกระทบของอายตนะนี้ ย่อมจะ *เกิดเวทนา* ขึ้นมา เป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นอทุกขมสุขก็ได้; พอเกิดเวทนาแล้วก็ย่อมจะสำคัญมั่นหมายในเวทนานั้น *เป็นสัญญา* ว่า*สุขสัญญา* ว่า*ทุกขสัญญา อัตตสัญญา นิจจสัญญา* กระทั่ง *มมสัญญา - สัญญาว่าของเรา*ขึ้นมา เพราะเวทนานั้นมันจับใจ จับใจนี้จับด้วยอวิชชา คือความโง่; *แล้วก็ปรุงความคิด*ที่จะมั่นหมายสิ่งนั้นแหละว่ามีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นมีความหมายว่า ของฉัน หรือว่าเอาเป็นตัวฉันไปเสียเลยก็มี แล้วแต่กรณีที่มันจะเกิดขึ้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี่แหละ คือ**ผัสสะให้เกิดเวทนา, เวทนาให้เกิดสัญญา,** พอมั่นหมายเป็นสัญญาอย่างนี้แล้ว ก็มี**สังขาร**คือความคิด อย่างนั้นอย่างนี้. ตอนที่เรียกว่าสังขารคือความคิดนี่ เราจะแยกออกไปได้หลายตอน คือเป็นสัญเจตนา มุ่งมั่นขึ้นมาก่อน แล้วก็เป็นตัณหาคือความอยาก เป็นวิตก ครุ่นคิด วิจาร วิจารณา ทั้งหมดนี้ก็เรียกได้ว่าเป็นสังขารคำเดียวคือ สังขารขันธ์.

ขอให้ย้อนไปคิด สังเกต เห็นให้ชัดว่า พอ**ผัสสะให้เกิดเวทนา**แล้ว เวทนานี่ก็เป็นขันธ์อันหนึ่ง, เวทนาให้เกิดสัญญา-มั่นหมาย สัญญานี้ก็เป็นขันธ์อันหนึ่ง, **สัญญาให้เกิดสังขาร** นี้ก็เป็นสังขารขันธ์ เป็นขันธ์อันหนึ่ง; สิ่งที่เรียกว่าสังขารหรือสังขารขันธ์นี้ มีมากอย่างมากชนิด แล้วก็ยังหลายซับหลายซ้อน จะแจกออกไปเป็นสัญเจตนา ตัณหา วิตก วิจาร อะไรก็ได้. แต่แล้ว**สังขาร**นั้นก็**กลับเป็นอารมณ์** คือเป็นธัมมารมณ์ ซึ่งเป็น**อารมณ์ของมโนวิญญาณ**อีกทีหนึ่ง; นี่ก็เกิดมีวิญญาณได้อีก แม้ว่าวิญญาณจะมีข้างต้นให้เกิดผัสสะแล้ว ในสุดท้ายก็มีสังขารเป็นอารมณ์ของมโนวิญญาณ, นี่ก็คล้าย ๆ กับว่ามันจบลงที่มโนวิญญาณ สำหรับกรณีหนึ่ง คือมันเป็นการรู้สึกสรุปในตอนท้ายว่า นี้อะไร, นี่อย่างไร, นี่เท่าไร; เพราะมโนนั่นมันไปสัมผัสในสังขารขันธ์อันสุดท้ายนั้น. นี่คำว่า “วิญญาณขันธ์” นี้ มีอยู่ทั้งข้างหน้า มีอยู่ทั้งข้างหลัง มันเกิดสลับอยู่ตลอดไป.

บัดนี้ เรา**ก็ได้เป็น ๕ ขันธ์** คือ*รูปขันธ์* ได้แก่ อายตนะทั้งหลายทั้งภายในและภายนอก แล้วก็ได้*เวทนาขันธ์ ได้สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์* **พัวพันกัน** ยุ่งกันไปหมด.

ลักษณะอาการที่เกิดเป็นขันธ์ ๕

ถ้าตามหลักที่**เขาเรียงไว้ เป็นตัวหนังสือ เรียกว่าขันธ์ ๕**; นี่คอยฟังให้ดี เรียกไว้ว่า **รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ** จนทุกคนก็ท่องได้ขึ้นใจอยู่แล้ว

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หมายเลข ๑. คือ**รูปขันธ์** นี้ก็หมายความว่า **อายตนะ**ทั้งสองฝ่าย; **ฝ่ายใน** คือ ตา หูจมูก ลิ้น กาย, **ฝ่ายนอก** คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ; ทั้งสองสายนี้เรียกว่ารูป ทำหน้าที่กันได้เมื่อไรก็เรียกว่า **รูปขันธ์**เกิดขึ้นแล้ว.

หมายเลข ๒. อายตนะสองฝ่ายนี้พบกัน เรียกว่า ผัสสะ นี้ ทำให้เกิดจักขุ-วิญญาณขึ้นมา; นี้ วิญญาณขันธ์ส่วนนี้ก็เกิดทีหนึ่งก่อน แล้วก็เกิดผัสสะเต็มที่ **ผัสสะก็ให้เกิดเวทนา** คือรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ อทุกขมสุข. **นี้ก็คือเวทนาขันธ์** หมายเลขสอง.

หมายเลข ๓. สัญญา สำคัญมั่นหมาย อย่างนั้นอย่างนี้ **ลงไปบนเวทนา**นั้นอีกที่หนึ่ง ก็เรียกว่าเวทนาขันธ์ให้เกิดสัญญาขันธ์.

หมายเลข ๔. ก็คือ สังขารขันธ์ เป็นความคิดนึกไปตามอำนาจของสัญญาขันธ์ มั่นหมายว่าอย่างไรก็จะคิดนึกไปให้มันเข้ารูปเข้ารอยกันกับสัญญานั้น ๆ; นี่เรียกว่าจะเป็นจิตจริงจังขึ้นมาที่ตอนนี้. นี่ก็เรียกว่าสังขารขันธ์เกิดขึ้นเป็นความคิดสมบูรณ์แบบเต็มที่ เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤต หรือจะเรียกว่าเป็นกรรมสำหรับจะเกิดผลกรรมแล้ว.

หมายเลข ๕. สังขารขันธ์นี้จะอยู่ในรูปของสัญญา หรือตัณหา หรือวิตก หรือวิจาร ก็อาจจะเป็นอารมณ์ของความรู้ทางมโนอีกทีหนึ่ง; แปลว่ามโนนี้สัมผัสความรู้สึกที่เป็นสังขารขันธ์นั่นอีกทีหนึ่ง; ก็**ถึงหมายเลข ๕ คือวิญญาณขันธ์ที่สมบูรณ์** เป็นมโนวิญญาณที่เป็นไปโดยมากก็คือวิญญาณทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย นี่มีอยู่ด่านนอกเป็นส่วนมาก พอถึงมโนวิญญาณที่ ๖ นี้ก็เป็นด่านข้างในเป็นส่วนลึก.

การที่เรียกลำดับขันธ์ทั้ง ๕ ไว้ในลักษณะที่เราท่องกันอยู่นี้ก็นับว่าถูกต้อง แล้ว คือรูปขันธ์มาก่อน เป็นที่ตั้งแห่งผัสสะ ให้เกิดเวทนาขันธ์ เกิดสัญญาขันธ์ เกิดสังขารขันธ์ เกิดวิญญาณขันธ์ อันดับสุดท้ายก็นับว่าถูกต้องแล้ว.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่พูดว่า "**ถูกต้องแล้ว**" นี้ ไม่ใช่ว่าเราจะลบหลู่พระพุทธเจ้า ว่าพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้; แล้วเราทำมาเป็นผู้เก่งกว่าพระพุทธเจ้า ว่าถูกต้องแล้วอีกทีหนึ่ง อย่างนี้ก็หามิได้.

ข้อนี้ เป็นเพราะว่า **เรื่องขันธ์ทั้ง ๕ นี้ เขาพูดกันอยู่แล้วก่อนพระพุทธเจ้า**. ถ้าไม่เข้าใจ เดี๋ยวก็จะพูดกันเฉพาะข้อนี้ ว่าขันธ์ทั้ง ๕ นี้ เขารู้จักหรือเขาพูดถึงกันมาแล้วก่อนพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าไม่ต้องมาทรงอธิบายว่า อะไรเป็นอย่างไร; มาถึงก็ตรัสบอกแก่เบญจวัคคีย์เลยว่ารูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา, ไม่ต้องบอกว่ารูปคืออะไร เวทนาคืออะไร บอกแต่ว่าเป็นอนัตตาไปได้เลย เพราะว่าพวกเบญจวัคคีย์เขารู้กันอยู่แล้ว ว่าขันธ์ทั้ง ๕ นั้นคืออะไร.

เหตุไรจึงลำดับขันธ์ ๕ ไว้ ดังที่กล่าวมาแล้ว

บัดนี้ เราจะมองกันในแง่ที่ว่า ทำไมคนครั้งก่อนพระพุทธเจ้าด้วยซ้ำไปนั้นจึงได้เรียกลำดับขันธ์ ๕ ขันธ์ไว้ในลักษณะอย่างนี้ ว่า รูป แล้วก็เวทนา แล้วก็สัญญา แล้วก็สังขาร แล้วก็วิญญาณ.

เมื่ออาตมาเรียกนักธรรมก็งง; ถามครูก็ตอบไม่ได้ อู้อี้ ๆ. ทำไมถึงเรียงอย่างนี้? **ทำไมจึงเอาก่อนมาไว้หลัง เอาหลังมาไว้ก่อน?** ครูก็ไม่บอก. พออาตมาเป็นครูเข้าเอง มันก็อู้อี้ ๆ ไม่บอก หรือบอกไม่ได้อีก, จนกระทั่งมาศึกษาต่อมาในโอกาสหลัง ๆ นี้ จึงมองเห็นคำอธิบายเหล่านี้อย่างชัดแจ้งว่า ทำไมจึงต้องเรียงลักษณะของขันธ์ทั้ง ๕ ในลักษณะอย่างนี้.

ทีนี้ ก็ขอให้กลับไปหาตัวเรื่อง หรือประเด็นที่ว่าเรื่องขันธ์นี้ เท่าที่เรารู้กันอยู่เวลานี้นับว่าถูกต้องหรือยัง? ที่นั่งอยู่ที่นี่ ถ้าถามว่าขันธ์ ๕ คืออะไร? ก็ตอบได้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็ท่องได้. แล้วคุณเป็นอะไร? เพราะว่าไม่มีอะไรนอกจากขันธ์ ๕; นี่ก็ตอบได้แต่จะ*ตอบไปด้วยความจำ หรือความเข้าใจ ความมั่นหมาย ความสำคัญผิด*วิปลาส. บางคนจนถึงกับตอบว่า ผมมีขันธ์ ๕ ของผมอยู่ตลอดเวลา, เดี๋ยวนี้ทุกคนลองคิดดูว่าจะ**จริงไหม** ถ้าใครสักคนหนึ่งมาพูดว่า ข้าพเจ้า**มีขันธ์ ๕ อยู่ตลอดเวลา?** ถ้าเรารู้จริงเราก็เห็นได้ว่า เขาพูดละเมอไป; มีขันธ์ ๕ ตลอดเวลา จะมีอย่างไรได้; เพราะว่าถ้าเขามีเวทนา มันก็ยังไม่มีสัญญา, พอเขามีสัญญาเกิดขึ้น เวทนามันก็ดับไปเสียแล้ว, พอว่ามีสังขารขึ้นมา สัญญามันก็ดับไปแล้ว, จนกว่ามันจะมาเป็นวิญญาณอันสุดท้าย แต่ละขันธ์มันมีพร้อมกันไม่ได้ สิ่งที่เรียกว่า**ขันธ์ ๕** นี้.

นี่ ก็แปลว่าเท่าที่เรารู้กันอยู่ **สอนกันอยู่** ในวัดนี้มัน**ยังไม่ถูก**; เพราะว่าทำให้คนเข้าใจไปว่า "ข้าพเจ้ามีขันธ์ทั้ง ๕ อยู่ตลอดวเลา" ซึ่งอาตมาเอง เมื่อเป็นผู้สอนนักธรรมอยู่ก็ไม่รู้, แล้วก็ไม่รู้ว่าขันธ์ ๕ นี้มันเพิ่งเกิดอย่าง ลม ๆ แล้ง ๆ สลับกันไปตลอดเวลา คิดว่ามันมีอยู่ตลอดเวลาเป็นขันธ์ ๕ เช่นเดียวกับธาตุ; เราเข้าใจผิดกันอย่างนี้ แม้ว่าเขาจะแจกขันธ์ ๕ ไว้เป็นอย่างนั้นๆ คือ รูปแจกเป็นมหาภูตรูป อุปาทายรูป เวทนาแจกเป็น ๓๖ แจกกันเหมือนอย่างกับแจกเม็ดมะขามที่มันกองอยู่แล้วอย่างนี้ ก็ไม่ทำให้รู้ได้ ว่า**ขันธ์แต่ละขันธ์นี่มันเพิ่งจะเกิดขึ้นอย่างทะยอยกันไป ปรุงแต่งกันไป ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นพร้อมกันได้**; เพราะว่าการที่จะเกิดขันธ์แต่ละขันธ์หนึ่ง ๆ นั้นต้องมีกรณีเฉพาะและต้องมาตามลำดับ.

นี้ เราจะต้องถือว่า สิ่งที่เรียกว่าขันธ์นี้ จะเรียกว่ามี**ขันธ์**อะไรขึ้นมาได้ก็**เพราะขันธ์นั้น ๆ กำลังทำหน้าที่อย่างนั้นอยู่**; เช่นว่า รูปธรรมนี่ ถ้าไม่ทำหน้าที่ของรูปขันธ์มันก็ยังไม่เป็นรูปขันธ์ขึ้นมา, เวทนาธาตุก็เหมือนกัน ถ้าไม่ทำหน้าที่ของเวทนา ก็ยังไม่เป็นเวทนาขันธ์ขึ้นมา, เมื่อสัญญาธาตุยังไม่ทำหน้าที่ของมัน มันก็ยังเป็นเพียงสัญญาธาตุ ไม่เป็นสัญญาขันธ์ขึ้นมา, สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ก็เหมือนกัน เช่น วิญญาณธาตุมีอยู่แล้ว แต่ถ้าไม่ทำหน้าที่ของมันก็ยังไม่เป็นวิญญาณขันธ์เลย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขันธ์ ๕ มิได้มีอยู่ตลอดเวลา เพิ่งเกิดเมื่อมีผัสสะ

เราจึงสรุปใจความได้สั้นที่สุดและถูกที่สุดว่า ขันธ์นั้น**จะเป็นขันธ์ขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อมันทำหน้าที่ของขันธ์นั้น ๆ**. เราจะกันลืมข้อนี้ได้โดยเราจะพูดว่า แมวมันเป็นแมวต่อเมื่อมันทำหน้าที่ของแมว; แต่คนโง่ ๆ จะพูดว่าแมวเป็นแมวอยู่ตลอดเวลา. ถามว่าใครกำลังโง่อย่างนี้? คงจะยกมือกันสลอนไปทีเดียวว่า แมวมันเป็นแมวกันอยู่ตลอดเวลา. ที่จริงแมวมันจะเป็นแมวก็ต่อเมื่อมันทำหน้าที่ของแมว ซึ่งมันทำอะไรบ้าง, ก็เช่นว่าจับหนูโดยเฉพาะ; นอกจากนั้น มันเป็นอะไรก็ไม่รู้ มันเป็นเพียงธาตุธรรมดาประกอบกันอยู่ ยังไม่เป็นแมวตามความหมายของคำว่า “แมว”.

คำว่า รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์, **๕ ขันธ์นี้**ก็เหมือนกัน **จะได้ชื่ออย่างนั้น ต่อเมื่อมันทำหน้าที่ของขันธ์นั้น ๆ** มิฉะนั้นจะลดลงไปเป็นเพียงอายตนะบ้าง เป็นเพียงธาตุ, ธาตุตามธรรมชาติ ธาตุใดธาตุหนึ่งบ้าง. ทีนี้เมื่อขันธ์มันทำหน้าที่ตามหน้าที่ของขันธ์นั้น ๆ แล้ว ไม่ใช่มันจะคงอยู่อย่างนั้น; พอเสร็จหน้าที่แล้วก็ดับไป ให้โอกาสแก่ขันธ์อื่นเกิดขึ้น; มันจึงไม่มีทางที่ใครจะมาพูดว่าเรามีขันธ์ทั้ง ๕ อยู่ตลอดเวลาได้.

เพียงแต่ขันธ์ทำหน้าที่แล้วดับไปแต่ละขันธ์ ๆ นี่ก็ยังไม่สำคัญเท่ากับข้อที่จะขอร้อง**ให้มองให้ว่ามันเป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ** : มันเป็นเวทนาขันธ์วาบเดียวแล้วก็ดับไป, เป็นสัญญาขันธ์วาบเดียวแล้วก็ดับไป. เป็นสังขารขันธ์วาบเดียวแล้วก็ดับไป, มันเหมือนกับว่าตีเหล็กไฟด้วยหินกับเหล็กวาบ ๆ อยู่อย่างนี้ มันไม่เป็นจริงเป็นจังที่ตรงไหนได้ มันเป็นของลม ๆ แล้ง ๆ. แต่แล้วมันน่าตกใจ น่าอัศจรรย์ที่ว่า มันไม่แสดงให้เห็นว่าเป็นของลม ๆ แล้ง ๆ **เราไม่รู้สึกว่าเป็นของลม ๆ แล้ง ๆ** เราเลยรู้สึกเป็นดุ้นเป็นก้อนเป็นตัวเป็นตน รู้สึกเป็นอย่างนั้นเสียเรื่อย แล้วเป็น “**ฉัน**” อยู่เรื่อย; เมื่อ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ไปกำหนดเข้าที่ขันธ์ไหน เอาขันธ์นั้นเป็นตนขณะหนึ่งชั่วคราว คืออย่างน้อยก็เป็นของตน.

ทีนี้ ปัญหามันก็มีอยู่ว่า เราเข้าใจขันธ์ เข้าใจเรื่องราว หรือข้อเท็จจริงทั้งหลายของสิ่งที่เรียกว่าขันธ์นี้ถูกต้องหรือไม่.

ถ้าเข้าใจผิด มันก็เป็นทุกข์, ถ้าเข้าใจถูกมันก็ไม่เป็นทุกข์. ฉะนั้นเราจะสุขหรือทุกข์ จะเป็นทุกข์หรือจะไม่เป็นทุกข์ มันก็เพราะว่าเรามองขันธ์นี่ถูกต้องตามที่เป็นจริงหรือไม่; พอเราไปมองขันธ์ เข้าใจขันธ์ผิดจากที่เป็นจริง ก็ไปยึดมั่นถือมั่น เกิดเป็นทุกข์, พอมองถูก ก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะรู้ตามที่เป็นจริง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่เป็นทุกข์.

ทีนี้ เรายังมีตา หู จมูก ลิ้น กาย, แล้วก็มีรูป เสียง กลุ่น รส มากระทบ ตา หู จมูกลิ้น กาย อยู่เรื่อย; คือสิ่งที่จะให้เกิดขันธ์นั้นมันมีอยู่เรื่อย มีอยู่เรื่อยไป วันหนึ่งมีโอกาสไม่รู้จักกี่สิบครั้ง กี่ร้อยครั้ง ที่จะเป็นขันธ์หนึ่ง ๆ ขึ้นมา; **ถ้าไปยึดมั่นเข้าก็เป็นทุกข์ ไม่ยึดมั่นเข้าก็ไม่ทุกข์. ที่จะห้ามไม่ให้มันเป็นขันธ์นั้นไม่ได้** เพราะว่า ตามันยังดีอยู่ มันยังไม่บอด ตาก็เห็นรูป รูปก็ยังมีอยู่ในโลก แล้วก็ต้องเกิดจักขุวิญญาณ; เมื่อตากระทบรูป อะไรอย่างนี้มันก็เกิดขันธ์เรื่อย มันเหลืออยู่แต่ว่าจะยึดมั่นหรือไม่ยึดมั่น เพราะความสำคัญผิดหรือความสำคัญถูก หรือเพราะความรู้ถูกต้อง; ถ้าสำคัญละก็ผิด ถ้ารู้ละก็ถูก.

นี่แหละ ขอให้พิจารณาดูกันในส่วนนี้ อย่าได้คิดว่ากระทบกระเทียบหรืออะไร; มาพิจารณากันว่า *ความรู้เรื่องขันธ์ ๕ ของพวกเราในเวลานี้เป็นอย่างไร?* เอาเวลานี้ เดี๋ยวนี้ ที่นี่ เป็นหลักก็ได้ ว่าความรู้เรื่องขันธ์ ๕ ของเรา มันเป็นอย่างไร;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ผิดหรือถูก. ถ้าถูกก็ถูกเท่าไร? เราถูกสอนว่าขันธ์ ๕ มีอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าเรานี่ประกอบอยู่ด้วยขันธ์ ๕ เราเลยเข้าใจเสียเองว่าประกอบอยู่ด้วยขันธ์ ๕ ตลอดเวลา แล้วเราก็สอนเพื่อน หรือสอนลูกศิษย์ของเราว่าอย่างนั้นอีก เราก็รู้อย่างนี้ สอนเขาก็อย่างนี้ ก็เลยว่าตาม ๆ กันไปหมดว่าเรามีขันธ์ ๕ อยู่ตลอดเวลา,

บางขณะขันธ์ ๕ ยังมิได้เกิดขึ้น

ในบางกรณี **ถ้าขันธ์ไม่ได้ทำหน้าที่เลย** ก็เรียกว่า**เราไม่มีขันธ์**เสียดีกว่า; เช่นว่าเรากำลังสลบอย่างนี้ ปราศจากความรู้สึกทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เลย. เมื่อคนกำลังสลบ ร่างกายมันก็ทำหน้าที่ของร่างกายไม่ได้ คือไม่เป็นรูปขันธ์ ไม่เป็นอายตนะในหรือว่านอกขึ้นมาได้อย่างนี้. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่ปรากฏเลยอย่างนี้ มันก็เหลือแต่ธาตุล้วน ๆ เป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม หรือธาตุอากาส ธาตุวิญญาณล้วน ๆ ยังไม่เป็นขันธ์ขึ้นมาได้. อย่าเข้าใจว่าเมื่อกำลังสลบอยู่นั้น เราก็ยังมีขันธ์ ๕ อยู่นั่นเอง อย่างนี้; เมื่อยังไม่สลบ เป็น ๆ อยู่ เราจะยังมีขันธ์ ๕ พร้อมกันในคราวเดียวกันทั้ง ๕ ไม่ได้; แล้วนับประสาอะไรกับเวลาที่เรากำลังสลบ ซึ่งมันจะไม่มีแม้แต่สักขันธ์เดียว.

หรือว่าในกรณีที่เรานอนหลับอย่างนี้ ถ้าเรา**หลับสนิท ไม่ทำหน้าที่ของขันธ์**อะไรได้; เว้นไว้แต่ว่ามันจะฝัน เมื่อฝันก็เป็นครึ่งสำนึกครึ่งขันธ์ ซึ่งก็ยังไม่ใช่ขันธ์ ไม่ควรจะเรียกว่าขันธ์. ในเวลาอย่างนี้ ก็ไม่กล่าวได้ว่า มีวิชชา หรือว่ามีอวิชชา; แม้มันจะเป็นขันธ์ขึ้นมา มันก็เป็นปัญจุปาทานขันธ์ไม่ได้ แต่แล้วมันก็ไม่เป็นขันธ์อะไรเลย.

นี่ขอให้นึกถึงว่า**เมื่อเราหลับ**หรือเรา**สลบ** หรือ**หยุดอยู่ในฌาน**ชนิดที่เป็นสมาบัติ ไม่คิดไม่นึก ไม่รู้สึกอย่างนี้ มันก็ไม่มีขันธ์อะไรเลยได้; การปรุงหยุดไป

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เหลืออยู่เป็นธาตุ เป็นเชื้อ สักว่าธาตุเหมือนอยู่ สำหรับจะปรุงเป็นขันธ์ขึ้นมาเมื่อออกจากสมาบัติแล้วอย่างนี้.

นี่ ขอให้ยุติกันได้สักทีหรือยังว่า เรามิได้มีขันธ์ ๕ อยู่ตลอดเวลา; เรารู้สึกเต็มที่อย่างนี้ **เราก็มีอยู่ได้แต่เพียงขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง**. ถ้าเราหมดความรู้สึกด้วยประการทั้งปวง เราก็มิได้มีขันธ์ใดเลยที่เหลืออยู่ในความหมายของคำว่าขันธ์ หรืออายตนะก็ตาม; แต่อาจจะเหลืออยู่ในความหมายของคำว่า ธาตุ : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ก็ยังอยู่ที่ร่างกายนี้, และวิญญาณธาตุ คือจิตที่ไม่ได้ทำหน้าที่อะไร ก็ยังเหลืออยู่ในกลุ่มนี้, อากาสธาตุก็เหลืออยู่ในกลุ่มนี้.

การที่จะพูดว่า เราประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ตลอดเวลานั่นแหละถูก ถ้าเราพูดว่าเราประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ ตลอดเวลานี้ก็ถูก; แต่ถ้า**จะพูดว่าเราประกอบด้วยขันธ์ ๕ ตลอดเวลานี้มันไม่มีเหตุมีผล** มันไม่มีทางที่จะเป็นไปได้. มันอาจจะประกอบอยู่ด้วยขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง เป็นอย่างมาก,หรือบางที ก็ไม่มีขันธ์เลย ถ้าไม่มีความรู้สึกสัมผัสทางอายตนะ. ทีนี้ *"เราคือขันธ์ ๕, เราอยู่กับขันธ์ ๕, ข้าพเจ้ามีขันธ์ ๕ อยู่ตลอดเวลา"* เป็นความโง่เท่าไร เป็นความบ้าเท่าไร เป็นความหลงเท่าไร; คิดดู**พระพุทธเจ้าท่านก็พยายาม**ในข้อนี้ พยายามสุดความสามารถของท่านที่จะให้พวกเราสาวกทั้งหลายนี้รู้ว่า ไม่มีขันธ์ ๕ ที่เป็นตัวตนที่ไหน.

คนทั้งหลายมักไม่สนใจจะศึกษาความจริงเรื่องขันธ์

ฝ่ายของเราก็**ไม่สนใจที่จะรู้ข้อเท็จจริงข้อนี้** คือเรื่อง**ธาตุ** เรื่อง**อายตนะ** เรื่อง**ขันธ์**นี้ไม่สนใจจะรู้ให้มันจริง ๆ จัง ๆ. พออาตมามาพูดซ้ำ ๆ ซ้ำ ๆ กันหลายหนเข้าก็บ่นว่าเบื่อแล้ว; ไม่รู้ว่าจะพูดไปทำไม. เมื่อยังไม่รู้ก็ยังต้องพูด เพราะว่าท่านทั้งหลายไม่สนใจที่จะรู้เรื่องนี้ให้มันจริง ๆ จัง ๆ. ดูแต่พระเณรในวัดนี้น่ะมากันกี่องค์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่มาฟังเรื่องนี้; ต่างก็ไม่สนใจกันเหมือนกัน ก็เลยไม่ต้องรู้ว่า ขันธ์นี่มันคืออย่างไร, อย่างไรกันแน่ แม้แต่พวกที่เป็นพระเป็นเณร. ทีนี้ชาวบ้านก็มากันกี่คน ชาวบ้านบางคนก็รู้แต่ชื่อ ท่องได้เพราะทำวัตรเช้าได้ เขาก็ท่องเรื่องขันธ์ทั้ง ๕ ได้ แต่ก็ไม่รู้ว่ามันคืออะไร, อยู่ที่ไหน, เมื่อไร, ข้อเท็จจริงมันเป็นอย่างไร.

ขณะนี้ ก็จะพอรู้ว่า ถ้าเรียกว่าธาตุ มันก็อย่างหนึ่ง; เราก็พอจะดูธาตุทั้ง ๖ ได้. แต่พอเรียกสูงขึ้นมา เป็นอายตนะ : **ธาตุทำหน้าที่เป็นอายตนะ** เป็นรูปธาตุ ทำหน้าที่เป็นอายตนะภายในภายนอก ก็เริ่มจะไม่เข้าใจ. พอเป็นอายตนะแล้วมัน**ไม่อาจจะทำทีเดียวทั้งหมดได้**; คือใคร ๆ ก็ไม่ทำหน้าที่รู้อะไรพร้อมกันทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้ง ๕ หรือทั้ง ๖ อย่างได้; มันต้องทีละอย่าง.

แต่ถ้าว่าเรา**มีอายตนะ** คือ**พร้อมที่จะรู้อารมณ์ทั้ง ๖ นี้ เรามีได้** : มีอายตนะที่ยังไม่ได้ทำงาน คือธาตุ จักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ, พูดเป็นไทย ๆ ว่า ธาตุทางตา ธาตุทางหู ธาตุทางจมูก ธาตุทางลิ้น ธาตุทางกาย ที่จะทำหน้าที่อย่างนั้น เรามีอยู่ตลอดเวลาได้. และประสาทอันนั้นก็มีพร้อมอยู่ตลอดเวลาได้, แล้วแต่ว่าเราจะใช้ในทางไหน ในอายตนะอันไหน.

เรามี**สัมผัสทีเดียวพร้อมกันทั้ง ๖ อย่างไม่ได้ เราต้องมีทีละสัมผัส** ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง แล้วแต่โอกาส; แต่ว่าอายตนะนั้น ในฐานะที่เป็นอายตนะรอรับอารมณ์นั้น อาจจะมีอยู่ได้ พร้อมอยู่ได้ เพราะว่าเป็นเพียงว่าธาตุเท่านั้นเอง : จักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ มโนธาตุ รูปธาตุ สัททธาตุ คันธธาตุ รสธาตุ โผฏฐัพพธาตุ มโนธาตุ ธัมมธาตุ; ธาตุเหล่านี้พร้อมอยู่ได้ตลอดเวลาที่จะเป็นจักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท มโนปสาท.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ศึกษาให้รู้ความต่างของธาตุ อายตนะ ขันธ์

เท่าที่พูดมานี้ ก็อยากให้เห็นชัดจนแยกกันได้ว่า เมื่อเป็นธาตุ, **เป็นธาตุ**อยู่น่ะ**คืออย่างไร**, เมื่อ**เป็นอายตนะ**ขึ้นมามัน**เป็นอย่างไร**, แล้วพอ**เป็นขันธ์**ขึ้นมาแล้วมัน**เป็นอย่างไร**.

ทีนี้เป็นขันธ์แล้ว ยังมีอีกชั้นหนึ่งคือว่า จะเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมาได้อย่างไร; ถ้าไม่ถูกยึดถือมันก็เป็นขันธ์แล้วเฉย ๆ พอถูกยึดถือมันก็เป็นอุปาทานขันธ์. โดยทั่วไปเราพูดถึงขันธ์ ๕ แล้วเราเหมา ๆ ไปหมดทั้งขันธ์ ๕ และอุปาทานขันธ์ คือขันธ์ ๕ ที่ถูกยึดถือก็ตาม ไม่ถูกยึดถือก็ตาม เราเรียกว่าขันธ์ ๕ ไปเสียหมด; อย่างนี้แสดงว่าไม่เอาใจใส่และไม่รู้จริง.

ขันธ์ ๕ เฉย ๆ หมายถึงขันธ์ ๕ ที่เกิดขึ้นตามปกติธรรมดา ไม่มีอวิชชาหรืออวิชชาไปเกี่ยวข้อง อย่างนี้เรียกว่าขันธ์ ๕ ได้; แต่ถ้ามันเกิดขึ้นพร้อมกับอวิชชาที่ทำไปเกิดกิเลสได้เพราะการได้สัมผัสกับสิ่งนั้น ๆ อย่างนี้มันจะมาอยู่ในรูปของอุปาทานขันธ์ ถ้าเรียกกันทั้ง ๕ พร้อมกันก็เรียกว่า ปัญจุปาทานขันธ์; ปัญจขันธ์ ขันธ์ล้วน ๆ ขันธ์ไม่มีอะไรเจือ, ปัญจุปาทานขันธ์หมายความว่า ขันธ์ทั้ง ๕ นั่นแหละมีอุปาทานเข้าไปเจืออยู่ ซึ่งหมายความว่าย่อมจะมีอวิชชาด้วย; และขันธ์ที่กำลังเป็นขันธ์ทั้ง ๕ ชนิดนั้น ก็เรียกว่าขันธ์ ๕. แต่ถ้ามีมาพร้อมกับทีเรก เพราะอวิชชาเข้าไปเกี่ยวข้อง ในเมื่อมีการสัมผัสอารมณ์แล้วละก็ มันก็จะมาอยู่ในรูปที่เรียกว่าปัญจุปาทานขันธ์.

ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **ปัญจุปาทานขันธ์**นั้น **เป็นตัวทุกข์**; ไม่ได้ตรัสว่า ขันธ์ ๕ ล้วน ๆ เป็นตัวทุกข์. แต่ในบางกรณี ในคัมภีร์ใช้คำว่า ขันธ์ ๕ หรือปัญจขันธ์ แต่มีความหมายเป็นปัญจุปาทานขันธ์อย่างนี้ก็มี;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระพุทธเจ้าอาจจะตรัสไม่ผิด. แต่คนที่มาเขียนเป็นตัวหนังสือ มาคัดลอกเป็นตัวหนังสืออาจจะทำผิด เพราะมันมากนัก, แล้วเวลาก็ล่วงมาตั้งสองพันกว่าปีมาแล้ว อาตมาเชื่อว่าพระพุทธเจ้าท่านจะไม่มีทางตรัสผิด ไม่มีทางที่พระพุทธเจ้าจะตรัสผิด เพราะท่านตรัสยืนยันอยู่แล้วว่า *ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา -อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ เป็นตัวทุกข์* **ถ้าขันธ์ ๕ เฉย ๆ ไม่ทุกข์** แต่การที่พระไตรปิฎกบางบรรทัด จะใช้คำว่าปัญจขันธาเฉย ๆ เป็นทุกข์ นี่อาจจะเขียนผิด, หรือว่าเขาให้หมายความว่าเป็นปัญจุปาทานขันธ์ แต่เขาไม่ได้เขียนให้เต็มก็ได้, หรือว่าข้อความรอบ ๆ นั้นมันจะแสดงให้เห็นชัดได้ว่า ขันธ์ ๕ ในที่นี้หมายถึงปัญจุปาทานขันธ์อย่างนี้ก็ได้.

นี่ เรากำลังมีความรู้เรื่องขันธ์ ๕ กันในเวลานี้ ในลักษณะอย่างนี้; แล้วก็อย่าลืมว่า *สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา* ที่ท่องกันทุกเข้าเวลาทำวัตรเช้า. อย่าลืมหลักข้อนี้เสียซิ แล้วก็ไม่มีทางที่จะฟั่นเฟือน. ต้องปัญจุปาทานขันธา จึงจะเป็นทุกข์; ถ้าปัญจขันธาแล้วอย่าไปพูดว่าทุกข์ หรือสุขเลย มันไม่มีทางจะพูด.

อย่าเอาคำว่า “ขันธ์” กับ “อุปาทานขันธ์” มาปนกัน

เพราะฉะนั้น ขอให้ทำความตกลงกันอีกครั้งว่า เราจะอดทน อดทนเพื่อจะศึกษาเรื่องนี้อย่างเพ่อเบื่อ; สนใจแล้วก็**ศึกษา ทำความเข้าใจกันเสียใหม่ให้ถูกต้อง** อย่ามาคิดว่า เรียน ก. ข. กันใหม่อีกละโว้ย. นี่มันไม่ใช่เป็น ก. ข. ชนิดที่คุณเรียนกันมาผิด ๆ, แล้วจึงต้องเรียนกันใหม่ให้มันถูกเสียที เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์ เรื่องปัญจุปาทานขันธ์ และเรื่องทุกข์. ให้นับไปเถอะ จะต้องมี ๕ อย่าง หรือ ๕ เรื่อง : **ตั้งต้น**ขึ้นมาด้วยเรื่อง**ธาตุ** แล้วก็**ปรุง**ขึ้นมา**เป็นอายตนะ**, อายตนะก็**ปรุง**ขึ้นมา**เป็นขันธ์**, ขันธ์ก็**ปรุง**ขึ้นมา**เป็นอุปาทานขันธ์**, แล้วอุปาทานขันธ์ก็ต้อง**ปรุง**ขึ้นมา**เป็นทุกข์**; ๕ อย่างเท่านี้ เป็นหลักที่เผือไม่ได้ ถ้าเผือแล้วไม่มีทางจะเข้าใจธรรมะ. ฉะนั้น จึงว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อดทนเรียน ก. ข. กันใหม่เสียให้ถูกต้อง เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์ เรื่องอุปาทานขันธ์ และเรื่องทุกข์; ทีนี้ พอกลับตรงกันข้ามก็เป็นเรื่องดับทุกข์.

ควรสรุปให้ชัดอยู่ในใจเสมอว่า โดยแท้จริงแล้ว เรา**ไม่อาจจะมีขันธ์พร้อมกันทั้ง ๕ขันธ์ในคราวเดียวกัน** ในกลุ่มร่างกายและจิตใจนี้ เพราะว่าขันธ์นั้นย่อมเกิดทะยอย ๆ กันทีละขันธ์ และต่างเป็นปัจจัยแก่กันและกัน เป็นลำดับไป.

ถ้าเราจะถือว่าขันธ์เกิดเมื่อไร? ขันธ์ไหนเกิดเมื่อไร? ก็ให้รู้ว่า**ขันธ์**นั้น**เกิดเมื่อนั้นมันทำหน้าที่ของขันธ์นั้น ๆ**. เมื่อรูปธาตุมันทำหน้าที่ของรูปได้สมบูรณ์ ก็เรียกว่ารูปขันธ์เกิดขึ้นแล้ว, เวทนาธาตุทำหน้าที่ของมันได้สมบูรณ์ ก็เรียกว่าเวทนาขันธ์เกิดขึ้นแล้ว, สัญญาธาตุ ทำหน้าที่ของมันได้สมบูรณ์ เรียกว่า สัญญาขันธ์เกิดขึ้นแล้ว, สังขารธาตุ ทำหน้าที่ของมันสมบูรณ์ เรียกว่า สังขารขันธ์เกิดขึ้นแล้ว, วิญญาณธาตุ ทำหน้าที่ของมันสมบูรณ์ เรียกว่า วิญญาณขันธ์เกิดขึ้นแล้ว; อย่างนี้ไม่มีทางสับสน.

คิดดูให้ดี แม้แต่**ขันธ์ล้วน ๆ** ก็ยัง**เกิดพร้อมกันไม่ได้** แล้วอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ จะเกิดพร้อมกันขึ้นได้อย่างไร; มันต้องเกิดขึ้นทีละอย่าง ตามเรื่อง ตามเหตุ ตามปัจจัย ตามกรณี ในโอกาสนั้น ๆ. มันเหมือนกับว่าเราจะโง่พร้อมกันทีเดียว ๕ เรื่องได้หรือ? เราก็ต้องโง่ได้ทีละเรื่อง; ฉะนั้น อวิชชาที่ไปยึด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มันต้องคนละทีอย่างนี้.

อย่าลืมว่า**พระพุทธเจ้าตรัสว่า** *ฉ ธาตุโย ภิกฺขเว อยํ ปุริโส-คนเรานี้ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖;* แต่ไม่เคยตรัสว่า คนเรานี้ประกอบอยู่ด้วยขันธ์ ๕ ไม่เคยตรัส; เพราะขันธ์ ๕ มันจะเกิดมาคนละที ๆ คนละที; แต่ว่าธาตุ ๖ นี้ กำลังประกอบกันอยู่เป็นคน ๆ หนึ่งได้ในคราวเดียวกัน ฉะนั้น รู้ให้ดีว่า ธาตุทั้งหลายที่ปรุงกันเป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อายตนะ เป็นขันธ์แล้วก็มี ธาตุทั้งหลายกำลังอยู่เป็นธาตุ เป็นสภาพของธาตุ ยังมิได้ปรุงเป็นอายตนะ เป็นขันธ์ก็มี.

เพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้ เราถามตัวเองไว้บ่อย ๆ ว่า **เมื่อไร**เรียกว่า**เป็นเพียงธาตุเท่านั้น?** เมื่อไรเรียกว่าเป็นเพียงธาตุ คือพร้อมที่จะประกอบเป็นธาตุอื่นขึ้นมาอีก เป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาส ธาตุวิญญาณ เป็นธาตุหนึ่ง ๆ ล้วน ๆ? เมื่อไรมันเป็นเพียงสักว่าธาตุเท่านั้น? แล้ว**เมื่อไรธาตุนี้มันไปทำหน้าที่เป็นอายตนะ** เกิดเป็นอายตนะขึ้นมาอย่างนี้ เช่นจักขุธาตุ เป็น จักขุอายตนะ เป็นต้น? แล้วก็**เมื่อไรอายตนะนั้นปรุงให้เกิดขันธ์ขึ้นมา?** แล้ว**เมื่อไรขันธ์นั้นกลายเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้น?** แล้ว**เมื่อไรอุปาทานขันธ์นี่ทำให้เกิดความทุกข์** เช่น เกิด แก่ เจ็บ ตายของเราอย่างนี้? เมื่อไรเป็นสักว่าธาตุ? เมื่อไรเป็นสักว่าอายตนะ? เมื่อไรเป็นสักว่าเป็นขันธ์? เมื่อไรเป็นอุปาทานขันธ์? และเมื่อไรเป็นทุกข์?

ฉะนั้น ถ้าผู้ใดมองเห็นชัด **จะตอบคำถามข้างต้นได้ทันที** ถูกต้องคล่องแคล่ว ก็**เรียกว่าผู้นั้นรู้เรื่องนี้** : รู้เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์ เรื่องอุปาทานขันธ์ และเรื่องทุกข์ เป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ๕ หัวข้อด้วยกัน.

ต้องรู้จัก อุปาทานขันธ์ เพื่อดับทุกข์ได้

ทีนี้ ก็จะพูดถึงใจความสำคัญของคำว่า ขันธ์ คืออุปาทานขันธ์. เมื่อรู้เรื่องขันธ์ทั่ว ๆ ไปแล้ว ก็ต้องรู้เฉพาะเป็นพิเศษ เรื่องอุปาทานขันธ์ คือขันธ์ที่ถูกยึดมั่นด้วยอุปาทาน; เพราะถ้าไม่มีข้อนี้พระพุทธศาสนาก็ไม่ต้องเกิด. นี่ฟังดูให้ดี **พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องเกิด ถ้าไม่มีปัญหาข้อที่ว่า ขันธ์นี้มันถูกยึดมั่นด้วยอุปาทานในจิตใจของสัตว์**, แล้วมันก็ไม่มีความทุกข์ซิ; เมื่อไม่มีความทุกข์แล้ว จะต้องเกิดพระพุทธเจ้า หรือเกิดพระพุทธศาสนา เกิดธรรมะทำไมกัน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

โดยเหตุที่มันมีปัญหาตายตัวลงไป ว่า**มีความทุกข์ ก็ต้องเกิดผู้ดับทุกข์**, หรือ ผู้มีความรู้สำหรับจะดับทุกข์. ฉะนั้น **ปัญหาจึงมาอยู่ที่ปัญจุปาทานขันธ์** อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสอยู่เสมอว่า ทุกข์นั้นคือตัวปัญจุปาทานขันธ์.

เมื่อไรเกิดปัญจุปาทานขันธ์? จะต้องรบเร้าเซ้าซี้ ไม่กลัวโกรธ ว่า**ต้องไล่มาตั้งแต่ธาตุ** เมื่อไรเป็นธาตุ, เมื่อไรเป็นอายตนะ, เมื่อไรเป็นขันธ์ แล้วเมื่อไรเป็นอุปาทานขันธ์ แล้วเมื่อไรเป็นทุกข์. เมื่อไรเป็นอุปาทานขันธ์? เราก็ต้องรู้จักลักษณะของอุปาทานขันธ์ที่มันต่างจากขันธ์ตามธรรมดา. ข้อนี้มีตรัสไว้มากที่สุด แต่คนไม่สนใจ เราลองพยายามจะเก็บมาดู ก็มีได้มาก. **ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัส** ไว้ที่แสดงให้เห็นว่ามันต่างกัน **ระหว่างขันธ์กับอุปาทานขันธ์** เช่นเมื่อยกเอารูปขันธ์ขึ้นมาเป็นหลัก : *ยं กิญฺจิ ▮ูป อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนं อชฺฌตฺตं วา พหิทฺธं วา โอฬาริกं วา ฯลฯ* เรื่อยไปอย่างนี้ คือรูปขันธ์. แต่ถ้าจะเป็นรูปูปาทานขันธ์แล้ว มีทางสังเกตได้ดังต่อไปนี้ :-

๑. มีคำเติมว่า *สาสวं อุปาทานิยं* เข้าไป คือว่ารูปอดีต อนาคต ปัจจุบัน ใกล้ ไกล หยาบ ละเอียด. ผลสุดท้ายแล้วก็คือรูปขันธ์; แต่ถ้ามันเป็น *สาสวं อุปาทานิยं* คือ**เป็นไปกับด้วยอาสวะกิเลสแล้ว** ก็นั่นแหละ **เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน** แล้วนี่ก็เป็น รูปูปาทานขันธ์.

เวทนา ก็เหมือนกันอีกนั่นแหละจะแจกเป็นจักขุสัมผัสสชาเวทนา โสต-สัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา ๖ อย่าง; อย่างนี้ มันเป็นเวทนาขันธ์ทั้งนั้น แต่พอไปเติมคำข้างท้ายว่า *สาสวา อุปาทานิยา* นั่นคือ ปัญจุปาทานขันธ์.

ในเรื่อง**สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ก็เหมือนกัน**; นี้คือพระบาลีที่เขียนไว้ชัด ในตัวหนังสือ ในพระไตรปิฎก. **ถ้าเป็นอุปาทานขันธ์ ก็จะ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ต้องเติมเข้าไปอีกสองคำว่า **สาสวา** คือเป็นไปด้วยอาสวะ และ**อุปาทานิยา** เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานขันธ์ หรือประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน นี้คืออุปาทานขันธ์.

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสไว้ชัด ว่า “เอ้า, เราจะบอกเธอถึงเรื่องปัญจขันธ์ และเรื่องปัญจุปาทานขันธ์” : บอกปัญจขันธ์ ก็บอกล้วน ๆ อย่างนี้; พอบอกปัญจุปาทานขันธ์ ก็เติมเข้าไปอีกสองคำว่า *สาสวา อุปาทานิยา* นี้อย่างหนึ่ง. จำไว้ว่าถ้ามันมี *สาสวา อุปาทานิยา* เติมเข้าไปแล้ว ก็หมายถึงอุปาทานขันธ์.

ทีนี้ **ขันธ์ที่มีลักษณะของการมั่นหมายด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐ อย่าง**, ทั้ง ๕ ขันธ์ ก็มี ๒๐อย่าง; นั่นแหละคือปัญจุปาทานขันธ์. ขันธ์มีอยู่ ๕ ขันธ์ แต่ละขันธ์นั่นถูกกำหนดด้วยสักกายทิฏฐิ ๔อย่าง : ๔ อย่างเช่น *เห็นขันธ์โดยความเป็นตน เห็นตนมีขันธ์ เห็นขันธ์ในตน เห็นตนในขันธ์* ๔ อย่าง; นี่ก็ท่องกันอยู่ได้ แต่ก็ดูจะท่องกันอย่างนกแก้ว.

เห็นขันธ์โดยความ **เป็นตน** นี่ข้อแรก แล้ว**เห็น**ตน**มี**ขันธ์ แล้ว**เห็น**ขันธ์ใน**ตน เห็นตน**ใน**ขันธ์**; ๔ อย่างนี้ อุตส่าห์จำไว้ด้วย มันมีอยู่ ๔ ความหมาย ที่จะเป็นสักกายทิฏฐิขึ้นมาได้. เห็นขันธ์โดยความเป็นตน ข้อแรก, เห็นตนมีขันธ์ ข้อสอง เห็นขันธ์ในตน ข้อสาม, เห็นตนในขันธ์ ข้อนี่; ในขันธ์หนึ่งมีได้สี่ ห้าขันธ์ก็เป็นยี่สิบ.

ถ้าขันธ์ใด มีลักษณะแสดงว่า **ประกอบอยู่ด้วยความหมายของสักกายทิฏฐิ ๒๐ อย่างนี้** อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม นี้**ขันธ์นั้นก็เป็นอุปาทานขันธ์แล้ว**; ไม่ได้พูดสักว่ารูป สักว่าเวทนาแล้ว แต่ได้พูดถึงรูป ถึงเวทนา ในลักษณะที่ถูกสำคัญมั่นหมายด้วยสักกายทิฏฐิโดยความเป็นตน, โดยที่ตนมี, มีในตน, ตนมีในขันธ์. นี่ก็ขอให้กำหนดไว้อย่างหนึ่ง ว่า มันเป็นลักษณะที่จะแสดงให้เรารู้ได้ว่า ขันธ์นี้เป็นอุปาทานขันธ์, หรือเมื่อจะแสดงลักษณะของอุปาทานขันธ์ ต้องแสดงอย่างนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

๒. ในบาลีมัชฌิมนิกาย บางแห่งก็มีกล่าวว่า *อิเม โข ภิกฺขเว ปญฺจุปา-ทานกฺขนฺธา ฉนฺทมูลกา;* เติมคำว่า *ฉนฺทมูลกา* เข้ามา; หมายความว่า **มีฉันทะเป็นมูล ขันธ์ใดเกิดขึ้นมาโดยมีฉันทะเป็นมูล แล้วก็ขันธ์นั้นจะเป็นอุปาทานขันธ์เสมอไป** ท่านจึงได้ตรัสไว้เสียเลยว่า *ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ฉนฺทมูลกา -ปัญจุปาทานขันธ์ทั้งหลาย ก็มีฉันทะเป็นมูล.*

ข้อนี้ต้องย้อนไปพิจารณา **เมื่อมีการสัมผัส** ระหว่างอายตนะภายใน ภายนอกนี่ เป็นสัมผัสขึ้นมาแล้ว **มีอวิชชาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย**; **มีฉันทะ** คือความพอใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เข้าไป**เป็นมูล**ที่นั่น แล้วก็จะเดินมา จนถึงกับว่า เป็นเวทนาที่มีฉันทะเป็นมูล มีสัญญา สังขาร วิญญาณ มีฉันทะเป็นมูล ก็เลยมีปัญจุปาทานขันธ์ที่มีฉันทะเป็นมูลขึ้นมา จะเป็นรูปขันธ์ก็ได้ เวทนาขันธ์ก็ได้ สัญญาขันธ์ก็ได้ ในขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง ๆ ก็ได้ ซึ่งก็มีฉันทะเป็นมูล.

เรื่อง**ฉันทะ**นี้ ต้องรู้ไว้ว่า **หมายถึงกิเลสประเภทตัณหา** ทำไมจึงพูดถึงแต่ฉันทะ ไม่พูดถึงโทสะ หรือถึงโมหะ อะไรด้วย? เพราะว่าทุกอย่างขึ้นอยู่กับฉันทะหมด คือว่าโทสะ หรือว่าความโกรธ, หรือว่าประทุษร้ายอะไรก็ตาม มีมูบรากอยู่ที่ฉันทะอีกทีหนึ่ง. ถ้าเรา**ไม่รักอะไร ไม่พอใจอะไร**อยู่อย่างหนึ่ง **เราโกรธไม่ได้**นี่ ไปศึกษากันอย่างนี้เสียก่อนด้วย.

การที่เรากจะไปโกรธอะไรเป็นฟืนเป็นไฟนั้น ก็เพราะมีรักอะไรอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นฉันทะ; ไม่ใช่ว่าความโกรธมันจะเกิดขึ้นมาได้ตามลำพังโดยไม่อาศัย *ฉันทมูลกา.* นี่ไม่ต้องฟังแล้วเชื่อไปตามคำพูด; ต้องไปดู ให้เห็นตัวจริงที่มันอยู่ในใจของเรา. เช่นเราโกรธแล้ว ไล่ตีแมว เพราะทำถ้วยแก้วแตก นี่เป็นโทสะ. แต่โทสะนี่เกิดลอย ๆ ไม่ได้ มันต้องมีฉันทะอะไรอยู่ที่ใดที่หนึ่งก่อน; ก็จะพบว่าเรารัก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้วยแก้ว นั่นแหละคือฉันทะเป็นมูลอยู่ที่ถ้วยแก้ว. แล้วพอแมวมาทำถ้วยแก้วแตก เราก็โกรธแมว และตีแมว โดยไม่ได้นึกถึง*ฉันทมูลกา;* คล้าย ๆ กับว่าไม่ได้เนื่องด้วยฉันทะ.

แท้จริง**กิเลสทั้งหลาย** แม้จะเป็นความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความอะไรก็ตาม **ต้องมีฉันทมูลกา** คือมีฉันทะอยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งก่อน มันจึงจะเกิดนั้น ๆ ขึ้นมา. อย่างว่าเราจะกลัวผี ก็เพราะเรารักตัวเรา; กลัวผีทำอันตรายเราให้ตายอย่างนี้เป็นต้น. มันมี*ฉันทมูลกา*อยู่เรื่อยไป; ปัญจุปาทานขันธ์ทั้งหลาย จึงได้ถูกตรัสไว้ว่าเป็น*ฉันทมูลกา.*

๓. ทีนี้ดูข้อต่อไปอีก นี่เป็นภาษิตของพระสารีบุตร ละเอียดลออน่าฟังว่า*ขันธ์ใดที่มันเกิดร่วมกันกับสมันนาหารจิต โดยสมควรแก่อายตนะนั้น ๆ แล้ว เหล่านั้นจะเป็นปัญจุปาทานขันธ์*ทั้งหมด.**สมันนาหารจิต** เป็นคำในบาลีที่ไม่ค่อยมาผ่านหูผ่านตานัก; ก็หมายความว่า สัมผัสด้วย**อวิชชานั่นแหละ เรียกว่าสมันนาหารจิต** ที่ตั้งต้นขึ้นมา คือมันได้ที่, ครบถ้วน, พร้อมเพรียง, ได้ที่, **เรียกว่าสมันนาหารจิต**. เช่นว่าเมื่อตากระทบรูป เกิดจักขุวิญญาณเป็นผัสสะนี่ ถ้าอวิชชาไม่เข้ามาแทรกแซงด้วยก็ยังไม่ครบเครื่อง; เหมือนกับแกงไม่ครบเครื่องอย่างนั้นแหละ.

ที่จะเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมา มัน**ต้องมีอวิชชาเข้ามาช่วยด้วย ให้เป็นอวิชชาสัมผัสให้จนได้**. จิตในขณะนั้น เรียกว่าสมันนาหารจิต เพราะมีอารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส อันใดอันหนึ่งเป็นอารมณ์.

ทีนี้สมันนาหารจิตนั้นต้องอนุรูปแก่อายตนะนั้น ๆ คือต้องโง่ขนาดที่จะชอบอารมณ์นั้น ๆ จึงจะเป็นสมันนาหารจิตเต็มตัว; เพราะฉะนั้น ขันธ์ที่มันเกิดตั้งต้นกันขึ้นมาด้วยสหารจิต คือจิตที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา หลงใหลอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ; นั่นแหละ มันจะเป็นปัญจุปาทานขันธ์มาตั้งแต่เดิมทีเดียว, แต่แรกตั้งต้นทีเดียว.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จะเห็นได้ง่าย **ตัวอย่าง** เช่นว่า พอเราเห็นคนที่เรารักหลงอยู่อย่างยิ่ง เดินมาตาก็เห็นรูปนั้น เกิดจักขุวิญญาณสำหรับเห็นแล้ว สัมผัส คือว่าเห็นรูปนั้น; นี่เห็นด้วยความรัก คือมีฉันทมูลกา เป็นอวิชชามาเสร็จเลย มันก็เห็นคนที่รัก แล้วก็รัก แล้วก็เป็นห่วง แล้วก็วิตกกังวล หรืออะไรแล้วแต่จะเป็นไปเถอะ. นี่เรียกว่าปัญจุปาทาน-ขันธ์ได้ตั้งต้นขึ้นมา ตั้งแต่การเกิดขึ้นแห่งสมันนาหารจิต ที่อนุวัตต์ตามอารมณ์ หรือตามอายตนะนั้น ๆ; นี่คือปัญจุปาทานขันธ์ หรืออุปาทานขันธ์อันใดอันหนึ่ง ที่ตั้งต้นขึ้นมา รวดเดียวตลอดไปเป็นปัญจุปาทานขันธ์.

ทีนี้ ถ้าไม่อย่างนั้น **ทีแรกก็ตาเห็นเฉย ๆ** เห็นรูปที่สวย มันก็สวยเฉย ๆ ก่อน แต่ว่าเกิดมีอะไรเข้ามาช่วยให้เปลี่ยนความคิดครั้งที่สอง โดยที่ว่า เช่น เห็นรูปนี้สวยยังเฉยอยู่; แต่แล้ว**อวิชชาเพิ่งมา** เพิ่งนึกได้ เพิ่งคิดเห็น หรือเพิ่งนึกได้ มาหลงในความสวยนั้น มันจึง**ตั้งต้นใหม่โดยมโนวิญญาณ** ไม่ใช่จักขุวิญญาณ. จักขุวิญญาณเห็นทีแรกก็ยังไม่มีเรื่อง; พอว่าสวยแล้ว มโนวิญญาณรับเอาอารมณ์สวยมาอีกทีหนึ่ง แล้วมาก่ออวิชชาก็ได้. อย่างนี้เรียกว่าไม่ได้ตั้งต้นมาด้วยกันตั้งแต่ทีแรก เพิ่งมาเห็นว่าสวยหรือไม่สวยทีหลังอีกระยะหนึ่ง; แต่แล้วมันก็เกิดอุปาทานขันธ์เหมือนกัน แม้จะไม่ได้เกิดขึ้นมาแต่ในทีแรก มันก็มาเกิดในระยะที่สองที่สามได้. แล้วก็เป็นอุปาทานขันธ์แล้วก็เป็นทุกข์เหมือนกัน; จะต้องมีความทุกข์เหมือนกัน คือจะไปรัก หรือว่าไปหลงหรือว่าไปอะไรเหมือนกัน.

๔. **ขันธ์ ๕ ที่เขียนเป็นตัวหนังสือนี่เห็นง่าย** ทีนี้พูดกันถึงตัวหนังสือดีกว่า: ถ้าเขียนว่า รูปักขันโธ เวทนากขันโธ สัญญากขันโธ สังขารักขันโธ วิญญาณักขันโธ; นี้ยังไม่แน่ คือว่าไม่ได้เป็นอุปาทานขันธ์ ยังไม่เกี่ยวกับอุปาทาน. ถ้าว่าขึ้นมาถึงรูปูปาทานขันโธ เวทนูปทานขันโท สัญญูปาทานขันโธ สังขารูปาทานขันโธ วิญญาณูปาทานขันโธ อย่างนี้แล้ว ไม่ต้องถามใครให้เสียเวลา คือมันหมายถึงขันธ์ที่ถูกยึดอยู่ด้วยอุปาทาน; ชื่อมันก็ผิดกันเสียแล้ว.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่เขาสวดอภิธรรมในงานศพ เขาจะสวดกันเป็นกลาง ๆ คือขันธ์ ๕ มีอย่างนั้น, อย่างนี้, อย่างนั้น; แล้วก็*ไม่ได้มุ่งหมายจะให้แยกเป็นขันธ์ ๕ ล้วน ๆ;* หรือว่าจะให้เป็นปัญจุปาทานขันธ์ คือพูดไว้เป็นกลาง ๆ ตามธรรมดา ก็หมายถึงขันธ์ ๕ ล้วน ๆ **ไม่มีคำว่า** *สาสวา อุปาทานิยัง* ต่อท้าย.

นี่ถ้าเราเอาตัวหนังสือเป็นหลัก หนังสือเขาก็เขียนถูกแล้ว มันง่ายนิดเดียว : รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ นี่พวกหนึ่ง **ยังไม่มีอุปาทาน**. **พอมีอุปาทาน** ก็ได้ชื่อเต็มยศว่า รูปูปาทานขันธ์ เวทนูปาทานขันธ์ สัญญูปาทานขันธ์ สังขารูปาทานขันธ์ วิญญาณูปาทานขันธ์อย่างที่เราสวดทำวัตรเช้านั่น นั้น**หมายถึงขันธ์ที่มีอุปาทานยึดครองแล้ว**เป็นทุกข์แน่นอน.

๕. จะให้สังเกตง่าย ๆ อีกหน่อยหนึ่ง แล้วค่อนข้างจะขบขันคือว่า **ถ้าขันธ์ไหนรู้สึกว่ามันหนัก นั่นแหละคือ ปัญจุปาทานขันธ์**; ถ้าขันธ์ไหนมันไม่หนัก หรือว่ามันไม่ได้เอามาแบกไว้ คือมันไม่หนัก นั่นไม่ใช่ปัญจุปาทานขันธ์.

ทีนี้ **พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสไว้ชัด** แต่ว่า ถ้อยคำก็เปลี่ยนเป็นคำโคลงคำกลอน แล้วมันอาจจะไม่ชัด เช่นที่เราสวดว่า *ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา-ขันธ์ทั้ง ๕ เป็นของหนักเน้อ, ภารหาโร จ ปุคฺคโล-บุคคลนั่นแหละ เป็นผู้แบกของหนักพาไป* ในบาลีชนิดนี้มันเป็นคำกลอน เมื่อเป็นคำกลอนต้องได้รับการยกเว้นบางทีก็ไม่ต้องใส่เต็มรูปเต็มตัว; และข้อความที่ติดเนื่องกันอยู่นั่น มันบอกให้เองว่า **ปัญจขันธา** ในที่นี้**มิได้หมายถึงขันธ์ล้วน ๆ แต่หมายถึงขันธ์ที่มีอุปาทาน**, เพราะมันแสดงว่ามันเป็นของหนัก และบุคคลนั่นแหละเป็นผู้แบกของหนัก เมื่อมีบุคคลมันก็คืออุปาทานแล้ว.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระบาลีอย่างนี้ ถ้าเอาตามตัวหนังสือ ก็ต้องดูให้ดี ต้องดูตัวหนังสือให้มันตลอดไปทุกบรรทัด. เราจะพบได้เองว่า แม้แต่พูดว่า "ปัญจขันธา" ก็มีความหมายเท่ากับ "ปัญจุปาทานขันธา" คือปัญจขันธ์ ที่ประกอบด้วยอุปาทาน ๕ อย่าง เป็นของหนัก. ฉะนั้น จึงให้สังเกต หรือจำไว้ง่าย ๆ อย่างขบขันว่า **ถ้าขันธ์ไหนหนัก ขันธ์นั้นเป็นปัญจุปาทานขันธ์**; ถ้าขันธ์ไหนไม่หนักเลย ขันธ์นั้นก็เป็นขันธ์เฉย ๆ

เมื่อใดรูปเกิดหนักขึ้นมา ให้รู้ไว้เถิดว่า มัน**เป็นรูปูปาทานขันธ์แล้ว**; เมื่อใดเกิดเวทนา เกิดทำปัญหาหนักขึ้นมา เป็นเวทนูปาทานขันธ์แล้ว. เช่นว่าตาไปเห็นรูปสวย สบายตาขึ้นมา แต่ถ้ามันไม่หนักอกหนักใจอะไร มันก็เป็นขันธ์เฉย ๆ; ถ้ามันเป็นปัญหา เกิดหนักอกหนักใจขึ้นมา : รักหรือว่าโกรธ หรือเกลียด หรือกลัว หรือวิตกกังวล เพราะความสวยของสิ่งที่เห็นนั่นน่ะ นี่มันเป็นปัญจะปาทานขันธ์แล้ว, มันหนักแล้ว นี่ตัวอย่างหนึ่ง.

อีกตัวอย่างหนึ่ง อย่างว่าคนแก่ ๆ เหลือบตาไปเห็นลูกหลานเล็ก ๆ น่าสงสาร น่าเอ็นดู อย่างนี้ บางทีใจก็เฉย ๆ; ถ้ามันเฉยอย่างนี้ รูปนั้นไม่เป็นปัญจุปาทานขันธ์. บางทีเหลือบไปเห็นลูกหลานสวย ๆ ก็เกิดรัก เกิดเป็นห่วง วิตกกังวลว่ามันจะเจ็บไข้ มันจะไม่ได้เล่าได้เรียน มันจะเป็นทุกข์ มันจะไม่ได้อย่างอกอย่างใจ. อย่างนี้ **เป็นปัญจุปาทานขันธ์**แล้ว **เพราะมันหนักแล้ว** ถ้ายังไม่หนักก็ยังเป็นขันธ์เฉย ๆ พอมันหนักแก่จิตใจเรา มันก็เป็นปัญจุปาทานขันธ์แล้วอย่างนี้.

ในข้อนี้ ให้ถือหลักว่า **ขันธ์ไหนหนัก**แล้ว **ขันธ์นั้นเป็นปัญจุปาทานขันธ์**; แล้วสิ่งเดียวกันนั่นแหละ ลูกหลานคนเดียวกันนั่นแหละ บางมื้อบางเวลา เห็นแล้วก็มิได้วิตกกังวลอะไร; แต่บางเวลาแล้ว วิตกกังวลเกือบจะตายไป. นี่ก็ไม่ต้องอันอื่นอันนั้นก็เปลี่ยนเป็นขันธ์เฉย ๆ ได้ เป็นอุปาทานขันธ์ได้ แล้วแต่การปรุงแต่งในขณะแห่ง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จิตสัมผัสนั้น สัมผัสด้วยวิชชา หรือด้วยอวิชชา; คือว่าด้วยมีสติสัมผชัญญะ หรือว่าปราศจากสติสัมปชัญญะ, นี่**ขันธ์หนักคือปัญจุปาทานขันธ์ ขันธ์ไม่หนักคือขันธ์เฉย ๆ**. จะพูดต่อไปอีกหน่อยก็ว่า มันหนักใคร? มันหนักบุคคล *ภารหาโร จ ปุคฺคโล - บุคคลนั่นแหละเป็นผู้แบกของหนักพาไป* เพราะว่าไปโง่ ไปคิดว่าเป็นตัวฉัน มีบุคคลเป็นฉันขึ้นมา; ก็ต้อง**มีการหิ้ว หิ้วมันก็หนัก**. การหิ้วนั้นคืออะไร? ก็คือ *อาทาน* ซึ่งแปลว่า**การหิ้ว หมายถึง ตัณหา อุปาทาน** นั่นเอง. ความหิ้ว หรือว่าเครื่องมัดผูกให้ติด ให้หิ้ว นั้นคือ ตัณหา และอุปาทานนั่นเอง; เมื่อตัดตัณหา อุปาทานออกไปได้ก็เหมือนกับวางหรือหลุดลงไป มันก็ไม่หนัก.

๖. ทีนี้ ที่จะสังเกตดูให้ละเอียดอีกนิดหนึ่ง ในกรณีที่เรียกว่า*สมันนาหารจิต คือจิตที่ประกอบด้วยอวิชชามาตั้งแต่ทีแรก*นั้น ก็มีสมุทัยแห่งขันธ์. *สมุทัย* แปลว่า *ก่อขึ้น, ตั้งขึ้น;* อย่าแปลว่า ความเกิดง่าย ๆ จะเข้าใจผิดได้. *ชาติ* แปลว่า *เกิด* หรือคำอื่น แปลว่าเกิด; แต่คำว่า **สมุทัย อย่าแปลว่าเกิด แปลว่า ตั้งขึ้น, ตั้งขึ้น, ตั้งขึ้น**, *สं=พร้อม อุ=ขึ้น ยะ* แปลว่า *ไป : สมุทัย ตั้งขึ้นพร้อม* อย่างนี้.

ถ้าขันธ์นั้นตั้งขึ้นพร้อมในลักษณะที่มี *อภินนฺทติ มี อภิวทตฺ มีอชฺโฌสาย-ติฏฺฐติ* แล้ว นั่นแหละคือปัญจุปาทานขันธ์. *อภินันทติ หรืออภินันที* หรือ *อภินันทนะ* แล้วแต่จะเป็นกิริยา หรือเป็นนาม; *อภินันทติ* คือ *จิตใจมันพอใจอย่างยิ่ง, อภิวทติ นี่มันจะทำให้พูดออกมา* พร่ำสรรเสริญ หรือสูดปากทีเดียวว่า แหม, มันถูกใจอย่างยิ่ง; นี่*อภิวทติ* แล้ว. *อชฺโฌสายติฏฺฐติ* ก็คือว่า *มัวเมา สยบอยู่* ในสิ่งนั้น, จิตมันไปสยบ มัวเมา ฝังจมดิ่งลงไปในนั้น ก็เรียกว่า *อชฺโฌสาย ติฏฺฐติ.*

คำสามคำนี้ ในบทสวดก็มี ไปดูให้ดีเถอะ : **เพลินอย่างยิ่ง** แล้วก็**ออกปากอย่างยิ่ง** แล้วก็**มัวเมาหมกอยู่อย่างยิ่ง**. ถ้ากรณีใดตั้งต้นขึ้นมาด้วยจิตใน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ลักษณะอย่างนี้, อารมณ์นั้น ๆ นี่ต้องปรุงเป็น ปัญจุปาทานขันธ์ เป็น อุปาทานขันธ์ โดยไม่ต้องสงสัย.

ตัวอย่างที่ยกมาจะพอแล้ว ที่ว่า จะสังเกตุอย่างไร จึงจะรู้จักอุปาทานขันธ์หนึ่ง ๆ, หรือว่า ปัญจุปาทานขันธ์ คือ อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ ก็สังเกตอย่างนี้, อย่างที่ว่ามาแล้วเป็นลำดับ ๆ มา จะได้รู้จักว่าขันธ์ไหนเป็นทุกข์ **ขันธ์ไหนยังไม่เกี่ยวกับความทุกข์. ขันธ์เฉย ๆ ยังไม่เกี่ยวกับความทุกข์**; พอเปลี่ยนเป็นปัญจุปาทานขันธ์ก็เป็นตัวทุกข์เสียเอง.

๗. **ทุกข์ทั้งมวลเกิดขึ้นเพราะขันธ์ใด ขันธ์นั้นต้องเรียกว่าปัญจุปาทานขันธ์** คือสิ่งใด อารมณ์ใด มีการปรุงแต่งทางอายตนสัมผัสแล้วเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมาแล้ว นี้มองถอยหลัง พูดได้เลยว่า นั่นเป็นปัญจุปาทานขันธ์; เพราะมันให้เกิดทุกข์. เมื่อเป็นขันธ์ ยังไม่มีทุกข์; พอมีอุปาทานเข้าไปยึด จึงเป็นทุกข์.

พูดตามสำนวนพระบาลี*พระพุทธภาษิต* ก็อยากจะพูดว่า *ถูกลูกศรดอกที่สอง;* เพียงแต่ว่า ถูกยิงด้วยลูกศรดอกที่หนึ่งนี่ มีเรื่องนิดหน่อย บางทีก็มีเพียงแต่เกะกะรำคาญ. พอถูกยิงด้วยลูกศรดอกที่สอง แล้วก็จิตใจเป็นอื่นไปเลย, เป็นไฟเป็นทุกข์มืดมนไปเลย. เพราะว่า**ลูกศรดอกที่สองนี้เขาอาบด้วยยาพิษ**; ลูกศรดอกที่หนึ่งนั่นมันเป็นลูกศรเฉย ๆ ไม่ได้อาบด้วยยาพิษ.

ตัวอย่าง เช่นว่า เรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **เราจะต้องพบกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ อยู่เรื่อย ๆ นี้**, ยังไม่ยึดมั่นถือมั่น; อย่างนี้เหมือนกับว่า ถูกลูกศรล้วน ๆ ไม่ได้อาบยาพิษ ก็ไม่เป็นไร มันก็จะขูด ขีด รู้สึกเจ็บบ้างเท่านั้นเอง. แต่ถ้าว่าถูกลูกศรซ้ำเข้ามาอีกดอก ซึ่งอาบด้วยยาพิษ นี่ก็จะต้องตาย คือมีทุกข์แน่ มีทุกข์จนถึงที่สุด.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในวันหนึ่ง ๆ **เราจะอยู่ในลักษณะที่เรียกว่าถูกลูกศรดอกที่หนึ่งกันอยู่เรื่อย** เพราะหลีกไม่พ้นหรอก แต่ไม่ต้องถึงกับเป็นทุกข์ ถ้าไม่มีอุปาทาน. เพราะว่าเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่จะสัมผัส รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อยู่ มีกระจุกกระจิกนิด ๆ หน่อย ๆ เท่านั้น; ไม่ถึงกับว่าเป็นหนักเหมือนภูเขา, หรือว่าไม่ร้อนอย่างไฟ, หรือว่าไม่มืดมนเหมือนอย่างที่ว่าเอาไปครอบไว้ในที่มืด. นี่คือลูกศรดอกที่หนึ่ง.

เป็นธรรมดาของสังขารที่มีในโลกนี้ มันก็เปลี่ยนแปลงบ้าง อะไรบ้าง; แต่**อย่าไปอุปาทานกับมัน**. พอไป**มีอุปาทานมันเข้าเมื่อไร จะมีลูกศรอีกดอกหนึ่ง คือมีดอกที่สองที่อาบยาพิษแล่นมาเสียบเข้าไป** แล้วก็ตายเลย; นี่คือ **เราเป็นทุกข์**. ฉะนั้น เราไม่ต้องถึงเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ในสิ่งต่าง ๆ ที่เราเกี่ยวข้องอยู่ในบ้านในเรือน.

เรื่องสุนัข เรื่องแมว เรื่องข้าว เรื่องของ **เรื่องอะไรต่าง ๆ แลเห็นก็ทำไปปฏิบัติไป โดยไม่ต้องเป็นทุกข์** แต่ว่าก็ยังไม่ใช่ความสงบล้วน ๆ มันก็มีลำบากบ้างนิดหน่อย อย่างนี้ยังไม่เกี่ยวกับอุปาทาน; เหมือนเช่นว่าบางทีเรารู้สึกว่า *"ถ้าไม่ต้องกินข้าวถ้าจะดี เราไม่ต้องลุกขึ้นไปกินข้าวให้มันลำบาก เสียเวลา";* อย่างนี้มันก็ไม่ถึงกับว่าเป็นทุกข์. หรือว่าเราขี้เกียจอาบน้ำอย่างนี้ เพราะว่าอาบน้ำนี่มันไม่สนุก เราก็อยู่นิ่ง ๆ ดีกว่า อย่างนี้; แต่เราก็ต้องอาบน้ำ อย่างนี้ก็ทำไปโดยที่เหมือนกับว่าไม่ต้องมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน.

ถ้าจะลำบากบ้าง ก็เหมือนกับถูกลูกศรล้วน ๆ ดอกเดียว ไม่มียาพิษ; แต่พอ**ไปเกิดหนักอกหนักใจมากกว่านั้น ทำอะไรที่ถึงกับว่าจิตมันเกิดโทสะขึ้นมา** หรือว่าเกิดอะไรขึ้นมาอย่างนี้ เรียกว่าถูกลูกศรชนิดยาพิษ **เป็นอุปาทานขันธ์แล้ว**, เป็นเรื่องข้างนอกบ้าง เป็นเรื่องข้างในบ้าง, เป็นเรื่องเล็กบ้าง เป็นเรื่องใหญ่บ้าง เป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรื่องเร็ว ๆ ชั่วเวลานิดเดียวบ้าง เป็นเรื่องยืดยาวเป็นเวลานานบ้าง มันหลาย ๆ อย่าง; ฉะนั้น จึงต้องแยกว่า *ยำ กิญฺจิ รูปำ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนำ อชฺฌตฺตำ วา พหิทฺธำ วา โอฬาริกา วา สุขุมำ วา หีนำ วา ปณีตำ วา* ฯลฯ ว่ากันไป มันก็ต่าง ๆ กันอย่างนี้; แต่ทั้งหมดนั้นก็ยังไม่ทันจะยึดถือ จนเป็นอุปาทาน. ที่อันแน่นอนที่สุดก็คือว่า **ขันธ์ไหนเป็นทุกข์ ขันธ์อันนั้นคือปัญจุปาทานขันธ์**.

เอาละ เป็นอันว่าเราพูดเรื่องซ้ำ ๆ ซาก ๆ กันอยู่นี่ ๙ ครั้ง ๑๐ ครั้งทั้งครั้งนี้ ไม่ได้พูดเรื่องอื่น เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์ และเรื่องปัญจุปาทานขันธ์.

วันนี้เขยิบออกมาได้ถึงคำว่า ปัญจุปาทานขันธ์. สามสี่ครั้งแรกพูดแต่เรื่องธาตุ, แล้วต่อมาเขยิบออกมาเป็นธาตุบ้าง อายตนะบ้าง, ครั้งต่อมาพูดออกมาถึงขันธ์. ส่วน**วันนี้พูดออกมาถึง ปัญจุปาทานขันธ์ โดยชัดแจ้งว่าที่เกี่ยวกับความทุกข์**, แล้วเรายังต้องมีพูดให้เข้าใจชัดยิ่งไปกว่านี้อีก ในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญจุปาทานขันธ์ในโอกาสต่อไป. บอกไว้ให้รำคาญล่วงหน้า เพื่อจะวัดดูว่ามีปัญจุปาทานขันธ์ หรือไม่.

วันนี้พอกันเท่านี้ ให้โอกาสพระสงฆ์ท่านจะได้สวดบทสาธยายที่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยต่อไป ตามสมควร.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อาการที่เกิดได้และเกิดไม่ได้ แห่งปัญจุปาทานขันธ์โดยวิธีแห่งปฏิจจสมุปบาท

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในชุดปรมัตถสภาวธรรมครั้งที่ ๑๑ นี้ จะได้บรรยายเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ว่าอายตนะ ว่าขันธ์ ว่าอุปาทานขันธ์ กระทั่งถึงความทุกข์ต่อไปอีกตามเคย. แต่ว่าจะได้อธิบายให้เห็นโดยละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น ๆ ไปในตอนใดตอนหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งในวันนี้ก็จะได้พูดโดยหัวข้อว่า **อาการที่เกิดได้ และเกิดไม่ได้แห่งปัญจุปาทานนักขันธ์ โดยวิธีแห่งปฏิจจสมุปบาท**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขอให้ทบทวนดูเรื่อย ๆ มาตั้งแต่ต้น ได้พูดถึงกันแต่เรื่อง**ขันธ์**กับ**อุปาทาน-ขันธ์**เป็นส่วนใหญ่ และก็ยังพูดกันมาทุกครั้ง ตั้ง ๑๐ กว่าครั้งทั้งครั้งนี้แล้ว ก็ยังคงเป็นเรื่องขันธ์หรืออุปาทานขันธ์อยู่นั่นเอง. นี่เรียกว่าจะพูดกันจนคำสองคำนี้ มันคล่องอยู่ที่ปาก, หรืออีกอย่างหนึ่งที่เขาเรียกกันในบัดนี้ว่าขึ้นสมอง. เดี๋ยวนี้ความเข้าใจเรื่องขันธ์กับเรื่องปัญจุปาทานขันธ์นี่มันยังไม่ขึ้นสมองของท่านทั้งหลาย; ดังนั้น ก็จะต้องพูดกันต่อไปโดยไม่กลัวว่าใครจะรำคาญ.

คำบรรยายชุดนี้ จะพูดแต่สิ่งที่เรียกว่า ธาตุ ว่า **อายตนะ** ว่า **ขันธ์** ว่า **อุปาทานขันธ์** จนตลอดไปทั้งชุด. การที่คนไม่มีความรู้ความเข้าใจแตกฉานในคำว่า ขันธ์ และอุปาทานขันธ์นั้น จะเป็นคนโง่ โง่ตรงที่ว่ามันไม่รู้จักตัวเอง และน่าสงสาร ที่ไม่รู้จักตัวเอง ไม่รู้ว่าสิ่งที่เรียกว่าขันธ์กับปัญจุปาทานขันธ์นั้น คือตัวเอง. เมื่อไม่รู้จักตัวเองแล้วจะไม่ให้เรียกว่าคนโง่นี่อย่างไรได้. ฉะนั้น ขอให้ทนฟังเรื่องขันธ์และอุปาทานขันธ์กันต่อไป และต้องเป็นเรื่องทบทวนกันอยู่ที่นี่ เกี่ยวกับเรื่องนี้.

ต้องรู้จักตัวเองเพื่อรู้จักทุกข์

ที่ว่ารู้จักตัวเอง ทำไมต้องรู้จักตัวเอง นี่**เป็นที่สำคัญที่สุด** ถ้าไม่รู้จักตัวเองจะไม่รู้ว่าความทุกข์นั้นคืออะไร, แล้วตัวเองกับสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์นั้น มันต่างกันอย่างไร, หรือว่าตัวเองชนิดไหนที่จะเรียกว่าไม่มีความทุกข์.

ข้อนี้ ขอให้นึกอยู่เสมอ ถึงข้อที่เคยชี้แจงอยู่เรื่อย ๆ ว่า **เรื่องธรรมะ** เรื่องปรัชญา เรื่องอะไรเหล่านี้ มัน**ลำบากอยู่ที่คำพูด**นั้นเอง; เพราะว่าคำพูดมันไม่พอใช้บ้าง, คำพูดมันกำกวมกันเสียบ้าง, คำ ๆ เดียวหมายความอย่างนั้นที หมายความอย่างนี้ที หมายความอย่างโน้นที; ดังนั้น มันจึงลำบากที่จะศึกษา ที่จะเข้าใจ. และถ้าเอาไปปนกันในระหว่างฝ่ายต่าง ๆ แล้ว ก็ยิ่งลำบากมากขึ้นไปอีก, กระทั่งว่า เอาไปปนกันในระหว่างศาสนาโน้นกับศาสนานี้ มันก็ยิ่งลำบากยิ่งไปกว่านั้นอีก.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตัวอย่างเช่น **เกี่ยวกับ "มีตัวตน"** *ศาสนาพราหมณ์เขาก็ต้องมีตน มีตัว-ตน ศาสนาพุทธไม่มีตัวตน;* ถ้าศาสนาพุทธมีตัวตนขึ้นมา ก็เป็นตัวตนที่ไม่จริง คือเป็นมายา. แต่ทีนี้ ก็ยังมีถึงกับว่า ถ้าพูดถึงศีลธรรมชั้นต่ำ ๆ สำหรับเด็ก ๆ แล้ว เราก็ยังต้องพูดว่ามีตัวมีตน; เพราะเรื่องมันตั้งต้นไปจากคำว่ามีตัวมีตน.

ปัญหายุ่งยากลำบากนี้มันตั้งต้นขึ้น**มาจากคำว่า "ตัวตน"** ทั้งนั้น; แม้พระพุทธเจ้าเอง เมื่อท่านจะสอนใน**ระดับศีลธรรม** ท่านก็**ต้องกล่าวไปในทางที่มีตัวตน** : ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตายแล้วก็ยังจะได้ดี ได้ชั่ว ไปตามที่ทำนั้น. นี้ก็แสดงว่า พระพุทธเจ้าท่าน*ก็ตรัสว่า มีตัวมีตน แต่เป็นเรื่องของศีลธรรม.*

พอ**จะพูดถึงปรมัตถธรรม** ซึ่งแสดงด้วยปรมัตถสภาวะดังที่กำลังพูดอยู่นี่แล้ว **ก็ทรงปฏิเสธว่า สิ่งเหล่านั้นทั้งหมดนั้นไม่ควรจะเรียกว่าตน** มันจะมีอะไร มันจะเป็นอย่างไร มันจะให้เป็นเหตุเป็นผลแก่กันอย่างไร ก็ล้วนแต่ไม่ควรจะเรียกว่าตน.

ทีนี้ ถ้าเราเกิด**ไปเอามาปนกันเข้า ทั้งเรื่องของศีลธรรม ทั้งเรื่องของปรมัตถธรรม ก็ฟังไม่รู้เรื่อง**เท่านั้นเอง; พูดมากไปมันก็ยิ่งฟังไม่รู้เรื่อง กระทั่งเวียนหัว แล้วก็ต้องเลิกกัน. นี่ความยากลำบากมันอยู่ที่คำมีไม่พอ หรือว่า คำมันมีความหมายกำกวมบ้าง, มีความหมายเฉพาะในกรณีหนึ่ง ๆ แล้วเอามาปนกันอย่างนี้ก็เข้าใจไม่ได้.

ทีนี้ เราจะตั้งต้นศึกษาตั้งแต่เบื้องต่ำที่สุด โดยตั้งต้นจากคนโง่ แล้วต้องเกณฑ์ให้เป็นคนโง่ที่สุดด้วย คือคนโง่ที่อะไร ๆ ก็เป็นตัวเป็นตนไปเสียหมด. แต่ก็คิดดูให้ดี ว่าคนที่โง่จนมีตัวตนไปหมดนั้นก็**ไม่ได้มีตัวตนทุกเวลา** ไม่ได้มีทุกนาทีทุกชั่วโมง; อย่าว่าแต่ว่ามีทุกลมหายใจเข้าออกเลย. คนโง่จะมีตัวตนก็แต่บางเวลาเท่านั้น ถ้าใครจะไป

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เข้าใจว่าคนโง่แล้วจะมีตัวตนทุกเวลานาทีที่หายใจเข้าออก คนนั้นก็ยิ่งโง่ต่อไปอีก โง่มากกว่าคนโง่ทีแรกเสียอีก; เพราะไม่ดูให้ดีว่า สิ่งที่เรียกว่า**ตัวตน**แม้ของคนที่โง่ที่สุดก็**มีแต่บางครั้งบางคราว** คือเฉพาะแต่เวลาที่เขาคิดว่าเป็นตัวตน, หรือ**มีความคิดประเภทตัวตน กลัดกลุ้มอยู่ในใจ**ของเขาเท่านั้น เขาจึง**จะมีตัวตน**. เพราะเวลาที่เขาไม่รู้สึกว่ามีตัวตน มันก็ยังมีอยู่มาก.

คนเรายังไม่รู้จักตัวเอง ว่าเมื่อไรมีตัวตน ว่าเมื่อไรเราไม่มีตัวตน; นี่เพราะว่าเขาขี้เกียจจะศึกษา ขี้เกียจจะสังเกต มันก็มีความไม่รู้จักความจริงของสิ่งเหล่านี้, มีความทุกข์มันก็ร้องไห้ไป ไม่มีความทุกข์ก็หัวเราะไป ก็เลยไม่ได้ศึกษาในเรื่องตัวตนว่ามันเป็นอย่างไรกันแน่.

ทีนี้ **ภาษาพูดมันก็ต้องพูดว่ามีตัวตน**; **ไม่พูดว่ามีตัวตน ก็ไม่รู้ว่าจะพูดว่าอะไร**; เช่นเดี๋ยวนี้ก็ต้องพูดว่า ตัวเราที่มีความทุกข์ ตัวเราที่ไม่มีความทุกข์. จะพูดให้ดีกว่านั้น ก็ต้องพูดว่าจิตที่มีความทุกข์ หรือจิตที่ไม่มีความทุกข์ แต่ไม่ค่อยมีใครพูดกัน; เขาจะพูดกันว่าตัวฉัน ตัวเรา กันทั้งนั้น ที่เป็นทุกข์หรือไม่เป็นทุกข์. **คนไม่รู้จัก "ตัวเรา"** ที่กำลังเป็นทุกข์และตัวเราที่ไม่เป็นทุกข์ : ตัวเราเป็นทุกข์ก็ไม่รู้จักตัวเราที่ไม่เป็นทุกข์ก็ไม่รู้จัก **ก็เลยไม่รู้จักแม้แต่สิ่งที่เรียกว่า ความทุกข์**.

จะขอทบทวนเฉพาะคำว่า "**ความทุกข์**" ก่อน ซึ่ง**เป็นคำที่กำกวม** เช่นเดียวกันกับคำอื่น ๆ; อย่าลืมว่าศึกษาธรรมะลำบากเพราะคำมันกำกวม. แม้คำว่าความทุกข์หรือทุกข์เฉย ๆ นี่ก็กำกวม **ทุกข์** แปลว่า **เจ็บ ปวด**, รวดร้าว, ทนทรมาน, เหลือทน, อย่างนี้ก็ได้, นี่เรียกว่าเป็นทุกข์อย่างหนึ่ง; ทีนี้ **ไม่เจ็บปวด**รวดร้าว ไม่ทนทรมานอะไร แต่ก็**เรียกว่าเป็นทุกข์เหมือนกัน**; มันมีอยู่ สอง ทุกข์ เพราะเหตุว่า คำนี้มันกำกวม.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คำว่า *"ความทุกข์"* ตามธรรมดาในกรณีทั่วไป จะต้องแปลว่า *น่าเกลียด* คือ *ทุ* แปลว่า *น่าเกลียด อิกขะ* อักขะ นี่แปลว่า *ดูหรือเห็น, ทุกข์ดูแล้วน่าเกลียด.* ทีนี้ ความหมายของคำ ๆ นี้มีอีกอย่างหนึ่งว่า *ทุ* แปลว่า *ยาก, ขะ*แปลว่า *ทน, ทุกข์* แปลว่า *ทนยาก* คือเจ็บปวดทนได้แสนยาก. นี้ไม่ใช่ความหมายเดียวกัน แต่ถึงอย่างนั้นก็จะพอเห็นได้ว่า มันร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือความน่าเกลียด. ตัวเราที่กำลังเป็นทุกข์ทนทรมานนี่ มันก็ทุกข์ทรมานด้วย และความทรมานนั้นก็น่าเกลียดด้วย.

ทีนี้ ตัวเรา**บางเวลาไม่ได้ทนทุกข์ทรมาน** กำลังสนุกสนาน; แต่แล้วมันก็**มีอาการแห่งความเปลี่ยนแปลง** : ความโง่ ความหลง รวมอยู่ที่ความเปลี่ยนแปลง; ตัวเองก็ไม่รู้สึก; **อาการที่เปลี่ยนแปลงนั่นแหละ คือความน่าเกลียด**. คนก็หัวเราะอยู่ในเมื่อสนุกสนาน; แต่สรรพสังขารเหล่านั้นก็ยังคงมีความไม่เที่ยง คือเปลี่ยนแปลง. ไปดูที่อาการเปลี่ยนแปลง หรือไม่เที่ยง แม้ของคนที่กำลังหัวเราะอยู่ก็น่าเกลียด **นี่ ความหมายของความทุกข์ที่กว้างขวางที่สุดก็คือน่าเกลียด** : ทุกข-เวทนาก็น่าเกลียด, สุขเวทนาก็น่าเกลียด; จึงพูดได้ว่าทั้งสุขเวทนาก็เป็นทุกข์ ทุกข-เวทนาก็เป็นทุกข์.

ทีนี้ เราดูที่สิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา" เอง หรือตัวเอง; บางเวลามัน**เป็นทุกข์** เหลือทนอย่างนี้ ทั้งทางกาย ทางจิต เป็นทุกข์อย่างนี้ ตัวเองที่เป็นทุกข์ ทุกข์หนัก ทุกข์ทรมาน แล้วอาการนั้นก็**น่าเกลียด**; บางเวลา**ไม่ได้เป็นทุกข์** ไม่หนัก ไม่ทรมานอะไร แต่มันก็เป็นของที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างกับเป็นมายาชนิดหนึ่ง นี่ก็**น่าเกลียด**. ความหมายว่า ***น่าเกลียด*** จึงเป็น *ความหมายทั่วไป* ทั้งหมดทั้งสิ้น *ของคำว่าเป็นทุกข์;* ส่วนความหมายว่า ทนทรมาน เจ็บปวดนั้น มันมีเฉพาะในกรณีที่เป็นความทุกข์ชนิดนั้นเท่านั้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ สำหรับคำว่า “**อุปาทานขันธ์เป็นทุกข์**” นั่น ย่อมหมายถึง**ต้องทนทรมาน**อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ คือมันละเอียดไปกว่านั้นว่า แม้หัวเราะอยู่ก็เป็นการทนทรมาน ไม่ต้องนั่งร้องไห้อยู่. แม้ว่าเขาจะหัวเราอยู่ มันก็มีอาการที่เรียกว่าทนทรมาน; เพราะว่าเขายึดมั่นขันธ์นั้น ๆ ว่าเป็นตัวเราว่าเป็นของเรา. ดีใจร่าเริงอยู่ก็คือทรมานให้เขาต้องนั่งหัวเราะอยู่ ก็**มีความน่าเกลียดมีความไม่จริง มีการที่เปลี่ยนแปลง**; แล้วก็ต้องถูกรับโทษให้ทนทรมาน คือต้องหัวเราะอยู่. นี่ใครรู้จักตัวเองกันอย่างนี้บ้าง; ถ้ารู้จักตัวเองอย่างนี้ ก็นับว่าไม่ใช่คนโง่แล้ว คือรู้จักความทุกข์นั้นพอสมควรแล้ว ก็จะง่ายเข้าที่จะรู้ว่า ทุกข์นี้มาจากอะไรกันแน่ ได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ทีนี้ ก็ยังมีคำที่จะต้องดูต่อไปอีกคือคำว่า **อนิจจัง** ที่แปลว่า **ไม่เที่ยง**; ถ้าขึ้นชื่อว่า**ไม่เที่ยงแล้ว มันก็ต้องน่าเกลียด คือเป็นทุกข์** ในความหมายว่าน่าเกลียด. สิ่งใดไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา สิ่งนั้นต้องเป็นทุกข์ คือน่าเกลียด. ทีนี้ อนิจจังนี้เมื่อยึดถือให้มาเป็นของเที่ยง ให้มาตรงตามความประสงค์ของเรา มันก็ยิ่งหนักมากขึ้นไปอีก คือเป็นทุกข์ด้วย ก็เลยน่าเกลียดสองเท่าตัว.

ความที่ไม่เที่ยงก็เป็นทุกข์อยู่แล้ว น่าเกลียดอยู่แล้ว, แล้ว**ไปเอามายึดถือจะให้มันเที่ยง** เกิดความทุกข์ทรมานใจขึ้นมา **จึงเป็นสองน่าเกลียด**. ส่วนอนิจจังซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติที่ใครมิได้ยึดถือ ยังไม่ทำความทุกข์ทรมานแก่ใคร มันก็น่าเกลียดเดียว, น่าเกลียดแต่เพียงว่ามันอนิจจัง คือไม่เที่ยง. นี้ก็คือให้ดูที่ตัวเองว่าตัวเองจะเป็นร่างกายหรือจิตใจก็ตาม มันไม่เที่ยง, เมื่อไม่ไปยึดถือเข้า ก็ไม่เกิดความทุกข์ชนิดที่ทรมาน; แต่**ความไม่เที่ยง**ของมันนั้น **น่าเกลียด**, นี่เรียกว่าน่าเกลียดหนึ่ง คือว่า น่าเกลียดอยู่ ๑ น่าเกลียด.

ถ้า**ใครไปยึดถือของไม่เที่ยงนี้**จะให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา มันก็เกิดหนักขึ้นมาอีก ทรมานขึ้นมาอีก มันจึงเป็น ๒ น่าเกลียด; นี่ก็เรียกว่าไม่รู้จักตัวเองเหมือนกัน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขันธ์เฉย ๆ มันไม่เที่ยง มันไม่เที่ยงอยู่แต่ตามขันธ์ **ไม่บีบคั้นใคร**; เรียกว่ามันน่าเกลียด ๑ **น่าเกลียด**เท่านั้น, น่าเกลียดเดียว; แต่**พอขันธ์นี้กลายเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมา** ถูกยึดมั่นเป็นตัวกู-เป็นของกูขึ้นมา มันก็เพิ่มความทนทรมานให้อีกส่วนหนึ่ง ก็เลย**เป็นสองน่าเกลียด**.

บางเวลาคนโง่ มีความน่าเกลียดเพียงอย่างเดียว, บางเวลาคนโง่มีความน่าเกลียดเพิ่มขึ้นสองอย่างคือ สองน่าเกลียด. **เมื่อไม่ได้ยึดถือขันธ์ก็เป็นไปตามเรื่องของอนิจจัง ก็เป็นทุกขังชนิดที่น่าเกลียด**เท่านั้น; **พอยึดถือ**ก็มีทุกขังชนิด**ทรมานเพิ่มขึ้น**มาอีก มันจึงเป็นสองน่าเกลียด. ฉะนั้นวันหนึ่งคืนหนึ่ง ก็ควรจะ**ทดสอบตัวเองเรื่องนี้กันบ้าง** ว่าเป็นขันธ์เฉย ๆ เมื่อไร, หรือมันเป็นอุปาทานขันธ์เมื่อไร, มันน่าเกลียดสองเท่าตัวเมื่อไร, หรือว่าน่าเกลียดเพียงเท่าตัวหนึ่งเมื่อไร หรือว่าไม่น่าเกลียดเลยเมื่อไร.

พึงเข้าใจว่า ขันธ์ ไม่ใช่อย่างเดียวกัน

ที่ได้พูดมาแล้วว่า **บางเวลาเราก็ไม่ได้นึกถึงขันธ์** ไม่ได้ยึดมั่นในขันธ์ใด และก็ไม่นึกถึงขันธ์ ไม่ได้ปรุงกันขึ้นเป็นขันธ์ มีร่างกายจิตใจ ที่ไม่มีการสัมผัสโดยทางทวารไหน ไม่ปรุงเป็นขันธ์ไหน; อย่างนี้มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ แล้วก็เรียกว่า **ไม่มีตัวเองด้วย**. แต่คนก็ไม่เคยคิดว่าเวลาอย่างนี้ เราไม่มีตัวเอง เราก็**จะเหมาหมดว่าเรามีตัวเองอยู่จนตลอดชาติ** ตลอดชีวิตทุกเวลานาที.

นี่คือข้อที่ว่า ไม่มีความรู้เรื่องว่าเมื่อไรมันเป็นเหมือนกับว่าถูกทรมาน ถูกจำขัง, เมื่อไรมันไม่ถูกทรมาน ไม่ถูกจำขัง; เพราะมันไปมัวฟุ้งเฟ้อแต่เรื่องต่าง ๆ. ทั้งที่ถูกจำขังนั่นแหละ ก็เอาเรื่องที่จำขังนั้นแหละมาโอ้อวดกัน นี้เรียกว่า**ไม่รู้จักตัวเองทั้งในแง่ที่ว่าเป็นขันธ์**ล้วน ๆ หรือว่า**เป็นอุปาทานขันธ์**แล้ว ก็มีความน่าเกลียด หรือ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มีความโง่จนกว่าเกลียด; นี่หลายซับหลายซ้อน. ดังนั้นจึงถือว่าเป็นเหตุผลที่เพียงพอที่เราจะต้องทนศึกษาเรื่องขันธ์และเรื่องอุปาทานขันธ์.

พูดอีกทีหนึ่งก็ว่า เรื่อง**ยึดถือ**กับเรื่องที่**ไม่ได้ยึดถือ** ถ้ามันเป็นเพียงขันธ์เฉย ๆ ก็ไม่ได้ยึดถือ, พอยึดถือเข้ามันก็กลายเป็นอุปาทานขันธ์; เรื่องยึดถือไม่ยึดถือมันก็สลับกันอยู่อย่างนี้ในวันหนึ่ง ๆ. เนื้อตัวร่างกายของเราประกอบอยู่ด้วยขันธ์ บางเวลาไม่ได้ยึดถือ เดี๋ยวเป็นขันธ์นั้น เดี๋ยวเป็นขันธ์นี้ ก็เป็นได้เรื่อย ๆ ไปโดยไม่ได้ยึดถือ ก็ไม่มีความทุกข์; แต่**พอยึดถือ**ก็กลายเป็นอุปาทานขันธ์ ก็เลย**เป็นทุกข์**.

เดี๋ยวนี้**เราพูดปนเปกัน**ไปหมด พูดขันธ์เป็นอุปาทานขันธ์ พูดอุปาทานขันธ์เป็นขันธ์ ปนกันไปหมด; แม้ว่าตามธรรมชาติมันก็พูดปน ๆ กันอย่างนั้นด้วยเหมือนกัน; แม้พระพุทธเจ้าเองท่านก็ตรัสปน ๆ กันไป. ถ้ายิ่งคำที่เอามาแต่งเป็นคาถา คือโคลงกลอน กาพย์ด้วยแล้ว ยิ่งปนกันใหญ่ เพราะคาถาบังคับให้ต้องการจำนวนพยางค์ หรือหนักเบา อย่างนั้นอย่างนี้ : ใช้คำว่าขันธ์เฉย ๆ แต่หมายถึงอุปาทานขันธ์ก็มี.

ตัวอย่างเช่น *ภาราหเว ปญฺจกฺขนฺธา -ขันธ์ทั้งหลาย ๕ เป็นของหนักเน้อ* อย่างนี้. คำว่าขันธ์ในที่นี้หมายถึงอุปาทานขันธ์ เพราะตรงนี้มันเป็นคำกลอน ก็ต้องการจะพูดจำกัดตามมาตราของคำกลอน ก็เลยพูดได้แต่คำว่าขันธ์; แต่ถ้าโดยหลักธรรมะแล้ว ขันธ์ที่ไม่ถูกยึดถือมั่นด้วยอุปาทาน ไม่มีอุปาทานนั้น มันไม่เป็นทุกข์. อย่างพระองค์ก็ตรัสเองอีกแหละว่า *สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา* -เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ขันธ์ทั้ง ๕ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน เป็นตัวทุกข์.

เป็นอันว่า แม้ในบางคราวที่**พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าขันธ์เฉย ๆ ท่านหมายถึงปัญจุปาทานขันธ์ก็มี**. แต่ว่าการที่อาตมาพูดอย่างนี้ อาจจะกลายเป็นคนโง่ไปเองก็ได้; เพราะคาถาคำกลอนที่ว่า *ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา* นั่นจะเป็นพระพุทธเจ้า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ท่านตรัสเองจริงหรือไม่ ก็ไม่ทราบเหมือนกัน; แต่มันมีอยู่ในพระบาลีอย่างนั้น. แล้วมีมากเหลือเกินที่ว่า พระพุทธเจ้าตรัสเป็นคำกลอน ในบางครั้งภีร์ แล้วก็ทั้ง ๆ คัมภีร์เลยก็มี; พระพุทธเจ้าดูจะเป็นนักกาพย์กลอนยิ่งกว่าผู้ใดในโลกเสียอีก.

เอาละ, เป็นอันว่าถ้าเราจะศึกษากันในแง่ของธรรมะแล้ว ต้องให้รู้ไว้เป็นหลักที่ตายตัวว่า คำว่า**ขันธ์** กับคำว่า**อุปาทานขันธ์**นั้น **มิใช่สิ่งเดียวกัน** แต่ก็มิได้อื่นจากกัน. ข้อนี้ก็มี*อยู่ในพระบาลีมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ชัดอยู่แล้วว่า ขันธ์หรืออุปาทาน, หรืออุปาทานขันธ์นี้* ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน; แต่มันก็มิใช่อื่นจากกัน เพราะถ้ามันจะเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมา มันก็เป็นที่ขันธ์นั่นแหละ และอุปาทานนั้นก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกับอุปาทานขันธ์.

อุปาทาน แปลว่า *ความยึดมั่นถือมั่น* **อุปาทานขันธ์** แปลว่า **ขันธ์ที่มีความยึดมั่นถือมั่น**; ฉะนั้น คำว่า ขันธ์ก็ดี คำว่าอุปาทานก็ดี คำว่าอุปาทาน-ขันธ์ก็ดี มันไม่เป็นสิ่งเดียวกันได้, มันมีความต่างกันอยู่; แต่มันก็มิได้อื่นจากกัน คือมันต้องอยู่ด้วยกัน มันจึงจะเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมาได้ : ต้องมีขันธ์ และมีอุปาทานเข้าไปยึดมั่นในขันธ์ จึงจะเกิดเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมา. ในนั้นจึงมีทั้งขันธ์ มีทั้งอุปาทาน และรวมกันเป็นปัญจุปาทานขันธ์; ถ้าเราไม่ดูให้ดี มันก็สับสนปนเปกันไปหมด เกี่ยวกับคำพูดอย่างที่กล่าวมาแล้ว.

นี่ มันก็เป็นเหตุผลที่เพียงพอแล้ว ว่าเรายังมีความเข้าใจน้อยอยู่มาก ในเรื่องที่เกี่ยวกับคำว่า ธาตุ, ว่าอายตนะ, ว่าขันธ์, ว่าอุปาทานขันธ์. แม้แต่คำว่าความทุกข์พอเอามาพูดเข้า ทุกคนก็มองเป็นเรื่อง ก. ข. ก. กา ไปหมด ไม่อยากจะสนใจ เพราะคิดเสียว่าเดี๋ยวนี้เก่งแล้ว มันเป็นคนที่เรียนมาก มีปริญญาแล้ว จะให้มาเรียน ก. ข. ก. กา กันอีกก็กระฟัดกระเฟียด ไม่ยินดีที่จะศึกษา.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แต่แล้วอาตมาก็เห็นว่า มันหลีกไม่พ้น มันต้องทน หรือว่าต้องบังคับ **ให้ทนที่จะศึกษาเรื่องที่เรียกว่า ก. ข. ก. กา** นี้ให้เข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งให้จนได้อย่างที่จะเรียกว่าขึ้นสมองคล่องแคล่วกันนั่นเอง; แล้วก็ไม่ให้ศึกษาจากหนังสือหนังหาจากอะไรอื่นด้วย แต่ให้**ศึกษาจากร่างกายที่ยังมีจิตใจนี่** คือร่างกายที่ยังเป็น ๆ นี่ หรือที่จะเรียกว่าจากชีวิตนี้เองก็ได้ อย่างที่เราก็มีชีวิตยังไม่ตาย ก็นั่งอยู่ที่ตรงนี้ก็มีอยู่.

ลอง**สอบสวนตัวเอง**ดู ว่า เมื่อไรเราเป็นอะไร, เมื่อไรเราเป็นอย่างไร, เมื่อไรเราเป็นเพียงสักว่ากลุ่มแห่งธาตุ, เวลาไหนนาทีไหนเราเป็นเพียงสักว่ากลุ่มแห่งธาตุดิน ธาตุน้ำธาตุไฟ ธาตุลม อากาส หรือวิญญาณ, เมื่อไรนาทีไหนเรามันเกิดเป็นอายตนะ คือว่าเกิดธาตุที่ปรุงกันเป็นธาตุทางตา ทางหู เป็นต้น; แล้วก็เป็นธาตุข้างนอกมาแตะต้อง แล้วปรุงเป็นขันธ์ขึ้นมา เป็นวิญญาณขันธ์.

ดูตัวอย่างเช่น**ตากระทบรูป** ก็เกิดวิญญาณทางตาขึ้นมา เวลานั้นเรียกว่าไม่ใช่สักว่ากลุ่มธาตุเฉย ๆ แล้ว มันเป็นกลุ่มธาตุที่ลุกขึ้นปรุงแต่งกันชุลมุนแล้ว; อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็น**ขันธ์**ขึ้นมาได้. แล้ว**เมื่อใด**มัน**เป็นขันธ์** ขันธ์ไหน คือเป็นรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ก็ต้องเข้าใจ; ไม่ใช่ว่าจำแต่ชื่อได้แล้วก็พูดไม่ถูก นี่เป็นขันธ์แล้ว **เมื่อไร**มันเลยเตลิดไป**เป็นอุปาทานขันธ์** คือถูกยึดมั่น แล้วก็เป็นตัวทุกข์, แล้วก็กำลังทุกข์อยู่.

ทบทวนอีกทีหนึ่งก็ได้ว่า**เมื่อใดเป็นเพียงกลุ่มธาตุ?** หมายความว่ามันแทบจะไม่มีความรู้สึกคิดนึกอะไร; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นเวลาหลับ หรือเวลาที่ใจเหม่อลอยไปไม่ได้คิดอะไร ก็เรียกว่าเวลานั้นมันเป็นเพียงกลุ่มหรือกองของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม กระทั่งวิญญาณธาตุ ก็ยังแทรกแซงอยู่. อากาสธาตุ ความว่างที่ว่าง เนื้อที่ว่างก็แทรกแซงอยู่ เป็นกลุ่มธาตุเท่านั้นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็เมื่อหลับสนิท.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ **เมื่อไรจะเป็นอายตนะ? ก็เมื่อมีสิ่งที่ทำให้เกิดการกระทบ** เช่นว่าตา ธรรมดมันก็ไม่ได้เป็นอายตนะอยู่ตลอดเวลา มันเป็นเพียงธาตุอะไรที่ประกอบกันขึ้นเป็นตา แม้จะมีสิ่งที่เรียกว่าเส้นประสาทตา มันก็ยังเป็นพวกที่เรียกว่ารูปธาตุ; แต่ถ้าตานี้มันไปเกิดพบอาศัยกันเข้ากับรูปข้างนอก ตาเฉย ๆ ก็กลายเป็นอายตนะขึ้นมา.

ธาตุตาหรือจักษุธาตุกล่าย**เป็นจักษุอายตนะ**ขึ้นมา รูปข้างนอกมันก็กลายไปเป็นรูปอารมณ์ หรือรูปารมณ์ขึ้นมา; เมื่อตะกี้มันไม่ได้เป็นอารมณ์อะไร เดี๋ยวนี้มันกลายเป็นรูปารมณ์ขึ้นมา.

พอจักษุอายตนะกับรูปารมณ์พบกันเข้า หรือว่าเนื่องกันเข้า มันก็มีอะไรกระเด็นออกมาอย่างหนึ่ง คือ จักษุวิญญาณเกิดขึ้น; เพราะตากระทบรูป นี่ก็เกิดจักษุวิญญาณขึ้นมา. เหมือนกับว่าคนเขาเอาเหล็กฟาดลงไปที่หิน เกิดประกายไฟขึ้นมา; อย่างนี้มันไม่เป็นเพียงธาตุเฉย ๆ ไม่เป็นเพียงอายตนะเฉย ๆ ละมันเกิดเป็นขันธ์ขึ้นมาแล้ว.

เช่นตาหรือ**รูป**นี้ก็**เป็นรูปขันธ์**ขึ้นมาแล้ว **เกิดวิญญาณขันธ์**ขึ้นมาส่วนหนึ่งแล้ว. ทีนี้ พอเกิดเป็นวิญญาณขันธ์แล้ว กระทบตา กระทบรูปพร้อมกันแล้วก็เรียกว่าผัสสะ, การกระทบนี้สมบูรณ์ ก็เรียกผัสสะนี้ว่าขันธ์หนึ่งเหมือนกัน **สงเคราะห์เข้าไปในสังขารขันธ์** คือการปรุง.

ทีนี้ สังขารขันธ์ การปรุงนี้คือผัสสะนี้ มันก็ต้อง**เกิดเวทนาขันธ์**ขึ้นมา รู้สึก, ถ้าทางตา รู้สึกสบายตา เป็นสุขตา ถ้าไม่สบายตาก็เป็นทุกข์ตา, นี่ก็เป็นเวทนาขันธ์เกิดขึ้นมาหยก ๆ.

เวทนาขันธ์เกิดอย่างนี้แล้ว, ก็ทำให้**เกิดขันธ์ถัดไปอีก**, **คือสัญญาขันธ์**. มีจิตใจสำคัญมั่นหมายในเวทนานั้น ว่าอย่างไร, เพื่ออย่างไร, อะไรอย่างไรก็เรียกว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สัญญาขันธ์; เช่นสัญญาในเวทนานี้ว่า เวทนาสุข ก็เป็นสัญญาว่าสุข, ถ้ารู้สึกเป็นทุกข์ในเวทนานี้ ก็มีสัญญาว่าทุกข์ คือทุกข์สัญญา, กระทั่งจำได้หมายรู้ว่าของอะไรของเพศหญิง, อะไรของเพศชาย, ล้วนแต่เป็นสัญญาขันธ์ทั้งนั้น.

มีสัญญาขันธ์เต็มที่อย่างนี้แล้ว ก็ปรุงต่อไปให้**เป็นสังขารขันธ์** คือคิดนึกลงไปอย่างยิ่ง ที่เรียกว่าตัณหา วิตก วิจาร เต็มที่มากมายหลายชื่อ. รวมความแล้วก็คือความคิดที่จะคิดดีคิดชั่ว. หรือคิดไม่ดีไม่ชั่ว หรือเป็นมโนกรรมออกมาแล้ว. บางทีก็เลยออกมาเป็นวจีกรรม พูดออกมา, บางทีก็เลยออกมาเป็นกายกรรม ประพฤติกระทำแก่สัตว์บุคคลใดขึ้นมา ก็เรียกว่าสังขารทั้งนั้น เป็นความคิด เป็นสังขารขันธ์ทั้งนั้น.

ทีนี้ ถ้าว่าสังขารขันธ์ มีความคิดอย่างนั้น ในที่สุดกลายเป็นอารมณ์สำหรับจิตจะรู้สึกอีกทีหนึ่ง ก็มี**มโนวิญญาณ**อันสุดท้ายที่จะรู้ว่าเราคิด ตัวจิตนั้นคิดอย่างไร, มีกรรมอย่างไรเป็นต้น อีกทีหนึ่ง, ก็**เป็นวิญญาณขันธ์**อีก.

แต่อย่างไรก็ดี**ขันธ์ทั้ง ๕ นี้มีพร้อมกันไม่ได้**; ฉะนั้น ขอให้ทบทวนไว้เสมออย่างที่พูดมาแล้วในครั้งที่แล้ว ๆ มาว่า พวกเรานี่ยังพูดผิด ๆ กันอยู่ว่าเราประกอบอยู่ด้วยขันธ์ทั้ง ๕. บางคนกล้ายืนยันไปว่าเขามีขันธ์ทั้ง ๕ พร้อมกันอยู่ในตัวเขา ในเวลานั้นอย่างนี้มันก็เรียกว่าหลับตาพูด คือจำเขามาพูด มันก็ผิดหมด; เพราะคนเราจะมีขันธ์ทั้ง ๕ พร้อมกันในคราวเดียวกันมันไม่ได้.

ขันธ์ต้องมีคนละที อันหนึ่งดับไปแล้ว อันหนึ่งจึงเกิดขึ้น, อันหนึ่งดับไปแล้ว อันหนึ่งจึงเกิดขึ้น. รูปธรรมสองฝ่ายให้เกิดวิญญาณขันธ์น้อย ๆ ขึ้นมา เกิดเป็นผัสสะแล้วมันจึงเกิดเวทนาขันธ์; เวทนาขันธ์ก็ทำให้เกิดสัญญาขันธ์ เกิดสัญญาขันธ์แล้วเวทนาขันธ์มันก็ดับไป. สัญญาขันธ์ทำให้เกิดสังขารขันธ์; เมื่อไปมัวคิดอยู่

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เป็นสังขารขันธ์แล้ว สัญญาขันธ์มันก็ดับไปอย่างนี้. มันมีพร้อมกันไม่ได้ทั้ง ๕ ขันธ์, นี้เราเรียกว่าเวลานี้กำลังมีขันธ์เฉย ๆ ยังไม่ใช่อุปาทานขันธ์.

เมื่อไรเรามีขันธ์เฉย ๆ ก็ควรจะรู้; เช่นอย่างนี้ เวลานี้ เป็นต้นนี้ ท่านทั้งหลายทุกคนอาจจมีเพียงขันธ์เฉย ๆ ไม่มีปัญจุปาทานขันธ์; แม้ว่ากำลังฟังอาตมาพูดอยู่ มีความคิดนึกไปตามอยู่ พูดเพราะ พูดไม่เพราะ อะไรก็ตามใจ ก็เป็นเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์อยู่ได้; โดยที่ไม่ต้องมีอุปาทาน จึงเป็นขันธ์เฉย ๆ ยังไม่เป็นทุกข์; จนกว่ามันจะเผอิญประจวบเหมาะอะไร เกิดอุปาทานนั่นนี่ขึ้นมาจนในใจรำคาญเป็นทุกข์ มันจะเป็นอุปาทานขันธ์และเป็นทุกข์.

หรือว่า**ให้มันง่าย**ไปกว่านั้น ก็เราก็นั่งอยู่ที่นี่ ตาของเราก็ยังไม่บอด เราเหลือบไปทางไหนก็เห็นต้นไม้ เห็นก้อนดิน ฯลฯ; นี่มันก็ต้องเกิดวิญญาณขันธ์เพราะตากระทบภาพนั้นแล้วมันก็เกิดผัสสะเต็มที่ ก็เกิดเวทนา คือสบายตาหรือไม่สบายตา. แต่ว่าความสบายตาหรือไม่สบายตานี้ มันไม่มากพอที่จะให้เกิดฉันทราคะ หรือนันทิ; ฉะนั้น ตาของเราจึงยังไม่เป็นนรก หรือยังไม่เป็นสวรรค์ขึ้นมา.

บางทีก็จะคิดเล่น ๆ ไปได้เหมือนกัน ว่าเกี่ยวกับต้นไม้ต้นนี้มันจะเป็นอย่างไร; แต่ถ้า**ไม่พาดพิงมาถึงความหมายที่เป็นตัวเราเป็นของเรา** เป็นราคะ เป็นนันทิแล้วมันก็**ไม่ใช่อุปาทานขันธ์**. ฉะนั้น ลองส่ายตาไปรอบ ๆ นี้ มันก็จะมีขันธ์ล้วน ๆ เกิดขึ้นทั้ง ๕ ขันธ์ได้; เรียกว่าเวลานี้ เรากำลังมีขันธ์เท่านั้น และเกิดอยู่ตามลำดับทั้ง ๕ ขันธ์.

หรือว่า หูเราได้ยินเสียงลมพัด ได้ยินเสียงเราไรร้อง ได้ยินนกร้องอย่างนี้เสร็จแล้วมันก็เลิกกันอยู่นั่นแหละ มัน**เป็นขันธ์ล้วน ๆ** เป็นทางทวารหู ได้ยินเสียง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรไรร้อง; แล้วบางทีมันจะร้องแรงถึงกับแสบหู มันก็ไม่เกิดอุปาทาน หรือเกิดกิเลสอะไรได้ก็มี; แม้จะคิดนึกว่ามันร้องเพราะดี ก็รู้สึกแล้วก็แล้วกันไปเท่านั้น. นี่**เกิดขันธ์เฉย ๆ** อย่างนี้อยู่ กล่าวได้ว่ามีอยู่**แทบจะตลอดเวลา** และทางจมูกที่จะเหม็นหรือหอมอะไรขึ้นมา มันก็เหมือนกัน; ส่วนทางลิ้นนั้นมันต้องเฉพาะต่อเมื่อได้ไปดื่ม ไปกิน ถึงจะเกิดขันธ์; ส่วนผิวหนังนี่ก็เหมือนกัน ต่อมันมีการกระทบสิ่งที่มากระทบผิวหนัง, จึงจะเกิดขันธ์ เช่น ถูกแดด ถูกลม จนกระทั่งสัมผัสระหว่างเพศ ซึ่งนั่นจะรุนแรงถึงขนาดที่จะเกิดอุปาทานขันธ์. รวมความว่าขันธ์เฉย ๆ นี่มีได้บ่อย แต่ไม่ใช่ทุกเวลานาที และจะมีได้บ่อยมากที่สุด.

เมื่อใดมีฉันทราคะ เมื่อนั้นมีอุปาทานขันธ์

ทีนี้ เขยิบออกไปว่า **เมื่อใดจะมีอุปาทานขันธ์?** นี้มีไม่บ่อย มีน้อยลงไปอีก เพราะว่าอุปาทานขันธ์ หมายความว่าไม่ใช่ขันธ์ล้วน ๆ ไม่ใช่ขันธ์เฉย ๆ มันเป็นขันธ์ที่อุปาทานเข้าไปยึดครองแล้ว. พูดถึงคำว่าอุปาทานกันเสียหน่อย คำว่า **อุปาทานนี้บางทีพระพุทธเจ้า**, ท่านก็**ตรัส**เรียกว่า **นันทิ** ก็มี คือ**ความเพลิน**, บางทีก็เรียกว่า **ฉันทราคะ** ก็มี. ในหลาย ๆ สูตรตรัสว่า *ยา นนฺทิ ตทุปาทานํ -สิ่งใดเรียกว่า นันทิ สิ่งนั้นคืออุปาทาน* อย่างนี้ก็มี เช่นใน*ตัณหาสังขยสูตร* เป็นต้น ที่เป็นสูตรที่สำคัญ อย่างใน*มหาปุณณมสูตรมัชฌิมนิกาย*ก็ว่า ฉันทราคะ ที่มีอยู่แล้วในขันธ์นั้นเรียกว่าอุปาทาน; ถ้าเรียกว่าอุปาทานขันธ์ ก็หมายว่ามีขันธ์ด้วย มีอุปาทานด้วย. **ฉันทราคะนั้นเรียกว่าอุปาทาน**; **ฉันทราคะมีอยู่ในขันธ์นั้น** เพราะฉะนั้น **ขันธ์นั้นเรียกว่าอุปาทานขันธ์**, ก็คือขันธ์ที่มีอุปาทานเข้าไปสำคัญมั่นหมาย คือยึดครองอยู่, ถ้าอย่างนี้แล้วก็หมายความว่าเป็นตัวทุกข์ที่ต้องทนละ ไม่ใช่น่าเกลียดเฉย ๆ น่าเกลียดชนิดที่ต้องทนด้วย.

ควรจะศึกษาให้เข้าใจยิ่งขึ้นไปอีก ว่า**เวลาใดเรามีปัญจุปาทานขันธ์**. ถ้าเวลานี้ทุกคนมีแต่ความรู้สึกธรรมดาสามัญ เป็นแต่เพียงขันธ์ล้วน ๆ ทางตา ทางหู

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็กำลังไม่มีปัญจุปาทานขันธ์ ฉะนั้น จึงหาไม่พบ. เดี๋ยวนี้เราหาขันธ์ที่กำลังเป็นอุปาทานขันธ์ในตัวเรายังไม่พบ แล้วเราก็ยังไม่รู้สึกเป็นทุกข์ด้วย; จะต้องไปหาหรือไปดูให้พบ ให้เห็นและรู้จัก ในเมื่อมันมีอุปาทานเข้าไปยึดครองในขันธ์นั้น ๆ.

จะบอกไว้ให้เป็นตัวอย่าง เหมือนอย่างว่า พอตาเหลือบไป พบ**สิ่งที่มีความหมายมาก** สำหรับความรัก หรือสำหรับความเกลียดก็ตาม; พอตาเหลือบไปเห็นสิ่งนั้นแล้ว มันไม่ใช่อย่างเดียวกันกับที่เรานั่งที่นี่แล้ว เห็นต้นไม้ต้นไล่แล้ว; เพราะว่าสิ่งที่**เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะแห่งอุปาทาน**นั่น มันได้มาปรากฏเฉพาะหน้าแล้ว.

ยกตัวอย่างที่ดื่นที่สุดก็คือว่า เห็นเพศตรงกันข้าม ก็คือ**ตาเห็น**เพศตรงกันข้าม**ในฐานะเป็นรูป** นี้**เกิดจักขุวิญญาณ**ขึ้นมาทางตา ขณะที่แลเห็นเพศตรงกันข้าม.

อวิชชาพร้อมอยู่เสมอ ที่จะเข้าผสม

ทีนี้ อวิชชานี่พร้อมอยู่เสมอ ถึงกับ**พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มันมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง** สิ่งที่เรียกว่า *สพฺเพสุ ฐมฺเมสุ อนุปติตา* มันพร้อมที่จะลงมาในที่ทุกแห่ง. อวิชชานี้เข้ามาผสมเข้าไปในสัมผัสนั้น คือสัมผัสทางตานั้นถูกอวิชชาผสม มันจึงไม่สัมผัสเฉย ๆ เหมือนอย่างเมื่อเราเหลือบเห็นต้นไม้นี้; เพราะมันไม่เกี่ยวกับวิชชาหรืออวิชชา. แต่ถ้าเราเห็นภาพเพศตรงกันข้ามของคนมีกิเลสนี่ มันมีสิ่งที่เรียกว่า อวิชชา ซึ่งพร้อมอยู่เสมอในที่ทุกหนทุกแห่งที่จะเข้าผสมโรง; **พออวิชชาผสม**โรงเข้าไปในผัสสะนั้น ก็**เป็นอวิชชาสัมผัส**. เมื่อเป็นอย่างนี้สัมผัสนั้นก็ผิดจากสัมผัสธรรมดาเสียแล้ว คือสัมผัสด้วยอวิชชาเสียแล้ว. ตรงนี้อยากจะแทรกข้อที่ว่า**ทำไมจึงพูดว่า** หรือถือว่า**อวิชชามีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง?** ทั้งนี้ก็เพราะว่า เราไม่รู้ คือเรามีแต่ความไม่รู้ ว่าอะไรเป็นทุกข์, อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, อะไรเป็นความไม่มีทุกข์, อะไรเป็นทางแห่งความดับทุกข์เราไม่รู้, เราก็ไม่รู้มาแต่ในท้อง. ความรู้นี้ก็ยังขาดอยู่ ซึ่งเป็นความไม่รู้ แต่ว่ามันยัง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ไม่มีโอกาส ทำหน้าที่ที่จะได้แสดงบทบาทของมัน; พอตาของเราเห็นรูปที่เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะแห่งกิเลสนี่ อวิชชาก็มีโอกาสทันที ที่จะแสดงบทบาทของมัน : ความไม่รู้หรือความปราศจากความไม่รู้นั่นแหละ เข้ามาผสมในการสัมผัสนั้น ก็เลยเรียกว่าอวิชชาสัมผัส.

เหมือนกับในสูตรที่กล่าวว่า **เด็ก**กุมารน้อย ๆ เติบโตขึ้นมา **มีความรู้สึกทางอายตนะ ได้บริโภคอารมณ์แล้วเกิดนันทิ**อย่างนี้ ก็**เกิดอุปาทาน**; นี่ก็เพราะเหตุว่าปัญญาในเรื่อง เจโตวิมุตติ หรือปัญญาวิมุตติมิได้มีแก่เด็กนั้น, คือความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ หรือปัญญาวิมุตติมิได้มีแก่เด็กนั้น แก่กุมารนั้น. ดังนั้น กุมารนั้นก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะเกิดนันทิ, เกิดอุปาทานในสิ่งที่เด็กนั้นได้กระทบ ในวันนั้นในวันนี้.

นี้คืออาการที่เรียกว่า **อวิชชา** ยิ่งกว่ามีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่งเสียอีก คือมัน**พร้อมอยู่เสมอ**; เพราะว่าไม่รู้มาแต่ในท้อง แต่ว่าความไม่รู้นั้นมันยังไม่ได้โอกาสที่จะแสดงบทบาท หรือทำพิษขึ้นมา. พอถึงวันหนึ่ง คืนหนึ่งมันก็มีโอกาสที่มีนจะทำพิษขึ้นมา และก็เมื่อเด็กนั้นเขาไปได้รับอารมณ์อันนี้เข้า; อวิชชานี้ก็ผสมโรงลงไปในการได้เห็นอารมณ์นั้น ก็เกิดการสัมผัสทางตาที่ประกอบไปด้วยอวิชชา.

ทีนี้ ไม่ใช่แต่เด็กคนนั้น คนโต ๆ แล้วก็เป็นอย่างนั้น และก็เป็นมากขึ้นทุกที, เป็นมากขึ้นทุกที ที่เมื่อโอกาสถึงเข้าแล้ว ก็จะมีอวิชชาสัมผัสในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน. **ธรรมดาสิ่งทั้งหลายทั้งปวงก็มีอยู่**, แต่ว่ามันไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย ไม่มีโอกาสที่จะเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ หรืออุปาทาน; ถ้ามันมี**โอกาส**ที่จะเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ อุปาทาน ก็จะ**เกิดอวิชชาสัมผัส**ขึ้นมาทันที.

ตัวอย่าง เช่นว่า คนหนุ่มเห็นผู้หญิงสาว ก็เป็นโอกาสที่จะเกิดอาสวะ หรือเกิดอุปาทาน. แต่ถ้าสุนัขตัวหนึ่งเห็นหญิงสาวคนนั้น มันก็ไม่ใช่โอกาสที่จะเกิดอาสวะและอุปาทาน, ฉะนั้น ขอให้เข้าใจเอาเอง ว่ามัน**ต้องมีความเหมาะสม ที่ขันธ์นั้น ๆ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มันจะกลายเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะและอุปาทาน. และต้องเข้ารูปเข้ารอย ถูกฝาถูกตัว ถูกโอกาสถูกเรื่องของเหตุและปัจจัยอย่างนี้.

ให้พิจารณาดู การเกิด แห่งขันธ์ห้า

ที่พูดนี้ให้ไว้เป็นตัวอย่างสำหรับเอาไป**เทียบเคียง**เอาเองว่า **เมื่อไรมันจะกลายเป็นขันธ์** ที่เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะและอุปาทาน เป็นต้น; นั่นแหละ มันจะเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมาทางตาก็ได้ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้. แม้แต่ทางใจล้วน ๆ คิดนึกขึ้นมาก็ได้; เช่นว่า ในที่มืด หรือว่าหลับตาอยู่ เราก็คิดถึงคนที่เราเกลียด, ภาวะหรือความหมาย หรือคุณค่าของคนที่เราเกลียด ก็เป็นธัมมารมณ์แก่จิตของเรา. จิตนั้นก็สัมผัสธัมมารมณ์นั้น อย่างนี้แล้วก็เป็นอวิชชาสัมผัสเต็มที่ ก็เกิดโกรธ เกิดเกลียด เกิดอะไรอยู่ในเวลานั้นได้; ฉะนั้น ความรู้สึกที่นึกได้ หรือความสัมผัส หรือเวทนาที่เกิดขึ้น สัญญา สังขารที่เกิดขึ้นในเวลานั้น ในกรณีนั้น กลายเป็นอุปาทานขันธ์ไปหมด. ก็นอนเป็นทุกข์อยู่มืด ๆ คนเดียวนั้นได้. อย่างนี้เรียกว่า**ขันธ์**นั้นได้**กลายเป็นอุปาทานขันธ์**แล้ว.

เดี๋ยวนี้มันยากที่จะกลายเป็นอุปาทานขันธ์ เพราะว่ายังไม่มีอะไรมายั่ว; ต้นไม้ ก้อนหิน ก้อนดินเหล่านี้ ล้วนแต่หยุดนิ่งเป็นปกติ ก็เป็นอุปาทานขันธ์เกิดขึ้นไม่ได้ในความรู้สึกหรือในจิตของผู้เห็น. แต่ลอง**ไปเห็นในสิ่งที่ตัวรัก**, ตัวชอบ, ตัวปรารถนา, ตัวต้องการ, ตัวโกรธ, ตัวเกลียด, ตัวกลัว, อะไรขึ้นมา มันก็**จะเป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมาทันที**. โดยการเห็นก็ได้, การได้ยินก็ได้, โดยการดมก็ได้, การชิมก็ได้, การสัมผัสก็ได้, การคิดนึกก็ได้, อย่างนี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์.

ขณะนี้เรามีอุปาทานขันธ์หรือเปล่า? ก็ตอบว่าเปล่า; เพราะอาตมากำลังพูดอยู่ ท่านทั้งหลายกำลังฟังอยู่ แล้วอุปาทานขันธ์จะเกิดขึ้นได้อย่างไร; จนกว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จะไม่ฟังหรือฟังแล้วไม่ได้ยิน แล้วใจเลื่อนลอย คิดนึกไปในทางความวิตก กังวลอย่างใดอย่างหนึ่ง จนกระทั่งเกิดความกลัว ความทุกข์ขึ้นมา นั่นละจึงจะเรียกว่ามีอุปาทานขันธ์เกิดขึ้นแล้วแก่ท่านบางคน, แม้ที่นั่งฟังอยู่ที่นี่ เดี๋ยวนี้. แต่เดี๋ยวนี้อุปาทานขันธ์เกิดไม่ได้ เพราะเสียงที่ได้ยินนี่มันคอยจูงความรู้สึกไปตามคำพูด, ก็คิดนึกไปตามคำพูด, มันไม่ได้ให้โอกาสที่จะเอาไปยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน หรือด้วยนันทิอะไร.

ความต้องการจะฟัง ต้องการจะเข้าใจ มันก็**เป็นสังขาร** เป็นอะไรได้; แต่**ไม่เป็นอุปาทานขันธ์ได้**, เป็นขันธ์เฉย ๆ ไปได้เรื่อย แต่ไม่เป็นอุปาทานขันธ์ได้. การคิดตามไปที่พูดนี้ ก็**เป็นสังขารขันธ์ได้ แต่ไม่เป็นสังขารูปาทานขันธ์ได้**; หรือแม้ที่สุดแต่ว่า บางประโยคพูดแล้วชอบใจ นี่ก็เป็นเวทนาที่เป็นสุขได้ มันก็เป็นเวทนาเฉย ๆ ไม่ถึงกับมีโอกาสจะเป็นเวทนูปาทานขันธ์ได้.

สมมติว่า อาตมาจะด่าท่านทั้งหลายสักคำหนึ่ง มันก็เลยเป็นคำที่ไม่มีความหมายเป็นคำด่าไปเสียก็ได้, แล้วก็ไม่เกิดปัญจุปาทานขันธ์ได้ มันก็คงเป็นขันธ์เฉย ๆ อยู่นั่น. ฉะนั้น **คำด่า หรือไม่ด่านี้** มันไม่ได้อยู่ที่คำที่พูดออกไป มันอยู่ที่ความหมาย; ถ้าโอกาสมันมี ปัจจัยมันมี มันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานแล้ว มันก็โกรธได้ ก็เกิดอุปาทาน-ขันธ์ขึ้น, แล้วก็ร้อนเร่าอยู่. นี่บางทีคำด่าชนิดเดียวกันนั่นกลายเป็นของขบขันเสียก็มี, แล้วถ้าท่านทั้งหลายรู้ว่าอาตมาแกล้งว่า แกล้งด่าด้วยแล้วก็ยิ่งไม่มีความหมายเลย และก็ไม่เกิดปัญจุปาทานขันธ์; เมื่อไม่เกิดปัญจะปาทานขันธ์ ก็หมายความว่าไม่เป็นทุกข์เท่านั้นแหละ.

ทีนี้ ก็ลอง**ทบทวน**ดูอีกทีว่า **เมื่อไรเป็นสักว่าธาตุ?** กลุ่มธาตุน่ะ กอง ๆ กันอยู่นี่ เมื่อไรธาตุลุกขึ้นมาเป็นอายตนะ? เมื่อไรอายตนะปรุงกันขึ้นเป็นขันธ์? เมื่อไรขันธ์นั้นได้โอกาสให้อุปาทานยึดครองกลายเป็นอุปาทานขันธ์? แล้วเมื่อไรเป็นทุกข์?

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี้ไม่ต้องพูดแล้ว เพราะว่าถ้าเป็นอุปาทานขันธ์แล้ว เป็นทุกข์อยู่ในตัวแล้ว แล้วเมื่อไรมันจะสิ้นกำลัง ถอยกำลัง แล้วดับไปอย่างนี้? แล้วเมื่อไรมันจะเกิดขึ้นมาอีก? ถ้าดับไปมันก็ไปอยู่เป็นกองธาตุตามเดิม เป็นกลุ่มธาตุกลุ่มหนึ่งอยู่ตามเดิม จนกว่ามันจะปรุงกันขึ้นมาเป็นอายตนะ, แล้วปรุงมาเป็นขันธ์, ปรุงเป็นปัญจุปาทานขันธ์ แล้วก็เป็นทุกข์แล้วก็ดับไป, เหลืออยู่เป็นกองธาตุอยู่ตามเดิม. นี่อาตมาเซ้าซี้มาก **เพื่อให้เกิดความเข้าใจจริง**และโดยตรงจากสิ่งที่มีอยู่จริง ไม่ใช่จากหนังสือ; เซ้าซี้ก็เพื่อว่า**ให้ไปสังเกต**ดูทุกคนว่าเมื่อไร, เวลาไร, ที่ไหน, อย่างไร, เรามีอะไร, เรามีสักว่าธาตุ หรือว่าเรามีเป็นอายตนะสัมผัสอยู่ ก็เกิดขันธ์นั่นนี่ขึ้นมาแล้ว, พอเผลอไปเป็นอุปาทานขันธ์แล้วมีความทุกข์แล้ว. พูดอีกทีหนึ่งว่าถ้าเราเกิด**เป็นปัญหามีความทุกข์ขึ้นมา ก็รีบค้นทีเดียว ว่ามันเป็นปัญจุปาทานขันธ์อย่างไร**, ด้วยเรื่องไร, ด้วยในสิ่งใด. นี่เรียกว่าการศึกษาที่ดีที่สุด หรือว่าการทำวิปัสสนาที่ดีที่สุด.

พอ**ความทุกข์เกิดขึ้น**มาอย่างหนึ่งแล้วเพราะความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตก กังวล สารพัดอย่าง ที่มันทำให้จิตใจเป็นทุกข์ได้; พอมันมีขึ้นในใจแล้ว ให้พยายามตะครุบ**เอาโอกาสนั้น ศึกษาให้รู้จักตัวสิ่งที่เรียกว่า อุปาทาน-ขันธ์** เมื่อรวมกันเข้าทั้ง ๕ ชนิดแล้ว ก็เรียกว่า ปัญจุปาทานขันธ์, หรือว่าเมื่อแยกออกไปเป็นอย่าง ๆ นั้น เรียกว่า รูปูปาทานขันธ์ เวทนูปาทานขันธ์ สัญญูปทาน-ขันธ์ สังขารูปาทานขันธ์ วิญญาณูปาทานขันธ์ อย่างที่สวดอยู่ทุกวัน อย่างนี้.

นี้คือเวลาที่**เห็นแจ้งในลักษณะของวิปัสสนา** เข้าใจธรรมะดีกว่าอ่านหนังสือเป็นหอบ ๆ หรือเป็นตู้ ๆ ซึ่งมันจะช่วยอะไรไม่ได้, จนกว่าจะได้เอาความรู้นี้มาใช้เพื่อจะศึกษาให้ถูกตัวธรรมทั้งปวงที่มีอยู่จริง คือปัญจุปาทานขันธ์. นี่ตัวการ ตัวร้าย **ตัวสำคัญคือเป็นตัวทุกข์** แล้วก็ลดลงมาก็คือขันธ์ล้วน ๆ ไม่มีอุปาทาน, ถ้าลดลงมาก็เป็นเพียงอายตนะที่จะกระทบกัน ทำให้เกิดขันธ์ขึ้นมา และ**เมื่อมันไม่เป็นอายตนะ** มัน**ก็เหลือ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แต่ธาตุ กองธาตุ หรือกลุ่มธาตุ ที่ประกอบกันขึ้นอยู่ เป็นในสิ่งที่สมมติเรียกว่าคนว่าสัตว์นี้ แล้วก็เรียกว่า ธาตุ ๖ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาส วิญญาณ.

ธาตุ ๖ กองนี่ กองอยู่ไม่ลุกขึ้นมาทำอะไร; เมื่อไรมันเป็นอย่างนั้นจะ**เห็นง่าย ๆ** ต่อเมื่อ**เวลาหลับสนิท** หรือว่า**เมื่อไม่คิดนึกอะไร** ธรรมทั้งหลายก็มีอยู่ จิตก็มีอยู่ มโนหรือจิตนี่ก็มีอยู่ แล้วอวิชชาธาตุก็มีอยู่. อยู่ที่ไหน? นี่**พระพุทธเจ้าท่านตรัส**ไว้ชัดมาก : *อตฺถิ ภิกฺขเว มโน-มโนธาตุหรือธาตุจิต ธาตุวิญญาณนี้ก็มีอยู่; อตฺถิ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลายทั้งปวง คือ ธัมมารมณ์ก็มีอยู่; อตฺถิอวิชฺชาธาตุ-อวิชชาธาตุก็มีอยู่*. เหล่านี้อยู่ที่ไหน? เราเพียงแต่ฟังเฉย ๆ เราก็ไม่รู้ว่ามันอยู่ที่ไหน; แล้วมันจะทำกันอะไร, คือจะปรุงแต่งกันอย่างไร?

ที่ว่า**ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีอยู่** คือว่าในโลกสากลจักรวาลทั้งหมดนี้ จะมีอะไร กี่ชิ้น กี่อย่างก็ตาม ที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นนามธรรม เป็นรูปธาตุหรือเป็นนามธาตุ มันก็เรียกว่าธรรมทั้งนั้นแหละ และก็มีอยู่จริง; แต่มันยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่เรียกว่ามโน คือมโนธาตุที่จะรู้อะไรได้ ที่จะได้เป็นอายตนะ ที่เป็นที่ตั้งของมัน สำหรับจะคิดนึกได้อย่างนี้มันก็มีอยู่; แต่**ที่ร้ายก็คืออวิชชาธาตุ** คือความปราศจากความรู้ ภาวะที่ปราศจากความรู้นี้ ก็มีอยู่ด้วย.

ธาตุต่าง ๆ ถูกอวิชชาผสมแล้วจะเป็นอุปาทานขันธ์

เพราะฉะนั้น **สิ่งต่าง ๆ ก็เป็นไปตามอำนาจของสิ่งทั้งสามนี้** คือ**จิตถูกอวิชชาครอบงำเสียแล้ว ก็สัมผัส** หรือรู้สึกต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในลักษณะที่มันเป็นอวิชชาสัมผัส; แล้วก็เกิดขันธ์นั่นขันธ์นี่ทุกขันธ์ตามลำดับ ที่ถูกยึดถือด้วยอุปาทาน : รูปขันธ์ก็ถูกยึดถือ, เวทนาขันธ์ถูกยึดถือ, สัญญาขันธ์ถูกยึดถือ, สังขารขันธ์ถูกยึดถือ, วิญญาณขันธ์ถูกยึดถือ, นี่ผลมันมาจบลงอย่างนี้ สำหรับที่ว่า**สิ่งทั้งปวงมีอยู่ มโนคือใจมีอยู่ อวิชชาธาตุก็มีอยู่**; นี่ละคือโลก ก็คือตัวเราในฐานะที่เป็นโลกนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้าเราไม่สนใจเรื่องนี้ **ก็จะไม่รู้ธรรมะ**หรือความจริงเหล่านี้; ที่ร้ายมากที่สุดก็คือเราไม่รู้จักตัวเรา อย่างที่ว่ามาแล้ว เป็นคนโง่เท่าไรที่ไม่รู้จักตัวเรา. ฉะนั้นเรื่องมันจึงไม่มีอะไรมากไปกว่าที่จะ**พยายามมองข้างใน ศึกษาจากข้างใน** ศึกษาจากตัวจริงจนให้รู้จัก, เข้าใจ, และรู้สึก, รู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งนั้น ๆ. เดี๋ยวนี้ดูเหมือนว่าอ่านหนังสือก็มากเกินไป, ฟังพูด ฟังบรรยายนี้ก็มากเกินไป; เมื่อเทียบกันกับความรู้จักความเข้าใจ ความแทงตลอดนี้ยังมีน้อยมาก; จนกระทั่งพอถามเข้าจริงก็ไม่รู้ว่า ขันธ์คืออะไร อุปาทานขันธ์คืออะไร, หรือถามตัวเองว่าเวลานี้กำลังมีอะไรก็ตอบไม่ได้ เช่นว่า เวลานี้กำลังมีเพียงสักว่าธาตุ เดี๋ยวนี้กำลังมีเพียงสักว่าอายตนะ เวลานี้กำลังมีเพียงสักว่าขันธ์ และเวลานี้มีถึงอุปาทานขันธ์เสียแล้ว อย่างนี้เป็นต้น คือมีความทุกข์. นี่เรียกว่าไม่รู้จักตัวเรา.

ทีนี้ก็ดูว่า**อาการที่เกิดได้** หรือ**เกิดไม่ได้แห่งปัญจุปาทานขันธ์**นี่ มันก็อยู่ที่เรื่องที่พูดมาแล้วทั้งหมด; โดยสรุปว่า ถ้าเราปราศจากความรู้ เมื่อไรที่มีการสัมผัสแล้วอวิชชาธาตุก็เข้ามาผสมโรงอย่างนี้; เมื่อนั้นแหละปัญจุปาทานขันธ์ก็เกิดได้.

ขออย่าลืมที่พูดมาแล้วว่า **พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่ามโน จิต มีอยู่ ธรรมทั้งปวงมีอยู่ อวิชชาธาตุมีอยู่**, คือมีอยู่ในที่ทั่วไป อย่างนี้. ทีนี้คนมันยังโง่อยู่ก็ไม่มีวิชชา อวิชชามันก็เข้ามาเป็นเจ้ากี้เจ้าการ ในการที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ทั้งหกอย่างนี้ นั่นแหละคือการเกิดขึ้นได้ โดยสะดวก โดยง่ายดายแห่งปัญจุปาทานขันธ์.

อริยสาวกมีวิชชาจะรู้จักเรื่องทุกข์

ทีนี้ถ้าว่าเราได้ยินได้ฟังคำของพระพุทธเจ้า ได้รับการศึกษา ฝึกฝนอบรมในธรรมของพระอริยเจ้า; อย่างนี้ก็เรียกว่า **เป็นสัตบุรุษ** เป็นอริยสาวกอย่างนี้ มันก็

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เปลี่ยนเป็นว่า**วิชชาค่อย ๆ เกิดขึ้น ๆ**; ที่ไม่เคยมีวิชชาแต่กาลก่อนนั้น เดี๋ยวนี้ก็มีวิชชา. ถ้ายังเป็นปุถุชนคนพาลคนเขลา ไม่ได้ยิน ไม่ได้ฟัง ไม่ได้อบรมในธรรมของพระอริยเจ้า มันก็มีอวิชชา; ก็เลยต่างกันเป็นสองพวก **พวกหนึ่งเป็นปุถุชน**, **พวกหนึ่งเป็นอริยสาวก**.

สัตบุรุษกับปุถุชน มีความต่างกันตรงที่ว่า *พวกหนึ่งเต็มไปด้วยอวิชชาตามธรรมชาติไปตามเดิม, พวกหนึ่งก็มีอวิชชาที่เบาบางลงไป.* มีวิชชาเกิดขึ้นแทน จนกระทั่งมีวิชชาพอตัว คือความรู้ว่าอะไรเป็นทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์พอตัว. แต่ยังไม่ใช้ประโยชน์อะไรได้ จนกว่าจะมีสติ เอาความรู้นั้นมาใช้ทันท่วงที ในขณะที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นได้รส กายได้สัมผัสทางผิวหนัง จิตได้ความรู้สึกคิดนึก.

วิชชาถูกนำมาด้วยสติสัมปชัญญะทันท่วงที ก็จะป้องกันไม่ให้เกิดอวิชชา-สัมผัสขึ้นมาในจิตนั้น แล้วจะไม่เกิดอุปาทานขันธ์ **นี่แหละคือกรณีที่อุปาทานขันธ์เกิดไม่ได้**, ถ้าจะพูดให้ชัดตามกรรมวิธีของปฏิจจสมุปบาท นี่ก็ไม่มีป้ายที่จะเขียนกระดานดำจะฟังถูกแต่คนที่จำสูตรของปฏิจจสมุปบาทได้เท่านั้น.

ขอให้ทบทวนอีกทีหนึ่งว่า สูตรปฏิจจสมุปบาทในทางปฏิบัตินั้น พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า *จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ-เพราะอาศัยตาและรูปทั้งหลายด้วย ย่อมเกิดจักษุวิญญาณ;* นี่ข้อหนึ่ง จำไว้ซิ. *ติณฺณํ ธมฺมานํ สงฺคติ ผสฺโส-ความประจวบกันแห่งธรรมสามประการนี้ เรียกว่าผัสสะ;* คือตาด้วย รูปด้วย และจักษุวิญญาณนั้นด้วย ประจวบกันสามอย่างนี้ เรียกว่า ผัสสะ; **ตรงนี้สำคัญมาก**. แล้ว *ผสฺส ปจฺจยา เวทนา* -เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา นี่ชั้นหนึ่ง. เวทนาปจฺจยา ตณฺหา -เพราะเวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา คือกลุ่ม

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความคิดนึกรู้สึกทั้งปวง. *ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ* - ตัณหาเป็นปัจจัยก็เกิดอุปาทาน *อุปาทานปจฺจยา ภโว* -เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ นี่เป็นคนใหม่ เป็นเรื่องใหม่ คือเกิดอุปาทานขันธ์เต็มที่. *ภวปจฺจยา ชาติ* -เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงเกิดชาติ เกิดตัวกูแบบนี้ขึ้นมา *ชาติปจฺจยา ชรามรณโสกปริเทว*.....เรื่อยไปจนเอาชาติ ชรา มรณะต่าง ๆ มาเป็นตัวกูมาเป็นของกูมาเป็นปัญหาสำหรับเกิดทุกข์นี่เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท.

นี่มันสำคัญอยู่ตรงที่ว่า **อายตนะข้างในกับอายตนะข้างนอก อาศัยกันแล้วเกิดวิญญาณ**ขึ้น :ถ้าทางตาก็เรียกจักขุวิญญาณ ทางหูก็เรียกโสตวิญญาณ. ทางจมูกก็เรียกฆานวิญญาณ, อย่างนี้เป็นต้น. ทีนี้**สามประการนี้ มาพร้อมกันเรียกว่าผัสสะ**; ตรงนี้แหละสำคัญ เป็นจุดตั้งต้น หรือว่าจุดหัวเลี้ยวหัวต่อ. **อายตนะข้างใน**, **อายตนะข้างนอก**, **วิญญาณ**, **พบกันแล้วเกิดผัสสะ** แล้วแต่จะเป็นอวิชชาสัมผัส หรือเป็นวิชชาสัมผัส. ถ้าเป็น**อวิชชาสัมผัส คือมันไม่มีสติสัมปชัญญะ**ขณะนั้น อวิชชาตามธรรมชาติเดิมที่มีอยู่ คือความไม่รู้อะไรนั้น มันก็ได้โอกาส ก็เป็น*อวิชชาสัมผัส -สัมผัสด้วยอวิชชา;* ออกมาเป็นเวทนา ก็เป็นเวทนาที่มาจากอวิชชาสัมผัส, ก็เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ตัณหา โดยไม่มีปัญหาอะไร เพราะมันเป็นอวิชชาสัมผัส.

แต่ว่าถ้าเรา**เป็นอริยสาวก มีวิชชาอยู่** มีสติสัมปชัญญะอยู่, พอสิ่งทั้งสามนี้สัมผัสกัน แทนที่จะมีอวิชชา ความมืดนั้น เป็นเจ้าเรือนอยู่ มัน**ก็มีวิชชา**ความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรตามที่เป็นจริงมาทัน มาเป็นผู้กำกับการในการสัมผัสนั้น. ดังนั้น **สัมผัสนั้นก็เป็นวิชชาสัมผัส** : สัมผัสด้วยวิชชา สัมผัสด้วยความฉลาด **สัมผัสด้วยสติสัมปชัญญะ**.

ถ้าออกเป็น**เวทนา**มา เกิดเป็นเวทนาออกมามันก็**เป็นเวทนาชนิดที่ไม่ใช่มาจากอวิชชาสัมผัส** แต่เป็นเวทนาที่จะเป็นที่ตั้งของการศึกษา ของสติสัมปชัญญะ,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ของความรู้. ความเข้าใจไปเสีย; ดังนั้น เวทนาชนิดนี้จึงไม่ให้เกิดตัณหาได้ แต่ให้เกิดสติปัญญา มันไปตามเรื่องของวิชชาไป เรื่อยไป.

เวทนา แทนที่จะให้เกิดตัณหา มัน**กลายเป็นให้เกิดวิชชา** ความรู้ที่ว่านี้ คืออะไร, คืออะไร, เป็นอย่างไร, จะต้องทำอย่างไร, แล้วก็มีความคิด, มีความเข้าใจ, มีอะไรถูกต้อง มันก็เป็นเรื่องถูกต้องไปเสีย,เป็นมรรคมีองค์แปดที่ถูกต้องไปเสีย เพราะการได้สัมผัสอารมณ์นั้น.

นี่คือ การที่ไม่อาจจะเกิดอุปาทานขันธ์ ปัญจุปาทานขันธ์ไม่อาจจะเกิดเพราะเหตุนี้; เรา**ต้องศึกษาจนเข้าใจ และควบคุม**การกระทบอยู่**จนรู้จัก**ทีเดียว**ว่า เราทำผิด ทำถูก** เราชนะหรือเราพ่ายแพ้ในการที่อารมณ์มากระทบในกรณีนี้ ๆ นี้ ๆ ซึ่งวันหนึ่งก็มีหลาย ๆ กรณี ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างนี้; หรือบางทีอาจ**จะมากที่สุดสำหรับกรณีที่เกี่ยวกับใจ** เพราะว่าเราจะไปนอนรำพึงอยู่ก็ได้; แล้วมันก็เป็นโอกาสทางคู่สุดท้าย ก็คือใจกับธัมมารมณ์. นี้ ถ้าเราเผลอไป มันก็จะรำพึงไปแต่ในทางที่เป็นทุกข์ทั้งนั้น; อุปาทานขันธ์มันก็เกิดได้มาก เกิดได้จนนอนไม่หลับ จนเป็นโรคเส้นประสาท จนเป็นบ้า.

เราจะถือว่า ความรู้เรื่องอุปาทานขันธ์ ไม่ใช่เรื่องที่ไม่เกี่ยวกับความเป็นความตายยังไม่ถูก; ที่ถูกเป็นเรื่องสำคัญ ขนาดเป็นความเป็นความตายที่เดียว; เพราะฉะนั้น ขอให้สังเกตจนแยกกันได้เด็ดขาดเลยว่า เรื่องสัมผัสตามธรรมดา ไม่ให้เกิดอุปาทานขันธ์ก็มีอยู่, และเกิดอุปาทานขันธ์ก็มีอยู่.

ในขณะแห่งผัสสะ ต้องใช้สติสัมปชัญญะควบคุมให้มาก

ถ้าว่ามัน**มีสติสัมปชัญญะ มีวิชชาอยู่ สัมผัสนั้นก็ไม่อาจจะเกิดอุปาทาน-ขันธ์**, อย่างมากจะเกิดแต่ขันธ์เฉย ๆ แล้วก็เป็นที่ตั้งแห่งการศึกษา แห่งการเข้าใจยิ่ง ๆ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขึ้นไป ถ้ามีความเผลอสติด้วย ไม่มีความรู้ด้วย ก็เกิดโอกาสของอวิชชา ทำให้เกิดอุปาทานขันธ์ ก็เป็นกิเลส เป็นทุกข์ไป.

นี่จะต้อง**สังเกต**ดูให้ดีว่า บางทีเรามีความรู้ได้เล่าได้เรียน ได้อ่านมามากแล้ว แต่**ทำไมมันยังเกิดได้**; **เพราะว่าเรายังไม่มีสติสัมปชัญญะพอ**. ฉะนั้นต้องให้มีสติสัมปชัญญะด้วย; ฉะนั้นคนที่เรียนธรรมะมาก ๆ แต่ไม่มีธรรมะเลย เรียกธรรมะมาก ศึกษาธรรมะมาก อ่านธรรมะมาก พูดธรรมะได้เป็นข้าวตอกแตก แต่เขาไม่มีธรรมะเลยก็มี, บางคนก็เรียนเซ็น สอนเซ็น พูดเซ็น เป็นอาจารย์เซ็น แต่ไม่มีเซ็นเลย. อย่างนี้ ก็ลองคิดดูเถอะ; เพราะว่าเขา**ไม่มีสติสัมปชัญญะที่จะดึงเอาความรู้นั้นมาทันท่วงที** ในโอกาสอันสำคัญที่สุด คือผัสสะ.

ในขณะแห่งผัสสะนี้ ถ้าวิชชาความรู้ วิ่งมาไม่ทันท่วงทีแล้ว ถึงมีก็มีเสียเปล่า; มีไว้พูด มีไว้เถียง มีไว้ในหนังสือหนังหา หรือแม้ว่ามีจริง ๆ เข้าใจจริง ๆ แต่เผอิญมันเผลอสติ สติสัมปชัญญะไม่ได้เกิด แล้วไม่เอาความรู้นั้นมาช่วยทันท่วงที ผัสสะนั้น มันก็ตกเป็นเหยื่อของอวิชชา กลายเป็นอวิชชาสัมผัสไปตามเดิม. นักปราชญ์ที่แตกฉานในทางธรรมะก็ยังพลาดได้ เพราะเหตุที่ว่าไม่มีสติ ไม่มีสติสัมปชัญญะพอ; ฉะนั้น **ความรู้** หรือวิชชานี้ **ยังต้องอาศัยสติอีกทีหนึ่ง**.

อย่าประมาท อย่าเลินเล่อ อย่าวดดีไปว่ามีวิชชาแล้วมันจะรับประกันได้; มัน**ต้องมีสติสัมปชัญญะเป็นยานพาหนะ ขนเอาวิชชามาให้ทันท่วงทีด้วย สติ**อย่างนี้เขาจัดไว้ใน**พวกสมาธิ**, **วิชชา**ความรู้นั้น เขาจัดไว้ใน**พวกปัญญา**; ไม่ใช่พวกเดียวกัน.

มีปัญญาขันธ์ สมาธิขันธ์ ต้องมีสีลขันธ์ด้วย

สตินี้ มันก็ต้อง**ประกอบอยู่ด้วยปัญญา** มันขนเอาปัญญา แต่**ตัวสติเองเป็นลักษณะของสมาธิ** : เป็น*จิตที่แน่วแน่ แล้วก็มีความว่องไว มีความคล่องแคล่ว*

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในหน้าที่ของตัวอย่างนี้. คุณสมบัติอันนี้ของจิต เขาเรียกว่า สติ มันสงเคราะห์อยู่ในกลุ่มของสมาธิสิกขา หรือสมาธิขันธ์; ส่วนปัญญารู้นั่นรู้นี่นั้น มันเป็นกลุ่ม ปัญญา-สิกขา, ปัญญาขันธ์.

เอาละ, ทีนี้อยากจะพูดเสียเลยว่า เมื่อมีสติ มีปัญญาแล้ว แต่ถ้าร่างกายมันไม่ดี ร่างกายกำลังไม่สบาย หรือว่าร่างกายกำลังไปทำผิด ทำเลวอะไรอยู่นี้ มันก็จะเป็นหมันได้เหมือนกัน; สติปัญญานั่นก็เลยไม่ได้ทำหน้าที่. ฉะนั้นการที่ทำให้ร่างกาย วาจา อะไรนี่ ให้ดีอยู่เสมอนี่ ก็เรียกว่ามีศีล เรียกว่าสีลขันธ์ คือความปกติแห่งกาย วาจา นี่เรียกว่าศีล, **สีลขันธ์ ก็ต้องมีอยู่เป็นพื้นฐาน** เพื่อว่ามันจะง่ายแก่การที่จะมีสมาธิขันธ์และปัญญาขันธ์. เดี๋ยวนี้มีแต่ความรู้เพ้อเจ้อฟุ้งซ่าน ก็ไม่ใช่ปัญญาแท้; เพราะคนชนิดนี้ไม่อาจจะมีสติ และคนชนิดนี้อาจจะมีความผิดพลาดทางกายทางวาจา คือไม่มีศีลเลยก็ได้. เรื่องมันก็เลิกกันเท่านั้นเอง มีแต่จะเป็นเรื่องที่จะเกิด ๆ เกิดกันพรูไปหมดของปัญจุปาทานขันธ์ และมีความทุกข์อยู่ตลอดเวลา.

ขอให้**สังเกตดูให้ดี** และแยกกันให้ได้ ว่าทำไมมันจึงเกิดได้, ทำไมมันจึงเกิดไม่ได้ สำหรับอุปาทานขันธ์ ในชีวิตประจำวันของเราคนหนึ่ง คนหนึ่ง. นี่ขอให้สนใจในข้อนี้ นี่แหละคือการศึกษาจริง รู้ธรรมะก็รู้จริง มีธรรมะก็มีจริง จะได้ช่วยตัวให้รอดได้.

พิจารณาให้เห็นความต่างของขันธ์ กับอุปาทานขันธ์อยู่เสมอ

เอาละ, ที่ยังเหลืออีกนิดหนึ่งสำหรับเวลานี้ ก็อยากจะย้ำถึงข้อที่ว่าขันธ์กับอุปาทานขันธ์ มันต่างกันอยู่ดังที่กล่าวมา เพราะว่ามีต้นตอที่มา คือโอกาสหรือที่เหตุปัจจัยของมันต่าง ๆ กันเช่นว่ารูปขันธ์ จะเป็นรูปภายนอก รูปภายในก็ตาม, รูปภายนอกเช่นจักขุธาตุ รูปภายใน เช่นรูปธาตุข้างนอก รูปขันธ์ ก็ได้อาศัยดิน น้ำ ลม ไฟ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่เรียกว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นี่เรียกว่า มหาภูตรูป เป็นเหตุเป็นปัจจัยเป็นพื้นฐาน เป็นเหมือนกับแผ่นดิน สำหรับเป็นที่ตั้งอยู่ของรูปขันธ์.

เมื่อมันยังเป็นดิน น้ำ ลม ไฟอยู่ **เป็นสักว่าธาตุ** แต่พอเกิดเป็นรูปนอกรูปในขึ้นมาได้แล้ว เรียกว่า**เกิดเป็นรูปขันธ์**; ทีนี้เมื่อมันเป็นรูปขันธ์อย่างนี้มันก็ทำให้เกิดพวกวิญญาณขันธ์ นามขันธ์ได้ โดยพระบาลีที่ว่า อาศัยตากับรูปย่อมเกิดจักขุวิญญาณ นั่นคือนามขันธ์ ก็เพราะอาศัยการกระทบกันที่เกรียกว่าผัสสะ ระหว่างตากับรูปเกิดจักษุวิญญาณนี้ ก็**เกิดเวทนาขันธ์**ขึ้นมา; ฉะนั้น จึงถือว่า**เวทนาขันธ์มันตั้งอยู่บนผัสสะ** มีผัสสะเป็นปัจจัย. พอมาถึงเรื่องของนามขันธ์แล้วก็จะมีเรื่องผัสสะเป็นตัวสำคัญ; ถ้าเป็นเรื่องของรูปขันธ์ ก็ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นตัวสำคัญ.

เวทนาขันธ์ก็มาจากผัสสะ สัญญาขันธ์มาจากผัสสะ สังขารขันธ์ก็มาจากผัสสะ. นี้ เกือบจะไม่ต้องอธิบายอะไรมากนัก : เวทนาถ้าไม่มีผัสสะแล้วมันจะมีได้อย่างไร, ต้องมีผัสสะก่อน แล้วก็เวทนา. **ผัสสะนั่นแหละทำให้เกิดเวทนา** แล้วก็เลยไปเกิดสัญญา, สัญญามันเกิดจากผัสสะโดยผ่านทางเวทนา; ไม่มีผัสสะแล้วสัญญาก็เกิดไม่ได้. มันต้องมีการกระทบที่ทำให้รู้สึกว่าอะไรมันเป็นอะไร จึงจะเกิดความรู้สึกว่าอะไรมันเป็นอะไร.

สัญญานี้แยกเป็นสองคำอยู่เสมอ; เข้าใจให้ดี มิฉะนั้นจะสับสนจนลำบากแก่การศึกษาธรรมะ. **สัญญาตามปกติก็คือจำอะไรได้** ส่วน**สัญญาที่เป็นกิเลส**นั่น คือ**สำคัญมั่นหมายว่ามันเป็นอะไร**. เช่นเราเห็นก้อนหิน รู้ว่าเป็นก้อนหิน เห็นต้นไม้ รู้ว่าเป็นต้นไม้; อย่างนี้ก็ไม่มีความสำคัญอะไรมากไปกว่านั้น; อย่างนี้เรียกว่า **สัญญาจำหมาย**. ส่วนสัญญาที่เลยนั้นไปอีกก็คือ ความมั่นหมายว่าก้อนหินนี้สวย ก้อนหินนี้ของกู อย่างนี้ก็เลยไปจากที่จำได้ว่าก้อนหินแล้ว.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พอเกิด**เป็นก้อนหินของกู** เป็นก้อนหินที่สวยงาม เป็นก้อนหินที่มีราคาตั้งแสนตั้งล้าน สัญญาเป็นของมีค่า, สัญญาเป็นของไม่มีค่า, สัญญาเป็นของสวย, เป็นของไม่สวย, เป็นของน่ารัก น่าพอใจ; นี่**สัญญาตอนนี้จะทำเรื่อง จะทำพิษ** จะทำให้เป็นทุกข์.

สัญญาเพียงแต่จำได้ว่าอะไรเป็นอะไรนั้น **ยังไม่เท่าไร** ยังไม่มีเรื่อง แต่สัญญาจะเกิดขึ้นก็ต้องมีผัสสะ เช่นตากระทบก้อนหินก้อนนี้ ก็เกิดสัญญาว่า นี่ก้อนหินโว้ย! แต่ถ้ามากกว่านั้น มันมั่นหมายว่าเป็นของแพง ของรัก ของดี ใครจะมาขโมยไปเสีย, หรือแม้ที่สุดแต่มันจะตกแตก อย่างนี้ก็เป็นสัญญาที่จะเกิดความทุกข์แล้ว; คือว่าสัญญานี้มันถูกมั่นหมาย, ถูกยึดมั่นแล้ว.

สังขารคือ **ความคิด** ก็เหมือนกัน **ต้องมาจากผัสสะ** กระทบนั่นกระทบนี่ แล้วมันจึงจะคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งออกไป; ดังนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า เวทนาก็ดี สัญญาก็ดี สังขารก็ดี มีผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการเกิดขึ้น ปรากฏขึ้น.

ทีนี้เหลืออันดับสุดท้าย เรียกว่า **วิญญาณขันธ์** อันนี้มี**นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัย**. สิ่งที่เรียกว่านามรูปนี้ อธิบายยาก เข้าใจยาก ก็ต้องขอร้องให้ค่อย ๆ ศึกษาต่อไป. คำว่านามรูป ก็คือตัว ก. ข. ตัวแรกที่สุด; แต่แล้วก็เข้าใจยากที่สุด เช่นที่พูดว่า นามรูปเป็นเหตุปัจจัยแห่งการปรากฏของวิญญาณขันธ์นี้ ใครอธิบายได้กี่คน. หรือว่าประโยคแรกของปฏิจจสมุปบาทแบบปฏิบัติจริง ๆ อาศัยตากับรูปย่อมเกิดจักษุวิญญาณ อย่างนี้ ใครอธิบายได้กี่คน? เป็นบาลีว่า *จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ* -เพราะอาศัยจักษุด้วย รูปด้วย ย่อมบังเกิดจักขุวิญญาณ, เพราะอาศัยตาด้วย อาศัยรูปด้วย จึงเกิดจักขุวิญญาณ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตามันก็รูป แต่มันไม่ใช่รูปล้วน ๆ ยังมีอะไรอยู่ในนั้น ยังมีประสาทมีอะไรที่เป็นครึ่งจิตอยู่ในนั้น; และรูปทั้งหลายข้างนอกนี้ ยังต้องมีอะไรที่เป็นสิ่งที่เราเข้าใจไม่ได้อยู่ด้วย; ดังนั้น **สองรูปนี้พออาศัยกันแล้วจึงเกิดนามธรรมคือวิญญาณ. อาศัยตาด้วย รูปด้วย ย่อมเกิดจักขุวิญญาณ**. หรือแม้ในสูตรนี้ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "นามรูป" คือนามและรูปเป็นเหตุปัจจัยแห่งการปรากฏของวิญญาณขันธ์.

ที่พูดมาแล้วว่าที่ตาเห็นรูปแล้วเกิดวิญญาณขันธ์นั้น คือวิญญาณขันธ์ออกมาเพราะนามรูปเป็นปัจจัย; ฉะนั้น **วิญญาณขันธ์มีนามรูปเป็นปัจจัย เป็นเหตุแห่งการปรากฏออกมา**. นี่เข้าใจให้ดี; ถ้าเข้าใจข้อนี้ก็จะไม่เกิดอุปาทานขันธ์ จะไม่เกิดความหมายเป็นตัวตน เป็นของตน เป็น *อหังการ มมังการ* ได้. เข้าใจให้ดีว่า *วิญญาณขันธ์นี่ ไม่ใช่จะเป็นวิญญาณทีไม่รู้จักดับ* เข้าร่างนี้ ออกร่างนั้น; บางทีคนนอนหลับก็ออกไป คนตื่นก็กลับเข้ามา คนตายแล้วมันก็ไปเกิดใหม่; อย่างนั้นไม่ใช่วิญญาณนี้ ไม่ใช่วิญญาณที่พระพุทธเจ้ากำลังตรัสนี้.

วิญญาณนี้จะต้องอาศัยเหตุปัจจัยของการกระทบของอายตนะเป็นคู่ ๆไป แล้วก็เกิดวิญญาณนี้ขึ้นมา; นี่ก็คล้าย ๆ กันมาก คือ วิญญาณนี้ ก็ออกมาจากรูป, นามรูปนี้ ทำนามรูปใหม่ ชุดใหม่ ชุดหลังขึ้นมา วันหนึ่งหลาย ๆ ชุด. หรือทำให้เกิดความรู้สึกเป็นมาทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง อย่างนี้จะเรียกว่า วิญญาณท่องเที่ยวอยู่ในสิ่งเหล่านี้ก็ได้เหมือนกัน.

แต่คนพวกหนึ่งเขาไม่อธิบายอย่างนี้, เขาอธิบายว่า เกิดมานี้ เรามีวิญญาณที่เป็นอัตตาสิงอยู่ในนี้ เข้า ๆ ออก ๆ ตายแล้วมันก็ไปหาที่เกิดใหม่ ไปล่องลอยใหม่เข้าโลงแล้วมันยังไปได้; อย่างนี้มันก็เรื่องหนึ่ง คนละเรื่อง. เรื่องนั้นเราไม่พูดว่าผิดหรือถูก มีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์เราไม่อยากพูด.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เราจะพูดแต่เรื่องนี้ คือเรื่องที่มีประโยชน์ที่สุด เพราะ**ถ้าเรารู้**อย่างนี้แล้ว **เราควบคุมได้** ไม่**ให้มันปฏิสนธิเป็นอุปาทานขันธ์** เป็นตัวกู-ของกูขึ้นมา แล้วจะได้ไม่เป็นทุกข์. ฉะนั้น ระวังให้ดีเมื่อมีการสัมผัสทางตา เป็นต้น กับของข้างนอกมีรูปเป็นต้น; เมื่อเกิดวิญญาณขึ้นมาอย่างนั้นแล้ว มันจะเกิดเวทนา สัญญา สังขาร. ระวังให้ดี **อย่าให้เกิดความยึดมั่น**, **อย่าให้เผลอสติจนเกิดความยึดมั่น**.

เอาละ สรุปความกันเสียทีว่า สิ่งที่เรียกว่าผัสสะ **ผัสสะ นี่เป็นตัวร้าย** จะเกิดหรือจะเป็นจะตาย จะได้จะเสีย จะมีทุกข์หรือจะดับทุกข์ มันอยู่ที่ตรงผัสสะนั้น; หรือจะพูดสำหรับชาวบ้านทั้งหลายทั่วไปก็พูดโดยบทที่พระท่านสวดเมื่อตะกี้นี้ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *ทิฏฺฐา มยา ภิกฺขเว ฉผสฺสายตนิกา นาม นิรยา ฉผสฺสายตนิกา สคฺคา - มีนรกหรือสวรรค์ฉันเห็นแล้ว,* มันอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กายนั่น นั้นมัน*นรกก็อยู่ที่ผัสสะ สวรรค์ก็อยู่ที่ผัสสะ.*

ถ้าผัสสะผิดวิธี เกิดกิเลสมันก็เป็นนรก เรียกว่า *ผัสสายตนิกนรก*, **ถ้าผัสสะทำไปถูกวิธี** เกิดความสบายพอใจสนุกสนานไป มันก็เรียกว่า *ผัสสายตนิกสัคค* **คือสวรรค์**. ผัสสายตนิกนรก นี่คู่กันกับ ผัสสายตนิกสวรรค์; แล้วก็อย่าลืมว่าทั้งสองอย่างนั้ มันเกิดมาจากผัสสะ.

ทั้งสองผัสสะนี้มัน**เป็นเรื่องอวิชชาสัมผัส** ต้องมีอุปาทานขันธ์ แล้วมันก็ต้องได้มีความทุกข์ โดยสรุป มันยังไม่ใช่วิชชาสัมผัส นี่ต้องเรียนให้รู้พอ ต้อง**มีสติสัมปชัญญะพอ** รู้พอ **แล้วก็ไม่เกิดทั้งนรกและไม่เกิดทั้งสวรรค์**; แล้วจึงจะเกิดสิ่งที่เรียกว่า นิโรธ หรือสุญญตา หรืออมตะ ที่แปลว่า นิพพาน.

นิพพานจะเกิดก็ต้องอาศัยผัสสะนั่นอีกแหละ ไม่มีอะไรอื่นอีกแหละเป็นปัจจัย. เมื่อมีการกระทบกันทางผัสสะแล้ว **วิชชามาแล้ว ก็ไม่เกิดตัวกู - ของกูได้**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็เป็นนิพพานไปตามเดิม หรือว่าในรูปไหนก็ตามเถอะ จะเกิดขึ้น จะเรียกว่าเกิดใหม่ก็ได้ คือความไม่มีทุกข์ น่าปรากฏออกมาอีก.

ผัสสะที่ประกอบด้วยวิชชา ไม่ทำให้เกิดอุปาทานขันธ์

นี่คือ**วิชชาสัมผัสกับอวิชชาสัมผัส อันเป็นที่เกิดได้ หรือไม่เกิดได้แห่งอุปาทานขันธ์**; ส่วนผัสสะอีกชนิดหนึ่งนั่น ไม่มีความหมายอะไร, เราจะเรียกว่าเป็นโมฆะ หรือเป็นโมฆียะ ก็ได้ คือผัสสะที่ตาเราทอดไป หูเราได้ยินไปอยู่อย่างไร; เช่นลืมตาอยู่ ตามันไม่บอดมันก็เห็นอยู่อย่างนี้ ผัสสะอย่างนี้ไม่เกี่ยวกับวิชชาสัมผัส ไม่เกี่ยวกับอวิชชาสัมผัส; เกี่ยวกับแต่ว่า สัตว์มันมีตาลืมอยู่ มันก็ต้องเห็น เมื่อหูยังไม่หนวกก็ต้องได้ยิน เมื่อจมูกยังดีอยู่ก้ต้องได้กลิ่น อย่างนี้ เราจะเรียกว่าปกติสัมผัสก็ได้. คือ **สัมผัสอยู่ตามปกติ** ของบุคคลที่ตายังไม่บอด หูยังไม่หนวก ก็ยังทำงานอยู่เสมอ ไม่เกี่ยวกับวิชชาและไม่เกี่ยวกับอวิชชา; เพราะฉะนั้น ไม่ใช่เรื่อง **ไม่ใช่ปัญหา** เรียกว่าเป็นโมฆะ คือมันไม่ทำเรื่องอะไรเกิดขึ้นมา, หรือเรียกว่า เป็นโมฆียะ คือว่ามันเกือบจะ หรืออาจจะ ไม่สามารถจะ ทำเรื่องอะไรเกิดขึ้นมา.

แต่**อวิชชาสัมผัสกับวิชชาสัมผัส**นี้ ไม่เป็นอย่างนั้น ต้อง**ทำให้เกิดเรื่อง**ขึ้นมาคือทุกข์ เกิดทุกข์ เพราะเกิดอุปาทานขันธ์, หรือว่า ทำให้ไม่เกิดทุกข์ คือไม่เกิดอุปาทานขันธ์ ฉะนั้น ขอให้ถือว่าวันนี้เราได้พูดกันโดยละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่าทุกทีในข้อที่ว่า อุปาทานขันธ์จะเกิดขึ้นได้หรือจะไม่อาจจะเกิดขึ้นได้นั้น ในลักษณะอย่างไร; เมื่อแยกดูตามกรรมวิธีโดยละเอียดของเรื่องปฏิจจสมุปบาท แล้วมันก็จะเห็นได้อย่างนี้.

สรุปความว่า ในขณะแห่งการกระทบของอายตนะนั้น ถ้ามันกระทบชนิดที่ไม่มีความหมายมันก็เลิกกัน ไม่มีอะไรเกิดขึ้น. แต่ถ้ามันมีความหมาย เป็นอวิชชา มันก็ต้องเกิดอุปาทานขันธ์ ก็ต้องเป็นทุกข์; ถ้ามันเป็นไปในทางวิชชา ก็ไม่เกิดอุปาทานขันธ์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ผัสสะก็มีประโยชน์ในทางเกิดสติปัญญา เป็นการศึกษา; ฉะนั้นขอให้ทุก ๆ คน เมื่อได้กระทบทางอายตนะ ตา หู หรืออะไรก็ดี **ขอให้มีสติสัมปชัญญะ เป็นวิชชาสัมผัส** แล้วเป็นผู้เจริญด้วยความรู้ ความเข้าใจ คือการศึกษาเกี่ยวกับธรรมะนั้น ๆ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป; นี้คือวิปัสสนาที่ควรกระทำอยู่ตลอดเวลา.

เอาละ พอกันที สำหรับพระท่านจะได้สวนธรรมปริยาย เพื่อส่งเสริมศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้า และในการปฏิบัติธรรม ต่อไป.

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ภาวะพื้นฐาน ของสิ่งที่เรียกว่า “คน”

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในภาคมาฆบูชา ว่าด้วยปรมัตถสภาวธรรม ดำเนินมาเป็นครั้งที่ ๑๒ ในวันนี้. เนื่องจากสังเกตเห็นว่า ในวันนี้ มีผู้มาใหม่เป็นอันมาก ถ้าการบรรยายดำเนินติดต่อกันไปโดยตรงจากครั้งที่แล้ว ๆ มาแล้ว บางท่านอาจจะฟังไม่เข้าใจ. ดังนั้น จึงต้องทบทวนบ้างเพื่อผู้มาใหม่ในครั้งนี้จะฟังออกได้ตามสมควร.

ทบทวนเหตุที่บรรยายปรมัตถสภาวธรรม

การบรรยายในชุดปรมัตถสภาวธรรม ก็คือการบรรยายที่มีความ**มุ่งหมายให้พุทธบริษัทมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามธรรมชาติ**ธรรมดานี้ **ลึกซึ้งไปกว่าที่เห็นอยู่ตาม**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปกติของบุคคลผู้มิได้ศึกษา, มิได้สดับ, มิได้คิด, มิได้นึก. เมื่อคนมีความคิดอย่างไร คนนั้นก็จะถือว่าเขาเป็นผู้รู้ความจริงในสิ่งนั้น, หรือความจริงของสิ่งนั้นมีเพียงเท่านั้น; คนไหนรู้อย่างไร เขาก็ถือว่าความจริงมีอย่างนั้น.

ทีนี้**คน**ไม่เท่ากัน : มี**สติปัญญาในเท่ากัน** ย่อมมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตื้นหรือลึกกว่ากัน; ดังนั้น **ในพระพุทธศาสนา** จึงมีเรื่องราวอันเกี่ยวกับปรมัตถสภาวธรรม คือสภาวธรรมในส่วนที่ลึกซึ้ง; จะมีอยู่อย่างไร ก็**กล่าวไว้ให้เป็นที่ตั้งของการศึกษาและสังเกต**เพื่อเขาจะได้รู้ความจริงชั้นลึก หรืออย่างน้อยก็ลึกพอสมควร. พอสมควรแก่อะไร? ก็**พอสมควรที่จะดับความทุกข์ได้**.

เดี๋ยวนี้ **เราไม่รู้พอสมควรที่จะดับความทุกข์ได้** จึงดับควาทุกข์ไม่ได้ นั่งร้องไห้อยู่ก็มี ฆ่าตัวตายอยู่ก็มี; เราจะเห็นว่าการร้องไห้ การฆ่าตัวตาย ฆ่าซึ่งกันและกันตาย นี้มันมีมากขึ้น ๆ เพราะคนเหล่านั้นไม่รู้สิ่งที่ควรจะรู้ให้พอสมควรกัน. ทำไมจะต้องร้องไห้? ทำไมจะต้องโง่ไปฆ่าตัวตาย หรือไปฆ่าคนอื่นตาย? ก็เพราะว่าโง่. พูดอย่างนี้ไม่มีทางจะผิด; โง่ก็เพราะว่ารู้อะไรตื้นเกินไป, ไม่รู้ให้ลึกซึ้งพอที่จะขจัดปัญหานั้น ๆ ออกไปได้ โดยที่ไม่ต้องทำอะไรให้ตัวเองเป็นทุกข์ หรือให้คนอื่นเป็นทุกข์.

นี้เรียกว่า**ไม่รู้ในส่วนที่ลึก**ไปกว่าที่คนโง่รู้ จึงรู้แต่ชนิดที่จะทำไปอย่างที่คนโง่เขาทำ **จึงเบียดเบียนตนบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง**. ดังนั้น ปรมัตถสภาวธรรมมีอยู่ ก็เพื่อจะช่วยแก้ปัญหานี้; ถ้าความทุกข์เกิดขึ้น ก็จะช่วยแก้ปัญหานั้นให้หมดไป; ถ้าความเสียใจมันเกิดเนื่องจากผู้อื่น ก็จะรู้จักแยกออกจากกัน ทำให้ไม่ต้องมีความทุกข์เพราะเหตุนั้น.

ทีนี้ สำหรับคำว่า *ปรมัตถะ* นี้ก็แปลว่า *มีความหมายอันลึกซึ้งอย่างยิ่ง*. นี้ก็เหมือนกัน มันมีอยู่หลาย ๆ ชั้น. ถ้าลึกถึงที่สุดก็เรียกว่ารู้ความจริงถึงที่สุด, ถ้ารู้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในทางฝ่ายรูปธรรม มันก็แก้ปัญหาแต่ฝ่ายรูปธรรม, ถ้ารู้ในทางนามธรรม ก็แก้ปัญหาได้ในฝ่ายนามธรรม. **อย่าได้เข้าใจว่า ฝ่ายรูปธรรมนี่มันก้มีเรื่องตื้น ๆ; ที่ลึก ๆ ไม่มี; ที่เป็นปรมัตถ์** มันก็มีเหมือนกันในฝ่ายรูปธรรม; แม้คำว่ารูปธรรม ก็ยังต้องแยกออกเป็นสองชั้น สามชั้น.

รูปธรรมอย่างที่เป็นวัตถุ เป็นเนื้อวัตถุล้วน ๆ เป็นปรมาณู เป็นอณู เป็นอะไร ล้วนแต่เป็นวัตถุล้วน ๆ นี้มันก็ยังมี**ส่วนที่เป็นปรมัตถธรรม** คือเห็นยากเข้าใจยาก; และส่วนที่เป็น**รูปธรรม ที่เล็งถึงแต่สักว่าคุณสมบัติ**ของสิ่งนั้น ในฐานะที่เป็นของกินเนื้อที่, อย่างนี้ก็ยังมีปรมัตถ์ยิ่งขึ้นไปกว่า. ที่นี้ในส่วนจิตใจก็ยิ่งมีความเป็นปรมัตถ์ที่ลึกยิ่งขึ้นไปกว่านั้น; ขอให้พยายามทำความเข้าใจไปตั้งแต่ต้น ว่าการรู้ส่วนที่เป็นปรมัตถนั้นมีประโยชน์อย่างไร.

ใน**ส่วนวัตถุล้วน ๆ** เมื่อคนรู้แล้ว ก็**สามารถที่จะใช้วัตถุให้เกิดผลใหญ่หลวง**ยิ่งขึ้นไปทุกที เช่นเมื่อไม่นานมานี้ ก็ไม่มีใครรู้จักใช้แรงของปรมาณู จึงไม่สามารถจะผลิตกำลังงานจากปรมาณู ไม่สามารถทำลูกระเบิดปรมาณูเป็นต้น; เพราะเวลานั้น ยังไม่รู้ในส่วนที่เป็นปรมัตถ์ของวัตถุล้วน ๆ คือปรมาณูนั้น. เดี๋ยวนี้ก็รู้ขึ้นมาจนเอามาใช้ได้อย่างนี้ มันก็ไม่ใช่เล็กน้อยเลย. นี้เรียกว่าส่วนย่อย ส่วนเล็กที่สุดของวัตถุก็มีส่วนที่เป็นปรมัตถ์ มันเล็กจนดูด้วยตาไม่เห็นแล้ว ก็ยังมีส่วนที่เป็นปรมัตถ์ คือละเอียดลึกซึ้งยิ่งไปกว่านั้นอีก; แต่เมื่อรู้ก็เอามาใช้ประโยชน์ได้. นี่เรียกว่ารู้ปรมัตถ์ของตัววัตถุนั้น ๆ ก็เรียกว่ารู้ในเรื่องของรูป คือวัตถุ, วัตถุที่มีรูป.

คำว่า **รูป** นี้ **ในความหมายทางธรรม ก็หมายถึงการที่มันกินเนื้อที่** แล้วมันเกี่ยวข้องโยงกันไป; เช่นความรู้ทาง mechanism ทั้งหลาย ก็รู้เรื่องเกี่ยวกับวัตถุในส่วนที่ว่า มันกินเนื้อที่ มันเป็นรูปที่หยาบ ๆ เป็นรูปที่เห็นได้ด้วยตา แต่คนเรา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็ไม่อาจจะรู้ เมื่อค่อย ๆ มีความรู้เพิ่มขึ้น ๆ เราจึงมีการประดิษฐ์นั่นนี่ขึ้นมาในโลก เป็นความเจริญ ประดิษฐ์รถยนต์ ประดิษฐ์เรือ ประดิษฐ์ยานต่าง ๆ กระทั่งไปนอกโลกก็ได้นี้. อย่างนี้พิจารณาดูเถิดว่า มันมีความเป็นปรมัตถ์ คือ อัตถะ หรือความหมาย หรือประโยชน์อันลึกซึ้งที่สุดนั้นสักเพียงไร; นี้คือความมุ่งหมายที่จะให้คนรู้เรื่องปรมัตถ์.

ทีนี้ จะดูกันในส่วนร่างกายของเราแท้ ๆ **ก็ยังมีส่วนที่เป็นปรมัตถ์ ที่ยังไม่รู้อยู่อีกมาก**. ในยุคโบราณอาจจะรู้น้อยที่สุด ต่อมาก็รู้มากขึ้น; แต่ถึงอย่างนั้น ก็ไม่ใช่รู้หมด พอรู้หมดมันก็จะแก้ปัญหาได้อีกมาก; หรืออาจจะถึงกับว่าสร้างร่างกายคนขึ้นมาได้ใหม่ก็ได้. แต่ที่น่าสงสาร หรือน่าสังเวช ก็คือว่า เท่าที่มันเกี่ยวกันกับเรื่องราวในวันหนึ่ง ๆ เราก็ยังไม่ค่อยรู้; ไม่ถามชาวบ้านธรรมดาดูเถอะว่า ทำไมจึงปวดท้อง เขาก็ไม่รู้. แต่ถ้าไปถามหมอหรือนักวิทยาศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็ต้องรู้ว่าทำไมจึงปวดท้อง มีเหตุตรงไหน มีอย่างไร.

นี่เป็นปรมัตถะของคนโง่; คนโง่ไม่รู้ แต่คนที่ได้ศึกษาก็รู้. แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีส่วนที่หมอเองก็ยังไม่รู้อยู่อีกมาก ไม่สามารถจะขจัดปัญหาเกี่ยวกับเนื้อหนังร่างกายนี้ให้หมดไปโดยสิ้นเชิงได้; ก็แปลว่า **แม้แต่เรื่องวัตถุร่างกายนี้ ก็ยังมีเหลืออยู่อีกมาก ซึ่งเป็นปรมัตถสภาวธรรม**; จะต้องรู้ไปตามฝ่าย ตามแบบของวัตถุหรือของรูปธรรม หรือของร่างกาย. ท่านทั้งหลายจะพอมองเห็นว่าถ้าเรารู้ลึกซึ้งลงไปในส่วนที่ควรรู้ให้ลึกซึ้ง มันก็ยิ่งมีประโยชน์.

แต่ใน**ทางพุทธศาสนา มุ่งหมายจะแก้ปัญหาในส่วนจิตใจ** ก็เลยมีกล่าวไว้ในส่วนที่เป็นจิตใจ หรือเกี่ยวกับจิตใจเป็นส่วนใหญ่, กล่าวเรื่องจิตใจเป็นส่วนใหญ่; แม้จะกล่าวเรื่องรูปเรื่องกาย **ก็จะกล่าวในส่วนที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่กับจิตใจ**. เช่นตา หู จมูก ลิ้น กาย อย่างนี้ เป็นส่วนรูปส่วนกายก็จริง; แต่มันเกี่ยวกับจิตใจอย่างที่ไม่

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อาจจะแยกกันได้; ฉะนั้นจึงได้กล่าวถึงร่างกายในส่วนที่มันเกี่ยวกับจิตใจ ไม่ได้กล่าวถึงร่างกายล้วน ๆ เหมือนกับในวิชาร่างกาย หรือวิชาการแพทย์ของหมอ เป็นต้น.

เพราะฉะนั้น ขอให้ทราบว่า **ปรมัตถสภาวธรรมในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องมุ่งหมายเกี่ยวข้องกับจิตใจ**, จะแก้ปัญหาเกี่ยวกับทางจิตใจซึ่งเป็นตัวความทุกข์ เพื่อให้คนเรารู้กันเสียทีว่า ความทุกข์นี้คืออะไร? มาจากอะไร? จะแก้ไขให้หายไปได้จากจิตใจอย่างไร? ก็เลยเกิดมีระบบค้นคว้าเฉพาะในทางนี้ขึ้นมา.

การแก้ปัญหาทางจิตใจได้ค้นพบนับตั้งแต่ว่า **รู้จักทำจิตใจให้หยุด** ให้สงบโดยวิธีการพิเศษซึ่ง**เรียกว่าประเภทสมาธิ**อย่างนี้ก็มี, พอ**ค้นคว้าให้รู้แจ้ง**ออกไปถึงความลับต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ อย่างที่**เรียกว่าปัญญา**ก็มี.

ที่เกี่ยวกับจิตใจล้วน ๆ เช่นการทำสมาธิ **สามารถจะหยุดความรู้สึก**เหมือนกับว่าตายแล้วอย่างนี้ก็ได้; ส่วนที่**เป็นปัญญา** ก็รู้ถึงขนาดที่ว่า จิตใจจะ**ไม่มีความทุกข์**อีกต่อไป เห็นทุกอย่างเป็นธรรมดา อย่างนั้น อย่างนั้น อย่างนั้น แล้วก็ไม่ได้เกี่ยวข้องหรือยึดถือชนิดที่ทำให้จิตใจเป็นทุกข์; แปลว่าที่เป็นปัญญา ก็รู้ถึงขนาดที่จะเปลื้องความทุกข์ออกไปได้.

อย่างนี้ก็เรียก**ว่าปรมัตถสภาวธรรมส่วนจิตใจ มีผลเป็นสมาธิก็มี มีผลเป็นปัญญาก็มี**. ถ้าเป็นสมาธิ ก็หยุดความทุกข์ หยุดความทุกข์ได้ตามแบบของสมาธิไปชั่วขณะ, ถ้าเป็นเรื่องของปัญญา ก็ขุดรากเง่าของความทุกข์ได้มากกว่านั้น; และอาจจะหยุดได้สิ้นเชิง คือไม่เป็นทุกข์อีกต่อไป. คนที่ดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ไม่มีเหลืออีกต่อไปก็เรียกว่าเป็นพระอรหันต์; ไม่ถึงนั้นก็เรียกว่าพระอริยเจ้าที่รอง ๆ ลงมา; มันเกี่ยวกันอยู่อย่างนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คนที่เป็น**พระอริยบุคคล ก็คือคนที่เข้าถึงปรมัตถสภาวธรรม** จนดับความทุกข์ได้ในระดับหนึ่ง ๆ จนถึงที่สุด; พวกที่เป็นพุทธบริษัททั้งหลายก็ต้องการอย่างนั้น **คือต้องการจะดับทุกข์**, ต้องการจะมีความรู้ที่เรียกว่า "ตื่นจากความหลับ", และแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความทุกข์ได้; ก็ล้วนแต่ต้องรู้สิ่งที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม.

ปรมัตถสภาวธรรมมีมาก รู้เพียงดับทุกข์ได้ก็พอ

สิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรมนั้นมีมาก จนคำนวณไม่ไหว, แล้วก็มากจนไม่ต้องรู้ให้หมดนั่น : **รู้แต่เท่าที่จำเป็นที่จะต้องรู้** คือรู้เท่าไรแล้วดับทุกข์ได้สิ้นเชิง เท่านั้นก็เรียกว่าพอ; นอกนั้นไม่ต้องรู้ก็ได้. เพราะว่าเดี๋ยวนี้เราต้องการเพียงแต่ที่จะดับทุกข์ เราจะไปรู้ทั้งหมดก็ทำไม่ได้, หรือทำให้ได้มันก็ต้องตายแล้วตายอีกตั้งหลายหน มันก็ยังไม่พอ เวลามันยังไม่พอ; แต่ถ้าจะรู้เท่าที่จะดับทุกข์ได้แล้ว เวลามีพอ, และยังมีเวลาเหลืออยู่สำหรับมีชีวิตอยู่โดยไม่ต้องเป็นทุกข์.

เฉพาะฉะนั้น **พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัส**ว่า *เราสอนในปริมาณเท่ากับใบไม้กำมือเดียว ในเมื่อเปรียบเทียบกันกับใบไม้ทั้งป่า ทั้งดง ทั้งโลก;* ก็คิดดูเถอะว่าใบไม้ทั้งโลกมันมีสักเท่าไร แล้วใบไม้กำมือเดียว นั่นจะน้อยกว่ากันเท่าไร. ปรมัตถธรรมที่ทรงนำมาสอน ก็เท่ากับกำมือเดียว ก็พอที่จะดับทุกข์ได้; แล้วมันก็น่าสังเวชที่ว่าใบไม้กำมือเดียวนั้น เราก็ยังไม่มี, ยังไม่เข้าถึง, ยังไม่ได้รับใบไม้กำมือเดียว, ยังมีความทุกข์อยู่; เพราะไม่รู้ในสิ่งที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม จึงต้องเอามาพูดกันจนกว่าจะเพียงพอ.

สังเกตดูให้ดี แม้ของง่าย ๆ ตื้น ๆ แล้วก็ยังต้องทำซ้ำ ๆ ซาก ๆ; แต่ถ้ามันเป็นประโยชน์อยู่ เราก็ทนได้ เช่นเรียน ก. ข. ก กา ก็ต้องเรียกซ้ำ ๆ ซาก ๆ กว่าจะ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

รู้หนังสือ อย่างนี้ก็ทนได้. หรือว่าถ้าไม่ทนมันก็ไม่รู้หนังสือ ก็ยังมีผู้ใหญ่คอยเฆี่ยนคอยตี ไม่ให้เหลวไหล, ให้เรียนซ้ำ ๆ ซาก ๆ จนให้รู้; คนก็รู้ ก. ข. ก. กา ได้.

ทีนี้มาถึง**เรื่องของปรมัตถสภาวธรรม** ก็เหมือนกับ ก. ข. ก. กา : **เมื่อไม่ทนศึกษาโดยซ้ำซาก ก็ไม่อาจจะรู้ได้**. สังเกตดูไม่มีใครจะทนศึกษา มักหาเรื่องบิดพริ้ว; ก็เพราะรำคาญ ที่พูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ พูดแล้วพูดอีก อยู่แต่เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์ เรื่องทุกข์อยู่นี่เอง.

ขอให้คิดดูเถอะว่า แม้จะมีการซ้ำซากอย่างนั้น ก็ยังน้อยกว่าความซ้ำซากที่เราเรียนหนังสือ หรือว่าทำการฝึกฝนวิชาชีพอะไรบางอย่าง เรายังต้องทำซ้ำซากมากกว่านั้น. แต่ว่านั่นมันได้สตางค์ เราก็ทนความซ้ำซากได้ ส่วนความดับทุกข์นี้ แม้จะหวัง มรรค ผล นิพพานได้ เราก็ไม่เห็น, และบางคนก็ไม่ต้องการด้วยซ้ำไป คือไม่รู้ว่า **สิ่งที่เรียกว่ามรรค ผล นิพพาน นั้น จะมาช่วยกำจัดความทุกข์** ที่ทำให้นั่งร้องไห้ ทำให้กินยาตาย หรือฆ่าคนอื่นตายนี้ได้. เมื่อไม่มองเห็นก็ไม่ต้องการ จึงสมัครจะนั่งร้องไห้, หรือฆ่าตัวตายอยู่เรื่อยไป.

ต้องพยายามทนศึกษา เรื่องธาตุ, ขันธ์, เพื่อกำจัดทุกข์

แม้ในหมู่พุทธบริษัทที่อยู่กับวัดกับวา ก็ยัง**ไม่ค่อยชอบที่จะศึกษาเรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์ เรื่องอุปาทานขันธ์** อย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ ด้วยเหมือนกัน; จะเป็นเพราะเหตุไรก็พูดยาก. บางทีก็จะต้องพูดเป็นข้อแรกว่าเพราะโง่ ไม่รู้ว่าอะไรเป็นของดีที่จะมีประโยชน์, หรือบางทีก็เพราะว่า ไม่เข้าใจตั้งแต่ทีแรก เพราะโง่เหมือนกัน จึงศึกษาต่อไปไม่ได้. บางทีก็ไม่ได้คิดว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องเดียวเท่านั้น ที่สำคัญที่สุดที่พุทธบริษัทเราจะเอาตัวรอดได้; เมื่อต้องศึกษาเรื่องเดียวซ้ำ ๆ ซาก ๆ นานเข้าก็เบื่อหน่าย ก็บิดพลิ้วไปเสีย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้ากล่าวให้ชัดก็เรียกว่าไม่รู้จักตัวเองแล้วก็ไม่พยายามที่จะรู้จักตัวเอง. สันดานของคนโง่เป็นอย่างนี้ : **ไม่รู้จักตัวเอง แล้วไม่พยายามที่จะรู้จักตัวเอง**. เพราะว่าเรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์ เรื่องอุปาทานขันธ์นั้น คือเรื่องตัวเอง; แต่ก็ไม่รู้จักเลย ว่า นี้มันเรื่องตัวเอง ไม่พยายามที่จะรู้จัก.

เพราะไม่รู้จักในชั้นแรก ว่านี้มันเป็นเรื่องตัวเอง ก็เลยไม่รู้ว่า**ความทุกข์นี่มันเกิดมาจากการที่ไม่รู้จักตัวเองในข้อนี้**; จึงไปโทษผีสางเทวดา โปรดน้ำมนต์บ้าง ไปทำอะไรบ้าง ก็ไม่แก้ปัญหาที่เกี่ยวกับขันธ์ ธาตุ อายตนะ เหล่านี้เลย. พากันไปถือปัจจัยภายนอก หรือบางทีก็คิดว่า จะแก้ได้ด้วยเงิน จะดับความทุกข์ได้ด้วยเงิน นี้เป็นสิ่งที่น่าหัวเราะ.

ถ้าจะคิดว่าดับทุกข์ได้ด้วยความรู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรม ก็คงจะสนใจกันบ้าง. ไปสนใจแต่หาเงินกันอย่างเดียว ส่วนมากไม่มีที่เก็บแล้วก็ยังจะหา เพราะคิดว่าอะไรมันก็จะสำเร็จได้เพราะสิ่งนั้น; ปรมัตถสภาวธรรมจึงไม่ได้รับการสนใจ ทั้งที่ว่าความรู้เรื่องนี้จะแก้ปัญหาที่เงินช่วยแก้ให้ไม่ได้ จะดับความทุกข์ที่เงินช่วยดับให้ไม่ได้ก็ไม่มีใครสนใจ.

นี้ ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจคำว่าปรมัตถสภาวธรรม ในลักษณะอย่างนี้ แล้วก็พยายามศึกษาเรื่อยไปจนตลอดชีวิต; ไม่ใช่เฉพาะที่นี่ หรือที่สั่งสอนอยู่ที่นี่ : ที่ไหนก็ได้ ทั่วไปทุกหนทุก แห่งแล้วก็จะสอนเรื่องเดียวกัน เหมือน ๆ กัน คือ**ให้รู้จักตัวเองแล้วแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับตัวเองให้ได้** และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องจิตใจ.

ทำไมต้องรู้จักตัวเองอย่างนี้? ก็เพราะว่าเรื่องของร่างกายนั้น หมอช่วยได้; คือคนอื่นช่วยได้. แต่เรื่องของจิตใจแล้วเป็นการยากที่คนอื่นจะช่วย; แม้ว่าจะมีผู้แนะนำวิธีให้ทำ ก็ยังต้องช่วยตัวเองอยู่ทั้งนั้น. **พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ท่านเป็น**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แต่ผู้ชี้ทาง, คนต้องเดินเอง; นี่มันเรื่องจิตใจ จะเอาใส่รถ ใส่อะไรหามไปมันทำไม่ได้ สำหรับเรื่องจิตใจ. เราจึงต้องสนใจที่จะศึกษาด้วยตนเอง, กำจัดความทุกข์ด้วยตนเอง; คู่กันไปกับเรื่องร่างกาย ที่ว่าอาจจะช่วยเหลือกันได้โดยบุคคลอื่น.

เรื่องจิตใจแล้ว เป็นเรื่องภายใน เป็นเรื่องเฉพาะคน ต้องสนใจเฉพาะตัวเอง; แม้แต่ว่าจะเกิดเป็นทุกข์ เป็นโรคขึ้นมาในจิตใจ มันก็ไม่มีใครจะรู้สึกได้นอกจากคนที่เจ็บป่วยในทางจิตใจนั้นเอง จึงได้วางตำหรับตำรา หรือความจริงอะไรต่าง ๆ ไว้ สำหรับคนจะได้ศึกษาและได้ช่วยตัวเอง นี่คือสิ่งที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม.

ธาตุในตัวคนปรุงแต่งขึ้นทำอาการต่าง ๆ

ข้อที่กล่าวว่าเป็นเรื่องของตัวเอง เป็น**เรื่องของคน ๆ นั้น**เอง นี้ก็**เป็นสิ่งที่จะต้องศึกษากันอย่างละเอียดลออ** เพื่อให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าคน, หรือตัวเราเอง ซึ่งรู้จักยาก; ยังจะต้องแบ่งออกเป็นชนิด ๆ, ตามเวลาหรือตามกิริยาอาการที่มันเนื่องกันอยู่กับสิ่งแวดล้อม. เมื่อพูดออกมาเป็นภาษาวัด ๆ วา ๆ ท่านทั้งหลายก็ฟังไม่ถูก.

จะยก**ตัวอย่าง**เช่นว่า อาตมาจะพูดว่า สิ่งที่เรียกว่าคน คนนี้ รวมทั้งท่านทั้งหลายคนหนึ่ง ๆ ด้วยนี้ **สิ่งที่เรียกว่า "คน" นี้ ในบางเวลามันเป็นเพียงธาตุ** ทั้งหลายกอง ๆ กันอยู่ ไม่ได้ทำอะไรในบางเวลา. **ในบางเวลา**คนนี่อยู่ในลักษณะ**ที่ลุกขึ้นมาเป็นอายตนะ** คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย อย่างใดอย่างหนึ่ง นี้มันเริ่มมีอาการที่จะทำหน้าที่ของมัน; อย่างนี้ไม่ได้เรียกว่าธาตุนั้น ๆ ที่มันกอง ๆ กันอยู่อย่างกับของวางเก็บไว้. **ในบางเวลา** คน นี้มันเกิดจับกลุ่มกันขึ้นมามากกว่านั้นเป็นกลุ่ม ๆ เช่น**เป็นกลุ่มรูปขันธ์**ก็มี บางเวลาเป็น**เวทนาขันธ์** บางเวลา**เป็นสัญญาขันธ์**.

ที่เขาเรียกว่า**เป็นขันธ์ คือธาตุนั้น ๆ มันจับกลุ่มกันเข้า** มากกว่าที่จะเป็นเพียงอายตนะสำหรับรู้สึก, แต่มันมาเป็นขันธ์ **ทำหน้าที่เป็นอย่าง ๆ ไป** เช่น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

รูปขันธ์ ก็เป็นที่ตั้งของจิตที่จะรู้อารมณ์, เวทนาขันธ์ก็รู้สึกต่ออารมณ์, สัญญาขันธ์ก็มั่นหมายในอารมณ์นั้น ๆ, สังขารขันธ์ก็คิดนึก, วิญญาณขันธ์ก็รู้แจ้งทางอายตนะเป็นต้น.

บางเวลา "คน" เป็นอย่างนี้. อย่างนี้มันไม่ใช่ธาตุหลาย ๆ ธาตุนอนกองกันอยู่แล้ว; บางเวลามากกว่านั้น ก็คือว่า เป็นเวลาที่สังขารขันธ์ชนิดที่มันโง่มาก ๆ เกิดขึ้นครอบงำหมดเป็นอวิชชา เป็นตัณหา เป็นอุปาทาน มันเลยมีความทุกข์เหมือนกับไฟเข้าไปติดอยู่ข้างในก็มี. นี่คนเป็นอย่างนี้. อย่าเข้าใจว่าสิ่งที่เรียกว่าคนแล้วมันเหมือนกันหมด แล้วเหมือนกันอยู่ทุกเวลา; ดังนั้น จึงต้องศึกษาโดยวิธีที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม.

อย่างแรกที่พูดว่า **สิ่งที่เรียกว่าคน** ในบางเวลาเหมือนกับว่าเป็นธาตุหลาย ๆ ธาตุมาวางกองกันอยู่เฉย ๆ อย่างนี้ก็มี, นั่นคือเวลาที่**ไม่มีการปรุงแต่งคิดนึกอะไร**; เช่นเวลานอนหลับสนิท ก็เป็นอย่างที่เรียกว่า บุรุษนี้ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ : คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาส ธาตุวิยญาณ ทั้ง ๖ ธาตุ ยังคงมีอยู่ในร่างกายก้อนนี้, แต่อยู่กันเฉย ๆ ไม่ได้ทำอะไร จะมีอะไรหล่อเลี้ยงควบคุม ก็เพียงว่าไม่ให้มันเน่าไปเท่านั้น; ฉะนั้น ก็เป็นส่วนของสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นธาตุนั้น ๆ แล้วก็ไม่ได้ทำอะไร, นี่คือบางเวลาเป็นเพียงว่าธาตุหลาย ๆ ธาตุกองกันอยู่.

บาง**เวลาเป็นอายตนะ**; นั่นคือมี**อะไรมาแวดล้อมมากระทบ ทำให้เกิดเป็นอายตนะ**ขึ้นมาทางตาบ้าง ทางหูบ้าง; อย่างนี้คนกลายเป็นอายตนะ. ที่**พระพุทธเจ้าท่านตรัส**ว่า *"สิ่งที่ปวง". สิ่งทั้งปวงนี้ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์.* **บางเวลา**มันก็ทำหน้าที่นั้นอยู่ **จนเกิดความรู้สึกคิดนึกก็เป็นขันธ์**ใดขันธ์หนึ่ง, บางเวลามีกิเลสยึดมั่นถือมั่น ก็เป็นทุกข์ เพราะเหตุที่ขันธ์ใด

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขันธ์หนึ่งนั้นมันถูกยึดถือ. ฉะนั้นจะพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า คน**บางเวลานั้นก็คือความทุกข์นั่นเอง**.

สรุปความว่าคนเราบางเวลาเป็นเพียงสักว่าธาตุกอง ๆ กันอยู่; แต่บางเวลาเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งกันหมุนจี๋ไปเลย และมีความทุกข์ด้วย.

ยก**ตัวอย่าง**เหมือนว่า **รถยนต์**นี้มันคืออะไร? รถยนต์บางเวลาเป็นเพียงชิ้นโลหะทัพพสัมภาระ ถูกแยกออกมาเป็นชิ้น ๆ ชิ้น ๆ วางกันอยู่เต็มไปหมด กี่พันชิ้นในโรงงานที่เขาผลิตชิ้นส่วนของมัน. รถยนต์คันหนึ่งก็อยู่นสภาพอย่างนั้น; เขาจะไม่เรียกว่ารถยนต์ก็ได้ แต่ว่าคนที่รู้เรื่องดีก็ว่า นี่น่ะ รถยนต์มันอยู่ในสภาพที่เป็นชิ้น ๆ ชิ้น ๆ อย่างนี้ทุก ๆ คัน.

ทีนี้ ต่อมารถยนต์นี่คืออะไร? มันก็คือเขาเอา**ระบบเล็ก ๆ มาประกอบกันเข้า** คือหลาย ๆ ชิ้นมาประกอบกันเข้าเป็นระบบหนึ่ง ๆ ระบบเล็ก ๆ ที่จะเอาไปทำนั่นทำนี่เป็นระบบใหญ่. แล้วต่อมา มันประกอบกันเข้าเป็นระบบ ระบบใหญ่ ๆ : ระบบไฟ ระบบเผาไหม้ ระบบหล่อลื่น ระบบอะไรต่าง ๆ หลาย ๆ ระบบ น้อยระบบเข้าแล้ว ทีนี้เขาก็จะเอามาประชุม**คุมกันเข้าจนเป็นคันรถ** แต่มันยังไม่ได้วิ่ง เพราะรถยนต์บางเวลายังไม่ได้วิ่งก็เรียกว่ารถยนต์ คือมันวิ่งไม่ได้ แม้จะมีอะไรครบแล้ว; แต่ถ้าไม่มีเหตุปัจจัยให้สัมพันธ์กัน มันก็ไม่วิ่ง. แต่ในบางเวลาเราจะเห็นว่าสิ่งที่เรียกว่ารถยนต์นั้นวิ่งฉิว; และบางเวลาเราก็เห็นว่ารถยนต์ลงไปนอนอยู่ในคู; มันก็รถยนต์นั่นเอง; บางเวลามันเป็นชิ้นเล็ก ๆ ก็คือรถยนต์; บางเวลาอยู่ในสภาพอย่างอื่นก็เรียกว่ารถยนต์. นี้ไม่ใช่เรื่องตลก แต่ว่าเป็นเรื่องที่ขอให้คิดดูอย่างนั้น.

สำหรับคนเราคนหนึ่ง ๆ พิจารณาดูในบางเวลาเป็นอะไร? ในบางเวลาเป็นอะไร?บางเวลามันเป็นอะไร? **สิ่งที่เรียกว่าคนนี่** มีอยู่ได้ในหลายแง่ หลาย

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความหมายอย่างนี้; แล้วก็**สมมติทั้งนั้น**. **ที่จริงมันก็ ไม่ใช่คน** เช่นเดียวกับเราจะหาเรื่องว่า รถยนต์มันไม่ใช่รถยนต์ มันคือชิ้นส่วนของพัสดุอะไรต่าง ๆ มันไม่ใช่รถยนต์ เปรียบอย่างนั้นก็ได้; เมื่อเอาส่วนต่าง ๆ มาประชุมกันให้ถูกต้อง มันก็วิ่งได้ แต่ก็ยังไม่ใช่รถยนต์.

คน นี้ก็เหมือนกัน ถ้าเรียกว่าคน ก็หมายความว่า เราสมมติให้เรียกว่าคน; **ที่แท้มันก็คือส่วนต่าง ๆ ที่เป็นธาตุหลาย ๆ ธาตุ** ที่ประชุมกันอยู่ หรือว่ากำลังหยุดเฉยกันอยู่ กำลังสัมพันธ์กันอยู่; ทำหน้าที่อะไรอยู่ ก็ล้วนแต่คนทั้งนั้น. นี่เรียกว่าเป็นความรู้ในส่วนที่เรียกว่าปรมัตถ์ที่ธรรมดาเราไม่สนใจ; เพราะเรามีเรื่องที่ยั่วให้สนใจอย่างอื่น. เราไม่สนใจเรื่องอย่างนี้; เราไปสนใจเรื่องที่จะทำให้เกิดความทุกข์, เราไม่สนใจเรื่องที่จะหยุดซึ่งความทุกข์.

ไม่สนใจรู้จักตัวเอง ไปสนใจแต่เรื่องให้เกิดทุกข์

ขอให้ทุกคนคิดดู ตัวเองนั่นแหละ ไม่ต้องเอาคนอื่น; ตลอดวันตลอดคืนสนใจเรื่องอะไร. **เราสนใจเรื่องที่จะให้เกิดความทุกข์ทั้งนั้นแหละ** แต่ก็คิดว่านี่เป็นเรื่องที่ดี หรือว่าเป็นเรื่องที่จะดับทุกข์ด้วยซ้ำไป; แต่ที่แท้มันเป็นเรื่องที่ไม่ต้องไปทำก็ได้ ไม่ต้องไปยุ่งก็ได้. ส่วนที่จะดับทุกข์ได้จริง ๆ นั้น เรายังไม่รู้จัก และก็ไม่ค่อยได้สนใจ. อย่างว่าส่วนมากที่สุดก็สนใจที่จะหาเงิน แล้วก็ไม่มีทางที่จะพอได้ ก็ยังไม่เคยคิดว่ามันจะพอได้อย่างไร แม้จะมีมาอีกเท่าไรมันก็ยังไม่พอ ก็สนใจแต่เรื่องนั้น. **หาเงินมาทำอะไร?** ก็จนกระทั่ง**ไม่รู้ว่าจะทำอะไร**. จะดับความทุกข์ได้อย่างไร? ก็**ไม่รู้ว่าเงินนี้จะช่วยดับความทุกข์ได้อย่างไร?** กระทั่งว่ามันเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์หรือเปล่า? ก็ไม่ได้สนใจว่ายึดถือแล้วก็เป็นทุกข์ ไม่ยึดถือแล้วก็ไม่เป็นทุกข์. อย่างนี้ก็แปลว่าเราจะสนใจอะไรก็สนใจแต่ในแง่ที่มันจะเกิดความทุกข์ ในแง่ที่จะดับทุกข์ไม่รู้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ฉะนั้นวันหนึ่ง ๆ จึงวิ่งไปวิ่งมากันแต่เรื่องความทุกข์. เรื่องดับทุกข์นั้นยังไม่รู้, แม้เขาบอกก็ไม่เชื่อ.

โดยทั่วไปเป็นอย่างนี้มาแล้ว ตั้งแต่ครั้งโบราณ; ครั้งพุทธกาลก็เป็นอย่างนี้. **คนถูกอวิชชาหุ้มห่อ ถูกตัณหากระชากลากถูไป ถูกอุปาทานผูกมัดรัดรึง**. เป็นอยู่แต่อย่างนี้; เวลาที่ว่าง ที่ไม่เป็นอย่างนั้น แทบจะนับว่าไม่มี; ถ้ามีก็หลับไปเลย คือมันนอนหลับไปเลย หรือว่าเวลาที่ไม่รู้สึกอะไร. ถ้าเกิดความรู้สึกอะไรที่เป็นเรื่องขึ้นมา มันก็มีแต่เรื่องกิเลส ตัณหา อุปาทานทั้งนั้น; แม้ข้อเท็จจริงอันนี้ก็เป็นปรมัตถสภาวธรรม. การที่คนโง่กันอย่างนี้ ก็เป็นปรมัตถสภาวธรรม ให้รู้ว่าคนโง่กันอย่างนี้; แต่ว่า**ปรมัตถสภาวธรรมจริงนั้น คือวิชชาที่จะช่วยแก้ความโง่** ชนิดนี้ให้หมดไปเสีย นี่คือปรมัตถสภาวธรรมแท้. เพราะเหตุนี้ **พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัส** ให้ชัดลงไปว่า *ให้รู้เรื่องความทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับทุกข์* และก็ *เรื่องวิธีที่จะให้ถึงความดับทุกข์นั้นมี ๔ เรื่องเท่านั้น.*

ทำไมจะต้องตรัสเรื่องทุกข์ขึ้นมาอีก ทั้งที่คนเป็นทุกข์อยู่เต็มที่ก็ไม่รู้ว่ามันเป็นทุกข์? **เพราะเป็นทุกข์อยู่ก็ไม่รู้ว่าเป็นทุกข์ จึงต้องบอกแม้แต่เรื่องความทุกข์**; บอกว่าเป็นทุกข์ก็ยังไม่เชื่อว่าเป็นทุกข์ เหมือนบอกคนบ้าว่าบ้า, เขาก็ไม่เชื่อว่าตัวเองบ้า; เขาจะเถียงว่าไม้บ้า เช่นเดียวกับคนเราแม้จะได้รับคำบอกว่านี่เป็นทุกข์ก็ไม่เชื่อ ก็เถียง, หรือว่าเห็นเป็นสุขไปเสียอีก; ก็เลยต้องพยายามกันมากทีเดียวกว่าที่จะให้คน ๆ หนึ่งรู้ปรมัตถสภาวธรรม ในส่วนที่เกี่ยวกับความทุกข์ ว่าความทุกข์เป็นอย่างนี้ ๆ.

ส่วนเรื่อง**เหตุที่ให้เกิดทุกข์** และ**ความดับทุกข์**นั้นยังมีอีกส่วนหนึ่งต่างหาก; **ยังอีกไกล**; **เพราะที่เกี่ยวกับความทุกข์นี่ยังไม่รู้** กลับจะเห็นเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ไปเสียเลย ในแบบที่เรียกว่า*เห็นกงจักรเป็นดอกบัว;* คำกล่าวที่แสดงให้เห็นอะไรมากไปกว่านั้นก็ อย่างบทบาลีที่พระท่านสวดเมื่อตะกี้ ให้รู้อะไรลึกไปกว่าธรรมดาสามัญจึงจะเรียกว่ารู้ปรมัตถสภาวธรรม; อย่างบทสวดเมื่อตะกี้นี้เป็นตัวอย่าง วันนี้จะแจงให้ฟังอีก สำหรับบทที่สวดเกี่ยวกับ “สิ่งทั้งปวง”.

สิ่งทั้งปวง เป็นที่ตกจมที่น่ากลัว

*พระพุทธเจ้าท่านยกเรื่องนี้มา*แสดงว่า “**เราจะแสดงให้เธอรู้จักสิ่งทั้งปวงที่ชาวบ้านเขาพูดกันว่า สิ่งทั้งปวง** คืออย่างนั้น อย่างนี้, อย่างนั้นอย่างนี้ เต็มไปทั้งจักรวาลนี่ อย่างนี้**ฉันไม่เรียกว่าสิ่งทั้งปวง** : *ฉันเรียกตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, พร้อมทั้งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ นี้ว่า สิ่งทั้งปวง”.* เรื่องก็เลยเหลือเพียง ๖ อย่าง หรือ ๖ คู่ : ตาคู่กับรูป หูคู่กับเสียง จมูกคู่กับกลิ่น ฯลฯ เป็นต้น.

หกคู่นี้คือสิ่งทั้งปวง แล้วมันอยู่ที่ไหน? มัน**ก็อยู่ในร่างกาย** เนื่องกันอยู่กับร่างกาย ที่ยาวประมาณสักวาหนึ่งนี้. นี่คือสิ่งทั้งปวง. บางคนจะไม่เชื่อพระพุทธเจ้าถ้าไม่เข้าใจว่า นี่คือสิ่งทั้งปวง; แต่บางคนมองเห็นว่า อ้าว, ทั้งหมดมาอยู่ที่นี่ มันเนื่องอยู่กับหกคู่นี้, ถ้าไม่มีอันนี้ สิ่งทั้งปวงก็ไม่มี.

ถ้าพูด**ในฐานะ เป็นที่ออกมา** มันก็ออกมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่; ถ้าจะพูด**ในฐานะที่มันเป็นที่รวมเข้าไป** กลับเข้าไป หรือเป็นที่เสวยผลของมัน ก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี่; หรือแม้ว่า**มันกำลังรู้สึกอยู่** สิ่งที่กำลังรู้สึกอยู่ในเวลานี้ก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ฉะนั้น **สิ่งทั้งปวง** จะเกิดขึ้นก็ตาม จะตั้งอยู่ก็ตาม จะปรากฏเป็นผลประโยชน์ก็ตาม หรือจะดับไปก็ตาม มันก็อยู่ที่**ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**, จึงเรียก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าเป็นสิ่งทั้งปวง. อย่างนี้ก็แสดงให้เห็นส่วนที่เป็น

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปรมัตถธรรม, หรือเป็นปรมัตถสภาวธรรม ว่า**สิ่งที่เป็นอยู่เองเรียกว่าสภาวธรรม** และ**เป็นปรมัตถ์คือมีความหมายอันลึกซึ้ง**. ฉะนั้น ถ้าใครไม่เคยคิดว่าสิ่งทั้งปวงอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ไปคิดดูเถิด.

ยังมีเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า สมุทร, สมุทร; คือ**มหาสมุทร ในความหมายที่ว่า ตกลงไปแล้วมันก็จม**; คือตกทะเล ตกสมุทรแล้วก็ต้องจม. ไม่เชื่อก็ไปลองดู แล้วมันก็จะต้องตาย, เพราะเต็มไปด้วยอันตราย เช่นปลาร้าย หรือว่าสัตว์ร้ายเป็นต้น; คนก็กลัวการตกลงไปในสมุทร. แต่พระพุทธเจ้าท่านว่า *"ฉันไม่ว่าอย่างนั้น นั่นมันไม่ใช่สมุทร มันเป็นเพียงน้ำมาก ๆ* มันจะไม่ทำอะไรได้ยิ่งไปกว่าสิ่งที่เรียกว่าสมุทรในอริยวินัยนี้, คือในระเบียบการพูดจากของพระอริยเจ้านี่. ในภาษา**พระอริยเจ้าไม่เรียกอย่างนั้นว่า สมุทร**; **แต่เรียกรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ที่น่ารักน่าปรารถนานั่นว่าสมุทร**; ถือว่าเป็นสมุทรจริง" .

ทำไมจึงเป็นสมุทรจริง? เพราะว่ามันตกจริง ๆ แล้วน่ากลัวจริง ๆ; แล้วมันตกอยู่ตลอดเวลาก็ว่าได้ : ตกทั้งมนุษย์ ตกทั้งเทวดา ตกทั้งมารทั้งพรหม ทั้งทุกคนตก และกำลังตกอยู่จริง ๆ, เต็มอยู่ในสมุทร ยั้วเยี้ย ๆ อยู่ในสมุทร, เป็นสมุทรที่มีอยู่จริง และมีสัตว์ตกอยู่จริง และก็น่ากลัวจริง; นี่คือสมุทร. ส่วนสมุทรทะเลนั้นไปดูซิ ลิบลับสุดหูสุดตา จะหาคนตกสักคนหนึ่งไม่ใคร่มี นี่จะเรียกว่าสมุทรอะไร. ส่วน**สมุทรรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นี่ตกกันอยู่จริง**; แม้นั่งอยู่ที่นี่ก็ตก, ถ้าจิตคิดเผลอไปนิดเดียวเท่านั้นก็ตก; ถ้าไม่ตกทางตา ทางหู ก็ไปตกในทางจิตใจ อย่างนี้เรียกว่าเป็นสมุทรจริง แล้วตกอยู่จริงตลอดเวลา.

นี้ก็อย่างเดียวกันอีก คือ**เป็นการแสดงปรมัตถสภาวธรรม ให้เห็น**ว่ารูป เสียง กลิ่นรสนี้ มันเป็นสภาวธรรมที่มีอยู่เอง, แล้วมี**อัตถ์อันลึกซึ้ง**อย่างยิ่ง;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คือว่ามัน**เป็นที่ตกของสัตว์ทุกสัตว์** จึงใช้คำว่า “สัตว์โลก” พร้อมทั้ง*เทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งเทวดา สมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์* นี่ได้ตกอยู่จริง. ฉะนั้น เมื่อเราไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้ ก็ได้ตกอยู่ในสมุทรนี้; จิตที่ไม่รู้แจ่มแจ้งในสิ่งเหล่านี้มืดมนไปหมด. นี่คือตกอยู่ในสมุทรนี้.

นี้คือสมุทรที่แท้จริง; ไม่ใช่ทะเลที่เป็นสักว่าน้ำไปรวมกันอยู่มาก ๆ ในที่ลุ่ม. นั่นมิใช่สมุทร; เพราะคำว่าสมุทร แปลว่าที่จม ที่ตก; *เยภุยฺเยน สมุนฺนา ตนฺตา -สิ่งที่เรียกว่าสมุทร คือสิ่งที่สัตว์เป็นอันมาก* **ไปตกอยู่ ไปจมอยู่ นั้นคือสมุทร**.

ยกตัวอย่างอย่างนี้ ก็เพราะเห็นความจำเป็นว่า **ถ้าเรียกว่ารู้ปรมัตถสภาว-ธรรมแล้วต้องรู้ยิ่งขึ้นไปอย่างไร, ควรจะแก้ปัญหาได้อย่างไร**.

สุขทุกข์มี เพราะความยึดถือในสิ่งที่เป็นแต่ธาตุ

ตัวอย่างอีกอันหนึ่งตรัสว่า *“เมื่อมี การจับการวางก็มี; เมื่อเท้ามี การก้าวไปข้างหน้า หรือการถอยหลังกลับก็มี; เมื่อข้อมือข้อเท้ามี ก็มีการเหยียดออกหรือคู้เข้า; เมื่อท้องไส้มี ความหิวความกระหายก็ปรากฏ”;* นี่ไม่ต้องพูดแล้วทุกคนรู้ได้. แต่ข้อนี้ทรงแสดงให้เป็นเพียงว่า เป็นอุปมานั้นอย่างหนึ่ง; แล้วมันเป็นสักว่าอย่างนั้นเท่านั้น, นั้นอย่างหนึ่ง; **อย่าให้มีตัวคน ตัวตนอะไรกันนัก**. ถ้ามีมือมีเท้าแล้ว มันก็เดินได้ หยิบได้ วางได้ อย่างนั้น. ไม่ต้องมีตัวตนอะไรนัก **มีแต่ความรู้สึกไปตามธาตุ** วิญญาณธาตุ หรือหน้าที่ของธาตุ.

แต่ที่รู้ว่า **มีแล้วน่าอันตราย**นั้น คือมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่น; ถ้ามีแล้วมันไม่ใช่เพียงแต่ว่า จะหยิบ จะวาง จะคู้ จะเหยียด จะเดิน จะถอย. แต่คนไปยึดเป็นตัวตนจึง**มีความทุกข์**; หรือว่าถ้าจะ**ไม่มีความทุกข์**, แต่จะมีสิ่งที่เรียกว่าความสุข

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็เพราะอันนั้นอีกนั่นแหละ, ก็**เพราะตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** นั่นแหละ. ถ้าตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจมี ก็ต้องมีการสัมผัสด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; แล้วจากการสัมผัสนั้นก็ต้องมีเวทนา.

พอมีเวทนาแล้**วจะรู้สึกเป็นสุข หรือจะรู้สึกเป็นทุกข์ ก็แล้วแต่เวทนา**; แล้วจะทุกข์มากขึ้นไปอีกกว่านั้น ก็เพราะการยึดถือซึ่งเวทนานั้นโดยความเป็นของตน : ยึดถือในทุกขเวทนาก็เป็นทุกข์แบบหนึ่ง, ยึดถือในสุขเวทนาก็เป็นทุกข์อีกแบบหนึ่ง. ฉะนั้น สุขเวทนาก็มีมาสำหรับให้เป็นทุกข์ ในเมื่อมีการยึดถือ; ทีนี้ เมื่อคนยังโง่ ก็ต้องยึดถือหมดทั้งสุขและทั้งทุกข์ ก็เลยได้มีความทุกข์เพระความยึดถือ.

นี้เป็น**หลักที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรมอันหนึ่ง เพราะมีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ** จึงเกิดสิ่งที่เรียกว่าสุขและทุกข์ขึ้น พอยึดถือแล้วก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น : ยึดถือที่ตาก็เป็นทุกข์เพราะตา, ยึดถือที่รูปก็เป็นทุกข์เพราะรูป ยึดถือที่สัมผัสก็เป็นทุกข์เพราะสัมผัส, ยึดถือที่เวทนาก็เป็นทุกข์ที่เวทนา, ยึดถือที่สัญญาก็เป็นทุกข์ที่สัญญา, ก็เรียกว่าจักต้องเป็นทุกข์เพราะความยึดถือ.

เช่นเดียวกับว่า เมื่อมีมือ ก็มีการจับ การวาง, อย่างนี้ เพื่อจะให้เห็นตัวอย่างง่าย ๆ เมื่อมีมือก็มีการจับการวาง; เมื่อมีตา ก็**มีการยึดถือทางตา** แล้วก็**จะต้องเป็นทุกข์**. ถ้ามีการ**ปล่อยวาง**ทางตาก็**ไม่เป็นทุกข์** จะเป็นรูปอะไร ชนิดไหนก็ไม่เป็นทุกข์; ซึ่งเดี๋ยวจะดูได้ด้วยเรื่องที่ว่าด้วยนรกและสวรรค์. เดี๋ยวนี้เรามีตาแล้วเรามันโง่แสนที่จะโง่ โดยที่ไม่รู้ว่าตานี้คืออะไร ก็เลยใช้ตาสำหรับสร้างความทุกข์อย่างเดียว : เห็นรูปสวยก็เป็นทุกข์เพราะสวย, เห็นรูปไม่สวยก็เป็นทุกข์เพราะไม่สวย; อย่างนี้เป็นต้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จะตกนรกขึ้นสวรรค์ก็อยู่ที่อายตนะ ๖ นั่นเอง

เมื่อชี้ให้เห็นความสุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้น เพราะความยึดถือแล้ว ก็ต้องพูดถึงนรกหรือสวรรค์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัส :

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, นรกชื่อว่าผัสสายตนิกะนั้น เป็นสิ่งที่เราเห็นแล้ว". แล้วที่ตรงกันข้าม ก็ว่า "สวรรค์ที่ชื่อว่า ผัสสายตนิกะนั้นก็เป็นสิ่งที่เราเห็นแล้ว". **ทำไมจึงว่าเป็น "สิ่งที่เราเห็นแล้ว"?** คล้าย ๆ กับว่า เป็นสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น แต่เดี๋ยวนี้บอกว่าเห็นแล้ว, หรือบอกว่าเราเห็นเอง โดยเราไม่ต้องเห็นเพราะคนอื่นชี้ให้ดู.

เพราะว่าคนอื่นเขาชี้ให้ดูกันอย่างอื่น คือเป็นเรื่องตื้น ๆ เรื่องผิวเผินไม่ใช่ปรมัตถ์ : ที่เขาพูดกันอยู่ว่านรกอยู่ข้างใต้ดิน ใต้บาดาลลงไปอีกก็ถึงนรก นรกชื่อนั้นเป็นอย่างนั้น, นรกชื่อนั้นเป็นอย่างนั้น, ลึกที่สุดชื่ออเวจีมหานรก หรือชื่ออะไรก็จำไม่ค่อยได้แล้ว เพราะว่าไม่ได้สนใจ; แต่ก็ไปหาอื่นได้จากหนังสือชนิดนั้นหรือภาพเขียนฝาผนักโบสถ์ ระบุไว้ชัด เป็นอย่างนั้นเพราะเหตุนั้น ๆ. เขาว่าเป็นความรู้อภิธรรมอย่างยิ่งแล้ว; ที่จริงเป็นความรู้ตื้นแค่ข้อนิ้วมือก็ไม่ได้.

ความรู้ที่จริงแล้ว นรกอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่. นรกทุกขุมทุกอะไรทุกชนิดที่แท้จริง มีอรรถอันแท้จริง มันอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านว่า. เมื่อมันเป็นนรกแล้ว มันก็เป็นที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วเวลานั้นจะเป็นนรกไปหมด.

ตัวอย่างว่า ตาเป็นนรกนี้ เห็นรูปสวยก็เป็นนรก, เห็นรูปไม่สวยก็เป็นนรก; เพราะว่าจิตมันกำลังผิดไปแล้ว. **เมื่อจิตมันผิดไปแล้ว มีกิเลส**เกิดครอบงำแล้ว

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ด้วยความยึดถือ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ภรรยา สามีที่ว่าสวยว่าดีนั่น เป็นเรื่องบ้าไปหมด : ไม่อยากเข้าใกล้ มัน**เป็นนรก**ไปอย่างนี้.

แต่ว่าจะกลับตรงกันข้าม **ถ้ามีใจคอปกติแล้ว อะไร ๆ มันก็ดีไปหมด** แม้คนไม่ดีก็ดีไปหมด; อาจจะเห็นคนที่เป็นศัตรู เป็นคนดีไปหมดก็ได้. ถ้าจิตเป็นนรกแล้ว ดอกไม้ก็ไม่หอม; นี่เพราะจิตมันเป็นนรกแล้ว ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้. ถ้าจิตมันเป็นนรกแล้ว เสียงของใครก็ไม่ไพเราะหมด, เสียงดนตรีก็ไม่ไพเราะ เป็นเสียงชนิดที่ไม่มีรสที่จะทำให้เกิดความสุขได้.

ถ้าว่า**จิตทำไว้ดี** ถูกวิธีดี **อะไร ๆ ก็จะเป็นของที่ถูกใจไปได้**; เช่นว่ารูปไม่สวยมันก็สวยไปได้ หรือมันดีได้ มันพอใจไปได้ ไม่อึดอัด ไม่เร่าร้อน. เสียงอะไรก็ได้ กลิ่นอะไรก็ได้ ของไม่อร่อยก็ยังอร่อยได้; ก็แปลว่า แล้วแต่ว่าจัดการผิดหรือจัดการถูกที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น. **ถ้าจัดการผิดก็เป็นนรกทันควันที่นั่นและร้อนจริง ๆ ด้วย**; ถ้าจัดการถูกก็ไม่ร้อน พอที่จะเป็นไปด้วยกันได้ เป็นที่พอใจได้.

แต่อย่าลืมว่า : **ทั้งนรกและทั้งสวรรค์นี้ ไม่ใช่สิ่งสุดท้าย** ไม่ใช่สิ่งสูงสุดหรือเด็ดขาด :ทั้งนรกทั้งสวรรค์นี้**จะต้องเททิ้งไป ให้เป็นความหลุดพ้น อยู่เหนือสิ่งทั้งสองนี้**.

นี่ พูดสำหรับคนธรรมดาสามัญ ที่ชอบสวรรค์ แล้วก็เกลียดนรก กลัวนรก; ก็ระวังให้ดี **นรกสวรรค์ก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย** แล้วไปมัวเกลียดมัวกลัวอยู่ที่อื่น มองไปที่อื่น คิดไปที่อื่น ก็เป็นปุถุชนมากเกินไป, คือโง่นั่นแหละ. เมื่อคนอื่นเขาดูสวรรค์กันที่บนฟ้าอย่างนั้น ๆ, ดูนรกกันที่ใต้ดินอย่างนี้ ๆ; แต่พุทธบริษัทควรจะ**ดูนรกและสวรรค์ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วก็ที่นี่และเดี๋ยวนี้**. นี่คือความเป็นปรมัตถสภาวธรรม เป็นธรรมอันลึก หรือเป็นอภิธรรม ธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมดา.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทั้งนรกสวรรค์ต้องข้ามเสียให้ได้

ควรจะ**ข้าม**มันเสีย**ให้ได้** สิ่งที่เรียกว่าสมุทร สมุทรนั้น ตกลงไปแล้วขึ้นไม่ได้ **ข้ามไม่ได้แล้วก็ตายในสมุทร ในสมุทรนั้นมีทั้งนรกมีทั้งสวรรค์**. เพราะว่าตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ เป็นได้ทั้งนรก ทั้งสวรรค์; ทั้งนรกและทั้งสวรรค์ จึงเป็นสมุทร เป็นที่ตก : **ตกนรก** ก็คือตกลงไปในที่มันร้อน, **ตกสวรรค์**ก็ตกลงไปในที่ ที่ยั่วยวน สนุกสนาน เอร็ดอร่อย; แต่ก็เรียกว่าตกทั้งนั้น มันจม ตก ผูกมัดรัดรึงทั้งนั้น จึงเรียกว่าสมุทรเสมอกัน.

ขึ้นชื่อว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์แล้ว จะชื่อว่าสมุทรเสมอกัน; คือฝ่ายอิฏฐารมณ์ก็ดี ฝ่ายอนิฏฐารมณ์ก็ดี เรียกว่า เป็นสมุทรเสมอกัน. หน้าที่ของเราก็คือไม่ตก; ฉะนั้นจึงต้องมีความรู้เรื่องที่จะไม่ตกเป็นเรื่องสุดท้าย เรียกว่า "**ข้ามสมุทร**" เสียได้, ข้ามความทุกข์เสียได้.

ทำอย่างไรจึงจะไม่ตกลงไปในสมุทร คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ? **ก็คือ รู้ตามที่เป็นจริงว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ** นี่คืออย่างนั้นๆๆ : **เกิดมาจากอายตนะสองฝ่าย เป็นผัสสะ เป็นเวทนา แล้วก็เป็นสุขหรือเป็นทุกข์**; ก็มีอยู่เท่านั้น; พอไปยึดถือเข้า มันก็ติดอยู่ที่นั่น จมอยู่ที่นั่น. ออกมาไม่ได้ก็เป็นทุกข์อยู่ที่นั่น; พอรู้เท่ามันก็ไม่ติด คือหลุดออกมาได้ ก็ไม่มีทุกข์. เรื่องมีนิดเดียวเท่านั้น แต่มันลึกมาก; ทำอย่างไร อย่าให้ตกลงไปในตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นอันว่าหมดเรื่อง **หมดปัญหาของคนเรา**.

"คน" ก็คือปริวรรตน์ ของธาตุ ๖ กอง

ทีนี้ คนเราก็อย่างที่ว่ามาแล้ว บางเวลามันก็น่าสงสาร สิ่งที่เรียกว่า "**คนเรา**", บางเวลาก็**เป็นเพียงว่าธาตุทั้ง ๖ กอง ๆ กันอยู่**, บางเวลาก็ขยับกระดุกกระดิกขึ้นมา

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เป็นอายตนะ, บางเวลาก็ปรุงกันขึ้นเป็นก้อน ๆ กลุ่ม ๆ คือเป็นขันธ์ ขันธ์นั่นขันธ์นี่ขึ้นมา, บางเวลาก็เกิดเป็นอุปาทานขันธ์ บ้ากันใหญ่ ยึดมั่นเป็นตัวกู ยึดมั่นเป็นของกู ตามเรื่องของการปรุงแต่งนั้น ๆ : นี่คือคน คือสิ่งที่เรียกว่า "คน".

เมื่อยึดมั่นในเบญจขันธ์ นั่นแหละ ก็เป็นอุปาทานขันธ์ขึ้นมาทันที; **คนก็คืออุปาทานขันธ์ นั่นเอง**. เวลานั้นกำลังเป็นนรกกันเต็มที่, เป็นสวรรค์กันเต็มที่ ในขณะที่คนกำลังเป็นอุปาทานขันธ์. ในเวลาอื่นเป็นสักว่าธาตุล้วน ๆ กอง ๆ กันอยู่ ไม่ได้เป็นนรก ไม่ได้เป็นสวรรค์; แต่ก็พร้อมอยู่เสมอที่จะเป็นนรกเป็นสวรรค์.

นี่เรียกว่าคนยังไม่ได้อิสระแก่ตัว; **ต้องได้รับการอบรมเป็นพิเศษ**, เจริญภาวนา ตามแบบของพระพุทธเจ้า ตามหลักของพระพุทธศาสนา; จนจิตนี่จะฉลาดรุ่งเรืองมีความรู้ **ไม่เกิดอาการ** ที่เรียกว่า**ตกลงไปในตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** อีกต่อไป คือไม่ตกสมุทร ทั้งที่เป็นนรกและสวรรค์; มันก็จบกันเท่านี้เอง.

คอยดูให้ดีว่า ตัวเองกำลังเป็นอย่างไร

พูดแล้วก็เหมือนกับว่าพูดเล่น หรือว่าพูดเพ้อเจ้อ แต่ถ้าใคร**ไปคิดดูให้ดี ก็จะรู้จักตัวเอง** รู้จักตัวเองว่ากำลังเป็นอย่างไร, กำลังตกอยู่ในนรกไหน, หรือว่ากำลังอยู่ในสวรรค์ชั้นไหน; หรือว่ากำลังเป็นคนที่เหมือนกับว่าตายแล้วอย่างนั้น ไม่มีความรู้สึกอะไร; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาที่เราหลับ หรือเวลาที่ใจลอยเหม่อ ๆ อยู่ ไม่ได้รู้สึกอะไร นี้ก็เหมือนกับว่าตายแล้ว เหมือนกับว่าธาตุกอง ๆ อยู่เท่านั้น.

นี้ เรียกว่าพื้นฐาน **โดยพื้นฐานเรามีธาตุ ๖ อย่างอยู่** จนกว่าจะได้สิ่งแวดล้อมเข้ามาผลักดัน คือปรุงแต่ง; มันก็ปรุงแต่งกันขึ้น ธาตุนั้น ธาตุนี้ ธาตุโน้นปรุงแต่งกันขึ้น เป็นจักขุธาตุบ้างเป็นโสตธาตุบ้าง เป็นฆานธาตุบ้าง คือ ธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ฯลฯ; นี่ธาตุเหล่านี้ถูกปรุงแต่งขึ้นมา เป็นคราว ๆ เป็นขณะ ๆ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ถ้าใครเข้าใจว่าเรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ตามปกติเป็นธรรมดาแล้ว; ขอให้เลิกเข้าใจอย่างนั้นเสียเถิด; เพราะเราถูกสอนมาผิด ๆ หรือเดาเอาเองผิด ๆ. **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มิได้เกิดอยู่ตลอดเวลา**; จะเกิดต่อเมื่อมีสิ่งมาแวดล้อมให้ทำหน้าที่ จึงจะเรียกว่า เกิดอายตนะนั้น ๆ ขึ้นมา แล้วทำหน้าที่.

ขันธ์ก็เหมือนกัน : รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ ฯลฯ **อย่าไปเข้าใจว่าเรามีขันธ์เกิดอยู่ตลอดเวลา**; โดยเฉพาะอย่างยิ่งทั้ง ๕ ขันธ์ มันเกิดไม่ได้ ต้องมีอะไรมาทำให้ทำหน้าที่ก่อน มันจึงจะเกิดรูปขันธ์ขึ้นมาได้. เวทนาขันธ์ก็เหมือนกัน มันยังไม่เกิดจนกว่าจะมีอะไรมาทำให้เกิดความรู้สึกสุข ทุกข์ นี่จึงจะเกิดเวทนาขันธ์ ฯลฯ; ฉะนั้น ขันธ์ก็มิได้มีอยู่ตลอดเวลา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทั้ง ๕ ขันธ์.

ถ้าจิตใจไม่ได้รู้สึกต่ออะไร ก็เท่ากับว่าไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ถ้าตาไปเกิดรู้สึกอะไรเข้า ก็มีตาขึ้นมา และก็ชั่วขณะหนึ่ง. ถ้าไปหลงในเรื่องของตา ในกิจการของตา ในรสอร่อยที่ตานำมาให้; อย่างนี้ก็เรียกว่าไปหลงในอุปาทานขันธ์ที่เกี่ยวกับตา คือรูป เป็นต้น.

ที่พูดเสียยืดยาวมากมายอย่างนี้ ก็**เพื่อจะให้รู้จักตัวเอง**; รู้จักตัวเราเองว่าในเวลาไรเป็นอย่างไร, ในเวลาไรเป็นอย่างไร; แล้วก็จะรู้ได้ว่า เราอาจจะเป็นได้ทุกอย่าง คือเป็นสัตว์นรกก็ได้ เป็นเทวดาในสวรรค์ก็ได้ เป็นมนุษย์ตามธรรมดาก็ได้ เป็นพระอริยเจ้าก็ได้. เป็นอะไรมากก็สุด ก็ให้ถือว่า กำลังอยู่ในพวกนั้นก็แล้วกัน; คือว่า จิตนี้ยังอยู่ในระดับที่เป็นอะไรมากที่สุด ก็ถือว่ามันเป็นอย่างนั้น เป็นพวกนั้น.

แต่ถ้าว่าโดยที่แท้แล้ว **จิตนี้เป็นอะไรได้ทุกอย่าง**; **ในปัจจุบันนี้** ก็เป็นอะไรได้ทุกอย่าง; **แต่เป็นได้แวบเดียว** แวบเดียวเสียเป็นส่วนใหญ่. ส่วนที่เป็นมากเป็นประจำนั่นแหละ คือว่าเป็นภาวะที่แท้จริงของคนนั้น เช่นว่า**เป็นปุถุชน**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่างนี้ **ก็เป็นมาก**; เพราะโง่ โง่มากที่สุดเลย. ที่จะฉลาดหน่อยก็นาน ๆ ครั้ง, และที่ว่าจิตจะว่าง โดยไม่ยึดถืออะไรเลยสักนิดหนึ่งนั้น หายากเต็มที่. ฉะนั้น เราไม่เป็นพระอรหันต์, หรือว่าเราจะเหมือนพระอรหันต์โดยบังเอิญชั่วขณะก็เป็นสักนิดหนึ่ง แล้วก็แวบหายไป; แต่ที่มาหลงใหลอยู่ในรูปเสีย กลิ่น รส โผฏฐัพพะนี้ มันมีมากมากกว่าอย่างใด ก็เลยเรียกว่าเป็นปุถุชน หลงใหลในกามเป็นปกติ ซึ่งเรียกว่าพวกกามาวจร นี้มากที่สุดเลย มากที่สุดกว่าพวกไหนหมดเลย.

นี้หมายความว่า **พวกที่ตกอยู่ในสมุทร คือนรกหรือสวรรค์นี่มากที่สุด**; แล้วก็ไปจับให้ได้ว่า นี่คือเรา ในชั่วสภาวะที่เรียกว่า คนนี่ มันเป็นอย่างนี้. เวลาที่จิตจะถอนออกมาได้จากสิ่งเหล่านี้ มาอยู่ในความปกติเฉย ๆ แม้ที่เรียกว่าเป็นรูปาวจรนั้นมีน้อย.

เช่นได้ไปเพ่ง ไปดู **ไปคิดนึกอยู่แต่สิ่งที่ไม่ใช่กามารมณ์นั้น** แล้วพอใจอยู่ได้ ซึ่งในเวลาอย่างนั้น**มีน้อย** เวลาอย่างนั้น**เป็นรูปาวจร**. หรือถ้าว่าไป**นึกถึงแต่เรื่องที่ไม่มีรูปร่าง**, แล้วพอใจอยู่ได้อะไรอย่างนั้น เรียกว่า**เป็นอรูปาวจร**. ถ้าว่า**จิตว่าง** ออกไปได้จากการยึดถือว่าตัวตนได้ อย่างนั้นก็**เป็นโลกุตตระ** ระดับใดระดับหนึ่ง : ระดับโสดาฯ สกิทาคาฯ อนาคาฯ อรหัตต์ ระดับใดระดับหนึ่ง ที่เป็นโลกุตตระ; คือจิตว่างจากการที่จะไปมีอะไรเป็นตัวเป็นตน หรือเป็นของตน หรือเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือของตน.

โดยทั่วไป สัตว์โลกตกอยู่ในกามาวจร

คนทั่วไป สัตว์ทั้งหลายที่มีชีวิต ทั้งมนุษย์ ทั้งเดียรัจฉาน ทั้งเทวดานี้ ส่วนมากทั้งหมดนั้น **เป็นกามาวจร**, คือมีจิตที่เคยชินแต่ที่จะเป็นกาม ตกไปในอารมณ์ที่เป็นกาม ก็เรียกว่า กามาวจร; น้อยเวลาที่จะไปมีจิตยินดีในสิ่งที่เรียกว่า รูปอันบริสุทธิ์ ไม่เกี่ยวกับกาม. **พระพุทธเจ้าท่านเคยตรัส**ไว้ว่า นั่นคือทางออกของสัตว์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่จมกาม; คือว่า สัตว์ทั้งหลายจมอยู่ในกาม เรียกว่าพวก กามาวจร. ถ้า**บังเอิญมีจิตยินดีในสิ่งที่เรียกว่า รูป**, รูปธรรมอะไรก็ได้ที่บริสุทธิ์; แม้กำหนดลมหายใจอยู่แล้วพอใจอย่างนี้ เป็นสุขอยู่ด้วยการกำหนดลมหายใจอย่างนี้ ก็เรียกว่าจิตกระโดดออก**ไปอยู่ในพวก รูปาวจร**, เรียกว่ารูปเฉย ๆ คือทางออกของสัตว์ที่มีจิตเป็นกาม ก็เลยเรียกว่า รูปนั้นเป็นทางออกของสิ่งที่เรียกว่ากาม.

ถ้าว่า**รูปยังไม่ให้ความสุข** เป็นที่พอใจ **ก็ออกไปหาอรูป** คือสิ่งที่ไม่มีรูป; เช่นอากาศ ก็เรียกว่า ไม่มีรูป, เช่นวิญญาณธาตุ ก็เรียกว่าไม่มีรูป หรือความไม่มีอะไรนี่ก็เรียกว่า ไม่มีรูป. จิตไปพอใจ เป็นสุขอยู่กับสิ่งชนิดนั้น นั่นก็เรียกว่า อรูป หรือ**อรูปาวจร**; อรูปก็**เป็นทางออกของสัตว์ที่จมอยู่ในรูป**.

บทเหล่านี้พระสงฆ์ได้สวดสาธยายแล้ว; ได้อธิบายแล้วตั้งแต่การบรรยายเรื่องปรมัตถสภาวธรรมครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ โน้น. ท่านทั้งหลายที่เพิ่งมาวันนี้ยังไม่ได้ยิน จึงเอามาเล่าให้ฟังว่า ความเป็นปรมัตถ์ของคนนี่ เป็นอย่างนี้. เราพยายามที่จะให้รู้ปรมัตถ์ ที่จำเป็นที่จะต้องรู้แล้วก็จะได้ถอนตนออกมาเสียได้จากวัฏฏะ, พ้นจากการวนเวียนอยู่ในสิ่งที่มันทำให้วนเวียน ให้จมคือสมุทร แล้วก็ขึ้นบก, ขึ้นบกเรียกว่าเป็นโลกุตตระ ไปทีละขั้น จนกว่าจะถึงที่สุด.

ปรมัตถสภาวธรรม เป็นอุบายออกเสียได้จากทุกข์

ความรู้ข้อเท็จจริงของสิ่งเหล่านี้ ก็เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม; ตัวข้อเท็จจริงก็เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม; แล้วความรู้เรื่องนี้ก็เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม, แล้วอุบายหรือวิธีที่จะออกเสียจากสิ่งเหล่านี้ก็เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม; ออกมาได้ ได้ผลเป็นความพ้นทุกข์ นี้ก็เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม. แต่ว่าสิ่งนี้ต้องรู้กันจริง ๆ ลงมือเรียนเหมือนอย่างเรียน ก.ข. ก.กา นั้นแหละ คือเรื่อง**ธาตุ** เรื่อง**อายตนะ** เรื่อง**ขันธ์** เรื่อง**อุปาทานขันธ์** สี่เรื่องนี้สำคัญที่สุด เหมือนกับ ก.ข. ก.กา. ถ้าใครไม่เรียน

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แล้วก็จะเรียนหนังสือได้อย่างไร; จึงขอวิงวอนแล้ววิงวอนอีกว่า อย่าได้เบื่อหน่ายที่จะศึกษาเรื่องธาตุ.

พึงรู้ว่า**บุรุษนี้ประกอบด้วยธาตุ ๖, เรื่องอายตนะ** หรือสิ่งทั้งปวงคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์, **เรื่องขันธ์** ก็คืออายตนะนั้นจะปรุงให้เกิดรูปขันธ์เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์; ขันธ์ทั้ง ๕ นี้ **เผลอเมื่อไรก็จะกลายเป็นอุปาทานขันธ์** เป็นรูปูปาทานขันธ์ เวทนูปาทาน-ขันธ์ สัญญูปาทานขันธ์ สังขารูปาทานขันธ์ วิญญาณูปาทานขันธ์ นี่คือตัวทุกข์ เป็นตัวความทุกข์แล้ว.

ทีนี้ **ถ้าทำให้ไม่ปรุง**เป็นความยึดมั่นเป็นอุปาทานขันธ์ **นั้นก็คือดับทุกข์ คือหยุดเสียซึ่งความทุกข์** มีเท่านี้เอง. ขอให้รู้เรื่อง**ธาตุ**ทั้งหลายนี่อย่างหนึ่ง, ให้รู้เรื่อง**อายตนะ**ที่ปรุงขึ้นมาจากธาตุนี้อย่างหนึ่ง, ให้รู้จัก**ขันธ์**ที่ปรุงออกมาจากอายตนะนั้นอีกอย่างหนึ่ง; ให้รู้**อุปทานขันธ์** ที่เผลอไปยึดมั่นขันธ์เข้าแล้ว เกิดอุปาทานขันธ์ขึ้นมานี้อย่างหนึ่ง; นี่เป็นทุกข์ทั้งนั้น แล้วรู้เรื่องตรงกันข้าม คืออย่ายึดถือ ก็เป็นเรื่องดับทุกข์ นี่เป็นเรื่องอริยสัจจ์ ๔ ครบถ้วน.

รู้เรื่องธาตุปรุงจนเป็นทุกข์แล้วจะรู้อริยสัจจ์ง่าย

ทีนี้ ในเมื่อเรื่องทุกข์ เรื่องแรกทีเดียว ก็ยังไม่เข้าใจ ไม่สนใจ แล้วก็ไม่อยากจะสนใจ ก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ ที่จะมารู้เรื่องครบถ้วนทั้ง ๔ เรื่อง ที่เรียกว่า **อริยสัจจ์**.

เราควรรู้ว่า สิ่งเหล่านี้เมื่ออยู่กันตามธรรมชาติ ก็ไม่เป็นอะไร; แต่พอ**ไปยึดถือเข้าก็เป็นทุกข์**; **อวิชชาทำให้ยึดถือ**; **ยึดถือก็เป็นอุปาทาน**; อยาก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ก็เป็นตัณหา; ยึดถือก็เป็นอุปาทาน; นี้เป็นเครื่องทำให้สิ่งที่ไม่เป็นทุกข์นั่นกลาย**เป็นทุกข์ขึ้นมา**. ที่**ไม่มีทุกข์**ดับทุกข์สนิท ก็คือทำลายสิ่งนี้เสีย : **ทำลายสิ่งที่ทำให้เป็นทุกข์** ทำให้เกิดยึดถือเป็นทุกข์เสีย คือทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทานเสีย.

ทำอย่างไรจึงจะทำลายสิ่งที่ทำให้ทุกข์ได้? ก็คืออยู่ให้ถูกต้อง ตามหลักแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ รวมความแล้วคืออยู่โดยมีวิชชา, มีปัญญา, แล้วจะทำถูกหมด; คือมีสัมมาทิฏฐิให้ถูกต้องแล้ว ความปรารถนา การพูดจา การงาน การหาเลี้ยงชีพ การพยายาม ความมีสติ มีสมาธิถูกหมด; เมื่ออยู่อย่างถูกหมดอยู่ตลอดเวลา มันก็ไม่โง่ที่จะเกิดความปรุงแต่งเป็นอุปาทาน ก็เลยไม่เป็นทุกข์ : มีเท่านี้เอง.

พูดสองสามคำ ก็จบหมดเหมือนกัน; แต่ว่าโดยรายละเอียดยังมีมาก. แล้วการปฏิบัติให้ได้ก็ยิ่งยากขึ้นไปกว่านั้นอีก จึงขอโอกาสพูดซ้ำ ซาก ๆ ไม่กลัวใครเบื่อหน่ายรำคาญ เพราะเหตุนี้แหละ จึงได้พูดถึงหัวข้อที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรมอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ ในวันนี้ก็พูดกันแต่ที่จะ**ให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าคน** : **คนคืออะไร?** คนคืออะไร? ในโอกาส ในเวลาไหน? ในสถานการณ์เช่นไร คนคืออะไร?

สรุปภาวะของ “คน” ตามโอกาส

ขอรวบรัดอีกทีหนึ่งว่า คนในโอกาสหนึ่ง ในสถานการณ์อย่างหนึ่ง **เป็นเพียงธาตุ** หลาย ๆ ธาตุกองรวม ๆ กันอยู่; เหมือนอย่างชิ้นส่วนของรถยนต์ที่ยังไม่ได้ประกอบอะไรเลย. และคนในบางโอกาสนั้น **เป็นตัวอายตนะ** มีการปรุงของธาตุบางธาตุเกิดเป็นอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พร้อมเพื่อการสัมผัส และมีการสัมผัสอยู่; อย่างนี้ก็เรียกว่ามีอายตนะ. และคนในบางโอกาส**เป็นขันธ์** คือรูปขันธ์หรือเวทนาขันธ์ก็ตาม อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่; ถึงขันธ์ทั้ง ๕ ขันธ์ เกิดพร้อมกันไม่ได้ก็จริง แต่มันก็เกิดเนื่องทยอยกันเป็นขันธ์ ๆ ครบทั้ง ๕ ขันธ์.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ฉะนั้น คนในบางสถานการณ์คือขันธ์ ๕ ที่กำลังเกิดทยอยกันขึ้นมา แล้วคนในบางโอกาสนั้น คือสัตว์ที่มีความทุกข์อยู่ เพราะความยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ทั้ง ๕; **นี่แหละคน,** จบกันเท่านี้.

พอรู้เรื่องนี้ รู้ความจริงเรื่องนี้เข้าแล้ว ก็ไม่เป็นคนแล้ว; เป็นพระอริยเจ้าไปแล้ว; **ถ้าจะเรียกว่าคน ก็ขอให้เรียกเมื่อขณะที่โง่ด้วยอวิชชา** ถูกผูกมัดด้วยตัณหาอุปาทาน แล้วเป็นทุกข์; นั่นแหละคือคน. พอสูงกว่านั้น ดีกว่านั้น ไม่ใช่คนแล้ว ก็เป็นมนุษย์ หรือเป็นพระอริยเจ้า เป็นอะไรไปเลย.

นี่เรียกว่าให้รู้จักกันเสียที ให้**รู้ว่าพื้นฐานตามปกติของสิ่งที่เรียกว่าคนนั้นคืออะไร?** คือธาตุ อย่างพระบาลีที่ได้ตรัสไว้หลายแห่ง เช่นในสามัญผลสูตร เป็นต้น ว่าให้ภิกษุปรับปรุงกายวาจาให้ดี ให้มีอะไรดี, และทำจิตให้เป็นสมาธิให้ดีที่สุด; แล้วพยายามมองดูว่า มีอะไร? จนเกิดญาณทัสสนะเห็นว่า :

อยำ โข เม กาโย - **ร่างกายนี้ แห่งเรา**
รูปี - มีรูป, จาตุมฺมหาภติโก - **ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม**
มาตาเปตฺติกสมฺภโว - **มีมารดา บิดาเป็นแดนเกิด**
โอทนกุมฺมาสุปจฺจโย - **สะสมขึ้นมาได้ งอกงามขึ้นมาได้ด้วยข้าวสุก ขนมสด,**
อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธ์สนธมฺโม - **มีความเปลี่ยนแปลง, มีความแตกทำลาย มีการสลาย ต้องมีการช่วยบริหารอยู่เป็นธรรมดา.**

นี่คืออย่างนี้ คนคืออย่างนี้หมายถึงร่างกาย.

แล้วส่วนจิตใจ อิทญฺจ ปน เม วิญฺญาณำ เอตฺถ นิสฺสิตำ เอตฺถ ปฏิพทฺธนฺติ

-ก็ยังมี**วิญญาณธาตุอันหนึ่งรวมอยู่ในกลุ่มนั้นด้วย** อาศัยอยู่ในกลุ่มนั้น เนื่องอยู่ในกลุ่มนั้นด้วย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

นี้ก็แปลว่าธาตุ ๔ เป็นกาย; วิญญาณธาตุอาศัยอยู่ที่ธาตุ ๔ กลุ่มนั้นด้วย, อากาสธาตุนั้นคือ ที่ว่างสำหรับให้สิ่งเหล่านี้ตั้งอยู่; ก็รวมเป็น ๖ ธาตุ.

นี่คือคนตามปกติโดยพื้นฐาน แล้วบางเวลา บางโอกาส ธาตุทั้ง ๖ นี้ มันประชุมกันเข้าทำหน้าที่ เป็นอายตนะรู้สึกได้ทางตา ทางหู เป็นต้น อย่างที่กล่าวแล้ว; และที่มากไปกว่านั้นก็คือ รวมกลุ่มกันเข้าเป็นกองๆ ที่ทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์. ถ้าเกิดไปยึดมั่นในส่วนใดส่วนหนึ่งเป็นตัวเรา ของเรา ก็เกิดเป็นอุปาทานขันธ์; นั้นเป็นตัวทุกข์.

อย่างที่เปรียบเทียบว่า : ให้สังเกตดูรถยนต์คันหนึ่ง เมื่อยังเป็นชิ้นส่วนจนคนธรรมดาดู ไม่ออกว่า นี่เรียกว่ารถยนต์; นี่ก็มี**เปรียบได้กันคนที่ยังเป็นสักว่าธาตุ**. ต่อมาชิ้นส่วนเหล่านั้นถูกประกอบเข้าเป็นระบบหรือ system เล็กๆ นั่นก็คือ**อายตนะ**ที่จะทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง; ต่อมาประกอบหลายๆ system เล็ก ให้เป็น system ใหญ่ไม่กี่ system แล้ว นั่นก็คือ**เป็นขันธ์**แล้ว. นี่มาเนื่องกันหมดแล้ว ก็เป็นรถยนต์ คือวิ่งได้ อย่างนี้; **มีประกายไฟ มีความร้อน** มีการเผาไหม้, มีอะไรวิ่งไปได้; **นี่คือวัฏฏะสงสาร** คือคนที่เป็นทุกข์, เหมือนรถยนต์ที่มันกำลังวิ่งไป.

ขอให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า “คน” ในต่างวาระ ต่างสถานะอย่างนี้ ก็จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรมดีขึ้น. ขอให้สนใจเพิ่มขึ้นไป ทีละแง่ทีละมุมของสิ่งที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม.

ในวันนี้ ขอหยุดการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลายท่านจะได้สวดบทพระธรรม เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสในพระพุทธองค์และคำสอนของพระพุทธองค์สืบต่อไป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ประโยชน์แห่งการเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรม

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่องปรมัตถสภาวธรรมในครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๑๓ และเป็นครั้งสุดท้ายของการบรรยายภาคมาฆบูชาแห่งปี ๒๕๑๖ นี้ นับว่าเป็นการบรรยายที่กำลังจะสิ้นสุดลงไปอีกภาคหนึ่ง.

สำหรับการบรรยายเรื่อง**ปรมัตถสภาวธรรม**นี้ มีความตั้งใจเป็นพิเศษอยู่ตรงที่ว่า จะให้หยิบสิ่งที่เคยละเลยทอดทิ้งอยู่ตลอดเวลานั้น ขึ้นมาพิจารณาศึกษากันให้สำเร็จประโยชน์, อย่าเพียงแต่สักว่าท่องได้ก็แล้วกัน; **การบรรยายนั้นจึงมีลักษณะ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เหมือนกับการยัดเยียด ให้รับเอาสิ่งที่ผู้รับไม่ค่อยจะสนใจ ไม่รู้สึกว่าเป็นสิ่งสำคัญนั่นเอง; ซึ่งมีอันตรายอย่างยิ่งก็ตรงที่ว่า ทำให้พุทธบริษัทเราไม่เป็นพุทธบริษัทสมชื่อ คือเป็นผู้ที่ไม่รู้; เพราะคำว่า พุทธบริษัท ต้องแปลว่าบริษัทของผู้รู้.

เดี๋ยวนี้พากันไม่รู้. **ไม่รู้สิ่งที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในร่างกายนี้** ที่ยังมีจิตมีใจ คือยังเป็น ๆ อยู่; หรือจะเรียกอย่างภาษาธรรมดาสามัญก็ว่าที่มีอยู่ในตัวเองอยู่ตลอดเวลา. ถ้าดังนี้แล้ว **ก็เท่ากับไม่รู้จักตัวเอง**; นับว่าน่าละอาย แต่ก็ไม่รู้จะละอาย แล้วยังแถมประมาทหรืออวดดีไปเสียอีก เป็นดังนี้กันทุกคนทั้งฆราวาส ทั้งบรรพชิต. แม้ที่สุดแต่ผู้ที่เทศน์ หรือสอนอยู่เป็นประจำ ก็ไม่รู้สิ่งเหล่านี้ นี่ถ้าจะว่าเป็นสิ่งที่น่าขบขันก็น่าขบขัน น่าละอายก็น่าละอาย; แต่ว่าที่แท้จริงนั้นน่าสลดสังเวชในความเป็นพุทธบริษัทของตน.

เมื่อทนอยู่ไม่ได้จึงได้เอามายัดเยียด พูดแล้วพูดอีก ตั้ง ๑๒ ครั้งมาแล้วในเรื่องเดียวกันอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ และครั้งนี้ก็เป็นครั้งสุดท้าย คือครั้งที่ ๑๓. ที่ว่า **น่าหวัว**ก็ตรงที่ว่า **ปรมัตถสภาวธรรมนี้เป็นสิ่งที่ดีที่สุด**, สำคัญที่สุด, จำเป็นที่สุด, **มีประโยชน์ที่สุด แต่แล้วต้องเอามายัดเยียดให้** ยัดเยียดให้คนรับรับเอาไป; มันจึงน่าหวัวในข้อนี้. แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีความยากลำบาก ไม่ค่อยสำเร็จประโยชน์.

ถ้าจะ**เปรียบ**ก็เหมือนกับว่า *จะพยายามสอนให้แมวรู้จักสานลอบไปดักปลามากิน*. ลองคิดดูว่า แมวมันจะทำหรือจะไม่ทำ ทั้งที่แมวก็เป็นสัตว์ที่กินปลา มันก็เที่ยวกินปลาที่เขาทิ้งให้ ไม่มีปัญญาสามารถ ไม่คิด ไม่นึก ที่ว่าจะไปสร้างลอบดักเอาปลามากินเอง. ถ้าว่าคนจะไปยัดเยียดให้แมวสานลอบดักปลามากินเอง มันก็น่าหวัว; ในโลกนี้ก็กำลังเป็นอย่างนี้ ในการที่ต้องยัดเยียดให้ศึกษาเรื่องปรมัตถสภาวธรรม แล้วก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์ มันไขว้กันอยู่ เหมือนในตัวอย่างที่ว่าด้วยแมว.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

โลกนี้กำลังจะฉิบหาย ก็เพราะว่าไม่สนใจในสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม นี้เป็นข้อเท็จจริงที่พอพูดขึ้นก็พอจะมองเห็น; แต่แล้วก็จะได้กล่าวโดยละเอียดอีกครั้งหนึ่ง. ดังนั้นในการบรรยายครั้งนี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อที่ว่า "**ประโยชน์แห่งการเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรมโดยเฉพาะ**" คือจะกล่าวถึงประโยชน์แห่งการเข้าถึงปรมัตถธรรม เป็นครั้งสุดท้ายของการบรรยายเรื่องนี้.

ถ้าท่านลองทบทวนดูก็จะเห็นว่า เราได้พูดกันมาตามลำดับถึงเรื่องที่ควรทราบ เป็นเรื่องแรกที่สุดคือเรื่อง**ธาตุ**ทั้งหลาย ยังจำได้หรือเปล่า? **ถ้าจำไม่ได้ก็แปลว่ายังไม่สนใจ**อยู่ตามเดิมนั่นเอง.

เรื่อง**ธาตุที่สำคัญ ที่จะต้องจำได้** เข้าใจ และรู้สึกชัดเจนอยู่โดยประจักษ์ ก็คือธาตุมี ๖ คู่ กล่าวคือ ธาตุตา และธาตุรูปคู่หนึ่ง, ธาตุหูและธาตุเสียงคู่หนึ่ง, ธาตุจมูก และธาตุกลิ่นคู่หนึ่ง, ธาตุลิ้นและธาตุรสคู่หนึ่ง, ธาตุกายและธาตุโผฏฐัพพะคู่หนึ่ง, ธาตุมโนและธาตุธัมมารมณ์คู่หนึ่ง; ซึ่งมีพระบาลีกล่าวไว้ชัดว่า *จกฺขุธาตุ รูปธาตุ, โสตธาตุ สทฺทธาตุ, ฆานธาตุ คนฺธธาตุ, ชิวฺหาธาตุ รสธาตุ, กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ, มโนธาตุ ธมฺมธาตุ.* ธาตุเหล่านี้ก็ปรุงขึ้นมาจากธาตุพื้นฐาน กล่าวคือธาตุ ๖ อันได้แก่ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาส และธาตุวิญญาณ.

ธาตุทั้ง ๖ คู่โน้น**เมื่อตั้งอยู่โดยพื้นฐาน มันก็อยู่ในรูปลักษณะของธาตุทั้ง ๖** คือธาตุดินน้ำ ลม ไฟ อากาส วิญญาณ; แต่พอจะทำหน้าที่การงานมันต้องถูกปรุงขึ้นมาในขั้นที่สอง คือปรุงขึ้นเป็นธาตุตา ธาตุรูป ธาตุหู ธาตุเสียง ธาตุจมูก ธาตุกลิ่น เป็นต้น เพื่อว่าจะมีรูปลักษณะเป็นอายตนะ สำหรับการสัมผัสขึ้นมา.

จักขุธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นจักขุอายตนะ; รูปธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นรูปอายตนะ;
โสตธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นโสตายตนะ สัททธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นสัททายตนะ;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ฆานธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นฆานายตนะ คันธธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นคันธายตนะ;
ชิวหาธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นชิวหายตนะ รสธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นรสายตนะ;
กายธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นกายายตนะ โผฏฐัพพธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นโผฏฐัพพายตนะ;
มโนธาตุ ก็ทำหน้าที่เป็นมนายตนะ ธัมมธาตุ ทำหน้าที่เป็นธัมมายตนะ : ทั้ง ๖ คู่นี้ ก็คืออายตนะสำหรับทำความรู้สึกทางตา และอารมณ์สำหรับถูกรู้สึกทางตา คู่หนึ่ง; อายตนะสำหรับทำความรู้สึกทางหู และอารมณ์สำหรับถูกรู้สึกทางหู คู่หนึ่ง; ...ฯลฯ... กระทั่งถึงอายตนะสำหรับทำความรู้สึกทางใจ และอารมณ์สำหรับถูกรู้สึกทางใจ เป็นคู่สุดท้าย; ทั้งหมดนี้เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่การเกิดขึ้นแห่งสัมผัส.

ถ้าธาตุต่างๆ เหล่านี้ ที่เป็นภายนอกก็อยู่เสียแต่ภายนอก ที่เป็นภายในก็อยู่เสียแต่ภายใน ดังนี้แล้ว ก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์อะไร. ต่อเมื่อใดมันมาเนื่องกัน จึงจะสำเร็จประโยชน์ ตามกรณีนั้นๆ; ดังอย่างเช่นรูป ซึ่งเป็นอายตนะภายนอก ก็ต้องมาเนื่องกับตาซึ่งเป็นอายตนะภายใน ...ฯลฯ... เป็นคู่ๆ ไป จนถึงคู่สุดท้าย คือธัมมารมณ์กับมโน. นี้เป็นอันเห็นได้ว่า ต้องต่อเมื่อมีการทำหน้าที่ถูกตามคู่อย่างนี้แล้ว จึงจะเรียกว่าธาตุเกิดขึ้น หรืออายตนะเกิดขึ้น แล้วก็เรียกได้ว่า มีการทำหน้าที่ทางอายตนะ เช่นการสัมผัสเป็นต้น.

เดี๋ยวนี้ จักขุธาตุก็เป็นจักขุอายตนะ, รูปธาตุก็เป็นรูปายตนะ, โสตธาตุก็เป็นโสตายตนะ สัททาธาตุก็เป็นสัททายตนะ ฯลฯ อย่างนี้เป็นต้น ครบทั้ง ๖ คู่. เมื่อมีลักษณะเป็นอายตนะแล้ว นั่นก็คือมีการสัมผัสแล้ว. เมื่อมีการสัมผัสแล้วก็ย่อมจะเกิดเป็นเวทนา สัญญา สังขาร ในขันธ์ทั้ง ๕; หรือเป็นเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ทุกข์ ในเรื่องของปฏิจจสมุปบาท.

ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องประจำวัน เกิดอยู่แก่คนทุกคนเป็นประจำวัน ทั้งเนื้อทั้งตัวของเราก็มีแต่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ แล้วเราก็ไม่สนใจ. **ความไม่สนใจและ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความไม่เข้าใจนี้เป็นความเสียหายที่สุด; ถ้าจะว่าโง่ก็โง่ที่สุด ก็คือไม่ได้เข้าใจในสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านได้พยายามสั่งสอนให้เข้าใจ เพื่อจะดับทุกข์เสียได้. ไปสนใจแต่เรื่องคำพูดข้างนอก เรื่องอะไรก็ไม่รู้ทั้งวันทั้งคืน จนเรียกว่าเฟ้อหรือเกิน หรือหนวกหู; แต่เรื่องที่เป็นอยู่จริง และจะต้องทำให้ได้จริง ๆ นี้กลับไม่สนใจ. นี่คือความเป็นปรมัตถธรรม หรือปรมัตถสภาวธรรมที่มีความลึก มีอรรถที่ลึก ที่คนไม่หยั่งถึงบ้าง ไม่อยากจะหยั่งถึงหรือไม่สนใจบ้าง.

คนไม่รู้จักคำว่าธาตุอยู่เป็นพื้นธาน, และ**ไม่รู้จักคำว่าธาตุนี้ประกอบกันขึ้น** ปรุงกันขึ้นเป็นอายตนะ, แล้วก็ไม่รู้ว่าอายตนะนี้มีความสัมผัสเกิดเป็นผัสสะ เป็นเวทนา คือเกิดเป็นขันธ์ ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งขึ้นมาในขันธ์ทั้ง ๕. และถ้าว่ามันมีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยในการสัมผัสนี้แล้ว ก็จะปรุงเป็นอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ ขึ้นมา ซึ่งจะต้องเป็นทุกข์โดยไม่ต้องสงสัย เพราะว่าเกิดเป็นอุปาทานขันธ์เมื่อไร ก็ย่อมมีความทุกข์เมื่อนั้น.

ทั้งที่**มีความเป็นอย่างนี้อยู่จริง** ในชีวิตประจำวันของคนแต่ละคน **เขาก็ไม่สนใจ**; เขาอยากจะทำอย่างอื่น มากกว่าจะมานั่งสนใจกับเรื่องข้อเท็จจริงของสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม; เพราะว่า**ไม่รู้ว่า เกิดมาเพื่อดับทุกข์, และทุกข์ต้องดับกันที่นี่ ตรงนี้ โดยวิธีนี้**, ก็ไปคุยกันเรื่องอื่น ในฐานะที่จะเป็นเรื่องดับทุกข์.

นี้คือ ข้อที่ว่า**น่าสงสาร**; เมื่อทั้งน่าหวัวและน่าสงสารอย่างนี้ มันก็น่าสลดใจ. เพราะเหตุฉะนั้นแหละ**จึงได้พยายาม**แล้วพยายามอีก ในการบรรยาย ๑๒ ครั้ง **ให้รู้จักเรื่องธาตุ**อย่างละเอียดลออเสียหลายครั้งด้วยกัน, และความที่ธาตุเกี่ยวเนื่องกันมาปรุงแต่งกันเป็นอายตนะ เป็นขันธ์ เป็นอุปาทานขันธ์ และกระทั่งเป็นทุกข์ในที่สุด, ปรุงแต่งให้เกิดแต่ธรรมทั้งปวงขึ้นมาได้ในลักษณะอย่างไร. ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการที่เรามีการสัมผัสอยู่ตลอดเวลาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้, แล้วเราจะควบคุมอย่างไร

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ที่จะไม่ให้เกิดเป็นอาการของอวิชชาสัมผัสขึ้นมา ซึ่งมันจะเกิดขึ้นมาเป็นอุปาทานขันธ์แล้วมีทุกข์ คือเกิดเป็นของมีพิษร้ายและกัดเอา.

อาการที่จะเกิดได้หรือเกิดไม่ได้แห่งอุปาทานขันธ์นี้ เป็นเรื่องสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายอย่างยิ่งกว่าเรื่องใด; เพราะได้ตรัสไว้ว่า *"แต่ก่อนก็ดี เดี๋ยวนี้ก็ดี เราตถาคตบัญญัติเฉพาะเรื่องทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น"*

พระพุทธเจ้าท่านอุตส่าห์บอกแล้วบอกอีกว่า ไม่พูดเรื่องอะไร บอกแต่**เรื่องความทุกข์**กับ**ความดับทุกข์**เท่านั้น; ในที่นี้ ก็คืออาการที่มันเกิดขึ้นมาได้ และอาการที่มันไม่เกิดขึ้นมาได้ แห่งอุปาทานขันธ์ โดยนัยดังที่กล่าวมาแล้วอย่างละเอียดในการบรรยายในครั้งนั้น ๆ. อุปาทานขันธ์เกิดได้ ก็คือทุกข์เกิดขึ้นมา; อุปาทานขันธ์เกิดไม่ได้ ก็คือความดับแห่งทุกข์ ความไม่เกิดแห่งทุกข์.

ดูให้ดีว่า **ปกติภาวะของคนเรา ที่ไม่เป็นทุกข์**นั้นเป็นอย่างไร, และเมื่อ**เกิดเป็นทุกข์**ขึ้นมาได้นั้น เป็นอย่างไร. ตามปกติเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมาไม่ได้ ก็เพราะว่าไม่มีการปรุงแต่งเป็นอุปาทานขันธ์; อย่างมากที่สุด มันก็เป็นขันธ์เฉย ๆ. ต่อเมื่อเป็นอุปาทานขันธ์ ยึดถือมั่นด้วยอุปาทาน เป็นต้น แล้วก็จะมีความทุกข์ขึ้นมา. ปกติภาวะมันก็มีอยู่อย่างที่เรียกว่า เป็นขันธ์; หรือเป็นธาตุล้วน ๆ ยังไม่ประกอบกันเป็นขันธ์โดยตรงในบางเวลา. ในบางเวลาก็ปรุงขึ้นเป็นขันธ์ แล้วก็เกิดวิชชาหรือปัญญารู้เท่าทันทำให้เป็นเรื่องที่ไม่เป็นทุกข์, หรือว่าให้มันดับไปเสียโดยไม่ต้องเป็นทุกข์; อย่างนี้ก็เรียกว่า **ไม่มีความทุกข์**. แต่ถ้าพอเผลอ ก็มีอวิชชาผสมโรง ก็เกิดขึ้นมา เป็นความทุกข์.

ตรงนี้ก็อยากจะเตือนอีกครั้งว่า คำว่า **ความทุกข์ นี้มีอยู่สองความหมาย** อย่าเอาไปปนกันให้มันยุ่ง แล้วก็เถียงกันอย่างน่าสงสาร ความทุกข์ชนิดหนึ่งเป็นแต่เพียงว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ดูแล้วมัน**น่าเกลียดหรือน่ารำคาญ** เท่านั้น; แต่ความทุกข์อีกชนิดหนึ่งนั้น หมายถึง **ทนทรมานเป็นทุกข์** เจ็บปวดทางจิตใจจริง ๆ.

ในกรณีที่พูดว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์; นี่หมายความว่า เป็นทุกข์ในความหมายทีแรก ที่ว่าดูแล้วน่าเกลียด น่าชัง น่าระอา. เช่นรูปธาตุทั้งหลาย แม้ที่สุดแต่ก้อนหิน ก้อนดิน ต้นไม้ ต้นไล่ นี้มันก็ไม่เที่ยง; เมื่อไม่เที่ยงก็ถือตามหลักว่าเป็นทุกข์, ทุกข์อย่างนี้หมายความว่า ดูแล้วน่าเกลียด คือมันว่างจากสาระอย่างน่าเกลียด.

แต่ถ้าข้อใดที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ก็ดี หรือทรงสรุปว่า *สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา* ก็ดี; คำว่าความทุกข์อย่างนี้ มันไม่ใช่ทุกข์ เพียงแต่สักว่าดูแล้วน่าเกลียดอย่างเดียว. **มันทุกข์ตรงที่เจ็บปวด** ทนทรมานในทางจิตใจ **เพราะความยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง**; ชาติเป็นทุกข์ ก็เพราะไปยึดมั่นว่าชาตินี้ของเรา, ชราเป็นทุกข์ก็เพราะยึดมั่นว่าชรานี้ของเรา, ความตายเป็นทุกข์ก็เพราะยึดมั่นว่าความตายนี้ของเรา. ความยึดมั่นนี้**เป็นไปเองตามธรรมดา**; ฉะนั้นจึงไม่ต้องพูดว่า มีความยึดมั่นที่ชาติ, ที่ชรา; ก็เข้าใจกันได้ว่า คนหรือสัตว์ทั้งปวงนี้ไปยึดมั่นว่า ความเกิดของเรา ความแก่ของเรา ความตายของเรา ทุกข์ โทมนัส อุปายาสอะไรของเราทั้งนั้น.

สรุปโดยย่อแล้ว **อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ เป็นตัวทุกข์ นี่คือทุกข์เพราะยึดมั่น** ยึดมั่นก็ต้องทุกข์; เพราะว่าไปยึดเข้าก็เกิดกิเลส กิเลสก็ทำให้ร้อน ให้เป็นทุกข์. **ทุกข์เฉย ๆ นั่นเป็นแต่มีอาการ มีลักษณะ**แห่งความทุกข์ เรียกว่า “ทุกขลักษณะ” พิจารณาก็มองเห็นทุกขลักษณะ โดยที่ว่าจิตใจของคนนั้นไม่ได้เป็นทุกข์; แต่เมื่อไปยึดมั่นอะไรเข้า คนนั้นจะรู้สึกเป็นทุกข์.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เมื่อเราไป**แบกของหนักเข้า ก็รู้สึกหนัก**; **ของหนักนี่ก็คือขันธ์ทั้ง ๕** ไปแบกเข้าจึงเป็นทุกข์ ไม่ไปแบกก็ไม่มาเป็นทุกข์อย่างนี้; มันมีแต่ว่าเป็นทุกข์ เพราะว่าดูน่าเกลียดเท่านั้นเอง. แต่คำว่า ความทุกข์ในการยึดมั่นถือมั่นนี้ ทำให้เกิดราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในตัว; ฉะนั้น จึงมีการแผดเผาบ้าง ทิ่มแทงบ้าง ร้อยรัดหุ่มห่อบ้าง แล้วแต่จะเป็น; ทำให้เกิดอาการที่เป็นทุกข์ขึ้นมา.

นี้เรียกว่า ความ**ทุกข์ที่เกิดขึ้น**ทันที **ขณะที่มีการยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน ของตน**; ยึดมั่นอะไรก็ตามใจ จะต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น; *พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสเรียกว่า ความทุกข์; และจะมีเกิดและมีดับ เป็นเรื่อง ๆ ไป* เป็นกรณี ๆ ไป ทางอายตนะนั้นทางอายตนะนี้. ส่วนความทุกข์ที่ว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์” นั้นมันเป็นทุกข์ตลอดเวลา; แต่ว่ามันเป็นทุกข์อย่างที่เรียกว่า “ทุกขลักษณะ” คือเป็นทุกข์เพียงสักว่าลักษณะ.

เช่นว่า **ก้อนหิน**ก้อนนี้ก็**ไม่เที่ยง และมีลักษณะแห่งความทุกข์อยู่ตลอดเวลา**; ความทุกข์นั้นไม่ได้เกิดดับ : ไม่เหมือน**กับความทุกข์ที่ตั้งขึ้นในจิตของคนที่ยึดมั่นถือมั่น** เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป, เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป; เปลี่ยนเป็นทางตาบ้าง หูบ้าง จมูกบ้าง ลิ้นบ้าง เป็นเรื่อง ๆ ไป เป็นกรณี ๆ ไป; **นี่คือตัวทุกข์แท้**.

พระพุทธองค์จะไม่ทรงสอนเรื่องนั้น นอกจากเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น เพราะตรัสไว้อย่างนี้ : *ปุพฺเพ จาหำ ภิกฺขเว เอตรหิ จ ทุกฺขญฺเจว ปญฺญาเปมิ ทุกฺขสฺส จ นิโรธำ* นี่พระพุทธภาษิตที่เป็นบาลีว่าอย่างนี้ ก็เหมือนกับที่แปลให้ฟังแล้วว่า *“แต่ก่อนก็ดี เดี๋ยวนี้ก็ดี เราบัญญัติเฉพาะเรื่องทุกข์ และเรื่องความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น”* เรื่องอื่นนั้นไม่มีสาระอะไร; คือว่าไม่จำเป็นที่ทุกคนจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรื่องนี้ปัญญัติไว้ที่ไหน? **มีพระพุทธภาษิต**ที่กล่าวไว้ชัดว่า : *"โลกก็ดี ที่เกิดแห่งโลกก็ดี ความดับแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็ดี เราตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่มีพร้อมทั้งสัญญาและใจ";* หมายความว่า ในร่างกายของคนที่ยังเป็น ๆ ยังมีใจ, มีความรู้สึกสมปฤดีอย่างนี้; ในนั้นไปดู จะหาพบเรื่องโลก, เรื่องเหตุให้เกิดโลก, ความดับสนิทของโลก. ทางให้ถึงความดับสนิทของโลก : **นี่คือตัวปรมัตถธรรม**.

ปรมัตถธรรมทั้งหลาย จะต้องค้นดูในภายใน คือในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งของบุคคลที่มีทั้งสัญญาและใจ คือคนเป็น ๆ; ในเรื่องของคนตายแล้วไม่มี แม้ที่สุดว่าจะหารูปขันธ์ในร่างกายของคนที่ตายแล้วนี้ก็ไม่ได้. เว้นไว้แต่คนจะศึกษามาอย่างโง่เขลา ว่าร่างกายเนื้อตัวนั้นมันเป็นรูปขันธ์; นี่ว่าเอาเองบ้าง หรือสอนกันมาผิด ๆ บ้าง. ถ้าเป็น**รูปขันธ์ในความหมายของพระพุทธเจ้าแล้ว จะเกิดเฉพาะต่อเมื่อมีการสัมผัสทางอายตนะอย่างใดอย่างหนึ่ง** ในขณะนั้นเท่านั้น; จึงจะบัญญัติส่วนนั้นส่วนนี้ว่าเป็นรูปขันธ์เป็นต้น.

สำหรับ**คนที่ตายแล้วไม่มีทั้งรูป ไม่มีทั้งเวทนา ไม่มีทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ**อย่างนี้ จึงได้ตรัสไว้ว่า ปรมัตถธรรมต้องมีอยู่ในร่างกายของคนที่ยังเป็น ๆ คือมีทั้งสัญญาและใจ. เรื่องรูปขันธ์เป็นอย่างไร อธิบายกันแล้วโดยละเอียด ในการบรรยายตั้งหลายครั้งที่แล้วมา : ไม่ใช่จะหยิบขึ้นมาได้เป็นเป็นเนื้อเป็นหนัง แล้วก็จะเรียกว่าเป็นรูปขันธ์; ต้องต่อเมื่อทำหน้าที่ทางอายตนะ มีความรู้สึกอยู่ด้วย จึงจะเป็นรูปขันธ์ในส่วนที่เป็นรูปขันธ์ อย่างนี้เป็นต้น. นี่เราควรจะรู้เรื่องที่มีอยู่ในตัวเราจริง ๆ และรู้ถึงความหมายอันลึกในข้อที่ว่าเป็นทุกข์อย่างไร, และไม่เป็นทุกข์อย่างไร.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทั้งหมดนี้ คือเรื่องที่ได้บรรยายมาแล้วถึง ๑๒ ครั้ง; วันนี้ก็จะได้พูดกันถึงข้อที่ว่า **ประโยชน์อะไร ที่จะพูดกัน**ตั้งมากมายอย่างนี้. เรื่องนี้มีประโยชน์มาก ถ้าว่าเข้าใจ ฟังถูก และเอาไปใช้ปฏิบัติให้ได้.

เรื่องที่สำคัญต้องฟังให้ได้ศัพท์

เรื่องพุทธศาสนานี้ยัง**มีปัญหาใหญ่**อยู่อย่างหนึ่ง คือว่า *"ฟังไม่ศัพท์จับไปกระเดียด";* นี้เรียกว่า พูดตามภาษาชาวบ้านแล้ว มักจะเป็นเรื่องที่ฟังไม่ได้ศัพท์ คือไม่ทันได้ความหมายอันแท้จริง แล้วก็จับไปกระเดียด คือพูดเพ้อเจ้อไปเลย.

จะยก**ตัวอย่าง**เรื่องน่าหวัวขึ้นเปรียบเทียบสักเรื่องหนึ่ง อย่างว่าอาตมาคราวหนึ่งได้พูดว่า *การกุศลอันสูงนั่นคือ ทำให้คนมีแสงสว่าง บำบัดความทุกข์ของตนได้;* ใครทำอย่างนั้น คนนั้นชื่อว่าได้ทำการกุศลอันสูงสุด. การสร้างโบสถ์ก็ไม่ใช่กุศลอันสูงสุด, การสร้างโรงเรียนก็ยังมิใช่กุศลสูงสุด, สร้างโรงพยาบาลก็ยังไม่ใช่กุศลสูงสุด, อย่างนี้เป็นต้น ว่ายังไม่ใช่กุศลสุงสุด. กุศลสูงสุดนั้น คือการให้แสงสว่างที่ช่วยให้คนนั้น ๆ ดับทุกข์ได้ในทางจิตใจ ตามหลักของพระพุทธศาสนานั่นเอง.

ทีนี้ คราวหนึ่งอาตมาไปนอนป่วยและรอการพักให้หาย อยู่ที่โรงพยาบาลที่เชียงใหม่ ได้ยินคนที่เขามาเยี่ยมและรออยู่ข้างนอก เขาพูดกันว่า "นั่นไหมล่ะ สร้างโรงพยาบาลไม่ได้บุญ ทำไมมานอนอยู่ที่นี่". **เขาว่าอาตมาว่าสร้างโรงพยาบาลไม่ได้บุญ แล้วทำไมมานอนอยู่ที่นี่**. ฟังดูซิ มันเรื่องเดียวกันหรือเปล่า? เราเพียงแต่บอกว่า สร้างโรงพยาบาล**ยังไม่ใช่กุลศลอันสูงสุด**; **แต่มิได้หมายความว่าไม่ใช่กุศลเลย**. นี่เขาก็ได้ยินกันว่าอาตมาว่า สร้างโรงพยาบาลนี้ไม่ได้บุญ แล้วทำไมมานอนอยู่ในโรงพยาบาลนี้, มาให้เขารักษาอยู่ที่นี่ : อย่างนี้ก็เรียกว่าฟังกันไม่ค่อยรู้เรื่อง ฟังกันไม่ตรงจุดหมาย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรื่องในพระพุทธศาสนามักจะเป็นเสียอย่างนี้; แล้วที่ใกล้ชิดขึ้นมาอีก ที่พูดกันเตลิดเปิดเปิงไป ก็คือว่า เรื่องกรรม. **เรื่องกรรมนั้นมีว่าทำลงไปแล้วก็ให้ผลทันที** ในขณะจิตที่ต่อมา; คือเมื่อทำกรรมลงไปในขณะจิตใด ขณะจิตต่อมาก็เป็นการได้รับผลกรรมทันที ไม่ต้องรอ. นี้ก็โดยหลักที่ว่า **กรรมและการให้ผลกรรมนี้เป็นอกาลิโก ไม่จำกัดเวลา** ไม่ต้องรอเวลา เช่นเดียวกับธรรมะทั้งหลาย เป็นอกาลิโกอย่างนี้.

ทีนี้ก็**มาสอนกันเสียใหม่ว่า กรรมนี้ทำแล้วให้ผลทันทีในวันนี้ เดือนนี้** หรือ**ในชาตินี้**, กรรมนี้จะให้ผลในชาติหน้า, กรรมนี้จะให้ผลต่อหลาย ๆ ชาติ ตายไปหลาย ๆ หน; **อย่างนี้ไม่รู้ว่าเอาแต่ไหนมาพูด**.

ถ้าพูด**ตามหลักของพระอริยเจ้า** หรือของพระพุทธเจ้า : สิ่งที่เรียกว่า**กรรมก็คือสิ่งที่เรียกว่าสังขารขันธ์** ที่มีการคิด การนึก กระทำ แล้วปฏิกิริยาก็เกิดขึ้นเป็นความทุกข์; เช่นมีอุปาทานยึดมั่นในรูปนี้ หรือในเวทนานี้ก็ตาม; นี้เป็นกรรม. ขณะจิตต่อมาก็เป็นวิบากคือเป็นทุกข์; ในขณะจิตนั้นเอง ก็ให้ผลแล้ว เสร็จแล้ว ก็เรียกว่าให้ผลทันที และทันควันและติดต่อกันไป; ไม่ต้องรอต่อชาตินี้ ชาติโน้น เหมือนอย่างที่เขาสอนกันโดยมากเดี๋ยวนี้.

การให้ผลตอบอย่างนั้นมันจะเป็น “เศษ” หรือเป็น “ขี้ผงของกรรม” มากกว่า เช่นว่าทำดีก็ดีแล้ว ทำชั่วก็ชั่วแล้ว ติดกันกับที่การกระทำนั้น. แต่เศษขี้ผงที่ว่าจะได้ลาภเมื่อทำดี หรือว่าถูกใส่ตะรางเมื่อทำชั่วนี้ นี้มันเป็นเศษหรือเป็นขี้ผง หรือเป็น. “สิ่งสะท้อน” ปฏิกิริยาอะไรของกรรมนั้น จึงได้พูดว่า ต่อเมื่อนั้น ต่อเมื่อนี้. บางทีก็ยกเอาไปไว้ให้หลายชาติ หลายสิบชาติก็มี; กรรมอย่างนี้เป็นคำอธิบายในหนังสือชั้นหลังทั้งนั้นเลย. ต้นตอของเรื่องเช่นนี้ก็เช่นหนังสือวิสุทธิมรรค เป็นต้น; เดี๋ยวนี้เราก็มาเน้นกันมากแต่เรื่องอย่างนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรื่องที่**เป็นปรมัตถธรรมแท้ ๆ** ที่ว่า**ขณะจิตนี้ กระทำกรรม, ขณะจิตถัดมาก็จะเป็นการรับผลของกรรม** คือดีหรือชั่วไปตามนั้น : **นี้เราไม่สอนกัน** เราไม่บอกกัน; ทำให้เกิดความลังเล. *หรือถึงกับไม่เชื่อว่า เอ๊ะ ทำไมทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว,* มีอะไรมาตัดรอน มีอะไรมาส่งเสริม ทำให้มันยุ่งกันไปหมด. นี้เป็นเรื่องของคนชั้นหลังว่า; แล้วเป็นเรื่องเศษ เรื่องขี้ผงของกรรม. ถ้าเรื่องกรรมแท้ ๆ ทำดีมันก็ต้องดีเสร็จทันที; เพราะว่าบัญญัติไว้เสร็จแล้วว่า ทำอย่างนี้เรียกว่าดี ทำอย่างนี้เรียกว่าชั่ว.

โดยเฉพาะ **ในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท** ว่าเมื่อเกิดเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น เป็นต้น, แล้วเกิดผัสสะ เกิดเวทนา แล้วเกิดตัณหา คือความอยาก, เกิดอุปาทาน เกิดภพ คือกรรม ที่มีความคิดนึกที่จะทำอย่างนั้นอย่างนี้อย่างโน้น, หรือมีการกระทำลงไปแล้วในทางจิตทางใจ อย่างนี้อย่างนั้น; จากภพก็เกิดเป็นทุกข์ เกิดผลเป็นทุกข์ คือชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ : คือมีตัณหา แล้วยึดมั่นอะไรเข้าก็เป็นทุกข์เพราะสิ่งนั้น. นี้เรียกว่าเมื่อทำสำหรับเป็นทุกข์ก็เป็นทุกข์เลย; ทำกรรมลงไปในขณะจิตนี้ ขณะจิตถัดมาก็เป็นวิบากของกรรมอย่างแน่นอน.

นี้ก็เป็นเรื่องที่ว่า เรา**ไม่พยายามจะเข้าใจข้อเท็จจริงที่เรียกว่า ปรมัตถ-สภาธรรม**ของสิ่งนี้; จะเพราะเหตุใดก็พูดยาก. น่าจะเพราะว่าเข้าใจยากก็ได้, หรือว่าไม่สนุกเหมือนอย่างเรื่องได้เงิน ได้ของ ได้ไปสวรรค์วิมาน ได้ลงนรก ได้อะไรเหล่านี้, ซึ่งเป็นเรื่องถูกใจ หรือมันฟังง่ายเข้าใจง่าย. แต่ว่าอย่าลืมเสียว่า **ขณะจิตหลังจากที่ทำกรรมแล้ว ก็มีวิบาก มีผลกรรมเป็นสวรรค์เป็นนรกได้** และจริงยิ่งกว่านรกที่ยังว่าไม่รู้อยู่ที่ไหนนั่น; อย่างบทสวดเมื่อตะกี้ที่พระสวด *ฉ ผสฺสายตนิกา นาม นิรยา* -นรกที่เป็นอยู่ทางอายตนะหก, นั้นมีแน่ มีทันที มีทันควัน ที่ทำผิด; *ฉ ผสฺสายตนิกา นาม สคฺคา* -สวรรค์ที่เป็นไปทางอายตนะหก, นั้นก็มีแน่ ๆ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ในขณะที่ทำผิดทางอายตนะใดอายตนะหนึ่ง คือทางตาก็ตาม ทางหูก็ตาม **ก็เกิดเป็นนรกขึ้นมา**; ก็คือในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทนั้นเอง : เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัณหา แล้วก็ต้องเกิดเป็นนรกขึ้นมาทางอายตนะนั้น ชื่อว่า นรกรูปายตนิกา คือนรกทางรูปไปเลย, หรือทางเสียง ทางกลิ่น ฯลฯ อะไรก็ได้.

ถ้า**เป็นสวรรค์ก็คือทำถูก** ประกอบถูก ในลักษณะที่ได้เป็นสวรรค์ ก็เกิดความพอใจ เกิดความสบายใจ เกิดความอิ่มใจ ยินดีปรีดา โสมนัสขึ้นมา; ก็เป็นสวรรค์ทันควันขึ้นมาไม่ต้องรอ, ไม่ต้องรอแม้แต่ชั่วโมงเดียว, หรือแม้แต่นาทีเดียว.

ทำไมจะต้องไปพูดถึงนรกสวรรค์ ซึ่งยังอยู่ไกลมาก คือว่าอย่างน้อยก็ต้องเข้าโลงไปแล้ว จึงจะไปหานรกสวรรค์พบ; ส่วนที่มีอยู่ที่นี่จริง ๆ แน่นอนด้วย นี้ทำไมไม่หา, ทำไมไม่มองเห็น? **เพราะว่าไม่เข้าใจเรื่องปรมัตถสภาวธรรม** จึงฟังไม่ได้ศัพท์แล้วก็จับไปกระเดียด คือพระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้ แล้วฟังไปเสียเป็นอย่างโน้น.

แม้แต่เรื่อง**ผัสสายตนิกนรก ผัสสายตนิกสวรรค์นี้**ก็เหมือนกัน; พระอาจารย์เช่นพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้แต่งหนังสือวิสุทธิมรรคนั้น ก็ยังเยาะไว้ว่ามันจะมีอะไรได้ ก็หมายถึงอเวจี โลหกุมภีอะไรตามแบบที่เขากล่าวไว้นั่นเอง. มันน่าหวัว แม้แต่บุคคลเช่นพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธ์มรรคก็ยังเข้าใจอย่างนี้ : เอาผัสสายตนิกนรก นี้ไปไว้ใต้ดินในชื่อของอเวจี โลหกุมภีโน้น.

อาตมาถือว่า *เป็นเรื่องฟังไม่ศัพท์จับไปกระเดียด* แล้วไปว่าเอาเองตามที่ตนเคยเล่าเรียนมาอย่างไร ฟังมาอย่างไรแต่กาลก่อน. แต่นี้มันมีอยู่ชัดที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ฉันเห็นแล้ว ฉันเห็นแล้ว, นรกที่เป็นไปทางอายตนะหก” นี้ก็แปลว่ามีนรกอย่างอื่น ที่เขาพูดกันอยู่อย่างอื่น ไม่ใช่อย่างนี้ เขาพูดกันอยู่ก่อน เขาถือกันอยู่ก่อน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เดี๋ยวนี้พระพุทธเจ้าท่านแยกตรัสว่า “ฉันเห็นแล้ว ๆ **นรกที่นี่ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**, แล้วก็**สวรรค์**ฉันก็เห็นแล้ว**ที่นี่ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**” ท่านว่าอย่างนี้.

ถ้าคนที่ฟังไม่ได้ศัพท์จับไปกระเดียด ก็เอาไปไว้ใต้ดินอีกตามเคยสำหรับนรก, เอาไว้บนฟ้าตามเคยสำหรับสวรรค์, แล้วต่อเข้าโลงไปแล้วโน่น จึงจะค่อยไปพูดถึง หรือไปเรียกร้องทวงถามกัน. ส่วนที่นี่ก็ไหม้วอดวายไปแล้ว เป็นรก, หรือว่าที่เป็นสวรรค์มันก็หลงใหล เคลิบเคลิ้ม งมงายอยู่โดยไม่รู้สึกตัวอยู่แล้ว. นี่แหละประโยชน์ที่ว่าถ้าเราเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม.

มีเรื่องน่าหัวอีกเรื่องหนึ่ง ไหน ๆ พูดแล้วก็พูดให้หมด ที่ผู้สั่งสอนเดี๋ยวนี้เขาก็สอนเรื่องนรก, นรกใต้ดินต่อตายแล้ว สวรรค์วิมานบนฟ้าต่อตายแล้วนี่. เขาพูดกับเด็กสมัยนี้ว่า “เรื่องนรกสวรรค์นั้น **เป็นเรื่องนอกเหนือจากวิทยาศาสตร์**; พวกคุณเรียนแต่วิทยาศาสตร์ พวกคุณจะรู้เรื่องนรกสวรรค์อย่างที่กล่าวไว้ไม่ได้”. นี่เขากลับย้อนเอากับพวกเด็กสมัยนี้ที่อยากรู้จริง ๆ ว่าเรื่องนรกสวรรค์เป็นอย่างไร, ทำไมถึงกล่าวอย่างนั้น มันไม่สมเหตุสมผล.

เด็ก ๆ ที่ตั้งข้อสงสัยอย่างนี้กลายเป็นคนที่โง่ไป เพราะรู้แต่วิทยาศาสตร์ที่ไม่สามารถทำให้รู้จักนรกและสวรรค์ได้; แต่หารู้ไม่ว่าวิทยาศาสตร์ที่ผู้สอนเหล่าโน้นอ้างเอามาประณามเด็กนั้น ก็ยังเป็นวิทยาศาสตร์ของคนโง่อยู่นั่นเอง. **ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ของผู้รู้ดี ต้องทำให้คนรู้จักนรกสวรรค์** โดยถูกต้องว่าคืออะไร อยู่ที่ไหน เป็นอย่างไร; แล้วรู้จักได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้; นั่นจึงจะเป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้. **นั่นต้องเป็นวิทยาศาสตร์ตามแบบของพระพุทธเจ้า** แล้วก็จะเห็นว่านรกจริง ๆ อยู่ที่ไหนอย่างไร; สวรรค์จริง ๆ อยู่ที่ไหน อย่างไร. แล้วต้องเอานรกและสวรรค์มาดูให้ได้โดยไม่ขัดกับ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

หลักวิทยาศาสตร์ของคนโง่ และไม่อยู่นอกเหนือวิสัยของวิทยาศาสตร์ชนิดไหนหมด ถ้าเราจะอธิบายนรกสวรรค์กันตามแบบวิทยาศาสตร์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า.[๑]

เดี๋ยวนี้ มีแต่วิทยาศาสตร์ของพวกคนโง่ที่มัวแต่เถียงและประณามกันว่า "แกมองไม่เห็นนี่" หรือว่า "สิ่งนี้มันอยู่นอกเหนือวิทยาศาสตร์นี้"; กระทั่งเลยไปถึงว่า "เรื่องปาฏิหาริย์ เรื่องอะไรต่าง ๆ นั้นอยู่นอกเหนือวิทยาศาสตร์ พวกแกไม่อาจจะเข้าใจได้ดอก"; ดังนี้เป็นต้น. นั่นเป็นวิทยาศาสตร์ของคนโง่ และคนโง่เป็นคนพูด. **ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์จริงของพระพุทธเจ้า ทุกเรื่องจะชี้ให้เห็นได้ พิสูจน์ให้เห็นได้** โดยวิทยาศาสตร์ตามแบบของพระพุทธเจ้า. ไม่มีอะไร ไม่มีปาฏิหาริย์ไหนที่นอกเหนือไปจากวิทยาศาสตร์; แต่ต้องเป็นวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้า. *อิทธิปาฏิหาริย์ก็ดี อาเทศนาปาฏิหาริย์ก็ดี อนุศาสนีปาฏิหาริย์ก็ดี ไม่ได้อยู่นอกเหนือวิทยาศาสตร์;* แต่ต้องเป็นวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ที่จะพิสูจน์ได้ แสดงได้ทั้งนั้น.

นี่คือตัวอย่างข้อขัดข้องที่ว่า ทำไมเราจึงไม่เข้าถึงปรมัตถสภาวธรรมของพระพุทธองค์; เพราะว่าเราทำอะไรไขว้กันอยู่. และที่เป็นมากที่สุดก็คือ "ฟังไม่ศัพท์แล้วก็จับไปกระเดียด" ไม่ทันจะเข้าใจหรือยังไม่เข้าใจจริง ก็ไปพูดเสียอย่างนั้นอย่างนี้อย่างโน้น ตามที่ตัวเข้าใจ เรื่องก็เลอะเทอะหมด. ส่วนเรื่องที่เป็นจริงโดยแท้จริงก็ไม่ได้พูดกันอย่างนี้; แล้วทีนี้ที่ว่าเราอาจจะสร้างอะไร มีอะไร ทำอะไรได้ ด้วยอำนาจ

---

[๑] ผู้ทำต้นฉบับเห็นว่า ผู้อ่านอาจจะไม่เข้าใจเรื่องนี้ จึงขออธิบายเพิ่มเติมว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่าท่านได้เห็นนรกที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เห็นสวรรค์ที่ตา หู จมูก กาย ใจ; ดังมีข้อความละเอียดอยู่ในสูตรที่ ๒ เทวทหวรรค สฬา.สํ. ๑๘/๑๕๘-๙/๒๑๔-๕; ซึ่งได้ยกเอาใจความข้อนี้มากล่าวไว้บ้างแล้วในหนังสือเล่มนี้ เช่นในการบรรยายครั้งที่ ๔ เป็นต้น; และได้นำบทบาลีแห่งพระสูตรนี้พร้อมทั้งคำแปลมาพิมพ์ผนวกไว้ที่ท้ายหนังสือเล่มนี้แล้ว; ขอให้ผู้สนใจเปิดดูเอาเอง. -ผู้ทำต้นฉบับ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ของความรู้ในเรื่องปรมัตถสภาวธรรมนี่แหละ จะเรียกว่าประโยชน์ของการเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรม ซึ่งจะได้ชี้ให้เห็นยิ่งขึ้นไปอีก และเป็นระบบที่ชัดเจนและรัดกุมยิ่งขึ้นไปอีก.

ประโยชน์ในการเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรมมี ๓

ประโยชน์ของการเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรมนี้ ก็พอจะแบ่งแยกออกได้เป็นพวก ๆ ไป ตามหลักเกณฑ์ที่เรามีไว้สำหรับแบ่ง :

๑. ประโยชน์ของการเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรม **ในส่วนที่เป็นปริยัติ** คือความรู้ ความรอบรู้. *ปริ* แปลว่า *รอบ, ยัติ* แปลว่า *รู้, ปริยัติ* แปลว่า *รู้รอบ*, *รอบรู้*. ประโยชน์ของปรมัตถสภาวธรรมในส่วนปริยัติ ก็คือ**ให้รอบรู้ตามที่ถูกต้อง** ตามที่เป็นจริง, ตามที่ครบถ้วนสมบูรณ์ว่าอะไรเป็นอะไร; หรือยิ่งไปกว่านั้นก็ว่าอะไรเป็นแต่สักว่าอะไร. นี่เดี๋ยวจะ “ฟังไม่ศัพท์จับไปกระเดียด” อีก; ระวังให้ดี ๆ ว่าอะไรเป็นแต่สักว่าอะไร.

เช่นว่า “**คน**” **เป็น**แต่สักว่า “**ธาตุ**” “**อายตนะ**” หรือ “**ขันธ์**” เป็นต้น; ยิ่งไปเอา ไปให้มีคน มีสมบัติของคน มีอะไรหอบหิ้วไปสวรรค์ ไปนรกอย่างนี้ก็ยิ่งไม่ใช่; ยิ่งไม่ใช่ปรมัตถสภาวธรรม. ให้เล็งเห็น “**คน**” ว่า**เป็นสักแต่ว่าธาตุ** เป็นไปตามธรรมชาติ, **นรกหรือสวรรค์** ก็เป็นเพียง**แต่ปฏิจจสมุปันนธรรม**ที่ปรุงแต่งกันขึ้นมาในความรู้สึก เกิดขึ้นในความรู้สึกเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ : สมมติเรียกว่าสวรรค์ก็พวกหนึ่ง, สมมติว่านรกก็พวกหนึ่ง, สมมติว่าเหนือสิ่งทั้งปวงไปก็มีอีกพวกหนึ่ง.

นี่ถ้าเรา**รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร** และรู้เลยไปถึงว่า ที่เราเคยรู้นั่นมันผิด มันไม่ถูก : เพราะมัน**เป็นแต่สักว่า** “**นี่**” เท่านั้น **ไม่ได้เป็นอะไร**มากเหมือนที่เราเคยนึก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เคยรู้; เช่นว่าคนนี่ ก็ไม่ใช่คน เป็นสักว่าธาตุในบางเวลา, สักว่าอายตนะในบางเวลา, สักว่าขันธ์ในบางเวลา, และสักว่าอุปาทานขันธ์ในบางเวลา; หรือว่าเลยไปเป็นตัวความทุกข์; เท่านั้นแหละ คือ “คน” ในบางเวลา. นี้จึงจะเรียกว่าเป็นปรมัตถสภาวธรรมในแง่ของปริยัติ; ประโยชน์ก็คือให้เรารู้อย่างถูกต้องแท้จริงว่าอะไรเป็นอะไร.

๒. เขยิบออกไปถึงประโยชน์**ในส่วนของการปฏิบัติ** หรือการกระทำ แม้แต่การปฏิบัติงานตามบ้านตามเรือนของชาวบ้าน, หรือการปฏิบัติงานในพระศาสนาเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ตามอสัยสิ่งที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม. ในการมีชีวิตอยู่นี้ เราจะต้องทำอะไร, เราจะต้องทำอย่างไร, และทำเท่าไร; ถ้าเราไม่มีความรู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรม เราก็ทำอย่างนั้นไม่ได้ การที่มีชีวิตอยู่ของเราก็เลยผิด ๆ ไปหมด ไม่ได้ผลดี.

๓. **ในส่วนปฏิเวธ** คือการเสวยผลของการกระทำ, ปรมัตถสภาวธรรม นี่หมายถึงการเสวยผลสูงสุด ลึกซึ้งสูงสุดที่มนุษย์ไม่เคยรู้จัก คือ**การบรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นปรมัตถสภาวธรรมในแง่ของปฏิเวธ**; คือไม่ต้องมีความทุกข์เลย ในทุกขกรณีไม่ว่าในกรณีไหน ไม่ต้องมีความทุกข์เลย.

นี้เรียกว่าจะมองกัน**ในแง่ของปริยัติก็ได้**, มองกัน**ในแง่ปฏิบัติ**ก็ได้, มองกัน**ในแง่ปฏิเวธ**ก็ได้.การถึงปรมัตถสภาวธรรม ย่อมมีประโยชน์อย่างยิ่ง แม้ว่าเราจะดูกันให้ละเอียดเป็นพวก ๆ ไป ก็ มีทางที่จะดูได้อย่างนี้; จะเล่าให้ฟังเป็นตัวอย่างสำหรับรู้ แล้วก็ไปเปรียบเทียบเอาเองได้ทั้งหมด :-

ในส่วนปริยัติ ซึ่งแปลว่าความรอบรู้ ถ้ารู้ปรมัตถธรรมว่าอะไรเป็นอะไรอย่างเรื่องธาตุเรื่องอายตนะ เรื่องขันธ์ เรื่องอุปาทานขันธ์ตามที่เป็นจริง ตามธรรมชาติอย่างไรแล้ว; ความรู้นี้ก็ถือว่าเป็นการ**ได้รู้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะรู้ ที่พระพุทธเจ้า**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ท่านได้ตรัสไว้ อีกรูปหนึ่งว่า ถ้ารู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น นั้นคือรู้หมดในสิ่งที่ควรรู้ คือรู้ว่า *สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย* **-ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันบุคคลไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเราว่าของเรา** ใครรู้อย่างนี้เท่านั้นแหละ รู้เพียงเท่านี้ก็คือรู้หมดในทุกสิ่งที่ควรรู้.

ทีนี้ **ทำไมไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ?** นี้ก็ได้อธิบายกันอย่างละเอียดพิสดารแล้วโดยเรื่องปรมัตถสภาวธรรมที่กล่าวมาแล้ว; ฉะนั้น ใครรู้ก็เรียกว่าได้รู้ทุกสิ่งที่มนุษย์ควรจะรู้ ไม่มีอะไรนอกไปจากนี้. ถ้ามีอะไรที่ไม่ได้พูดด้วยคำนี้ ก็ยังไม่แปลกไปจากนี้ คือรวมอยู่ได้ในสิ่งนี้ และได้รู้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะรู้.

บรรดาเรื่องที่มนุษย์ควรจะรู้ หรือ**มีประโยชน์แก่มนุษย์**ที่สุดนั้น ไม่มีเรื่องอะไรดีกว่าเรื่องนี้, **คือรู้ว่าอะไรเป็นอะไร** แล้วก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด; ก็คือรู้ว่าไม่มีสิ่งอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่น. ตามปกติทั่วไปความรู้ที่ถูกต้องอย่างนี้ ย่อมทำให้คนหายโง่; พูดกันตรง ๆ ก็หายตื่น หายหลง หายงง หายเคอะ. คนกำลังตื่นนั่นตื่นนี่ตื่นโน้น, เดี๋ยวอะไรแปลกเข้ามาก็ตื่น ตื่นเต้น แล้วก็หลงไปพักหนึ่ง.

อย่างสมัยหนึ่งไม่มี*น้ำอัดลม* กิน พอมีน้ำอัดลมกิน ก็ตื่นกันไปพักหนึ่ง; นี้มันโง่ เพราะเป็นเรื่องที่ไม่ต้องตื่น ไม่จำเป็นจะต้องตื่น. รู้ว่าอย่างนี้เป็นธรรมชาติ เป็นธาตุตามธรรมชาติ; เอาธาตุมาปฏิบัติต่อกันอย่างนี้ แล้วก็มีผลอย่างนี้, กินเข้าไปก็ทำให้เกิดผัสสะ เกิดเวทนาทางลิ้นแล้วก็เป็นอย่างนั้น. ทำไมจะต้องตื่น จะต้องหลง จะต้องเห็นเป็นเรื่องแปลกประหลาด. ยกตัวอย่างเรื่องน้ำอัดลม นี้ก็คล้าย ๆ กับว่าโง่เต็มทีแล้ว

ยังมีเรื่องอะไรมาก เรื่องที่จะมีของประหลาด เช่น*เรื่องวิทยุ* เรื่อง*ตู้เย็น* เรื่อง*โทรทัศน์* กระทั่งเรื่อง*เรือบิน* เรื่อง*ไปโลกพระจันทร์*ได้นี้ ก็ตื่นกันเป็นการใหญ่.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คืนแรกที่เข้าไปโลกพระจันทร์ เอาโทรทัศน์มาส่งนี้ นั่งเฝ้าจอโทรทัศน์กันจนสว่าง; เพราะตื่นว่า มันเป็นที่ประหลาด; นี่เขาเรียกว่าตื่น. ถ้ารู้เรื่องนี้แล้วที่ตื่นก็หายตื่น ที่หลงก็หายหลง ที่งงก็หายงง คือหายเซอะหายเซ่อ หายตื่น หายหลง ในปรากฏการณ์หรือในผลิตผลอันสมมติเรียกกันว่าประหลาด น่าอัศจรรย์; จะไม่มีอะไรที่ประหลาดหรือน่าอัศจรรย์ หรือเหนือวิสัยธรรมดาอะไรก็ไม่มี.

ถ้าผู้ใดรู้ปรมัตถสภาวธรรมแล้ว จะไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความรู้สึกว่าแสนจะประหลาด แสนจะน่าอัศจรรย์; นั่นมันเรื่องของคนโง่ ที่ไม่รู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรม. แม้แต่เรื่องว่าไปโลกพระจันทร์นี้ เขาก็ว่าเป็นเรื่องประหลาดน่าอัศจรรย์ เป็นปาฏิหาริย์กันอยู่มากแล้ว. อยากจะบอกว่าแม้จะยิ่งกว่านั้นสักร้อยเท่าพันเท่า ก็ไม่น่าประหลาด ไม่น่าอัศจรรย์; เพราะว่าเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของปรมัตถ-สภาวธรรม แต่เป็นส่วนที่ละเอียด ที่คนส่วนมากยังไม่รู้จัก, แล้วก็เป็นของง่าย ของธรรมดาสำหรับคนที่รู้จักแล้ว.

เรื่องการคิดประดิษฐ์อะไรนี้เป็นสิ่งเสมอกันโดยที่ว่า เรื่องบ้าๆบอๆ ด้วยกันทั้งนั้นแหละ คือดับความทุกข์อะไรไม่ได้เลย; และบางที จะเพิ่มความทุกข์ เพราะว่าไปทำให้ตื่น ให้หลง ให้งงยิ่งขึ้นไปอีก. อย่างนี้ก็เรียกว่า ความรู้ปรมัตถ์นี้ทำให้หายตื่น หายหลง หายงง หายคิด หายนึก หายมีความเห็นว่าน่าอัศจรรย์เป็นปาฏิหาริย์ อย่างนี้เป็นต้น; ก็เลยเรียกว่าสิ่งที่หยุด หยุดความบ้าหลังนั้นเสียได้ จึงมีประโยชน์. การรู้ปรมัตถสภาวธรรม มีประโยชน์อย่างนี้.

ในแง่ปฏิบัติต้องเกี่ยวกันอยู่กับ กาย, จิต, วิญญาณ

ในแง่ของการปฏิบัติ หรือในฐานะที่เป็นการปฏิบัติ หรือเกี่ยวกับการปฏิบัติก็ดี ถ้าเรา**รู้สิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม แล้วก็มีประโยชน์** มากเหมือนกัน ;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

คือว่าเรา**จะปฏิบัติได้ถูกต้อง** สำเร็จประโยชน์ตามที่ต้องการ หรือตามที่ควรจะต้องการ. ในเรื่องทางกาย ทางวัตถุนี้ก็ดี, ในเรื่องทางจิตก็ดี ในเรื่องทางวิญญาณก็ดี, เราจะทำถูกต้องตามที่ควรจะทำ แล้วที่ดับทุกข์ได้ในที่สุด. เรื่องสามเรื่องนั้นเคยพูดมาแล้วจนซ้ำซากเต็มทีแล้ว ก็ยังจะต้องพูดอีก ว่ามนุษย์เรามีสิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ๓ เรื่องด้วยกัน : เรื่องวัตถุ หรือเรื่องทางกายนี้เรื่องหนึ่ง, แล้วเรื่องทางจิตล้วน ๆ, แล้วเรื่องทางวิญญาณคือสติปัญญาล้วน ๆ.

๑. **เรื่องทางร่างกาย** หมายถึงร่างกายที่ประกอบอยู่ด้วยวัตถุ แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนี้ ก็เอาไว้กับเรื่องวัตถุกาย, กายวัตถุ.

๒. **เรื่องทางจิต** คืออะไร ทำอย่างไรจิตจึงจะมีสมรรถภาพ จะคิดเก่ง จะจำเก่ง จะแสดงฝีไม้ลายมือได้ถึงที่สุดของกำลัง ของความสามารถที่จิตมี. เดี๋ยวนี้ได้ยินเขาพูดกันว่า *"กำลังภายใน"* กำลังภายใน นี่เฟ้อกันไปหมด เป็นที่รู้จักกันดีแล้ว; แสดงว่าเขารู้จักจิตขึ้นมาในแง่หนึ่งแล้ว คือรู้เรื่องจิตมากขึ้นกว่าเดิม. เรื่องนี้ก็เหมือนกัน ถ้ามีความรู้ทางปรมัตถสภาวธรรมดี จริง พอ; ก็จะรู้จักเรื่องจิต, แล้วปฏิบัติเกี่ยวกับจิต ให้จิตเกิดเป็นจิตที่มีสมรรถภาพอย่างไม่น่าเชื่อ อย่างที่เป็นปาฏิหาริย์ได้; แต่ก็ไม่ใช่ปาฏิหาริย์ เพราะเป็นธรรมดาของจิตอย่างนั้นเอง. เช่นจิตจะเป็นสมาธิ เป็นฌาน เป็นสมาบัติ หรือจะมีอิทธิฤทธิอภิญญาแสดงอะไรได้ ก็เป็นเรื่องธรรดาสำหรับปรมัตถสภาวธรรม ซึ่งเป็นอย่างนั้นเอง เมื่อทำแล้วก็เป็นอย่างนั้นเอง คนธรรมดาไม่รู้จึงเห็นเป็นเรื่องปาฏิหาริย์.

๓. **เรื่องทางวิญญาณ** หมายถึงความรู้ หรือสติปัญญาของจิต เราแม้จะมีจิตเป็นสมาธิ มีจิตดี; แต่ยังไม่รู้ก็ได้ ยังเป็นจิตที่ไม่รู้เรื่องนิพพานก็ได้. ต้องมีความรู้เรื่องนิพพาน เรื่องความดับทุกข์ **คือเห็นแจ้งในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, แล้วก็รู้**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตน; เรื่องความรู้อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นเรื่องทางวิญญาณไว้ทีก่อน เพราะไม่รู้จะเรียกว่าอะไร.

รวมกันแล้วก็เป็น ๓ เรื่อง : เรื่องร่างกาย เรื่องจิต แล้วก็เรื่องวิญญาณ คือ **ความรู้ของจิต**. **ทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม** เพราะมันอยู่มา หรือเป็นมา หรือเป็นไปก็ตาม ในลักษณะที่เป็นปรมัตถสภาวธรรม คือมีอัตถ์อันลึก มีความหมายอันลึก มีความลับอันลึก; แต่แล้วมันก็เป็นธรรมชาติ ธรรมดา คือเป็นสภาวะอย่างนั้นเอง.

ถ้าเรามีความ**รู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรม**ตามหลักที่อธิบายมาแล้ว เราก็จะทำได้หรือ**ปฏิบัติได้ดีที่สุด** และสมบูรณ์ที่สุด. ดีนี้ต้องสมบูรณ์ด้วย; ดีครึ่ง ๆ กลาง ๆ โดยไม่สมบูรณ์ใช้ไม่ได้ **ต้องดีด้วยและสมบูรณ์ด้วยในเรื่องของความดับทุกข์**. ฉะนั้นขอให้ศึกษาเรื่องความจริงของสิ่งทั้งปวงคือสภาวธรรม แล้วก็จะปฏิบัติสิ่งทุกสิ่งที่เป็นหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณได้ดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด, แล้วที่วิเศษยิ่งไปกว่านั้นก็คือว่า จะง่ายที่สุด สะดวกที่สุด ลำบากน้อยที่สุด. เดี๋ยวนี้เราจะทำอะไรก็ตามเถอะ ถ้าเราไม่รู้เรื่องนั้นจริง จะทำลำบากที่สุด; พอรู้จริง ทำง่ายที่สุด แม้แต่จะทำขนมกินสักอย่างหนึ่งนี้ ถ้ารู้จริงก็ทำง่ายที่สุด.

ในเรื่องบรรลุ **มรรค ผล นิพพาน** ก็เหมือนกัน ถ้าไม่รู้จริงก็ทำยากที่สุด; เมื่อรู้ถึงขนาด **รู้ปรมัตถสภาวธรรมแล้วการปฏิบัตินั้นไม่ยากเลย** คือทำให้การปฏิบัตินั้นง่ายขึ้นอีก ง่ายกว่าที่จะปล่อยไปในลักษณะที่ว่า คลำไปพลาง ทำไปพลาง ทดลองไปพลาง. อย่างที่รู้ปรมัตถธรรมเสียก่อนนี้มันจะทำได้ง่ายที่สุด สะดวกที่สุด.

เหมือนอย่างเมื่อตะกี้นี้ก็พูดแล้วว่า จะสร้างนรกขึ้นทันทีเดี๋ยวนี้ก็ได้ มันง่ายหรือสะดวกอย่างนั้น; ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ที่เรียกว่า

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ผัสสายตนิกนรก นี่สร้างนรกจริง ๆ กัน เดี๋ยวนี้ก็ได้. และตรงกันข้ามจะสร้างสวรรค์กันจริง ๆ ทางอายตนะ๖ เดี๋ยวนี้ก็ได้; นี่ดีอย่างนี้ ง่ายอย่างนี้.

หรือว่าเราจะข้ามความทุกข์ไปนิพพานก็ได้; เพราะว่าเป็นการข้ามมหาสมุทร คือตา หูจมูกลิ้น กาย ใจนี้. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีอยู่ที่ไหน เป็นสมุทรที่นั่น. รู้ปรมัตถสภาวธรรมแล้ว จะอยู่เหนืออำนาจของความหลอกลวงของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ข้ามมหาสมุทรไปนิพพานกันที่นี่ เดี๋ยวนี้ก็ได้. นี่เรียกว่าข้ามวัฏฏสงสารอย่างโดยตรงอย่างแท้จริง อย่างสะดวกได้ เพราะความรู้ทางปรมัตถสภาวธรรม; นี่มันเป็นการทำให้ดีที่สุดด้วย แล้วการทำนั้นไม่ลำบาก ไม่ยากเกินไปด้วย.

อีกอย่างหนึ่งที่อยากจะกล่าวก็คือว่า **ความรู้ปรมัตถ์นี้ ตรงตามจุดหมายที่แท้จริงของสิ่งที่มีชีวิต** ตามจุดหมายที่แท้จริง และสูงสุดของสิ่งที่มีชีวิต. ในบรรดาสิ่งที่มีชีวิต ย่อมมีความรู้สึก; ถ้ามีชีวิตสูงขนาดคนเรา ก็มีความรู้สึกสูง เพราะรู้สึกสุข รู้จักทุกข์ รู้จักดิ้นรนเพื่อจะดับทุกข์เสีย. ความรู้ปรมัตถสภาวธรรมนี้ เป็นความรู้ตรง, มุ่งไปยังจุดหมายโดยตรงแท้จริง และสูงสุดของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต

รู้จักความหมายของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต

ชีวิตนี้มีอยู่ ๒ ชีวิต **ชีวิตหนึ่งเป็นความตาย, อีกชีวิตหนึ่งเป็นความไม่รู้จักตาย**. ชีวิตที่จะยึดมั่นนี่โดยความเป็นตัวกู-ของกู เอาตัวกู-ของกู เป็นชีวิต ชีวิตนั้นคือตาย, ตายอยู่ที่นั่นแล้ว, เป็นความทุกข์โดยสมบูรณ์อยู่ที่นั่นแล้ว: นี่เรียกว่าชีวิตตาย; ฟังดูก็น่าหัวเราะ หรือไม่น่าเชื่อ หรือว่าเล่นลิ้นตลบแตลง. **ชีวิตตายคือชีวิตที่กำลังยึดมั่น** : ติดอยู่ในสิ่งใด ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยความเป็นตัวกู-ของกู; นี้คือชีวิตตาย.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทีนี้ ชีวิตที่เป็น**ชีวิตนิรันดร** ก็คือ **ชีวิตที่ไม่ได้ติดอยู่กับสิ่งใดโดยความเป็นตัวกู-ของกู**; จุดหมายปลายทางของชีวิตนั้น คือชีวิตจริง คือ**ชีวิตเป็น** ไม่รู้จักตาย; นั่นแหละเข้าใจไว้เถิดว่า คือเรื่องปรมัตถสภาวธรรม ที่มีอยู่ในชีวิตจริง และชีวิตตาย. ถ้าไม่เข้าใจ ไม่มองเห็นปรมัตถสภาวธรรม จะไม่มองเห็นชีวิตตายของตัวเอง ที่**ตายอยู่ทุกเวลานาที**; ตัวเองนั่นแหละ ตัวกูนั่นแหละ ตายอยู่ทุกเวลานาที.

พอรู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรม อย่างที่บรรยายกันมาตั้ง ๑๐ กว่าครั้งแล้วนี่ ก็จะเห็นว่า อ้าว, นี่ไม่ใช่ชีวิตนี่ ไม่ควรจะเรียกว่าชีวิต : มันเป็นความเข้าใจผิดอย่างหนึ่งเท่านั้น ที่เข้าใจว่าชีวิต เข้าใจว่าตัวเรา เข้าใจว่าของเรา; ผู้นั้นก็เลยไปเอาสิ่งที่จริง **นอกเหนือไปจากสิ่งที่หลอกลวงนี้ คือไม่เกิดเป็นตัวกู-ของกูขึ้นมา**; ปล่อยให้เป็นสภาวธรรมแท้อยู่ เป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย. เขามองเห็นหรือเข้าถึง, หรือจิตนี้เข้าถึงความเป็นอันเดียวกันกับสิ่งที่ไม่รู้จักตาย คือพวกอสังขตะที่ไม่รู้จักตาย. นี่เราเรียกว่าประโยชน์จากการเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรม ในฐานะที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ.

มนุษย์เสียเวลาไปทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ

เดี๋ยวนี้ **มนุษย์เรากำลังฉลาดแต่ในสิ่งที่มิใช่จุดหมายของมนุษย์**; มนุษย์ส่วนมากเขาไม่เชื่อ เขาจะไม่ยอมฟัง; หรือเขาว่าอาตมาพูดนี้ พูดบ้า ๆ บอ ๆ ไปตามเคย ว่าเดี๋ยวนี้ มนุษย์เราฉลาดแต่ในสิ่งที่มิใช่เป็นจุดมุ่งหมายของมนุษย์. ถ้า**เป็นมนุษย์** หมายความว่า**ใจสูง** และสูงไป**ในทางที่จะดับทุกข์** จะหมดทุกข์ จะสิ้นทุกข์ จะทำความดับทุกข์ให้ได้ คือนิพพาน **นี่เป็นจุดหมายปลายทางของมนุษย์**.

ทีนี้ **คนในโลกเวลานี้ ฉลาดแต่ในทางที่จะทำให้ตรงกันข้าม** ให้ไปเสียอีกทางหนึ่ง ไม่ตรงไปยังจุดหมายปลายทางของมนุษย์. การศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า การประดิษฐ์ การผลิตที่เป็นความเจริญของมนุษย์ ในยุคปัจจุบันนี้ ในโลกนี้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เป็นไปแต่ในทางที่ตรงกันข้าม, คือไม่ไปตามความมุ่งหมายของมนุษย์ที่แท้จริง. ฉะนั้นเราจึงไม่เรียกคนในโลกเวลานี้ว่ามนุษย์ เราเรียกว่า “คน” ดีกว่า; เพราะคำว่ามนุษย์แปลว่าใจสูง หรือว่า แปลว่า ลูกหลานแห่งมนู ผู้มีจิตใจสูง มนุษย์มีจิตใจสูง แต่เดี๋ยวนี้ **จิตใจของมนุษย์ไม่สูง** มุ่งลงไปหาความทุกข์ยากลำบาก ความเดือดร้อนยิ่งขึ้นทุกที.

มนุษย์ทำแต่สิ่งที่ให้สูญเสียความเป็นมนุษย์; จะเรียกว่าด่าอย่างยิ่งก็ตามใจ ก็ต้องพูดไปตรง ๆว่า เดี๋ยวนี้มนุษย์นี่ ดีแต่ทำสิ่งที่ให้สูญเสียความเป็นมนุษย์ คือไม่ทำอย่างมนุษย์; เพราะว่าไปทำความหลงใหล ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู-ของกู. มนุษย์ไปทำในสิ่งที่ ถ้าไม่ทำเสียจะยังดีกว่า : จะไปผลิตนั่นผลิตนี่ขึ้นมาให้ยุ่ง ให้เสียเวลามาก แล้วไม่มีสัติภาพเกิดขึ้นอย่างนี้ เรียกว่าไม่ทำเสียดีกว่า เพราะไปทำให้ยุ่งมากขึ้น มีปัญหามากขึ้น ไม่ทำเสียดีกว่า; อยู่นิ่ง ๆ เสียดีกว่า.

พูดแล้วก็จะเป็นเรื่องกระทบกระเทือน ว่า**เดี๋ยวนี้เรากำลังกินอะไรที่ไม่ต้องกินอยู่ก็มาก**, ไม่ต้องนุ่งไปต้องห่มอะไรบางอย่างก็มาก, ไม่ต้องมีที่อยู่ที่อาศัยเกินกว่าที่จำเป็นจะต้องมีนี้ก็มาก; แล้วส่วนของเล่น ของบำรุงกามารมณ์ บำรุงบำเรออะไรต่าง ๆ แล้วก็ยิ่งมาก. เราเสียเวลาไปในสิ่งที่เราไม่ควรทำ ถ้าไม่ทำเสียจะดีกว่า. เช่นบางคนไม่มีรถยนต์เสียเลยจะดีกว่า ก็ไปบ้ามีรถยนต์กับเขาจนได้ แล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้นเพราะการมีรถยนต์นี้; อย่างนี้ก็เรียกว่าเสียเวลาไปทำในสิ่งที่ไม่ทำเสียยังดีกว่า. บางสิ่งยิ่งไม่ทำยิ่งดี แต่ก็ไปทำสิ่งนั้น. แต่นี่ก็ไม่ได้หมายความว่า ทุกคนจะต้องเหมือนกันหมด; เพราะมีบางรายที่ไปทำให้ยุ่งมากขึ้นให้มีปัญหามากขึ้น ไม่ทำเสียดีกว่า.

มนุษย์กำลังทำให้มีปัญหามากขึ้น, ไปทำให้มีปัญหามากขึ้น **จนแก้ไม่ไหว**; ความแก้ไม่ไหวนี่ มันยิ่งมากขึ้นทุกที. ขอให้คิดดูเถอะ เดี๋ยวนี้มนุษย์ขึ้นเรือบิน บินว่อนกันวันละหมื่นเที่ยวแสนเที่ยว ปัญหาก็ไม่หมด ยังแก้ไม่ตก ยังแก้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ไม่ได้; เพราะมนุษย์สร้างปัญหาขึ้นมากกว่าความจำเป็นเสมอ. ถ้าอยู่กันอย่างง่าย ๆ ในสังคมแคบ ๆ ก็ไม่มีเรื่องยุ่งมาก ก็ไม่ลำบากมาก; เรื่องที่จะต้องตกเรือบินตายก็ไม่ต้องมี หรือมีน้อยที่สุด. แต่นี่เราไปทำให้เรื่องมันมาก มากขึ้น ๆ ๆ จนว่ามนุษย์ต้องขึ้นเรือบินไปธุระวันหนึ่งหลายแสนหลายล้านราย; เป็นเรื่องยุ่งเพิ่มขึ้น แล้วก็มีความทุกข์มากขึ้นเพราะสิ่งที่ไม่ต้องทำก็ได้. นี่เราฉลาดแต่ในสิ่งที่ไม่ต้องทำ เราฉลาดแต่ในทางที่ไม่ต้องทำ; มนุษย์เดี๋ยวนี้เป็นอย่างนี้; เพราะฉะนั้น จึงไม่เรียกว่า "มนุษย์" จะเรียกว่า "คน".

ถ้าเขา**รู้สิ่งที่เรียกว่าปรมัตถสภาวธรรม** มนุษย์ทุกคน**จะสามารถจัดการภายในตัวเอง ให้มีความต้องการน้อย** หรือว่าแต่พอดี ๆ ไม่มีส่วนเกิน; ก็สามารถจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ อยู่กันผาสุก โดยไม่ต้องเกี่ยวกับคนข้างนอก หรือสิ่งแวดล้อมรอบด้าน ไม่มากมายยุ่งยากเหมือนเดี๋ยวนี้. อย่างนี้ก็เรียกว่าช่วยโลกนี้ให้สงบกว่า มีสันติกว่า เยือกเย็นเป็นสุขกว่า; แต่ทำไม่ได้ เพราะไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรมว่าเป็นอย่างไร, ว่ามนุษย์ควรจะทำอย่างไร, ไม่รู้ว่ามนุษย์นี่ไม่ควรจะไปยึดมั่นถือมั่นขยายให้บานปลายออกไปทุกทีอย่างนี้.

เพราะไม่รู้อย่างนี้ ก็ต้องเป็นมนุษย์ที่น้อยลง น้อยลงจนหมดความเป็นมนุษย์, **มีความเป็นมนุษย์น้อยลง** น้อยลง เหลือแต่ความเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่เต็มไปด้วยความทุกข์ จนสุนัข หรือไก่ หรือแมว มันหัวเราะเยาะได้ ว่ามนุษย์นี่มันช่างมีความทุกข์มากมายหลายหมื่นหลายแสนเท่า.

นี้เรียกว่า ถ้ามองกัน**ในแง่ของการปฏิบัติ ความรู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรมจะทำให้เราปฏิบัติได้ดีที่สุด** สมบูรณ์ที่สุด ในทุกหน้าที่ของเรา แล้วตรงจุดที่สุด ที่จะ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เป็นมนุษย์ผู้อยู่ด้วยความสงบ, แล้วจะเป็นของง่าย พอสะดวกสบาย ไม่ยากลำบากอะไรเกินไป จะใกล้ต่อพระนิพพานได้.

เดี๋ยวนี้ มีแต่**หลอกกันว่า นิพพานนี้ยากแสนยาก อย่าไปปรารถนาเลย**; หรือว่าถ้าปรารถนา ก็ตั้งปรารถนาไว้ ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ นี้เป็นการนับชาติของคนโง่ ๆ. ถ้าคนฉลาดแล้ว เขารู้ว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ความคิดว่าตัวกู-ของกูเกิดทีหนึ่งนี้ เรียกว่าชาติหนึ่ง, ความคิดว่า ตัวกู-ของกู หรือเป็นไปในทางตัวกู-ของกูเกิดทีหนึ่ง ก็ชาติหนึ่ง; วันหนึ่งมันมีหลายสิบชาติ หลายร้อยชาติ. ถ้าชาติอย่างนี้ละก็จริงเหมือนกัน หลายร้อยชาติ หลายสิบชาติ หลายพันชาติ แล้วก็เบื่อก็เข็ด ก็เปลี่ยนกลับไปในทางถูก; ไม่ทันจะเข้าโลกก็ถึงนิพพานได้ เพราะการนับชาติอย่างนี้. ถ้านับชาติเข้าโลงทีหนึ่งเรียกว่าชาติหนึ่ง นี่เป็นการนับชาติของคนโง่ ที่ยังต้องพูดกันไปอย่างนั้นก่อน นิพพานจึงอยู่ไกลเหลือประมาณ; แล้วก็ว่าปฏิบัติยากเหลือประมาณ. นี่ฟังไม่ศัพท์จับไปกระเดียดในเรื่องนี้แล้ว เสียหายมาก.

ขอให้พุทธบริษัททุกคนฟังให้ถนัด คือฟังให้ได้ศัพท์ แล้วจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสสอนไว้; ถูกแล้วเราอาจจะเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารหมื่นชาติแสนชาติ. แต่อย่าลืมว่าในวันหนึ่งก็เข้าไปหลายสิบชาติ หรือตั้งร้อยชาติแล้ว ไม่กี่เดือน ไม่กี่ปี ก็ถึงหมื่นชาติ แสนชาติ; จึงควรจะฉลาดขึ้นพอทันแก่เวลา เพื่อทำลายอวิชชาได้ทัน ก่อนแต่ที่จะเข้าโลง.

สมมติว่าอายุ ๘๐ ปีอย่างนี้ **ให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่เพียงสัก ๕๐ ปี นี้ก็หลายหมื่นหลายแสนชาติ** เต็มทีแล้ว, หรือหลายอสงไขยชาติก็ได้ เหลือนั้นให้มันถึงจุดที่ว่าหายโง่หายหลง เข้าถึงความจริงกันเสียที; หยุดเกิดแห่งอุปาทานขันธ์กันเสียทีก็เป็นนิพพานได้. นี่แหละ ความรู้ของปรมัตถสภาวธรรม ทำให้มีการปฏิบัติที่ปฏิบัติได้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ให้ธรรมะนี้เป็นธรรมะที่ปฏิบัติได้ อย่างที่เรียกว่า *สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก*, ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้แล้วทันที ที่นี่และเดี๋ยวนี้ สำหรับคนธรรมดาสามัญ ไม่ใช่คนบ้า. ถ้าคนที่บ้าหรือโง่เกินไปก็ต้องยกเว้น ไม่เอามาอยู่ในคำ ๆ นี้ที่ว่าธรรมะนี้เป็น *สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ.*

ดูประโยชน์ของปรมัตถ์ ในแง่ปฏิเวธ

ดูกันต่อไปถึงประโยชน์ของปรมัตถสภาวธรรมในแง่ของปฏิเวธ : *ปฏิเวธะ* แปลว่า *แทงเฉพาะ* ถึงเฉพาะ *หรือประจักษ์แก่ใจ;* นี่มันก็เกี่ยวเนื่องกันกับคำว่าปฏิบัติ. ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ปฏิเวธก็มีเป็นแน่นอน; แต่เราแยกออกมากล่าวอีกทีหนึ่ง ก็เพื่อให้เห็นผลชัดขึ้น**ในแง่ของปฏิเวธ. ปรมัตถสภาวธรรมนี้** เมื่อรู้แล้**วจะช่วยให้ไม่ต้องมีความทุกข์เลย** ในทุกกรณี และทุกชนิดของสิ่งที่เป็นคู่ ข้อนี้ต้องนึกถึงพระพุทธภาษิตอันหนึ่ง ที่ตรัสตอบแก่พราหมณ์คนหนึ่ง :-

พราหมณ์คนหนึ่งเขาพูดว่า ตามบทบัญญัติของพระเวท ของพระคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ของผู้รู้พระเวทนั้น : เขาบัญญัติทรัพย์สมบัติเฉพาะวรรณะ เช่นวรรณ์กษัตริย์บัญญัติ*อาวุธว่า เป็นทรัพย์สำหรับกษัตริย์.* สำหรับวรรณะพราหมณ์ก็บัญญัติ*ภิกขาจาร* ว่า *เป็นสิทธิที่พวกบรรพชิต*พวกพราหมณ์จะพึงใช้, แล้วก็บัญญัติ*คันไถ*ไถนานี้ว่า*เป็นทรัพย์สมบัติของวรรณะแพศย์* ไวศยะ คือคนทั่วไป, บัญญัติ*ไม้คานกับเคียว* เคียวเกี่ยวหญ้า ไม่คานหาบของนี้ว่า *เป็นทรัพย์สมบัติของวรรณ์ศูทร* คือพวกกรรมกร. พราหมณ์คนนั้นก็เลยถามว่า ฝ่ายพระพุทธเจ้านี้บัญญัติทรัพย์ว่าอย่างไร?

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เราบัญญัติโลกุตตรธรรม ว่าเป็นทรัพย์สำหรับทุกคน ไม่ว่าวรรณะไหน. นี่ฟังดูเถอะ เรารู้จักพระพุทธเจ้าเสียบ้างว่า ท่านทรงหวัง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อย่างไรกับพวกเรา; วรรณะโดยกำเนิดนั่นท่านเลิกเสียแล้ว พระพุทธเจ้าท่านเลิกเสียแล้ว. มาบัญญัติวรรณะกันโดยหน้าที่การงาน; วรรณะนี้ยังมี เลิกไม่ได้ แต่บัญญัติโดยกำเนิดนั้นไม่ถูกต้อง. ถ้าบัญญัติโดยถูกต้อง ก็ต้องบัญญัติโดยหน้าที่การงาน คือกรรมที่เขากระทำ. เขากระทำอยู่อย่างไรก็เป็นอย่างนั้น; จะเป็นกษัตริย์,พราหมณ์, แพศย์, สูทร ก็เพราะกรรมที่เขากระทำ. เมื่อเขาเปลี่ยนการกระทำ เขาก็เปลี่ยนวรรณะ; เช่น วรรณะชาวบ้าน เปลี่ยสมาเป็นวรรณะนักบวช อย่างนี้ก็เปลี่ยนไปตามการกระทำ. และตรัสว่า โลกุตตรธรรม, โลกุตตรทรัพย์นี่เราบัญญัติไว้สำหรับทุกคน ไม่เลือกว่าวรรณะไหน. นี้ก็เพื่อจะเป็นเครื่องยืนยันว่า **พระพุทธเจ้าท่านทรงหวังจะให้** โลกุตตรธรรม, **โลกุตตรทรัพย์นี้แก่ทุกคน**, คือมรรค ผลนิพพานสำหรับทุกคน; ทรงบัญญัติสำหรับวรรณะทุกวรรณะโดยหน้าที่.

ทีนี้การที่**จะถึงโลกุตตระ** คืออยู่เหนืออำนาจบีบคั้นของโลกนี้ มีได้แต่โดยอาศัยความรู้ปรมัตถสภาวธรรม แล้วปฏิบัติตามนั้น ให้ประจักษ์ขึ้นมา; เรียกว่าเขาได้รับ ได้มีความรู้นี้จริง; คือรู้เรื่องว่า สภาวธรรมคือธรรมตามธรรมชาติ : **ธรรมที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ จะเป็นตัวเรา เป็นของเราหรือเป็นตัวใคร หรือเป็นของใครไม่ได้**; ไม่ให้จิตยึดถือเขลา ๆ ไป โดยมั่นหมายเอาเป็นตัวเรา เป็นของเรา ให้ปล่อยไปให้ถูกต้องตามธรรมชาติ.

ควรเกี่ยวข้องอย่างไรก็เกี่ยวข้องอย่างนั้น, ควรเกี่ยวข้องเท่าไร ก็เกี่ยวข้องแต่เท่านั้น, ควรเกี่ยวข้องเมื่อไร ก็ควรเกี่ยวข้องแต่เมื่อเวลานั้น; **อย่าให้เฟ้อ** อย่าให้เกินไปเท่านั้น. อย่างนี้จึงจะเรียกว่า ช่วยไม่ให้มีทุกข์ ป้องกันไม่ให้มีทุกข์ หรือว่าดับความทุกข์เสียในทุกกรณี ทุกขนิด ชนะได้หมด. ที่เราอยู่ใต้โลก จมอยู่ในโลก หรือจมอยู่ก้นโลก ก็เพราะว่าเราไปหลงยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เป็นคู่ ๆ; อันนี้ก็เป็นการเข้าใจยากที่ว่าเราไปหลงในของที่เป็นคู่ ๆ; แต่**ความหลุดพ้น นั้นอยู่เหนือของที่เป็นคู่**.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สำหรับของที่เป็นคู่นี้มีมากมายหลายสิบคู่, หรือว่าอาจจะหลายร้อยคู่; เช่นว่า ดีกับชั่วนี้ก็คู่หนึ่ง, บุญกับบาปนี่คู่หนึ่ง, สุขกับทุกข์นี้ก็คู่หนึ่ง, ได้กับเสียนี่ก็คู่หนึ่ง, แพ้กับชนะนี้ก็คู่หนึ่ง, มั่งมีกับยากจนนี้ก็คู่หนึ่ง, ส่วยกับไม่สวยนี้ก็คู่หนึ่ง; ล้วนแต่เป็นคู่ ๆ คู่เหล่านี้มากมายหลายสิบคู่ หลายร้อยคู่ เราไปมองเห็นเป็นคู่อย่างนี้ ว่ามันมีเป็นคู่อย่างนี้เพราะเรายังโง่.

โดยแท้จริงที่เหนือไปกว่านั้น มัน**มิได้เป็นคู่**; มันเป็นธรรมดา เป็นสามัญตามธรรมดา ตามธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่าธรรมแท้. ทีนี้มนุษย์ไปบัญญัติให้เอง เพราะมนุษย์ไม่ชอบความทุกข์ ก็เลยไปเกลียดความทุกข์ ไปหวังความสุข จึงเกิดเป็นคู่ขึ้นมาว่า สุขกับทุกข์; บุญกับบาป คู่นี้ก็เหมือนกัน พอสอนให้รู้ว่ามีความหมายอย่างไร แล้วก็กลัวบาปรักบุญ; ดีกับชั่วก็เหมือนกัน ให้เกลียดชั่วรักดี มันก็มีปัญหาแล้วก็เลยมีความทุกข์ เพราะไปรักข้างหนึ่ง ไปเกลียดข้างหนึ่ง จนเกิดความหนักอกหนักใจ.

ถ้าอย่าให้เป็นทั้งสองข้าง ให้อยู่ตรงกลาง ๆ นี้เป็นความฉลาด : มีแต่ว่าทำอย่างไรเป็นทุกข์ก็อย่าไปทำ ทำแต่ในทางที่ไม่เป็นทุกข์ ให้เหลือแต่ว่ามีทุกข์กับไม่มีทุกข์เท่านั้น ของจริงก็มีเท่านั้น; มีแต่ทุกข์และทุกข์น้อยลง ๆ ๆ จนเป็นทุกข์ศูนย์อย่างนี้ดีกว่า. อย่าพูดถึงความสุขดีกว่า; พอพูดถึงความสุข ก็โง่ขึ้นมาทันที เกิดความหวังความอยาก ความยึดถือขึ้นมาทันที.

มองดูว่า เดี๋ยวนี้**เรามีปัญหา คือความทุกข์ เพราะว่าเราไปโง่ไปยึดมั่นอะไรเข้า**. เราทำให้ยึดถือน้อยลง ให้ทุกข์น้อยลง ทุกข์น้อยลงจนเป็นทุกข์ศูนย์ก็พอแล้ว; ให้ทุกข์ว่างไป ทุกข์สูญไป นี่ก็พอแล้ว เป็นโลกุตตระ : ไม่ไปติดดี, ติดชั่ว, ติดบุญ, ติดบาป, ติดสุข, ติดทุกข์; อย่าให้เหมือนที่เขาสอนกันอยู่ว่า ให้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แบกเอากุศลไปเข้าโลงไปด้วย ไปเกิดใหม่เต็มไปด้วยกุศล; อย่างนี้มันไม่ถูกกับเรื่อง เพราะมันเป็นของคู่. อย่าเอาไปทั้งกุศล อย่าเอาไปทั้งอกุศล และก็อย่าให้เกิดขึ้นมาได้ทั้งกุศลทั้งอกุศล ที่นี่แหละเดี๋ยวนี้; นี่จึงจะตรงตามจุดหมาย.

ต้องมีปฏิเวธะ คือแทงทะลุลงไปที่ตรงนั้น **ให้ทะลุผ่านของเป็นคู่ ๆ คู่ ๆ หมด** ก็เหลือแต่ที่ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร; แล้วเป็นธรรมดาของสิ่งที่เรียกว่านิพพานหรืออสังขตะ นี่มันไม่มีชื่อเรียก; เรียกให้ถูกที่สุด ตามที่พระพุทธเจ้าท่านจะสมมติเรียกได้ ท่านเรียกว่า "**ที่สุดแห่งความทุกข์**" เรียกว่า *อนฺโต ทุกฺขสฺส* -ที่สุดแห่งความทุกข์. เมื่อท่านชวนผู้ใดมาบวช ท่านว่า **มาประพฤติพรหมจรรย์เพื่อที่สุดแห่งทุกข์**; ท่านยังไม่ได้พูดว่านิพพาน หรือสวรรค์ วิมานอะไร; แต่ท่านว่ามาประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อที่สุดแห่งทุกข์ แล้วจะได้สูญหรือว่างไป ไม่เกิดไปโผล่เป็นสุขขึ้นมาอีก.

ส่วนที่พูดว่า "นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง" นั้น เป็นเรื่องโฆษณาชวนเชื่อเหมือนอย่างขายน้ำหวาน ขายน้ำอัดลมนั่นแหละ; ที่พูดว่า "สุขอย่างยิ่ง" นั้น เป็นเรื่องของการโฆษณาเพื่อศีลธรรมอันดี สำหรับผู้ที่จะมีศีลธรรมต่อไป. ถ้าสำหรับผู้ที่จะมีปรมัตถธรรมแล้ว จะไม่พูดอย่างนี้เป็นอันขาด จะไม่พูดว่า "สุขอย่างยิ่ง", มาทำเพื่อสุขอย่างยิ่ง; จะไม่พูดอย่างนั้น, จะพูดว่า "ทำให้ทุกข์สิ้นสุดลง" ก็พอ; เพราะว่าปัญหาของเรามีตรงที่ว่ามีความทุกข์ : ไม่มีความทุกข์ก็เรียกว่าหมดปัญหา ก็ควรจะพอใจและเป็นจริงด้วย.

อย่าไปเพิ่มความสุขขึ้นมาอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งจะทำให้**ต้องแบกอยู่อีก** ก็**ไม่รู้จักสิ้นสุดกัน**. เหมือนคนคนหนึ่งไปป่า ไปพบไม้ฟืนดี ๆ เขาก็แบกไม้ฟืนมาจนนัก; พอพบผลไม้ที่แพงกว่า ก็โยนไม้ฟืน แบกผลไม้มาจนหนัก. สมมติว่ามาพบทองคำ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เข้ากองหนึ่งก็โยนผลไม้ แล้วก็แบกทองคำหนักมากว่าผลไม้ก็ได้; เพราะเขารักนี่รักทองคำมากกว่า ก็แบกมากกว่าเดิม. ถ้าเกิดไปพบเพชรพลอยเข้าอีก ก็คงจะโยนทองคำ แล้วก็แบกเพชรพลอยที่หนักกว่านั้น แล้วก็ขาดใจตายอยู่ที่ตรงนั้น เพราะมันหนักเกินกว่าที่จะเอาไปได้.

ขึ้นชื่อว่า "**แบก**" หรือว่า "**ยึดถือ**" แล้ว มันจะมีลักษณะอย่างนี้ทั้งนั้น; ฉะนั้น **ควรจะโยน ๆ โยนไป**. ถ้าจะมีก็มีอยู่ข้างฝ่าเท้า, ถ้าจะมีอะไรก็มีไว้กันที่พื้นที่ฝ่าเท้า; อย่าเอามาแบกไว้บนศรีษะ บนบ่า บนหัว. นี่ก็เรียกว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ในโลกนี้ ก็มีได้; มีบุตร ภรรยา สามี มีหน้าที่การงาน มีเงิน มีทรัพย์ มีเกียรติ **มีอะไรก็ได้ แต่พอไปยึดมั่นถือมั่นเข้าแล้วมันจะกัดเอาทันที** คือเป็นทุกข์.ตัวอุปาทานขันธ์มันเกิดขึ้นแล้วมันก็เป็นทุกข์ ไม่ว่าอะไรไปยึดมั่นเข้าแล้ว จะมีความทุกข์นิดหนึ่งก็มีความทุกข์.

รู้ปรมัตถธรรมแล้วจะเห็นความจริงสูงสุด

ถ้ามีปฏิเวธะ แทงตลอดความจริงข้อนี้แล้ว **มันไม่ยอมที่จะไปยึดอะไร, ไม่ถูหลอกด้วยของเป็นคู่**อีกต่อไป; กุศลก็ไม่เอา อกุศลก็ไม่เอา สุขก็ไม่เอา ทุกข์ก็ไม่เอา โง่ก็ไม่เอา ฉลาดก็ไม่เอา แพ้ก็ไม่เอา ชนะก็ไม่เอา คือจะไม่เอาอะไรในความหมายที่ตรงกันข้าม ที่เป็นคู่ ๆ. มันมีทุกข์แล้ว ก็มีแต่เพียงทำให้ทุกข์ละลายไป ๆ จางไป ๆ จนหมดทุกข์ มีเท่านั้น; จะเรียกว่าชนะก็ได้ แต่เป็นเพียงสมมติอีกทีหนึ่ง จะเรียกว่าความสุขก็ได้ ตามเรื่องสมมติที่เป็นคำชาวบ้านโฆษณาชวนเชื่อ.

พระพุทธเจ้าท่านจะไม่เรียกว่าอะไร ถ้าท่านพูดเป็นภาษาตรง ๆ จริง ๆ ท่านใช้คำว่าไม่ ๆ ไม่ ๆ; เรียก**นิพพาน**ว่าไม่อย่างนั้น **ไม่อย่างนั้น ๆ** ไม่อย่างนี้ ไม่กระทั่งหยุดอยู่; นั่นแหละ**ที่สุดของความทุกข์ละ**. นิพพานไม่ใช่ดิน ไม่ใช่น้ำ ไม่ใช่ไฟ ไม่ใช่ลม

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ไม่ใช่อากาสานัญจายตนะ ไม่ใช่วิญญาณัญจายตนะ, กระทั่งไม่ใช่อากิญจัญญายตนะ และไม่ใช่เนวสัญญานาสัญญายตนะ. (เนวสัญญานาสัญญายตนะ คือที่สุดที่มนุษย์รู้จักกันในสมัยนั้นว่าดีที่สุด); และว่าไม่ใช่อารมณ์ ไม่ใช่ที่ตั้ง ไม่ใช่การเสวยอารมณ์ ไม่ใช่การไปไม่ใช่การมา ไม่ใช่การหยุดไม่ใช่ทุกอย่าง. นี่แหละ **"ที่สุดแห่งความทุกข์"** แล้ว. ที่ใช้คำอย่างนี้ เพราะว่าไม่ควรจะเรียกโดยคำที่เป็นคู่ ๆ ๆ เหมือนที่ชาวบ้านเขาพูดกันอยู่. รู้ปรมัตถสภาวธรรมแล้วช่วยให้มีปฏิเวธะในสิ่งสูงสุดอย่างนี้.

ที่ว่า**เจริญสมาธิภาวนา**เพื่อทำลายอาสวะให้สิ้น **นั่นคือตัวรู้ปรมัตถสภาวธรรม**อย่างยิ่ง : รู้เรื่องรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นขันธ์ ๕; แล้วรู้เรื่องรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน ที่เป็นปัญจุปาทานขันธ์; ว่าเกิดขึ้นอย่างไร, เมื่อไร, อย่างไร, แล้วตั้งอยู่อย่างไร, แล้วดับไปอย่างไร. ที่จริงขันธ์เกิดบ่อยอยู่ตลอดเวลากับคนทุกคน; เรานั่งอยู่นี่ แล้วตาเห็นนี่ ก็เกิดความเห็นเสร็จแล้ว พอได้ยินเรไรร้อง หูก็ได้ยิน ก็ทำหน้าที่ในทางเสียง หรือจะเกิดอะไรหอมเหม็นขึ้นมา จมูกก็ทำหน้าที่ อย่างนี้อยู่ตลอดเวลา; แต่ว่าส่วนมากไม่ได้เลยไปถึงกับยึดมั่นถือมั่น. อย่างเรไรร้อง เราไม่รู้สึกหนวกหู ก็ไม่เกิดเป็นอุปาทานขันธ์ยึดมั่นเป็นเกลียดขึ้นมา, หรือว่าเราไม่รู้สึกว่าเพราะน่ารัก น่าพอใจ ไม่เกิดอุปาทานขันธ์ในเสียงขึ้นมา ก็แล้วกันไป. แต่สำหรับบางคนมันไม่ได้, หรือบางกรณี หรือเรื่องอื่นมันไม่ได้ : ก็เกิดขันธ์ใดขันธ์หนึ่งอยู่เรื่อยจนครบทั้ง ๕ ขันธ์ในที่สุด; บางกรณีเกิดเลยไปถึงอุปาทานขันธ์ ยึดมั่นแล้วก็เป็นทุกข์.

สิ่งที่มีอยู่จริงอย่างนี้ คือความทุกข์ ทำไมไม่สนใจ, **ทำไมไม่สลัดความทุกข์ออกไปให้ได้? ก็เพราะว่าไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรม**. ฉะนั้นอาตมาจึงทนอธิบายไม่กลัวคนฟังโกรธ ไม่กลัวคนฟังแช่ง ว่าพูดซ้ำ ซาก ๆ อยู่นี่แหละ : พูดให้รู้ว่า รูปอย่างนี้ เวทนาอย่างนี้ สัญญาอย่างนี้ สังขารอย่างนี้ วิญญาณอย่างนี้ เรื่องธาตุ เรื่องขันธ์

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เรื่องอายตนะ; ทั้งหมดนี้ก็ได้พูดกันตั้ง ๑๐ กว่าครั้งนี่ ไม่กลัวโกรธ จนกระทั่งหลาย ๆ คนอาจจะเริ่มมีความรู้ราง ๆ ขึ้นมา ว่าขันธ์ ๕ คืออะไร, อุปาทาน ๕ คืออะไร, มีเมื่อไร, มีแก่เราอย่างไร, เมื่อไร; นี่เขาเริ่มจะรู้จักสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา, จึงเรียกว่าประโยชน์. ต่อไปจะได้**ป้องกันการเกิดขึ้นแห่งอุปาทานขันธ์ได้** แล้ว**ทุกข์ก็เกิดขึ้นไม่ได้**; นั่นแหละชื่อว่าเป็นการทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง เป็นการทำให้ถูกอกถูกใจของพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง สำหรับพุทธบริษัทคนนั้น คือพุทธบริษัทคนที่รู้เรื่องนี้ แล้วสามารถป้องกันไม่ให้เกิดอุปาทานขันธ์ใดขันธ์หนึ่งมาในวันหนึ่ง ๆ ไม่มีอะไรมากกว่านี้.

สติสัมปชัญญะ ช่วยให้รอดได้

ทีนี้ สำหรับเรื่องที่ว่า เป็น**การปฏิบัติลึกลงไปอีก**หน่อยหนึ่ง ก็คือ **มีสติสัมปชัญญะ**. คนเรานี่รอดตัวอยู่ได้ เพราะมีสติสัมปชัญญะ. มีสติสัมปชัญญะในอะไร? **มีสติสัมปชัญญะในการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ของสิ่งที่เรียกว่าเวทนา สัญญา** และ **วิตก**. เดี๋ยวนี้คนทั้งหลายโดยมากไม่รู้จักเวทนา สัญญา และวิตก แล้วจะทำสติสัมปชัญญะได้อย่างไร; ในเมื่อพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **สติสัมปชัญญะโดยแท้จริง**นั้น คือ**รู้สึกอยู่เสมอ**ในเมื่อมีการเกิดขึ้นแห่งเวทนา หรือสัญญา หรือวิตก, และการตั้งอยู่ชั่วขณะแห่งเวทนา สัญญา และวิตก, และมีการดับไปแห่งเวทนา สัญญา และวิตก, เดี๋ยวก็มากรณีอื่นอีก เกิดเวทนา สัญญา และวิตก, เดี๋ยวก็มากรณีอื่นอีก เกิดเวทนา สัญญา และวิตก.

จะชี้ให้เห็นเป็น**ตัวอย่าง** อย่างที่ได้อธิบายแล้ว หลายวันมาแล้ว หลายครั้งมาแล้วนั้น ว่า**เวทนา** คือ**ความรู้สึก**; หลังจากการกระทบทางตาเป็นต้น รู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ ยินดีหรือยินร้าย รู้สึกสบายหรือไม่สบาย นี้เรียกว่าเวทนา. **ความรู้สึก**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อันนี้เกิดขึ้น แล้วตั้งอยู่ชั่วขณะ แล้วดับไป; แล้ว**สัญญา** คือความมั่นหมายต่อสิ่งที่รู้สึกนั้น ว่าสุขบ้าง ว่าน่ารักบ้าง และที่ร้ายกาจก็คือว่า ของเราหรือของเขา นี่มันหนักขึ้นไปทุกที เป็นตัวตนขึ้นมา.

ทีนี้**สัญญาทำหน้าที่เสร็จแล้ว ก็ให้เกิดวิตก คือความคิดนึก** ตริตรึกว่าจะเล่นงานหมอนี่อย่างไร,จะทำอย่างไร, จะประกอบกรรมอะไร : กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร; นี่เรียกว่าวิตก.

ทั้ง**เวทนา** ทั้ง**สัญญา** และ**วิตกนี่**จะ**ทำงานเนื่องกันไป ในชีวิตประจำวัน**ของคนทุกคน. ถ้าใครไม่รู้จักสิ่งนี้ได้ และ**ไม่ควบคุม**สิ่งนี้ได้ ก็คือ**คนนั้นไม่มีสติสัมปชัญญะ** เป็นคนไร้สติสัมปชัญญะอย่างยิ่ง; แล้วก็ไม่มีทางที่จะดับทุกข์ได้. จะต้องมีสติสัมปชัญญะที่แท้จริงและอย่างยิ่ง คือรู้สึกตัวทุกทีที่เวทนาเกิดขึ้น และตั้งอยู่ชั่วขณะ และดับไป; กลายรูปเป็นสัญญาเกิดขึ้น ตั้งอยู่ชั่วขณะ แล้วดับไป; แล้วกลายรูปเป็นสังขาร หรือวิตกเกิดขึ้นเป็นกรรม เป็นมโนกรรม นี้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ชั่วขณะ แล้วดับไป.

ต้องมีสติสัมปชัญญะคอยเฝ้าเจ้าโจร เจ้าขโมยสามตัว คือ เวทนา สัญญา วิตกนี้ที่จะจู่โจมเข้ามาในใจของเราอยู่ตลอดเวลา. คนชนิดนี้เขาเรียกว่า คนที่สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ; มีวิธีปฏิบัติโดยรายละเอียดต่าง ๆ กันหลาย ๆ อย่างก็ได้ แต่โดยเนื้อแท้โดยหัวใจแล้ว **ต้องเป็นผู้ที่รู้สึกตัวทั่วถึงดีในการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป แห่งสิ่งทั้งสามคือเวทนา สัญญา และวิตก**. นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า.

เราไม่รู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรม จะปฏิบัติได้อย่างไร; นี่เรียกว่าในส่วนปฏิเวธแล้ว **เราก็ต้องมีความรู้ในปรมัตถสภาวธรรม พอที่จะปฏิบัติตนให้เป็นคนมีสติสัมปชัญญะจริง ๆ จึงจะทำลายอาสวะให้กร่อนไป ๆ** จนหมดสิ้นได้ สิ้นอาสวะได้. นี่คือ ประโยชน์จากปรมัตถสภาวธรรม ที่เรารู้, และเราปฏิบัติ, และเราหยั่งถึง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตัวของปรมัตถสภาวธรรมนั้น คือเป็นความว่างจากความยึดมั่นถือมั่น. นี่เรียกว่ามนุษย์คนหนึ่ง ๆ จะไปได้ดีที่สุด ไกลที่สุด เต็มความหมายของคำว่า มนุษย์ ก็อยู่ที่ตรงนี้ ที่เรียกว่าส่วนปัจเจกบุคคล ก็มีใจความสรุปได้เพียงเท่านี้.

พิจารณาถึงคนทั้งโลกกับปรมัตถธรรมดูบ้าง

ทีนี้ขอเวลาที่เหลืออีกเล็กน้อย ทนเอาหน่อย เพื่อฟังเรื่องเพื่อคนอื่นบ้าง ถ้าเห็นแก่ตัวเองข้างเดียวตะพึดแล้ว ก็เรียกว่าคนใจแคบ. เดี๋ยวนี้เราจะลองนึกถึงคนอื่นบ้าง คือคนทั้งโลกดูบ้าง แล้วก็จะเห็นความสัมพันธ์กัน ระหว่างปรมัตถสภาวธรรมของปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ กับคนทั้งโลก; คือ**ความสัมพันธ์**กัน**ระหว่าง** “**ศีลธรรม**” กับ “**ปรมัตถสภาวธรรม**” นั่นเอง.

เรื่องของ**ศีลธรรมเป็นเรื่องจำเป็น สำหรับคนทั้งโลก**; แต่เรื่อง**ของปรมัตถสภาวธรรมเป็นเรื่องที่คนคนหนึ่งจะไปได้ไกลที่สุด** เท่าที่เขาจะไปได้ ในเมื่อคนทั้งโลกเขาไม่ไป และโดยมากคนในโลกนี้เขาไม่ต้องการจะไป; คือเขาจะอยู่อย่างที่อยู่ในโลกนี้ ไม่ต้องการที่จะอยู่เหนือโลกหรือว่าจะชนะโลก; แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้องมีศีลธรรมถึงจะอยู่กันเป็นผาสุก เพราะศีลธรรมที่แท้จริง ก็ต้องตั้งรากฐานอยู่บนปรมัตถสภาวธรรม; นี่เรียกว่าหลังฉากนั้น มันเนื่องกันอยู่ ในระหว่างศีลธรรมกับปรมัตถสภาวธรรม.

ศีลธรรมไม่มีอำนาจพอที่จะแก้ปัญหาอันลึกซึ้งสูงสุด ทางจิตทางวิญญาณของมนุษย์ได้ ต้องอาศัยปรมัตถสภาวธรรม แต่ว่าคนจะอยู่โดยไม่มีศีลธรรมก็ไม่ได้; ฉะนั้นถ้ามีปรมัตถธรรมที่ถูกต้อง เป็นพื้นฐาน เป็นรากฐาน ศีลธรรมก็จะดี. **ถ้าศีลธรรมถูกหนุนไว้ด้วยปรมัตถสภาวธรรมที่ถูกต้อง แล้วก็ดีขึ้นได้ทุกทาง**. ถ้าเป็นได้ว่า คนทุกคนเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรมกันแล้ว ความยุ่งยากเรื่องศีลธรรมจะหมดไป.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ขอให้พิจารณากันสักหน่อย เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้าของสังคม ซึ่งมีเรารวมอยู่ด้วย. เราจะตั้งสมมติฐานขึ้นมาว่า โลกนี้น่าอยู่เพราะว่ามีศีลธรรมดี ข้อนี้คิดดูเสียก่อนว่า ยอมรับไหม? จริงไหม? ที่พูดอย่างนี้ ว่าถ้าโลกนี้น่าอยู่ ก็เพราะว่าโลกนี้มีศีลธรรมดี; ถ้าโลกนี้ไม่มีศีลธรรม ก็เป็นโลกที่ไม่น่าอยู่ น่าขยะแขยง น่าเกลียดน่ากลัวอย่างยิ่ง โลกนี้น่าอยู่ก็เพราะว่ามีศีลธรรมดี.

ทีนี้มาดูตัวโลกเวลานี้จริง ๆ **มนุษย์ในโลกเวลานี้มีศีลธรรมหรือไม่?** อาจจะสั่นหัว เพราะมีแต่การรบราฆ่าฟัน การเบียดเบียน การทำอนาจาร การอะไรต่าง ๆ เป็นประจำวันเต็มไปหมด จนหน้าหนังสือพิมพ์ทุก ๆ ฉบับก็ลงกันแต่เรื่องนี้แล้ว ทั้งเมืองนอกเมืองใน. โลกกลายเป็นโลกที่ไม่น่าอยู่ เพราะแสดงว่าศีลธรรมไม่ดียิ่งขึ้นทุกที; **ถ้าว่าจะมีศีลธรรมดี จะต้องมีศรัทธา**, หรือ**มีเจตนาดี**. ถ้าเขามีศรัทธาดี คือมีศรัทธาถูกต้อง ศรัทธาแท้จริงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ศรัทธาในศาสนา หรือศรัทธาในบุญกุศลก็ตามใจ, ถ้าเขามีศรัทธาแล้วศีลธรรมนี้ก็จะดี.

คนอันธพาลที่ระบาดไปทั่วทั้งบ้านทั้งเมืองนี้ คนเหล่านี้มีศรัทธาหรือเปล่า? เพราะว่า**ไม่มีศรัทธา**ที่ดี จึง**ไม่มีศีลธรรม**. เมื่อไม่มีศรัทธาแล้ว ก็ไม่มีเจตนาที่จะดีไปได้; ไม่มีศรัทธาในความดี ในความถูกต้องแล้วก็ไม่มีเจตนาดี มีแต่เจตนาร้าย เจตนาเห็นแก่ตัว. ดูปัญหาคนวัยรุ่น ที่กำลังเป็นปัญหาไปทั้งโลก;ความเสื่อมทางศีลธรรมตกไปเป็นปัญหาสำหรับคนวัยรุ่น มากยิ่งขึ้นทุกทีทั่วโลก; คนที่อ่านหนังสือพิมพ์อยู่ทุกวันก็จะรู้ และรู้ดีกว่าอาตมาเสียอีก.

ทำอย่างไรจึงจะมีศรัทธาดี มีเจตนาดี? ก็ต้องมีทิฏฐิหรือปัญญาดี. ทิฏฐิคำนี้ คือความคิดเห็น ไม่ใช่มานะทิฏฐิ; ทิฏฐิคือความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น หรือปัญญาที่ดี; ต้องมีปัญญาดี มีสัมมาทิฏฐิ แล้วจึงจะมีศรัทธาดี เจตนาดี.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทำอย่างไรจึงจะมีปัญญาดี? ก็ต้องมีความรู้เรื่องปรมัตถสภาวธรรมที่ถูกต้องเท่านั้นเอง ต้องมีความรู้ปรมัตถสภาวธรรมอย่างที่ว่ามาแล้วนั้นถูกต้อง แล้วก็เพียงพอ แล้วก็เหมาะสมแก่บุคคล แก่วัยแก่เวลา แก่อะไรทุกอย่าง อย่างพอดี ๆ.

ทีนี้เราก็มีปัญหาว่า **ทำอย่างไรจึงจะให้คนเหล่านี้ มีความรู้เรื่องปรมัตถ-สภาวธรรม?** เพื่อคนมีปัญญาดี แล้วจะได้มีศรัทธาดี มีศีลธรรมดี แล้วโลกนี้ก็จะน่าอยู่. เมื่อมองกันไปอีกทางหนึ่ง แม้ตัวโลก แผ่นดินโลก วัตถุในโลก **วัตถุธรรมในโลกนี้มีสภาพดี** ผลิตกันมาก เจริญมาก ก้าวหน้ามาก; **แต่ว่าจิตใจของคนยังเลว**. นี่คิดดู! คนเดี๋ยวนี้อยู่ในบ้านในเรือน ในตึก ที่เหมือน ๆ กับวิมานอยู่แล้ว มีการบำรุงบำเรอทางเนื้อทางหนัง ราวกับอยู่ในสวรรค์อยู่แล้ว; เรียกว่าในฝ่ายวัตถุนี่มันดี แต่จิตของคนยังเลว.

โลกนี้น่าดูในส่วนตัวโลก แต่ว่า**จิตของคนยังไม่น่าดู** ยังมีปัญหาทางวิญญาณ คือ อวิชชา **กิเลส ตัณหา ยังรกรุงรังอยู่**. ต่อเมื่อคนในโลกมีจิตใจดีด้วย จึงจะเรียกว่าโลกนี้น่าดู ทั้งส่วนตัวโลกและทั้งส่วนบุคคลที่อยู่ในโลก; ทุกคนต้องไม่มีปัญหาทางวิญญาณแล้ว เพราะว่าเข้าถึงปรมัตถสภาวธรรมแล้ว. แต่เดี๋ยวนี้โลกไม่เป็นอย่างนี้ กำลังเป็นไปในทางที่ตรงกันข้าม. โลกกำลังเป็นอย่างไร? ก็คือเห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้น.

ขอให้แย้งในข้อนี้ว่า เดี๋ยวนี้**คนเห็นแก่ตัวจัด ยิ่งกว่าคนที่แล้ว ๆ มาแต่ก่อน ๆ** หรือไม่. อาตมามองเห็นแต่ในทางว่า คนในโลกเราเวลานี้ ยิ่งเห็นแก่ตัวจัด, เห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้น. เพราะอะไร? เพราะยิ่งหลงในวัตถุ หรือเนื้อหนังยิ่งขึ้น. วัตถุเนื้อหนังนี่หมายความว่า สิ่งที่มันให้ความสนุกสนาน เอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนัง; สิ่งเหล่านี้เจริญมากขึ้น เพราะคนฉลาดกันแต่ในทางนี้ แล้วมีเจตนาที่จะควักเอาประโยชน์ของผู้อื่นมา โดยการใช้สิ่งนี้เป็นของล่อ; ฉะนั้น เรื่องกามารมณ์ เรื่องโสเภณี เรื่อง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

วัตถุส่งเสริมกามารมณ์อะไรต่าง ๆ ต่างก็มีความมุ่งหมายอย่างนี้ทั้งนั้น. คนมีความเห็นแก่ตัวจัด แล้วก็ใช้สิ่งนี้เป็นเครื่องหลอกลวงกัน; เพราะว่าคนยิ่งหลงใหลในเรื่องวัตถุเรื่องเนื้อหนัง.

ถ้าถามว่า **ทำไมคนจึงไปหลงไหลในเรื่องเนื้อหนัง ?** ก็เพราะว่าคนโง่ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าเนื้อหนัง, ไม่รู้ว่า สิ่งที่เรียกว่าเนื้อหนัง ความสุข สนุกสนานเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนังนั้นคืออะไร; **ไม่รู้เพราะโง่**. ทำไมจึงโง่? **เพราะไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรม**; ว่าโดยแท้จริงแล้ว สิ่งนั้นคืออะไร : ผัสสะ เวทนา ตัณหา นั้นคืออะไร. อะไร ๆ ที่ได้มาจากเนื้อหนัง ก็เรียกว่าผัสสะ เวทนา ตัณหา นั้นคืออะไรก็ไม่รู้. นี่เรียกว่าไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรม เพราะไม่สนใจ. **ทำไมไม่สนใจ ? เพราะประมาทในสิ่งนี้มานาน จนเป็นทาสของสิ่งนี้** ถูกสิ่งนี้ลากคอเอาไปแล้ว เขาคิดว่าเขากำลังดีที่สุด ร่ำรวยที่สุด มีความสุขที่สุด ไม่เคยคิดว่า เรากำลังเป็นทาสของเนื้อหนัง; นี่คิดดูว่าโลกเวลานี้ มีปัญหาเหลือประมาณ เพราะเหตุที่ไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรมอย่างเดียว.

โลก กำลังไร้เมตตาธรรม

ทีนี้ต่อไปอีก ที่เป็น**ปัญหาของมนุษย์**เป็นส่วนรวม คือ**ไม่เมตตากรุณากัน**; **ไม่มี ใครถืออย่างพระพุทธเจ้าสอน หรือพระเยซูสอน**ว่า *ให้เมตตา กรุณา ให้อดโทษ ให้ให้อภัย ให้ประกอบเมตตาในศัตรู* ให้ตั้งเมตตาแม้ในบุคคลที่เป็นศัตรู. **พระเยซูสอน** *ว่าถ้าเขาตบแก้มซ้าย ก็อย่าโกรธ ให้เขาตบแก้มขวาด้วย;* เดี๋ยวนี้ฝรั่งที่เป็นลูกศิษย์พระเยซูนั้นไม่ถือแล้ว ลองไปตบแก้มซ้ายซิ โดนถูกตบหัวขาดเลยอย่างนี้ เอาปืนยิงเลย. ที่ว่า*เขาขโมยเสื้อแล้วให้เอาผ้าห่มตามไปให้ด้วย* อย่างพระเยซูสอนนั้นยิ่งไม่ได้; มีแต่จะถือว่าเขาชกเราฟันหักซี่หนึ่ง จะต้องชกเขาให้ฟันหักสิบซี่. ต้องคิดกันอย่างนั้น สำหรับคนอย่างเดี๋ยวนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระพุทธเจ้าท่านสอน *ว่าถ้าโจรจับเอาไปเลื่อย เอาเลื่อยเลื่อย แล้วอย่าโกรธ ถ้าโกรธแล้ว ชื่อว่าไม่ทำตามคำสอนของเรา;* ก็ยากที่พุทธบริษัทคนไหนจะทำได้อย่างนั้น นี่พูดเผื่อ ๆ ไว้ พุทธบริษัทคนไหนจะทำได้อย่างนั้น : โจรจับเอาไปมัดแล้วเอาเลื่อยเลื่อย อย่ามีจิตใจโกรธประทุษร้ายต่อโจรนั้น ถ้าโกรธไม่ชื่อว่าเป็นผู้ทำตามคำสอนของเรา; นี่พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้.

การที่ทำไม่ได้ ในตัวอย่างเหล่านี้ **ก็เพราะว่าเขาไม่รู้สิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถสภาวธรรม**; ถ้าเขารู้จริง อบรมบ่มนิสัยอยู่จริง เขาจะทำได้อย่างนั้น, ตบแก้มซ้ายแล้วก็ให้ตบแก้มขวาด้วยก็ได้ เพื่อให้เขาหายโกรธเราสนิทเลย. นี่เรียกว่าโลกนี้กำลังไร้ความเมตตาต่อกันและกัน, ไร้เมตตาเพราะเห็นแก่ตัว; เห็นแก่ตัวเพราะไม่รู้จักตัวเองนั่นแหละจึงเห็นแก่ตัว. ถ้ารู้จักสิ่งที่เรียกว่าตัวแล้วก็จะไม่เห็นแก่ตัว; นี่เรียกว่าเขาไม่รู้จักปรมัตถสภาวธรรม. ถ้าเขารู้จักปรมัตถสภาวธรรม เขาจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าตัว, รู้จักตัวของเขาเองว่าเป็นอย่างไร แล้วเขาจะไม่มีความเห็นแก่ตัวเป็นอันขาด. เดี๋ยวนี้ไม่รู้จักปรมัตถสภาวธรรม จึงได้มีตัว; แล้วก็เห็นแก่ตัว ไปมัวหลงในสิ่งที่เป็นมายาที่ไม่ใช่ปรมัตถสภาวธรรม.

อาตมาอยากจะพูดว่า **ถ้าเห็นปรมัตถสภาวธรรมอยู่แล้ว จะโกรธไม่ได้** แล้วก็**มีเมตตาอยู่โดยอัตโนมัติในตัวเอง**; เพราะปรมัตถสภาวธรรม ทำให้จิตเป็นอิสระ ไม่มีตัว ไม่เห็นแก่ตัว แล้วก็โกรธไม่ได้. เมื่อโกรธไม่ได้ ก็เป็นเมตตาอยู่ในตัวเป็นอัตโนมัติ; ยิ่งเป็นสุญญตาเท่าไร ยิ่งเป็นเมตตาที่แท้จริงมากขึ้นเท่านั้น. แต่นี่เมตตาแต่ปาก, เมตตาว่าเอาเอง, เมตตาที่จะแลกเอาอะไรในชาติหน้าโน้น ไปเกิดเป็นพรหมบ้าง เป็นอะไรบ้างจึงเมตตา; อย่างนี้ไม่ใช่เมตตาที่แท้จริง. คนขี้ขลาดแผ่เมตตา อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่ใช่เมตตาที่แท้จริง เป็นเมตตาจำเป็น; ฉะนั้นเมตตาที่ทำ ๆ กันอยู่นั้น ดูให้ดียังเป็นเมตตาเล่นตลกอยู่. ถ้าเมตตาที่แท้จริง จะต้องมาจาก

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความไม่ประทุษร้ายที่แท้จริง คือความไม่มีตัวมึง ตังกู ที่จะประทุษร้ายแก่กัน; นั่นก็เลยเป็น **เมตตาแบบสังขตะ แบบอมตะ**ไปเลย.

เดี๋ยวนี้ **โลกนี้กำลังต้องการเมตตาสามัคคีธรรม**อย่างยิ่ง **แต่ก็เมตตากันไม่ได้** ฆ่าฟันกันมากยิ่งขึ้นทุกที, เมตตากันไม่ได้ ให้อภัยกันไม่ได้; นี่เพราะมีปรมัตถ์แต่ในทางวัตถุธรรม. พูดแล้วก็จะน่าหวัว ที่มี ๆ กันนั้น ไม่ใช่ปรมัตถสภาวธรรมที่แท้จริง มีปรมัตถ์แต่ในทางวัตถุธรรมสร้างอาวุธขึ้นมาฆ่าคนทีละแสน ทีละล้านก็ได้, มีความรู้ปรมัตถ์แต่ในทางวัตถุธรรม สร้างของขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้ ล่อคนให้หลงใหลอะไรก็ได้. ถ้าสร้างอาวุธขึ้นมาก็ทำให้คนตายทีละแสนละล้านก็ได้; เป็นปรมัตถ์เหมือนกัน คือมันลึกซึ้งเหมือนกัน แต่ไปในทางวัตถุธรรม; มันแยกดินกันคนละทางอย่างหนึ่งไปทางวัตถุธรรม. ปรมัตถ์ที่แท้จริงต้องเป็นในทางปรมัตถธรรม ทางวิญญาณ ทางสติปัญญา ทางความรู้ ซึ่งไม่ใช่วัตถุธรรมก็แล้วกัน.

การถือศาสนาในโลก ต่างก็ไม่เข้าใจกันและกัน

เอ้า, ไหน ๆ ก็พูดแล้ว ขอให้ทนหน่อย เพราะวันนี้เป็นวันจบ วันสุดท้ายของเรื่องนี้ จะไม่มีโอกาสพูดอีก ขอพูดอีกหนึ่งว่า **ศาสนาทั้งหลายในโลกนี้ก็กำลังไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน**, คุณอย่าไปเห็นว่าไม่ใช่เรื่องของคุณ โลกนี้มันอยู่ได้คุณก็อยู่ได้ ถ้าโลกนี้อยู่ไม่ได้ เราทั้งหลายก็อยู่ไม่ได้. เดี๋ยวนี้โลกกำลังจะฉิบหายอยู่ไม่ได้ เพราะว่าศาสนาทั้งหลายก็กำลังไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ที่เรียกว่ามีคนรู้จักมากนี้ ก็ยังไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน มองกันในสายตาที่ระแวงกัน หรือบางทีก็ทำสงครามใต้ดินแก่กัน. ศาสนาปลีกย่อยอื่น ๆ ก็ยังมีอีกมากล้วนแต่ไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน มองกันเป็นศัตรูต่อกัน เป็นเวรีต่อกันเป็นภัยรีต่อกัน; ยังมุ่งหมายจะทำลายฝ่ายตรงกันข้ามอยู่เสมอ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ฝ่ายพุทธ พุทธบริษัทจำนวนใหญ่จำนวนหนึ่ง ก็ยังปากจัด ด่าว่าศาสนาคริสเตียน เรียกมึง เรียกกู เรียกเราเรียกเขา คิดจะโค่นกันอยู่ แล้วก็จะไม่ให้ศาสนาคริสเตียนเขามองพุทธในฐานะเป็นศัตรูอย่างไรได้. ศาสนาอื่นก็เหมือนกันแหละ เพราะยัง**ไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรมแห่งศาสนาของตน ๆ จึงเกิดความเข้าใจผิด** อย่างนี้ต่างคนต่างหลับตาต่อปรมัตถสภาวธรรมแห่งศาสนาของตน ๆ ยิ่งขึ้น ๆ. นี่คือต้นเหตุที่ทำให้ศาสนาในโลกนี้ ไม่มองดูกันด้วยสายตาที่น่ารัก.

ทุกศาสนายิ่งโลเล ยิ่งเลอะเทอะมากขึ้น เพราะไปเอาสมมติธรรมมาเป็นตัวศาสนามากขึ้น; ในศาสนาทุก ๆ ศาสนา บริษัทแห่งศาสนานั้น ๆ ไปเอาตัวสมมติธรรมมาแทนตัวปรมัตถธรรม ก็หมายความว่า ไปเอาสมมติธรรมมาเป็นตัวศาสนายิ่งขึ้น; เนื้อแท้ของศาสนา ไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหนเสียแล้ว. ปรมัตถธรรมที่แท้จริงในศาสนาของตนแต่ละศาสนา ถูกปิดบังเหยียบย่ำหมดไปแล้ว, คือ **ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่ยึดมั่นถือมั่นจนเกิดความทุกข์ นั่นคือปรมัตถธรรมของทุกศาสนา**.

เรื่องนี้ยืดยาวมาก รอไว้พูดกันคราวอื่นดีกว่า; คิดว่าบางที ในภาคต่อไปคือภาควิสาขบูชา เราจะได้พูดกันถึงเรื่องนี้ เกี่ยวกับความเข้าใจต่อสิ่งที่เรียกว่าศาสนานี้.

เดี๋ยวนี้ ขอบอกกันไว้ก่อนว่า **แต่ละศาสนากำลังเหยียบย่ำหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ ในส่วนที่เป็นปรมัตถสภาวธรรม**; ไปเทิดทูนเอาสมมติธรรมมาเป็นตัวศาสนา; ยึดถือเป็นมึงเป็นกู เป็นเขาเป็นเรา เป็นได้เป็นเสีย เป็นแพ้เป็นชนะ เป็นรุกรานไม่รุกรานกันในระหว่างศาสนา, นี่คือยิ่งมีเนื้องอกเป็นเปลือกมาหุ้มห่อหัวใจของศาสนามากขึ้นจนมิดไปเลย.

ในที่สุด **ศาสนานั้น ๆ ก็หมดความเป็นศาสนา คือกลายเป็นเครื่องมือของชาวโลก**, ศาสนาตกไปเป็นเครื่องมือของชาวโลก สำหรับชาวโลกจะใช้เป็นเครื่อง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

มือแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการของชาวโลก อย่างโลก ๆ; เพราะว่าไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรมที่เป็นหัวใจของศาสนา.

ถ้า**ศาสนาเป็นศาสนากันขึ้นมาจริง ๆ ทุกศาสนา ศาสนาทุกศาสนาร่วมมือกันได้** เพราะต่างก็เป็นศาสนาจริง เพื่อว่า**ศาสนานี้จะช่วยกำจัดความทุกข์ในโลกนี้ได้** อย่างนี้แล้ว ศาสนิกบริษัทแห่งศาสนานั้น ๆ ต้องเข้าถึงปรมัตถธรรมในศาสนาของตน ๆ เท่านั้น อย่างอื่นไม่มี. อยากจะพูดย้ำอีกทีหนึ่งว่า **ทุกศาสนามีปรมัตถสภาวธรรมตรงเป็นอย่างเดียวกัน คือไม่เห็นแก่ตัว** ไม่มีอะไรที่ควรจะถือว่าเป็นตัวหรือเป็นของตัว ถ้าเขาเป็นผู้ถือศาสนาที่แท้จริง ไม่ใช่คดโกง ไม่เป็นโจรปล้นศาสนา ไม่เป็นโจรปล้นพระเจ้า เขาก็จะถือว่าไม่มีอะไรเป็นของเรา.

พวกที่ถือศาสนาที่มีพระเจ้า **ทุกอย่างเป็นของพระเจ้า ไม่ใช่ของเรา**; พอเกิดคิดว่าเป็นของเรา เราก็โกงพระเจ้า เราก็ปล้นพระเจ้า. นี่ก็ขาดจากความเป็นศาสนิกที่ดีในศาสนานั้น. **พุทธบริษัทก็เหมือนกัน** พระพุทธเจ้าท่านสอนถึงข้อที่ว่า **มีแต่ธาตุตามธรรมชาติ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา**; ถ้าเราไปเอามาเป็นเราเป็นของเรา เราก็โกงธรรมชาติ ปล้นธรรมชาติ คือดื้อดึงต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยเป็นอย่างนี้.

ทุกศาสนาจะมีปรมัตถสภาวธรรม ตรงเป็นอันเดียวกันหมด คือไม่มีอะไรที่ควรจะเอามามั่นหมายเป็นตัวตน เป็นของตน; ให้เป็นของธรรมชาติหรือของพระธรรมหรือของพระเจ้า แล้วแต่จะเรียก. เดี๋ยวนี้คนมาถือเอาประโยชน์ของตัวเป็นศาสนา ให้ได้แก่ตนนั่นแหละเป็นศาสนา ให้ได้ที่ดีแก่ตน ส่วนคนอื่นไม่รับรู้ นั่นแหละเป็นศาสนาคือว่าถือประโยชน์ของตนเป็นศาสนา; อย่างนี้ไม่ใช่ปรมัตถสภาวธรรม เป็นศาสนาสมมติ.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

จงแทงทะลุออกไปให้พบธรรมแท้เถิด

ขอให้แทงให้ทะลุศาสนาชนิดนี้ ออกไปเสีย, ออกไปข้างนอก แล้วก็**จะได้พบธรรมะที่เป็นปรมัตถสภาวธรรม** อย่ามาติดอยู่ในกรงขัง กรอบใหม่ ๆ ที่หุ่มห่อไว้มิดชิด ติดอยู่ในศาสนาที่เป็นสมมติ. ขอให้พังทะลายศาสนาชนิดนี้ออกไปข้างนอก ให้ถึงตัวปรมัตถธรรม รู้แจ้งสว่างไสวว่าอะไรเป็นอะไร จึงจะเรียกว่าถึงปรมัตถธรรม ในลักษณะที่จะช่วยให้ศาสนาเป็นศาสนาพร้อม ๆ กันทุกศาสนา ; แล้วศาสนาทุกศาสนาก็จะป้องกันความทุกข์ จะกำจัดเสนียดจัญไรในโลกนี้ออกไปได้หมดสิ้น.

ดูต่อไป มันก็เนื่องมาถึงประเทศประเทศหนึ่ง ๆ หรือบุคคลคนหนึ่ง ๆ กำลังมีปัญหาเหลือประมาณ; เดี๋ยวนี้ในประเทศไทยนี้ **ปัญหาอะไรที่หนักอกหนักใจ**ข้าวสารแพง คิดดูซิว่าเนื่องกันกับอะไรบ้าง, มันมาจากอะไรที่ข้าวสารแพง. แล้วสิ่งนั้นมันมาจากอะไร? มันก็**มาจากการที่ว่าไม่ตั้งอยู่ในธรรม**, ทำตนประพฤติผิดธรรม ไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรม เห็นแก่ตัว ผลที่ออกมาเป็นปัญหาต่าง ๆ นั่น นี่ โน่น จนกระทั่งข้าวสารแพงอย่างนี้ เป็นต้น.

ปัญหาเหล่านี้ ที่จริงมันก็ไม่ใช่ปัญหาร้ายกาจอะไร; แต่ถ้าเขา**ไม่รู้จักอะไร**ที่สูงไปกว่านี้ เขาก็จะเห็นว่านี้คือปัญหามาก ปัญหาใหญ่ ก็เลยทะลุกลางปล้อง ไม่เห็นแก่ดีแก่ชั่ว แก่บุญแก่บาป แก่ผิดแก่ถูก จะแก้ปัญหาเอาโดยพละกำลัง มันก็เลยเกิดปัญหามากขึ้นอีก. นี่เพราะว่าบุคคบนั้น**ไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรมว่า แท้จริงอะไรเป็นอย่างไร**, ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นอย่างไร, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นอย่างไร, กระทบกันแล้วเป็นผัสสะ เป็นเวทนาอย่างไร จะเกิดตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ที่เป็นตัวทุกข์อย่างไร, ไม่รู้ทั้งนั้น.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แต่คนไป**รู้ขนาดที่เรียกว่าหลับตารู้** คือรู้ไปแต่ในของหลอก ๆ **รู้จักของหลอก ๆ** ของอายตนะ คือความสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนัง; เรียกว่ารู้จักของหลอก ๆ ของอายตนะ ถ้าอย่างนี้เขารู้สึกเสียจริง ๆ. อายตนะชนิดนี้กำลังเป็นทาสของอารมณ์ ตา หู จมูกลิ้น กาย ใจ ที่กำลังเป็นนรกเหมือนที่พระสวดเมื่อตะกี้นี้ : อายตนะนี้เป็นทาสของอารมณ์. นี่รู้จักกันแต่เรื่องนี้ แล้ว**ก็หลงว่าดี** ก็ได้รสอร่อยที่กิเลสมอบให้; คืออร่อยชนิดที่ต้องเอากิเลสมาเป็นผู้กิน แล้วก็อร่อย : รู้จักแต่ความอร่อยที่กิเลสมอบให้; ไม่รู้จักสุขหรือความอร่อยที่แท้จริง ที่ธรรมะมอบให้. ถ้าเป็นรสของพระธรรมก็ไม่รู้สึกอร่อยสำหรับคนพวกนี้, แต่ถ้าเป็นรสของกิเลสกลับรู้สึกอร่อย.

นี่คนกำลังเป็นอย่างนี้ เพราะ**ไม่รู้ปรมัตถสภาวธรรม**; **ไปหลงแต่ของที่เป็นเหยื่อ** ที่กิเลสหรือพญามาร หรือกิเลสมารใช้เป็นเหยื่อหลอกคน เอามาเกี่ยวเบ็ดให้คนติดเบ็ด ให้สัตว์ทั้งหลายติดเบ็ด แล้วจูงไปตามอำนาจของมาร คือมีความทุกข์. เขาใช้เยื่อนี้หุ้มปรมัตถธรรมเสียหมด คนเลยไม่รู้ ก็ไปรู้จักแต่ของที่ตรงกันข้ามจากปรมัตถสภาวธรรมทั้งปวง เป็นเหตุให้ประเทศหนึ่ง ๆ ในโลกนี้ก็ดี บุคคลหนึ่ง ๆ ในประเทศนั้น ๆ ก็ดี มืนเมาอยู่แต่ด้วยความเห็นแก่ตัว และก็มุ่งมั่นแต่ที่จะทำลายผู้อื่นเพื่อเอาประโยชน์มาใส่ตัว เห็นการทำลายผู้อื่นเป็นของดีและมีเกียรติ.

คิดดูแล้วในที่สุด ว่าเขาทำอย่างนั้นแล้ว เราก็ไม่เห็นว่ามันมีอะไรดีขึ้นเลย นอกจากเขาสนุกสนานเอร็ดอร่อยไปพักหนึ่ง แล้วก็ตายไปอย่างไม่มีความหมาย, คนอื่นก็จะปลงอนิจจัง สงสารและสังเวช. แต่ถ้าเป็นกันเสียทุกคน ก็ไม่รู้ว่าใครจะปลงอนิจจังใครกันแน่ มันก็เป็นบาป เป็นกรรม เป็นโชคร้ายของคนทั้งโลกก็แล้วกัน.

นี้คือ**ความที่ปรมัตถสภาวธรรมนี้ ไม่แจ่มแจ้งแก่สัตว์โลก**ตามที่พระ-พุทธองค์*ได้ทรงมุ่งหมายไว้ ว่าให้สัตว์โลกทั้งหลาย จงเป็นผู้ตื่นจากหลับคือกิเลส*

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตื่นจากหลับคืออวิชชาเกิด; ให้รู้สึกทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตน หรือว่าเป็นของของตน. นี่คือประโยชน์ของการมีหรือถึงปรมัตถ-สภาวธรรม และแสดงตรงกันข้างคือโทษของการที่ไม่มี ไม่ถึงซึ่งปรมัตถสภาวธรรม.

การบรรยายถึงสิ่งนี้ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ถึง ๑๓ ครั้งนี้; อาตมาคงจะได้ออกชื่อคำว่า "ปรมัตถสภาวธรรม" นี้ มาเป็นพัน ๆ ครั้งแล้วก็ได้ ในการพูดครั้งหนึ่ง ๆ ก็ดูออกชื่อสิ่งนี้ไม่รู้กี่ครั้ง. เอาเป็นอันว่าได้พูดกันสุดความสามารถแล้ว ที่จะยัดเยียดให้ท่านทั้งหลายสนใจเรื่องนี้. อาตมาได้ทำสุดความสามารถของตนแล้ว จะไม่สำเร็จหรือจะสำเร็จ ก็ขึ้นอยู่กับท่านทั้งหลายทั้งปวง.

เป็นอันว่ายุติการบรรยายครั้งที่ ๑๓ แห่งชุดปรมัตถสภาวธรรม ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายของการบรรยายภาคมาฆบูชา ประจำ พ.ศ. ๒๕๑๖ ไว้แต่เพียงนี้. *ขอโอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลายสวดคณะสาธยายสรรเสริญพระธรรม หรือคุณอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยสืบต่อไปในกาลบัดนี้.*

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

พระบาลี ปรมัตถสภาวธรรม

(ที่อ้างถึงในหนังสือนี้ หน้า ๔๐๓)

(๑. หมวดว่าด้วยธาตุ)

ฉธาตุโร อยํ ภิกฺขุ ปุริโส, ดูก่อนภิกษุ! บุรุษ (คือคนเรา) นี้, ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ อย่าง, ...ฯลฯ... **กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ?** คำนี้, เราอาศัยเนื้อความอะไรกล่าวเล่า? **ฉยิมา ภิกฺขุ ธาตุโย** : ดูก่อนภิกษุ! ธาตุทั้งหลาย ๖ อย่าง เหล่านี้, มีอยู่ : **ปฐวีธาตุ**, คือปฐวีธาตุ, **อาโปธาตุ**, คืออาโปธาตุ, **เตโชธาตุ**, คือเตโชธาตุ, **วาโยธาตุ**, คือวาโยธาตุ, **อากาสธาตุ**, คืออากาสธาตุ, **วิญฺญาณธาตุ**. คือวิญญาณธาตุ. ดังนี้

-(ธาตุวิภังคสูตร อุปริ. ม. ๑๔/๔๓๖/๖๗๘-๙.)

โย ภิกฺขเว *(เตสํ ฉนฺนํ ธาตูนํ)*,[๑] **อุปฺปาโท ฐิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว**; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภาวะอันใด, เป็นความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิดขึ้นมา ความปรากฏออก, *(แห่งธาตุทั้งหลาย ๖ อย่าง เหล่านั้น);* **ทุกฺขสฺเสโส อุปฺปาโท**, นั่นแหละ คือความเกิดขึ้นแห่งทุกข์, **โรคานํ ฐิติ**, ความตั้งอยู่แห่งธรรมชาติเป็นเครื่องเสียบแทงทั้งหลาย, **ชรามรณสฺส ปาตุภาโว**. เป็นความปรากฏออกแห่งชราและมรณะ. **โย จ โข ภิกฺขเว** *(เตสํ ฉนฺนํ ธาตูนํ)*, **นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม**; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ส่วนภาวะอันใด, เป็นความดับไม่เหลือ ความเข้าไปสงบรำงับ ความถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้ *(แห่ง*

---

[๑] ข้อความนี้ เป็นข้อความที่กล่าวรวบธาตุทั้ง ๖ ในคราวเดียวกัน, ไม่แยกกล่าวทีละอย่าง ๆ ตามบาลีแห่งสูตรนั้น. ทั้งนี้ เพื่อความสะดวกในการสวด.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ธาตุทั้งหลาย ๖ อย่าง เหล่านั้น) ; **ทุกฺขสฺเสโส นิโรโธ**, นั่นแหละคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, **โรคานำ วูปสโม**, ความเข้าไปสงบรำงับแห่งธรรมชาติ เป็นเครื่องเสียบแทงทั้งหลาย, **ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม**. ความถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ. ดังนี้,

-(สูตรที่ ๙ อุปฺปาทสำ. ขนฺธวาร, สำ. ๑๗/๒๘๖/๔๙๕-๖)

ฉนฺนำ ภิกฺขเว ธาตูนำ อุปาทาย, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยธาตุ ๖ อย่าง เหล่านี้, **คพฺภสฺสาวกฺกนฺติ โหติ**; ย่อมมีการหยั่งลงสู่ครรภ์; **โอกฺกนฺติยา สติ นามรูปำ**; เมื่อการหยั่งลงสู่ครรภ์มีอยู่,นามรูป ย่อมมี; **นามรูปปจฺจยา สฬายตนำ**; เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย, สฬายตนะย่อมมี; **สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส**, เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย, ผัสสะ ย่อมมี; **ผสฺสปจฺจยา เวทนา**. เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย, เวทนา ย่อมมี. **เวทิยมานสฺส โข ปนาหำ ภิกฺขเว**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สำหรับบุคคลผู้มีความรู้สึกต่อเวทนาอยู่ นั่นแล, **อิทำ ทุกฺขนฺติ ปญฺญาเปมิ**, เราย่อมบัญญัติให้รู้ว่า ทุกข์ เป็นอย่างนี้ๆ, **อยำ ทุกฺขสมุทโยติ ปญฺญาเปมิ**, ย่อมบัญญัติให้รู้ว่า เหตุให้เกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นอย่างนี้ ๆ, **อยำ ทุกฺขนิโรโธติ ปญฺญาเปมิ**, ย่อมบัญญัติให้รู้ว่า ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ เป็นอย่างนี้ ๆ, **อยำ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ปญฺญาเปมิ**. ย่อมบัญญัติให้รู้ว่า ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ลุถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ เป็นอย่างนี้ ๆ. ดังนี้

-(สูตรที่ ๑ มหาวรรค ติก. อำ. ๒๐/๒๒๗/๕๐๑)

อปราปิ *(อาวุโส)* **ติสฺโส ธาตุโย** : *(ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย!)* ธาตุทั้งหลาย แม้เหล่าอื่น ๓อย่าง ยังมีอีก : **กามธาตุ**, กล่าวคือ ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งกาม, เป็นไปเพื่อกามทั้งหลาย, อย่างหนึ่ง; **รูปธาตุ**, กล่าวคือ ธาตุเป็นที่ตั้ง

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

แห่งรูป, เป็นไปเพื่อรูปธรรมทั้งหลาย, อย่างหนึ่ง; **อรูปธาตุ**. กล่าวคือ ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งอรูป, เป็นไปเพื่ออรูปธรรมทั้งหลาย, อย่างหนึ่ง. ดังนี้.

-(ข้อความตอนนี้ เป็นสารีปุตตเถรภาษิต ในสังคีติสูตร ปา. ที. ๑๑/๒๒๘/๒๒๘.)

อปราปิ *(อาวุโส)* **ติสฺโส ธาตุโย** : *(ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย!)* ธาตุทั้งหลาย แม้เหล่าอื่น ๓ อย่าง ยังมีอีก : **รูปธาตุ**, กล่าวคือ ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งรูป, เป็นไปเพื่อรูปธรรมทั้งหลาย, อย่างหนึ่ง; **อรูปธาตุ**, กล่าวคือ ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งอรูป, เป็นไปเพื่ออรูปธรรมทั้งหลาย, อย่างหนึ่ง; **นิโรธธาตุ**. กล่าวคือธาตุเป็นที่ดับแห่งรูปธาตุและอรูปธาตุทั้งหลาย, เป็นไปเพื่อนิพพาน,อย่างหนึ่ง. ดังนี้.

-(ข้อความตอนนี้ เป็นสารีปุตตเถรภาษิต ในสังคีติสูตร ปา. ที. ๑๑/๒๒๘/๒๒๘.)

ติสฺโส *(อาวุโส)* **นิสฺสารณียา ธาตุโย** : *(ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย!)* ธาตุ อันเป็นธรรมชาติเครื่องสลัดออก ซึ่งสิ่งควรสลัดออก, มีอยู่ ๓ อย่าง : **กามานเมตๆ นิสฺสรณๆ**, **ยทิทๆ เนกฺขมฺมๆ**, กล่าวคือเนกขัมมธาตุ อันเป็นเครื่องสลัดออกซึ่งกามธาตุ นั้น, อย่างหนึ่ง; **รูปานเมตๆ นิสฺสรณๆ**, **ยทิทๆ อรูปๆ**, กล่าวคืออรูปธาตุ อันเป็นเครื่องสลัดออกซึ่งรูปธาตุ นั้น, อย่างหนึ่ง; **ยๆ โข ปน กิญฺจิ ภูตๆ สงฺขตๆ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนๆ**, **นิโรโธ ตสฺส นิสฺสรณๆ**. กล่าวคือนิโรธธาตุ อันเป็นเครื่องสลัดออกซึ่งสังขารธาตุอันเกิดแล้ว, ปรุงแต่งแล้วอาศัยกันเกิดขึ้นแล้ว ใด ๆ ก็ตาม นั้น, อย่างหนึ่ง. ดังนี้.

-(ข้อความตอนนี้ เป็นสารีปุตตเถรภาษิต ในสังคีติสูตร ปา. ที. ๑๑/๒๙๒/๓๙๕.)

เย จ รูปูปคา สตฺตา, สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้เข้าไปถือเอาซึ่งรูปธาตุด้วย, **เย จ อรูปฏฺฐายิโน**, สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้เข้าไปตั้งอยู่ในอรูปธาตุ ด้วย, **นิโรธๆ อปฺปชานนฺตา**, ล้วนแต่เป็นผู้ไม่รู้ทั่วถึงอยู่ ซึ่งนิโรธธาตุ, **อาคนฺตาโรเต ปุนพฺภวๆ**. สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น, ย่อมเป็นผู้มาสู่ภพใหม่อีก. **เย จ รูเป**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปริญฺญาย, ส่วนสัตว์ทั้งหลายเหล่าใด, รอบรู้แล้ว ซึ่งรูปธาตุทั้งหลาย, **อรูเปสุ อสญฺจิตา**, ไม่ติดอยู่แล้ว ในอรูปธาตุทั้งหลาย **นิโรเธ เยว มุจฺจนฺติ**; ย่อมหลุดพ้นไปในนิโรธธาตุ นั่นเทียว; **เต ชนา มจฺจุหายิโน**. สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น, ชื่อว่าผู้ละซึ่งมุจจุ. ดังนี้.

-(ทวยตานุปัสสนาสูตร มหาวรรค สุ. ขุ. ๒๕/๔๘๐/๔๐๔.)

อถวา : อีกอย่างหนึ่ง : **สพฺพสงฺขารธาตุยา จิตฺตํ ปฏิวาเปตฺวา**, นรชน, ถอนแล้วซึ่งจิตจากสังขารธาตุทั้งปวง, **อมตาย ธาตุยา จิตฺตํ อุปสหรติ**; ย่อมน้อมนำจิตเข้าไปในอมตธาตุ; **เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ**, นั่นแหละ คือธรรมชาติอันรำงับ, นั่นแหละ คือธรรมชาติอันประณีต, **ยทิทํ**, ได้แก่สิ่งเหล่านี้ คือ :-**สพฺพสงฺขารสมโถ**, คือ ความสงบรำงับแห่งสังขารทั้งปวง, **สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค**, คือความสลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง, **ตณฺหกฺขโย**, คือความสิ้นไปแห่งตัณหา, **วิราโค**, คือความจางไปหมดสิ้น, **นิโรโธ**, คือความดับไม่เหลือ **นิพฺพานํ**. คือความดับเย็นสนิท. ดังนี้. -(มหานิ. ขุ ๒๙/๕๑๖/๘๒๕.)

(๒. หมวดว่าด้วยอายตนะ)

อถาปรํ ภนฺโต อายตนานํ สวณฺณนา อมฺเหหิ สชฺฌายิตพฺพา. ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย! ลำดับนี้, เรื่องอันเกี่ยวกับอายตนะทั้งหลาย, เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะนำมาสาธยาย :-

สพฺพํ โว ภิกฺขเว เทสิสฺสามิ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราจักแสดงซึ่ง “**สิ่งทั้งปวง**” แก่เธอทั้งหลาย. **ตํ สุณาถ**. เธอทั้งหลาย จะฟังซึ่งธรรมนั้น. **กิญฺจ ภิกฺขเว สพฺพํ?** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อะไรเล่า ชื่อว่า “**สิ่งทั้งปวง**” ? **จกฺขุญฺเจว รูปา จ**; อายตนะ คือจักษุและรูปทั้งหลายด้วย นั่นเอง; **โสตญฺจ**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

สทฺทา จ; อายตนะ คือหูและเสียงทั้งหลาย ด้วย; **ฆานญฺจ คนฺธา จ**; อายตนะ คือจมูกและกลิ่นทั้งหลาย ด้วย; **ชิวฺหา จ รสา จ**; อายตนะ คือลิ้นและรสทั้งหลาย ด้วย; **กายโย จ โผฏฺฐพฺพา จ**; อายตนะ คือกายและโผฏฐัพพะทั้งหลาย ด้วย; **มโน จ ธมฺมา จ**; อายตนะ คือมโนและธรรมารมณ์ทั้งหลาย ด้วย; **อิทำ วุจฺจติ ภิกฺขเว สพฺพำ**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อายตนะทั้งหลายเหล่านี้ นี่เราเรียกว่า "**สิ่งทั้งปวง**". ดังนี้.

-(สูตรที่ ๑ สัพพวรรค สฬายตนสं. สฬา. สं. ๑๘/๑๙/๒๔.)

กตมญฺจ ภิกฺขเว สฬายตนำ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็สิ่งที่เรียกว่าอายตนะ ๖ อย่าง นั้นคืออะไรเล่า? **จกฺขฺวายตนำ**, คือจักขุ - อายตนะ, กล่าวคือตาเป็นทวารที่กระทบแห่งอารมณ์ทางตก, **โสตายตนำ**,คือโสตะ-อายตนะ, กล่าวคือหู เป็นทวารที่กระทบแห่งอารมณ์ทางหู, **ฆานายตนำ**, คือฆานะ-อายตนะ, กล่าวคือจมูก เป็นทวารที่กระทบแห่งอารมณ์ทางจมูก, **ชิวฺหายตนำ**, คือชิวหา-อายตนะ, กล่าวคือลิ้น เป็นทวารที่กระทบแห่งอารมณ์ทางลิ้น, **กายายตนำ**, คือกายะ-อายตนะ, กล่าวคือเนื้อหนัง เป็นทวารที่กระทบแห่งอารมณ์ทางกาย, **มนายตนำ**; คือมนะ-อายตนะ, กล่าวคือใจเป็นทวารที่กระทบแห่งอารมณ์ทางใจ; **อิทำ วุจฺจติ ภิกฺขเว สฬายตนำ**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เราเรียกว่า อายตนะ ๖ อย่าง. ดังนี้.

-(สูตรที่ ๒ พุทธวรรค นิทานสं. นิทาน. สं. ๑๖/๔/๑๓)

สมุทฺโท สมุทฺโทติ ภิกฺขเว อสฺสุตฺวา ปุถุชฺชนโน ภาสติ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ปุถุชน ผู้มีการสดับอย่างธรรมดาสามัญ, กล่าวกันอยู่ว่า สมุทร ๆ ดังนี้. **เนโส ภิกฺขเว อริยสฺส วินเย สมุทฺโท**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สมุทรดังที่กล่าวนั้น หาใช่สมุทร ในอริยวินัย กล่าวคือระเบียบแห่งการพูดจาของพระ-อริยเจ้าไม่. **มหา เอโส ภิกฺขเว อุทกราสิ มหา อุทกณฺณโว**. ดูก่อนภิกษุ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ทั้งหลาย! นั่นเป็นเพียงน่านน้ำใหญ่ ๆ ห้วงน้ำใหญ่ ๆ. **สนฺติ ภิกฺขเว จกฺขุ-วิญฺเญยฺยา รูปา**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สมุทร ในระเบียบแห่งการพูดจาของพระอริยเจ้ามีอยู่, คือรูปทั้งหลาย อันจะพึงรู้สึกได้ด้วยจักษุ, **อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา**, เป็นที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ, **ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนิยา**; มีรูปน่ารัก เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด; **อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อริยสฺส วินเย สมุทฺโท**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้แล, คือสิ่งที่เรียกว่า สมุทร ๆ ในระเบียบแห่งการพูดจาของพระอริยเจ้า. **เอตฺถายํ สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก**, ในสมุทรนั้นแล, สัตว์โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก, **สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา**, หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์. เยภุยฺเยน สมุนฺนาตนฺตา, โดยมากพากันตกอยู่ จมอยู่, **กุลกชาตา กุลคุณฺฑิกชาต มุญฺช-ปพฺพชภูตา**, มีจิตเหมือนกลุ่มด้ายยุ่ง, ยุ่งเหยิงเหมือนความยุ่งของกลุ่มด้ายที่หนาแน่นไปด้วยปม, พัวพันกันยุ่งเหมือนเชิงหญ้ามุญชุและหญ้าปัพพชะ, **อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ สํสารํ นาติวตฺตนฺติ**. ย่อมไม่ล่วงพ้นซึ่งสังสารวัฏฏ์ คือ อบาย ทุคติ วินิบาต. ดังนี้.

(ในกรณีแห่งเสียงเป็นสมุทรก็ดี กลิ่นเป็นสมุทรก็ดี รสเป็นสมุทรก็ดี โผฏฐัพพะเป็นสมุทรก็ดี ธรรมารมณ์เป็นสมุทรก็ดี, พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้, มีนัย (ะ) อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปเป็นสมุทร.)

-(สูตรที่ ๒ สมุททวรรค สฬายตนสํ สฬา. สํ. ๑๘/๑๙๖/๒๘๗.)

หตฺเถสุ ภิกฺขเว สติ, อาทานนิกฺเขปนํ ปญฺญายติ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อมือทั้งหลายมีอยู่, การจับหรือการวาง ย่อมปรากฏให้เห็น; **ปาเทสุ สติ, อภิกฺกมปฏิกฺกโม** ปญฺญายติ; เมื่อเท้าทั้งหลาย มีอยู่, การก้าวไปหรือ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

การถอยกลับ ย่อมปรากฏให้เห็น; **ปพฺเพสุ สติ, สมฺมิญฺชนปสารณฺ ปญฺญายติ**; เมื่อข้อศอกข้อเท้าทั้งหลาย มีอยู่, การคู้เข้าหรือการเหยียดออก ย่อมปรากฏให้เห็น; **กุจฺฉิสฺมึ สติ, ชิฆจฺฉาปิปาสา ปญฺญายติ**; เมื่อท้องไส้มีอยู่, ความหิวหรือความระหาย ย่อมปรากฏให้เห็น; นี้ฉันใด; **เอวเมว โข ภิกฺขเว** : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้ ก็ฉันนั้น : จกฺขุสฺมึปิ สติ, กล่าวคือ เมื่อจักษุมีอยู่, **จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**; เพราะจักษุสัมผัสนั้นเป็นปัจจัย, ย่อมเกิดความสุขและทุกข์ขึ้นในตน; **โสตสฺมึ สติ**, เมื่อหูมีอยู่, **โสตสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**; เพราะโสตสัมผัสนั้นเป็นปัจจัย, ย่อมเกิดความสุขและทุกข์ขึ้นในตน; **ฆานสฺมึ สติ** เมื่อจมูกมีอยู่, **ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**; เพราะฆานสัมผัสนั้นเป็นปัจจัย, ย่อมเกิดความสุขและทุกข์ขึ้นในตน; **ชิวฺหาย สติ**, เมื่อลิ้นอยู่, **ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**; เพราะชิวหาสัมผัสนั้นเป็นปัจจัย, ย่อมเกิดความสุขและทุกข์ขึ้นในตน; **กายสฺมึ สติ**, เมื่อกายมีอยู่, **กายสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**; เพราะกายสัมผัสนั้นเป็นปัจจัย, ย่อมเกิดความสุขและทุกข์ขึ้นในตน; **มนสฺมึ สติ**, เมื่อใจมีอยู่, **มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**. เพราะมโนสัมผัสนั้นเป็นปัจจัย, ย่อมเกิดความสุขและทุกข์ขึ้นในตน. ดังนี้.

-(สูตรที่ ๙ สมุททวรรค สฬายตนสํ. สฬา. สํ. ๑๘/๒๑๔/๓๐๕.)

ทิฏฺฐา มยา ภิกฺขเว ฉ ผสฺสายตนิกา นาม นิรยา. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นรก ชื่อฉผัสสายตนิกา, (คือนรกอันเป็นไปในการสัมผัสทางอายตนะทั้ง ๖), เราได้เห็นแล้ว. **ตตฺถ ยงฺกิญจิ จกฺขุนา รูปี ปสฺสติ**, ในนรกนั้น, บุคคลเห็นรูปใด ๆ ด้วยจักษุ, **อนิฏฺฐรูปญฺเญว...อกนฺตรูปญฺเญว.. อมนาป-**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

รูปญฺเญว ปสฺสติ, ย่อมเห็นแต่รูป อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โนอิฏฺฐรูปํ...กนฺตรูปํ...มนาปรูปํ**; **ไม่ได้เห็นรูป** อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่...น่าพอใจเลย; **ยงฺกิญฺจิ โสเตน สทฺทํ สุณาติ**, ในนรกนั้น, บุคคลฟังเสียงใด ๆ ด้วยหู, **อนิฏฺฐรูปญฺเญว...อกนฺตรูปญฺเญว...อมนาปรูปญฺเญว สุณาติ**, ย่อมฟังแต่เสียง อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน อิฏฺฐรูปํ...กนฺตรูปํ...มนาปรูปํ** ; **ไม่ได้** ฟังเสียง อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่...น่าพอใจ เลย; ยงฺกิญฺจิฆาเนน คนฺธํ ฆายติ, ในนรกนั้น, บุคคลดมกลิ่นใด ๆ ด้วยจมูก, **อนิฏฺฐรูปญฺเญว...อกนฺตรูปญฺเญว...อมนาปรูปญฺเญว ฆายติ**, ย่อมดมแต่กลิ่น อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โนอิฏฺฐรูปํ...กนฺตรูปํ...มนาปรูปํ**; ไม่ได้ดมกลิ่น อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่...น่าพอใจ เลย; **ยงฺกิญฺจิ ชิวฺหาย รสํ สายติ**, ในนรกนั้น, บุคคลลิ้นรสใด ๆ ด้วยลิ้น, **อนิฏฺฐรูปญฺเญว...อกนฺตรูปญฺเญว...อมนาปรูปญฺเญว สายติ**, ย่อมลิ้นแต่รส อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน อิฏฺฐรูปํ...กนฺตรูปํ...มนาปรูปํ**; ไม่ได้ลิ้นรส อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่...น่าพอใจ เลย; **ยงฺกิญฺจิ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสติ**, ในนรกนั้น, บุคคลสัมผัสโผฏฐัพพะใด ๆ ด้วยผิวกาย, **อนิฏฺฐรูปญฺเญว...อกนฺตรูปญฺเญว...อมนาป - รูปญฺเญว ผุสติ**, ย่อมสัมผัสแต่โผฏฐัพพะ อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน อิฏฺฐรูปํ...กนฺตรูปฺ...มนาปรูปํ**; ไม่ได้สัมผัสโผฏฐัพพะ อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่น่าพอใจ เลย; **ยงฺกิญฺจิ มนสา ธมฺมํ วิชานาติ**, ในนรกนั้น, บุคคลรู้สึกธรรมารมณ์ใด ๆ ด้วยใจ, **อนิฏฺฐ-รูปญฺเญว...อกนฺตรูปญฺเญว...อมนาปรูปญฺเญว วิชานาติ**, ย่อมรู้สึกแต่ธรรมารมณ์ อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน**

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อิฏฺฐรูปํ...กนฺตรูปํ...มนาปรูปํ. ไม่ได้รู้สึกธรรมารมณ์ อันมีลักษณะพึงปรารถนา ...น่าใคร่...น่าพอใจ เลย. ดังนี้.

-(สูตรที่ ๒ เทวทหวรรค สฬายตนสํ. สฬา. สํ. ๑๘/๑๕๘/๒๑๔.)

ทิฏฺฐา มยา ภิกฺขเว ฉ ผสฺสายตนิกา นาม สคฺคา. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สวรรค์ ชื่อฉผัสสายตนิกา, (คือสวรรค์อันเป็นไปในการสัมผัสทางอายตนะทั้ง ๖), เราได้เห็นแล้ว. **ตตฺถ ยงฺกิญฺจิ จิจกฺขุนา รูปํ ปสฺสติ**, ในสวรรค์นั้น, บุคคลเห็นรูปใด ๆ ด้วยจักษุ, **อิฏฺฐรูปํ เยว...กนฺตรูปํ เยว...มนาปรูปํ เยว ปสฺสติ**, ย่อมเห็นแต่รูป อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่...น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน อนิฏฺฐรูปํ...อกนฺตรูปํ...อมนาปรูปํ**; ไม่ได้เห็นรูป อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ เลย; **ยงฺกิญฺจิ โสเตน สทฺทํ สุณาติ**, ในสวรรค์นั้น, บุคคลฟังเสียงใด ๆ ด้วยหู, **อิฏฺฐรูปํ เยว...กนฺตรูปํ เยว... มนาปรูปํ เยว สุณาติ**, ย่อมฟังแต่เสียง อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่... น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน อนิฏฺฐรูป...อกนฺตรูปํ...อมนาปรูปํ**; ไม่ได้ฟังเสียง อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา..ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ เลย; **ยงฺกิญฺจิ ฆาเนน คนฺธํ ฆายติ**, ในสวรรค์นั้น, บุคคลดมกลิ่นใด ๆ ด้วยจมูก , **อิฏฺฐรูปํ เยว ... กนฺตรูปํ เยว...มนาปรูปํ เยว ฆายติ**, ย่อมดมแต่กลิ่น อันมีลักษณะพึงปรารถนา ...น่าใคร่...น่าพอใจ ทั้งนั้, **โน อนิฏฺฐรูปํ...อกนฺตรูปํ...อมนาปรูปํ**; ไม่ได้ดมกลิ่น อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ เลย; **ยงฺกิญฺจิ ชิวฺหาย รสํ สายติ**, ในสวรรค์นั้น, บุคคลลิ้มรสใด ๆ ด้วยลิ้น, **อิฏฺฐรูปํ เยว...กนฺตรูปํ เยว...มนาปรูปํ เยว สายติ**, ย่อมลิ้มแต่รส อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่...น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน อนิฏฺฐรูปํ...อกนฺตรูปํ...อมนาปรูปํ**; ไม่ได้ลิ้มรส อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ เลย; **ยงฺกิญฺจิ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสติ**, ในสวรรค์นั้น, บุคคลสัมผัสโผฏฐัพพะใด ๆ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ด้วยผิวกาย, **อิฏฺฐรูปํ เยว...กนฺตรูปํ เยว...มนาปรูปํ เยว ผุสติ**, ย่อมสัมผัสแต่โผฏฐัพพะ อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่...น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน อนิฏฺฐรูปํ...อกนฺตรูปํ...อมนาปรูปํ**; ไม่ได้สัมผัสโผฏฐัพพะอันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ เลย; **ยงฺกิญฺจิ มนสา ธมฺมํ วิชานาติ**, ในสวรรค์นั้น, บุคคลรู้สึกธรรมารมณ์ใด ๆ ด้วยใจ, **อิฏฺฐรูปํ เยว...กนฺตรูปํ เยว...มนาปรูปํ เยว วิชานาติ**, ย่อมรู้สึกแต่ธรรมารมณ์อันมีลักษณะพึงปรารถนา...น่าใคร่...น่าพอใจ ทั้งนั้น, **โน อนิฏฺฐรูปํ...อกนฺตรูปํ...อมนาปรูปํ**. ไม่ได้รู้สึกธรรมารมณ์ อันมีลักษณะไม่พึงปรารถนา...ไม่น่าใคร่...ไม่น่าพอใจ เลย. ดังนี้.

-(สูตรที่ ๒ เทวทหวรรค สฬายตนสํ. สฬา. สุ. ๘/๑๕๙/๒๑๕.)

กิสฺมึ โลโก สมุปฺปนฺโน? โลกคือหมู่สัตว์, เกิดขึ้นแล้ว ในอะไร? **ฉสุ โลโก สมุปฺปนฺโน**; **โลก**คือหมู่สัตว์, เกิดขึ้นแล้ว ในสภาวธรรม คือคู่แห่งอายตนะทั้งหลาย หก; **กิสฺมึ กุพฺพติ สนฺถวํ?** โลกคือหมู่สัตว์, ย่อมกระทำซึ่งความชิดชม ในอะไร? **ฉสุ กุพฺพติ สนฺถวํ**; โลกคือหมู่สัตว์, ย่อมกระทำซึ่งความชิดชม ในสภาวธรรม คือคู่แห่งอายตนะทั้งหลาย หก; **กิสฺมึ โลโก อุปาทาย?** โลกคือหมู่สัตว์, เข้าไปยึดถือแล้ว ซึ่งอัสสาทะแห่งอะไร? **ฉนฺนเมว, อุปาทาย**; โลกคือหมู่สัตว์, เข้าไปยึดถือแล้ว ซึ่งอัสสาทะแห่งสภาวธรรม คือคู่แห่งอายตนะทั้งหลาย หก นั่นเทียว; **กิสฺมึ โลโก วิหญฺญติ?** โลกคือหมู่สัตว์ ย่อมลำบากเดือดร้อน เพราะเหตุแห่งอะไร? **ฉสุ โลโก วิหญฺญติ**. โลกคือหมู่สัตว์, ย่อมลำบากเดือดร้อน เพราะเหตุแห่งสภาวธรรม คือคู่แห่งอายตนะทั้งหลายหก. ดังนี้.

-(เหมวตสูตร อุรควรรค สุ. ขุ. ๒๕/๓๕๗/๓๑๙.)

หตฺเถสุ ภิกฺขเว อสติ, อาทานนิกฺเขปนํ น ปญฺญายติ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อมือทั้งหลายไม่มี, การจับหรือการวาง ย่อมไม่ปรากฏ

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ให้เห็น; **ปาเทสุ อสติ, อภิกฺกมปฏิกฺกโม น ปญฺญายติ**; มือเท้าทั้งหลายไม่มี, การก้าวไปหรือการถอยกลับ ย่อมไม่ปรากฏให้เห็น; **ปพฺเพสุ อสติ, สมฺมิญฺชน-ปสารณํ น ปญฺญายติ**; เมื่อข้อศอกข้อเท้าทั้งหลาย ไม่มี, การคู้เข้าหรือการเหยียดออก ย่อมไม่ปรากฏให้เห็น; **กุจฺฉิสฺมึ อสติ, ชิฆจฺฉาปิปาสา น ปญฺญายติ**; เมื่อท้องไส้ ไม่มี, ความหิวหรือความระหาย ย่อมไม่ปรากฏให้เห็น; นี้ฉันใด; **เอวเมว โข ภิกฺขเว** : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้ ก็ฉันนั้น : **จกฺขุสฺมึ อสติ**, กล่าวคือ เมื่อจักษุไม่มี, **จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา นุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**; ก็ไม่เกิดความสุขและทุกข์ ที่มีจักษุสัมผัสเป็นปัจจัยขึ้นในตน; **โสตสฺมึ อสติ**, เมื่อหูไม่มี, **โสตสมฺผสฺสปจฺจยา นุปฺปชฺชติ อชฺฌชฺชตฺตํ สุขทุกฺขํ**; ก็ไม่เกิดความสุขและทุกข์ ที่มีโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ขึ้นในตน; **ฆานสฺมึ อสติ**, เมื่อจมูกไม่มี, **ฆานสมฺผสฺสปจฺจยา นุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**; ก็ไม่เกิดความสุขและทุกข์ ที่มีฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ขึ้นในตน; **ชิวฺหาย อสติ**, เมื่อลิ้นไม่มี, **ชิวฺหาสมฺผสฺสปจฺจยา นุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตัส สุขทุกฺขํ**; ก็ไม่เกิดความสุกขและทุกข์ ที่มีชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ขึ้นในตน; **กายสฺมึ อสติ**, เมื่อกายไม่มี, **กายสมฺผสฺสปจฺจยา นุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**; ก็ไม่เกิดความสุขและทุกข์ ที่มีกายสัมผัสเป็นปัจจัย ขึ้นในตน; **มนสฺมึ อสติ**, เมื่อใจไม่มี, **มโนสมฺผสฺสปจฺจยา นุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ**. ก็ไม่เกิดความสุขและทุกข์ ที่มีมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ขึ้นในตน. ดังนี้.

-(สูตรที่ ๙ สมุททวรรค สฬายตนสํ. สฬา. สํ. ๑๘/๒๑๔/๓๐๖.)

โย ภิกฺขเว (เตสํ ฉนฺนํ ฉนฺนํ อายตนานํ),[๑] **อุปฺปาโท จิติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว**; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภาวะอันใด, เป็นความเกิดขึ้น

.

[๑] ข้อความนี้ เป็นข้อความที่กล่าวรวบอายตนะทั้ง ๖ ทั้งสองหมวด ในคราวเดียวกัน, ไม่แยกกล่าวทีละอย่างๆ ตามบาลีแห่งสูตรนั้นๆ, ทั้งนี้ เพื่อความสะดวกในการสวดข้อความนี้

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ความตั้งอยู่ ความบังเกิดขึ้นมา ความปรากฏออก, (แห่งอายตนะทั้งหลาย หกและหก เหล่านั้น); **ทุกฺขสฺเสโส อุปฺปาโท**, นั่นแหละ คือความเกิดขึ้นแห่งทุกข์. **โรคานำ จิติ**, ความตั้งอยู่แห่งธรรมชาติเป็นเครื่องเสียบแทงทั้งหลาย, **ชรามรณสฺส ปาตุภาโว**. เป็นความปรากฏออกแห่งชราและมรณะ. **โย จ โข ภิกฺขเว** *(เตสำ ฉนฺนำ ฉนฺนำ อายตนานำ)*, **นิโรโธ วูปสโม อตฺถงฺคโม**; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ส่วนภาวะอันใด, เป็นความดับไม่เหลือ ความเข้าไปสงบรำงับ ความถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้, (แห่งอายตนะทั้งหลาย หกและหก เหล่านั้น); **ทุกฺขสฺเสโส นิโรโธ**, นั่นแหละ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. **โรคานำ วูปสโม**, ความเข้าไปสงบรำงับแห่งธรรมชาติเป็นเครื่องเสียบแทงทั้งหลาย, **ชรามรณสฺส อตฺถงฺคโม**. ความถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชรและมรณะ. ดังนี้.

-(สูตรที่ ๑ อุปฺปาทสำ. ขนฺธวาร. สำ. ๑๗/๒๘๓/๔๗๙, ๔๘๐.)

จกฺขุสฺมึ โข สติ, **อรหนฺโต สุขทุกฺขำ ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อจักษุ *(ของสัตว์)* นั่นแลมีอยู่, พระอรหันต์ ก็มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **จกฺขุสฺมึ อสติ**, **อรหนฺโต สุขทุกฺขำ น ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อจักษุ *(ของสัตว์)* ไม่มี, พระอรหันต์ ก็ไม่มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **โสตสฺมึ สติ**, **อรหนฺโต สุขทุกฺขำ ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อหู *(ของสัตว์)* มีอยู่, พระอรหันต์ ก็มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; โสตสฺมึ **อสติ**, **อรหนฺโต สุขทุกฺขำ นปญฺญเปนฺติ**; เมื่อหู *(ของสัตว์)* ไม่มี, พระอรหันต์ ก็ไม่มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **ฆานสฺมึ สติ**, **อรหนฺโต สุขทุกฺขำ ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อจมูก *(ของสัตว์)* มีอยู่, พระอรหันต์ ก็มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **ฆานสฺมึ อสติ**, **อรหนฺโต สุขทุกฺขำ น ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อจมูก *(ของสัตว์)* ไม่มี, พระอรหันต์ ก็ไม่มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **ชิวฺหาย สติ**, **อรหนฺโต สุขทุกฺขำ ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อลิ้น *(ของสัตว์)* มีอยู่, พระอรหันต์ ก็มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์;

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ชิวฺหาย อสติ, อรหนฺโต สุขทุกฺขํ น ปญฺญเปนฺติ; เมื่อลิ้น *(ของสัตว์)* ไม่มี, พระอรหันต์ ก็ไม่มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **กายสฺมึ สติ, อรหนฺโต สุขทุกฺขํ ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อกาย *(ของสัตว์)* มีอยู่, พระอรหันต์ ก็มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **กายสฺมึ อสติ, อรหนฺโต สุขทุกฺขํ น ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อกาย *(ของสัตว์)* ไม่มี, พระอรหันต์ ก็ไม่มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **มนสฺมึ สติ, อรหนฺโต สุขทุกฺขํ ปญฺญเปนฺติ**; เมื่อใจ *(ของสัตว์)* มีอยู่. พระอรหันต์ ก็มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์; **มนสฺมึ อสติ, อรหนฺโต สุขทุกฺขํ น ปญฺญเปนฺติ**. เมื่อใจ *(ของสัตว์)* ไม่มี. พระอรหันต์ ก็ไม่มีทางที่จะบัญญัติซึ่งสุขและทุกข์. ดังนี้.

-(ข้อความตอนนี้ เป็นอุทายิเถรภาษิต สูตรที่ ๑๐ คหปติวรรค สฬายตนสํ. สฬา. สํ. ๑๘/๑๕๕/๒๑๒.)

สมุทฺโท สมุทฺโทติ ภิกฺขเว อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน ภาสติ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ปุถุชน ผู้มีการสดับอย่างธรรมดาสามัญ, กล่าวกันอยู่ว่า สมุทร ๆ ดังนี้. **เนโส ภิกฺขเว อริยสฺส วินเย สมุทฺโท** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สมุทรดังที่กล่าวนั้น หาใช่สมุทร ในอริยวินัย กล่าวคือระเบียบแห่งการพูดจาของพระอริยเจ้า ไม่. **มหา เอโส ภิกฺขเว อุทกราสิ มหา อุทกณฺณโว**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นั่นเป็นเพียงน่านน้ำใหญ่ ๆ ห้วงน้ำใหญ่ ๆ. **จกฺขุ ภิกฺขเว ปุริสสฺส สมิทฺโท**; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! จักษุ เป็นสมุทรของคนเรา; **ตสฺส รูปมโย เวโค**. กำลังของจักษุสมุทรนั้น สำเร็จมาแต่รูป. **โย ตํ รูปมยํ เวคํ สหติ**; บุคคลใดหยุดเสียได้ซึ่งกำลังแห่งสมุทรอันสำเร็จมาแต่รูปนั้น; **อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อตริ จกฺขุสมุทฺทํ**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลนี้, เรากล่าวว่าข้ามได้แล้วซึ่งจักษุสมุทร, **สอุมฺมึ สาวฏฺฏํ สคาหํ สรกฺขสํ**, อันมีคลื่นมีเกลียวน, มีสัตว์ร้าย มีรากษส, **ติณฺโณ**, เป็นผู้ข้ามแล้ว, **ปารคโต**, เป็นผู้ถึงฝั่งแล้ว, **ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ**. เป็นพราหมณ์ ยืนอยู่บนบก. ดังนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

(ในกรณีแห่งหูเป็นสมุทรก็ดี จมูกเป็นสมุทรก็ดี ลิ้นเป็นสมุทรก็ดี กายเป็นสมุทรก็ดี ใจเป็นสมุทรก็ดี, พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้, มีนัย (ะ) อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งจักษุเป็นสมุทร.)

-(สูตรที่ ๑ สมุททวรรค สฬายตนสํ. สฬา. สํ. ๑๘/๑๙๖/๒๘๕.)

โย อิมํ สมุทฺทํ สคาหํ สรกฺขสํ, สอุมฺมิภยํ ทุตฺตรํ อจฺจตริ; บุคคลใด, ข้ามล่วงพ้นแล้วซึ่งสมุทรนี้, อันมีสัตว์ร้าย มีรากษส, มีภัยเกิดแต่คลื่น ข้ามได้โดยยาก; **สเวทคู วุสิตพฺรหฺมจริโย, โลกนฺตคู ปารคโตติ วุจฺจติ**. บุคคลนั้น, เรากล่าวว่า เป็นผู้จบเวท จบพรหมจรรย์, ถึงที่สุดแห่งโลก ถึงฝั่งนอกแล้ว. ดังนี้.

-(สูตรที่ ๑ สมุททวรรค สฬายตนสํ. สฬา. สํ. ๑๘/๑๙๖/๒๘๖.)

ยสฺส ราโค จ โทโส จ อวิชฺชา จ วิราชิตา; ราคะ โทสะ และอวิชชา ของบุคคลใด,จางไปหมดสิ้นแล้ว; **โส อิมํ สมุทฺทํ สคาหํ สรกฺขสํ, สอุมฺมิภยํ สุทุตฺตรํ อจฺจตริ**. บุคคลนั้น, ข้ามล่วงพ้นแล้วซึ่งสมุทรนี้, อันมีสัตว์ร้าย มีรากษส, มีภัยเกิดแต่คลื่น ข้ามได้แสนยาก. **อิติ**, ดังนี้แล.

-(สูตรที่ ๒ สมุททวรรค สฬายตนสํ. สฬา. สํ. ๑๘/๑๙๗/๒๘๘.)

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ปัจจเวกขณปาฐะ (แปล)

ธาตุปัจจเวกขณปาธะ[๑]

(หนฺท มยํ ธาตุปจฺจเวกฺขณปา จ ภณาม เส)

(ข้อว่าด้วยจีวร), ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ, สิ่งเหล่านี้นี่ เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น, กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ, **ยทิทํ จีวรํ**, **ตทุปภุญฺชโก จ ปุคฺคโล**, สิ่งเหล่านี้ คือจีวร, และคนผู้ใช้สอยจีวรนั้น, **ธาตุมตฺตโก**, เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, **นิสฺสตฺโต**, มิได้เป็นสัตวะอันยั่งยืน, **นิชฺชีโว**, มิได้เป็นชีวะอันเป็นบุรุษบุคคล, **สุญฺโญ**, ว่างเปล่าจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน, **สพฺพานิ ปน อิมานิ จีวรานิ อชิคุจฺฉนิยานิ**, ก็จีวรทั้งหมดนี้ ไม่เป็นของน่าเกลียดมาแต่เดิม, **อิมํ ปูติกายํ ปตฺวา**, ครั้นมาถูกเข้ากับกาย อันเน่าอยู่เป็นนิจนี้แล้ว, **อติวิย ชิคุจฺฉนิยานิ ชายนฺติ**, ย่อมกลายเป็นของน่าเกลียดอย่างยิ่งไปด้วยกัน.

(ข้อว่าด้วยบิณฑบาต), **ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ**, สิ่งเหล่านี้นี่ เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น, กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ, **ยทิทํ ปิณฺฑปาโต**, **ตทุปภุญฺชโก จ ปุคฺคโล**, สิ่งเหล่านี้คือบิณฑบาต, และคนผู้บริโภคบัณฑบาตนั้น, **ธาตุมตฺตโก**, เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, **นิสฺสตฺโต**, มิได้เป็นสัตวะอันยั่งยืน, **นิชฺชีโว**, มิได้เป็นชีวะอันเป็นบุรุษบุคคล, สุญฺโญ, ว่างเปล่าจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน, **สพฺโพ ปนายํ ปิณฺฑปาโต อชิคุจฺฉนิโย**, ก็บิณฑบาตทั้งหมดนี้ ไม่เป็นของน่าเกลียดมาแต่เดิม, **อิมํ ปูติกายํ ปตฺวา**, ครั้นมาถูกเข้ากับกาย

---

[๑] (บทสวดมนต์แปล สำหรับพิจารณาตามที่อ้างถึงในหนังสือเล่มนี้ หน้า ๕๑ เป็นต้น)

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

อันเน่าอยู่เป็นนิจนี้แล้ว, **อติวิย ชิคุจฺฉนิโย ชายติ**. ย่อมกลายเป็นของน่าเกลียดอย่างยิ่งไปด้วยกัน.

(ข้อว่าด้วยเสนาสนะ), **ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมวตํ**, สิ่งเหล่านี้นี่ เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น, กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ, **ยทิทํ เสนาสนํ**, **ตทุปภุญฺชโก จ ปุคฺคโล**, สิ่งเหล่านี้ คือเสนาสนะ, และคนผู้ใช้สอยเสนาสนะนั้น, **ธาตุมตฺตโก**, เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, **นิสฺสตฺโต**, มิได้เป็นสัตวะอันยั่งยืน, **นิชฺชีโว**, มิได้เป็นชีวะอันเป็นบุรุษบุคคล, **สุญฺโญ**, ว่างเปล่าจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน, **สพฺพานิปน อิมานิ เสนาสนานิ อชิคุจฺฉนิยานิ**, ก็เสนาสนะทั้งหมดนี้, ไม่เป็นของน่าเกลียดมาแต่เดิม, **อิมํ ปูติกายํ ปตฺวา**, ครั้นมาถูกเข้ากับกายอันเน่าอยู่เป็นนิจนี้แล้ว, **อติวิย ชิคุจฺฉนิยานิ ชายนฺติ**. ย่อมกลายเป็นของน่าเกลียดอย่างยิ่งไปด้วยกัน.

(ข้อว่าด้วยคิลานเภสัช), ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมวตํ, สิ่งเหล่านี้นี่ เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น, กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ, **ยทิทํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร**, **ตทุปภุญฺชโก จ ปุคฺคโล**, สิ่งเหล่านี้ คือเภสัชบริขารอันเกื้อกูลแก่การคนไข้ และคนผู้บริโภคเภสัชบริขารนั้น, **ธาตุมตฺตโก**, เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, **นิสฺสตฺโต**, มิได้เป็นสัตวะอันยั่งยืน, **นิชฺชีโว**, มิได้เป็นชีวะอันเป็นบุรุษบุคคล, สุญฺโญ, ว่างเปล่าจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน, **สพฺโพ ปนายํ คิลานปจฺจย-เภสชฺชปริกฺขาโร อชิคุจฺฉนิโย**, ก็คิลานเภสัชบริขารทั้งหมดนี้ ไม่เป็นของน่าเกลียดมาแต่เดิม, **อิมฺ ปูติกายํ ปตฺวา**, ครั้งถูกเข้ากับกาย อันเน่าอยู่เป็นนิจนี้แล้ว, **อติวิย ชิคุจฺฉนิโย ชายติ**. ย่อมกลายเป็นของน่าเกลียดอย่างยิ่งไปด้วยกัน.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ตังขณิกปัจจเวกขณปาฐะ

(หตฺถ มยํ ตงฺขณิกปจฺจเวกฺขณปาฐํ ภณาม เส)

(ข้อว่าด้วยจีวร), **ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวามิ,** เราย่อมพิจารณาโดยแยบคายแล้วนุ่งห่มจีวร, **ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย,** เพียงเพื่อบำบัดความหนาว, **อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย,** เพื่อบำบัดความร้อน, **ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย,** เพื่อบำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดดและสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย, ยาวเทว หิริโกปีน-**ปฏิจฺฉาทนตฺถํ.** และเพียงเพื่อปกปิดอวัยวะ อันให้เกิดความละอาย.

(ข้อว่าด้วยบิณฑบาต), **ปฏิสงฺขา โยนิโส ปิณฺฑปาตं ปฏิเสวามิ,** เราย่อมพิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันบิณฑบาต, **เนว ทวาย,** ไม่ให้เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน, **น มทาย,** ไม่ให้เป็นไปเพื่อความเมามัน เกิดกำลังพลังทางกาย, **น มณฺฑนาย,** ไม่ให้เป็นไปเพื่อประดับ, น วิภูสนาย, ไม่ให้เป็นไปเพื่อตกแต่ง, **ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา,** แต่ให้เป็นไปเพียงเพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งกายนี้, **ยาปนาย,** เพื่อความเป็นไปได้ของอัตตภาพ, วิหึสุปรติยา, เพื่อความสิ้นไปแห่งความลำบากทางกาย, **พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย,** เพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์, **อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ,** ด้วยการทำอย่างนี้, เราย่อมระงับเสียได้ ซึ่งทุกขเวทนาเก่า คือความหิว, **นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ,** และไม่ทำทุกขเวทนาใหม่ ให้เกิดขึ้น, **ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ.** อนึ่ง, ความเป็นไปโดยสะดวกแห่งอัตตภาพนี้ด้วย, ความเป็นผู้หาโทษมิได้ด้วย, และความเป็นอยู่โดยผาสุกด้วย, จักมีแก่เรา, ดังนี้.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

(ข้อว่าด้วยเสนาสนะ), **ปฏิสงฺขา โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวามิ**, เราย่อมพิจารณาโดยแยบคายแล้วใช้สอยเสนาสนะ, **ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย**, เพียงเพื่อบำบัดความหนาว, **อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย**, เพื่อบำบัดความร้อน, **ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย**, เพื่อบำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย, **ยาวเทว อุตุปริสฺสย-วิโนทนํ ปฏิสลฺลานารามตฺถํ**. เพียงเพื่อบรรเท่าอันตรายอันจะพึงมีจากดินฟ้าอากาศ, และเพื่อความเป็นผู้ยินดีอยู่ได้ ในที่หลีกเร้นสำหรับภาวนา.

(ข้อว่าด้วยคิลานเภสัช), **ปฏิสงฺขา โยนิโส คิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารํ ปฏิเสวามิ**, เราย่อมพิจารณาโดยแยบคายแล้วบริโภคเภสัชบริกขารอันเกื้อกูลแก่คนไข้, **ยาวเทว อุปฺปนฺนานํ เวยฺยาพาธิกานํ เวทนานํ** ปฏิฆาตาย, เพียงเพื่อบำบัดทุกเวทนาอันบังเกิดขึ้นแล้ว มีอาพาธต่าง ๆ เป็นมูล, **อพฺยาปชฺฌปรมตายาติ**. เพื่อความเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน เป็นอย่างยิ่ง, ดังนี้.

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ดีตปัจจเวกขณปาฐะ

(หนฺท มยํ อดีตปจฺจเวกฺขณปาฐํ ภณาม เส)

(ข้อว่าด้วยจีวร), **อชฺช มยา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ยํ จีวรํ ปริภุตฺตํ**, จีวรใด อันเรานุ่งห่มแล้ว ไม่ทันพิจารณา ในวันนี้, **ตํ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย**, จีวรนั้น เรานุ่งห่มแล้ว เพียงเพื่อบำบัดความหนาว, **อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย**, เพื่อบำบัดความร้อน, **ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย**, เพื่อบำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย, **ยาวเทว หิริโกปีนปฏิจฺฉาทนตฺถํ**. และเพียงเพื่อปกปิดอวัยวะ อันให้เกิดความละอาย.

(ข้อว่าด้วยบิณฑบาต), **อชฺช มยา อปจฺจเวกฺขิตฺวา โย ปิณฺฑปาโต ปริภุตฺโต**, บิณฑบาตใด อันเราฉันแล้ว ไม่ทันพิจารณา ในวันนี้; **โส เนว ทวาย**, บิณฑบาตนั้น เราฉันแล้ว ไม่ใช่เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน, **น มทาย**, ไม่ใช่เป็นไปเพื่อความเมามัน เกิดกำลังพลังทางกาย, **น มณฺฑนาย**, ไม่ใช่เป็นไปเพื่อประดับ, **น วิภูสนาย**, ไม่ใช่เป็นไปเพื่อตกแต่ง, **ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา**, แต่ให้เป็นไปเพียงเพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งกายนี้, ยาปนาย, เพื่อความเป็นไปได้ของอัตตภาพ, **วิหึสุ-ปรติยา**, เพื่อความสิ้นไปแห่งความลำบากทางกาย, **พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย**, เพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์, **อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺ-ขามิ**, ด้วยการทำอย่างนี้, เราย่อมระงับเสียได้ซึ่งทุกขเวทนาเก่า คือความหิว, **นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ**, และไม่ทำทุกขเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ. อนึ่ง, ความเป็นไปโดยสะดวกแห่งอัตตภาพนี้ด้วย, ความเป็นผู้หาโทษมิได้ด้วย, และความเป็นอยู่โดยผาสุกด้วย, จักมีแก่เรา, ดังนี้.

(ข้อว่าด้วยเสนาสนะ), **อชฺช มยา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ยํ เสนาสนํ ปริภุตฺตํ**, เสนาสนะใด อันเราใช้สอยแล้ว ไม่ทันพิจารณา ในวันนี้, **ตํ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย**, เสนาสนะนั้น เราใช้สอยแล้ว เพียงเพื่อบำบัดความหนาว, **อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย**, เพื่อบำบัดความร้อน, **ฑํสมก-สวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย**, เพื่อบำบัดสัมผัสอันเกิดจาก เหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย, **ยาวเทว อุตุปริสฺสยวิโนทนํ ปฏิสลฺลานารามตฺถํ**. เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายอันจะพึงมีจากดินฟ้าอากาศ, และเพื่อความเป็นผู้ยินดีอยู่ได้ ในที่หลีกเร้นสำหรับภาวนา.

(ข้อว่าด้วยคิลานเภสัช), **อชฺช มยา อปจฺจเวกฺขิตฺวา โย คิลาน-ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร ปริภุตฺโต**, คิลานเภสัชบริขารใด อันเราบริโภคแล้ว ไม่ทันพิจารณา ในวันนี้, **โส ยาวเทว อุปฺปนฺนานํ เวยฺยาพาธิกานํ เวทนานํ ปฏิฆาตาย**. คิลานเภสัชบริขารนั้น เราบริโภคแล้ว เพียงเพื่อบำบัดทุกขเวทนาอันบังเกิดขึ้นแล้ว มีอาพาธต่าง ๆ เป็นมูล, **อพฺยาปชฺฌ-ปรมตายาติ**. เพื่อความเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน เป็นอย่างยิ่ง, ดังนี้.

---

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

บทสวดมนต์แปล ธัมมปหังสนปาฐะ

(ตามที่ได้บอกไว้ในหนังสือเล่มนี้ หน้า ๑๖๒)

(หนฺท มยํ ธมฺมปหํสนสมาทปนาทิวจนปาฐํ ภณาม เส).

เอวํ สฺวากฺขาโต ภิกฺขเว มยา ธมฺโม, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรม, เป็นธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว อย่างนี้, **อุตฺตาโน**, เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของคว่ำ ที่หงายแล้ว, **วิวโฏ**, เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของปิดที่เปิดแล้ว, **ปกาสิโต**, เป็นธรรมอันเราตถาคต ประกาศก้องแล้ว, **ฉินฺนปิโลติโก**, เป็นธรรมมีส่วนขี้ริ้ว อันเราตถาคตเฉือนออกหมดสิ้นแล้ว, **เอวํ สฺวากฺขาเต โข ภิกฺขเว มยา ธมฺเม**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อธรรมนี้, เป็นธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว อย่างนี้, ฯลฯ **อลํ เอว**, ย่อมเป็นการสมควรแล้ว นั่นเทียว, **สทฺธาปพฺพชิเตน กุลปุตฺเตน วิริยํ อารภิ[illegible]**, ที่กุลบุตรผู้บวชแล้วด้วยสัทธา, จึงพึงปรารภการกระทำความเพียร, **กามํ ตโจ จ นหารุ จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ**, ด้วยการอธิษฐานจิตว่า, แม้หนังเอ็น กระดูก เท่านั้น, จักเหลืออยู่, **สรีเร อุปสุสฺสตุ มํสโลหิตํ**, เนื้อและเลือดในสรีระนี้ จักเหือดแห้งไป, ก็ตามที, **ยนฺตํ ปุริสถาเมน ปุริสวิริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพํ**, ประโยชน์ใด, อันบุคคลจะพึงลุถึงได้ด้วยกำลังด้วยความเพียร ความบากบั่น ของบุรุษ, **น ตํ อปาปุณิตฺวา ปุริสสฺส วิริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตี - ติ**, ถ้า ยังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว, จักหยุดความเพียรของบุรุษเสีย, เป็นไม่มี, ดังนี้.

ทุกฺขํ ภิกฺขเว กุสีโต วิหรติ, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! คนผู้เกียจคร้าน ย่อมอยู่เป็นทุกข์, **โวกิณฺโณ ปาปเกหิ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ**,

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

ระคนอยู่ด้วยอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลาย ด้วย, **มหนฺตญฺจ สทตฺถํ ปริหาเปติ**, ย่อมทำประโยชน์อันใหญ่หลวงของตนให้เสื่อม ด้วย, **อารทฺธวิริโย จ โข ภิกฺขเว สุขํ วิหรติ**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข, **ปวิวิตฺโต ปาปเกหิ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ**, สงัดแล้วจากอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลายด้วย, **มหนฺตญฺจ สทตฺถํ ปริปูเรติ**, ย่อมทำประโยชน์อันใหญ่หลวงของตนให้บริบูรณ์ ด้วย, **น ภิกฺขเว หีเนน อคฺคสฺส** ปตฺติ โหติ, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! การบรรลุธรรมอันเลิศ ด้วยการกระทำอันเลว ย่อมมีไม่ได้เลย; **อคฺเคน จ โข อคฺคสฺส ปตฺติ โหติ**, แต่การบรรลุธรรมอันเลิศ, ย่อมมีได้ แล.

มณฺฑเปยฺยมิทำ ภิกฺขเว พฺรหฺมจริยำ, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! พรหมจรรย์นี้, น่าดื่ม, เหมือนมันฑะยอดโอชาแห่งโค รส; **สตฺถา สมฺมุขีภูโต**, ทั้งพระศาสดา ก็อยู่ ณ ที่เฉพาะหน้านี้แล้ว. **ตสฺมาติห ภิกฺขเว วิริยำ อารภถ**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะฉะนั้น, เธอทั้งหลาย จงปรารภความเพียรเถิด, **อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา**, เพื่อการบรรลุถึงซึ่งธรรม อันยังไม่บรรลุ, **อนธิคตสฺส อธิคมาย**, เพื่อการถึงทับซึ่งธรรม อันยังไม่ถึงทับ, **อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย**, เพื่อการทำให้แจ้งซึ่งธรรม อันยังไม่ได้ทำให้แจ้ง, **เอวำ โน อยำ อมฺหากำ ปพฺพชฺชา**, เมื่อเป็นอย่างนี้, บรรพชานี้ของเราทั้งหลาย, **อวำกตา อวญฺฌา ภวิสฺสติ**, แต่จักเป็นบรรพชาไม่ต่ำทราม, จักไม่เป็นหมันเปล่า, **สผลา สอุทฺรยา**, แต่จักเป็นบรรพชาที่มีผล, เป็นบรรพชาที่มีกำไร, **เยสำ มยำ ปริภุญฺชาม, จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารำ**, พวกเราทั้งหลาย, บริโภคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช, ของชนทั้งหลายเหล่าใด; **เตสำ เต การา อมฺเหสุ**, การกระทำนั้น ๆ ของชนทั้งหลาย

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th

เหล่านั้น ในเราทั้งหลาย, **มหปฺผลา ภวิสฺสนฺติ มหานิสංสา-ติ**. จักเป็นการกระทำมีผลใหญ่, มีอานิสงส์ใหญ่, ดังนี้. **เอวං หิ โว ภิกฺขเว สิกฺขิตพฺพං**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลาย พึงทำความสำเหนียก อย่างนี้แล.

อตฺตตฺถං วา หิ ภิกฺขเว สมฺปสฺสมาเนน, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ ซึ่งประโยชน์แห่งตน ก็ตาม, **อลเมว อปฺปมาเทน สมฺปาเทตุ**, ก็ควรแล้วนั่นเทียว, เพื่อยังประโยชน์แห่งตนให้ถึงพร้อม, ด้วยความไม่ประมาท, **ปรตฺถං วา หิ ภิกฺขเว สมฺปสฺสมาเนน**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ ซึ่งประโยชน์แห่งชนเหล่าอื่น ก็ตาม, **อลเมว อปฺปมาเทน สมฺปาเทตุ**, ก็ควรแล้วนั่นเทียว, เพื่อยังประโยชน์แห่งชนเหล่าอื่นให้ถึงพร้อม, ด้วยความไม่ประมาท, **อุภยตฺถං วา หิ ภิกฺขเว สมฺปสฺสมาเนน**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! หรือว่า, เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายก็ตาม, **อลเมว อปฺปมาเทน สมฺปาเทตุ**, ก็ควรแล้วนั่นเทียว, เพื่อยังประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายนั้นให้ถึงพร้อม, ด้วยความไม่ประมาท, **อิติ**. ดังนี้แล.

-(บาลี ทุติยสูตร ทสพลวรรค นิทานสं ทาน. สं. ๑๖/๓๔/๖๖.

www.buddhadasa.info
www.buddhadasa.in.th